MEMET FUAT

NÂZIM HİKMET

Yaşamı, Ruhsal Yapısı, Davaları, Tartışmaları, Dünya Görüşü, Şiirinin Gelişmeleri

ADAM

YIL İKİ BİN

NÂZIM HİKMET MEMET FUAT

Yaşamı, Ruhsal Yapısı, Davaları, Tartışmaları, Dünya Görüşü, Şiirinin Gelişmeleri

ADAM

Memet Fuat
o
Nâzım Hikmet

ADAM YAYINLARI
©
Adam Yayıncılık ve Matbaacılık A.Ş.

Birinci Basım : Ağustos 2000

Kapak Tasarımı : Memet Fuat

00.34.Y.0016.770
ISBN-975-418-632-4

YAZIŞMA ADRESİ : ADAM YAYINLARI, KÜÇÜKPARMAKKAPI SOK. NO. 17. 80060 BEYOĞLU – İSTANBUL
TEL: (0 - 212) 293 41 05 – 292 09 47 (3 HAT) e-mail : adam@ada.net.tr FAKS: (0 - 212) 293 41 08

Memet Fuat

o

Nâzım Hikmet

Yaşamı, Ruhsal Yapısı, Davaları
Tartışmaları, Dünya Görüşü
Şiirinin Gelişmeleri

ADAM

Nâzım Hikmet *Çizen : Fikret Mualla*

SUNU

Çeşitli dillerde Nâzım Hikmet üstüne pek çok kitap yayımlandı. Bazılarının karışık, bazılarının yanlışlarla dolu, bazılarının yetersiz oldukları söylenebilirse de, taşıdıkları bilgiler yan yana konunca önemli bir birikim ortaya çıktığı bir gerçek.

Bu kitabı yazarken onlardan bol bol yararlandım, ama bilimsel bir derleyip toparlama işine kalkışmadım. Benim yaptığım, şairin ruhsal yapısını göz önünde tutarak, anlatılanların gerçeğine ulaşma çabası oldu.

Nâzım Hikmet'le yirmi yıl baba oğul gibi yaşamış, daha sonra ise bütün şiirlerini, yazılarını, mektuplarını yayımlamış olmanın verdiği duyarlıkla, hangi durumda, nasıl davranacağını çok iyi biliyorum. Belgeleri olmayan konularda bu duyarlığıma güvendim.

Kitaplardaki dağınık bilgileri derleyip toparlama işini, elbette, bir gün, bilimsel yeterliği olan kişiler yapacak, Nâzım Hikmet'in 2000 ya da 3000 sayfalık yaşamöyküsünü belgelere dayanarak yazacaklardır.

İngiltere'de yayımlanan *Romantic Communist* adlı kitapta Saime Göksu ile Edward Timms bu işi bir oranda başardılar. Bilimsel bir yaklaşımla tam 10 yıl çalışarak 360 sayfalık çok güzel bir yaşamöyküsü yazdılar. Özellikle şairin yurt dışına gittikten sonraki etkinlikleri en iyi bu kitapta anlatılıyor.

Benim yaptığım iş çok başka, olaylardan önce şairin kişiliğine yönelik öznel bir yaklaşım. Belgelerin öznel bir yorumu.

Son yıllarda Nâzım Hikmet'in komünist mi, hümanist mi olduğu konusu tartışılır oldu.

Yugoslavya'da uzun süre "sosyalist hümanizma" incelenir, Fransa'dan "Komünizm hümanizma değildir" diye bir ses yükselirken, 1917'den başlayarak, yetmiş yıl, "komünizm"e ulaşmak için çabalayan Sovyetler Birliği'nde gittikçe yoğunlaşan baskı düzeni de birdenbire çözülünce, kafalar iyice karıştı.

Nâzım Hikmet komünist olduğunu söylüyordu. Ama ne demekti "komünist"? Bizim insanlarımızın büyük çoğunluğu herhalde bu sözcüğe onun verdiği anlamı vermiyorlardı.

Halkımıza sorsak ne tür yanıtlar alırdık? Bilgisizlerden aydınlara doğru : "Moskof casusu" - "Dinsiz imansız" - "Vatan haini" - "Karılarını ortak kullanan" - "Ayaktakımını başa geçirmek isteyen" - "Servet düşmanı" - "İşçi sınıfı diktatörlüğü yanlısı."

Belki şöyle diyen de olurdu : "Üretim araçlarının ortak mülkiyetine, ulusal gelirin gereksinime göre bölüştürülmesine dayalı toplumsal düzeni savunan."

Önceki yanıtların ilgisizliği bir yana, bu sonuncu ansiklopedi tanımı bile yetmezdi onun "komünist"im derken anlatmak istediklerini açıklamaya.

Nâzım Hikmet üretim araçlarının ortak olmasını, kimsenin kimseyi sömürmemesini, sınıfsız toplumlarda, ırk, soy, din, dil, ulus, aile ayrımı gözetilmeden bütün insanların eşit tutulmasını, herkesin birlikte çalışıp birlikte üretmesini, tek tek insanların bütün gereksinimlerinin karşılanmasını, her bakımdan özgür olmalarını, her türlü baskıcı gücün ortadan kalkmasını istiyordu.

Sovyetler Birliği'nde komünizme ihanet edildiğini söylemesi, yönetimin toplu kıyımlarını gördükçe, "Bunlar komünist değil, faşist!" diye öfkelenmesi bundandı.

Nâzım Hikmet'i anlamak isteyenler, öncelikle "iyilik" konusu üstünde durmalıdırlar. Yakınları, "Nâzım'ın başına ne geldiyse iyiliğinden gelmiştir," derlerdi.

Toplumsal alandaki davranışları da, inancı da, kavgası da, arkadaşlarıyla, kadınlarıyla ilişkileri de, hep kişiliğinin en belirgin özelliğinin, "iyiliği"nin etkisinde biçimlenmiş olan şair, yaşamının en büyük acılarını da bu yüzden çekmişti.

Bu kitapta "iyi" bir insanın yaşamöyküsünü okuyacaksınız.

Memet Fuat
Çamlıca, Haziran 2000

NÂZIM HİKMET

Nâzım Hikmet'in babası Hikmet Nâzım Bey

Nâzım Hikmet 20 Kasım 1901'de Selanik'te doğdu (aile çevresinde 40 gün için bir yaş büyük görünmesin diye bu tarih 15 Ocak 1902 olarak anılmış, kendisi de bunu benimsemiştir), 3 Haziran 1963'te Moskova'da öldü.

Baba tarafından dedesi Mehmet Nâzım Paşa valiliklerde bulunmuş, özgürlükçü, şairliği olan bir kişiydi. Mevlevi tarikatındandı. Anayasacı Mithat Paşanın yakın arkadaşıydı. Babası Hikmet Bey ise Mekteb-i Sultani (sonradan Galatasaray Lisesi) mezunu, önce ticaret yaşamını denemiş, başaramayınca Kalem-i Ecnebiye'ye (dışişleri) bağlanmış bir memurdu. Dilci, eğitimci Enver Paşa'nın kızı olan annesi Celile Hanım, Fransızca konuşan, piyano çalan, ressam denecek kadar iyi resim yapan bir kadındı. Nâzım Hikmet'in eğitiminde dönemin ileri düşüncelerine sahip aile çevresinin büyük etkisi oldu.

Aralarında Polonya'dan, Almanya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na gelip İslam dinini benimsemiş eski zaman paşaları da bulunan, bu çok geniş aileden, Kurtuluş Savaşı'nda önemli görevler almış General Ali Fuat Cebesoy; T. İ. P. Başkanı, daha sonra Sosyalist Parti kurucusu Doçent Mehmet Ali Aybar; Türkçenin en büyük şairlerinden Oktay Rifat; yazar Celâlettin Ezine gibi ünlüler yetişmiştir.

Nâzım okul çağına gelince, bir yıl kadar, Fransızca öğretim yapan bir okulda, sonra Göztepe'deki Numune Mektebi'nde (Taşmektep) okudu. İyi bir öğrenciydi. İlkokulu bitirince, arkadaşı Vâlâ Nureddin'le (Vâ-Nû) birlikte Mekteb-i Sultani'nin hazırlık sınıfına yazdırıldı. Annesi de, babası da mutlaka bir yabancı dil öğrenmesini istiyorlardı. Ama ertesi yıl ailesinin paraca sıkıntıya düşmesi yüzünden bu masraflı okuldan alınarak Nişantaşı Sultanisi'ne verildi.

Bu arada dedesi Nâzım Paşa'nın etkisiyle şiir de yazmaya başlamıştı. Çok küçük yaşlardan beri Mevlevi sohbetlerini dinliyor, okunan şiirleri, yapılan konuşmaları anlamasa da, havayı kokluyor, kendi de bir şeyler yazmaya özeniyordu.

Şair, yıllar sonra, o günleri anarken, Osmanlıcayı da, aruz ölçüsünü de bilmediğini, yazdıklarının "uydurma" olduğunu söyleyecektir.

Nâzım Paşanın bir özelliği de, "Ben hürriyeti kulluğa satmam," diyen Mevlânâ'nın, özgürlüğe candan bağlı duyarlığını benimsemesiydi. Yaşadığı dönemde vali olarak yakından tanıdığı Osmanlı halkı için kaygılanışı şiirlerine de yansımıştı.

Bir şiirinde insanların "aç, çıplak" olduğunu, "her köşeden feryatlar" yükseldiğini, "istibdadın halkı perişan" eylediğini söyler. Bu duruma ne kadar üzüldüğü ise şu dizesinde çok açıktır : "Cihanın bunca derdinden vakitsiz ihtiyar oldum."

Nâzım'ın sonradan "uydurma" diye andığı şiiri şöyle :

YANGIN

Yanıyor! Yanıyor! Müthiş terrakeler
Çekiyor aguşuna o adüvv-i beşer
Valdeler haneler yetimler
Semâya kalkmış istimdat eden eller
Valdesiz pedersiz kalmış masumlar
Gaipten Halikten medet bekler
Bir zaman pür-gurur gezen zenginler
Şimdi hakir
Bakıyor bu nâr-ı cehenneme gözler dalıyor
Ağır ağır
Her yerde âh ü enin
Her yerde iftirak
Talilerine isyan ediyor
Bütün bu halk.

Şair şöyle anlatıyor bu şiiri nasıl yazdığını :

"Karşımızdaki evde yangın çıktı. Yangını ilk görüşüm. Şaştım, korktum. Büyükbabam, yangın bize atlamasın diye pencereden Kuran'ı tuttu karşıdaki alevlere. Yangın söndü. Kuran gücüyle, hatta itfaiye gücüyle de değil, yaktığı evi kül ederek söndü kendiliğinden ve ben bir saat sonra ilk şiirimi yazdım. Yangın. Vezni, büyükbabamın yüksek sesle okuduğu aruzla yazılmış şiirlerden kulağımda kalan ses taklitleriyle yapılmıştı. Yani ne aruzdu, ne heceydi, serbest vezindense haberim yoktu, uydurmaydı. Dili de öyle, Osmanlıca taklidiydi."

19 Aralık 1914'te yazdığı "Yangın" adlı şiirine, Nâzım Hikmet, "İlk şiirim," diyor, ama biri 3 Temmuz 1913'te yazılmış "Feryad-ı Vatan", öbürü 16 Aralık 1914'te yazılmış "Bir Bahriyeli'nin Ağzından" adlı, daha önce yazılmış iki şiiri olduğunu bugün biliyoruz. İkisi de vatan sevgisiyle yazılmış şiirler. Onu şiir yazmaya, bir yangından önce vatan sevgisi yönlendirmişti.

Nâzım Paşa Mevlevi şairlerden başka, Tevfik Fikret'in, Mehmet Emin'in (Yurdakul) şiirlerini de seviyor, evde yüksek sesle okuyordu. Nâzım'ın daha çok bu şairlerden etkilendiği anlaşılıyor :

BİR BAHRİYELİNİN AĞZINDAN

Musikim düdük
Hayatım deniz
Biz deryada gezeriz
Bize derler Turgutoğlu
Yakarız yıkarız biz cihanı
Ölüm karşımızdadır anbean
Vatan uğrunda ederiz fedâ-yı can
Topumuzdan çıkan gülle
Eder her tarafı tarümar
Vatan uğrunda fedâ-yı cana
Benim gibi çok kişiler var.

Nâzım Hikmet Bahriye Mektebi öğrencisi

HEYBELİADA BAHRİYE MEKTEBİ

Bir gece evlerine konuk gelen Bahriye Nazırı Cemal Paşa elini öpen Nâzım'la ilgilenmiş, hangi okulda okuduğunu sormuş, derslerinin iyi olduğunu, ayrıca dedesi gibi şiir yazdığını öğrenince, kendisine bir şiirini okumasını istemişti. Nâzım'ın utandığını, Cemal Paşa'nın da ısrar ettiğini gören Hikmet Bey araya girerek oğlunun yukardaki şiirini okumuştu.

Çocuğun şiire yansıyan duygularından çok etkilenen Cemal Paşa bu yetenekli gencin Heybeliada Bahriye Mektebi'ne geçmesini istedi, aileden olumlu karşılık alınca da okula girmesine yardımcı oldu.

Nâzım Hikmet 1917'de girdiği Heybeliada Bahriye Mektebi'ni 1919'da bitirip Hamidiye kruvazörüne stajyer güverte subayı olarak atandı. Okulda kaldığı üç yıl boyunca, terbiyeli, ama fazla çalışmayan, giyimine özenmeyen, askerliğe pek yatkın görülmeyen bir öğrenci olarak değerlendirilmişti. En iyi dersleri din bilgisi ile tabiat bilgisiydi. Bu derslerden iki kez "takdir" aldığı, "Mükâfat Sofrası"nda yemek yediği biliniyor.

Stajyer güverte subayı olduğu yılın kışında gece nöbeti tutarken dondurucu ayazda üşüyünce, son sınıftayken geçirdiği zatülcenp hastalığı tekrarladı. Aile dostu olan Deniz Hastanesi Başhekimi Hakkı Şinasi Paşanın gözetiminde iki ay süren bir sağaltım döneminden sonra, kendisine iki ay da evde dinlenme izni verildi. Bu süre sonunda da toparlanamadığı, deniz subayı olarak görev yapabilecek sağlık durumuna kavuşamadığı görülünce, 17 Mayıs 1920'de, Sağlık Kurulu raporuyla, askerlikten çürüğe çıkarıldı.

Bütün bunları yaşarken bir yandan da hececi şairler arasında adını duyurmaktaydı. Bir dergide çıkan ilk şiirini, birçok yerini düzelterek, "Yeni Mecmua"da Yahya Kemal (Beyatlı) yayımlamıştı. Hem Bahriye Mektebi'nde tarih öğretmeni, hem de evlerine gelip giden bir aile dostu olan ünlü şaire, Nâzım büyük bir hayranlık duyuyor, yazdıklarını gösterip eleştirilerini alıyordu.

Aslında Yahya Kemal, Celile Hanıma âşıktı. Önceleri pek açığa vurulmayan, dedikodu düzeyinde kalan bu aşk, kadın kocasından ayrıldıktan sonra büsbütün alevlenmişti.

Karı kocanın anlaşmazlıklarının nedeni öncelikle Hikmet Beyin çapkınlıklarıydı, ama Celile Hanımla ilgili dedikodular da bunlara eklenince, 1917'de, artık bir arada yaşamaları olanaksız hale geldi, ayrıldılar. Nâzım bu ayrılığı hiç istememiş, Bahriye Mektebi'nden eve mektuplar yağdırmıştı. Ama sevgili oğullarının karşı çıkması bile, Celile Hanımla Hikmet Beyin ayrılmalarını engelleyemedi.

Yahya Kemal'in çok sevilen bazı şiirlerine konu olan bu büyük aşkı ise, 1916'dan 1919'a kadar sürmüş, araya sevgilisinden yüz bulamadığı için zehir içerek intihar etmeye kalktığı dedikodusu da karışmıştı. Şairin "Vuslat", "Telâkî", "Erenköyü'nde Bahar", "Eski Mektup" gibi şiirlerinin Celile Hanım için yazıldığı biliniyordu.

Dedikodular kulağına gidince çok öfkelenen Nâzım'ın, dövmek için kendisini aradığını öğrenen Yahya Kemal, söylentiye göre, evini değiştirmiş, yeni adresini uzun süre en yakınlarından bile saklamıştı.

Celile Hanım resim çalışmak için her şeyi bir yana bırakıp Paris'e gidince, bütün bu dedikodulara da nokta konmuş oldu.

Nâzım'ın şiir alanında Yahya Kemal'le ilk karşılaşması "Samiye'nin Kedisi" adlı manzumesi aracılığıyla olmuştu :

Yeşil deniz gibi gözleri vardı
Beyaz tüyleriyle bir küme kardı
Ağzını süsleyen sedef dişlerdi
Baygın nazarı tâ ruha işlerdi

Severken aldatıp birden kaçardı
Okşarken apansız pençe açardı
Onda bir kadının gururu vardı
Sürmeli gözlerinden riyâ akardı

Nâzım Hikmet'in, anılarında belirttiğine göre, Yahya Kemal bu şiirde anlatılan kediyi merak etmiş, kendisine gösterilen kedinin hiç de güzel olmadığını görünce de, Nâzım'a, "Sen bu pis, uyuz kediyi böylesine övebiliyorsan, hiç kuşkusuz şair olursun," demişti.

Arkasından şiir dersleri başladı. Ünlü şairin asıl amacı bu dersler yoluyla Celile Hanımın evine sık sık gidebilmekti. Böylece kıskanılan bir koruyuculuk ortaya çıktı.

Gene Bahriye Mektebi'nde öğrenci olup şiir konusunda Nâzım'la yarışan Necip Fazıl (Kısakürek), yıllar sonra, tarih öğretmeni Yahya Kemal ile okulda sanat bakımından herhangi bir yakınlaşması olmadığını belirterek şöyle demiştir :

"Nâzım Hikmet'i de, çocukluğunun ilk şiir himayesini anne hatırı yüzünden sağladığı fikriyle küçümser olmuştum."

Nâzım'ın, "Yahya Kemal düzeltmişti birçok yerini," dediği, ünlü şairin ise, "O kadar çok tashih ettim ki adeta yeni baştan yazdığımı söyleyebilirim," diye andığı, 3 Ekim 1918'de, Mehmet Nâzım imzasıyla "Yeni Mecmua"da yayımlanan şiir şöyleydi :

HÂLÂ SERVİLERDE AĞLIYORLAR MI?

Bir inilti duydum serviliklerde
Dedim : Burada da ağlayan var mı?
Yoksa tek başına bu kuytu yerde,
Eski bir sevgiyi anan rüzgâr mı?

Gözlere inerken siyah örtüler,
Umardım ki artık ölenler güler,
Yoksa hayatında sevmiş ölüler,
Hâlâ servilerde ağlıyorlar mı?

Aslında bu şiir Nâzım'ın on dört yaşındayken yazıp bir köşeye attığı eski bir şiiriydi. Annesi ortalığı toplarken onu bulmuş,

Yahya Kemal'e göstermiş, Yahya Kemal de bazı yerlerini düzeltip "Yeni Mecmua"da yayımlatmıştı.

O tarihte Bahriye Mektebi öğrencisi olan Nâzım çok değişik bir havadaydı. Osmanlı İmparatorluğu Balkan Savaşı'nı, Çanakkale Savaşı'nı yaşamış, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış, İngilizler Musul'u, İskenderun'u işgal etmişlerdi.

"Yeni Mecmua"da bu şiirinin yayımlanmasından bir buçuk ay kadar sonra düşman gemileri İstanbul'a geldiler.

Osmanlı hükümeti gene iş başında bırakıldı, ama pek çok tutuklama yapıldı, boyun eğmek istemeyenler görevlerinden uzaklaştırıldılar. İşgal altındaki topraklarda bulunan Osmanlı birlikleri silahlarından arındırıldı. Hamidiye kruvazörü savaş gücü olmayan bir öğretim gemisine dönüştürüldü.

Bahriye Mektebi ise için için kaynıyordu. Öğrenciler ne yapacaklarını, düşmana nasıl karşı koyacaklarını bilemiyorlardı.

Nâzım'daki dinmez öfke, önce Balkan Savaşı'na katılan, ardından Çanakkale Savaşı'na giden dayısı Mehmet Ali'nin şehit olmasıyla başlayan "intikam" duygusu, İstanbul'un işgaliyle iyice alevlenmişti.

1915'ten başlayarak yazdığı ama dergilerde yayımlanmayan manzumelerinden parçalar okuyalım :

İntikamın almak için
İnleyecek semalar
İntikamın almak için
Kükreyecek denizler
İntikamın alınacak
Şehit dayım inleme

(Şehit Dayıma Mabat, 1915)

İntikamım alın diye bağırıyor
Haç asılmış camiler
İntikamım alın diye bağırıyor
Süngülenmiş masumlar

İntikamım alın diye bağırıyor
Öksüz kalmış yetimler
(...)
Sen ey ulu neslin evlâdı
Bu feryâda susacaksın öyle mi?
(İntikam, 1915)

Kime baksam gözlerinde derin bir kin var
Benliğinin tâ içinden yaralı herkes
Bu vatanda pek ateşli esiyor rüzgâr
Her ocaktan yükselmekte bir hummalı ses

Bu elemin sebebini her kime sorsam
Viran ücra ufukları bana gösterdi
Buraları bir mazinin öldüğü yerdi
Evlâtları istikbalden bekler intikam
(Viran Diyar)

Hepimiz hicranlı, hepimiz yaslı
Ölüp yaşatmağa etmiştik yemin
Gamlı ruhlarımızda nurdan bir paslı
Şehit kardeşlerin yaşattığı kin
(...)
Yıkılan bir yurdun harabesinde
Öten baykuşları dinlemedin sen
Zafer günlerinin zevki var sende
Mazinin yâdıyla inlemedin sen...
(Mütareke Geceleri, 1918)

Nâzım bu son iki dörtlüğün yer aldığı manzumeyi 1918 sonbaharında Hamidiye Kruvazörü'nde yazmıştı. Ülkesinin savaşlardan yenik çıktığı, geleceğinin çok karanlık göründüğü bir dönemde, silahlarından arındırılmış bir gemide, daha şair bile sayılmayan, yazdıkları hiçbir yerde yayımlanmayan bir Bahriye Mektebi öğrencisi, manzumesine duygularını yansıtıyordu...

Gerçi on altı yaşındaki bu genç öğrenci, bir yandan aşklarıyla, aile sorunlarıyla ilgili şeyler de yazıyordu, ama ağırlık ülke sorunlarındaydı. Derken savaşların yerlerinden oynattığı insanlar, "muhacirler" takıldı kafasına.

Geride bırakıp dumanlı bir iz
Bozulan ordunun arkasında biz
Yurdundan kovulmuş alnımız yerde
Geldik dert katmağa daha bin derde
(Bir Muhacirin Ağzından)

1919'da Mustafa Kemal ile yandaşları padişaha başkaldırıp bağımsızlık savaşını başlatınca, Osmanlı Devlet-i Âliyesi'nin Bahriye Mektebi öğrencileri Anadolu'ya geçmek için okuldan "ihraç" edilmenin yollarını aramaya koyuldular. İstanbul'da ister istemez düşmana boyun eğen, padişah yanlısı komutanlarının sıkı denetimi altında oldukları gibi, sokaklarda işgal kuvvetlerinin askerleriyle karşılaşmaları da sorunlar yaratıyordu.

Nâzım 1920 yılı sonunda Anadolu'ya kaçarken babasının masasına bıraktığı "Gençlik" adlı şiirini şöyle bitirdi :

Git bugün o ıssız yollarda ağla
Dört yıldır her yerde can verirken ilk
Bak bugün mukaddes duygularınla
Sana sus derlerken... Haykır!. ey gençlik.

İstanbul'da haykırma olanağı pek yoktu. Kadıköy'de, Şifa'da, Moda'da birlikte gezip dolaşan Hececiler, dönemin bütün gençleri gibi aralarında olayları tartışıyor, ne yapılması gerektiğine karar vermeye çalışıyorlardı. Ama şiirlerde, açık ya da kapalı, bu konulara değinilmiyordu.

Genç şair adayları Nâzım ile Vâlâ Nureddin de onlarla arkadaşlık etmekte, toplantılarına, gezilerine katılmaktaydılar.

Celâl Sahir (Erozan) Hececiler'in şiirlerini yayımlamak amacıyla, "Kitap" adlı bir dergi çıkarmaya başladı. "Birinci Kitap",

"İkinci Kitap" diye adlandırılan bu süreli yayın sekiz sayı çıkabildi. Dergide yer almanın koşulları heceyle yazmak, bir de siyasaya karışmamaktı. Genç şair adayı Nâzım Hikmet'in "Üçüncü Kitap"ta iki, "Dördüncü Kitap"ta bir, "Altıncı Kitap"ta dört şiiri yer alınca, adı Celâl Sahir, Faruk Nafiz (Çamlıbel), Yusuf Ziya (Ortaç), Orhan Seyfi (Orhon), Necmettin Halil (Onan) gibi ünlülerle birlikte anılmaya başladı.

"Altıncı Kitap"taki şiirlerden biri, "siyasaya karışmamak" koşuluna karşın, şöyle bitiyordu :

Bir ah bile demeden can veren yiğitlerin
Yollarını gözleyen illerin evlâdıyım!

Şimdi tâ uzaklara, Şarka dönerken yüzüm,
Anladım ki zavallı yurdumun acısını
Duymayan bu beldede kimsesizim, öksüzüm!
(Öksüzlük, 1920)

Anlaşılan hava biraz yumuşamış görülmekteydi. Nâzım bir yolunu bulup yayımlayabileceğini düşündüğü, direniş şiirleri yazmayı sürdürüyordu. Artık "Kitap" dergisinden başka yerlerde de şiir yayımlayabilecek kadar tanınmıştı.

Anadolu'daki başkaldırmanın başarısızlıkla sonuçlanacağına inandığından işgal kuvvetleriyle hoş geçinen, özellikle de İngilizleri tutan Refi Cevat'ın (Ulunay) çıkardığı "Alemdar" gazetesi, gençlerin ilgisini çekmenin yollarını ararken, edebiyata da yer vermeye başlamıştı. Edebiyat sayfalarını Yusuf Ziya yönetiyordu.

"Altıncı Kitap"tan bir ay kadar sonra, "Alemdar"da "Kırk Haramilerin Esiri" yayımlandı.

Şiirde, "Gençliğe Masal : 1" diye bir üst başlık vardı, "tam altı yüz yirmi yıl bir nur için dövüşmüş", "yüksek mağrur alnında alevden bir sancağın" gölgesini taşımış, kanında "Rabbi bulmuş", "fakat günün birinde kâfir eline" düşmüş, Kırk Haramiler'e esir olmuş, iki kolu kesilecek "bir şanlı er"in masalı anlatılıyordu. Bir

kolu kesildikten sonra ikinci kolunun da kesilmesine hazırlanılırken şiir şöyle sona eriyordu :

Bıraktığı baltayı cellât alırken yerden,
Meydana gölgeleri yakınlaşan göklerden
Haykırıldı bir büyük şanlı mâzinin yâdı
Birden balta esirin elinde parıldadı!..

Şiirde gerçi bir masal anlatılıyordu, ama dolaylı olarak söylenenler açıktı : "Kırk haramiler" Osmanlı ülkesini parçalamak isteyen emperyalistler, kolları kesilecek esir Osmanlılardı. Bir kol, Rumeli, kesilmiş; öbür kol, Anadolu, kesilecekken, esir baltayı kapıp doğrulmuştu.

Bu şiirin yankıları sürmekteyken, aynı imzayla, beş gün sonra "Ümid" dergisinde "Lâdes", ertesi hafta "Alemdar"da "Efenin Nasihatı" ile "Baharın İlk Günü" yayımlandı. "Efenin Nasihatı"nda gene alttan alta bir şeyler söyleniyordu :

Beyninde ademin şimşeği çaksın,
Bu yerler tarihi kanla yenmiştir,
Her taşı ölümle sihirlenmiştir;
Yolcu! Gafil yolcu! Çarpılacaksın!

Üstünden bir hafta daha geçmişti ki, "Alemdar" gazetesinin açmış olduğu şiir yarışmasının sonucu duyuruldu : Cenap Şahabettin, Celâl Sahir, Hüseyin Siret, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Halit Fahri'den (Ozansoy) oluşan seçici kurul, birincilik ödülünü Nâzım Hikmet'in "Bir Dakika" adlı şiirine vermişti.

Yeni, ayrıca yürekli bir şair doludizgin geliyordu...

İki hafta sonra "Alemdar"da gençliğe bir masal daha yayımlandı : "Kaçırılan Kız Kardeşler".

Yorumu : Edirne ile İzmir... Kaçırılan sevgilisini bulmak için "durup dinlenmeden" kan döken, "bütün bir cihanın dört bir ya-

nını" dolaşan, "aşkının yâdı" ile efsaneleşen bir efeyi anlatan masal şöyle sona eriyordu :

Onunsa kalbinde gizli bir yara,
Çalan ve çaldıran mağrur başlara
Bir yıldırım gibi gökten düşecek,
Kıyamete kadar tek dövüşecek!..

"Alemdar"da, "Ümid"de, "Yedinci Kitap" ile "Sekizinci Kitap"ta Nâzım Hikmet'in şiirleri birbirini izledi. Artık Hececiler arasında o da anılıyordu.

Genç şair yetiştiği çevrenin etkilerinden uzaklaşmış değildi. Şiirlerinde "Ey ulu Allahım, ey ulu Rabbim!" gibi, "Ey gâfil fâniler iman edin Allaha!" gibi sözler ediyordu. Gene örnekse 1920 yılının son ayında "Yedinci Kitap"ta, "Yaralı Hayalet", "Yolcu Yolun Sarksa" adlı vatan şiirlerinin yanı sıra, Suat Derviş'e adanmış, "Gölgesi" adlı bir cilveleşme şiiri, dedesini mutlu edecek bir Mevlevi şiiri de yayımlayabiliyordu.

MEVLÂNÂ

Sararken alnımı yokluğun tacı
Gönülden silindi neşeyle acı
Kalbe muhabbette buldum ilacı
Ben de mürîdinim işte Mevlânâ

Ebede set çeken zulmeti deldim
Aşkı içten duydum Arş'a yükseldim
Kalbden temizlendim huzura geldim
Ben de müridînim işte Mevlânâ

Ama vatanseverliği, onu her şeyi Allah'a bırakan, her şeyi Allah'tan bekleyen "tevekkül" havasından iyice uzaklaştırmış, eylemci bir duyarlık edinmesini sağlamıştı.

Nâzım Hikmet, annesi Celile Hanım, kız kardeşi Samiye ile

Nizamettin Nazif, Nâzım Hikmet, Vâlâ Nureddin
Samiye bir arkadaşlarıyla piknikte

Bu duyarlık bütün davranışlarına yansıyor, düşüncelerine yön veriyordu.

Örnekse "Alemdar" gazetesinde herkese açık bir şiir yarışması düzenlenmişti. Nedim'in bir gazeline nazire olmak üzere "Gönül" adıyla bir şiir yazılacaktı. Gelen şiirlerden birinde, geleneksel anlayış içinde kimseyi tedirgin etmeyecek şöyle iki dize vardı :

Benim gönlüm bir kelebek
Dolaşıyor çiçek çiçek...

Bu yumuşak, edilgin duyarlığa karşı, Nâzım Hikmet, "Gönlü kelebek olan şaire" adamasıyla bir karşılık yazmadan edemedi. Kendi etkin duyarlığını ortaya koyan şiiri şöyle başlıyordu :

Benim gönlüm bir kartaldır,
Nerde güzel görürsem ben :
Haydi derim haydi saldır!
Böyle her an dövüşmekten
Gagasının rengi aldır!..
(Benim Gönlüm, 1920)

Bu şiirin olumlu yankılar alması, "Türk şiiri nanemollalıktan kurtuldu!" gibi sözler edilmesi, yaşanmakta olan toplumsal ortamda, siyasal olayların etkisiyle, insanların özlemlerinin, beklentilerinin büyük değişimlere uğradığını gösteriyordu.

Yaşam sanatçı duyarlığını zorlamaktaydı.

13 Ocak 1920'de Sultanahmet'te yapılan bir mitingde Bahriye Mektebi öğrencisi Mehmet Nâzım kürsünün hemen yanı başına sokulmuştu. Yapılan konuşmaları izliyor, emperyalist devletlere karşı Osmanlı halkının coşkulu tepkisini gözlemliyordu.

Hamdullah Suphi'nin çağırması üzerine kürsüye çıkan şapkalı bir kadın, kırık dökük Türkçesiyle, "Hürriyet hakkınızdır! Ben Fransızım, ama İstanbul'un işgaline karşıyım!" deyince kopan alkış benzersizdi.

Ortak vatanseverlik coşkusunun böylesine yükseldiği bir dönemde şiirimizin de yüzyıllardır süregelen "nanemollalıktan kurtulma" gereksinimini duyması çok doğaldı.

İşgal altındaki İstanbul'da, Nâzım Hikmet, halkın özlemlerini yansıtan direniş şiirleri yazıp yayımlayabilen şairlerin en başında geliyordu :

"Kırk Haramilerin Esiri" (Alemdar, 21 Ağustos 1336); "Efenin Nasihatı" (Alemdar, 28 Ağustos 1336); "Kaçırılan Kız Kardeşler" (Alemdar, 18 Eylül 1336); "Yaralı Hayalet" (Yedinci Kitap, Kânunuevvel 1336), "Yolcu Yolun Şarksa" (Yedinci Kitap, Kânunuevvel 1336).

"Ümid" dergisinde, 16 Kânunuevvel 1336'da, "Çocuklarımıza Masal" adıyla yayımlanan "Çanakkale Masalı"nı ise Vâlâ Nureddin ile Nâzım Hikmet birlikte yazmışlardı.

Bütün bunlar, 1336'nın, yani 1920'nin son dört ayı içinde yayımlanan şiirler.

17 Mayıs 1920'de Osmanlı donanmasından çürüğe çıkarılan şair, vatan hizmetinde yeni bir görev yüklenmiş gibiydi. İlerde o günleri anımsarken şöyle diyecektir :

"Sonra İstanbul'u işgal ettiler. Onlara karşı, Anadolu savaşını tutan şiirler yazdım. Vicdan nedir, namus nedir filan diye düşündüm, şiir yazdım. Ama artık dilim temizceydi ve hece vezniyle ve doğru dürüst kafiyelerle yazmasını öğrenmiştim."

1 Ocak 1921'de Mustafa Kemal'e silah, cephane kaçıran gizli bir örgütün yardımıyla dört şair, Faruk Nafiz, Yusuf Ziya, Nâzım Hikmet, Vâlâ Nureddin, Sirkeci'den kalkan "Yeni Dünya" adlı vapura gizlice bindiler. İnebolu'ya gidecek, oradan Ankara'ya geçeceklerdi.

Vapur Zonguldak önünde demirleyince süslü sandallar içinde yöre edebiyatçılarının onlara karşıcı çıktıkları görüldü. Dört şair törenle vapurdan alınıp kıyı kahvesinde onurlarına düzenlenen bir toplantıya götürüldüler. Şiirler okundu, konuşmalar yapıldı.

Sonra gene süslü sandallar içinde "Yeni Dünya"ya geri getirildiler. Adlarının artık Anadolu'ya da yayıldığını, iyice tanındıklarını düşünüyorlardı. Ama İnebolu'da böyle şeyler olmadı. Deniz çok dalgalıydı. Belki ondan kimse gelmedi diye düşünerek zorlukla kıyıya çıktılar, Anadolu'nun bağımsızlık simgesi kutsal toprağını öptüler. Bu o günlerin yaygın bir uygulamasıydı.

Karşılamacı filan yoktu. Komiser onları karakola götürüp iyi bir aramadan geçirtti. Ayakkabılarının içine kadar bakıldı. İstanbul'dan padişahın casusları geldiği için dikkatli davranılıyordu.

Ayrıca İnebolu'dan Ankara'ya gidebilmek için özel bir izin almak gerekliydi. Bu izin doğrudan Ankara'dan geliyordu. Dört şairin adları bildirilip beklenecekti.

Beş altı gün kadar sonra Ankara'dan yalnız Nâzım Hikmet ile Vâlâ Nureddin'e izin geldi; yüzer lira da yol harçlığı...

Faruk Nafiz ile Yusuf Ziya kabul edilmemişlerdi. Nedeni açıklanmış değildi, ama dört arkadaş olayı şöyle yorumladılar : Faruk Nafiz bir ara Damat Ferit Paşadan nişan almıştı; Yusuf Ziya ise İngilizleri tutan Refi Cevat'ın "Alemdar" gazetesinde edebiyat sayfalarını yönetiyordu.

Aslında Nâzım Hikmet ile Vâlâ Nureddin'e izin çıkmasını sağlayan, herhalde bu genç şairlerin neler yazdıklarını çok iyi bilen Halide Edip'ti (Adıvar). Ankara hükümetinin İçişleri Bakanı olan kocası Abdülhak Adnan'a (Adıvar) o bilgi vermiş olmalıydı.

Dört şair, İnebolu'da geçirdikleri günlerde, Ankara'ya gitmek üzere, kendileri gibi izin bekleyen, Almanya'dan gelme öğrencilerle tanıştılar. Aralarında Sadık Ahi (sonradan Mehmet Eti adıyla CHP milletvekili), Vehbi (Prof. Vehbi Sarıdal), Nafi Atuf (Kansu, sonradan CHP genel sekreteri) gibi kimseler de bulunan bu öğrenciler, "Spartakistler" olarak anılıyor, toplumsalcılığı savunuyor, Türkiye'nin Misak-ı Milli sınırlarını ilk tanıyan ülke olarak Sovyetler Birliği'nden övgüyle söz ediyorlardı.

Bunlar Nâzım Hikmet ile Vâlâ Nureddin için yepyeni bilgilerdi. Alman Sosyal Demokrat Partisi, "Spartakus'a Mektuplar" adlı yeraltı gazetesi, 1919 başlarında öldürülen Rosa Luxemburg, Karl

Liebknecht, Kurt Eisner gibi devrimciler üzerine anlatılanlar daha önce duymadıkları şeylerdi.

Özellikle Sadık Ahi, boynunda kırmızı atkısıyla, Marx'tan, Engels'ten, Kautsky'den söz ederken onları çok etkiliyordu. Vâlâ Nureddin de, Nâzım Hikmet de Almanya'dan gelen bu gençlerle konuştukça dünyadan ne kadar habersiz olduklarını görüyor, bilgisizliklerinden utanıyorlardı.

Anadolu da onlar için doğru dürüst tanımadıkları, yepyeni bir ortamdı. İnebolu'yu dolaşıyor, insanlarla konuşuyor, yatır türbelerinin önünde dua edenleri izliyorlardı.

İstanbul'dan İnebolu'ya yetmiş beş saatte gelmişlerdi. İnebolu'da bir haftaya yakın kaldıktan sonra, izin çıkıp da yüzer lira yollukları verilince, bir eşekçiyle anlaşıp yola koyuldular. Üç günde Kastamonu'ya vardılar, oradan üç günde Çankırı'ya, oradan üç günde de Ankara'ya... Toplam dokuz gün... Bazen yayan, bazen eşek sırtında...

İki arkadaş yolda ortak şiirler de yazıyorlardı. "Yol Türküsü" başlıklı şiirin ilk iki dörtlüğü şöyleydi :

Alnımızda yanar gençliğin tacı,
Yorgunluğun anasını satarız.
Elimizde neşemizin kırbacı,
Ufukları önümüze katarız...

Göğsümüz kuvvetli, gönlümüz temiz,
Tükenmez yolları tüketiriz biz,
Ne saray, ne hamam, ne han isteriz,
Nerde gün batarsa orda yatarız.

İnebolu'dan ayrılışlarında coşkuluydular, kitaplarda anlatılan doyulmaz güzelliklerin Anadolu'suna doğru yola çıkıyorlardı. Biraz sonra, dağları, yamaçları, vadileri, ağaçları, dereleri, gölleriyle, yoluna can vermeye gittikleri topraklarla karşılaşacaklardı.

İÇ ANADOLU'YA İLK BAKIŞ

Gene ikisinin birlikte yazdıkları "İç Anadolu'ya İlk Bakış" başlıklı şiirde, İnebolu'dan ayrılıp dağlara tırmanışları şöyle anlatılıyordu :

İki arkadaş tuttuk dağlara giden yolu.
Öyle yükselmişiz ki sahilde İnebolu
İnce sokaklarıyla ufaldıkça ufaldı,
Minareler bir çizgi, camiler nokta kaldı.

Sonra dağın tepesinde "mağrur bir baş gibi dik" kayanın üstüne çıkıp öbür yana bakınca, "masallar"ın "güzel iç Anadolu"su görünecekti. "Son adımı atmadan" gözlerini kapatmışlardı.

Gözümüzü açınca karşımızdaydı artık
Sisli vadileriyle rüyalı Anadolu.
Görüyorduk uzaktan dereye inen yolu :
Sağ yanında bir çayır, solda çam ağaçları.
O kadar yakındı ki dağların yamaçları
Dereye düşen bahar bir daha çıkamamış.
Bu ne güzel memleket : Yüksek dağlarında kış,
Yollarında sonbahar, deresinde ilkbahar,
Altın güneşinde de yazın sıcaklığı var.

Doğal güzelliklere hayran kalınarak çıkılan yolda ilerlerken, Nâzım Hikmet ile Vâlâ Nureddin, köylülerin nerelerde, nasıl yaşadıklarını, nasıl beslendiklerini görünce, gerçeğin kitaplarda anlatılanlara benzememesi bir yana, kentlerde yaşayanların akıllarına sığmayacak kadar kötü olduğunu anladılar. Üç anakaraya yayılmış Osmanlı Devlet-i Âliyesi'nin "Güzel Anadolu"su yoksulluk, gerilik, hastalık, çaresizlik içindeydi.

Ankara'ya vardıklarında Kuva-yı Milliye'nin çağrılısı olarak Taşhan'a yerleştiler. İşgal altındaki İstanbul'da en güzel direniş şiirlerini yazan şair Nâzım Hikmet, böylece bağımsızlık hareketinin merkezine gelmiş oluyordu.

Aslında burada ailesinden pek çok kişi vardı. Annesinin kardeş çocuğu olan, dayı dediği Ali Fuat Cebesoy, 20. Kolordu Komutanı, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı, Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanıydı. Onun kardeşi olan Miralay Mehmet Ali Bey Anadolu'ya ilk geçenlerdendi. Gene Anadolu'ya ilk geçenlerden, ünlü Hareket Ordusu Komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa, Celile Hanımın Hayriye Teyzesinin kocasıydı. Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Bayındırlık Bakanı olarak görev almış İsmail Fazıl Paşa ise Celile Hanımın Zekiye Teyzesinin kocasıydı; Mustafa Kemal Paşaya yakınlığıyla ünlüydü. Milli Eğitim bakanlığı müsteşarı Samih Rifat Bey Celile Hanımın kız kardeşi Münevver Hanımla evliydi. Ayrıca Nâzım'ın baba tarafından bir yakını, küçük halasının kocası Miralay Necip Bey de, Askeri Fabrikalar Umum Müdürü Eyüp Paşa ile işbirliği yaparak Anadolu'ya silah gönderdiği için Ankara'da el üstünde tutulan bir kişiydi.

İki şair ilk gecelerini Taşhan'da geçirdikten sonra sabah erkenden Matbuat Umum Müdürlüğü'ne gittiler. Kendilerine yüzer lira yol parası gönderen bu kuruluştu. Matbuat Umum Müdürü Muhittin Bey (Birgen), Üsküdar Sultanisi'nde öğretmenlik ederken, daha sonra Osmanlı Meclisi'nde Çorum milletvekili olarak yer alırken, Celile Hanıma yakın bir evde oturmuştu. Nâzım'ı da, Vâlâ'yı da çocukluklarından tanıyordu. Kızı Asûde ile baldızı Nüzhet, Nâzım'ın kız kardeşi Samiye'nin arkadaşlarıydılar.

Muhittin Bey, büyümüş şair olarak ünlenmiş komşu çocuklarını coşkuyla karşıladı, ama ne görev vereceğini daha bilmiyordu. Birkaç gün dinlenmelerini, beklemelerini istedi.

Bir iki hafta böyle gidip gelmelerle geçti.

Bu arada Sovyetler Birliği ile yakınlaşmalar yaşanıyor, andlaşmalar imzalanıyor, şöyle deniyordu :

"Aralarında hiçbir sebeb-i ihtilaf bulunmamak lâzım gelen iki milleti dünkü dünyada hâkim olan ihtiras siyasetinin tevlit ettiği esbab altında uzun asırlar, birbirine düşman olarak tanıtmıştı. Fakat her iki milletin başından idare-i mutlaka kalktığı zaman derhal anlaşıldı ki arada bir sebeb-i ihtilaf bulunmamak lâzım gelir

ve yoktur. (...) Eski siyaset, husumet siyaseti olunca, yeni siyaset de bunun aksi, yani tamamen bir dostluk siyaseti olmak icabediyordu."

Ankara'da herkes Sovyetler'den övgüyle söz açıyordu.

Şubat sonuna gelinmiş, ama Nâzım Hikmet ile Vâlâ Nureddin'e hâlâ bir görev verilmemişti.

Bugün, yarın diye oyalanıyorlardı.

Nâzım cepheye gitmek istiyor, nedense hep, "Senin cepheye gitmene izin yok. Matbuat Müdürlüğü'nde çalışacaksın!" yanıtını alıyordu.

Bir keresinde, Muhittin Bey, onlardan İstanbul gençliğini milli mücadeleye çağıran bir şiir yazmalarını istedi. Verecek görev bulamadığı bu iki şairi bir süre için oyalamak istiyordu herhalde. Birkaç haftalarını alır diye düşünmüş olmalı.

Ama Nâzım Hikmet ile Vâlâ Nureddin üç sayfadan uzun bir şiiri üç gün içinde yazıp getirdiler.

Bugün bütünü elimizde bulunmayan "Siz de mi Satıldınız?" başlıklı şiirde şöyle dizeler vardı :

> Gel ey imanlı gençlik, gel ey beklenen gençlik,
> Gel ki Anadolu'da senin bükülmez, çelik
> İmanına, azmine ümit bağlayanlar var?
>
> . . . . . .
>
> O satılmış vezire, o satılmış kullara
> O satılmış hünkâra siz de mi katıldınız?
> Siz de mi satıldınız, siz de mi satıldınız?

Şiir çok beğenilmişti, ama "hünkâr" sözcüğünün değiştirilmesi daha doğru olurdu. Değiştirildi.

"Sizde mi Satıldınız?" Matbuat Umum Müdürlüğü'nce, 1921 Martında 11,5 x 18 cm boyutlarında dört sayfa olarak, on bin adet bastırılıp dağıtıldı. Şiirin yankıları o kadar büyük oldu ki,

Millet Meclisi üyeleri böyle güçlü bir çağrının doğurabileceği sorunların nasıl çözüleceğini tartışmak gereğini duydular.

Matbuat Umum Müdürü Muhittin Bey şiiri yayımlayıp dağıttığı için olumsuz eleştiriler aldı. İstanbullu gençler Ankara'yı doldururlarsa onlara nerede, nasıl iş bulunacağı önemli bir sorundu.

Mecliste sorguya çekilmekten tedirgin olan Muhittin Bey bir daha böyle bir duruma düşmemek için, bu iki coşkulu şairi Milli Eğitim Bakanlığı'na devretmeye karar verdi.

Nâzım Hikmet ile Vâlâ Nureddin Milli Eğitim Bakanlığı'na, o günkü adıyla Maarif Vekâleti'ne aktarılınca, kendilerini Kâzım Nami Beyin (Duru) karşısında buldular. Cepheye gidemediklerine göre, bir Anadolu kasabasında öğretmenlik etmek, merkezde gereksiz bir görevde çalışmaktan daha iyiydi.

Ayrıca, Nâzım Ankara'daki havayı da beğenmemişti. Yok edileceğini sandığı eşitsizlik burada da, İstanbul'daki gibi sürüyordu. Yüksek rütbeli subaylarla erler arasındaki ilişki Osmanlı ordusunda nasılsa öyleydi. Sıradan insanlara gene seçkin insanların kulları gibi bakılıyordu.

Spartakistlerle Ankara'da da buluşmuşlardı. Onların etkisindeyken, üstüne bir de Anadolu halkının yaşam koşullarını görünce, özellikle Nâzım kendi sınıfına nerdeyse düşman kesilmişti.

İlerde o günleri anarken şöyle diyecektir :

"Ne kitaplardan, ne ağız propagandasıyla, ne de sosyal durumum yüzünden geldim geldiğim yere... Beni geldiğim yere Anadolu getirdi. Kıyısından şöyle bir üstünkörü seyrettiğim Anadolu. Yüreğim getirdi beni geldiğim yere..."

Kâzım Nami Bey iki şairin aynı kasabada, üstelik de ağaçlıklı bir bölgede öğretmenlik etmek istediklerini öğrenince, önündeki dosyaları karıştırarak,

"Ya Elaziz, ya Bolu..." dedi. "Haydi gidip düşünün, sonra gelip bana kararınızı bildirin..."

Elazığ uzaktı. Kuyulu Kahve'de karşılaştıkları Samih Rifat, Ankara'nın da, İstanbul'un da burnunun dibindeki Bolu'yu seçme-

lerinin daha akıllıca olacağı görüşündeydi. Vâlâ Nureddin de öyle düşünüyordu.

Ertesi sabah gidip, "Bolu," dediler.

Böylece Bolu Sultanisi'nin boş derslerine iki öğretmen atanmış oluyordu.

Bu arada Celile Hanımın teyzelerinin kocaları Hüseyin Hüsnü Paşa ile İsmail Fazıl Paşa, Nâzım'ın Ankara'ya geldiğini, ama kendilerine uğramadığını öğrenmişlerdi. Samih Rifat Beyle haber gönderip bu davranışına alındıklarını bildirerek onu arkadaşıyla birlikte yemeğe çağırdılar.

Bir aile toplantısı niteliğindeki bu yemeğe, Nâzım ile Vâlâ'yı Kuyulu Kahve'den bir arabayla gelip alarak Samih Rifat Bey götürdü. Yenildi, içildi, şiirler okundu.

Ayrılırlarken İsmail Fazıl Paşa, pek beğendiği, ayrıca yazdıkları bir şiirle ortalığı birbirine katarak çok yetenekli olduklarını da kanıtlayan bu gençleri, Mustafa Kemal Paşaya takdim etmek üzere iki gün sonra Meclis'e çağırdı.

Belirlenen saatte Büyük Millet Meclisi'ne gittiklerinde kapıda bir görevli onları bekliyordu. İçeri alınmalarından kısa bir süre sonra İsmail Fazıl Paşa geldi,

"Şimdi Paşa Hazretlerinin yanındaydım, sizin geleceğinizi söyledim. Bekliyorlar," dedi.

İsmail Fazıl Paşa önde, Nâzım Hikmet ile Vâlâ Nureddin arkada, koridorlardan geçip geniş bir salona girdiler. Bayramlaşma salonu gibi bir yerdi, çevrede tek tük koltuklar, sandalyeler vardı. Herkes ayaktaydı. Çevresinde iriyarı insanlar olmasına karşın Mustafa Kemal hemen göze çarpıyordu.

Vâlâ Nureddin sonrasını şöyle anlatıyor :

"Salonun tam ortasında buluştuk.

"İsmail Fazıl Paşa isimlerimizi zikrederek :

"'Genç şairler' diye bizi takdim etti. Mustafa Kemal elini ilkönce bana uzattı. Aklıma öpmek geldi. Sonra askeri bir eda ile sıkmayı üsluba daha uygun buldum. (...)

Nâzım Hikmet ile Vâlâ Nureddin Bolu'ya öğretmen olarak atandıkları günlerdeki kılıklarıyla

"Elinin etkisini hiç unutmayacağım. Bir kadın eli kadar nahifti. Nâzım da aynı şekilde selamladı. Zaten ben öpseydim elini, o öpmeyecekti. Onun hesabına gaf olmasın diye hareketimi ayarlamıştım."

Nâzım Hikmet'in o andaki izlenimleri ise şöyle :

"Yüreğim çarpıyordu. Sert bir mavilik gördüm, sonra bir altın sarısı, sonra ak eller, kadın ellerine benzeyen biçimli, güzel ellerini gördüm. Belki de aklımda öyle kalmış. Belki de elleri öyle değildi, ama gözlerinin mavisiyle saçlarının sarısı öyleydi..."

Mustafa Kemal'in kendilerine söylediklerini de Vâlâ Nureddin şöyle aktarıyor :

"Basmakalıp laflara ihtiyaç duymaksızın, Mustafa Kemal, bizim için çok önemli bir sadede girdi :

"– Bazı genç şairler modern olsun diye mevzusuz şiir yazmak yoluna sapıyorlar. Size tavsiye ederim, gayeli şiirler yazınız, dedi.

"Daha da konuşacaktı. Fakat aceleyle yanına bir iki kişi yaklaştı. Bir telgraf getirdiler. Paşa göz atınca telgrafla ilgilendi. Eliyle selamlayıp bizden uzaklaştı."

Böylece Nâzım Hikmet ile Vâlâ Nureddin'in Ankara'da bağımsızlık hareketine yararlı olma aranışları sona eriyordu. Hüseyin Hüsnü Paşa ile İsmail Fazıl Paşanın yemeğine gittiklerinde de, Büyük Millet Meclisi'nde Mustafa Kemal'e takdim edildiklerinde de, Bolu'ya öğretmen olarak atanma belgeleri ceplerindeydi.

Ankara'dan ayrılırken Nâzım'ın duyguları karmakarışıktı. Bir yandan cepheye gönderilmemesine öfkeleniyor, bir yandan da yeni edindiği bilgilerle kafasında karşılaştırmalar yapıyor, örnekse Osmanlı ordusunu bırakıp memleket aşkıyla Anadolu'ya geçmiş olan Hüseyin Hüsnü Paşa, İsmail Fazıl Paşa gibi iyi insanların yakından gördüğü içkili sofralarıyla halkın sofralarını karşılaştırıyordu. Oysa içki yasağı da vardı. Aklı da, yüreği de kabul etmiyordu böyle bir uçurumu.

Geleceğe dönük düşlerle dolu kafaları, yeni bir dünyanın kuruluşu yolunda can vermeye hazır duyarlıklarıyla, bu iki genç şa-

ir öğretmenin, 1921 yılı ortalarına doğru ayak bastıkları Bolu, gerçi Ankara'ya, İstanbul'a yakın, ama şeyhlerin, ağaların, gericilerin denetiminde, son derece tutucu bir yerdi.

Öğretmenler gençler ile yaşlılar, başka bir söyleyişle, yenilikçiler ile tutucular diye ikiye ayrılmışlardı. Gençler onları hemen benimsedilerse de, çok bilgisiz, bomboş çocuklardı. Yaşlılar ise bir iki uyarıda bulunma, görünümlerine filan söz etme denemesinden sonra, Nâzım'ın nasıl dik başlı, burnundan kıl aldırmaz bir delikanlı olduğunu görünce, ister istemez, geri çekilip sustular.

Ama okulun dışında da insanların yaşayışına yön vermek isteyen çok sayıda yobaz vardı. Namaz kılmayan, oruç tutmayan Nâzım ile Vâlâ'nın, aykırı kılıklarına da bozuluyorlardı. Özellikle Nâzım'ın koca kalpağı, uzun favorileri, düşüncelerini karşısındakilerin ne tür insanlar olduğuna hiç aldırmadan, yüksek sesle, açık açık söyleyişi çok yadırganıyordu.

Bolu Ağır Ceza Mahkemesi Reis Vekili Ziya Hilmi Bey, eşrafın, din adamlarının daha görür görmez düşman kesildikleri, bu iki genç öğretmeni koruması altına almak zorunda kaldı. Geldikleri kasabada öğretmenlerden çok hacıların, hocaların sözlerinin geçerli olduğunu belirterek dikkatli davranmaları konusunda onları uyardı.

Ziya Hilmi Bey irticanın gücünü çok iyi bilen, kültürlü bir kişiydi. Mustafa Kemal'i desteklemenin ötesinde, dünya olaylarını da izliyordu. Toplumsalcılık üzerine geniş bilgisi vardı. Birlikte oldukları aylar boyunca, Nâzım ile Vâlâ'ya uzun uzun Fransız Devrimi'ni, Sovyetler Birliği'ni, Lenin'i, Kautsky'yi anlattı. Bir gün gidip toplumsalcılığı yerinde göreceğini söylüyordu.

İki arkadaş, Spartakistlerden sonra burada da bir bilgi kaynağı bulmuşlardı. Üniversitede özel öğrenim görür gibiydiler.

Tutuculara karşı en güçlü koruyucu, Kuva-yı Milliye'nin yarattığı vatan sevgisi havasıydı. Bu havanın çerçevesi içinde görülen kişilere karşı ters bir davranışta bulunmaktan çekiniliyordu. Ayrıca Kuva-yı Milliye öyle pek uzakta da değildi. Bolu kasabası yeni savaş birliklerinin eğitildiği, örgütlendiği yerdi.

Yenilikçi genç öğretmenleri, bu arada Nâzım Hikmet ile Vâlâ Nureddin'i de aslında bu yakınlık koruyordu.

Bolu Türk Ocağı'nın, yenilikçilerin bir güç gösterisine dönüştürülen açılış töreninde, şiirler de okunmuştu. Özellikle "Kırk Haramilerin Esiri"nin, izleyiciler üzerinde yarattığı etkiyi, o toplantıyı on üç yaşında bir çocuk olarak babasıyla birlikte izlemiş olan Pertev Naili Boratav yıllar sonra şöyle anlatacaktır :

"Herhalde Sakarya Savaşı'ndan sonra idi. Bir gün Türk Ocağının açılış töreni yapıldı. Nutuklar söylendi, milli marşlar çağırıldı. Genç öğretmenlerle Sultani'nin yetişkin öğrencileri coşkun şiirler okudular. Bunlardan bir tanesinin, kıvırcık sarı saçlı, mavi gözlü, uzun boylu bir delikanlının okuduğu şiirin adı 'Kırk Haramilerin Esiri' idi. (...)

"Şiir kadar, onu okuyanın okuyuşunda da başka bir güç vardı. Sarışın delikanlı şiiri okumamış, onda dile gelen, ayaklanmış esir Anadolu'nun dramını oynamıştı. Onun kollarının geniş hareketleri, sıçrayışları, dizlerini yere vuruşları hâlâ gözümün önündedir..."

Kuva-yı Milliyeci öğretmenlerin başını yemek kolay değildi, ama gericiler, Sakarya Savaşı'ndan sonra bile, Mustafa Kemal'in öncülüğündeki bağımsızlık hareketinin başarıyla sonuçlanacağına inanmıyor, günlerinin gelmesini bekliyorlardı.

Nâzım arkada bıraktığı ailesiyle, arkadaşlarıyla ilişkilerini mektuplaşarak sürdürmeye çalışıyordu. Ocakta İstanbul'dan ayrıldıktan sonra, nisanın sonlarına kadar, "Ümid" dergisinde, "Sekizinci Kitap"ta şiirleri yayımlandı. Ya Anadolu'dan göndermiş, ya da ayrılmadan önce bırakmıştı onları dergilere.

Ankara'da ise Yunus Nadi'nin "Anadolu'da Yeni Gün" adlı gazetesinde yayımladı yazdıklarını. Artık dolaylı anlatımlara, masallara, simgelere gerek duymuyor, doğrudan söylüyordu söyleyeceklerini. "Vasiyet" gibi, "16 Mart" gibi, "Ağa Camii" gibi ünlü manzumeleri "Anadolu'da Yeni Gün"de çıktı.

Aslında o yıllarda yazdıklarının "şiir" değil de, "manzume" diye anılması daha doğrudur. Çünkü bunlar, genelde, ölçülü uyak-

lı düşünceler, ya da öykülerdi. Yahya Kemal'in, "Nâzım Hikmet şair değildir. Şiirleri şiirden ziyade hitabete benzer; daha doğrusu hitabettir..." sözü, o yıllar için büyük oranda geçerliydi. Yazdığı manzumeler ancak yer yer şiire yaklaşıyordu.

Genç Nâzım Hikmet'in övgüler alan ustalaşması ise dili, sesleri, vurguları, ölçüyü, uyağı kullanma, içindeki coşkuyu yansıtma yolunda bir ustalaşmaydı.

"Anadolu'da Yeni Gün"de yayımlanan bir manzumesi :

16 MART

Adalı Haydut'a

Daha dün atıldığın, daha dün kovulduğun,
Daha dün kaçmak için ummanı dar bulduğun,
Daha dün kapısında dövüldüğün bir yere,
Girdin bir kahpe gibi sığınıp hilelere.
Gidin karanlıklarda adi bir hırsız gibi!
Şimdi de diyorsun ki : Artık benim sahibi,
Ölmez güzelliğiyle artık İstanbul benim!
Ben bütün bir cihanı yumruğuyla ezenim!..
Ah bu senin yumruğun! Ah bu kirlenmiş yumruk!..
Bu bütün hakikati hileyle yenmiş yumruk
Bizim dik alnımızın üstünde yükselemez!..
Sen! Ezilmez hakkını çiğnettirenleri ez!..
Ey! Sade âcizleri düşkünleri titreten!..
Ey! Daima zulmette arkadan hücum eden!
Eh ey! Adalı Haydut şunu unutma ki biz
Mukaddes haklarını ezdirmeyenlerdeniz!..

(16 Mart 1337, 1921)

Evet, Nâzım arkada bıraktığı ailesiyle, arkadaşlarıyla ilişkilerini kesmiş değildi. Olanak buldukça İstanbul'daki babasıyla da, Paris'teki annesiyle de mektuplaşıyordu. Annesi ona çağcıl şairlerin yapıtlarını gönderiyor, hemen Paris'e gelmesini, bu benzersiz

sanat merkezinde görgüsünü arttırmasını istiyordu. Babası da yanın yamalak öğrendiği yabancı dili unutmasın, hem de kültürünü geliştirsin diye oğluna Fransızca kitaplar gönderiyordu.

Ama bir yerde öyle uzun boylu kaldıkları yoktu. İnebolu, Ankara, Bolu... Sekiz ayı üç ayrı yerde geçirmişlerdi. Bolu'daki öğretmenlikleri beş ay bile sürmedi.

Tutucu çevrelerin baskısına, gizli polis örgütünün güvensizlik belirten davranışları da eklenince, bu kasabada barınamayacaklarını iyice anladılar. Demek ki polis örgütü de onları bir çıban başı gibi görmeye başlamıştı.

Bolu öğretmenlerinin temsilcisi olarak Ankara'daki Maarif Kongresi'ne katılan Vâlâ Nureddin, orada karşılaştığı Spartakistlerden Vehbi Beye (Sarıdal), gericilerin saldırganlığını, namaz kılmamalarından giyim kuşamlarına, favorilerine kadar, her şeylerine karıştıklarını, evlerini gözetlediklerini, konuşmalarını dinlediklerini anlatmış :

"Kuva-yı Milliye biraz bocalasa bizi kör testereyle kesecekler. Bir takaya atlayıp Trabzon'a, oradan Kafkasya'ya geçmek, Sovyetler Birliği'ne gitmek istiyoruz," demişti.

Vehbi Bey taka ile pasaportsuz yolculuğun sakıncalarından söz ederek, Kâzım Karabekir Paşanın doğudaki okullara öğretmen aradığını, bulmakta zorluk çektiğini, ellerindeki öğretmen belgeleriyle Zonguldak'tan vapura binip Trabzon'a, oradan da Batum'a geçmelerini önerdi.

Kâzım Karabekir Paşanın yanına gideceğiz diye Batum'a çıkar, sonra nereye isterlerse oraya giderlerdi.

Ankara'da Spartakistlere yakınlık gösteren, evindeki toplantılara Sovyetler Birliği Elçisi Mdivani'nin de katıldığı Matbuat Umum Müdürü Muhittin Bey de görevle Tiflis'teydi. Onlara mutlaka yardım ederdi.

Mdivani ise Gürcistan Cumhurreisi olmuştu.

Vâlâ Nureddin bu bilgilerle Bolu'ya döndüğünde, yalnız kalan Nâzım'a yobazların sokaklarda laf atacak kadar ileri gittikleri-

ni öğrendi. Bakanlıktan birikmiş maaşlarını da almıştı. Kentteki havayı koklayanlar ise, "Siz artık buradan gitseniz iyi olur," gibi sözler ediyorlardı.

Nâzım Hikmet Bolu'da şöyle bir manzume yazmıştı :

KARA KUVVET

Asırlar vardır ki, bu memleketin,
En sade, en temiz gönüllerine,
Göklerin ezelî nuru yerine,
Zulmeti siniyor kara kuvvetin.

Asırlardan beri bu kara kuvvet,
Bir yara ki ruhumuzda kanıyor,
Susuz bir kurt gibi homurdanıyor,
Bir nura koşarsa eğer memleket.

Bu kara kuvvetin kara elleri,
Böyle sarılırken boğazımıza,
Gönüllerimizde biz bu hırsıza,
Hâlâ veriyoruz en kutsî yeri.

Nankördür imanlı gönüller bütün,
Şükranla secdeye varmazsa eğer,
Gençliğin nurunu çalan bu eller,
Hırsız eli gibi kesildiği gün!

Yenilikçi genç öğretmenler bu şiiri çok sevmişlerdi. Çünkü doğrudan onların yaşamakta oldukları bir soruna değiniyordu. Defterlere kopya edilen şiir, doğal olarak, kulaktan kulağa yayılmış, şimşekleri büsbütün Nâzım'ın üstüne çekmişti. Bu kasabadan ayrılma zamanı çoktan gelmiş de, geçiyordu bile.

İyi bir öğrenim görmek, dünyada olup bitenleri anlamak için Paris'e mi, Berlin'e mi, Moskova'ya mı gitsek diye düşünürlerken, onları Sovyetler Birliği'ne gitmeye yönlendiren Ziya Hilmi

Bey olmuştu. En ileri devrim yanı başlarındaki bir ülkede gerçekleşmişken başka yerlere gitmenin bir anlamı yoktu. Onlarla birlikte bir yolunu bulursa kendisi de gelecekti.

Öğretmen olmayan Ziya Hilmi Beyin, Kâzım Karabekir Paşaya gidiyoruz aldatmacasından yararlanma olanağı yoktu. Nâzım ile Vâlâ ondan ayrılmak istemiyor, "Siz önden gidin, ben başka bir yolla arkanızdan gelirim," demesine kulak asmıyorlardı. Oysa Bolu'dan bir an önce uzaklaşmalıydılar.

Sonunda Trabzon'dan bir telgrafla çağrıldığını söyleyen Ziya Hilmi Bey, "Hele oraya bir varalım da..." diyerek, kendisini arkada bırakmayı arkadaşlığa sığmayacak bir adam satma sayan bu iki genç şairi önüne katıp yola koyuldu.

1921 Ağustosunda bir yaylı arabayla eşkıya dolu dağları aşıp Akçakoca'ya, oradan küçücük bir Türk vapuruyla Zonguldak'a gittiler. Sovyetler Birliği'nde para kullanılmadığına inandıklarından, Vâlâ Nureddin'in Ankara'dan alıp getirdiği birikmiş aylıklarını bol keseden harcıyorlardı.

Zonguldak'taki şiirsever aydınlara eksiksiz bir şölen vermeyi düşünürlerken, kendilerini Karadeniz'e bakan bir dağın yamaçlarına kurulmuş güzel villalarda, giydirilmiş uşaklar, hizmetçilerle yaşayan patronlar arasında buldular. Tepede çoğu yabancı ya da azınlıktan olan patronlar, aşağıda mağaralarda maden işçileri...

Tam büsbütün bilenmelerine yarayacak bir ortam...

Zonguldak'tan Trabzon'a İtalyan bandıralı "Kornilov" adlı büyük bir vapurla gittiler. Savaş sırasında İtalyan limanlarında kaldığı için el konulan bu vapur, geri alınır korkusuyla, Sovyetler Birliği sularına girmiyor, Osmanlı limanları arasında çalışıyordu.

21 Eylül 1921'de ayak bastıkları Trabzon'da, Nâzım ile Vâlâ hiç gecikmeden ilgili yerlere, Batum için "mürur tezkeresi" (geçiş belgesi) almak üzere başvurdular.

Şöyle diyorlardı :

"Biz öğretmeniz. Kars'a, Kâzım Karabekir Paşanın yanına gitmek istiyoruz. Okullara öğretmen bulamıyorlarmış. İşte belgelerimiz. Bu mevsimde kara yolu çok çetindir. Vapur'la Batum'a geçersek, Kafkaslar üzerinden Kars'a gitmemiz daha kolay olur."

Polis müdüründen askerlik şubesi başkanına kadar, ilgili kişilere bu gerekçe akla yakın göründü. Birkaç gün içinde geçiş belgelerini aldılar.

Aslında sekiz ay kadar önce, 28-29 Ocak 1921'de, Trabzon'da Mustafa Suphi ile arkadaşlarının öldürülmesi yüzünden kafalar iyice karışıktı, herkes tedirgindi. Kimin, nerede, niçin bulunduğu bilinemiyordu. Komünistler neden Ankara'ya gönderilmeyip öldürülmüşlerdi? Kuva-yı Milliye bu konuda gizli bir araştırma mı yaptırıyordu? Kim istemişti öldürülmelerini?

Nâzım'ın kırmızı astarlı kalpağına, uzun favorilerine, Vâlâ'nın gizemli tel gözlüğüne karşın, yetkililere güven vermeleri gerçek bir başarıydı. Öyle sıradan öğretmenlere hiç benzemiyorlardı.

Ziya Hilmi Bey ise ordu merkezinde hukuk danışmanlığıyla görevlendirilmişti. Geçiş belgesi istemek için başvurmaya yanaşmıyor, birlikte yola çıkmalarını doğru bulmuyordu.

"Siz öğretmen olarak Kars'a gideceksiniz. Geçiş belgesi istemeniz akla yakın," diyordu. "Ben ise buraya hukuk danışmanı olarak atandım. Ne gibi bir gerekçeyle geçiş belgesi isteyebilirim? Hele siz önden gidin, ben bir yolunu bulur, arkanızdan gelirim."

Çaresizlikten kaynaklanan bu oyun bozanlığa katlanmak zorunda kaldılar. Ayrılırken bir daha buluşmamak üzere ayrıldıklarını bilmiyorlardı.

Nâzım Hikmet ile Vâlâ Nureddin, Trabzon'dan bindikleri yabancı bandıralı bir vapurla, 30 Eylül 1921'de Batum'a vardılar.

Sovyetler Birliği'nde durum anlatıldığı gibi değildi. Her şey gene parayla alınıp satılıyordu. Kimin ne olduğu da belirsizdi. Birtakım fırsatçılar türemişti. Onun için sorgulama, araştırma, izleme yaygındı. Yabancılardan çok kuşkulanılıyordu.

Gümrükte toplumsal geçmişleri soruşturulunca, Vâlâ Nureddin'in babasının Beyrut Valisi olduğu, Nâzım Hikmet'in ailesinde de paşalardan geçilmediği ortaya çıktı. Soruşturanları gülümsetecek bir durum. Sovyetler Birliği'nde benzerleri alaşağı edilen kişilerin çocukları toplumsalcılığı görmeye gelmişlerdi.

İki arkadaş gümrükteki sorgulamadan kurtulunca, kendilerini izlemekle görevlendirilmiş bir Tatar hamalın yardımıyla ucuz bir yatakhane bulup kenti gezmeye koyuldular.

Geniş caddeler, düzgün kaldırımlar, göz alan yapılar, kiliseler, parklar, korkmadan tek başına dolaşan kadınlar, açık saçık genç kızlar, kıyıda kadın erkek çırılçıplak denize giren insanlar...

Özgürlük kokuyordu Batum...

Çok değişik değer yargıları olan bambaşka bir dünyadaydılar. Ama para gene gerekliydi. Yol boyunca yaptıkları savurganlığa üzülerek oturup kaç paraları kaldığını hesapladılar. Durum bayağı kötüydü. Bir an önce Muhittin Beye ulaşmalı, geçimlerini sağlamanın bir yolunu bulmalıydılar.

Ankara'dayken evindeki toplantılarda Sovyetler Birliği elçisi Mdivani'yi de ağırlayan, Matbuat Umum Müdürü Muhittin Bey, Nâzım ile Vâlâ'nın yazdıkları şiir yüzünden Büyük Millet Meclisi'nde sıkıştırıldığı günlerden az sonra bu görevinden ayrılmıştı. Arkasından bazı hazırlıklar yaparak Tiflis'teki bir firma ile ticaret ilişkileri kurmuş, sonunda da ailesiyle birlikte buraya gelmişti. Kayınvaldesi, karısı Melahat Hanım, kızı Asûde, baldızı Nüzhet Hanım ile Tiflis'teki Orient Otel'de kalıyordu.

Batum'dan Tiflis'e trenle gidiliyordu. Ama bilet kuyruğu uçsuz bucaksızdı. Nâzım ile Vâlâ bilet alabilmek için geceden girdikleri uzun bir kuyrukta sabahlamak zorunda kaldılar.

Ne var ki Tiflis'e ulaştıklarında Muhittin Beyin Moskova'ya gitmiş olduğunu öğrendiler. Daha yeni gitmişti. Döneceği kesindi, çünkü yanına kızı ile baldızını almış, karısı ile kayınvaldesini otelde bırakmıştı, ama yalnız yol, gidiş dönüş, yirmi iki gün sürerdi. Orada da birkaç gün kalsalar...

İki arkadaş birbirlerine baktılar. Ne yapacaklardı?

Komşu oldukları için Nâzım'ı çocukluğundan çok iyi tanıyan Melahat Hanımla annesini görmekten başka çareleri yoktu.

Kadınlar geniş salonlu bir odada kalıyorlardı. Karşılaşmaları çok içten oldu. Özellikle kayınvalde gün görmüş bir eski zaman kadınıydı, onlara karınlarının aç olup olmadığını, nerede kaldıklarını, ceplerindeki paraya kadar her şeyi açık açık sordu. Birlik-

te yemek yediler. Gece yarısından sonra konukların otelde kalmasına izin verilmediği için ertesi sabah kahvaltıda buluşmak üzere ayrıldılar.

Ertesi sabah resepsiyondaki memur onları,

"Hoş geldiniz, yoldaşlar, hoş geldiniz," diye daha bir yakınlık göstererek karşıladı.

Hemen arkasından ekledi :

"Size bir haber var. Cumhurbaşkanımız Mdivani Yoldaş sizi bekliyorlar."

Şaşırmışlardı. Ne biçim izlenmeyse, geldiklerini ülkenin cumhurbaşkanı bile öğrenmişti.

"Nasıl gideceğiz cumhurbaşkanına?" diye sordular.

"Sizi evlerinde bekliyorlar. Bir arkadaş size yol gösterecek."

Uzak değildi. Yürüyerek gittiler. Tiflis Operası'nın yanındaki yokuşta bir apartmanın ikinci katı.

Mdivani Yoldaş onları dostça karşıladı. Niçin geldiklerini biliyordu. Kendisi az sonra Moskova'ya gidecek, birkaç gün kalıp dönecekti. Aşağı yukarı bir ay kadar sürerdi yokluğu. Döndüğünde Muhittin Yoldaş da gelmiş olurdu. Hep birlikte oturup Nâzım ile Vâlâ'nın devrimi öğrenmeleri, daha iyi şairler olabilmeleri için neler yapılabileceğini düşünürlerdi. O zamana kadar kendisinin konuğu olarak Orient Otel'de kalacaklardı. Yemek, içmek, yatmak, ne gereksinimleri olursa otel yönetimince karşılanacaktı.

Mdivanı Yoldaşı tren istasyonuna götürecek olan makam otomobili kapıda bekliyordu. Birlikte binip önce otele uğradılar. Yöneticilere gerekli emirleri ayrıntılarıyla, üstüne basa basa veren cumhurbaşkanı, onlara dostça bir hoşça kalın deyip gitti.

Sorunları çözülmüştü...

Tiflis'te başka Türkler de vardı. Bir akşam otelin lokantasında yemek yerlerken Melahat Hanım kalabalık bir masada oturanları göstererek :

"Bunlar Türk komünistleri, baştaki sakallı da Profesör Ahmet Cevat Bey," dedi.

Ahmet Cevat (Emre) Beyin masasındakiler aslında pek hoşlanılacak kişiler değildi.

Kayserili İsmail Hakkı Bey yedek subayken savaşta esir düşünce komünist olmuştu. Kafkasya'daki Türk komünistlerinin başymış gibi davranıyordu. Ankara'daki, İstanbul'daki dağınık komünist topluluklarını da kendisine bağlamayı özleyen kırk yaşlarında güleç yüzlü biriydi. Karısı Rahime Hanım bodur, tıkız, iyice esmer, saçları kısa kesilmiş, allı morlu giyinen bir kadındı. Öğretmen okulu mezunuydu.

Zinetullah Nuşirevan Bey Türkiyeli bir Tatardı. Biraz Rusça biliyor, bilgin geçiniyor, Kayserili İsmail Hakkı Beyle alttan alta yarışıyordu. Onun da yanında Aynülhayat Hanım diye anılan karısı vardı.

Kadri Bey adlı başçavuş da savaşta esir düşünce komünist olmuştu. Bir Rus kadınıyla evliydi. Kadının dinini değiştirmiş, insan içine çıkmasını yasaklamıştı. Lokantaya inmesine izin vermediği için, karısının yemeği odasına gönderiliyordu.

Tabur imamıyken kendini komünistler arasına bulmuş olan Abdurrahman Hoca ise "tarikat-ı Ahmediye ile usul-ü Bolşevizm" birleştirme gibi bir şeyler geveliyordu.

Nâzım ile Vâlâ, "Türk komünistleri," denilen bu kişilerle tanışınca, Ahmet Cevat Beyin dışında hiçbiriyle arkadaşlık edemeyeceklerini hemen anladılar.

Ahmet Cevat Bey Giritliydi. Yaşça bir kuşak üstlerindeydi. Kendi de şiir yazan, coşkulu bir insandı. Tertemiz duygularla dolu, özel çıkarlar ardında koşmayan bu iki genç şairle karşılaşınca çok etkilendi. Onlarla bir grup oluşturmak, toplumsalcı harekete bir çekirdek oluşturmak özlemine kapıldı.

Masadaki arkadaşları emperyalizme karşı bir gazete çıkarmak için Batum'a gidiyorlardı.

"Biz de gidelim! Sevgili çocuklarım! Yazılarımızı, şiirlerimizi istediğimiz gibi yayımlarız! Burada Muhittin'i, Mdivani'yi bekleyeceksiniz de ne olacak! Ben sizin geçiminizi sağlarım. Batum'da tanıdıklarım var, size iş de bulurum," diyordu.

Batum'da yeni bir Jöntürk hareketi başlatabilirlerdi.

Ahmet Cevat Beyin özel bir kuşakla beline sardığı altınları vardı. Birtakım ticaret işleri yapıyordu. İstanbul'da Kitapçı Hilmi'nin bastığı okul kitaplarını – bazılarını kendi yazmıştı – Azerbaycan Musavat Hükümeti Maarifi'ne satıyor, bunlardan elde ettiği parayla Türkiye'ye götürmek üzere halı alıyordu. Her alanda olduğu gibi, bu işleri yaparken de dürüst, coşkulu, içtendi.

Ayrıca tam on dil bilen, dolu dolu yaşamış, görgülü, çok yönlü, gerçekten bilge bir kişiydi.

İki genç şair kendilerini baba sevgisiyle kucaklayan Ahmet Cevat Beyle birlikte Batum'a gitmeye karar verdiler.

Melahat Hanım aracılığıyla Muhittin Beye, Otel Müdürü aracılığıyla da Cumhurbaşkanı Mdivani Yoldaşa teşekkür edilip selamlar bırakılarak yola çıkıldı.

Batum'da Otel de France'a yerleştiler. Nâzım ile Vâlâ'ya ayrı bir oda tutulmuştu, ama onlar gündüzleri gibi, gecelerini de Ahmet Cevat Beyin odasında geçiriyor, yemeklerini bile orada pişirip birlikte yiyorlardı. Derken aralarına seçkin bir arkadaş olarak benimsedikleri Şevket Süreyya Bey de katıldı. Gerçi kitap satmak, halı almak gibi ticaret işleri, birtakım engeller yüzünden, pek iyi gitmiyor, kemerdeki altınlar azalıyordu, ama genç şairler böyle şeylerin dışındaydılar. Onlar nitelikli bir düşünsel ortamda, baba gibi bir öğretmenle birlikte yaşamaktan çok mutluydular. Gruplarını "Toplumsal aile" diye anıyorlardı.

Bir süre sonra Ahmet Cevat Beye Moskova'dan Safarof imzasıyla bir telgraf geldi. Doğu gençleri için açılacak bir okulda ders vermek isterse hemen yola çıkması bildiriliyordu. Bu yalnızca ona yapılan bir çağrıydı; oysa Şevket Süreyya Beyin karısı Leman Hanımla birlikte, beş kişiydiler. Ailesini bırakamazdı.

Ahmet Cevat Bey doğru Tiflis'e, Orjenikitze Yoldaşa gitti. Stalin'in yakın arkadaşı olan bu kişi, Gürcistan'daki karşı devrimi bastırmasıyla ünlü, bir dediği iki edilmeyen bir önderdi. Durumu biliyordu. Çağrı yapılmadan önce ona danışılmıştı.

Ahmet Cevat Bey sordu :

"Yanımda öğrenim görmesi gereken dört genç var, Orjenikitze Yoldaş, onları ne yapayım?"

"Sorun değil, onları da al götür."

Belgeye, pasaporta filan gerek yoktu. Orjenikitze Yoldaş küçük bir kâğıt çekmiş, Moskova'ya gidecek yoldaşlara kolaylık gösterilmesi için üstüne bir şeyler yazmış, altına imzasını atıp mührünü basmıştı.

Her şey tamam demekti.

Rusya'da otuz milyon insanın aç kalıp ağaç kabuklarını kemirdiği, kedileri, köpekleri yediği bir dönemdi. Aç insanlar evlerini, köylerini bırakıp binlerce kişilik yığınlar halinde yayan olarak kentlere akıyorlardı.

Ahmet Cevat Bey ile öğrenim görmesi gereken dört genç arkadaşı, vagonlarının üstünde bile insanlar olan, tıklım tıklım dolu bir trenle, bu açlık bölgelerinden geçtiler. Trenden kendilerine yiyecek bir şeyler atılmasını bekleyen aç insanlarla göz göze gelerek, on bir gün süren bir yolculuk sonunda, Moskova'ya vardılar.

Ahmet Cevat Bey Üçüncü Enternasyonal delegelerine ayrılmış bir otele yerleştirildi.

Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nin (KUTV) hazırlık sınıfına yazdırılan gençler ise, bir süre öğrenci pansiyonlarında kaldıktan sonra, okul yaz tatilinde olduğundan, Moskova'ya yakın köylerdeki kamplara gönderildiler. Bu kamplarda öğretmenlerle öğrenciler birlikte yaşıyor, yöre halkını tanımaya, onlarla yakınlık kurmaya çalışıyorlardı. Geceleri büyük ateşlerin çevresinde danslar ediliyor, şarkılar söyleniyor, oyunlar oynanıyordu.

Bu arada Moskova'ya Türkiye'den bazı komünistler de gelmişlerdi. Yapılan toplantılarda, değişik duygular, düşüncelerle, yoldaşların birbirlerine ağır suçlamalarda bulundukları görülüyordu. Ahmet Cevat Bey ile arkadaşlarını, Nâzım Hikmet'i, Vâlâ Nureddin'i, Şevket Süreyya Beyi emperyalist casusları diye kara-

layanlar bile olmuştu. Neyse ki, yabancılara hiç güvenilmediğinden, hepsi, uzun süre, nerdeyse bütün etkinlikleri sırasında, Sovyetler Birliği yetkililerince çok yakından izlenmişlerdi. Yapılan suçlamaların yersizliğini en iyi Çeka biliyordu.

Biri yirmi, biri yirmi bir yaşında, düşünce alanında olduğu gibi, sanat alanında da aranışlar içinde bulunan bu iki genç şairin, Ahmet Cevat Beyin gölgesinde Moskova'ya gelerek KUTV'un hazırlık sınıfına yazıldıkları günlerde, Nâzım Hikmet'in şiirinde büyük bir değişim, adeta bir devrim yaşandı.

Moskova'ya gelirken yol boyunca aç insanlarla göz göze yoğun duygular yaşayan şair, duygularını bir şiire aktarmaya çalışmış, ama beceremeyişti. Moskova'daki ilk günlerinde Volga kıyılarındaki açlığı gösteren bir filmi de izleyince büsbütün bilendi.

Nâzım Hikmet serbest müstezatı, Fransız şiirinin serbest ölçüsünü biliyordu. Batum'da "Pravda" ya da "İzvestiya"da gördüğü, büyük bir olasılıkla Mayakovski'nin yazdığı bir şiirin uzunlu kısalı dizelerine, merdivenli istifine ilgi duymuş, ama Rusça bilmediği için içeriğini anlayamamıştı. Moskova'ya giderken geçtikleri açlık bölgelerinde gözlediklerinin etkisiyle yazmaya giriştiği "Açların Gözbebekleri"ni hece ölçüsüne sokamadığını görünce, gazetedeki şiirin biçimsel çağrışımları çerçevesinde, daha serbest yazmayı denedi. Ortaya yer yer hece kalıplarıyla kurulmuş olsa da, kurallara uymayan, serbest bir ölçü çıktı.

AÇLARIN GÖZBEBEKLERİ

Değil birkaç
değil beş on
otuz milyon
aç
bizim!

Onlar
bizim!
Biz
onların!
Dalgalar
denizin!
Deniz
dalgaların!

Değil birkaç
değil beş on
30.000.000
30.000.000!

Açlar dizilmiş açlar!
Ne erkek, ne kadın, ne oğlan, ne kız
sıska cılız
eğri büğrü dallarıyla
eğri büğrü ağaçlar!

Ne erkek, ne kadın, ne oğlan, ne kız
açlar dizilmiş açlar!
Bunlar!
yürüyen parçaları
o kurak
toprakların!
Kimi
kemik
dizlerine vurarak
yuvarlak
bir karın
taşıyor!
Kimi
deri... deri!

Yalnız
yaşıyor
gözleri!
Uzaktan
simsiyah sivriliği
nokta nokta uzayıp damara batan
kocaman başlı bir nalın çivisi gibi
deli gözbebekleri,
gözbebekleri!
Hele bunlar
hele bunlarda öyle bir ağrı var ki,
bunlar
öyle bakarlar ki!....

Ağrımız büyük!
büyük!
büyük!
Fakat
artık imanımıza inemez tokat!
Demirleşti bağrımız,
çünki ağrımız
30.000.000
deli gözbebekleri!
gözbebekleri!

Ey
beni
ağzı açık
dinleyen adam!
Belki arkamdan bana
bu kalbini

haykırana
"kaçık"
diyen adam!
Sen de eğer
ötekiler
gibi kazsan,
bir mânâ
koyamazsan
sözlerime
bak bari gözlerime;
bunlar :
Deli gözbebekleri
gözbebekleri!

1922

Nâzım Hikmet şiirimizdeki köklü bir biçimsel değişikliğin ilk ürünü oluşuyla özel bir önem taşıyan "Açların Gözbebekleri" üzerine zaman zaman açıklamalar yapmak gereğini duymuştur :

"Batum'dan Moskova'ya gelişte açlık mıntıkasından geçtik. Gördüklerim üzerimde çok tesir etti. Fakat böyle bir açlığın dahi inkılabı yıkamayacağını haykırmak istedim. Moskova'da hece vezniyle ve bu veznin çeşitli hece kombinezonlarıyla açlığa dair bir şiir yazmak istedim, olmadı. O zaman Batum'daki şiirin şekli geldi gözümün önüne. Bunun çok iyi tanıdığım Fransız serbest vezni olamayacağına, her nedense kanaat getirdim, bunun yepyeni bir şey olduğuna ve şairin böyle dalgalar halinde düşündüğüne hükmettim ve 'Açların Gözbebekleri'ni yazdım."

Şiir *835 Satır*'da yukardaki görünüşüyle, bazı harfleri büyük, bazı harfleri yatık, bazı harfleri siyah olarak yayımlanmıştı. Ama ilk yazıldığında böyle olduğu düşünülemez. Harflerle etki yarat-

ma aranışı Yapımcılık (Konstrüktivizm) akımını izleyen şairlerin bir uygulamasıdır. Yapımcılık 1910'larda Rusya'da Vladimir Tatlin'le başlamıştı. Belirgin özelliği sanatlarda malzemeye, makineye, teknolojiye, işlevselliğe, plastik, çelik, cam gibi çağdaş sanayi ürünlerine düşkünlüktü. Bu akımın öncülerinden El Lissitski harflerin biçimsel kullanılışı üzerine de yazılar yazmıştı.

Nâzım Hikmet Moskova'ya gittiğinde Rus şiirindeki pek çok yöneliş arasında iki akım öne çıkmış görünüyordu : Biri Mayakovski'nin öncülük ettiği Gelecekçilik (Fütürizm) akımı, öbürü İlya Selvinski, Eduard Bagritski gibi şairlerin öncülük ettiği Yapımcılık akımı. Nâzım daha Rusça bilmediği için bu akımların ancak biçimsel ayrımlarını gözleyebiliyordu.

Bir rastlantı sonucu Mayakovski ile tanışınca Gelecekçi akımdan şairlere katıldı :

"Bir gün Şura'yı görmek için odasına gittiğimde, baktım sesler taşıyor küçük odadan. Bütün seslerin üstüne çıkan görkemli bir ses ise hepsini bastırıyor. İçeri girdiğimde, bu görkemli sesin, iriyarı, geniş omuzlu, kafası usturayla tıraşlı genç bir adamın sesi olduğunu gördüm. Herkese sövüyormuş gibi geldi bana. Şura Yoldaş beni onunla tanıştırdı. (...)

"Mayakovski daha o zamandan, Ekim Devrimi'nin şairi olarak dünya çapında ün kazanmıştı. Bense kimsenin tanımadığı, işin başlangıcında bir Türk şairi, bir KUTV öğrencisiydim. (...) Buna karşın hemen dost olduk onunla. Evi dostlarına açıktı her zaman ve ben sık sık giderdim oraya. Fakat çok zor anlıyorduk birbirimizi. O zamanlar Rusçam yetersizdi çünkü."

Nâzım çevresindekileri etkileme gücü çok yüksek olan bu ünlü şairin şiirlerini anlayamıyor, ama basamaklı dizelerini taklit ediyordu. Birlikte şiir okumaya gidiyorlardı.

"Otuz yıl önce, Politeknik Müzesi salonunda Mayakovski'yle birlikte şiir okudum. Moskovalıların karşısına hemen hemen ilk çıkışımdı bu. Korkuyordum. Mayakovski, 'Korkma, Türk,' dedi, 'farketmez, anlamayacaklar nasıl olsa.'"

Nâzım Rusça bilmediği için şiirlerini Türkçe okuyordu.

Daha sonra KUTV'un salonunda da iki kez birlikte şiir okudular. Nâzım artık Mayakovski gibi bir Gelecekçi olduğunu düşünüyordu.

Bir gün Rusça bilen bir arkadaşı ona kendisini Gelecekçi saymasının yanlışlığından söz etti : O lirik bir şairdi, oysa bu akımda bireyin iç dünyasına, psikolojiye yer verilmiyordu.

Gene aynı arkadaşından Yapımcılık akımının lirizme karşı olmadığını öğrenince, Nâzım ülkedeki yeniden yapılanma savaşımını da çağrıştıran bu anlayışa yöneldi. Yapımcılarla birlikte ilk şiir okumaya çıktığında yuhalandığını, kafasına kitaplar atıldığını, Mayakovski'nin de kendisini "Dönek Türk!" diye kınadığını söyler. Gene de dostlukları sürmüş, hiç sona ermemişti.

Çok geçmeden, kulaktan dolma bilgilerinin yanlışlığını, lirizme iki akımın bakışları arasında pek bir ayrım olmadığını sezmiş olmalı ki, yıllar sonra o günleri anlatırken öncesi sonrası hep Gelecekçi imiş gibi konuşmuştur. Ama "serbest nazım" anlayışının taklit döneminden geçip kendine özgü bir şiire yönelirken yazdıklarında da Yapımcılık akımının etkileri çok açıktır.

Topluluklar karşısında okumak için yazdığı, sağlığında yayımlanmamış "– Yakından – Biz" adlı şiirinin son bölümünde şöyle diyordu :

Arkadaş
altıya basıyoruz.
Altıya basarken unutma ki
bugün şiarımız bizim
"konstrüktivizim".
Beşin sonunda diktik
ilk
elektrik
merkezini.
Arkadaş.
Bir telsiz telefon gibi ağzım
haykırıyor :
Bunun gibi 18 tane lazım,

on sekizinci bittiği gün
ne büyük bayram olacak düşün.
Tamam deyince biz
18 merkezden 18 telsizimiz
kuracak mahya şeklinde şu şiarı
yıldızlara :
Sosyalizm
elektrikleşmek
demek!..

Moskova, 1922

Devrimin beşinci yılını bitirip altıncı yılına girerken, toplumsal alandaki yapımcılık ile sanat akımı olarak Yapımcılık arasında bir koşutluk kurup bunda "şiir" aramak ancak o yılların coşkusu içinde geçerli olabilecek bir duygusallıktır.

Taklit dönemi ürünlerinin ötesinde, *835 Satır*'da yer alarak Nâzım Hikmet'e Türkiye'de coşkulu bir okur sağlayan şu şiirlerde Yapımcılık akımının izleri kolayca görülebilir :

"Açların Gözbebekleri" (1922); "Orkestra" (1922); "Makinalaşmak" (1923); "Güneşi İçenlerin Türküsü" (1924); "Gövdemdeki Kurt" (1924); "Piyer Loti" (1925); "Salkımsöğüt" (1928); Bahri Hazer" (1928).

Bu şiirlerde büyüklü, küçüklü puntolarla, düz, yatık, beyaz, siyah harfler kullanılarak okuru etkileme amacı güdülmüştür.

"Bakır ayaklar", "bakır sakallar", "biz topraktan, ateşten, sudan, demirden doğduk!", "Ağır sesli çekiçler / sağır / örslerin kulağına / hay-kır-dı!" gibi söyleyişlerin yanı sıra, bütünüyle "Makinalaşmak" şiiri de Yapımcılık akımının etkilerini taşır.

trrrrum,
trrrrum,
trrrrum!
trak tiki tak!

Makinalaşmak
istiyorum!

Beynimden etimden iskeletimden
geliyor bu!
Her dinamoyu
altına almak için
çıldırıyorum!
Tükrüklü dilim bakır telleri yalıyor,
damarlarımda kovalıyor
oto-direzinler lokomotifleri!

trrrrum,
trrrrum,
trrrrum!
trak tiki tak
Makinalaşmak
istiyorum!

Mutlak buna bir çare bulacağım
ve ben ancak bahtiyar olacağım
karnıma bir türbin oturtup
kuyruğuma çift uskuru taktığım gün!

trrrrum!
trrrrum!
trrrrum!
trak tiki tak

Makinalaşmak istiyorum!

1923

Genç Nâzım Hikmet'te Gelecekçiliğin etkilerini görebilmek için de bu akımın devrimciliği, dinamizmi vurgulamanın ötesinde, Rusya'da ne anlama geldiğine bakmak gerekir.

Rus Gelecekçileri bildirgelerini 1912 yılının son ayında yayımlamışlardı. Önceleri Puşkin, Dostoyevski, Tolstoy gibi devleri yererek yazı dilinin sokak diline yakınlaştırılmasını savundular. 1917 sonrasında ise Bolşevik Devrimi'ni büyük bir coşkuyla desteklediklerı dönem geldi. Kahvelerde, sokaklarda, mitinglerde şiirler okudular, oyunlar oynadılar. İlk Sovyet Eğitim Komiseri Lunaçarski onlara kültür alanında önemli görevler verdi. İşçi sınıfının sanatını yaratma çabasına girdiler. Gelecekçilerin öncülerinden Mayakovski ise, bilindiği gibi, genç kuşağın en sevilen sözcüsü, "Devrimin Şairi" olarak ünlendi.

Bu arada yenilik aranışları içindeki Nâzım Hikmet de, denediği "serbest nazım" anlayışının çerçevesini aynı havada çizdiği için, kendini Mayakovski'yi izleyen, Gelecekçi bir şair saymaya başlamıştı. İçine girdiği devrimci dünyanın düşünce, duygu yükü altında, yeni anlayışıyla yazdığı şiirler birbirini izledi.

İçeriğini devrimci söylemden, dış biçimini ise anlamadığı şiirlerin basamaklı dizelerinden alıyordu.

Bir süre sonra, Rusça öğrenince, gözleri geleceğe dönük, geçmişin bütün değerlerini hiçe sayarak yazan genç Sovyet şairlerini de okumaya başladı.

Nâzım Hikmet, kendisini Mayakovski'nin "kopyası" diye küçümseyenlere karşı, aralarındaki benzeyen, benzemeyen yanları anlatan bir makale yazmasını öneren Sovyet tiyatro adamı Fevralski'ye şöyle demişti :

"Varsın yaşasın bu efsane... Benim için saygındır..."

Oysa başka bir gün yaptıkları bir konuşmada aynı kişiye şu açıklamalarda bulundu :

"Başlangıçta, Rus dilini iyi bilmediğim sıralarda, şiirlerini anlayamıyordum Mayakovski'nin. Şimdi de hepsini anlayabildiğimi söyleyemem. Fakat, basamak biçimindeki dizelerini taklit ediyordum. Düşüncelerini her zaman böyle yazdığını sanıyor, ben de kendiminkileri aynı biçimde yazmaya çalışıyordum. Fakat bana müsvedde defterlerini gösterdiklerinde, her zaman ille de basamak biçiminde yazmadığını gördüm. Demek iş daha karmaşıktı.

"Çok okumadım Mayakovski'yi. Daha çok kendi okuyuşundan bilirim şiirlerini, sonra da aktörlerin okumalarından.

"Mayakovski makamla okurdu şiirlerini. Ben de öyle okurdum başlangıçta. Aktörler Mayakovski'yi okuduklarında iyice anlıyorum onu. Buna karşılık, kendim okuduğumda, anlayabilmem çok güç. (...)

"Mayakovski'nin şiiriyle benimki arasında ortak yanlar : İlkin, şiir ile düzyazının; ikincisi, çeşitli türlerin (lirik, yergisel vb.) arasındaki kopukluğun aşılması; üçüncüsü, şiire siyasal dilin sokulmasıdır.

"Bununla birlikte farklı biçimler kullanıyoruz onunla. Mayakovski öğretmenimdir, fakat onun yazdığı gibi yazmıyorum ben.

"Moskova'da öğrenim gördüğüm dönemde, Mayakovski gibi bir tribün şairiydim ben de. Bir nefesli sazlar orkestrası gibi ses veriyordu şiirlerim. Topluluk önünde okuyordum onları.

"Sonra, Türkiye'de, bir tek kez şiir okuyabildim topluluk önünde. Bir iki kişiyle konuşabiliyor, şiirlerimi ancak kulaklarına fısıldayabiliyordum. Bu nedenle yumuşak sözcükler bulabilmem gerekiyordu."

Bunlar Nâzım Hikmet'in Sovyetler Birliği'nde geçirdiği son yıllarda, 1920'lerdeki KUTV öğrenciliği günlerini anımsayarak anlattıkları.

1937 yılı nisanında "Her Ay" dergisinde yayımlanan bir konuşmasında ise, "Mayakovski'yi kopya ettiğini" söyleyenleri şöyle yanıtlamıştı :

"– Hece veznini bırakıp 'vezinsiz' yazı yazmaya başlamamın ilk verimi 'Açların Gözbebekleri'dir. Ben bu yazıyı yazdığım zaman Rusça bilmezdim ve Mayakovski'nin adını bile duymamıştım. Ne malum? diyecekler. Şahitle ispat ederim.

"Mayakovski bir nevi Rus aruzunun bir çeşit, son haddine vardırılmış, müstezatlı tarzıyla yazar. Hani Hâmit'in 'Mevkii Viyana' diye başlayan bir yazısı vardır, işte aşağı yukarı onun gibi... Halbuki benim yazılarımda böyle muayyen bir veznin son haddine vardırılmış müstezatlı tekniği yoktur. Ahengi ve vezni anlayış bakımından aramızda hiçbir benzerlik olmayan Mayakovski'yle muhteva bakımından da ayrılırız... O her şeyden önce ve her şeye rağmen ferdiyetçidir. Ben, değilim...

"Rusça öğrendikten ve Mayakovski'nin eserleri ve şahsıyla tanıştıktan sonra ondan birçok şey öğrendim. Fransızcayı öğrendikten sonra birçok Fransız şairlerinden ve Rusçayı öğrendikten sonra da birçok Rus şairlerinden birçok şey öğrendim. Bunların arasında Mayakovski de vardır. Harp sonrası edebiyatında dil bakımından hâkim olan cereyanın en güzel örneklerini Mayakovski'de okudum. Bir aralık, bir iki yazımda, Mayakovski'nin değil, umumiyetle 'fütürizm'in tesiri altına düştüm. Fakat bu 'fütüristlik' devrim çok çabuk geçti.

"Bugün beni verim bakımından Mayakovski'yi taklit etmekle itham edenler Mayakovski'yi aslından okumamış, onu tetkik etmemiş olanlardır. Çünkü Mayakovski'yi aslından okumuş olsalardı 'müstezatlı' Rus 'aruzunu' görürlerdi ve bu büyük şairi tetkik etselerdi onun 'ferdiyetçiliğini' anlarlardı."

Bu sözler "Açların Gözbebekleri"nin yazılışından on beş yıl sonra, 1937 yılında söyleniyordu... Nâzım Hikmet Türkiye'de *835 Satır*'la başlayıp *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*'na kadar bir dizi kitap yayımlayarak kendi şiirini çok geliştirdikten, Gelecekçilik ya da Yapımcılık akımlarının etkilerinden iyice uzaklaştıktan sonra...

Şiirleriyle büyük bir okur kitlesinin ilgisini çekip toplumsalcılığa yakınlık duymayanların bile sevgilisi durumuna gelen şairi,

özellikle siyasal karşıtları bu tür saldırılarla gözden düşürmek, Mayakovski'nin sıradan bir kopyacısı diye küçümsemek istiyorlardı.

Oysa Nâzım Hikmet hece ölçüsünden uzaklaşıp yeni bir anlayışla şiirler yazmaya giriştiği, görsel bir taklitçilikle basamaklı dizelere yöneldiği emekleme döneminde bile, kendisine bir ağabey yoldaş gibi davranan Mayakovski'nin kopyası olabilecek kadar bu şairi tanımıyordu.

1941'de Bursa Cezaevi'nden Malatya Cezaevi'ndeki Kemal Tahir'e yazdığı bir mektubunda şöyle der :

"Mayakovski'nin 940 senesinde neşredilen ve bir tek ciltte toplanan şiirleri elime geçti. Okuyorum. Sana bir itirafta bulunayım, aramızda kalsın, Mayakovski ile yeni tanışıyorum."

Kendi ağzından ya da tiyatro oyuncularından dinlemesi bir yana, Nâzım "öğretmenimdir" dediği Mayakovski'nin şiirlerini ilk olarak topluca bir kitaptan okuyordu.

Bir yıl sonra, 1942'de, gene Kemal Tahir'e yazdığı bir mektubunda da şöyle diyecektir :

"Beni hangi zaruretler bu yeni şekle getirdi? Şüphesiz ki, yeni ve hiç olmazsa o zamana kadar Türk şiirine girmemiş bir muhtevayı işlemek zorunda kalınca, yeni şekil aramak zorunda kaldım. Bu bütün iddialara rağmen Mayakovski'nin şekli değildi, yahut hiç olmazsa, sadece ve umumiyetle Rus serbest nazmının şekli değil, ondan aynı zamanda başka bir şeydi. (...) Benim anladığım manada serbest nazım, ne bir reformdur, ne de bir anarşi, bir revolüsyondur. Yani ne eskinin ıslahı, ne de bütün kıymetlerin topyekûn inkârı. Bu bakımdan, mesela kafiyeyi – sırf şekil meselelerini konuştuğumuza göre – mesela Halk şiirinin, hatta Divan şiirinin ahenk unsurlarını, şiirde resmi, kokuyu, falan filan topyekûn inkâra gitmedim. Çünkü muhtevada da muhtelif sınıfların beşer tarihindeki ileri hamleleri sırasında, bilhassa, getirdikleri kıymetleri nasıl inkâr etmiyorsak ve hatta Marxizmin nazari kaynaklarını sayarken nasıl klasik Alman felsefesi, Fransız sosyolojisi ve klasik İngiliz ekonomi politiği diyorsak, yani iki burjuva ve bir küçük burjuva kaynağı işaret ediyorsak, yeni muhtevamı-

zın yeni şeklinde de elbette ki topyekûn inkâra sapılmayacaktı. Fakat bu eski kıymetlerde sadece bir ıslahat yapmak da değildir. Çünkü muhtevamız revolüsyonerdir, eski kıymetlerin ıslahıyla değil, diyaletikman yeni bir keyfiyete sıçramasıyla, inkılabıyla gerçekleşmiştir."

Nâzım ile Vâlâ KUTV'da okudukları yıllarda yalnız şiirle ilgilenmediler. Çok renkli bir yaşamları oldu. Bir yandan – Marx, Engels, Lenin – bilimsel toplumsalcılığı öğrenir, devrimci coşkuyu tadarken, bir yandan da dünyanın dört bir yanından gelmiş gençlerle tanıştılar. Ayrıca kapalı toplumlarda büyüyen delikanlıların başlarını döndürmesi doğal olan serbest bir ortamda birbiri ardına aşklar yaşadılar.

Ahmet Cevat Bey Lux Otel'de kalırken, ötekiler nerede kalırlarsa kalsınlar, gene Batum'daki gibi onun çevresindeydiler. Toplumsal ailemiz dedikleri grup bir süre dağılmadı.

İyi düşünen, iyi konuşan Şevket Süreyya Beye de özel bir saygı gösteriyorlardı. Ahmet Cevat Bey onur başkanıysa, o da grubu yöneten yardımcı başkandı.

Ama öğrenciler tatilde köylerdeki kamplara gönderilince, Ahmet Cevat Bey Şarkiyat Enstitüsü'ne öğretmen atanıp oraya yakın bir pansiyona geçince, aşklar sonucu gelen evlenmeler ya da birlikte yaşamalar başlayınca, önce kısa süreli, sonra sürekli uzaklaşmalar oldu. Sonunda da grup ister istemez dağıldı.

Vâlâ Nureddin KUTV'daki havayı şöyle anlatıyordu :

"KUTV'da yetmiş iki buçuk milletten insan vardı desem yanlış olmaz, ama ben burada hepsinin üzerinde teker teker durmayacağım. Yalnız şu kadarını haber vereyim : Bir gün büyük bir şölende 84 millet temsilcilerinin toplandığı anlaşıldı. Hepsi bir ağızdan Enternasyonal marşını söylediler, kendi dillerinde... Güftedeki 'international' kelimesi geldiği zaman tam uyum oluyordu..."

KUTV'da okuduğu yıllarda Nâzım'ın başından geçtiği söylenen bazı olaylar kişiliğini yansıtmaları bakımından ilginçtir.

Moskova'ya gittikleri sırada, İttihat ve Terakki'nin önderlerinden Cemal Paşa da orada, Sovyetlerin kendisine ayırdığı büyük bir evde oturuyordu. Babalarını tanıdığı, çocukluklarını bildiği Nâzım ile Vâlâ'yı bir akşam yemeğe çağırdı. Açlık çekilen bir ülkede, havyardan şampanyaya kadar türlü yiyeceklerle donatılmış bir sofra başında, kaçınılmaz olarak iyice gerginleşen bir tartışma sürüp giderken, Cemal Paşa beş yıl kadar önce pek beğenip Bahriye Mektebi'ne girmesine yardımcı olduğu delikanlıyı susturarak :

"Nâzım, elimde olsa, ben şimdi seni astırır, sonra da altına oturup ağlardım," dedi.

Aldığı yanıt şöyle oldu :

"Aramızdaki ayrım şu ki, Paşa, ben seni astırır, ama altına oturup ağlamazdım."

Bir de uzun süre Troçkist diye anılmasına neden olan bir olay yaşamıştı genç şair.

Lenin'in ölümü üzerine iyice su yüzüne çıkan Troçki ile Stalin çekişmesinde, önceleri, iki arkadaş, Nâzım ile Vâlâ, Kızılordu askerlerini yüreklendirici dillere destan davranışları, insanlarla konuşurkenki inanılmaz etkileyiciliğiyle, çarpıcı bir kişilik olan Troçki'yi tutuyorlardı.

Kabaca özetlenirse, Stalin komşularla iyi geçinip ortaklamacılığı Sovyetler Birliği sınırları içinde kurmaktan yanaydı; Troçki ise dünyayı sarsmak, devrimin kıvılcımını bütün ülkelere taşımak gerektiği görüşündeydi.

Zamanla Stalin'in daha gerçekçi görülen siyasası üste çıkıp KUTV'un yöneticilerini, öğrencilerini baskı altına alınca, Nâzım da, onlarla birlikte, gönlünden bir özlem olarak hiç silinmeyecek olan dünya devrimi düşüncesinden uzaklaşmıştı.

Troçki'nin KUTV'da konuşma yapmaya geldiği bir gün, öğrenciler aralarında anlaşarak bu büyük devrimciye sessiz bir protestoda bulunmayı kararlaştırdılar. Konuşma başladıktan bir süre sonra salondaki dinleyiciler birer ikişer dışarı çıkarak onu içerde tek başına bırakacaklardı.

Troçki kürsüde yerini alır almaz, geniş hareketleriyle her zamanki coşkulu, etkileyici havasına hemen girdi, ama biraz sonra öğrencilerin sağdan soldan sanki sıkılmış gibi ayağa kalkıp salondan dışarı çıkmaya başladıkları görüldü. Bu davranışın örgütlü bir protesto olarak yapıldığı açıktı. Troçki hiç aldırmadan, havasını bozmadan konuşmasına devam etti. Sonunda salon büsbütün boşaldı. Yalnızca bir tek öğrenci kalmıştı içerde : Rusçayı pek de iyi anlayamayan Nâzım Hikmet...

Troçki konuşmasını önceden tasarladığı gibi sürdürüp sona erdirince, kendisini hayranlıkla izleyen bu tek öğrenciyi selamlayıp kâğıtlarını toparlayarak gitti.

Arkadaşları öfkeyle Nâzım'ın çevresini sardılar :

"Niye salondan çıkmadın?"

"Sen Troçkist misin?"

Nâzım'ın yanıtı onların öfkesine aldırmaz coşkulu bir içtenlikle doluydu :

"Hayır, Troçkist filan değilim... Söylediklerini doğru bulduğum için kalmadım içerde... Adam çok güzel konuşuyordu... Onu hayranlıkla dinledim... Böyle bir güzelliği bırakıp çıkamazdım..."

Nâzım da, Vâlâ da KUTV'da okurken, çok genç yaşlarda evlendiler. Evlenme denilen olay şuydu : Birlikte yaşamaya karar veren sevgililer bunu gerekli yerlere bildirip daha geniş, iki kişilik bir barınağa geçiyorlardı.

Nâzım İstanbul'da Nişantaşı'nda komşu oturdukları günlerden beri tanıyıp hoşlandığı Nüzhet Hanımla, önce Ankara'da, sonra Batum'da karşılaşınca bir yakınlaşma aranışı içine girmişti.

Matbuat Umum Müdürü Muhittin Beye uğradığında, baldızı Nüzhet Hanımı gerçi Ankara'da çok az görmüştü, ama aralarında bir duygu akımı olduğu açıktı. Tiflis'e giderlerken orada onunla karşılaşacağı için seviniyordu. Eniştesiyle birlikte Moskova yolunda olduğunu öğrenince biraz bozulmuştu. Cumhurbaşkanı Mdivani'nin konuğu olarak beklemeye başladıkları sırada Ahmet

Cevat Beyi tanımaları, ona takılıp Batum'a geçmeleri bu açıdan kötü olmuştu. Birbirinden hoşlanan iki gencin Tiflis'te karşılaşmalarını engelleyen aksiliklerden sonra, olumlu bir rastlantı Batum'da buluşmalarını sağladı :

Moskova dönüşü Tiflis'te Nüzhet Hanım hastalanmış, sağlığının bozulduğu, bir türlü kendini toparlayamadığı görülünce, soğuk iklime ayak uyduramadığı düşünülerek İstanbul'a gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Oradan da sağaltım, hem de denk düşerse yanı sıra öğrenim için Almanya'ya gitmek istiyordu.

Bu amaçla Batum'a geldi, ama bineceği vapur gelene kadar on beş gün kadar beklemek zorunda kaldı. Bekleme süresince Ahmet Cevat Beyin çevresindeki Türklerle, özellikle de Nâzım'la arkadaşlık etti.

Nâzım onun İstanbul'a dönmemesini, kendisiyle Batum'da kalmasını istiyor, öğrenim için ise, yakında nasıl olsa bir yolunu bulup Moskova'ya gideceklerini söylüyordu. Ama kız İstanbul'a dönmeye, oradan da Almanya'ya geçmeye kararlıydı.

Beklediği vapur gelince, Nüzhet Hanım onlara veda edip güverteye çıktı. Biletini almıştı, belgelerinin tamam olduğunu sanıyordu. Herkesi şaşırtan şey Çeka görevlilerinin ona Sovyetler Birliği'nden ayrılamayacağını, vapurdan inmesi gerektiğini bildirmeleri oldu. Nedeni açıklanmadı. Nâzım bu engellemeye içinden sevinmişti, ama Nüzhet Hanım birkaç gün sonra onlardan ayrılıp Tiflis'e, eniştesinin yanına dönünce sevinci yarıda kaldı.

Bir süre sonra, İstanbul'a gidişi engellenen kızın, Tiflis'te, Almanca öğrenim yapan bir okula yazılmak istediği, ama bunun da gerçekleşmediğini öğrendiler. Kendileri ise o arada Ahmet Cevat Beyle Moskova'ya gelmiş, KUTV'a girmişlerdi. Nâzım sevgilisi saydığı Nüzhet Hanıma mektuplar yağdırıp Moskova'da birlikte okumak üzere onu yanına çağırmaya başladı.

Sonunda eniştesi Muhittin Bey ile ablası Melahat Hanım, İstanbul'a dönemeyen, Tiflis'te okul bulamayan, istekleri engellendikçe de bayağı hırçınlaşan Nüzhet Hanımın Moskova'ya gitmesine izin vermek zorunda kaldılar. Bu kararı öğrenince Nâzım'ın yaşadığı büyük sevinç, doğal olarak, yakın arkadaşlarını da etki-

ledi. Öylesine ki Nüzhet Hanımın Moskova'ya gelişi dokuz on kişilik küçük bir karşılama törenine dönüştü. Nâzım ile Vâlâ KUTV'da okuyan yakın arkadaşlarıyla birlikte gelip garda onu coşkuyla karşıladılar.

Böylece Nüzhet Hanım da, Moskova'da, onlarla birlikte, Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'ne, bu benzeri görülmemiş uluslararası üniversiteye devam etmeye başladı.

Dünyanın dört bir yanından gelmiş genç insanlar, bir yandan Rusça öğreniyor, bir yandan toplumsalcılığın tarihini, ilkelerini özümlemeye çalışıyor, kızlı erkekli gruplarla oyunlar sahneliyor, karşılıklı kendi dillerinde şiirler okuyor, çeşitli ırklardan, soylardan yaşıtlarıyla arkadaşlıklar kuruyor, söyleşiler yapıyor, aralarında dürüst, sağlıklı ilişkiler, sevdalar yaşıyorlardı.

O günleri Nüzhet Hanım sonradan şöyle anlatacaktı :

"KUTV Üniversitesi'ne Nâzım'la birlikte gidiyorduk. Birçok kızlı erkekli arkadaş grubu içinde Nâzım Hikmet en çok ilgi toplayan, hareketli, canlı, inanmış ve inançlarını konuşmalarında, şiir ve piyeslerinde dile getiren bir önder durumundaydı. Bir gün bana evlenme teklif etti. Doğrusu şaşırmıştım. Ama hoşuma da gitmişti bu önerisi. Birkaç gün düşündükten sonra ben de evlenmeye razı oldum ve birlikte evlenme arzumuzu ilgili daireye giderek tescil ettirdik. Evlendiğimiz için bize daha genişçe bir oda ayrıldı. Odamız yine Öğrenci Pansiyonu'ndaydı."

Nâzım Hikmet'le Nüzhet Hanım 1922-1923 yıllarında Moskova'daki bu genişçe pansiyon odasında dört beş ay kadar birlikte yaşadılar. Evlilikleri çok kısa sürdü.

Ders çalışmanın yanı sıra parti çalışmalarına katılan, işçi toplantılarında sahneye çıkıp şiirler okuyan, konuşmalar yapan, bir yandan da tiyatro oyunları yazan Nâzım'ın hastalanmasından korkarken, Nüzhet Hanım kendisi hastalandı. Ders yılı bitiminde, dinlenip toparlanmak için, ailesinin yanına, güneye gitti. Bir süre sonra gene Moskova'ya dönecekti.

Güneyde gittiği yer Tiflis değil, Bakû'ydü. Çünkü eniştesi Bakû Üniversitesi'ne tarih profesörü olarak atanmıştı.

Ama son zamanlarda nedense Muhittin Beyin Sovyet yönetimiyle ilişkileri biraz bozulmuştu. Türkçülük propagandası yaptığı gerekçesiyle ikide bir uyarılıyordu.

Türkiye'ye dönme zamanı gelmiş gibiydi.

Bu arada Nüzhet Hanımın sağlığı da gittikçe kötüleşiyordu. 1923 Ekiminde, ailesiyle birlikte Türkiye'ye dönmek istediğini bir mektupla bildirmesi üzerine, Nâzım hemen Bakû'ye geldi, ama karısının durumunu görünce İstanbul'a dönmesinin daha doğru olacağını kabul etmek zorunda kaldı. Birkaç ay sonra üniversiteyi bitirip kendi de gelecekti arkasından.

Nâzım Hikmet devrimci bir şiir anlayışına geçtiği bu yıllarda bireysel konuları ele almıyor, özellikle sevda şiiri yazmıyordu. Ama Nüzhet Hanıma kıskançlık yüzünden hem ağır, hem de haksız bir şiir yazmıştı :

GÖVDEMDEKİ KURT

Sen
benim
minare boyunda çam gövdeme,
yumuşak
beyaz
bir kurt gibi girdin,
kemirdin!
Ben
barsaklarında solucan Makdonaldı besleyen
İngiliz amelesi gibi taşıyorum
seni içimde!

Biliyorum
kabahat kimde!

Ey ruhu lordlar kamarası kadın!
Ey uzun entarili tüysüz Puankare!
Karşımda :
demirleri kıpkızıl
bir şimendifer ocağı gibi yanmak
senin en basit hünerin;
yine en basit hünerin senin
buzun üstünde bir paten gibi kıvranmak!

Soğuk!
Sıcak!
Kaltak!
dur!
Yumuşak
beyaz
kıvrılışlarınla
beynime giriyorsun
kemiriyorsun!
Oraya giremezsin!
Onu kemiremezsin!

Yumuşak
beyaz
kıvrılışlarıyla
beynime giren kurdu
çürük bir diş söker gibi söktüm!
Epeyce ter döktüm!
Bu sonuncuydu
bir daha olmayacak!

1924

835 Satır'da yayımlanırken altına 1924 tarihi konmuş olduğu için, bu şiirin Nâzım Hikmet ile Nüzhet Hanımın ayrılmalarından sonra yazıldığı sanılır. Oysa aslında 1922'de, evlenmelerinden önce yazılmıştı. Ama 1924'te biçimsel açıdan gözden geçirilmiş,

bir iki yerine de "barsaklarında solucan Makdonaldı besleyen İngiliz amelesi" gibi, "ruhu lordlar kamarası" gibi siyasal sözler eklenmişti.

O güne kadar Türkçede kadın erkek ilişkileri üzerine yazılmış şiirlerden çok değişik, mekanik söylemli bu yergi, Gelecekçilik, Yapımcılık akımlarının etkilerini taşıyor, Nâzım Hikmet'in ilerde yazacağı aşk şiirlerine hiç benzemiyordu.

Nüzhet Hanım bu kıskançlık şiirinin nasıl yazıldığını yıllar sonra şöyle anlatacaktı :

"Moskova'daydık. Nâzım'ın bir arkadaşı vardı, Dağıstanlı bir genç. Ben de tanıyordum. Nâzım gibi uzun boylu, yakışıklı, erkek güzeliydi. Bir ders esnasında Nâzım, hocayla bir şeyler konuşurken biz dışardaydık. Dağıstanlı genç bir şeyler anlattı, ben de güldüm. Bu sırada Nâzım bize doğru gelirken gülüşümü duymuş. Dağıstanlıyla sohbet edişim onu çileden çıkarmış. Oysa Moskova'da Nâzım'la yakınlığımız günden güne kuvvetleniyordu o sırada. Ancak henüz evlenme kararına varmamıştık. Ben tereddüt ve korku içindeydim. Yakışıklı Dağıstanlı gençle sadece bir mektep arkadaşlığı da olsa, o sırada Nâzım'ın bu masum yakınlığı hoş görecek ruh haletinde olduğunu kabul etmek yerinde olmaz sanırım.

"Dağıstanlı gençle neşeli sohbetim, Nâzım'ın sinirlerini bozdu ve beni epeyce hırpaladı. Birbirimize küstük. O da son sözünü bu şiiriyle bana bildirdi : 'Sen benim minare boyunda çam gövdeme yumuşak beyaz bir kurt gibi girdin' vesaire... Ama sonra bu sohbetin sınırları hakkında güven duyan Nâzım'la barıştık ve evlendik."

Nâzım Hikmet bu dönemde yazdığı şiirlerden bazılarını İstanbul'da Şefik Hüsnü'nün (Değmer) kurduğu, sorumlu müdürü Sadrettin Celal (Antel) olan, "Aydınlık" dergisinde yayımlıyordu.

"Aydınlık"ın Nisan 1923 sayısında N.H. imzasıyla "Yeni Sanat" ("Orkestra") adlı şiiri ile "İstanbul amelelerine" adadığı "Grev" şiiri birlikte çıkmıştı.

Şöyle başlıyordu "Yeni Sanat" :

Bana bak!
Hey!
Avanak!
Elinden o zırıltıyı bıraksana!
Sana,
üç telinde üç sıska bülbül öten
üç telli saz
yaramaz!

Şöyle de bitiyordu :

Coştu çalgıcı başı
esiyor orkestram
dağlarla dalgalarla, dağ gibi dalgalarla, dalga gibi
dağ-lar-la.

Yepyeni bir şiirdi önerilen. Yığınları ileri atlatma, milyonlarla ağzı güldürme olanağı bulunmayan üç telli sazların yerini orkestralar alacaktı. Şiir artık emekçilerin sorunlarına yönelmek zorundaydı. Güç artık emekçilerdeydi...

GREV

Stop!.
Fren!.
Zınkk!.
Dur-du!.
Amele,
Başparmağını tele
Dokundurdu!.
Akümülatör, dinamo, motor, buhar, benzin
Elek-trik!.
Tırrrrrrik!.

Dur-du!..
Yüksek tuğla bacalarda dumanlar donakaldı,
Koptu kayışlar!..
"– Patron sabotaj var!.
"– Koş telefona!.
"– İşlemiyor!.
"– Telgraf?
"– Teller kesilmiş makina bom-boş!.
"– Koş,
Karşımda durma avanak!.
Hangarda ne varsa üstüne atlıyarak,
Koşun şehre!.
Jandarma, polis, asker,
Kırkikilik, tayyare, tank,
Ne bulursanız
Yetiştirin!"

Birden
Bisiklet, motosiklet, otomobil, omnibüs
Tozu dumana kattılar, dumanı toza,
Fakat
Yine birden :
Ekşi boza!..
Ne ileri,
Ne geri,
Pa....h!.
Fısss!.
Patladı lastikleri
Geç kaldılar geç!..
Dan
Dan
Dan
Tika taka frev!.
Edildi ilân :
Umumî grev!...

Şiir deyince kulaklarında "Bir şehr-i Sitanbul ki bî-misl ü behâdur", "İçtik bu nâdir içki'yi yıllarca kanmadık", "Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden", "Derinden derine ırmaklar ağlar" gibi uyumlu sesler dolaşan şiirseverlere, birdenbire karşılaştıkları böyle takırtılı bir ses çok aykırı geldi. Ayrıca "Aydınlık" dergisi çevresinin dışındaki orta tabaka aydınları, kabadayı ağzıyla konuşan bu kimliği belirsiz şairin söylediklerini de bayağı ürkütücü buldular.

N. H. imzası bir süre sonra Nâzım Hikmet'e çevrildi. 1924 Ekiminde şair Sovyetler Birliği'nden ayrılıp Türkiye'ye geldiğinde Hececilerden uzaklaşıp yeni bir şiir anlayışına yöneldiği biliniyordu.

21 Ocak 1924'te Lenin öldüğü zaman Nâzım ile Vâlâ Moskova'daydılar. Partiye kayıtlı üniversiteli öğrencilerle birlikte Lenin'in ölüsü başında Nâzım da nöbet tutmuş, "Ustamızın Ölümü" başlığıyla üç bölümlük uzun bir şiir de yazmıştı.

İlk bölümü şöyle başlıyordu :

> Gelin,
> kızıl tank taburları gibi dağları düzleyerek gelin!
> Kömür, benzin, gaz kokusu yansın nefesinizde,
> mavi işbaşı gömleklerinizi giyerek gelin!

Şöyle de bitiyordu :

> Fakat
> en büyük tehlike,
> en büyük keder,
> kıramaz birbirine kenetlenen kolların zincirini,
> kenetlenin!
> Öldü Lenin!

Bu arada Anadolu'da çok önemli gelişmeler olmuştu. 21 Kasım 1922'de başlayan Lozan Konferansı'nın sona ermesinin ar-

dından, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmişti. Artık Osmanlı Devleti de, Padişah da, Halife de yoktu. Çağdaşlaşma yolunda büyük atılımlar yapılıyor, geleceğe umutla bakılıyordu.

Ahmet Cevat Bey, Şevket Süreyya Bey, Leman Hanım Türkiye'ye dönmüşlerdi. Vâlâ ise üniversiteyi bitirince öğretmen kadrosuna alınmıştı, lektörlük eğitimi görüyordu. Ayrıca yeni evliydi. Karısı çocuk bekliyordu.

Ahmet Cevat Beyin toplumsal ailesi dağılmış, Nâzım yalnız kalmıştı.

Nüzhet Hanım İstanbul'a gideli ise nerdeyse bir yıl olmuştu.

Gerçi gene parti görevleri, şiir okuma toplantıları, tiyatro çalışmaları Nâzım'ın günlerini dolduruyor, bu arada birtakım aşklar da yaşıyordu, ama memleket özlemi artık doruktaydı.

Bir gün Hintli bir arkadaşı ona Sovyetler Birliği'nde öğrendiklerinin yeterli olduğunu, daha fazla öğrenim görmek istemenin kendilerini tüketici durumuna düşüreceğini, ülkelerine dönüp üretime geçmeleri, yani politikaya atılmaları, dünyayı düzeltmeye, komünizmi kurmaya çalışanlara yardım etmeleri, sorumluluk almaları gerektiğini söyledi.

Bu sözler Nâzım için bardağı taşıran son damlalar oldu.

O günlerde, bir süre önce memleketine dönmüş olan arkadaşı Çinli Sİ-YA-U'nun arkada bıraktığı üzgün sevgilisi Anuşka'yla tutkulu bir aşk yaşamaktaydılar.

Nâzım, "Hiçbir kadını seni sevdiğim kadar sevmedim, sevmeyeceğim," dedikçe, Anuşka gülümseyerek, "Bir iki yıl sonra sen de memleketine döneceksin! Bu bir iki yılı gönlümüzce geçirelim yeter!" diyordu. Şimdi ne yapacak, birkaç gün sonra ayrılacaklarını ona nasıl söyleyecekti?

Ama artık kesin kararını vermişti.

Vâlâ'yı bulup,
"Ben gidiyorum," dedi.

"Nereye?"

"Türkiye'ye dönüyorum."

Vâlâ'nın onunla gelmesi olanaksızdı. Yakında çocuğu olacaktı. Sonra yarım bırakmak istemediği lektörlük eğitimini de tamamlamalıydı. Daha uygun bir zamanda, karısını, çocuğunu da alıp dönecekti Türkiye'ye.

Nâzım Hikmet, "*SSSR'den 1924 senesinde ayrılırken*" alt başlıklı "Veda" şiirini yazmıştı bile.

SSSR
gidiyoruz artık,
ver elini ver,
vedalaşalım!

(...)

Rusya,
Lenin'in memleketi,
gördük sende nasıl kemale ermiş
şaha kalkan kütlelerin kudreti!..

1917 Devrimi'nin en güzel günlerini yaşamış olduklarının da ayrımında görünüyordu genç şair :

Sesimizde bıyık burdu inkılabın en delikanlı çağı!

Nâzım Hikmet 1924 Ekiminde, çıkışında olduğu gibi, gene gizlice Türkiye'ye girdi. Aralık ayında İstanbul'daydı. 1923 Nisanında kurulmuş olan Türkiye Sosyalist İşçi Köylü Partisi'nin yayın organları, "Orak-Çekiç" gazetesi ile "Aydınlık" dergisinde çalışmaya başladı.

Ailesine kavuşur kavuşmaz ilk işi Nüzhet Hanımı sormak olmuştu. Ama ipler kopmuş görünüyordu. Karısı babasının evine bir kez gelmiş, bir daha uğramamıştı. Evdekilerin düşüncesi kızın

bu birlikteliği sürdürmek istemediği yolundaydı. Nâzım'ın böyle bir şeyi aklı almıyordu. İnanmadı.

Ama doğruydu söylenen. Nüzhet Hanım onun çetin yaşamına ayak uyduramayacağını anlamış, ayrılmaya karar vermişti. Boşanmaları için herhangi bir işlem gerekmiyordu, çünkü Sovyetler Birliği'ndeki evlilikleri Türkiye'de geçerli değildi.

Oturup karşılıklı konuştuklarında ikisi de çok direndiler. Nâzım büsbütün umutsuzluğa kapılmadı, bir süre sonra aralarının düzeleceği kanısındaydı. Türkiye'de de resmi nikâh yapmayı öneriyordu. Derken o onur kırıcı tiyatro olayı oldu.

Ailelerinin yanında ayrı yaşıyorlardı. Bir gece bir tiyatroda karşılaştılar. Nüzhet Hanım onu görmezlikten gelerek başını çevirdi, ya da Nâzım'a öyle geldi.

Bu olaydan sonra bir daha hiç görüşmediler.

Nâzım Hikmet'in çalışmalara katılışı partinin yayın etkinliklerine belirgin bir canlılık getirmişti.

"Orak-Çekiç"i yazarlarının satmasına karar verildi. Gazeteleri kollarının altına alıp sokaklara dağıldılar. Nâzım Hikmet Galata Köprüsü'nde, "Orak-Çekiç!" diye, "Dünya işçileri, birleşiniz!" diye bağırarak 45 gazete satarken, Moskova'dan birlikte geldikleri yol arkadaşı Laz İsmail (Bilen), Kasımpaşa'da 225 tane satmıştı. Aralarında yarışıyorlardı. Sokaklara taşan bu coşku gözlerden kaçacak gibi değildi.

Bir yandan da bilimsel "Aydınlık" dergisi yayımlanmaktaydı.

1925 yılında Dr. Şefik Hüsnü'nün (Değmer) Beşiktaş'taki evinde yapılan bir toplantıya şu kişiler katıldı : Şevket Süreyya (Aydemir), Hasan Âli (Ediz), Nâzım Hikmet, Dr. Hikmet (Kıvılcımlı), Baytar Salih (Hacıoğlu), Elektrikçi Nuri, Faik Usta, Devlet Demiryolları memuru Mahmut, Vanlı Kâzım.

Polisin Komintern'e bağlı, yasadışı Türkiye Komünist Partisi'nin kongresi olarak değerlendirdiği bu toplantıdan sonra Nâzım Hikmet'in yakından izlenme dönemi başladı. Çeşitli yollarla, özellikle de ailesi aracılığıyla kendisinden kışkırtıcı davranışlarından vazgeçmesi, yanlış ilişkilerine son vermesi istendi.

Bu arada daha ılımlı ortamlara kaymasını sağlayacak birtakım öneriler almaya başladı.

Hakkı Tarık (Us) "Vakit" gazetesinde sekreter olarak çalışması, köşe yazarlığı yapması için onu kandırmaya çalışırken, Sadri Ethem de (Ertem) başyazarı olduğu "Son Telgraf" gazetesinde birlikte çalışmaları için bastırıyordu.

Bunlar sonuç vermeyince, çevresinde fazla ileri gitmemesi öğüdünü veren, kaygılı dostlar türedi. Başına neler gelebileceğini anlatıyor, örnekse bir gece eve dönerken, bir sarhoş bıçağına ya da bir araba kazasına kurban gidebileceğini söylüyorlardı.

Bu tür uyarılar fazlalaşınca, annesi, babası, kız kardeşi bir olup Nâzım'a, hiç değilse bir süre için, İstanbul'dan uzaklaşması gerektiğini kabul ettirdiler. İzmir'de Celile Hanımın teyzesinin kızı Nimet Hanım vardı. Kocası eski valilerden Rahmi Bey orada bir fabrika sahibiydi, ticaret yapıyordu. Dayalı döşeli geniş evlerinde onu konuk edebilirlerdi.

Nâzım Hikmet partili arkadaşlarına danışıp tanınmadığı bir kentin toplumsalcılarıyla birlikte çalışma görevini yüklenerek İzmir'e gitti. Ama Nimet Teyzesinin kocası Rahmi Bey onu evine kabul etmedi.

"Ben de düzene karşıt görüşlü bir kişiyim. Sürekli izleniyorum. Bana geldiğin duyulursa, ikimizin de başı yanar. Seni evimde barındıramam," dedi.

Nâzım Hikmet kendisine İstanbul'da adları verilen İzmirli partililerle ilişki kurarak Şimendifer İşçileri Cemiyeti'nin yöneticileriyle tanıştı. Bir yoldaşının kulübesinde yaşamaya başladı.

Bu kentte yayın yapabilmek için önce gizli bir basımevi kurmak gerekiyordu. Bir yangın yerinde olan kulübenin altını kazıp içine baskı makinesi sığacak bir çukur açmaya başladı.

Ne var ki giriştiği işi bitirebilecek kadar uzun kalmadı İzmir'de. Ayrıca çok bunaldığı bir gün kulübenin dışına çıkmış, üstüne saldıran bir köpek bacağını ısırmıştı. İğne olması olanaksızdı. Hastaneye giderse hemen yakalanırdı. İstanbul'da tutuklamalar olmuştu. Onu da arıyorlardı. Bir yandan kudurma korkusu

içinde günleri sayarken, bir yandan da arkadaşlarının getirdiği kötü haberlerle sarsılıyor, ne yapacağını kestiremiyordu.

Halk Fırkası'na (C.H.P.) karşı kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın gittikçe güçlenmesi ülkede ciddi bir sorun yaratmıştı. Başkanı Kâzım Paşa (Karabekir), genel sekreteri Ali Fuat Paşa (Cebesoy) olan bu parti, yarattığı havayla, 13 Şubat 1925'te patlak veren Şeyh Said isyanının sorumlusu sayılıyordu.

Şeyh Said dinsel bir düzenin özlemi içindeydi.

Fethi Bey (Okyar) çekilip İsmet Paşa (İnönü) ikinci kez başbakan olunca, 4 Mart 1925'te Meclis'ten Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarıldı. Hükümete büyük yetkiler veren bu yasa, geçici ama olağanüstü yargı organları olarak İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasını sağlıyordu.

İstanbul'da yayımlanan "Tevhid-i Efkâr", "Son Telgraf", "İstiklâl", "Orak-Çekiç" gazeteleri ile "Aydınlık", "Sebilürreşad" dergileri, Bursa'da yayımlanan "Yoldaş" gazetesi Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılarak sorumluları tutuklandılar.

Ankara İstiklal Mahkemesi kurularak çalışmalarına başladı.

Arkasından, 1 Mayıs 1925'te dağıtılan bir bildirgenin soruşturması sırasında, yasadışı Türkiye Komünist Partisi üyeleri olarak otuz sekiz kişi tutuklanıp İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmak üzere Ankara'ya getirildiler. Yurt dışında olanlar, ya da yakalanmamak için yurt dışına kaçanlar da gıyaben yargılanacaklardı.

Bunun üzerine Nâzım Hikmet, haziran ayı ortalarında, İzmir'den gizlice İstanbul'a, annesinin Kadıköy'ün Cevizli semtindeki evine geldi. Ertesi sabah evden tayfa kılığıyla çıktı, iskeledeki yolcu sandallarından biriyle, T.K.P.'nin ayarladığı, Mühürdar açıklarında bekleyen takaya gitti.

1925 yılı haziran ayı sonunda yeniden Moskova'daydı. 1924 yılı aralık ayında geldiği sevgili memleketinde kaldığı süre yedi ayı bile doldurmamıştı.

Ankara İstiklal Mahkemesi'ndeki yargılama sonucunda en ağır cezaya çarptırılanlar arasında o da vardı : Dr. Şefik Hüsnü

(Değmer), Hasan Âli (Ediz) ile birlikte 15'er yıl yemişlerdi. Şevket Süreyya (Aydemir), Dr. Hikmet (Kıvılcımlı) 10'ar yıl, Sadrettin Celâl (Antel) 7 yıl ceza alanlar arasındaydılar.

Vâlâ Nureddin onun Moskova'ya dönüşünü şöyle anlatır :

"Nâzım, seneyi doldurmadan, bir gün, Udelnaya'daki ormanda karımla ve beyaz tavşanımla beraber oturduğum yontulmamış odunlardan yapılma evime, ağaçlar arasından çıkageldi."

Üreticilik derken başına gelenlerden, tutuklanmamak için takayla kaçmasından, İstiklal Mahkemesi'nde gıyaben yargılanmasından söz ederken bile, Nâzım'ın aklı daha çok yeni yazdığı "Güneşi İçenlerin Türküsü" adlı şiirindeydi, onu coşkuyla okuyor, arkadaşına beğendirmeye çalışıyordu.

Nâzım Hikmet'in ikinci Moskova yolculuğunda tren yolu boyunca yiyecek isteyen, kentlere doğru yürüyen büyük topluluklar yoktu. Yapılar, köprüler, caddelerle bir ülke yeniden kuruluyor, özverili bir dayanışma yaşanıyordu. Sanatlar da bu kuruluşta görev alma yarışı içindeydiler. Süregelen coşkulu hava Yapımcılık akımının izlerini hep diri tutuyordu.

Nâzım eski sanatın güzelliklerine duyarsız değilse de, kendi esin perisinin kanatları için, "asma köprülerimin demir putrellerindendir" diyordu. "San'at Telakkisi"nden :

Dinlenir,
dinlenmez değil
bülbülün güle karşı feryatları..
Fakat asıl
benim anladığım dil : –
Bakır, demir, tahta, kemik ve kirişlerle çalınan
Bethoven'in sonatları..

Sen istediğin kadar
tozu dumana katar
sürebilirsin atını!.

Ben değişmem
en halüsüddem
arap atına;
saatte 110 kilometrelik sür'atini
demir raylarda koşan
demir beygirimin!.

İkinci gelişinde üç buçuk yıla yakın bir süre kaldığı Sovyetler Birliği'nde Nâzım Hikmet'in düzenli bir sanat yaşamı oldu. Şiirin yanı sıra tiyatroya da çok zaman ayırdı. Meyerhold, Stanislavski, Tretyakov gibi büyük ustaları yakından izledi. Oyunlar yazdı.

Zaten KUTV'da okurken arkadaşlarıyla birlikte yaptıkları toplu bir oyun yazma deneyinde tadını aldığı bu işe onu Moskova'dayken Ertuğrul Muhsin (Ertuğrul) çok yüreklendirmişti.

1925-1927 yılları arasında, Sovyet Tiyatrosu'nu yöneten dünyaca ünlü sanat adamlarının uygulama çalışmalarını görmek amacıyla Moskova'ya gelen Ertuğrul Muhsin'in, en iyi koşullarda ağırlanması, özlediklerini elde etmesi için Nâzım büyük çaba harcamış, onu Lunaçarski ile tanıştırmış, filmler çekmesini sağlamış, çok değer verdiği bu sanat adamını hiç yalnız bırakmamıştı.

Ertuğrul Muhsin ise Nâzım'ı oyun yazmaya yüreklendiriyor :

"Şairler çok iyi oyun yazarlar. Sana yüzlercesinin adını sayabilirim. Bir kere dene, sonra vazgeçemezsin," diyordu.

İlerde İstanbul'da sürecek ortak çalışmalarının ilk tohumları o günlerde Sovyetler Birliği'nde atılmıştı.

Nâzım Hikmet ikinci evliliğini Dr. Lena diye andığı bir Rus kızıyla 1926'da yaptı. Yelena Yurçenko diş hekimiydi. Kocasının yaratıcılık alanındaki çalışmalarına destek olan, iyi öğrenim görmüş, kültürlü bir kadındı.

İstanbul'dan aldıkları mektuplarda söylendiği gibi, o yılın Cumhuriyet Bayramı'nda siyasal suçları da kapsamına alan bir af çıkarsa Türkiye'ye birlikte geleceklerdi.

Nâzım babasına, annesine, kız kardeşine Dr. Lena'yla çektirdiği fotoğraflarını gönderiyor, onlardan da fotoğraf istiyor, aile-

Nâzım Hikmet ile ilk karısı Nüzhet Hanım

Nâzım Hikmet ile ikinci karısı Dr. Yelena Yurçenko

siyle karısının birbirlerini önceden tanıyıp benimsemelerini sağlamaya çalışıyordu.

Bu arada Vâlâ Nureddin, ne olduysa, Udelnaya'daki ormanda yontulmamış odunlardan yapılma evini, beyaz tavşanını, üniversitedeki lektörlüğünü bırakıp birdenbire Türkiye'ye dönmüştü. Üstelik karısıyla kızını da götürememişti yanında.

Nâzım Hikmet ile Laz İsmail de, af çıkar çıkmaz hemen yurda dönmeye hazır olmak için, önceden Türkiye Cumhuriyeti Elçiliği'ne başvurarak pasaport ile vize istediler. Ama bugün git, yarın gel, Ankara'ya yazdık, yanıt bekliyoruz diye bir oyalama taktiğiyle karşılaştılar. Cumhuriyet Bayramı gelip geçti. Af çıktı. Cezaları af kapsamına girerek kaldırıldı. Gene de tekrar tekrar yaptıkları başvurulara bir türlü karşılık alamıyorlardı.

Bu arada Nâzım Hikmet felsefe konularını şiirle ele almak gibi başarılması çok güç bir işle uğraşmaya başlamıştı. Ayrıca, daha önce yazdığı *Ehram* adlı bir oyununu Moskova'nın en iyi tiyatrolarından birinde oynanmak üzere baleye dönüştürmüştü. Tiyatroyla ilgili araştırmalar, denemeler yapıyordu. Şiirleri çevrilip Rusça dergilerde yayımlanıyordu. Ama asıl Türkçe konuşulan bölgelerde, özellikle de Azerbaycan'ın başkenti Bakû'de bir devrim şairi olarak ünü gittikçe yaygınlaşmaktaydı.

Sovyetler Birliği'nden İstanbul'a dönen Vâlâ Nureddin ise bir süre annesinin evine kapanmış, Nâzım'ın başına gelenleri yaşamamak için, solcularla ilişki kurmaktan özenle kaçınmıştı.

Para kazanmanın yollarını arayıp da, gazetecilikle, çevirmenlikle bunun çok güç olduğunu anlamaya başladığı sırada, bir aile dostu ona Avrupa'nın çevresini liman liman dolaşacak, ta Leningrad'a kadar gidecek bir Seyyar Sergi için, Ticaret Odası'nın Rusça bilen bir görevli aradığını söyledi. Vâlâ Nureddin öğrenimine Avusturya'da başlamış, sonra Galatasaray'a gelmişti. Yalnız Rusça değil, Almanca, Fransızca da biliyordu. İşe hemen kabul

edildi. "Vakit" gazetesinin muhabirliğini de alınca bir kat daha değerli bir görevli oldu. Uğradıkları limanlardan memlekete sergi haberleri gönderiyordu. Sonunda Leningrad'a vardılar. Birkaç ay önce ayrıldığı Sovyetler Birliği'ne böylece bir Seyyar Sergi'yle dönüyordu. Nâzım'a geleceğini kart atarak bildirmişti.

Buluştuklarında Vâlâ Nureddin sevgili arkadaşına, "Çapına göre mücadele!" diye özetlediği yeni yaşam anlayışını açıkladı. Avrupa limanlarını dolaşırken karşılaştığı olanaklardan söz etti. İsterlerse birlikte yaşantılarına yeni boyutlar katabilir, dünyayı dolaşıp kendilerini geliştirebilirlerdi.

Oysa Nâzım Hikmet o sırada Cumhuriyet Bayramı'nda çıkacak affı bekliyordu. Türkiye'ye dönüp hemen başlaması gereken bir görevi olduğu kanısındaydı.

En güzel günlerini birlikte yaşamış iki şair arkadaş Leningrad'dan ayrı yolların yolcuları olarak ayrıldılar.

Çok ilginç bir olay ise, 28 Eylül 1927'de İstanbul'da dağıtılan bildiriler, duvarlara yapıştırılan gazeteler yüzünden açılan bir davada, yeni kurulduğu saptanan gizli bir komünist partisine üyelik suçlamasıyla, Nâzım Hikmet'in gıyaben yargılanıp 3 ay hapse mahkûm edilmesi oldu.

Bir buçuk yıl kadar Türkiye Cumhuriyeti Elçiliği'nin eşiğini aşındırdıktan sonra, olumlu bir yanıt alamayacaklarını kesinlikle anlayınca, Nâzım ile Laz İsmail, gizlice çıktıkları Türkiye'ye gene gizlice girmenin bir yolunu arayıp bulmak üzere, 1928 yılı ortalarına doğru, "kömür başkenti" Rostof üstünden "neftin diyarı" Bakû'ye giden bir trene bindiler.

Birkaç ay önce, bu kentte Nâzım Hikmet'in ilk şiir kitabı *Güneşi İçenlerin Türküsü* yayımlanmıştı. Azerbaycan şiirseverleri Türkçenin gelecekteki en güçlü şairinin şiirlerini bir kitap toplamı içinde görmek mutluluğuna kendi ülkesinin okurlarından önce ermişlerdi. Alın terleriyle yeni bir dünya kurmak için savaşan insanların neft kokulu kenti, onu ilk kucaklayan kent olmuştu.

HOPA CEZAEVİNDE

Nâzım ile Laz İsmail, 1928 Temmuzunda, gizlice sınırı geçerek Türkiye'ye girdiler. Hopa'da yakalandıklarında üstlerinde sahte pasaportlar vardı. Sınırı izinsiz, üstelik de sahte pasaportlarla geçmek suçuyla Savcı'nın karşısına çıkarıldılar.

Ayrıca Nâzım'ın cebinde eski yazıyla yazılmış bir defter bulunmuştu. Bir sayfanın tepesinde "Moskova'da Heraklit'i Düşünüş" deniyordu. Görevliler eski yazı "Heraklit"i, "Her ekalliyet" diye okudular.

Savcı Moskova'da azınlıkları mı düşündüğünü sordu Nâzım'a. Yeni bir ayaklanma mı planlıyordu? Sözcüğün yanlış okunduğunu, "Her ekalliyet" değil, "Heraklit" olduğunu öğrenince, bu kez,

"Heraklit de kim?" diye diklendi.

"Eski bir Yunanlı filozof..."

"Yunanlılarla mı ilişkin var?"

İki arkadaş yargılanmak üzere Rize'ye gönderilmeden önce Hopa Cezaevinde iki ay beklediler. Güneşsiz, havasız, karanlık bir koğuşta, nerdeyse hepsi köylü olan tutuklularla birlikte yatıp kalktılar.

İlk günler giyimleri, davranışlarıyla başka bir dünyanın insanları oldukları hemen anlaşılan bu iki "şehir uşağı"na uzak duran koğuşdaşları, gardiyanlardan onların yoksullardan yana birtakım eylemleri yüzünden kötü kişi bellendiklerini öğrenince, üstelik İsmail'in Lazca konuşabilecek kadar köklü bir Karadenizli olduğunu görünce, buzlar eriyiverdi.

Nâzım Hikmet ilk olarak cezaevine giriyor, yoksul Anadolu halkını ilk olarak böylesine yakından tanıyordu.

Moskova'dan Bakû'ye giderken yazdığı "Seyahat Notları"ndaki anlatı tonunu burada yazdığı şiirlerde de sürdürdü. Anlatma, betimleme kaygısı daha gerçekçi, daha yumuşak bir ses yakalamasını sağlamıştı.

Bu ses gelişerek *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda en güzel örneklerini verecek olan sesin belki de ilk uç verişi, şiirde ilk denenişiydi.

"Seyahat Notları" şöyle başlıyordu :

Çaldı birinci kampana :
koşuşmalarla doldu istasyon.
Çaldı ikinci kampana
sarsıldı penceresinden baktığım vagon.
İkinci kampana
son kampana,
son...

Biraz ilerde :

Bugün ikinci günü yolculuğumuzun.
Menzile bir gün daha yaklaştık.
Menzile yaklaştıkça, bana
yollar uzun geliyor, günler uzun...

Okuyor, yüksek sesle birbirini yolcular
meraklı bir kitap gibi...
İki günde dost oldular
kırk yıllık ahbap gibi...

"Hopa Mahpusanesi Notları"ndan *Memleketimden İnsan Manzaraları*'na çok yakın bir parça :

Muhittin 13 yaşındadır.
Zorla çıkarılmazsa çıkmaz
bir fare gibi girdiği köşesinden.
Saklar kendini pençesinden
yılan gözlü bir kedinin..

Cinayetle Rizeye sevkedecekler
cürmü büyüktür Muhittinin.

Nasıl sevketmesinler ki
bir gece bir kanca alıp yanına
damından inmiş
dedesinin
dükkânına..

Çok sürecek çok
Muhittinin acısı.
Kurtuluş yok
dedesi davacısı..

Nâzım Hikmet'in hem yaşam deneyi, hem de şiiri gelişiyordu. Yaşadıklarını yapıtlarında yansıtma çabasının, şiirlerinin biçimini belirleyen en güçlü etken olduğu açıkça görülmekteydi.

İki arkadaşın yargılanmak üzere Hopa'dan Rize'ye gönderilmeleri tutukluluklarının sona ermesini sağladı. Pasaportsuz sınır geçme suçunun cezası üç gün hapisti. Fazlasıyla içerde kaldıkları için serbest bırakılmaları gerekiyordu.

Ama başka bir suçtan cezaları bulunup bulunmadığını araştırmak için yapılması gereken yazışmalar uzun süreceğinden, mevcutlu olarak Ankara'ya gönderilmelerine karar verildi.

Laz İsmail nereye gönderilirlerse gönderilsinler sonunda sorgulanıp salıverileceklerine inanıyordu. Nâzım Hikmet ise tedirgindi. Sınır dışı edilmekten korkuyordu.

Kararı veren yargıca,

"Ankara'ya bir telgraf çekebilir miyim?" diye sordu.

"Hukuken bir engel yok, çekebilirsin!" yanıtını aldı.

"Aydınlık"ta çıkan şiirlerini çok beğendiğini, "İşte inkılabın aradığı şair, ne yazık ki inancı inancımıza uymuyor!" dediğini duyduğu, "Hakimiyeti Milliye" gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Beye (Atay) çektiği telgraf şöyleydi :

"Vatanıma geldim. Rize'den Ankara'ya mevcuden getiriliyorum. Türkiye'de kalmamı temin eder misiniz? Saygılarımla, Nâzım Hikmet."

Falih Rıfkı Bey hem milletvekili, hem de Mustafa Kemal Paşanın yakınlarındandı. İçişleri Bakanı Şükrü Beye (Kaya), Adliye Vekili Mahmut Esat Beye (Bozkurt) başvurdu.

"Nâzım Hikmet bu memleketin evladı. Niye geri gönderilsin?" yanıtını aldı.

Duruma yasalar açısından bakılmalıydı.

1. Nâzım Hikmet, komünizm propagandası yapmaktan, Ankara İstiklal Mahkemesi'nce, 12 Ağustos 1925 tarihinde, gıyaben 15 yıl hapse mahkûm edilmişti.

2. Nâzım Hikmet, 7 Ekim 1927'de başlayan bir soruşturma sonunda gizli bir komünist partisi kurdukları anlaşılanların sözlerine dayanılarak, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nce, bu yasadışı partiye üye olmak suçundan üç ay hapse mahkûm edilmişti.

3. Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci yıldönümü nedeniyle Büyük Millet Meclisi'nce çıkarılan bağışlama yasası bu iki yargıyı da kaldırmıştı.

4. Nâzım Hikmet, Rize Ağır Ceza Mahkemesi'nce pasaportsuz olarak sınırı geçme suçundan üç gün hapse mahkûm edilmiş, cezasını fazlasıyla çekmişti.

Ne var ki iki arkadaş elleri birbirine kelepçelenerek, silahlı jandarmalar gözetiminde, Rize'den bir vapura bindirilip İstanbul'a gönderildiklerinde, sorumlular bu bilgileri edinebilmiş değillerdi.

Ancak yemek yerken ya da tuvalete giderken kelepçelerinin açıldığı zorlu bir vapur yolculuğuyla, 4 Ekim 1928'de, İstanbul'a vardıklarında gazetecileri buldular karşılarında.

Ertesi günkü "Cumhuriyet"te, elleri birbirine kelepçeli, arkalarında silahlı jandarmalarla, azılı katiller gibi, Sultanahmet Cezaevi'ne götürülüşlerinin fotoğrafı yayımlanınca basından yoğun protestolar yükseldi.

Vâlâ Nureddin şairi görmeye gidişini şöyle anlatıyordu :

"Kendisini resmi bir binanın lenduha, pis ve havasızlık kokan dehlizinde, muhafızları ortasında bir tahta sıraya oturmuş gör-

ناظم حکمت بك دون خوبه‌دن شهریزه کتیریلدی

شاعرین قومونیزمك أدبیاتنده کی نظاهره علاقه‌دارم دیبور

ناظم حکمت بك «صول جناح» اسمنده أدبی بر مجموعه چیقارمق آرزوسنده‌در

یوقاریده ناظم حکمت ورفیق اسماعیل بر مصر بکلر ترافیکنده سوق ایدیلیرکن. آلتده: شاعرك ائو صوك بر رسمی

روسیه‌دن مملکتمزه عودت ایدرکن توقیف ایدیلن قومونیستلك جریانه مظنون ناظم حکمت بکك عینی جرم مظنونلرندن اسماعیل یوسف بکله دون شهریزه کتیریلمشلردر.

مدعی عموی کنعان بك دون ناظم حکمتی جلب ایتدیرك بر مدت استجواب ایتمشدر. متعاقباً ناظم حکمت بك توقیفخانه‌یه کوندیلمشدر. ناظم حکمت بك حقنده أولجه آغره استقلال محکمه‌سی طرفندن 15 سنه حبس جزاسی ویرلمش، صوکره یوجزا برسنه‌یه ایندیریلمشدی. عین زمانده غایق حسن بك ردیکر قومونیستلرك استجوابنده شاعر ناظم حکمت بك ده 3 آی حبسه محکوم اولمشدی. ناظم حکمت بك هرایکی محکومیته اعتراض ایتمشلردی.

مظنونلرك بارین جزا محکمه‌سنده محاکمه ایدیلمه‌لری مقدر. ناظم حکمت بك برمحرری‌منه دون شونلری سویلمشدر:

— بوراده‌کی غیابی محکومیتلری تمیز چیقارمق ایچون کلدم. محکمه حرکتمن اول رسماً سفاره مباحث ایتدم. بر بچوك سنه بکلدم. بیچ برجواب چیقمادی. بوك اوزرینه هرچه‌باد آباد دیه‌رك کیتمك قرار ویردم. حرکتدن بری باقالدیلر. روسیه‌ده و اوقرابتا دیاننده چیقان مجموعه‌لرده بارلارم ترجمه ایدیلدی.

اوقاق برلازم موستراده قبله آلندی. برپیسی ده لیول ایچنك اوزره ایدی. پیشمه اولدی. ورابه یالمامه خلق، عمله وکویلی ادبیاتی تعرایتك ایچون کلدم. برائتاجه‌جکه یوزده یوز امینم. ادبیاتده قومونیزم طرز تلقینك جرم اولمادیغی بیلیکی ایچون کلدم. بوراده صول جناح اسمنده بر مجموعه

Nâzım Hikmet ile Laz İsmail'in (Bilen) Rize'den İstanbul'a getirilişlerini haber veren "Cumhuriyet" gazetesi

düm. Sakalı uzamış, düğmeleri kopmuş, üstü lekeli, ayakları çamurluydu.

"Beni kucaklayamadı. Bileklerinde kelepçe vardı. Ben de onu kucaklayamadım. Hürriyetimin üstünlüğünü göstermemek için omuzunu okşamakla yetindim.

"Derhal konuya girdi : Yolda gelirken yazdıklarını, daha doğrusu söyleyip aklında tuttuklarını hafızasından okudu."

En kötü koşullar altında bile önce şiir geliyordu...

İstanbul'da çıkarıldıkları mahkeme, bütün suçlamaların birleştirilerek ele alınması için, iki arkadaşın Ankara'ya gönderilmelerine karar verdi.

Basın yapılan onur kırıcı uygulamayı açıkça eleştirmeye başlamıştı. Bir bağışlama yasası çıkarılmış, siyasal tutuklular salıverilmişken, onların böyle bileklerinde kelepçeyle oradan oraya dolaştırılmaları kınanıyordu.

Ama yazılanların bir yararı olmadı. 14 Ekim 1928'de, Nâzım ile Laz İsmail, Ankara'ya gene bileklerinde kelepçeleri, arkalarında jandarmalarıyla gittiler. Hemen sorgulanıp tutuklandılar.

Önceki yargılanmalarından gerekli bilgilerin, belgelerin toplanması biraz sürdü. Ancak 4 Kasım 1928'de başlayan duruşmaları 23 Aralık 1928'de sona erdi.

Ankara Ağır Ceza Mahkemesi, Nâzım Hikmet'in İstiklal Mahkemesi'nce verilip bağışlama yasasıyla kaldırılan 15 yıllık cezasına dayanak olan belgeleri ele alarak nerdeyse yeni bir yargılama yaptı.

Sonuçta tutuklanma tarihlerine göre, ikisinin de önceki sonraki, bağışlanmış bağışlanmamış bütün cezalardan kurtuldukları anlaşıldı. Böylece, serbest bırakılmalarına, yüzlerine karşı, oy birliğiyle karar verildi.

Nâzım Hikmet serbest bırakılınca, tanıdığı gazeteciler, yazarlar, özellikle de Şevket Süreyya Bey ona Ankara'da kalması için baskı yapmaya başladılar. Kemalist devrimler başarıyla sürdürü-

liyordu. Çağdaşlaşma hızlandırılacak, toplumsalcılık ile anamalcılık arasında devlet planlamacılığına dayanan bir yolla ülke kalkınması sağlanacaktı.

1927'deki gizli komünist partisi kurma davasında tutuklanıp Afyon Cezaevi'nde on sekiz ay yatan, beraat ettikten sonra, eski arkadaşlarına veda edip ekonomi danışmanı olarak devlet kadrolarında yer alan Şevket Süreyya Bey, Sovyetler Birliği'ndeki "Toplumsal aile"lerinin öbür üyelerini örnek gösteriyor, onun da yasadışı parti çalışmalarıyla kendini yakmamasını, Vâlâ Nureddin gibi, "çapına göre mücadele" etmesini istiyordu. Çok sevip saydıkları Ahmet Cevat Bey de Mustafa Kemal Paşa'nın dil konusundaki danışmanı olmuştu.

Nâzım Hikmet Ankara'daki dostlarından kaçarcasına ayrılıp İstanbul'a geldi.

Bu arada babası Hikmet Bey, gelini Dr. Lena'yı Türkiye'ye getirebilmek için birkaç kez ilgililere başvurmuş, ama bir türlü olumlu yanıt alamamıştı.

Genç kadın Odesa'da vize bekliyor, Nâzım'a bu kentten attığı 23 Mayıs 1929 tarihli son kartta, ayrılmalarının üstünden bir yıl geçtiğini, Türkiye'ye gelmek için sabırsızlandığını, kendisine niçin vize verilmediğini bir türlü anlayamadığını yazıyordu.

Daha sonra ondan başka bir kart ya da mektup almadılar. Dr. Lena Odesa'da kocasına kavuşacağı günü beklerken salgın bir hastalığa tutularak genç yaşta ölmüştü.

Nâzım Hikmet, Ankara'da ilk sorguya çekildiği günlerde, "Cumhuriyet" gazetesi muhabirine hiçbir örgüte bağlı olmadığını söyleyerek şöyle demişti :

"Ben Marxizmin ve komünizmin yalnız ve bilhassa edebiyattaki tezahüratıyla alakadarım. Rusya'da sırf edebiyatla meşgul oldum."

KUTV'da gerçi "sırf edebiyatla meşgul" olmamış, en başta siyasal ekonomi öğrenimi görmüş, Marx'ın, Engels'in, Lenin'in kitaplarını okumuş, partide görev almıştı, ama artık kavgasını dev-

rimci bir şair olarak sürdürmeye kararlıydı. Siyasal alanda savaşım vermek ayrı özellikler isteyen bir işti. O bütün gücüyle sanat alanında savaşım verecekti.

İstanbul'a gelince, "Akşam" gazetesinde çalışan Vâlâ Nureddin'in aracılığıyla, Zekeriya Sertel'in çıkardığı "Resimli Ay" dergisine düzeltmen olarak girdi. Arkasından sayfa yapımcılığı, grafikerlik, ressamlık derken, işlerin çoğunu yüklenir duruma geldi.

Bu arada derginin tutumu da değişmiş, çevresine solcu gençler toplanmaya başlamıştı. Sabahattin Ali öyküler yazıyor, Sadri Ethem ile Nurullah Ataç eleştirileriyle eski sanat anlayışına karşı yeni sanat anlayışını savunuyorlardı.

Nâzım Hikmet'in şiirleri ise Ahmet Haşim, Cenap Şahabettin, Şükûfe Nihal, Halide Edip (Adıvar), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Halit Ziya (Uşaklıgil), Faruk Nafiz (Çamlıbel), Yusuf Ziya (Ortaç), Orhan Seyfi (Orhon) gibi ünlülerce övgülere boğuluyordu.

"Resimli Ay" kısa sürede çağdaş yazının öncü dergisi durumuna geldi.

Nâzım Hikmet kavgasını devrimci bir şair olarak yürütme kararıyla "Resimli Ay"da çalışmaya başladığında, yasadışı Türkiye Komünist Partisi tutuklamalar, işkenceler, çözülmelerle dağılmış durumdaydı. Bir süre partiyi cezaevinden yönetmek isteyen Şefik Hüsnü Bey, 1929 Nisanında salıverilip yurt dışına çıkınca dağınıklık daha da arttı. Arkası kesilmez kovuşturmalar, birtakım iç tartışmalar, bölünmelerle sonuçlanıyordu.

4 Mayıs 1929'da tutuklanan otuz beş kişi arasında Nâzım Hikmet yoktu. Yapılan yeraltı eylemlerine katılmadığı için kurtulmuş, ama bu kez de katılanlarla arasına soğukluk girmişti.

Yeniden toparlanmak isteyen bazı yakın arkadaşları, Hamdi Şamilov başkanlığında yeni bir parti kurarlarken, onu zorlayarak parti sekreterliğine getirdiler. Böylece hiç istemediği halde gene siyasal bir görev yüklenmiş oldu.

Bu arada Hasan Âli Bey (Ediz) Moskova'dan gelerek Komintern'e bağlı ayrı bir grup oluşturmuştu. 1930 Ağustosunda tutuk-

tutulan bu grup üyeleri 1931 Şubatında çeşitli cezalar alırlarken Hasan Âli Bey de iki yıla mahkûm oldu.

1932 Şubatında, İstanbul'da, Zeki Beyin (Baştımar) evinde yapılan, Moskova'dan gönderilmiş bir delegenin de katıldığı kongrede, Nâzım Hikmet'in Komintern kararlarını eleştirme özgürlüğü isteyen başka bir örgütlenme içinde yer aldığı için partiden uzaklaştırılmasına karar verildi.

Arkasından, dışardaki başkan Şefik Hüsnü Bey, 1935 Martında, Moskova'ya, Stalin karşıtı çalışmaları yüzünden Nâzım Hikmet'in partiden çıkarıldığını bildiren bir rapor gönderdi.

Komintern bülteniyle duyurulan bu haber, Türkiye'de de, "Orak-Çekiç"in şairi kara listeye alan 1 Haziran 1936 sayısında açıklandı.

Ayrıca, Dr. Hikmet (Kıvılcımlı) *Marksizmin Kalpazanları* adlı kitabında Nâzım'ın dış görünüşünün altında sıradan bir "burjuva şairi" yattığını ileri sürdü.

Nâzım Hikmet bir yandan katı yaklaşımların yarattığı siyasal çekişmelerin üzüntüsünü yaşayarak Türkiye Komünist Partisi'nden dışlanırken, bir yandan da şiirlerini yayımlıyor, eskilerin yerleşmiş değerlerini sarsıyor, sanat alanında devrimci bir şair olarak giriştiği kavgayı başarıyla sürdürüyordu.

Sağdan gelen saldırılara karşı yazdığı benzersiz polemik şiirlerinin dizeleri belleklere kazınıyor, arkadaş saydığı kişilerden gelen yergilere, küçümsemelere, dışlamalara karşı ise "bir sıra neferi" olduğunu söyleyerek susuyordu :

Başlarken avaz avaz bağırmadı.
Bitirdi ve :
– Gelin seyredin, diye
dört yanı çağırmadı..

O milyonların milyonda biridir.
O bir sıra neferidir.

(Sıradaki, 1930)

"Resimli Ay"da yazmaya başladıktan sonra Nâzım Hikmet dost düşman pek çok kişinin ilgiyle izlediği, hayranlık duyduğu bir şair durumuna gelmişti.

Güzel Sanatlar Birliği Genel Sekreteri olan Peyami Sefa Bey (Safa), Alay Köşkü'nde düzenlenen toplantılarda, şiir okuması için onu izleyicilerin önüne çıkarırken "büyük şair" diye tanıtıyordu.

Aralarındaki dostluk "Cumhuriyet" gazetesindeki bir olay sonucu başlamıştı. Nâzım Ankara'da tutukluyken gazetenin edebiyat sayfasını yöneten Peyami Sefa Bey, onun "Yanardağ" adlı şiirini üç sütun olarak çerçeve içinde yayımlamış, ertesi gün ise gazetenin birinci sayfasında bir özür dileme yazısı yer almıştı. "Mahkûm bir adamın kaleminden çıkmış olan bu manzume"nin yazıişleri müdürüne gösterilmeden yayımlandığı belirtiliyor, "mesleği mesleğimize katiyyen uymayan bir muharrire ait" diye nitelenen şiirin gazetede yayımlanmış olmasından dolayı okurlardan özür dileniyordu.

Nâzım Hikmet İstanbul'a gelip bu olayı öğrenince, kendisi yüzünden gazete yönetimiyle arası açılan Peyami Sefa'yı aradı, arkadaşlık etmeye başladılar. Alay Köşkü'nde düzenlenen toplantılarda birlikte şiir okudukları Necip Fazıl (Kısakürek) ile de Bahriye Mektebi'nde başlayan yarışmalı dostlukları sürüyordu.

Ahmet Halit Kitabevi'nin 1929 Mayısında yayımladığı *835 Satır* adlı kitabı ise çok büyük bir ilgiyle karşılandı.

Nurullah Ataç'la başlayan övgüler, A.B.D.'de öğrenim gören Nermin Muvaffak'ın (Menemencioğlu) imzasını taşıyan "Yeni Türkiye'nin Şairi" başlıklı bir yazıyla, New York'ta yayımlanan "The Bookman" adlı dergiye kadar uzandı.

Alay Köşkü'ndeki toplantılarda ise, eski yeni birçok ünlü şair şiirlerini okuyor, en çok alkış alan Nâzım Hikmet oluyordu.

Böylesine parlak bir çıkışın sanatçılar arasında kıskançlık yaratmaması olanaksızdı. Arkadan arkaya yapılan yerici konuşmalar, giderek yazılara da yansımaya, önceleri olumlu sözler edenlerin de düşünceleri değişmeye başladı.

Hava bayağı gerginleşmişti.

Yakup Kadri Bey (Karaosmanoğlu), "Milliyet" gazetesinde birbirini izleyen yazılarla, hem Nâzım Hikmet'i, hem de genç kuşağı topluca yeren birtakım görüşler ileri sürdü :

"Ferdiyetçi şair, cemiyetçi şair... Bunlardan biri tabiat ve insanlar içinde münzevidir. Yalnız kendi ıstıraplarını, kendi heyecanlarını, kendi ümitlerini, kendi sevinçlerini çağırır. Öbürü Victor Hugo'nun bir tarifine göre, 'kâinatın ortasında bir taninli yankıdır.' Cemiyetin olsun, tabiatın olsun, bütün hayatın tecellilerini kendisinden aksettirir ve her şey, her beşeri hadise onda en ahenktar, en şuurlu ifadesini bulur. Denebilir ki bu tür şairler beşeriyetin haykıran vicdanıdır. Lakin işte bu nevi şairler, bunun içindir ki, beşeriyet gibi ipsiz sapsız, beşeriyet gibi karışık, beşeriyet gibi gürültücü, patavatsız, kaba, behimi ve onun gibi mantıksızdırlar. Yaptıkları şeyde klasik sanatın ilahi intizamından, ezeli ahenginden eser yoktur, bütün estetikleri insanların idare ettiği cemiyetler gibi anarşiktir. Nâzım Hikmet'in dediği gibi bu tarz şiirler Bethoven'in sonatlarını asla değil, fakat bir bando mızıkayı, bir panayır yerinde bir fanfarı andırır. Bittabi, böyle bir musiki sokaktan başka bir yerde çalınmaz. Onun içindir ki, Nâzım Hikmet'in şiirlerinin bugünkü Türk cemiyetinde hiç yeri olmadığını zannediyorum. Çünkü bizde bu orkestranın, cehennemi velvelesini dinleyebilecek kocaman, koyu ve dalgalı insan kitleleri henüz yetişmemiştir, yakın bir atide yetişmesinin imkânını da göremiyoruz." (Milliyet, 14 Mayıs 1929)

"İnkârdan müspet bir şey çıkmasının imkânı yoktur. Halbuki Namık Kemal'den bugünün en genç Türk şairine kadar, gelmiş geçmiş ne kadar müceddidimiz varsa, hepsi de işe kendilerinden evvelkileri inkâr ile başlamışlardır. Onun için hepsi piç kaldı. Edebiyatta babasız dehâ yoktur." (Milliyet, 20 Mayıs 1929)

Bir sonraki yazısında Yakup Kadri Bey yeni kuşağa yönelttiği eleştirilerinde çok daha ileri gidiyordu :

"Bugün yeni nesil veyahut yeni yetişenler namı altında toplanan zümrenin gösterdiği tereddi ve hezal manzarasına bakıp da ümitsizliğe düşmemelidir. Bu zavallı nesil bize bin beladan arta

kalmıştır. (...) Eğer daha ilk adımda dizleri titriyor ve gözleri uyuşuyor, kulakları uğulduyor, kafaları sersemleşiyorsa bunun kabahati kendilerinde değil, yetiştikleri devrin sayısız fecaatindedir. Düşünün ki en büyüğü Harb-i Umumi'de daha yirmisini bulmamış bu gençler, ekmek yerine saman karışık hamurla beslendiler ve irfan yerine Babıâli gündelik matbuatının ısmarlama harp edebiyatından başka bir şey okumadılar." (Milliyet, 30 Mayıs 1929)

Peyami Sefa Beyin on beş günde bir çıkmaya başlayan "Hareket" adlı dergisi ile "Resimli Ay" bu saldırıyı birlikte karşılama kararı aldılar. Yakup Kadri Bey Ankara'ya yakın, Mustafa Kemal Paşanın sofrasında yer alan bir yazardı. Dikkatli davranılmalıydı. Zekeriya Bey (Sertel) ile Sabiha Hanımın (Sertel) olurları da alınınca kavgaya girişildi.

İlk yazıların ardından, Nâzım Hikmet'in "İmzasız" imzasıyla, "Putları Yıkıyoruz" başlığı altında, "Resimli Ay"ın Haziran ile Temmuz 1929 sayılarında, önce "dâhi-i âzam" denilen Abdülhak Hâmit'i (Tarhan), arkasından "milli şair" denilen Mehmet Emin'i (Yurdakul) incelemeye alması savaşın patlamasına yetti.

Basında büyük yankılar uyandıran bu yazıların başlama nedeni, "Resimli Ay"da *Geceleyin Sokaklar* adlı romanı eleştirilirken, "Mahmut Yesari'yi biz başka lisanlara korkmadan tercüme edebiliriz, onun yazısı bundan hiçbir şey kaybetmez. Halbuki, Dahi-i âzam (?!) Abdülhak Hâmit Bey de dahil olmak üzere, kaç yazıcımız böyle bir imtihandan geçebilir? (...) Dâhi-i âzamın en kuvvetli yazısını başka bir dile çevirin, bakın nasıl sırıtır. Başka bir dile değil, hatta bugün konuştuğumuz Türkçeye tercüme edin, bakın dâhinin dehası nasıl sabun köpüğü gibi dağılıveriyor..." denmesi üzerine, "Cumhuriyet" gazetesinde yazın çevrelerini savunmaya çağıran bir karşı yazı yayımlanmış olmasıydı.

"Putları Yıkıyoruz, No. 1, Abdülhak Hâmit"te yazın alanında kimlere "dâhi" denilebileceği özetleniyor, şu yargıya varılıyordu : "Hâmit Bey devri için yeni, kuvvetli bir Osmanlı şairidir, işte o

kadar." Yazının son tümcesi ise şöyleydi : "Hakiki dehayı bulmak için sahte dehaları, kafalarımıza zorla dikilen putları yıkalım..."

"Putları Yıkıyoruz, No. 2, Mehmet Emin Beyefendi"de ise yazın alanında kimlere "milli şair" denilebileceği özetleniyor, şu yargıya varılıyordu : Mehmet Emin Beyin şairliği bile bir göz aldanmasıyken, milli şairlik sıfatı bilgisizliğin aldanmasından başka bir şey değildir.

Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver) bu yazılara "İkdam" gazetesinde sövgü dolu bir yazıyla karşılık verdi :

"Abdülhak Hâmit bir dâhidir. Bunlar putları değil, milli ediplerimizi, dâhilerimizi yıkmak istiyorlar. Bu edebiyat tartışması değil, komünizm propagandasıdır."

(...)

"Karşımızdakiler kimlerdir?

"Bolşevik kapısının müseccel köpekleri!

"Putları kıranlar bunlardır."

Hamdullah Suphi Bey işi yazından siyasaya kaydırmak, yeni sanat adına konuşanları sindirmek istiyordu. Merkez Heyeti Başkanı olduğu Türk Ocağı'nda, milliyetçi gençleri kışkırtıyor, birtakım kararlar aldırıp basına yansıtıyordu :

"İcab ederse daha müessir surette görürüz ki, Türk vatanının sevdiği adamlar, vatansızların tecavüzlerine uğrayacak kadar yalnız değillerdir."

Böylece, gerekirse daha ileri gidileceği, kaba güce başvurulacağı bildirilerek gözdağı veriliyordu. Devlet önlem almazsa, üniversite gençlerinin dergi yönetim yerlerini basıp dağıtacakları, yöneticileri dövecekleri söyleniyordu.

"Hareket" dergisi yapılan jurnalcılığı "Biz Komünist Değiliz" başlıklı bir yazıyla açıklayarak kınadı : "Bu biçarelere komünizm

nedir diye sorsanız, onu da doğru dürüst bilmezler. Çünkü samimiyetten, idrakten, fikirden nasibi olmayanlar bu gibi nazariyeleri öğrenmekten ziyade vatandaşlarına ağız dolusu pislik sıçratmaktan zevk duyarlar."

"Resimli Ay" ise olaya şöyle yaklaştı :

"Resimli Ay, sayfalarını sadece edebi bir münakaşaya açmıştır. Buna komünizm süsü verenler çok çirkin bir demagoji yapıyorlar. Bu, doğrudan doğruya eski ile yeninin mücadelesidir. Abdülhak Hâmit dâhi değil, Mehmet Emin milli şair değil demekle komünizm arasında ne münasebet var? (...)

"Eğer bu iddialar yanlışsa aksini ispat edin. Demokrasi içerisinde her fikir müdafaa ve münakaşa edilebilir. Nümayiş ve gürültü ile fikri boğmak, yirminci asır gençliği için çok geri bir harekettir. Gençlik her yerde maziye hürmet eder, fakat bu hürmet, her fikrin serbest münakaşa edilmesine, ortaya yeni fikirler atılmasına mani olmaz.

"Ortada komünizm meselesi yoktur. Eski ve yeni mücadelesi vardır."

Peyami Sefa Bey "Hareket"te genç kuşağı savunuyor, şair olarak Nâzım Hikmet'e güvenini belirtiyor, yenilikçilere yapılan saldırılara ağır sözlerle karşılık veriyordu.

"Biz : 'Varız!' diyen nesiliz, bizde kuvvetimizin şuuru var. Henüz otuz yaşına gelmeyen şairlerimizin bile mısraları, bütün bir neslin hafızasıyla dudakları arasında gidip geliyor, yığınları coşturuyor. Halkı da, güzideyi de, ayrı ayrı teşhir etmesini bilen romancılarımız var. En fena iktisadi anlarda bile kitaplarını karie okutabilen bir nesiliz. Dört çift garazkâr topuğun tozlu döşemeden yaptığı kuru gürültü ve kıskançlıktan gerilmiş dudaklardan çıkan ıslıkla karışık hava kabarcıkları, alkışlar arasında boğuluyor.

"Yığınlar ayaklanıyor ve 'Yaşa!' diye haykırıyorlar.

"Çünkü büyük bir edebiyat doğuyor.

"Galeyan var!

"Kaçılınız, yol veriniz!"

"Nâzım Hikmet, dünya edebiyatında kendine çok has bir nev'in yaratıcısı olmuştur. O ne bir fantezi heveslisi, ne bir garâipperest, ne de yeni moda müptelası bir edebiyat züppesidir.

"O, sadece, ağlamayan ve haykıran, zekâsının malzemesini eski insanlıktan aldığı halde, çatısını yeni bir teknikle kuran, ona müstakbel dünyaların rengini veren büyük bir kafa mimarıdır. En yeni binalarda kullanılan taşlar da bu dünya kadar eskidir. Nâzım bilir."

Peyami Sefa Bey gençleri "saman karışık hamurla" beslenmiş olduklarını söyleyerek aşağılayan Yakup Kadri Beye ise, "Biz Sizden Değiliz" diye karşılık veriyordu :

"Şimdi de Büyük Harpte yedikleri tereyağlı ekmeklerle iftihar etmeye başladılar. (...)

"Büyük Harpte ve Sakarya'da memleket kapısından düşmanı kovan gençliğin yüzüne doğru kokmuş ağızlarını açarak geğiriyorlar ve yağma sofralarında ziftlendikleri havyarın, içtikleri şampanyanın hasreti ile mest olarak bütün bir kahraman gençliğe bühtanlar savuruyorlar. (...)

"Büyük Harpte yüz binlerce genç saman ekmeği yiyerek sararıp solarken, onlar, Alp dağlarının ceyyit havası ile on dört kilo artmışlarsa, gençliğin bu feragatı karşısında, utançlarından ölünceye kadar iki büklüm durmalı idiler."

Yakup Kadri Bey bunun üzerine, 16 Haziran 1929 tarihli "Milliyet" gazetesinde, bir açıklama yapmak gereğini duydu :

"Benim o makalemde bahsettiğim gençlik ile bugün Darülfünun'da okuyan gençlik arasında hiçbir münasebet olamayacağını Türkçe bilen her ferd ilk bakışta anlardı. (...)

"Bu avarelerin başı üstünde acayip, müthiş ve uğultulu bir cinnet havası esiyor. Çıkardıkları yaygaradan kulaklar tıkanıyor; her biri kargıdan atın üstüne binmiş, ellerinde kamıştan birer mızrak, sağa sola saldırıyorlar, zavallı ücra edebiyat arsasında tozu dumana katıyorlar; göz gözü görmüyor.

"İkide bir : 'Varda, çekilin, biz geliyoruz!' naraları.

"Buyurun gelin. Edebiyat arsası o kadar tenha ki, burada pek-âlâ deliler ve garipler için de barınacak bir köşe bulunur.

"Ne gelen var, ne giden!

"Yine 'Varda, çekilin, biz geliyoruz!' naraları. Biçarelerin muhayyilesi o kadar bozuk, o kadar hasta ki, önlerinde kesif bir ordu, onları yürümekten alakoyuyor vehmindedirler.

"İşte şimdi düşünün, bunlarla Darülfünun gençliğinin ne münasebeti olabilir? Bunlarla, bütün yarına ait ümitlerimizi kendilerine tevdi ettiğimiz Darülfünun gençliği şöyle dursun, hatta en umumi manası ile her sınıf Türk gençliğinin hiçbir alakası olmamak lazım gelir."

On bir gün sonra, 27 Haziran 1929 tarihli "İkdam" gazetesinde, Yakup Kadri Beyle yapılmış bir konuşma yayımlandı. Bu konuşmada doğrudan Nâzım'ın kişiliğine saldırılıyordu :

"Bazıları ipten ve kazıktan kurtulmuş kaşarlı sabıkalılardır. Bunların içinde öyleleri varmış ki, daha yirmi beş yaşına basmadan hayatlarının en güzel çağını zindan köşelerinde çürütmüşlerdir. Bir kısmı ise komünist çekalarının Türk ırkdaşlarımızın kanı ile bulanmış ellerini öpmeyi ve onlara dair kasideler terennüm etmeyi bir maişet vasıtası haline koymuşlardır.

"Anadolu harbi sırasında düşmana karşı çıkmaktan ürkerek, Maarif Vekâleti'ni dolandıran ve çaldıkları para ile Karadeniz'i aşıp bolşeviklere iltihak eden iki vatansızdan bir tanesi şimdi Akşam gazetesinin sütunlarında bir halayık ismi ve bir halayık şivesiyle, bir nevi ortaoyunu soytarılığı yaparak, halkı güldürmeye çalışıyor. (...)

"Yalnız hayasızlıktan ve kıskançlıktan kuvvet alan bu gibi taarruzlardan, gözümün önüne gelen manzara şudur :

"Eski İstanbul'un viranelikleri arasından kendi halinde bir adam işine giderken, ansızın bir sürü aç ve uyuz köpeğin hücumuna uğrar. Elindeki bastonunu, bu pis deriden ve kırık kemikten mahlukatın üzerine indirir, indirir. Fakat köpekler, gene saldırışlarına devam ederler; çünkü açlığın ve kuduzluğun verdiği bir fena ateş bunlardaki hayvani hassasiyeti de iptal etmiştir."

Bunun üzerine Nâzım Hikmet "Resimli Ay"ın Temmuz 1929 sayısında "Cevap" adlı şiirini yayımladı. Değişik sesiyle belleklere kazınıp dillerden düşmez olan bu yergi şiiri şöyle başlıyordu :

Behey!
Kara boynuz gibi kaşlı
mukaddes Apis başlı
adam;
Behey!
Kara maça bey!
Sen şiirin asil kamusuyla konuşuyorsun,
ben asaletten anlamam.
Şapka çıkarmam konuştuğun dile,
düşmanıyım asaletin
kelimelerde bile.

Ortalara doğru :

Behey!
Kara maça bey,
behey, yüzü kara.
Ruhunu bir zenci esir gibi çıkardın pazara,
bir orospu odası yaptın kafatasını...
Hâki ceketli ölülerin ceplerinden
çalarak parasını
satın aldın kendine
İsviçre dağlarının havasını.

Şiirin sonu ise şöyleydi :

Behey!
Kara maça bey!
Halka ahmak diyen sensin.
Halkın soyulmuş derisinden
sırtına frak giyen sensin.

Yala bal tutan beş parmağını
beş çürük muz gibi,
homurdanarak dolaş besili bir domuz gibi.
Meydan senin...
mi dersin?
Hata edersin,
bizde o göz var mı baksana!!
Ben içirmek için sana
kendi kara kanını
bir ateş çemberle çevirdim dört yanını!
Sağa git
yok geçit,
sola git yok,
ileri
geri
yok.
Kıvır kuyruk kalemini kalbine sok
bir akrep gibi intihar et...

Dili, tonlaması, uyak örgüsü, benzetmelere dayanan yergileriyle bu şiir, tartışmaya bambaşka bir hava getirmiş, eski yazını savunanları büsbütün kızdırmıştı.

Ne var ki Nâzım Hikmet'in çevresinde oluşan sevgi ortamının çok genişlemesi, daha önce ondan yana sözler eden orta yaşlı, hatta genç şairlerin de tedirgin olmalarına yol açmıştı.

Örnekse Yusuf Ziya Bey Nâzım'ın put kırıyorum derken pot kırdığını, yaptığının barbarlık olduğunu yazıyor, Necip Fazıl Bey de sağda solda şairliğini yeren sözler ediyordu.

Hamdullah Suphi Bey ise olayı kesinlikle bir yazın tartışması olarak ele almamakta direniyordu. "Karşımızdakiler komünistlerdir, bolşeviklerdir!" diye sürekli kışkırtarak, Türk Ocağı'ndaki gençleri, sonunda, "Resimli Ay"ın yönetim yerini dağıtmaya, yöneticilerini hırpalamaya, böylece Nâzım Hikmet'in gözünü korkutmaya göndermeyi başardı.

RESİMLİ AY'A BASKIN

7 Temmuz 1929 Pazar günü, aralarında bir iki sivil polisin de bulunduğu düşünülen otuz kadar genç, "Resimli Ay"ın yönetildiği basımevine geldiler. Olay için özellikle pazar günü seçilmişti, basımevi kırılıp dökülür, yöneticiler tartaklanırken çevrede kimse olmasın, işe halk ya da polis karışmasın istenmişti.

Ertesi gün gerçi "İkdam" gazetesinde "Asil Türk Gençliği Kendini Göstermeye Başladı" diye başlık atıldı, üniversitelilerin "Resimli Ay"ı basıp "sahiplerine layık oldukları dersi" verdikleri yazıldı. Sonra da güya "İkdam"a gidip sevgi gösterilerinde bulunmuşlardı. Oysa olay hiç de öyle gelişmemişti.

Zekeriya Beyin anlattığına göre, Nâzım yol üstündeki odasından kalabalık bir gençlik grubunun geldiğini görünce, hemen koşup Sabiha Hanımla ona haber vermişti. Arkasından aşağıda, merdivenlerde gürültüler, bağırıp çağırmalar duyulmuş, derken kapı hızla açılıp delikanlılar içeri doluşmuşlardı.

"Siz bizim büyüklerimizi öldürüyorsunuz, mukaddesatımızı yıkıyorsunuz!" gibi sözler... Yumruk göstermeler...

"Çocuklar, siz kimsiniz, kimin adına konuşuyorsunuz?" diye sormuştu Zekeriya Bey.

"Biz üniversite gençliği adına konuşuyoruz."

"Öyleyse ayaklarınızla değil, başınızla düşünürsünüz. Sokak çocukları gibi bağırmak size yakışmaz. Oturun konuşalım. Bizi yanlış bir iş yaptığımıza inandırabilirseniz, bu kampanyadan vazgeçeriz."

Bunun üzerine bağrışma sona ermiş, gençlerin önde gelenleri oturup düşüncelerini söylemişlerdi. Ayaktakiler suskun, onları dinliyorlardı. Sonra Zekeriya Bey yanda ayakta duran Nâzım'a söz vermişti. Sabiha Hanımın söylediğine göre, Nâzım yapılan tartışmanın bir yazın tartışması olduğunu, her değişen devirde sanatların da yeni nitelikler kazandığını o kadar güzel anlatmıştı ki, gençler onu büyük bir ilgiyle, hatta biraz utanarak dinlemişlerdi. Sonra da sessizce ayrılmışlardı basımevinden.

Bu olay Türk Ocağı'nda tartışmalara yol açtı. Talebe Birliği'nden bazı gençler "saman ekmeğiyle beslenmiş nesil" sözünü

içlerine sindiremiyorlardı. Yakup Kadri Bey Türk Ocağı'na gelip açıklamalarda bulunmak gereğini duydu. "İkdam" gazetesinde "Gençliğe Hitap" başlıklı yazılar yayımladı. Yazın alanındaki gençlere karşı söylediği ağır sözler yüzünden üniversite gençliğinin desteğini yitirmek istemiyordu.

Bu arada başka yollardan da "Resimli Ay" ile Nâzım Hikmet'in üstüne gidilmeye başlanmıştı. Dergide "İsimsiz Adam" imzasıyla yayımlanan "Sesini Kaybeden Şehir" adlı şiir yüzünden, 18 Eylül 1929 günü Yazıişleri Müdürü Behçet Bey ile avukatı İrfan Emin Bey (Kösemihaloğlu) kendilerini İstanbul 3. Ceza Mahkemesi'nde buldular. Dava 10 gün hapis, on lira para cezasıyla sonuçlandı, ceza ertelendi.

İrfan Emin Bey, Nâzım'a,

"Bu şiiri senin yazdığın bilinmeseydi, dava konusu bile edilmezdi," dedi.

Ama işin arkasını bırakmış değillerdi. Kararı temyiz ettiler. Yargıtay'ın bozma kararına karşın mahkeme eski kararında direndi. Dava gene temyize gönderildi. Aklanmaları ancak altı ay sonra, 1930 Martında, Yargıtay Genel Kurulu'ndan gelen ikinci bozma kararına uyulmasıyla sağlanabildi.

Çok beğenilen *835 Satır*'ı, öbür kitaplar izledi : *Jokond ile Sİ-YA-U*; *Varan 3*; *1+1=1*...

İki yıl içinde genç şairin çevresinde geniş bir okur kitlesi oluştu. Bu aşırı ilgi tepkiler yaratıyordu. Başka anlayışlarla yazılmış şiirler yeterince değerlendirilmiyor, eski ustaların şiirleri bile gölgede kalıyordu.

Başlangıçta Nâzım Hikmet için olumlu konuşan Ahmet Haşim Bey de, eskilerin yanında yer alarak gençleri alaya alan, suçlayan yazılar yazmaya başladı. Bu arada, nedense "işçi şairi" sözüne de takılmak gereğini duymuştu.

Nâzım Hikmet ona yönelttiği "Cevap No 2" adlı yergisinin bir yerinde buna değinerek şöyle diyordu :

İki serseri var :
İkinci serseri
yolumun üstünde duruyor
ve soruyor
bana :
"P R O L E T E R
dediğimin
ne biçim kuş
olduğunu?"
Anlaşılan
Bağdadî şaklaban
unutmuş,
Mösyö bilmem kimle beraber
Adana - Mersin hattında o kuşu yolduğunu...

"Atlas yakalı sarhoş sofralarının sazı / Fransız sermayesinin hacı ayvazı" gibi aşağılamalarla süren yergi, sövgülü bir uyak oyunuyla sona eriyordu :

Koca göbeklerin RUSEL kuşşağı sen,
sen uşşak murabbaı,
sen uşşşak mik'abı,
satılmış uşşakların uşşşşağı sen!!!

Ahmet Haşim Beyin bu yergi şiirini okuduğu gün yanındakilere hiçbir öfke belirtisi göstermeden,
"Uşak ile kuşağı iyi kullanmış," dediğini söylerler.

"Cevap No 3 / Bir Komik Âdem" ise, Nâzım Hikmet'e, dolayısıyla "Resimli Ay"a karşı saldırının kışkırtıcısı, hem de baş örgütleyicisi durumunda olan, Türk Ocağı Merkez Heyeti Başkanı Hamdullah Suphi Beye yönelikti.
Yerginin sonuna bir de not eklenmişti :
"Bu yazının kâfi derecede kuvvetli olmadığını muterifim. Kabahat bende değil. İlham edende."

Şöyle başlıyordu :

Gözleri, kulakları, elleri, ayaklarıyla,
han, hamam, apartıman ve konaklarıyla,
çatal, bıçak, tabak ve bardaklarıyla,
16 sayfaları, baskı makinaları – tanklarıyla,
yamak ve yardaklarıyla
hücuma kalktılar!..
Hele içlerinde öyle bir tanesi var,
öyle bir tanesi var ki :
İnsanın yüzüne öyle bakar,
öyle melûl bakar ki :
Toka edersin eline papelini.
Ve sıkar sıkmaz onun ince belini
sivri dilli, zilli bir bebek gibi çırpar elini..

O bir komik âdemdir.
Portakal Oğlu zâdemdir.

İlerleyen dizelerde, "itlerini öne itip / karanlıkta yol kesen / hatip" diye seslendiği Hamdullah Suphi Beyi, torbasını doldurmak için yaşamakla suçluyor, "ben ki yegâne asaleti / dişli düşmanla boğuşmakta bulanım, / seninle boğuşmak istemem.." diyordu.

Bir yandan siyasaya kaydırılmaya çalışılırken, bir yandan da ölçülü uyaklı yürütülen, bu bol sövgülü eski-yeni kavgası, yergi alanında, serbest nazmın değişik bir uygulaması olup çıkmıştı. Aynı anlayışı daha sonra, özellikle Nâzım Hikmet'e karşı, Peyami Sefa Bey, Behçet Kemal Bey (Çağlar), Abdülbâki Bey de (Gölpınarlı) kullandılar.

Peyami Sefa Bey gençlerin kavgayı kazandığı görüşündeydi :
"Gösterdiğimiz delillere ve vesikalara cevap vermeleri için icab eden müddet geçti. Susuyorlar. Yalnız kulaklarımızda, ker-

vanımız ilerledikçe akisleri azalan bir yaygaranın hafif uğultusu kaldı. Delillerimizin hiçbirinin aksini ispat edemedikleri için bu yaygarayı sükût addediyoruz."

Temmuz 1930'da, "Salkımsöğüt" ile "Bahri Hazer" şiirleri, şairin kendi sesiyle, Amerikalıların Columbia firmasınca plağa alındı. Yirmi günde tükenen plağın kahveler, lokantalar gibi halka açık yerlerde çalındığı görülünce, polis duruma el koyup bazı uyarılarda bulunmak gereğini duydu. Böylece firma plağın yeni basımlarını yapmaktan vazgeçti.

Nâzım Kadıköy'de babasının evinde kalıyordu.

Süreyya Paşa Sineması'nda müdür olan Hikmet Beyin, yeni karısı Cavide Hanımdan iki çocuğu vardı : 1926'da doğan ikizler, Metin ile Melda. Babası, üvey annesi, kız kardeşi, ikizler, evde tam altı kişiydiler. Nâzım'ın aklı fikri kavgalarındaydı.

Derken birdenbire Piraye çıktı ortaya.

Piraye, kendisini bırakıp Paris'e giden, bir türlü geri dönmeyen kocası Vedat Örfi'den boşanmak üzere, kayınpederi Mehmet Ali Paşanın Erenköy'deki köşkünden ayrılıp Kadıköy'e, annesinin evine geldiğinde, iki çocuklu yirmi dört yaşında genç bir duldu. Çocuklarından büyüğünü, Suzan'ı dedesine bırakmış, küçüğünü, Mehmet'i yanına almıştı.

Yıl 1930'du. Önce Samiye'yle tanışıp arkadaş olmuşlar, arkasından Nâzım'la tanışmaları üzerine savaş başlamıştı.

"Aşk şiirine imza atmaya değmez," diyen devrimci şair, bu kez sevdiği kadını kendisine çekecek bir sesin ardına düştü.

"Mor Menekse, Aç Dostlar ve Altın Gözlü Çocuk" adlı şiir şöyle başlıyordu :

Abe şair,
bizim de bir çift sözümüz var
"aşka dair".
O meretten biz de çakarız
biraz..

Şiirin sonu ise şöyleydi :

EEEEEEEEEY...
kızım, annem, karım, kardeşim
sen
başında güneşler esen
altın gözlü çocuk,
altın gözlü çocuğum benim;
deli çığlıklar atıp avaz avaz
burnumun dibinden gelip geçti de yaz,
ben, bir demet mor menekşe olsun
getiremedim
sana!
Ne haltedek,
dostların karnı açtı
kıydık menekşe parasına!

Önceliği aç dostların doyurulmasına vermek gerektiğini belirten bir aşk şiiri. Şair hiçbir durumda unutmuyor yüklendiği toplumsal görevi.

Nâzım ile Piraye'nin tanışmaları, yakınlaşmaları, önemli sorunlara yol açtı. Piraye'nin aklı iki çocuğundaydı. Kocasından daha resmen boşanmamıştı. Ayrıca, annesi ile babası, komünist olduğunu her yerde açık açık söyleyen, başına neler geleceği bilinmeyen işsiz güçsüz bir şairle evlenmesini istemezlerdi. İkinci kocasını yüreğiyle değil, aklıyla seçmeliydi. Birini dedelerine bırakmak zorunda kaldığı çocukları için kaygılanıyordu. Özlediği gösterişsiz, ama rahat bir hayat, bahçesinde ebruli hanımelleri açan küçük bir evdi. Ona böyle bir yaşamı sağlayabilecek adaylar şimdiden sıradaydı. Boşanmasını bekliyorlardı.

Nâzım'ın ailesi de Piraye'ye olumlu bakmıyordu. Sevgili oğullarının iki çocuklu, dul bir kadınla evlenmesi, özledikleri bir şey değildi, ama onun ne kadar başına buyruk, söz dinlemez bir insan olduğunu da çok iyi biliyorlardı.

Piraye ülküsü, özverisiyle son derece etkileyici olan bu yakışıklı şaire kapılmaması gerektiğini anlıyor, onun hiç doğru bulmadığını sezdiği şeyleri, değişmez düşleriymiş gibi anlatıyor, kendisinden uzaklaşmasını sağlamaya çalışıyordu.

Bir "küçük burjuva" evliliği yapacak, bahçesinde ebruli hanımelleri açan kutu gibi bir evde, çocuklarıyla birlikte mutlu yaşayacaktı. Yeni bir dünyanın gelmekte olduğunu biliyordu. Ama onun saçları ölmekte olan eski dünyanın parmaklarına dolanmıştı bir kere, başını kurtarması olanaksızdı.

Nâzım'ı kendisinden soğutmak için söylediği sözler, şamar gibi şiirlere konu olunca, bu kez de kızıyor, üzülüyordu.

Ne yapsa boşunaydı. Karşısında tuttuğunu koparan, ayrıca sevdasını dile getirmeyi çok iyi bilen bir insan vardı.

Serbest nazım, yergi şiirlerinden sonra, bir boyut daha kazanmıştı : Aşk şiirleri de sızmıştı araya. Bir süre önce, imzalamaya değmez diye küçümsenen aşk şiirleri.

"Bir Ayrılış Hikâyesi" şöyle başlıyordu :

Erkek kadına dedi ki :
– Seni seviyorum,
ama nasıl,
avuçlarımda camdan bir şey gibi kalbimi sıkıp
parmaklarımı kanatarak
kırasıya,
çıldırasıya...
Erkek kadına dedi ki :
– Seni seviyorum,
ama nasıl,
kilometrelerle derin, kilometrelerle dümdüz,
yüzde yüz, yüzde bin beş yüz,
yüzde hudutsuz kere yüz...

Daha önce Türkçede yazılmış aşk şiirlerine hiç benzemeyen, değişik bir duyarlığın şiirleriydi bunlar.

Nâzım Hikmet ilerde o günlerini anımsayarak bu konuda şöyle diyecektir :

"Gençliğimde ben de az sekter değildim. (...) Uzun zaman sevda şiiri yazmadım. Hatta şiirlerimde 'yürek' kelimesini kullanmadım, yürek şuurun değil, duygunun sembolüdür diye."

Nâzım Hikmet, 1930-1932 yılları arasında, sevda alanında bu çekişmeleri yaşarken, yazın alanında yasalar aracılığıyla sindirilip susturulmaya çalışılıyordu.

"Resimli Ay" 1931 ocağında kapandı. İzlenen siyasal çizgi yüzünden dergi sahipleriyle Zekeriya Beyin arası açılmıştı. Polis sürekli baskı yapıyordu. Emin Beyin (Türk) köyünde gördüklerini anlatan "Savulun Geliyorum" başlıklı yazısı kovuşturmaya uğramış, yazar mahkûm edilmişti.

Nâzım yasaları biliyor, açık vermemeye özen gösteriyordu. Örnekse, Sovyetler Birliği'nde, "O duvarın dibinde / komünistler kurşunlanıyorlar..." diye yazdığı dizeleri, Türkiye'de yayımlarken, "komünistler" sözcüğünü "bizimkiler"e çevirmişti.

Yıllar sonra şöyle diyecektir :

"Beynenmilel olaylar şiirimde önemli bir yer tutmakta devam ediyordu. Bunları, o günkü memleket şartlarında, bir çeşit dumanla örtmek zorundaydım, ancak böylelikle bunları bastırabilirdim."

Kitaplarından *835 Satır*'ı Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi (1929), *Jokond ile Sİ-YA-U*'yu kendisi (1929), *Varan 3*'ü Ahmet Halit Kitaphanesi (1930), *1+1=1*'i kendisi (1930), *Sesini Kaybeden Şehir*'i Remzi Kitaphanesi (1931) yayımlamıştı.

Görüldüğü gibi, ilk beş kitabının yayımlanmasında, her şeye karşın, iki yayınevinin katkısı olmuştu.

Ankara'da, C.H.P. çevrelerinde, Nâzım Hikmet'in "sınıf edebiyatı" yaptığı, grevi öven şiirler yazdığı, buna karşın elini kolunu sallaya sallaya ortalarda dolaştığı konuşuluyordu.

Önce dedikodular, arkasından kovuşturma geldi. 1 Mayıs 1931 günü bir sivil polisin getirdiği çağrıyla, ertesi gün Sorgu

Yargıçlığı'nda sorgulaması yapıldı. İçişleri Bakanlığı'nın emri doğrultusunda, ilk beş kitabındaki şiirlerinde "bir zümrenin başka zümreler üzerinde hakimiyetini temin etmek gayesiyle halkı suça teşvik ettiği" savıyla mahkemeye verildi.

6 Mayıs 1931 Çarşamba günü saat 15'te, 2. Asliye Ceza Mahkemesi'nde, Türk Ceza Yasası'nın 311 ile 312. maddelerine dayanarak başlayan mahkemeye, Nâzım Hikmet koyu renk bir giysi, çizgili boyunbağı, elinde fötr şapkayla gelmişti. Az sonra Avukatı İrfan Emin Bey de (Kösemihaloğlu) yanında yerini aldı. Küçük mahkeme odası üniversite öğrencileri, genç şairler, şapkalı bayanlarla tıklım tıklım doluydu.

Sorgulanmasının bir yerinde Nâzım Hikmet şöyle dedi :

"İddianamede beş altı noktadan suçlama var. Bunların başında benim komünist olduğumu ilan etmekliğim suç sayılmaktadır. Evet, ben komünistim, bu muhakkaktır. Komünist şairim ve daha esaslı komünist olmaya çalışıyorum. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu mucibince ben komünist şair olmakla cürüm işlemiş olmam. Komünistlik bir tarz-ı telakkidir. Diğer iktisadi ve siyasi meslekler nasıl cürüm değilse, komünist mefkûresi de cürüm değildir. Benim bir sınıf halkı diğeri aleyhine tahrik ettiğim iddiası söz konusu değildir."

Bundan sonra yapıtlarını tek tek ele alıp yazılış amaçlarını açıklayan şair, bir yerde, kendisini Batının emperyalist ülkelerinin mahkemeye vermesi gerektiğini, bir yerde de, Türkiye'de ekonomik sıkıntı olduğunu rakamlarla açıklayan Ticaret Odası Dergisi'ne değinerek, halkın durumundan söz etmek suç ise, ekonomi bilimini ortadan kaldırmak gerektiğini söyledi.

Sorgulama bitince, Savcı esas hakkında görüşünü bildirerek,

"Müdafaasına nazaran suç için araştırılan kanuni unsur ve şeraiti göremiyoruz, beraatini talep ederim," dedi.

Avukat İrfan Emin Bey ise coşkulu, uzun bir savunma yaptı. Türkiye'nin emperyalizme karşı verdiği savaşa da değindiği konuşmasını,

"İddia makamının talebine katılarak beraatimizi talep ederiz," diye bitirdi.

Yargıçlar dosyayı incelemek için on dakika ara vererek içeri çekildiler. Mahkeme salonunda aklanma kararı bekleniyordu. Ama öyle olmadı, duruşma 10 Mayıs 1931 Pazar günü sabahına ertelendi.

Kimilerinde kuşku uyandıran bu erteleme ilgiyi büsbütün artırmış, pazar sabahı gelen dinleyiciler salona sığmayıp koridora taşmışlardı. Karar oybirliğiyle aklanma olarak okununca, büyük bir alkış koptu.

Bazı gazeteler sorgulama sırasındaki konuşmaları saptırarak yayımlamışlardı. Nâzım'ın ilk işi, hemen o gün, Sirkeci'de, İrfan Emin Beyin yazıhanesinde, mahkemede söylediklerinin doğrusunu yazarak gazetelere göndermek oldu. Bu aklanmanın altında bir ödün olduğu düşünülememeliydi.

Dürüstlüğü, yiğitliği seven Türk halkı, onun yargıçlara karşı açık açık, "Ben komünistim," demesinden çok hoşlanmıştı. Şiirle hiç ilgilenmeyen, üstelik komünizme karşı olan kimseler, mahkemedeki sözlerini okuyunca, bu dik başlı delikanlı için olumlu düşünmeye başlamışlardı.

Nâzım Hikmet'i susturmak amacını güdenler, adalet aracılığıyla istediklerini elde edemeyince, çevresinde bir tehlike çemberi çizmeye çalıştılar. İş bulamaz, geçimini sağlayacak parayı kazanamazsa, çaresiz kalıp devlet kapısındaki eski dostlarına yanaşır, onlar gibi, egemen güçlerin emrine girer diye düşündüler. Oysa o çalışmaktan yılmadığı gibi, çok yönlü yetenekleri olan bir insandı, bir kapı kapansa, başka bir kapıyı açıyor, ekmeğini kazanmanın bir yolunu buluyordu.

1930 yılı sonlarına doğru, "Hür Adam"da "Fıkracı", "Halk Dostu"nda "Sarı Murat" imzasıyla başladığı fıkra yazarlığını; 1931 yılı ortalarında "Ben" imzasıyla "Yeni Gün"de; 1934'ten 1936'ya kadar "Orhan Selim" imzasıyla "Akşam" ile "Tan"da; 1937'nin ilk yarısında, önce "Adsız", sonra "Adsız Yazıcı" imzalarıyla "Tan"da sürdürmüş; aldığı küçük telif ücretlerini gelir kaynağının mayası olarak görmüştü.

Ayrıca gene o yıllarda, gelirini biraz daha artırmak amacıyla, gazetelere öyküler, masallar çeviriyor, uyarlıyor, yazıyordu. Tefrika edilmek üzere, biri 1938'de cezaevine girmesi üzerine yarım kalan, üç de roman yazmıştı. Takma adlarla fıkra, roman, öykü, masal, ne olsa yazıyordu.

Daha verimli bir çalışma alanı ise sinemaydı.

Sovyetler Birliği'nde çok yakınlık gösterdiği, Lunaçarski'yle tanışmasını sağladığı Ertuğrul Muhsin Beyle dostlukları Türkiye'de de sürüyordu. İpek Film Stüdyosu'nda onun yardımcısı durumundaydı. Sinemada tiyatro oyuncularını oynatmasını doğru bulmasa da, kendisinden on yaş büyük, bu çok bilgili tiyatro adamına güveniyor, yaptıklarını dikkatle izliyordu. 1930'da bir süre birlikte çalıştıktan sonra, Ertuğrul Muhsin Bey seslendirme yönetmenliğini bütünüyle Nâzım'a bıraktı. Çektiği filmlerde ise onu yönetmen yardımcısı olarak yanına alıyordu.

Birliktelikleri filmlerin dışında, kimi operetlerin hazırlanmasında da sürdü. Nâzım babasının müdürlük ettiği sinemada oynayan Süreyya Opereti'nin çalışmalarını izlemiş, Lutfullah Beyi (Sururi), Suzan Lutfullah Hanımı, Muhlis Sabahattin Beyi filan tanımıştı. Operet konusunda oldukça bilgiliydi.

Aslında her sorunu çözen, bulunmaz bir yardımcıydı. Senaryo yazar, film çekilecek yerleri bulur, çekim sırasında aksadığı görülen konuşmaları değiştirir, metinlerdeki dil yanlışlarını düzeltir, manzum yerleri, şarkı sözlerini akıcılaştırır, gerektiğinde eline fırçayı alıp dekor boyardı.

Daha önce tiyatro oyuncularının tekelinde olan seslendirme konusunda da, Adalet Cimcoz ile kardeşi Ferdi Tayfur'u öne çıkararak büyük başarılar elde etti. Arada bazı rolleri kendisi de konuşurdu. Çok beğendiği, övgülere boğduğu Ferdi Tayfur'un, Lorel ile Hardy'yi, Arşak Palabıyıkyan'ı seslendirişine yönetmen olarak önemli katkılarda bulunmuştu.

Nâzım Hikmet'in İpek Film Stüdyosu'ndaki işi cezaevine girdiği 1938 yılına kadar sürdü. Seslendirme yönetmenliğini film yönetmenliği de izledi. Tiyatro sanatçısı olmayan Ferdi Tayfur,

Arif Dino gibi oyuncular ile hiç oyunculuk deneyimi bulunmayan bir genç kızı oynattığı *Güneşe Doğru* adlı film, sinemamızı tiyatronun baskısından kurtarma yolundaki ilk önemli adımdı.

Geçimini sağlama yolları kapatılarak denetime alınmak istenen bu dikbaşlı şaire, Osman İpekçi demokrat bir işveren olarak, İhsan İpekçi ise yakın bir arkadaş olarak, her zaman İpek Film Stüdyosu'nun kapılarını açık tuttular. Cezaevindeyken de ona filmlerin altyazılarını çevirmek, senaryo yazmak, konuşmaları düzeltmek gibi işler verdiler.

Ertuğrul Muhsin Bey Sovyetler Birliği'nde başladığı Nâzım'ı oyun yazarlığına yönlendirme çabasını, Türkiye'ye geldikten sonra da sürdürmüştü. Darülbedayi'de oynanan ilk oyunu *Kafatası*'nı nasıl yazdığını sonradan anımsadığı kadarıyla şair kendisi şöyle anlatacaktı :

"Evimde hasta yatıyordum. Yoldaşlar tevkif edilmişti, İstanbul'da, Polis Müdürlüğü'nde çıplak göğüsleri cıgara ateşiyle yakıldıktan, tabanlarının derisi sopayla soyulduktan, koltuk altlarına kaynar yumurta konduktan sonra, yargılanmak için İzmir'e gönderilmişlerdi. Alabildiğine öfkeliydim, kederliydim, alabildiğine hastaydım ve meteliksizdim. Kapım açıldı, büyük Türk rejisörü Ertuğrul Muhsin girdi içeri. (...)

"'Hazır piyesin var mı?' dedi.

"'Var,' dedim.

"Oysa yoktu.

"'Bir haftaya kadar verirsen sahneye koyabilirim,' dedi.

"'Olur,' dedim.

"O günkü anti-komünist terör havası içinde benim bir piyesimi, İstanbul'un biricik gerçek tiyatrosunda oynamak isteyişine şaşmadım. Dostumdu. Ben dostluğa inanırım. Muhsin gittikten sonra bir hafta içinde ne yazabilirim diye düşündüm. Aklıma polisin eline geçip yitirilmiş *Kafatası* piyesimin konusu geldi. Yalnız maddi değil, manevi değerleri de mal yapıp pazara çıkaran kapitalizm..."

Nâzım Hikmet'in oyunu, 1932 Martının ilk yarısında, Darülbedayi'de, yalnızca beş kez oynandı. O yıllarda izleyici az olduğundan oyunlar en çok bir hafta oynanabiliyordu. Belki bu sınır aşılacaktı. Ama ilk gece tiyatroyu dolduran gençler ile işçilerin oyun bittikten sonra bir saate yakın salondan ayrılmayıp oyuncuları, yazarı tekrar tekrar sahneye çağırmaları, arka kapıdan çıkan Nâzım'ı aralarına alıp İstiklal Caddesi'ne doğru yürümeleri, bir grup izleyicinin bu coşkuyu sonraki gecelere de taşımayı denemeleri üzerine, tiyatro yönetimi işin sarpa saracağını anlayınca, oyunun daha ilgiyi yitirmeden kaldırılmasına karar verildi.

Aslında, o yıllarda oynanan bütün oyunlar gibi, *Kafatası* da Emniyet Müdürlüğü'ndeki Sansür Kurulu'ndan geçirilerek sahneye konmuştu, ama gösteri niteliğine dönüşen bu aşırı ilgi durumu değiştirebilirdi.

Nâzım Hikmet olayı coğrafyada bulunmayan "Dolaryanda" diye bir ülkede geçiriyordu, kişilerini ulusal özelliklerinden soyutlamıştı. Gene de belli olmazdı.

Vasfi Rıza Bey (Zobu) oyunun kaldırılmasını ilerde anılarında şöyle anlatacaktı :

"Bu piyeste tam kadro vazifeli idik. Mevzuu da, yazılış tarzı da yeni bir üslupta idi. Hele telif eserlerimize hiç benzemiyordu. Başrolü olan Doktor Dalbanezo'yu Muhsin Ertuğrul'un oynaması ile eser pek alaka uyandırdı. O vakitler daha böyle komünistlik gibi aşikâr konuşulur cereyanlar olmadığından *Kafatası*'nın altında bir maksat var mı, yok mu, doğrusu pek farkına varmamıştım. Beşinci temsil akşamından sonra 'o tarafa kaçan bir propagandadır' diye resmen sahneden kaldırıldığı zaman, 'Yahu ne tarafı komünistliğe kaçıyordu?' filan gibi sualleri birbirimize sorduğumuzu hatırlarım. Asıl garibime giden, piyesler için o zaman sansür de vardı. Polis Müdüriyeti 'Kısm-ı Adli' şubesinin tasdiki olmadan hiçbir şey oynanamazdı. Demek onlar da farkına varmamışlar."

Ertuğrul Muhsin Bey, *Kafatası*'nın, hiçbir yabancı tiyatro yazarının etkisi altında kalınmadan yazılmış ilk oyunumuz olduğu-

nu söylüyordu. Eleştirmenlerden gelen benzer övgüler de sürüp gitmekteydi. Aslında Türk tiyatrosu yerli yazarlarını arıyordu. Semih Lütfü Sühulet Kütüpanesi *Kafatası*'nı kitap olarak yayımladı. "Facia, 3 Kısım, 15 Bap." Nâzım kitabın başına "Muhsin"e sunusunu koymuştu.

Aynı yayınevi, Sühulet Kütüpanesi, gene o günlerde şairin *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?* adlı kitabını da yayımladı. Genç bir ressamın, Fikret Muallâ'nın resimlediği bu şiir kitabı, bazı bölümleri düzyazı olan serbest nazım bir roman gibiydi.

1929'da, *835 Satır*'ın hemen ardından kendi bastırdığı ikinci kitabı *Jokond ile Sİ-YA-U*'da gerçekte olamayacak bir öyküyü şiirle anlatan şair, Çin'e dönünce kafası kesilerek öldürüldüğünü sandığı bir arkadaşını anmanın duyarlığını sergilemişti.

Benerci Kendini Niçin Öldürdü?'de ise Türkiye'de yaşadığı olayların kişilerini başka bir ülkede yaşanmış olayların kişileri olarak ele alıp şiire dökerken bir roman yazarı gibi davranıyordu.

Aslında serbest nazmın hemen göze batan görsel yanlarının ötesinde, Türk şiirine çok önemli yenilikler getiriyordu bu yapıtlar. Ses tonları, vurgular, uyaklar, iç uyaklar, değişik biçimlerde kullanılan ölçüler, anlamın tek dizeye kapatılmaktan kurtarılıp dizelere yayılması, yaşayan insanların konuşma özelliklerinin, gerçek dünyanın yansıtılması falan filan derken, daha ikinci kitapta, "eski olan her şeyin yok edilmesi" gibi bir yıkıcılığa kesinlikle sapılmadığı görülmüştü.

Düşüncelerini "bir çeşit dumanla" örtüyordu şair. Ama bunu yaparken, atarak, yok ederek değil, ekleyerek, çoğaltarak, her şeyi kapsayan bir şiir anlayışıyla hareket etmekteydi.

Şöyle diyordu :

"Bunlarda bazan Türkiye'nin realitesi bahis konusuydu. *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?*'de olduğu gibi. Bazılarında fantastik bir temanın perdesi altında söyleyeceklerimi söylemek zorundaydım. *Jokond ile Sİ-YA-U*'da olduğu gibi."

Yaşanması olanaksız, şairin deyimiyle "fantastik" bir öyküyü anlatan *Jokond ile Sİ-YA-U* şöyle başlıyordu :

BİR İDDİA

Leonardo nâm
nakkaşı dehrin
meşhur Jokondu
basmıştır kadem
rahı firâre.
Ve firarîden
boşalan yere
taklidi kondu.

İşbû risaleyî
tastir eden şair
çok şeyler biliyor
hakikî Jokondun
encamına dair.

Ol fettan âhû
bir yâr severdi:
bir Çinli âdem
ismiii Sİ-YA-U.
Gözleriiii badem
sözleriiii şirin.
Bu yârin peşine
takılmıştır Jokond
bir Çin beldesinde
yakılmıştır Jokond.

Ben Nâzım Hikmet
râkimülhuruf
işbû hususta
düşmanaaâ dosta

çekip yürekten
günde beş növbet
yuf üstüne yuf
idda ediyorum,
isbat edeceğim;
isbat edemezsem
sahni suhanden
yıkılıp gideceğim.

Bu giriş sözlerinin altında 1928 tarihi vardı. KUTV'dan arkadaşı Sİ-YA-U'nun memleketine, Çin'e dönünce kafasının kesildiğini duyması üzerine başladığı şiiri, 1929'da Türkiye'de bitirmişti. Yapıtın son sözleri şöyleydi :

"İŞTE O KADARDIR OL HİKÂYET
"BÂKİSİ DURUĞU Bİ NİHAYET.....
TEMMET..."

Girişi Divan şiirine gönderme, sonu ise Divan şiirinden alıntı olan bu çağcıl yapıt, Nâzım Hikmet'in Batı'daki yenilikçi şairlerden ne kadar değişik bir yenilik anlayışı içinde olduğunu çok iyi gösteriyordu. Yıkıp geçen değil, "insanlığın bütün mirasına sahip çıkan" bir sanatçı olma özlemini taşıdığı daha o günden belliydi.

Ayrıca sanat alanındaki temel kaygısı biçimi aşıyordu. Asıl amacı sanatın yaşamı algılama, yansıtma gücünü artırmaktı. Yazınsal türler arasında sınır tanımıyor, şiirle öyküyü, oyunu, romanı, tiyatroyu birlikte ele almaktan çekinmiyordu. Bunun o yıllarda anlaşılması kolay bir uygulama olduğu söylenemez.

Peyami Sefa Beyin, ünlü romanı *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nu Nâzım Hikmet'e adadığı, "Kara sevdayla" diye imzalayıp verdiği yakın arkadaşlık günlerinde, *Jokond ile Sİ-YA-U*'ya yaklaşımı şöyle olmuştu :

"*Jokond ile Sİ-YA-U* bir fantezi midir? Öyle görünüyor : Canlanan, âşık, nezle olan, burnunu çeken ve ağlayan, seyahat eden bir tablo. *Jokond ile Sİ-YA-U* bir hiciv midir? Öyle görünüyor :

Bir Amerikalının mürekkepli kalemini aşıran resim, muşambanın tersine yazılan hatıralar. Garip, beklenmez, umulmaz, gayri hakiki bir hadise teselsülü [zincirlemesi]. Tatlı, parlak, haykırıcı renklerine bakılırsa bu eser bir fantezi, bir hiciv ve tezyini bir resim gibi yalnız beşeri muhayyileyi tatmin eden cazip bir renk oyunudur. Şairin vücudumuzda yalnız gözlerimizi, ruhumuzda yalnız garibelere karşı hayretimizi aradığı zannedilebilir.

"Ben bu satırları, satıhbînleri [yüzeyi görenleri] uyandırmak için yazıyorum. Nâzım Hikmet'in kitabını bütün şeklî fantezisinden soyacağım ve Jokond ile Sİ-YA-U'yu gözlerimizi oyalayan renkli esvaplarından ayırarak karşımıza çıplak çıkaracağım.

"Maskeli balo esvaplarından soyulan bu iki insanın güldürücü fantezi çocukları değil, birer haile [trajedi] kahramanları oldukları görülür. Bu haile ne Paris'te, Luvr sarayında, ne de Şang-Hay limanında cereyan ediyor. Bu haile muharririn ruhundadır.

"Jokond ile Sİ-YA-U birer semboldür. Onların aşkları muharririn aşkıdır, onların mefkûresi [ülküsü] muharririn mefkûresi.

"Bu mefkûre nedir? Kadın mı? Servet mi? Şeref mi? Hiçbiri. Her hakiki iştiyak [özlem] gibi onun da adı yoktur. Biz (yani bütün insanlar) büyük ve namütenahi emellerimize ne ismi verirsek verelim, kendimizi ve başkalarını aldatmış oluruz. (...)

"*Jokond ile Sİ-YA-U*'nun her parçasında bu gizli, meçhul, büyük, isimsiz iştiyakın latifelere, garibelere, karanlıklara, tarihe, kulelere, rüzgârlara havada itiraz eden gizli seslere, hayaletlere, 'baygın kokulu havalara', kan kızdıran güneşlere, 'yaldızlı yıldızlara', acaip limanlara, Çin kamışlarına, karaltılara, parıltılara bürünerek, rengârenk güzel tayflar halinde ruhumuza geçtiğini hissediyoruz, işte büyük eserlerin bize verebildiği en güzel tad. Yoksa tez nedir? İddia nedir? Edebiyat nazariyesi nedir? Falan, filan nedir? (...)

"Türk edebiyatında inkılap. Büyük teceddüd [yenilenme]. Nazım şekillerinde yaratıcılık. Lisanı tasfiye. Halk dilinin güzelleşmesi, tekâmülü. Harika, 'filan falan'...

"Evet... Fakat bunlar da Nâzım'ın hakiki vasıfları yanında ehemmiyetsiz şeylerdir. Zira her 'edebiyatta inkılap, tekâmül' ve

bilmem ne, zaman içinde mahsur ve bir devre göre kıymeti olan şeylerdir. Ben büyük eser denince milletlerin, devirlerin, mütehavvil [değişebilir] bedii [estetik] kıymetleri fevkinde [üstünde] bir şey anlıyorum, üst tarafı bana bir moda gibi fani ve zamanın kendine takılarak sürüklenen âciz bir şey gibi görünüyor.

"Olabilir ki bazı gizli ve şuursuz emeller sonradan edindiğimiz diğer zihni akidelerimizle [inançlarımızla] uyuşmaz; o vakit, ruhumuzda, kendi kendimizle bir kavga başlar; nazari ve akli hüviyetimizle daha deruni [içsel] şahsiyetimiz arasındaki bu taarruz [sataşma], ruhumuzun dinamik kuvvetini artırmakla beraber, iddiamızla eserimiz arasındaki mesafeyi çoğaltır. (...) Bu taarruz Nâzım Hikmet'te barizdir.

"Nâzım Hikmet felsefi idealizmin ve spiritüalizmin düşmanı görünür (Berkley, Makinalaşmak). Realist görünür; nikbin görünür; materyalist görünür; halbuki bir muşamba üstündeki hareketsiz tasviri canlandıran ve satirik bir fantezi içinde yaşatan Nâzım hayatta idealist ve liriktir; dünyanın en meşhur tebessümü altında gizlenen haileyi sezen Nâzım bedbindir; gemicileri yaldızlı yıldızlara doğru çeken Koşinşin gecelerindeki tılsımlı cazibeyi sezen Nâzım Hikmet realist değildir ve onun mefkûresi herhangi bir bedii akidenin tahakkukunu görmekten ibaret kalmıyor, fevkalbeşer emellerin tahakkukunu isteyen her şairin metafizik iştiyakına kadar yükseliyor.

"Ben Nâzım'ı iddialarından uzaklaştığı yerlerde seviyorum ve her nazariyeyi, hatta kendi iddiasını bile inkâr eden 'eeeyt' diye attığı naralarda buluyorum; zira septik olmayan bir edebiyat, hatta zekâ tasavvur edilemez. Her âşık ve her şair ebediyyen şüphe edecektir, çünkü zekâ için inanmak ölümdür. (...)

"Ben Nâzım Hikmet'i ne kırık mısraları, ne trak tiki tak'ları, ne bedii akidesi, ne iddia ettiği maddeciliği için seviyorum. (Nâzım Hikmet bedii mefkûresine yanlış isim takmış adamdır, zira hakiki mefkûrelerin ismi yoktur, tarif edilen bir mefkûre basit bir iştiyaktan başka bir şey değildir. Gayri mümkün idealleri taşımayanların şairliğinden değil, insanlığından bile şüphe ederim. İşte benim Nâzım'da sevdiğim taraf onun gayri mümkün iştiyakıdır.)

Ben onu materyalist, nikbin, müstehzi, hatta bazen kaba müstehzi bir nikab [peçe] altında gizlenen coşkun, lirik, melankolik, sancılı ve bedbin, meçhule ve imkânsızlığa âşık, daima isyankâr ve her malikiyyetten sonra daha fazlasını isteyen büyük ve nâmütenahi arsızlığı için seviyorum. Nâzım'ın iddiaları kendisi için alkol gibi bir münebbihten ibarettir. Halk için ve çok umumi bir yazar gibi görünen Nâzım, bilakis çok hususi ve şahsidir, mürekkebi [karışığı] basitleştiren, inceyi kabalaştıran Nâzım, bu cehdine rağmen, ekseriyet tarafından anlaşılmamaya mahkûm bedbahtlardandır ve en büyük şerefiyle en büyük ıstırabı buradadır. O 'tebessümü meşhur olmanın elemini' ekseriyete asla anlatamayacaktır. (...)

"Nâzım Hikmet'i, büyük Türk şairini bedii iddialardan uzaklaştığı yerlerde arayınız. Hakiki insan orada gizlidir. Ve tecessüsünüz karşısında gayet mahir bir saklambaç oynayan bu ince ve kıvrak ruhu bir an yakalamak istiyorsanız, kelimelerin sathi ve zihni medlullerine [karşılıklarına] değil, telkini manalarına, derinliklerine ve ahengine dalınız. Nâzım Hikmet'in hakiki karii, hakiki meftunları ve Nâzım Hikmet'i anlayanlar, onun görünen tarafını değil, görünmeyen tarafını, hatta kendinin bile göremediğini görenlerdir."

Peyami Sefa Beyin, 1929 Aralığında, "Resimli Ay"da yayımlanan, kısaltarak aktardığımız bu yazısı Nâzım Hikmet'i sevenleri bayağı öfkelendirmişti. Şair hiç hoşlanmadığı, ayrıca ne yaparsa yapsın kurtulamayacağı bir bilinçsizlik ortamında gösteriliyordu. Bu yüzden Asmalımescit'teki bir lokantada bazı genç sanatçılarla yazar arasında hakarete varan bir tartışma yaşandığı söylenir.

Nâzım Hikmet ise yazıyı pek önemsememişti.

Bu kadar anlatmasına, yazmasına karşın, demek ki bazı dostlar idealist felsefenin, günlük kokusu tüten inançların esaretinden bir türlü kurtulamıyorlardı. Çeşitli nedenlerle kafası taşlaşanlar için, yeni şeyler öğrenmek, örnekse diyalektik materyalizmi anlayabilmek kolay değildi. Ayrıca gerçekçiliği yaşama ayna tutmak gibi ele almak yaygın bir yanılgıydı.

Bu olay eskilere karşı birlikte savaşım veren iki arkadaşın arasını açmadı. Nitekim Peyami Sefa Beyin *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* adlı romanı yayımlandığı zaman, "Resimli Ay"ın Şubat 1930 sayısında, Nâzım övgü dolu bir yazı yazdı. Ama "muazzam" diye nitelediği kitabı anlatırken araya şöyle bir tümce sokmadan da edemedi :

"Peyami'nin romanı realisttir, fakat eski manada fotoğraf realizmi değil, şeniyetlerin abidesini yapan ve bunu yapmak için bir sıra tahlil ve terkiplerden mürekkep bir kompozisyon vücuda getiren diyalektik bir realizm."

1932 yılı başında yayımlanan *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?* ise önemli bir konuyu işleyen, kişilerini yaşamdan alan, çağrışımları, göndermeleri bol bir serbest nazım roman oluşuyla, *Jokond ile Sİ-YA-U*'dan daha etkili bir kitaptı.

Anlatılanlar Hindistan'ın Kalküta kentinde geçiyordu. Benerci Hintli bir gençtti. Komünistti. Britanyalı bir kıza âşıktı.

Sevmek mükemmel iş delikanlım.
Sev bakalım...
Mademki kafanda ışıklı bir gece var,
benden izin sana,
seeeeev
sevebildiğin kadar..

Öykünün gelişmesi şöyle : Benerci gizli bir toplantıya başkanlık ederken altı yoldaşıyla birlikte yakalanır. Satılmışlardır.

Ama polis altı yoldaşını tutuklarken onu serbest bırakır.

Böylece kuşkular Benerci'nin üstünde toplanır. Kendisi ise niçin serbest bırakıldığına bir türlü akıl erdiremez.

Genel grev ilan edilmiştir.

Onu kavgaya çağırmadılar.
Günlerdir ki, onu gördükçe arkadaşları
çevriliyor başları...

Dışlanmış, perişan, odasında yatarken sokaktan bir ses duyarak pencereye koşar. Aşağıda, arkadaşı Somadeva bir kamyonun üstüne çıkmış, etkileyici, gür sesiyle konuşuyordur. Benerci kendini tutamayıp üç kez "Somadeva" diye haykırır. Somadeva susup pencereye bakar, içinden bu "en eski günlerin en yakın arkadaşı"nı kucaklasa da, çevresindekilerden bir taş isteyip, "Bu adam kendini kurtarmak için yoldaşlarını satmıştır," diye Benerci'ye fırlatır. Taş Benerci'nin alnına gelir.

Kalküta grevi yenilgiyle son bulur. Somadeva yakalanır.

Arkadaşlar içerdedir.
Benerci yine dışarda...
Kara gömlekli bir İtalyan faşistinin bile, oğlumun çektiği azabı duymasını istemem...

Kitabın yazarıdır ona oğlum diyen. Bu arada Benerci âşık olduğu Britanyalı kızın İngiliz gizli servisinden olduğunu öğrenir.

Tuttum omuzlarından.
Başını vurdum duvara
vurdum...
Duvarda kan.
Vurdum duvara...

Kendisini de öldürmelidir. Kızın evinden nefes nefese kaçıp odasına gelince, tabancasını çıkarıp kurşunu namluya sürer.

Sonra bir söz gelir aklına :

BOŞ GECELERİNİ DEĞİL,
BOYDAN BOYA ÖMRÜNÜ VER İNKILABA...

Vazgeçer kendini öldürmekten :

Çıkardım namludan kurşunu,
onu dehşetli güzel günlere saklıyacağım...

Gerçek anlaşılınca Benerci gene yoldaşlarına kavuşur.

Birlikte çalışmaya başladığı Somadeva verem olup yatağa düşer. "Yirminci Asır Hindistan Tarihi"ni yazmaktadır.

"Böyle duvar dibinde sırtüstü gebermek" istemediğini söyler. Ölürken de ayakta, kavganın içinde olmalıdır.

Kalküta'da, İngiliz emperyalizmine karşı bir mitingde çeşitli görüşlerin savunması yapılırken, "Gandi'nin hakkı var! Sol hapı yuttu!" gibi sözler edildiği sırada, birden bir kıyamet kopar :

– Somadeva geliyor, Somadeva!
(...)
Yanındakilerin omuzuna dayanarak
tırmandı kamyona bir adam.
Geldi bütün kalabalık
bu sapsarı yüzlü bir tek adamla göz göze.
Ortalık tıssss!
Somadeva başladı söze...
Hey anam! Heeey!
Herifte bir ses vardı, beyabey,
bir ses!
Hani ormanda kaplanlar ölürken
böyle bağırır..
"– Arkadaşlar!
dedi.
Hastayım..
Çok..
Fazla söze lüzum yok,
kendimi asacaktım.
Gidip bakın odama :
ipi yerde,
çengeli tavanda mıhlı bıraktım.
Geberecektim bir kaçak gibi
az daha..
"Arkadaşlar!..."
dedi.

Ve sözünü bitiremedi.
Sallandı sola bir, sağa bir...
Baktım ki kalabalığa bir
kalabalık da rüzgârlı bir ekin gibi sallanıyor,
ben de sallanıyorum.
O yine :
"– Arkadaşlar..."
dedi.
Yine sözünü bitiremedi.
Ve kamyonun üstünden
devrildi üstümüze..
(...)
Dalgalı bir denize düşen ay ışığı gibi
yüzdü bembeyaz ölüsü Somadeva'nın
yukarı kalkan kolların ve başların üstünde.
Meydan bağırdı, ben bağırdım :
"– Somadeva!
Somadeva!
Kavga sonuna kadar .
kav–ga!..."

Somadeva'nın ölüsünü "imamsız, rahipsiz ve hahamsız ve kavga şarkıları söyleyen on binlerce" kişiyle toprağa verdikten sonra, arkadaşının odasına gidip "ipi yerde ve çengeli tavanda mıhlı" gören Benerci, duvar "dibindeki yer yatağının yastığı altından kırmızı kaplı, çizgisiz defteri" çıkarır : "Hindistan'ın Yirminci Asır Tarihi".

Son sayfada beş altı satır. Benerci bu beş altı satırı okur :

"Ben, Somadeva, Hindistan'ın yirminci asır tarihini yazmaya başladım. Fakat bitirmeden öleceğim. Arkadaşlarım, bıraktığım yerden yazmaya devam etsinler. Tarihin sonu inanılmayacak kadar güzel olacaktır. Buna eminim..."

Üçüncü Kısımda, Benerci, Hindistan'ın gerçek bağımsızlığı, gerçek kurtuluşu için çalıştığından dolayı, Britanya polisince tu-

tuklanmış, Britanya adliyesince yargılanmış, Britanya hükümetince cezaevine atılmıştır. On beş yıllık cezasının büyük bölümünü çekmiş, bu arada, Somadeva'nın başladığı "Hindistan'ın Yirminci Asır Tarihi" adlı yapıtı yazmayı sürdürmüştür.

Dışarda
bir bayrak gibi dalgalanırken adı,
içerde O
ihtiyarladı..
Her gün biraz daha
camları yaşarıyor
iri
bağa
gözlüklerinin.
Her gün biraz daha
siliniyor çizgileri
gördüklerinin.
(...)
Bir
senedir
yazamadı bir
satır
bile..

Benerci'nin kendini niçin öldürdüğünü anlatan son "fasıl"dan alıntılar :

Benerci dün akşam geç vakit tahliye edildi. Hapishanenin kapısı önünde dehşetli bir kalabalık onu bekliyordu. (...)

Benerci'ye arkadaşları, dış mahallelerdeki apartımanlardan birinin en üst katında bir oda tutmuşlar. (...)

– Otur bakalım, dedi.

Oturdum. (...)

– Dinle. Bu kitabın birinci kısmında, arkadaşlarım bana : "Sen bizi sattın," dediler. Alnımda hâlâ onların attığı taşın izi var. Halbuki

ben tertemizdim. Fakat onlar haklıydı. Kıl kaldı, kendimi öldürüyordum. Fakat bu haltı yemedim.

– Öyle.

– Bu kitabın ikinci kısmında, Somadeva'nın ciğerleri ağzından geliyordu. Öyle ağrı çekiyordu ki, kendini öldürmek istedi. Fakat o da bu haltı yemedi. Bir kamyonun üstünde kalıbı dinlendirmeyi daha doğru buldu, değil mi?

– Öyle...

– Saat kaç?

– Altı buçuk.

– Âlâ... Dinle. Ferdin tarihteki rolü malum. Akışın istikametini değiştiremez. Yalnız tempoyu hızlılaştırabilir, yavaşlatabilir. İşte o kadar. (...)

– Devam et, Benerci, dinliyorum.

– Hadisat öyle getirdi ki, ben hareketin muayyen bir inkişaf merhalesinde muayyen bir rol oynıyan bir fert haline geldim.

– Doğru.

– Dünden itibaren katarın başında gidiyorum. Halbuki fizyolojim berbat.. Kafam elastikiyetini kaybetti. Dönemeçleri zamanında dönemiyeceğim. (...) Akışın temposunu hızlılaştırmak nerde? Onu yavaşlatmam muhtemeldir. İstemeden, irademin dışında, yanlış adımlar atacağım. Biliyorum, hareket belki beni altı ay sonra, bir sene sonra bir safra gibi fırlatacaktır. Fakat o beni fırlatıp atana kadar ben ona fren olacağım. (...) Adam katarın başında gidemiyeceğini bildiği halde, yerinde durmak için bir saniye olsun ısrar ederse. Bu bir ihanet değil midir? (...) Her ne hal ise. Şu senin tabancayı ver bakayım.

Pantolonumun arka cebinden tabancayı çıkardım. Koskocaman bir nagant. Benerci'ye uzattım. (...)

Kucaklaştık.

Arkama bakmadan kapıdan dışarı çıkarken :

– Çocuklara selam söyle, dedi.

Merdivenleri ağır ağır inmeye başladım. Dördüncü kat. Üçüncü kat. Merdiverleri hızlı hızlı iniyorum. İkinci kat. Merdivenleri koşarak iniyorum.

Tam sokağa çıktığım zaman, derinlerden, demir bir kapının hızla kapanması gibi tok bir ses geldi...

Benerci Kendini Niçin Öldürdü?'de Nâzım Hikmet'in komünizmden yüz çevirmiş olan eski kavga arkadaşlarına göndermeler vardı. Kitaptaki kişilerin kimlerden esinlenilerek çizildiği aşağı yukarı belliydi. Şevket Süreyya Bey, Vedat Nedim Bey gibi "Kadro"cuların adları ise zaten doğrudan anılmıştı.

Nurullah Ata Bey (Ataç), 4 Şubat 1932'de, "Milliyet" gazetesinde yayımlanan eleştirisinde, güncel olaylara böylesine bağlılığı doğru bulmasa da, genelde kitap için olumlu sözler ediyordu :

"İnsan eskimez, fikirler eskir, cereyanlar eskir. Bundan yüz elli sene sonra, Nâzım'ın hayatını tetkik edip tercüme-i halini yazacak muharririn eseri belki *835 Satır*'ın en güzel parçalarından daha beşeri, yani daha ebedi [sonsuz] olabilecektir.

"Nâzım Hikmet'in eserine karşı başlıca itirazımız işte budur. Ebedi unsurlardan ziyade devrin geçici heveslerine, cereyanlarına bağlanmasıdır. Nâzım zamanının adamıdır.

"Fakat unutmayalım ki, onun zamanı, bizim de zamanımızdır. Eserlerinde bizi en ziyade tehyiç eden [heyecanlandıran], lehte veya aleyhte tehyiç eden cereyanların, heveslerin, fikirlerin akislerini görüyoruz. (...)

"*Benerci Kendini Niçin Öldürdü?* Heraklit hakimin her şeyin, akar su gibi değişmekte olduğuna dair bir sözü ile başlıyor. Nâzım Hikmet işte böylece insanlığın duran unsurlarına değil, akıp gidenlerine alaka gösteriyor. Bunu belki bir sitem diye söylüyorum; fakat bu, o parçayı da şimdiye kadar okuduğum şiirlerin en güzel, en olgunlarından biri addetmeme mâni değil. (...) Kitabı açıp okuyun, mükemmel bir manzumenin ne olduğunu görürsünüz.

"Hem bu parça o kitabın yegâne güzel sayfası değil. Söze başlarken de söylediğim gibi her parçası insanı teshir ediyor [büyülüyor]; hele grevden bahseden şiirin ahengi, o ziyadar uğultu uzun müddet beynimizin içinde dolaşıyor.

"Nâzım Hikmet bu kitabında nazımla nesri birbirine karıştırdığı gibi, muhtelif tarzlara da başvurmuş. Realizm, romantizm, fütürizm, her şey var. Hatta bir parçayı, bundan on beş sene evvelki tercüme tefrika romanı üslubu ile yazmış. (...)

"Nâzım Hikmet (...) her şeyden ziyade insana, yalnız insana itibar ettiğini söylüyor. (...)

"Kim bilir? Belki (...) bir gün bu sözünün bütün neticelerini kabul edecek ve makinalarla, içtimai cereyanlarla değil, sadece insanın aksülamelleri [tepkileri] ile meşgul olacak... Bugünkü kuvvetli sanatkâr, o zaman ne büyük bir şair olacak."

İki ay kadar sonra, "Kadro"nun Nisan 1932 sayısında ise Şevket Süreyya Beyin olumsuz bir eleştirisi yayımlandı :

"Kalkütanın nakliyat ameleleri mahallesinde yaşayıp, bu mahalle halkını ayaklandırırsa, Hindistan'ın kurtulacağını sanan Benerji ayakları toprak üstünde olmayan köksüz bir tiptir.

"Hindistan, hiç şüphe yok ki bir Milli Kurtuluş hareketi içindedir. Fakat bu hareket içinde Nâzımın Benerjisi, ancak bir yabancıdır, cemiyete bağlı olmayan ve cemiyetten ekarte edilmiş bir müteassıp [bağnaz] ihtilal mürşididir [yol gösterici].

"Müteassıp bir ihtilal mürşidine idealist belki denebilir, fakat hiçbir zaman bir halk adamı ve bir organizatör denilemez. Cemiyetin kayd ü şartlariyle mukayyet [sınırlanmış] olmayan bir avuç müteassıbın, cemiyetin nizamını bir hamlede değiştirebileceğine inanan tip, her yerde ve her devirde görülmüştür. Hatta bu dilin edebiyatında bunlara 'Blankist' derler.

"İşte Nâzımın eserindeki Benerji böyle bir Blankisttir. O, filvaki Kalkütada bir Hintli inkılapçı tipinde tasvir olunmuştur. Fakat bu tasvir olunan tipin, ne cemiyetin realitesi, ne de Hindin kurtuluş davalarıyla hiçbir alakası yoktur. (...)

"Nâzımın kendisi, dünyanın bütün memleketlerinin davasını bir ve dünyanın bütün insanlarını birbirine benzer görecek kadar realitenin ve cemiyetin haricinde kalmıştır. (...)

"Eski bir Rus münevveri olan Lunaçarskinin bir yazısını hatırlarım : 'İnsan sınıf cidaline [uğraşına], ya bizzat sınıf mücadelesi yaparak, ya ilim tarikiyle gelir' der. Bence Nâzım bu cidalde, hem mücadelenin, hem de ilmin haricindedir. O sadece 'sezdiği' bir mefhuma bağlanan ve inanıp bağlanma kabiliyetini bizzat kendine ahlak yapan bir heyecan idealistidir. (...)

"Üstünde yaşadığı bu topraktan ve içinde yaşadığı hayat şartlarından Nâzım Hikmet'in alacağı bir şey yok mudur?

"Onun elinde bu kadar güzelleşen, bu kadar erkekleşen Türkçe, bugünkü genç nesle 'Benimdir!' diyebileceği bir ses veremez mi?

"Niçin veremesin?

"Asırlardanberi dünya küresinin en terkolunmuş parçası olan Anadolu toprağı üstünde, insaniyetin en engin ruhlu ve en sevilmeye değer parçası olan Türk milleti için müstakil, şen, ileri teknikli ve türlü inhilal [dağılma] amillerinden [etmenlerinden] beriy [uzak], nizamlı bir vatan kurmanın ruha vereceği sonsuz heyecan, bir idealisti tatmin etmez mi? (...)

"Benerjileri, Sİ-YA-U'ları, Dalbanezoları, bir sirkte gezdirilen garip mahluklar gibi, yetiştirdiği güzidelerden [seçkinlerden] kendini doyuracak bir şeyler bekleyen, bu bakılmaya muhtaç neslin karşısında dolaştırmak niçin?

"Benerji kimdir? Kimdir o bütün bağlandıkları tarafından terkolunmuş adam ki, bize yalnızlığının, müttekâsızlığının [dayanaksızlığının] ıstırabını bir mukaddes meczupluk şeklinde göstermek istiyor? Halbuki üstüne aldığı abanın deliklerinden sırıtan sadece ıstırabıdır. Bu sürüklenen ıstırabı bir sürü 'mik'ap kafalı' seyirciler sarmıştır ki, onlara bu önlerindeki, birtakım garip marifetler yapan bir temaşa nesnesi gibi görünüyor! Anlamıyorlar, fakat endişeleri hoşça vakit geçirmektir.

"Benerjide Nâzım Hikmet kendisini konuşturdu ve Benerji, Nâzımın kendisidir."

Kafatası'nın Darülbedayi'de oynanmasından kısa bir süre sonra, 17 Mart 1932'de, hiçbir sağlık sorunu yokken, yanlış bir tıbbi uygulama sonucu Hikmet Bey öldü. Nâzım'ı çılgına döndüren inanılmaz bir aymazlık söz konusuydu :

Evde besledikleri bir fino köpeği, bir gün yemeğini veren Hikmet Beyin elini ısırmış, başvurduğu hastanede, ne olur ne olmaz, kendisine bir kuduz iğnesi yapılmıştı. Aynı gün sinemaya film almaya giderken, sokakta üstüne doğru gelen bir arabadan

kurtulmak için yana sıçrayınca, sendeleyip duvara çarparak hastanelik olan adama, bu kez de, gene ne olur ne olmaz, bir tetanos iğnesi yapılmıştı.

Hikmet Bey bu iki iğnenin birlikte yapılamayacağını bilmiyordu. Hastanede de bir soran, uyaran olmamıştı.

O gün de meğer sinemanın hesap günüymüş. Nâzım eve geldiğinde, Süreyya Paşa (İlmen), elinde defter, ateşler içinde yanan Hikmet Beye hesap yaptırmaya çalışıyormuş.

Babası Nâzım'ın kucağında can verirken, sinema sahibi hâlâ yatağın başucunda, hesabı sona erdirmesi için, Hikmet Beyin kendine gelmesini beklemekteymiş.

Kafatası'nın başarısından sonra, Ertuğrul Muhsin Beyin başka oyunlar da istemesi üzerine, Nâzım Hikmet o günlerde yaşadıklarından yola çıkarak, *Bir Ölü Evi*'ni yazdı.

Refik Ahmet Bey (Sevengil) *Yakın Çağlar Türk Tiyatrosu*'nda bu oyunu şöyle tanımlıyor :

"Bu eserde insanlığın içyüzü, teessür, keder, teşrifat ve samimiyet edası altındaki sahtelik teşhir edilir. Bir ölünün arkasından gösterilen teessür rengi altında miras kavgası, para hırsı, tehzil edilerek [alaya alınarak] anlatılır. Ahlak ve âdet komedisidir. Yazılış tarzı yeni ve canlıdır, sinematik şekildedir."

Nâzım Hikmet'in 1 Kasım 1932 tarihli "Darülbedayi" dergisinde çıkan yazısında ise şöyle deniyordu :

"1. *Bir Ölü Evi* mevzu itibariyle bir *facia*'dır. Realist bir hava içinde zaman zaman melodrama kaçan bir *facia*...

"Ölen bir baba, feryat eden, saçını başını yolan bir ana; merhum pederi için deli divaneye dönen bir genç kız; birbirini öldüren iki üvey kardeş vs, vs... Bütün bunlardan başka *Bir Ölü Evi*'nin dekor ve mizansen tarafları da dehşetli ve korkunç (?) hani!.. Sahnede, beyaz çarşaf altından sapsarı eli çıkan ölü, tabut, miyavlayan, hem de acı acı miyavlayan kediler, karanlık odalarda mumla dolaşan insanlar vs, vs...

"2. *Bir Ölü Evi* satire, bazen farsa kaçan bir komedidir. Mahalle karıları, tabuta melon şapka giydirilmesi, filit sıkarak ölümden bahseden sarhoş, münasebetli münasebetsiz her işe burnunu sokan meraklı bir zat, kırılan tabaklar, çerçeveler, beklenilmeyen münasebetsiz tesadüfler vs, vs...

"3. *Bir Ölü Evi* bir mörs piyesidir. İstanbul'da bir cenaze kaldırılmasının esas hatlarını gösterir. Hatim duaları, Kâbe örtüleri, Veli Efendi şahsiyeti vs, vs...

"4. *Bir Ölü Evi* kuruluşu itibariyle bir tek kahramanın etrafında inkişaf eden bir maceranın hikâyesi değildir. 'Entrika' ancak 'entrika' olarak üçüncü perdede başlar.

"Buna mukabil birinci perdenin ilk meclisinin ilk anından itibaren en keskin şeklinde mizansen hareketine girilir. Teknik itibariyle lakırdı asgari ve mizansen imkânları azamidir. Halet-i ruhiye [ruh hali] değişiklikleri ve inkişafları [gelişmeleri] muhavere [karşılıklı konuşma] ile değil, hareketle gösterilmeye çalışılmıştır. Öyle ki, piyes okunduğu zaman mesela üç çeyrek sürüyorsa, oynandığı zaman geçecek olan zaman bunun en aşağı üç misli olacaktır...

"5. *Bir Ölü Evi*'nin muharriri tezli bir eser yazmak istemiştir. Tezini ufki [yatay] ve genişliğine değil, bir burgunun açtığı delik gibi derinlemesine almıştır. Muharrir şunu açıkça itiraf eder ki, *Bir Ölü Evi*'nin, malum tabiriyle, ***tutabileceğinden*** emin değildir. Muharrir, *Bir Ölü Evi*'nin bir hafta afiş tutabileceğini bile zannetmiyor..."

Alışılmış oyun anlayışının dışında birtakım arayışlar içeren *Bir Ölü Evi*, doğal olarak, izleyicileri ***Kafatası*** gibi coşturmadı. Gene de çeşitli yönleriyle eleştirmenlerden övgüler aldı. Yedi gece oynandı. Nâzım Hikmet, her alanda olduğu gibi, oyun yazarlığında da yenilikler yapmak istiyordu.

Ertuğrul Muhsin Bey halkı tiyatroya alıştırmanın çarelerini ararken tanınmış bestecilere operetler yazdırmaya başlamıştı. Gelen metinlerin düzeltilmesi, şarkı sözlerinin yazılması gibi işlerde, gizli ya da açık, her zaman, değişmez yönetmen yardımcısı duru-

mundaki Nâzım'ı kullanıyordu. Ekrem Reşit Bey (Rey) ile Cemal Reşit Bey (Rey) kardeşlerden birinin kaleme alıp birinin bestelediği *Üç Saat* operetinin şarkı güftelerini de ona yazdırmıştı.

Bir operetin bir cuma gününde sağladığı geliri, bir tiyatro oyunu bir haftada sağlayamıyordu. Ertuğrul Muhsin Bey, "Darülbedayi" dergisinde, bu gerçeği ağlanacak bir durum diye açıkladı. Ama ister istemez operetler birbirini izledi. Nâzım da işin gizli uygulayıcısı olarak bu alandaki çalışmalarını sürdürdü. Hatta Piraye'nin küçük kardeşi Selma Muhtar'ın adını kullanarak *Bu Bir Rüyadır* diye bir operet de yazdı. Ferdi Statzer'in bestelediği, Ferit Beyin (Alnar) yönettiği, başrolünü Semiha Hanımın (Berksoy) oynadığı bu opereti, 1934 yılı sonunda Darülbedayi'de Ertuğrul Muhsin Bey sahneye koydu.

Bu arada Nâzım ile Piraye'nin savaşa dönüşen çekişmeleri de sona ermiş, 1932 yılı başlarında, birbirlerine ayrılamayacak kadar bağlandıklarını gören iki sevgili, evlenmeye karar vermişlerdi.

Piraye'den başka herkesin çok sevdiği "Mavi Gözlü Dev" şiirinin sonunda, "dev gibi sevgilere ancak bir mezar olacağı" söylenen "bahçesinde ebruli hanımeli açan ev"in bunu bile beceremediği böylece anlaşılmış, Nâzım o dizeleri şöyle değiştirmişti :

Şimdi anlıyor ki mavi gözlü dev,
dev gibi sevgilere mezar bile olamaz :
bahçesinde ebruliiiii
hanımeli
açan ev...

Samiye Hanım ise teyzesinin oğlu Seyda Beyle (Yaltırım) evlenmişti. Mühendis olan kocasının yanında Kırıkkale'deydi. Gerçi babasının ölümünü öğrenince hemen İstanbul'a gelmişti, ama gene geri dönecekti.

Hikmet Beyin ölümünden sonra, Kadıköy'deki evde Nâzım, analığı Cavide Hanım (Yasavul), altı yaşındaki ikiz üvey kardeşleri Metin ile Melda, dört kişi kalmışlardı. Cavide Hanım genç bir

kadındı. Kendine herhalde yeni bir yaşam kurması gerekiyordu. Nâzım da evlenip onlardan ayrılacaktı.

Mühürdar'da bir apartman katında oturan Piraye'nin ailesi ise daha kalabalıktı. Nurhayat Hanım (Altınoğlu), kızları Fahamet, Piraye, Selma (Sayıt), Fahamet'in kocası Vedat Bey (Başar), Piraye'nin altı yaşındaki oğlu Mehmet.

Nâzım ile Piraye'nin evlenme kararı aileye bahçeli büyük bir köşk tutup birlikte yaşama düşüncesini getirdi. Herkes Şişli'de, Nişantaşı'nda, Kadıköy'de, yeni moda apartman yaşamına yöneldiği için, Göztepe, Erenköy, Suadiye gibi sayfiye yerlerinde, boş bırakılmış geniş bahçeli, büyük köşkler vardı. Böyle bir köşk tutsalar, tavuk, kaz, hindi, ördek, hatta belki koyun besler, sebze bahçesi yapar, yemiş ağaçlarından yararlanırlardı. Sonra Seyda Beyin askerliği gelmişti. Nereye gideceği belli değildi. Nâzım onları da İstanbul'a çağırıyordu.

Üç kız kardeş, Fahamet, Piraye, Selma, yanlarında Mehmet'le kiralık köşkleri dolaşmaya başladılar. Tam anlamıyla terk edilmiş birbirinden güzel bahçeler, birbirinden güzel köşkler gezdiler. Bazılarının kiraları da çok uygundu. Nerdeyse bir apartman katından daha ucuza geniş bahçeli bir köşk kiralanabiliyordu.

Pazarlığa Vedat Beyi gönderiyorlardı. Para işlerinden anlayan, kontrat yapmayı filan bilen bir tek o vardı aralarında.

Sonunda hem çok güzel, hem de sahipleri seçkin insanlar olan ünlü Mithat Paşa köşkünü tuttular.

Bu köşk Erenköy'de, Piraye'nin gelin gidip içinde yedi yıl yaşadığı Mehmet Ali Paşa köşkünün karşısındaydı. Büyük bahçesi, çamlıkları, yemişliği, bağı, sebzeliği, kümesi, ahırı, ayrı bir otlağı bulunan, bodrumunu, girdisini çıktısını saymadan, on iki büyük odalı, çok güzel, ama yıllar yılı öylece bırakılmış bir köşk.

Üst yandaki, karşıdaki komşular Vedat Örfi'nin yakınları, halalarıydı. Altta ise Osmanlı saraylarından bir Alman bahçıvanın, ünlü şarap yapımcısı Herter'in Türkiye'de kalmış çok yaşlı karısıyla kırkını geçmiş bekâr kızının bağ evi vardı.

Hepsi Piraye'yi, Nurhayat Hanımı, ailesini çok iyi tanıyan kimselerdi. Piraye kızı Suzan'a, ayrıca doğaya yakın olmanın

mutluluğu içindeydi. Mehmet Ali Paşa ise evine çocuk denecek yaşta gelmiş olan eski gelinini kendi kızı gibi sevdiğinden, Nâzım'ı damadı gibi görüyordu.

Mithat Paşa köşkündeki bu bir araya gelişte, sonradan bazı kitaplarda yazıldığı gibi, "kolhoz" kurma, "hastalanan yoldaşlara bakma" gibi şeyler söz konusu değildi. Akraba ya da arkadaş olarak birbirini seven insanlar bir köşk tutmuş, dar gelirlerini birleştirerek birlikte yaşamayı deniyorlardı.

Kimler kalıyordu Mithat Paşa köşkünde? Nurhayat Hanım, kızları Fahamet, Piraye, Selma; Fahamet'in kocası Vedat; Piraye'nin oğlu Mehmet; Nâzım, askere gidene kadar bir süre Seyda ile karısı Samiye; Nurhayat Hanıma mutfakta yardım eden Birsen adındaki küçük bir kız; sebze bahçesine bakmak için tutulan bir gurbetçi köylü. Sonra zaman zaman gelen, kısa ya da uzun süre gece yatısına kalan dostlar : Leman Teyze, Adnan Ağabey. Uzakta oturan bir tanıdığın Haydarpaşa Lisesi'ne giden oğlu Suat. Bir ara, gelir sağlamak için, bir pansiyoner de almışlardı : İtalyan bir mühendis. İki ya da üç yıl ise, kendileri üst kata çekilip alt katı yazlığa gelen bir doktorun ailesine kiraya vermişlerdi.

Bu topluluğun içinde, Nâzım'a duydukları büyük sevginin ötesinde, hiç kimsenin komünizmle bir ilgisi yoktu. Nurhayat Hanım Altunizade ailesindendi, soyluluğa düşkündü. Kızının Nâzım'la evlenmesine salt komünistlik yüzünden uzun süre direnmişti. Vedat Bey ise masondu.

Nâzım Hikmet'in sanatçı arkadaşları, yoldaşları her zaman Mithat Paşa köşküne gelir, içtenlikle karşılanıp ağırlanırlar, bahçede çamların altında içki içerlerdi. Ama bu köşkte yaşayanların bir araya gelişlerindeki amaç kesinlikle "kolhoz" kurma, "hastalanan yoldaşlara bakma" filan değildi.

Onun için de, gene bazı kitaplarda yazıldığı gibi, Piraye'nin bu yükün altında ezilmesi, yorulması diye bir şey olmamıştı. Biraz para sıkıntısı çekseler de, güzel bir köşkte, güzel bir bahçede yakınları, dostları, sevdikleriyle mutlu yaşamaktaydılar.

Mithat Paşa köşkünün bahçesinde Piraye, Nâzım, Samiye

Mithat Paşa köşküne taşınmalarından kısa bir süre sonra, ünlü oyuncuların yer aldığı *Bir Millet Uyanıyor* filminin iç dış bazı sahneleri burada çekildi. Ertuğrul Muhsin Beyin yönetmen yardımcısı gene Nâzım Hikmet'ti.

O günlerde İpek Film Stüdyoları bayağı bir atılıma geçmiş, yeni filmlerin hazırlığını yapmaya başlamıştı. Senaryoların yazılması, çekimde yönetmen yardımcılığı, seslendirme yönetmenliği, bir yandan da şiirler, oyunlar, operetler, Nâzım'ın işi başından aşkındı. Ama o bütün bunlara yetiştiği gibi, arada birtakım siyasal eylemlere karışmadan da duramıyordu.

Derken üstüne birbiri ardına davalar, arkasından bir tutuklama geliverdi.

Benerci Kendini Niçin Öldürdü?'de Sühulet Kütüpanesi'nce yakında yayımlanacağı duyurulan *Gece Gelen Telgraf* nedense 1933 yılı başında Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi'nce yayımlanmıştı. Kitabın kapağı ile üçüncü sayfasında 1932 tarihi vardı, ama sondaki beş şiirin altına 1933 tarihi konmuştu. Anlaşılan bu kitap basıma hazırlanırken birtakım tedirginlikler yaşanmıştı.

Gece Gelen Telgraf yayımlandıktan bir süre sonra iki dava açıldı. Birini 5 Mart 1933'te kitabı toplatan İstanbul Cumhuriyet Savcılığı, "halkı rejim aleyhine kışkırtmak"tan, sırasıyla yazar Nâzım Hikmet'e, yayımcı Ahmet Halit Beye, basımevi sahibi Ali Beye karşı; öbürünü ise, 9 Mayıs 1933'te, yapıtta yer alan "Hiciv Vadisinde Bir Tecrübei Kalemiye" adlı yergide "kendisine ve pederine hakaret ettiği" gerekçesiyle Süreyya Paşa, Nâzım Hikmet'e karşı açmışlardı.

Oysa şair *Gece Gelen Telgraf* toplandıktan iki hafta kadar sonra, 22 Mart 1933'te, gizli örgüt kurmak, üç kentte, İstanbul, Bursa, Adana'da, duvarlara devrim bildirileri yapıştırarak, kitapçıklar dağıtarak komünizm propagandası yapmaktan tutuklanmış, bir süre İstanbul'da sorgulanmış, bu arada öbür davalarının duruşmalarında bulunmuş, ama arkasından, yargılanmak üzere, 1 Haziran 1933'te, Bursa'ya gönderilmişti.

Bursa'daki dava oldukça tehlikeli görünüyordu. Savcının istediği ceza idamdı.

Aslında İstanbul'da kapalı oturumlarla yürütülen *Gece Gelen Telgraf* davası daha sonuçlanmamıştı. Bu davanın duruşmalarında mahkeme salonuna basın bile alınmıyordu. Şairin beş kitabı için yargılanması sırasındaki izleyici çokluğu, aklanmasının uzun uzun alkışlanması unutulmamıştı.

Nâzım Bursa'ya gönderildikten sonra yalnızca avukatının katılabildiği oturumlar, 29 Temmuz 1933'te, altı ay hapis cezasıyla sona erince, temyize başvuruldu.

Avukat İrfan Emin Bey, Süreyya Paşa davasını, Bursa'da olan sanığın mahkemeye getirilmesini isteyerek, kitabın basım tarihiyle içindeki son şiirlerin yazılış tarihleri arasındaki tutarsızlığı kullanarak, söz konusu şiirlerin 1931 yılında Matbuat Cemiyeti'nin gezintisinde okunduğunu tanıklarla kanıtlayacağını söyleyerek uzatıyordu.

Ayrıca yergide Süreyya Paşa ile babasının adları da yoktu. Basımevindeki müsveddeler getirildi, mahkemeye 1933 tarihinin aslında 1931 olduğu, bir dizgi yanlışı yapıldığı kabul ettirilmeye çalışıldı. Savunma bu yolla yerginin Hikmet Bey ölmeden önce yazıldığını kanıtlamak amacındaydı. Ama mahkeme müsveddeler üstünde oynanmış olabileceği görüşünü benimsedi.

Davacılar yapıtın 3 Ocak 1933 tarihinde, davalılar ise, bir önceki yıl yazılmış şiirlerle, 1932 Kasımında yayımlandığını söylemekteydiler.

Bir varmış
    bir yokmuş.
Develer tellallık edip satarken develeri,
bir benim babam varmış,
bir de bir zatımuhteremin pederi.

Benim babam,
    dazlak kafalı ufak tefek bir adam.

O bir zatı muhteremin pederi
ikinci Sultan Hamidin
meşhur hırsız seraskeri.

Bursa'dan duruşmaya getirilen Nâzım Hikmet, yergiyi Serasker Rıza Paşayı düşünerek yazmadığını, sadece "hırsız serasker" dediğini, bunun Rıza Paşa olarak yorumlanmasına bir anlam veremediğini, aslında tarihe mal olmuş kişilerin yergi konusu yapılabileceğini, ama kendisinin yalnızca "istibdat devri"ni yermek amacını güttüğünü söyledi.

Ne var ki Hikmet Bey ölürken yaşanan olay şiirde açık açık anlatılıyordu :

Ölmüş sizin serasker
peder.
Benim de babam öldü.
Ve dünyaya yummadan evvel
ışıklı çocuk gözlerini
siz onun yanındaydınız.
Son beş papelin hesabını vermeden ölmesin, diye
kalbinin atışını saydınız.
Tutmuyordu babamın öpülesi elleri.
O eller..
Babamın gözleri artık
simsiyah defterleri göremiyordu...
Fakat yine siz haklısınız :
o gündü hesap günü.
Taktınız tenezzülen kendi elinizle siz
bir ölünün burnuna gözlüğünü,
beş papelin hesabını istediniz.

27 Ağustos 1933'te mahkeme Nâzım Hikmet'i, Süreyya Paşanın babası Serasker Rıza Paşaya hakaret ettiği için 1 yıl hapse, 200 lira ağır para cezasına, davacıya 500 lira tazminat vermeye mahkûm etti.

Avukat İrfan Emin Bey 12 Eylül 1933'te gerekçeli kararı alınca süresi içinde temyize başvurdu.

Ama 29 Ekim 1933'te, Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu kuruluş yılı dolayısıyla bir bağışlama yasasının çıkarılması, Nâzım Hikmet'i, temyiz kararına gerek kalmadan, bu iki davada aldığı cezalardan kurtardı.

Gece Gelen Telgraf'ta serbest nazım anlayışı çerçevesinde yadırganmayacak şiirlerin yanı sıra, kadın erkek ilişkilerini konu alan iki şiir, "Mavi Gözlü Dev" ile "Bir Ayrılış Hikâyesi", ayrıca Nâzım için yepyeni biçimsel bir deneme "Üç Selvi" de yer alıyordu. Şöyle başlayıp giden bir şiir :

Kapımın önünde üç selvi vardı.
Üç selvi.
Selviler rüzgârda sallanırlardı.
Üç selvi.
Kökleri yerde, başları yıldızlarda
üç selvi.

Şiirin sonuna kadar on altı dize daha hep böyleydi. Şairin sürekli bir aranış, bir gelişme içinde olduğu açıktı. Ayrıca kitapta komünizmden dönmüş eski dostlarıyla ilgili iki yergi de vardı.

"Cevap Numara Dört" adlısı, herhalde başta Şevket Süreyya Bey olmak üzere, "Kadro"culara karşı yazılmıştı. Üstüne bir not ekliydi : "Bu yazı gizli bir din halinde bir nevi Neo-faşist bir ideoloji yaptıkları halde, bunu ikrardan sakınanlara aittir. Böyle bir halt karıştırmıyoruz, diyenler üzerlerine alınmıyabilirler."

Onlar istiyorlar ki
çift ağızlı baltalarıyla
yuvarlansın kafalarımız önüne yarın –
o kara gömlekleri beyaz kordonlu
golf pantolonlu
kadroların..

KARDEŞLER!
Onlara sokakta rastlarsanız eğer
ölümü görmüş gibi çevirin başınızı.
Kirpiksiz sarı gözler gözünüze bakarken
arkadan sırtınıza bir
bıçak girebilir....
(...)
KARDEŞLER!
Onların adına benziyorsa adınız eğer
adınızı değiştirin.
Vebanın girdiği kapıdan girin
onların evine atmayın ayak....

"Sen" adlı yergi ise gençlik günlerinin unutulmaz arkadaşı Vâlâ Nureddin'e yazılmıştı :

En güzel günlerimin
üç mel'un adamı var :
Ben sokakta rastlasam bile tanımayım diye
en güzel günlerimin bu üç mel'un adamını
yer yer tırnaklarımla kazıdım
hatıralarımın camını..
(...)
Ne yazık!..
Ne kadar
beraber geçmiş günlerimiz var;
senin
ve benim
en güzel günlerimiz..

Kalbimin kanıyla götüreceğim
ebediyete
ben o günleri..
Sana gelince, sen o günleri –
kendi oğluyla yatan,

kızlarının körpe etini satan
bir ana gibi satıyorsun!.
Satıyorsun :
günde on kâat,
bir çift rugan pabuç,
sıcak bir döşek
ve üç yüz papellik rahat
için....

Bu yerginin son satırları ise şöyleydi :

Ne ben Sezarım,
ne de sen Brütüssün...
Ne ben sana kızarım
ne de zatın zahmet edip bana küssün..
Artık seninle biz,
düşman bile değiliz..

Böylece kendisine kömünist arkadaşlarından uzaklaşması için baskı yapan, egemen kadrolardan gelen birtakım önerilere aracılık eden Vâlâ Nureddin'le arkadaşlığına kesinlikle son veriyordu. Öbürleriyle kanlı bıçaklı düşmandılar, ama onunla artık düşman bile değildi.

Üçüncü dava, 27 Ağustos 1933'te, Bursa Ağır Ceza Mahkemesi'nde idam talebiyle başlayan dava ise, 31 Ocak 1934'te, Nâzım Hikmet'e 5 yıl ağır hapis cezası verilmesiyle son buldu.

Temyiz bu kararı bozduysa da Bursa Ağır Ceza Mahkemesi 4 yıla indirerek hapis kararında direndi. Cumhuriyet'in onuncu yılında çıkarılmış olan bağışlama yasasıyla 4 yılın 3 yılı siliniyor, geriye bir yıl kalıyordu.

Oysa Nâzım Hikmet bir buçuk yıldır tutukluydu. Böylece 6 ay alacaklı olarak, 12 Ağustos 1934'te, cezaevinden salıverilip İstanbul'a, Mithat Paşa köşküne, İpek Film Stüdyosu'ndaki yoğun işlerine döndü.

Mithat Paşa köşkünün bahçesinde Naci Sadullah, Nâzım, Samiye, Mahmut Yesari, Samiye'nin oğlu Hikmet, Piraye, Seyda

İpek Film Stüdyosu'nda "Güneşe Doğru" adlı film çekilirken, Arif Dino, filmin kameramanı, baş kadın oyuncusu, Nâzım, omuzuna dayandığı ressam Faruk Morel, arkalarında İhsan İpekçi ile Osman İpekçi

Bursa Cezaevinde üç ayrı davanın baskısı altında yaşarken bile, Nâzım bir dakika bile boş durmuş değildi. Bir yandan tutuklu arkadaşlarına Fransızca, devrim tarihi, diyalektik materyalizm, yazarlık dersleri vermiş, bir yandan Ertuğrul Muhsin'in isteği üzerine İsveçli Selma Lagerlöf'ün bir öyküsünden uyarlanan *Aysel, Bataklı Damın Kızı* filminin senaryosunu yazmış, bir yandan da şiirde yeni söyleyişler denemişti.

Serbest nazıma geçtiğinden beri, Gelecekçilik, Yapımcılık, sanat kuramı, siyasa, felsefe, anı defteri, öykü, roman, yergi, sövgü, tartışma, ağıt, sevda ilişkileri, parti çekişmeleri, yolculuk notları vb. derken, şimdi de şiirle mektup yazmayı deniyordu.

25 Ekim 1933'te yaptığı ilk denemesini yayımlamamış, ama 11 Kasım 1933'te yaptığı ikinci denemesi, dillerden düşmeyen şiirlerinden biri olmuştu :

KARIMA MEKTUP

33 - 11 - 11
Bursa
Hapisane

Bir tanem!
Son mektubunda :
"Başım sızlıyor
yüreğim sersem!"
diyorsun.
"Seni asarlarsa
seni kaybedersem;"
diyorsun;
"yaşıyamam!"
Yaşarsın karıcığım,
kara bir duman gibi dağılır hatıram rüzgârda;
yaşarsın, kalbimin kızıl saçlı bacısı
en fazla bir yıl sürer
yirminci asırlılarda
ölüm acısı.

Ölüm
bir ipte sallanan bir ölü.
Bu ölüme bir türlü
razı olmuyor gönlüm.
Fakat
emin ol ki sevgili;
zavallı bir çingenenin
kıllı, siyah bir örümceğe benzeyen eli
geçirecekse eğer
ipi boğazıma,
mavi gözlerimde korkuyu görmek için
boşuna bakacaklar
Nâzıma!

Ben,
alaca karanlığında son sabahımın
dostlarımı ve seni göreceğim,
ve yalnız
yarı kalmış bir şarkının acısını
toprağa götüreceğim...
Karım benim!
İyi yürekli,
altın renkli,
gözleri baldan tatlı arım benim;
ne diye yazdım sana
istendiğini idamımın,
daha dâva ilk adımında
ve bir şalgam gibi koparmıyorlar
kellesini adamın.
Haydi bunlara boş ver.
Bunlar uzak bir ihtimal.
Paran varsa eğer
bana fanile bir don al,
tuttu bacağımın siyatik ağrısı.
Ve unutma ki
daima iyi şeyler düşünmeli
bir mahpusun karısı.

Böylesine duygu yüklü bir aşk şiirinde, bir yandan devrimci eylem havası estirilirken, bir yandan da fanile dona kadar günlük olaylara değinilmesi alışılmış bir şey değildi. Ayrıca materyalist bir şairin, yirminci yüzyıl insanındaki vefasızlığı, manevi değer yoksunluğunu hüzünlü bir sesle anması da, materyalizmi yanlış anlayanlar için uyarıcı bir yaklaşımdı.

Serbest nazımla yaptığı birçok denemeyi arkada bırakan, sonradan ele almayan Nâzım Hikmet, mektup türünü her döneminde kullanmış, geliştirmiştir.

Şair 1931'de Piraye'yle evlenmeyi aklına koymuş, 1932'de bunu ona da kabul ettirmişti. Ne var ki kovuşturmalar, tutuklamalar yüzünden bir türlü belediye nikâhı yaptırmaya fırsat bulamamışlardı. Düşünüşlerine göre, onlar birlikte yaşamayı istedikten sonra, bunu kimseye onaylatmak durumunda değillerdi. Salt çevrelerindeki insanlar için, özellikle de Suzan ile Mehmet için bu işlemi yaptırmaları gerektiğine inanıyorlardı.

Aslında Mithat Paşa köşküne taşınmalarından kısa bir süre sonra, 13 Eylül 1932'de, Piraye ilk kocası Vedat Örfi'den ayrılmıştı. Bugün yarın derken, 22 Mart 1933'te, Nâzım tutuklanınca nikâhlanma konusunun hiç sözünü etmez oldular.

11 Kasım 1933'te ünlü "Karıma Mektup" şiiri yazıldığı zaman onlar yalnızca kendi gönüllerinde karı kocaydılar.

1934 Ağustosunda Bursa'dan İstanbul'a gelen şair gene İpek Film Stüdyosu'ndaki, Cağaloğlu'ndaki işlerine daldı.

İnsanlara duyduğu doludizgin güven sarsılmış gibiydi. Arkadaş sandığı bazı kişilerce nasıl kullanıldığını, nasıl sömürüldüğünü çok üzülerek görmüştü.

Piraye'ye yazdığı bir mektupta şöyle diyordu :

"İnsanlar ne şayanı hayret mahluklarmış. İçlerinde öyle iyileri, öyle kötüleri varmış ki... Ben ancak otuz iki yaşımda insanları okuyabildim. Şimdiye kadar onlar benim için kapalı bir kitapmış! Hele içlerinde bir tanesini, ki bir yılan gibi koynumda beslemişim!.. Ben çocukmuşum karıcığım! Fakat büyüdüm artık!"

Bursa Cezaevi'ndeki tutuklular arasında yasadışı Türkiye Komünist Partisi'nin hem "Muvafakat", hem de "Muhalefet" grubundan kişiler vardı. Bunlar arasında alttan alta birtakım tatsız çekişmeler yaşanıyordu.

Nâzım Hikmet'in yakın arkadaş saydığı, bir süre babasının evinde barındırdığı, yazın dünyasına tanıtmak için birlikte kitap çıkardığı, kendisi gibi, Komintern'in dışladığı "Muhalefet" grubundan olan Nail V.'nin (Çakırhan), "Muvafakat" grubuna geçmesi, onu çok sarsmıştı. Bunun ödülü olarak Nail V. cezaevinden çıkınca Moskova'ya öğrenime gönderildi.

Nâzım ile Piraye, 31 Ocak 1935'te, Kadıköy Evlendirme Dairesi'nde, Orhan Ezine ile Vedat Başar'ın tanıklığıyla, kimseye haber vermeden nikâhlandılar. Bu Nâzım'ın üçüncü, Piraye'nin ikinci evliliğiydi.

Delikanlılığını Kadıköy'de, Moda'da, halasının oğlu Orhan Ezine'yle birlikte, türlü çapkınlıklarla geçiren Nâzım, Moskova'daki serbest ortamda uçarılığını sürdürürken birtakım unutulmaz aşklar da yaşamıştı. Ayrıca önce Nüzhet Hanımla, sonra Dr. Lena'yla da âşık olarak evlenmişti.

Genç yaşta böyle iki kez evlenmesi, çok kadınlı bir yaşam özlediğini değil, tam tersine, birine sevdalanıp onunla birlikte yaşamak istediğini gösteriyordu.

Hele 1935'te otuz üç yaşına gelmişken artık kesinlikle çevresine aranarak bakan bir delikanlı havasında değildi.

Şiirine insanoğlunun çok önemli bir gerçeğinin, sevda ilişkilerinin girmesine yol açan, büyük bir aşkla bağlandığı Piraye'yle yaşamak; dört kişilik ailesini geçindirmek için sinema dünyasında çalışmak; devrimci eyleme, yoldaşlarıyla üzücü çatışmalara girmesine neden olan yeraltı etkinliklerinde yer almadan, yalnızca bir şair, bir yazar olarak katkıda bulunmak kararındaydı.

Ama kadınlar da, ileri düşüncelere onun şiirleriyle bağlanmış gençler de, bu bağlanmayı sakıncalı gören egemen güçler de böyle bir yaşam sürmesine izin vermediler.

Nâzım yakışıklı, çekici bir erkekti. Siyasal etkinlikleri, gazetelere konu olması, yargılanmalarıyla yazın dünyasını çok aşan bir ün kazanmıştı. Yaşadığı sevda ilişkileri de dillerdeydi.

Gençlik günlerinin tersine artık o kadınların değil, kadınlar onun ardında koşuyorlardı. Aralarında ünlü bir şairle salt gönül eğlendirmek isteyenler, ya da gerçekten kendini kaptırarak, "Karşısında bir sigara içip öleyim!" diyecek duruma gelenler bulunduğu gibi, sanat alanına girebilmek, yükselebilmek için kadınlıklarını kullanarak ondan yararlanmaya çalışanlar da vardı.

Nâzım'ın gençlere, yeni yetişenlere yardımcı olduğu, yapıtlarını düzeltip yayımlattığı, yetenekli bulduğu kişilerin oyunlarda rol almalarını sağladığı kulaktan kulağa yayılmıştı.

Nâzım ile Piraye'nin nikâhlanmalarından az önce de, az sonra da çevrelerinde böyle birtakım sanatçı adayı genç kızlar dolaşmış, hatta bunlardan ikisi onları ayırmaya çalışmıştı.

Nâzım sonsuz iyiliğini kadın erkek ilişkileri alanına da taşıdığından, birlikte olduğu her kadın, onun en çok kendisini sevdiğine inanırdı. "Yalnız seni sevdim," diyemeyeceği için, "En çok seni sevdim," diyordu anlaşılan. Kadınlara böyle "beyaz yalan"ları büyük bir rahatlıkla söylerdi. Bunu bir incelik, bir gönül alma olarak görüyordu.

Delikanlılığın eşiğindeki Mehmet'e, "Âşık oluyor musun?" diye sorar, onun kızarıp bozardığını görünce şakalaşmaya başlayarak, Piraye'nin, "Nâzım, çocuğa neler diyorsun!" diye araya girmeye çalışmasına hiç aldırmadan, "Bak, oğlum, sana baba nasihatı, kadınlara hayır demek olmaz! Onlar ne isterlerse yapacaksın!" derdi.

Aslında bu sözler büsbütün şaka da değildi.

Nâzım'ın yetiştiği günlerde doğal olarak kadın erkek ilişkilerine çok başka bir gözle bakılıyordu : Cinsellik ortak bir eylem sayılmıyordu. Kadın "veren", erkek "alan"dı. Kendisine bu yakınlığı göstermek, bu mutluluğu tattırmak isteyen bir kadına, erkeğin direnmesi, çok aşağılayıcı, çok çirkin bir şeydi. İyi bir insan kesinlikle yapmazdı bunu.

Birlikteliğin sonrasında ise erkek ödüllendirilmiş oluyordu. Kadını yüceltmesi, güzel sözler söylemesi, şöyle ya da böyle teşekkür etmesi gerekirdi.

Ardına düşen kadınlara Nâzım'ın direnmemesi, gençliklerinden, güzelliklerinden etkilendiği bazılarına fazlaca kendini kaptırması, bir keresinde, Piraye ile ayrılmanın eşiğine kadar gelmelerine neden oldu. Çünkü Nâzım ne kadar gizlemeye çalışsa da, onu karısından ayırmak isteyenler, durumu Piraye'ye duyurmanın bir yolunu buluyorlardı.

Ayrılmanın eşiğinden döndükleri o gün, Mithat Paşa köşkünde bayağı bir gerginlik yaşanmıştı. Piraye iki göz iki çeşme ağlamış, Nâzım odada dört dönmüş, Vedat Bey bütün şirinliğini takınarak karı kocanın arasını bulmaya çalışmış, Mehmet yatağın yanına sinmiş, herkes odalarına kaçmıştı.

Ama Nâzım ile Piraye'nin işler çatallaşınca büsbütün ortaya çıkan birbirine bağlılıkları sonunda bu gerginliği de aşmalarını sağlamıştı.

Bırakılan sevgililer onları ayıramamayı bir yenilgi olarak görüyor, acısını Piraye'yi yeren sözler ederek çıkarıyorlardı. Bu yergilerin en ağırı bir romancıdan gelmişti :

Bu hanım Piraye'nin Nâzım'ı tehdit ettiğini, kendisinden boşanmaya kalkarsa onu da, arkadaşlarını da polise ihbar edeceğini bildirdiğini söylüyordu.

Gerçi Piraye'yi tanıyan, ne kadar onurlu, ne kadar sağlam kişilikli bir insan olduğunu bilenler böyle bir şeye kesinlikle inanmazlardı, ama tanımayanlar, Nâzım Hikmet'in 1930 Mayısında yazıp 1931'de yayımlanan *Sesini Kaybeden Şehir* adlı kitabına aldığı "Şüphe" adlı şiirini de anımsayarak bu kara çalmaya inanabilirlerdi.

"Karısı tarafından satılan arkadaşa" adanmış olan o şiirde şair kocasını ihbar eden bir kadından söz ediyordu. Kendi başından geçen bir kuşkulanma olayına gönderme yapması olanaksızdı. Çünkü ilk iki karısı, Nüzhet Hanım ile Dr. Lena Sovyetler Birli-

ği'nde birlikte yaşadığı insanlardı. Şiirin yazıldığı 1930 Mayısında ise bekârdı. Piraye ile belki daha tanışmamıştı bile. Tanıştıkları tarih 1930, evlenmeye karar verdikleri tarih 1932, evlendikleri tarih 1935'ti.

"Şüphe" adlı şiir gerçekten karısının kendini "ihbar" ettiğinden kuşkulanan bir yoldaş için yazılmıştı :

Şüphedeyiz karımdan :
satıyor bizi
satıyor işimizi
diye...

1934'te, Bursa Cezaevi'nde, mahkeme kararını beklerken de, Nâzım'ın İstanbul'a, sözlüsü Piraye'ye dönmeyeceği, Bursa valisinin kızıyla evleneceği dedikodusu çıkarılmıştı.

Yakışıklı şairi uzaktan yakından izleyen sevgililer, onu kendilerinden uzaklaştıran kadını aşağılayan düşsel öyküler yaratıp yaymaktan garip bir tat alıyorlardı.

1935 Nâzım Hikmet'in çok yoğun bir yılı oldu. 1934'ün sonunda kitap olarak yayımlanan *Unutulan Adam,* 1935'in ocak ayında Darülbedayi'de sahneye kondu; Peyami Safa ile aralarında uzun bir tartışma yaşandı; Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün Fransızca olarak basılan *Des Ecrivains Turcs d'Aujourd'hui* (Günümüzün Türk Yazarları) adlı antolojisinde yer aldı; *Portreler* ile *Taranta-Babu'ya Mektuplar* adlı yapıtları yayımlandı.

Bir yandan da gene İpek Film Stüdyosu'nda çalışıyor, gazetelerde fıkra yazarlığı yapıyor, geçimini kazanmaya çalışıyordu.

Ne var ki İtalya'dan gelen faşizm, Almanya'dan gelen nazizm rüzgârlarının etkisiyle Türkiye'de de sağcılar iyice azıtmış, solculara, ilericilere, hatta kemalistlere saldırmaya başlamışlardı.

1935'te olanları sırasıyla özetleyelim.

Nâzım Hikmet "Darülbedayi" dergisinin 15 Kasım 1934 tarihli sayısında *Unutulan Adam* oyununu anlatırken şöyle diyordu :

"Tek bir sözle *Unutulan Adam*'ı Muhsin oynasın diye yazdım. Bu kadar açık sözlülüğümü, bu oyunu dinleyecek, görecek olanlar, benim kimseyi aldatmak istemeyen huyuma bağışlasınlar. (...)

"*Unutulan Adam*'da bir melodram kokusu vardır. Ben o melodramın hiç eskimeyecek bir tiyatro unsuru olduğuna kaniim. Nasıl, muayyen bir anlayışta, romantizm her edebiyat mektebinin içinde varsa, melodram da, şu veya bu şekilde, tiyatronun, benim anladığım tiyatronun, canlı, hareketli, bir şey söylemek isteyen tiyatronun unsurlarından biridir. Realist bir piyes bile melodramatik unsurun inkârını icab ettirmez.

"*Unutulan Adam*'da temel diyalektik olmak şartiyle, abstraksiyon, endüksiyon, dedüksiyon metodlarını kullanmak istedim.

"Bunun için eser hem konkre, hem abstre vaka ve karakterlerin birliğidir."

"Darülbedayi" dergisinin 1 Ocak 1935 tarihli sayısında yayımlanan bir konuşmada ise, Muhsin Ertuğrul, başrolünü de oynadığı bu oyunu dünyada ilk kez uygulanan birtakım yeniliklerle sahneye koyduğunu söylüyordu. Yakın plan, uzak plan sorununa çözüm aramış; sessizliği sözün tamamlayıcısı değil, tersine sözü sessizliğin tamamlayıcısı olarak kullanmış; daha başka anlatılması güç incelikler denemişti.

Oyun yazılışı, dili, sahneye konuşu, oyuncuların başarılı oyunuyla kıskanılacak övgüler aldı.

"Darülbedayi" dergisinin 15 Mart 1935 tarihli sayısında, yılın bu biricik yerli yapıtını görmek için bir hafta sonrasına bilet bulabilen bir kişinin kendini mutlu saydığı belirtiliyordu.

Oyunun olağandan uzun bir süre oynandığı anlaşılıyor.

Nâzım Hikmet'in Peyami Safa'dan uzaklaşması, sanıldığı gibi, idealist felsefenin etkisinden kurtulamadığını söylediği bu arkadaşının, 1929 yılı sonunda yazdığı *Jokond ile Sİ-YA-U* eleştirisi yüzünden değildi. Asıl soğukluk daha sonraları aralarında geçen kısacık bir konuşmadan kaynaklanmıştı.

Nâzım'ın hep para sıkıntısı içinde yaşadığını bilen Peyami Safa, ona bir gün çok doğal bir soruymuş gibi, "gelen paraları" kimin aldığını sormuştu.

Nâzım hiç beklemediği bu soru karşısında önce bir şaşalamış, sonra böyle bir şey olmadığını, olamayacağını söylemiş, konuşmanın gerginleşeceğini sezen arkadaşının inanmaz bir havada sözü değiştirmesine de son derece alınmıştı.

Ama arkadaşlıkları eskisi gibi olmasa da sürüyordu.

Derken Avrupa'daki, özellikle Almanya'daki sağa kaymanın Türkiye'de de etkileri görülmeye başlanınca, basın dünyasındaki sağcı yazarların sayıları da, saldırganlıkları da çok arttı.

Nâzım Hikmet'in şiirimize getirdiği yenilikleri kabul ettirmiş olması, okul kitaplarına girmesi, hele devletçe yayımlanmış Fransızca bir tanıtım antolojisi olan *Des Ecrivains Turcs d'Aujourd'hui*'de yer alması, bu yazarları öfkelendiriyordu. Gazetelerdeki Orhan Selim imzalı yazılarıyla, üç beş kuruş kazanmak için, davasına yüz çevirdiğini, burjuvalaştığını söyleyenler, şiirin kurallarını bilmediğini, kültürsüz, değersiz, boş bir insan olduğunu, birkaç "kuduz" dışında gençlerin onun arkasından gitmediklerini ileri sürenler birbirini izliyordu.

Yusuf Ziya Ortaç, Orhon Seyfi Orhon gibi eski dost "Akbaba"cılar bile Orhan Selim'i köşeye sıkıştırmaya çalışan yazılar yayımlıyorlardı :

"Orhan Selim, diğer ismiyle Nâzım Hikmet, bu yakınlarda İstanbul'da kapitalizmi müdafaa eden filmler gösterilmeye başlanmasına şaşıyor. Buna şaşıyor da kendisinin kapitalistlerin gazetesinde, kapitalizm aleyhine yazdığı fıkralardan aldığı para ile geçinmesine şaşmıyor mu?"

Bu açıkça onu, çalıştığı gazetenin, "Akşam"ın patronu Necmettin Sadak'a jurnal etmekti. Sağcıların yazdığı yazıların çoğunda bu hava oluyordu. Bir bölüğü onu yoldaşlarının, sola eğilimli okurlarının gözünde küçültmek, en azından Orhan Selim yazılarından vazgeçip bu yolla para kazanmasını önlemek istiyorlar,

bir bölüğü ise komünist olduğunu açık açık söyleyen bir şairin takma adlarla gazetelerde yazılar yazdığını, alttan alta dünya görüşünün propagandasını yaptığını duyurarak ilgilileri harekete geçirmeye çalışıyorlardı.

5 Ocak 1935 tarihli "Akşam" gazetesinde Orhan Selim, "İt Ürür Kervan Yürür" başlıklı bir yazı yazdı. Bu atasözünün gücünü günümüze kadar yitirmediğini belirten yazı şöyle sona eriyordu :

"İT ÜRÜR KERVAN YÜRÜR. Bu bir ateşli türküdür ki, her inanan, her inandığı için dövüşen adamın dilinde dolaşır durur. Her devrimin ilk bağatırları kavgaya atılırken bu sözü haykırmışlardır.

"Bütün bir adamoğulları tarihi, bir bakıma göre, yürüyen kervanlarla ürüyen itlerin süregelen dövüşünden başka bir nesne değildir."

Yankılar hemen geldi. Dört gün sonra, Orhan Selim, gene "Akşam"da, "İt Ürür Kervan Yürür No. 2" adlı yazısını yayımladı. Daha uzunca olan bu yazıda şöyle sözler ediliyordu :

"Halifeliğin cehennemin yedi kat dibine yuvarlanmasından şapkanın giyilişine dek, bir devrim bakımından, atılan her adımda yürekleri parçalananlar oldu. Bir devrim gözüyle emperyalizmin denize dökülüşünden, temiz Türkçenin işlenmesine kadar yapılan sıçramaların ağrısını gırtlaklarına sarılmış bir pençe gibi duyanlar vardır. Bütün bunları bilirdim. Ve yine bilirdim, beklerdim ki, 'it ürür kervan yürür' diye bir yazı yazdığım vakit karanlıklarda yeşil sarıklar kımıldanacak, hacıyağı kokan çember sakallar sıvazlanacak. Bildiğim, beklediğim oldu. Yalnız bir ayrılıkla : Açıktan açığa, 'İstemezük!' diyecekleri yerde, ben, Akşam gazetesinden 'kalemi ile geçinen mekanik işçi' Orhan Selim, dolambaçlı bir yoldan basamak yapıldım. Bütün bir yeryüzü tarihini, bir bakımdan, yürüyen kervanlarla ürüyen itlerin dövüşü olarak gördüğüm için, gündeliğimden edileceğimi bildirdiler.

"Orhan Selim adındaki adam iki aydan beri Akşam gazetesinde temiz Türkçe denemeleri yapan 'teknik bir yazı işçisinden' başka bir nesne değildir. Bu bakımdan o, ikinci ayına yeni basan

bir teknik yazıcıdır. Ancak gören iki gözü ve duyan iki kulağı vardır.

"Bunun için, hacıyağı kokulu, kara çember sakallarını tıraş ettirip yeşil sarıklarını kelebek biçimi kravat diye kullanarak göz boyayanların, tecvitli seslerinde bir 'Baba Tahir' kurnazlığıyla, Orhan Selim'in omuzu üstünden ne yana çatmak istediklerini anlar." (9 Ocak 1935)

11 Ocak 1935 tarihli "Akşam" gazetesinde ise Orhan Selim, Nâzım Hikmet'ten aldığı bir mektubu yayımladı :

"Benim sıska, benim cılız, benim toy oğlum Orhan Selim!

"İki aydır senin yazdıklarını, iki üçtür sana yazılanları okuyorum. Sana her çatanın kurşunu, senin arkandan vurarak, benim göğsümü aramakta. (...)

"'İt Ürür Kervan Yürür' diye bir yazı yazdın. Bir devrim yapan her ülkede bu yazı gönül açıcı bir türkü gibi okunabilir. Ancak, yine, bir devrim yapan her ülkede, yürüyen kervanların ardından bakakalanlar, geçmiş günlerin adamları bu türküyü bir ölüm marşı gibi dinledikleri için gocunurlar. Nitekim gocunanlar da oldu işte!.. Böyle bir söz söylediğin için, seni gündeliğinden, ekmek parasından ederiz, dediler. Senin adının üstünden bana taş atarak seni ürkütmek istediler. 'Tehlikeli vadilerde yürüyorsun,' diye kaşlarını çattılar. (...)

"Sen iki aylık acemi, toy bir yazıcısın. Bu acemiliğine, bu toyluğuna bakmadan, karanlıklardan ders almış, 'medrese mantığıyla' pişkin eski kurtlarla nasıl kalem yarıştırabilirsin?

"Bak, işte yine senin kaleminin ucunda benim yüreğimin takılı olduğunu ileri sürerek, kendilerinin, kılına bile dokunulmaz korkunç aslanlar olduklarını söyleyerek, 'usta hırsız ev sahibini bastırır' kafasıyla, seni jurnalcı, 'zebunkeş' diye adlandırarak korkutmak, sözüm ona, utandırmak istiyorlar.

"Aldırma, oğlum, Orhan Selim! Kavgayı uzatmakla güttükleri iki yol var : Birisi provokasyon yaparak seni ekmek parasından etmek; ötekisi tirajlarını yükseltmek!

"Böyle bir kapana düşme, yavrucuğum! (...)

"Onlar isterlerse söylensinler daha, sen kavgayı burada bitir. Yoksa, yazdığın, beğendiğin o atalar sözünü anlamamış olursun."

Nâzım Hikmet ile Peyami Safa arasındaki tartışma ise aynı gazetede fıkra yazarı olarak çalışırlarken patlak verdi.

"Tan" gazetesinin ikinci sayfasında, sol köşede, "Bu da Benden" üst başlığı altında Orhan Selim, sağ köşede ise "Düşündükçe" üst başlığı altında Peyami Safa yazıyordu. Birçok konuda ters görüşleri savunuyorlardı.

Zaten bütün dünyada nasyonal sosyalistlerle komünistlerin arası iyice gerginleşmişti. İspanya iç savaşa doğru gidiyordu.

Gazetenin sahibi Zekeriya Sertel bir sayfanın iki köşesine karşılıklı koyduğu bu iki yazarının ilişkilerini yıllar sonra anılarında şöyle anlatacaktır :

"Nâzım daha çok komünizmi yaymak ve etrafındakileri komünizme kazanmak meraklısıydı. Onun için, tartışmaların en önemli ve devamlı konusu komünizmdi. Bu konu, Peyami Safa'yı çileden çıkarıyordu. Peyami çok zeki ve kabiliyetli bir gençti. O sırada *Fatih-Harbiye* romanıyla edebiyat âleminde dikkati çekmişti. Nâzım onu davaya kazanmaya çok önem veriyordu. Onun bütün itirazlarına ve hırçınlıklarına, bir peygamber sabrıyla katlanır, onu inandırmaya çalışırdı. Fakat Peyami, zeki olduğu kadar da kötü ruhlu bir adamdı. Çok içki içer, hatta esrar kullandığı bilinirdi. Bu bakımdan da Nâzım'ın tam zıddı bir tipti. Nâzım'ın, çevresinde yarattığı etkiyi kıskanır, onun ak dediğine, mutlaka kara derdi. Nâzım'ı kıskanıyor, onun etkisine düşmekten korkuyordu. Bütün bunlara bakmayarak, Nâzım onu kazanmak umudunu bırakmak istemiyordu.

"Peyami de tersine, Nâzım'ı komünizmden caydırmaya çalışıyor, fakat bu çabasında yalnız kaldığını gördükçe deliye dönüyordu. Bu karşılıklı tartışma aylarca sürdü. Sonunda Peyami faşizmi seçti ve bizlerden ayrıldı. O tarihten sonra da ateşli bir antikomünist kesildi ve bütün ömrü boyunca faşizme hizmet etti. Komünizme ve komünistlere şiddetli hücumlar yaptı. Hele Nâ-

zım'a ve bizlere karşı uydurmadığı iftira, yapmadığı jurnalcilik kalmadı."

Tartışma Orhan Selim'in "Tan"daki köşe yazılarında küçük kentsoylu aydınlara karşı sözler etmesiyle başladı. "Kendi Kendime Çatmak" başlıklı yazısında şöyle diyordu :

"Kendi kendime çatmasını çok severim; hele oğlum Orhan Selim, sana çatmak, seni hırpalamaktan duyduğum tat bir kötü huylu üvey ananın sıska, cılız üvey kızını horlamaktan duyduğu tada benzemese de, bir düşmanın bir düşmanı ezmesi gibidir.

"Ben, Orhan Selim, kendi kusurumu, kendimin günden güne kötüleşen yazılarımı başkalarından önce görmeye, anlamaya, böyle uluorta söylemeye çalışarak belki de bir kötü kurnazlık yapıyorum, belki de özümü özüme karşı kurtarmak istiyorum. Olabilir. Bu her küçük entellektüelin huyudur. Eninde sonunda ben Orhan Selim de bir küçük entellektüelden başka bir nesne değilim." (2 Haziran 1935)

Akşamları basın üyelerinin bir araya geldiği içkili lokantalarda, çevrelerine toplanan gençlere, yabancı dergilerden, gazetelerden okuduklarını aktararak hava basan sağcı üstatlar, aşırı milliyetçi görüşlerin bütün Avrupa'yı sardığını, toplumsalcılığı artık kimsenin umursamadığını ballandıra ballandıra anlatma yarışına girmişlerdi. Bunlardan biri olan Peyami Safa'nın, bir akşam, "Artık Nâzım okunmuyor, yazıları bakkal ağzı, sütçü narası gibi sözlerle dolu!" demesi üzerine, Elif Naci'yle aralarında oldukça sert bir tartışma geçtiği duyulmuştu.

Sağcı entelektüeller genç gazeteciler üzerinde bir baskı yaratmaya çalışıyorlardı. Solcular ise durumdan çok tedirgindiler.

Orhan Selim aynı gün iki ayrı gazetede bu konuyu ele aldı. "Tan"daki yazının başlığı "Kahve-Gazino Entelektüelleri" idi :

"Yorgun çıktım işten. Hava boğucu sıcak. Gazinoya girdim, bir bardak bira içeyim diye. Oturduğum masanın karşısındakinde dört kişi var. Rakı içiyorlar. İçlerinden birisi yüksek sesle konu-

şuyor. Sözlerini dinliyorum : 'Les Nouvelles Litteraires' mecmuasındaki bir makalenin adı 'Revue des deux Mondes'daki bir yazının bir cümlesiyle birleşmiş, 'Candide'deki bir politika (?!) yazısından alınmış bir görüş (?!) 'Mercure de France'daki bir filozof bilmem nesiyle uzlaştırılmış ve bunların topu birden Larousse Ansiklopedisi'ndeki derin (?!) bilgilerin egemenliği altında toplanmış.

"Bir uzun ara coşkun delikanlının ne demek istediğini kavrayabilmek için bütün gücümü tükettim. Fakat ben, anlaşılan, çok istidatsız bir adammışım, işin yorgunluğu da bindirmiş olacak, bu gazino entelektüelinin ne demek istediğini kavrayamadım. Bir yığın sözün, konkretleştirilince duman gibi dağılıveren bir sürü kelime ağırlığının altında ezildim ve ne yalan söyleyeyim, biracığımı bile bitiremeden fırladım dışarıya. Bu da gösteriyor ki, ben çocukların uçurdukları şeytan uçurtmaları kadar başıboş ve hür ve yüksek ve sınırsız ve çerçeveden uzak ve bilmem ne entelektüelliği anlayamayacak kadar dar kafalıyım." (7 Haziran 1935)

"Tan"da, Peyami Safa'nın karşı köşesinde, bu yazı yayımlandığı gün, "Akşam"da da, gene Orhan Selim'in, "Entelektüel" başlıklı yazısı çıktı :

"Entelektüel dediğin, şarkıya benzer. İyisi, özlüsü, derini ve düzenlisine doyum olmaz. Kötüsü çekilmez bir nesnedir. Ne dinlenir, ne tadılır.

* * *

"Entelektüellerin çoğu, bir bakıma, gramofon plakları gibidirler. İçlerine neyi doldurmuşlarsa onu çalarlar. Yalnız, bunların arasında bir cinsi de vardır ki, öyle doldurulduğu için öyle çaldığını değil, öyle dilediği için o çeşit ses çıkardığını sanır. Bunlar, yağmurun bir yığın sebepler sonunda yağdığını değil, yağmak istediği için yağdığını söyleyen putatapıcılardan ayırtsızdırlar.

* * *

"Her küçük, yarım, taslak entelektüel kendisini dünyanın mihveri sanır.

* * *

"Tavuğun, sığırın küçüğü, civcivi, palazı, danası güzeldir. Entelektüelin ise, büyüğü...

* * *

"Entelektüeller, sosyal hayatın katlarında bir apartmanın merdiveni gibidirler. Hangi kata düşüyorsalar orda oturanların pisliğini, temizliğini gösterirler." (7 Haziran 1935)

Orhan Selim'in birkaç gün sonra "Tan"da çıkan yazısının başlığı ise "Eski 'Dost'" idi :

"Atasözlerinin topu birden doğru değildir. Atasözlerinin içinde öyleleri vardır ki, olanı değil, olması istenileni gösterirler. Bu bakımdan, bu sözler içinde bir ozanca dilekten başka bir şey olmayanları boldur.

"ESKİ 'DOST' DÜŞMAN OLMAZ! sözü işte bunlardan biridir, bence. Biz adamoğullarının ilk konuşmaya başladığımızdan son soluğumuzu verinceye kadar arayıp dileyip, özleyip bulamadığımız, daha doğrusu çok az bulduğumuz nesnelerden biri de dosttur, dostluktur. İşte bunun içindir ki, şarabın eskisi gibi, dostun da yıllanmışına, eskisine güvenmek isteriz hiç olmazsa. Bu isteğimizi de atasözü içine sokmuşuz. Oysa dostluk şarap gibi değildir. Yıllandıkça güzelliği, tadı artmaz, çok kez! Çok kez tersine olur, yılların içinde durgun su gibi kurtlanır, yosunlanır, tortulanır. Bunun için de düşmanların büyüğü çok kez eski dostlardan çıkar. Eski dost düşman olur, hem de nasıl!.." (10 Haziran 1935)

Peyami Safa bütün bunları üstüne alınmamış görünüyor, köşesinde, Nurullah Ataç'la uğraşıyordu. "Kıskançlık İlmi" adlı yazısından bir bölüm :

"Tenkit için, 'kıskançlık ilmidir' diyen Brunétiere, yalnız kendi memleketinde haklı olabilir.

"Bu sözün Türkiye'de de aynı doğrulukla tatbik edilebilmesi için şöyle düzeltilmesi lazım gelir : Tenkit bizde sadece kıskançlıktır.

"Tenkit bizde o kadar kıskançlıktır ki hıncını alamayınca intihar etmiştir." (Tan, 12 Haziran 1935)

BEN MÜNEKKİTTEN YANAYIM!

Beş gün sonra Orhan Selim, "Tan"daki "Ben Münekkitten Yanayım!" başlıklı yazısında şöyle sözler ediyordu :

"Münekkitten sakınanların büyük bir çokluğu, sırtlarındaki ile kendileri bile geçinemeyecek kadar entipüften, sabun köpüğünden, kuru kalabalık lafügüzaftan bir yük taşıyanlardır. Yaptığı işe güvenen artist, ideolog münekkitten çekinmez. Çekinmeyince de münekkide çatmaz. Çünkü çatmak, saldırmakla korkmak çok yerde bir tek duygunun iki ayrı görünüşünden başka bir şey değildir. (...)

"Münekkidin ille de dogmatik olması gerek değildir. Münekkit de bizim gibi adamoğludur ve o da bir değişim, bir gelişim içindedir. Bundan dolayı dün beğendiğini yarın beğenmeyebilir. Bunu bir ilerleyiş yolu üstünde yapıyorsa ne mutlu ona.

"Şimdi bunları yazarken bizim biricik münekkit Nurullah Ataç aklıma geldi. Çünkü ona çatanlar onun bu yönünü tuttururlar.

"Ben kendi payıma münekkitten yanayım." (17 Haziran 1935)

İçki masalarından kulağına gelen sözlerin nereye varacağını sezen Nâzım Hikmet'in, daha önce davranıp başlattığı bu üstü kapalı saldırı yazılarına, sonunda Peyami Safa da, "Sürü Adamı" başlıklı, üstü kapalı bir saldırı yazısıyla yanıt verdi :

"Bir adam vardır ki, hiçbir düşüncesinde, hiçbir hareketinde, 'kendi kendisi' olamaz. Ne düşünse, ne yapsa, ne söylese kendini değil, mensup olduğu sosyeteyi, ırk, muhit ve dışardan aldığı telkinleri dile getirir.

"Kendiliğinden hiçbir şey bulmamıştır. Başka birinin sisteminden aldığı fikirleri ve akideleri o sistemin sahibinden daha softaca müdafaa eder. (...)

"Artık ölünceye kadar hiçbir realitenin mili, onun yabancı bir telkinle perdelenmiş gözünü açamayacaktır. Hayatın her şeyi her gün değiştiği halde, o, sakallı feylesofundan yahut iktisatçı şeyhinden bellediği, hiç değişmeyen birkaç ayet içinde kalmaya mahkûm, ilerlediğini sanacak, yerinde sayacaktır.

"İçinde hep sürü insiyakları teptiği için şahsiyetten mahrum, insana en uzak insandır bu. Bir ferttir, fakat şahıs değildir. (...)

"Bu sürü adamlarının yüz bin tanesi bir tek şahsa muadil değildir. Nüfusunu gerçekten artırmak isteyen bir memleket, bunların sayısını azaltmakla işe başlamalı ve fertlerden değil, şahıslardan mürekkep bir sosyete kurmanın yoluna bakmalıdır." (Tan, 23 Haziran 1935)

Orhan Selim'in yanıtı hemen ertesi gün, gene "Tan"da çıkan, "Küçük Adam" başlıklı yazıyla geldi :

"Bir küçük, bir kısır, bir küçüklüğünden ve kısırlığından mustarip adam vardır. Bodur ve yemişsiz bir ağaç gibi yerinde mıhlı durur. Fakat kuru, cılız dalları çevresindeki bir iki metrelik yere önden, arkadan, sağdan, soldan, karmakarışık uzanmışlardır diye, sınırsız bir genişliğin, bitmeyen bir ilerlemenin içinde sanır kendini.

* * *

"Bir küçük, bir kısır, bir küçüklüğünden ve kısırlığından mustarip adam vardır. Omurgası çürümüş, sintinesi su eden eski bir gemicik gibi suları durgun bir limanın rıhtımına bağlanmıştır. Fakat kendini hareketsizliğe bağlayan zincirin her halkası ayrı ayrı düşünce iklimlerinden, karmakarışık getirildiği için kırık direklerine sarılı yırtık yelkenlerinde hür rüzgârların estiğini vehmeder. Bu vehim onun her şeyidir. Bu vehmini kaybettiği gün, bağlandığı rıhtımın taşları dibindeki durgun suya bir daha hatırlanmamak üzere gömüleceğini bilir. Oysaki onun en korktuğu şey, kendini hatırlatmamak, kendini gösterememek, unutulmaktır.

* * *

"Bir küçük, bir kısır, bir küçüklüğünden ve kısırlığından mustarip adam vardır. Gramofon plağına benzer. Yalnız şu farkla ki gramofon plağı içine doldurulan şarkıyı söylerken bunu ben kendiliğimden okuyorum diye düşünmez." (Tan, 24 Haziran 1935)

Gazetesindeki iki yazarın böyle alttan alta da olsa birbirlerini aşağılamalarından, "sakallı feylesofundan yahut iktisatçı şeyhinden bellediği" gibi sözlerle jurnalciliğe kadar varmalarından rahatsız olan Zekeriya Sertel, ikisini de ayrı ayrı odasına çağırıp

konuşmak gereğini duydu, ayrıca başyazarlığını yaptığı akşam gazetesi "Son Posta"da da bu tür tartışmaları hoş karşılamadığını yazdı.

Bunun üzerine Peyami Safa, 26 Haziran 1935 tarihli "Tan"da, "Yine Zaruri Cevap" başlıklı bir yazı yayımladı :

"Bizde münakaşaların kavgaya ve fikrin küfre tereddi etmesinden ne kadar tiksindiğimi, bu sütundaki son fıkralarıma kadar birçok yazılarımda belirtmekten geri kalmadım. (...)

"Bir akşam gazetesindeki muharrir arkadaşımız, bu nevi münakaşalara karşı haklı memnuniyetsizliğini ilan ederken, muarızların birbirini jurnal etmeye kadar vardıklarını söylüyor.

"Bunu söylerken farkında değil ki, jurnalcilik isnat etmek suretiyle, bizzat kendisi iyi bulmadığı küfür ve kavga hududuna çoktan girmiştir. (...)

"Ben bu sütunlarda kapalı geçen ve aynı gazetenin sayfalarında yakışıksız duran meselenin bütün safhalarını mensup olduğum bir haftalık gazetede teşrih etmek kararı ile, o akşam gazetesindeki arkadaşa da cevap vermeyeceğim. (...)

"Herhalde bu mesele dibine kadar aydınlığa kavuşacağı yeri ve zamanı pek yakında bulacaktır."

Böylece "Tan"da kapalı geçen tartışmanın, açığa vurularak Peyami Safa'nın kendisinin çıkarmakta olduğu "Hafta" gazetesine taşınacağı duyurulmuş oluyordu.

O yıllarda tartışma yazıları özellikle okur çekmek için kullanılırdı. Bu tür yazılar, gergin bir hava yaratılabilirse, satışa çok yararlı olurdu. Hele gazete başyazarları kapıştılar mı, iki gazetenin satışı da birdenbire yükseliverirdi. Kimi ünlü köşe yazarlarının çalıştıklarından başka gazetelerde, takma adlarla, kendilerine karşı tartışma yazıları yazdıkları bile söylenirdi.

Peyami Safa için bu kaçırılacak fırsat değildi. Hem Orhan Selim'i bir yana itip doğrudan Nâzım Hikmet'e karşı yazacağı yazılarla, komünizm düşmanlarının, milliyetçilerin, nasyonal sosyalistlerin ilgisini kamçılayacak, hem solcuları gazetesini almak zorunda bırakacak, hem de uzun süredir içinde biriken öfkeyi ken-

di dergisinde, kimsenin denetimi, kısıtlaması altında olmadan istediği gibi ortaya vuracaktı.

"Biraz Aydınlık" ortak başlığıyla tam 7 hafta, üst üste 7 yazı yayımladı.

Birinci yazıda Nâzım Hikmet'i nasıl tanıdığını, nasıl savunduğunu, Güzel Sanatlar Birliği'nde nasıl şiirlerini okumasını sağladığını, romanlarından birini nasıl ona ithaf ettiğini anlatıyor, jurnal konusunda ise şöyle diyordu :

"Hem bizim Nâzım'ın bir tek jurnalcisi vardır ki o da kendisidir. Kellesine geçirdiği işçi takkesi, sırtına vurduğu ceket, düğmeleri çözük mintanından dışarı fırlayan isyankâr kıllar, ütüsüz pantolonu ve yıkık omuzla ve ayrık bacakla kendisine yedi kat yerin dibindeki maden ocaklarından açık havaya henüz çıkmış bir işçi edasını vererek tıkız ve gergin karınlı burjuvaların üstüne hamle eder gibi varda kosta yürüyüşü hep bir ağızdan 'Bu delikanlı Bolşeviktir bakınız, bakınız' diye avazları çıktığı kadar bağırıyorlar.

"Hey koca arslan! Esasen kendisi de mahkemede bunu açıkça söylememiş miydi? (...)

"Şöhretinin büyük bir kısmını (...) polisin takibine borçlu olan bu bolşevik fantoması, gazetelerde sık sık ismi geçmezse unutulacağını bilir ve rahatsız olur.

"Nâzım, fikirleri için değil, kendi istediği için takip edilmiştir." (Hafta, 8 Temmuz 1935)

"Biraz Aydınlık : 2" ise Nâzım Hikmet'in şairliğini, düşünce yapısını, komünistliğini küçümseyen bir yazıydı :

"İnkâr etmesinler, Nâzım'cağız şairdir. Fakat bütün materyalist iddialarının aksine gayet romantik, lirik, cıvık, hassas bir şairdir. Mısralarının dibindeki gözyaşı birikintilerini keşfetmek için su mühendisi olmak şart değildir, hemen her eserinde babayiğit rolüne çıkan bu tuluat kahramanı, kulis arasında ahlayıp oflayan, ağlamaklı ve içli bir aile çocuğu, bir ana kuzusudur. (...)

"Felsefesini, Karl Marks'ın berber ve kasap çıraklarına kadar kolayca öğretilen umumi fikirlerinden, estetiğini ve nazmını, artık

her yerde, Rusya'da bile modadan düşmüş üslubunu ve şeklini Maikovsky isminde bir Rus şairinden olduğu gibi almıştır. (...)

"Nâzım'ın yakalanması, polis müdürlüğünü, kitaplarının ilanat acentesi olarak kullanmak istemesindendir. Çünkü Nâzım, su katılmamış burjuvadır. Ve en sahte tarafı, komünist tarafıdır." (Hafta, 15 Temmuz 1935)

Bu ikinci yazı üzerine "Yedigün" dergisinin 17 Temmuz 1935 tarihli sayısında, Naci Sadullah'ın Nâzım Hikmet'le yaptığı bir konuşma yayımlandı.

Naci Sadullah genç bir yazardı. Süreyya Paşa ile uzaktan bir akrabalığı vardı. Ailesine yergi yazan şairi dövmek için "Resimli Ay"a gitmiş, ama Nâzım Hikmet'le tanışıp konuşunca, ona hak vermişti. Böylece başlayan dostlukları, Naci Sadullah'ın röportaj yazarı olmaya yönelmesiyle kalem arkadaşlığına dönüşmüştü. Aslında Naci'yi bu işe yüreklendiren Nâzım'dı. Peyami Safa'nın saldırısına karşı onun aracılığını seçmesi de, çok ilgi çekecek, çok okunacak bir röportaj yapmasına olanak sağlamak içindi.

Nâzım Hikmet bu konuşmada kendini savunmaya gerek duymadan, Peyami Safa'nın kişiliği üzerinde durmuştu :

"Peyami sosyal bakımdan şayan-ı dikkat ve arsıulusal bir tiptir. Çünkü onun sürülerle benzerine, sade Türkiye'de değil, birçok büyük Avrupa şehirlerinde de rastlanır. Ve onlar, Peyami ve benzerleri, sosyal temelleri çürümüş bir cins küçük burjuva münevverliğinin marka malı olmuş öyle numuneleridir ki ideoloji bakımından karanlık bir çıkmaz içinde çırpınır dururlar. (...)

"Müteredddi [soysuzlaşmış] küçük burjuva münevverliğinin en dikkate değer hususiyetlerinden birisi, nazariyede dehşetli reybi [şüpheci] ve septik görünmeleridir. Fakat bunlar hayatta nazariyedeki reybiliklerine rağmen maddi çıkarları mevzubahs olunca çok pratiktirler ve böylelikle de yaşayışlarında hayli derin tezatlara düşerler. (...)

"Herhangi bir fikre taassupla bağlanmanın, insanı bir sürü adamı haline soktuğunu söyleyen bu tip, mesela masonluk fikrine ve idealine kör bir taassup ve müthiş bir imanla bağlanmıştı

ve bu bağlanışta o kadar ileri varmıştı ki, bir mason locasına girebilmek için üç defa eşik aşındırıp, üç defa reddedilmeyi bile göze almıştı. Ana akideleri malum, hudutları çizilmiş, nizamnamesi mazbut ve matbu olan Maşrık-ı Âzam ideolojisine bu kadar taassupla bağlanmak, onun azası olmak idealini bu kadar benimsemek, sürüye istida verip, sürü adamı olmak istemek değildir de nedir? Ve şimdi sorarım sana, bu tipin nazariyesiyle pratiği, yani düşüncesiyle hareketi arasındaki tezat, masonluktan bir maddi çıkar ummasından başka neye atfedilebilir? (...)

"Müteredddi küçük burjuva münevverlerinin karakter hususiyetleri saymakla tükenir soyundan değildir. (...)

"Onlar şöhret ihtiraslarını ve maddi refahlarını doyurmak uğrunda en aşağılık vasıtalara başvurmaktan çekinmezler.

"Nitekim tetkik ettiğimiz bu tip (...) bugün yanında çalıştığı bir başmuharrirden sitayişle bahsediyor. Fakat az aşağıda aynı muharririn mazisini, onun vaktiyle çıkardığı mecmua için şu satırları yazarak jurnal ediyor :

"'Resimli Ay, putları yıkıyoruz serisi altında, nasyonalistlere taarruza başladı!'"

Konuşmanın sonuna doğru Nâzım Hikmet de Naci Sadullah'a bir soru soruyordu :

"Dünyanın hangi yerinde ve hangi polisi insanı kasketi, ceketi, göğsü, pantolonu ve bacakları için takip eder?"

Naci Sadullah ise bu garip soruya yanıt bile aramadan, şairin "her şeyden önce sade kılığıyla" bu sözleri "tekzip" ettiğini belirtiyordu.

Beş gün sonra, 22 Temmuz 1935 tarihli "Hafta"da yayımlanan "Biraz Aydınlık : 3" başlıklı yazı, bu konuşmaya yanıt niteliğindeydi. Nâzım Hikmet'in söyledikleri için, "hiçbir sosyoloji, bu herzeyi yumurtlamaz. Hiçbir objektif ilim kitabı, bu kaldırım politikacısı ağzını kullanmaz. İlim namına savrulan bu palavra, adi propaganda kitaplarında bile yer bulmaz olmuştur," diyen Peyami Safa, çeşitli konularda birtakım açıklamalar yapıyordu :

"Bir zamanlar bolşevik Rusya'da komünist olmayan herkese müştereddi burjuva, pis burjuva diye hücum etmek âdet olmuştu. (...) Bolşevik Rusya'da bile bu tarz hücum artık ayıp sayılıyor. Sovyet ihtilalinin burjuva medeniyetine neler borçlu olduğunu ve müştereddi burjuva ithamının manasızlığını anlatmak için orada inkılap şefleri tarafından kitaplar yazılmıştır. (...)

"Bundan 9 sene kadar evvel, yani ilk gençliğimde, akrabam ve dostlarım arasında bulunan bazı masonların ısrarı üzerine mason olmayı düşünmemiş değildim. Bilhassa ahlaki prensipleri beni biraz cezbeder gibi olmuştu. Fakat masonlar benimle resmi temasa girerek 'tabiat, ahlak, yaratılış' hakkında fikirlerimi sormaya karar verince, zannederim ki verdiğim cevapla onların akideleri arasında bir fark zuhur etti ve bende mason olmak kabiliyeti görmemiş olacaklar ki, müracaatıma cevap vermediler.

"Üç defa eşik aşındırarak, üç defa reddedildiğim yalandır. (...)

"Ben ki 18 seneden beri bir hafta bile tatil yapmadan, yalnız kalemiyle hayatını kazanmış bir muharririm. (...)

"İsmail Sefa'nın sürgünde öldüğü zamandan, yani iki yaşımdan son zamanlara kadar, necip, çünkü minnetsiz, fakat sırasına göre korkunç bir zaruret içinde büyüdüm. Gene de kalemimden başka hiçbir şeye, hiçbir kimseye müracaat etmedim.

"İşte Türkiye'nin en alnı açık evladından birine, boyu sırık gibi oluncaya kadar aile kucağında dandini bebek gibi hoplatıla hoplatıla büyütülen bu paşa torunu, bu bolşevik züppesi, kellesine yalancı bir amele kasketi taklidi oturtarak siyasi namussuzluk isnadına kalkıyor. (...)

"İlk zamanlar halk gibi ben de onun fikirlerinde samimi olduğunu sanıyordum. Nitekim öyle olduğu için, kendisiyle aynı fikirde olmadığım halde, müdafaasını yapmak gafletinde bulundum. (...)

"Eğer başına kasket ve sırtına amele ceketi giyen adam lalettayin ve mazlum bir işçi ise, hiçbir polis onun peşine düşmez. Fakat bu adam, yazılarından mahkeme salonlarına kadar her yerde cici bolşevik süsünü göstermeye hevesli ve gençler arasında birkaç çömez avlamaya çıkmış propagandacı Nâzım Hik-

met ise, kasketinin de, ot ceketinin de, yürüyüşünün de tesiri hesap edilir.

"Nitekim, bu tosun da aynı hesapladır ki, ayda 200 liradan fazla kıvırdığı zamanlar bile, soğan ekmekten başka aşı olmayan zavallı işçilerin kılıklarını benimseyerek sokak sokak dolaşıp durmuştur. Bilmemiştir ki 'tarihi maddecilik' bir ortaoyunu değildir. Ve Ayvaz rolüne çıkan açıkgöz paşa torununun bu numarasına ne milliyetperver Türk gençliği, ne de Türk işçisi kolay kolay aldanmayacaktır."

Naci Sadullah, 17 Temmuz 1935 tarihli "Yedigün"de, Nâzım Hikmet'le yaptığı konuşmanın bütününü yayımlayamamıştı. Kestiği bölümlerde genel olarak provokatörlerden, özel olarak da Peyami Safa'nın provokatörlüğünden söz ediliyordu. Nâzım'ın isteği üzerine, Naci Sadullah, "Yedigün"ün bir sonraki sayısında, 24 Temmuz 1935'te, bu bölümleri de yayımladı :

"Her yerde, irili ufaklı provokatörler, geniş manasıyla fitne fücurlar ve casuslar, bizim bu tetkik ettiğimiz tipin, Peyami Safa'nın benzerleri arasından çıkar. Eğer biz Peyami'nin bu tarafını ele alacak olursak, ben derim ki, Peyami bir ihtisas mahkemeleri kaçağı, müstereddi provokatördür. Ve bu müstereddi fitnenin maskesini alaşağı etmek, onun korkunç içyüzünü, bulaşık hastalıklar müzesindeki bir ibret levhası gibi ortaya çıkarmak zamanı gelmiştir.

"Ben bu işi parmaklarımın ucunda derin bir tiksinti duyarak yapacağım. Bunu yapmak, dostlarımı bu sinsi hastalığın şerrinden kurtarmak için lazımdır. (...)

"Onun düşüncelerini, görüşlerini ve bütün bir hayat akışını idare eden tek bir dümen vardır : Nefsi, nefs-i azizi, şahsi menfaati.

"Şimdi bu iddiamı ispat edeyim :

"Peyami'nin Babiâli Caddesi'ne düştüğü andan bugüne kadar geçen fikri hayatını tetkik edersek şunu görürüz : O boyuna sağ ve sol arasında bocalamıştır. Bir kapıya kapılandığı, cebi para gördüğü müddetçe sağa gitmiştir. Her kapılandığı kapıdan kovuluşunda, her maddi sıkıntıya düşüşünde sollaşmıştır. Fakat sağa gittiği zamanlar, sola karşı provokasyonlar tertip eden üstat, en

sollaştığı vakitlerde bile, sağı kollayacak kadar kurnazlık göstermiştir. (...)

"Dostluğumuz sıralarında Peyami, maddi bir sıkıntı içindeydi. Bu maddi sıkıntı onu sola doğru itiyordu. Bu itiş, günün birinde öyle bir haddi buldu ki, Peyami şahsen bana : 'Ben senin hatırın için marksist olurum!' demekten çekinmedi. (...)

"Peyami'nin o kara günlerinde benimle yaptığı dostluk, 'hatır için marksist olmak' temayülleri, benim 'bir yere' sırtımı dayamış olduğumu tevehhüm etmesiyle [sanmasıyla] başlamıştı. Ve sonra, bana düşmanlığı da bu vehmin bir hakikat olmadığını anlamasıyla tebellür etti. İşte, bugüne kadar, Peyami'nin, bende affedemediği şey, onu böyle bir sukutu hayale düşürüşümdür. (...)

"Dostlara şu tavsiyede bulunmayı bir vazife bilirim :

"Üç kişi bir yerde oturmuş konuşuyorsunuz. Mevzuunuz havaların fena gittiğidir. Eğer karşıdan onun sökün ettiğini görürseniz, susun! Peyami geliyor!

"Bir matbaanın penceresi önünde duruyor, caddeye bakarak dertleşiyorsunuz. Eğer kaldırımın üstüne onun gölgesinin düştüğünü görürseniz, susun! Peyami geliyor!

"Bir meclistesiniz. Kapı açıldı. O içeri girdi, susun! Peyami geliyor!

"Babıâli Caddesi'ne düşen her gencin ilk öğrenmesi lazım gelen bir parola vardır : Susun, Peyami geliyor!"

29 Temmuz 1935 tarihli "Hafta"daki "Biraz Aydınlık : 4" başlıklı yazısında, Peyami Safa, bu ikinci konuşmayı alaya alan bir havaya girdi :

"Meğer Nâzım Hikmet'in benim için söyledikleri daha sonuna gelmemişmiş. Geçen hafta ikinci bir kısım lakırdılarını okudum. İtiraf ederim ki, ciddi mi konuşuyor, yoksa biraz geç de olsa içine düştüğü fikir açmazından sıyrılmak için işi latifeye dökmek mi istiyor? Anlayamadım. (...)

"Zavallı oğlan...

"Adeta sapıtmış, gözünün önünde fitneler, ihanetler, ihtilaller görüyor ve bir paranoyanın rüyasına benzeyen karmakarışık ha-

yaletler içinde kıpkızıl bir iblis, bir yezit, bir mel'un : BEN, habire karşısına dikiliyorum. (...)

"Benim fitne çıkaran, tahrikât yapan bir (gülmeden yazamıyorum) Lavrens olduğumu ileri sürüyor. 'Susun, diyor, Peyami geliyor, susun.'

"Susun, ben geliyorum, çarparım ha!.. Nasıl çarparım, biliyor musunuz? Bütün konuştuklarınızı not ederim. Hükümete haber veririm. Papelleri cebime doldururum. Ananızı ağlatırım. Sağı sola katarım. Fitne koparırım. Topunuzu hapse sokarım.

"Bu çocukcağız bolşevik falan değildi. Buz gibi Türk dostu vatanperverdi. Hiçbir komünizm iddiasında bulunmamıştı. Onu fitleyen benim, ben... Türkiye Lavrensi, Kızıl Şeytan, Cingöz Recai, ben. (...)

"Billahi karşıma böyle bir zekâ ve şuur harabesi çıkacağını ummuyordum. Gene de bu sözleri Nâzım Hikmet'in söylediğine inanmam. Canım, nasıl olur. Biraz alık salıktır ama, benim bildiğim Nâzım bu kadar beyinsiz değildir. (...)

"Cingöz'den başka bütün eserlerimin işportaya düştüğünü ileri sürüyor. Bir hikâye kitabından başka hangisi acaba? (...)

"Hem sergiye düşmeyen hangi kitap var ki? Hemen bütün Türk ilmi ve Türk edebiyatı.

"Bir Türk münevveri olarak bunun azabını paylaşması gereken Nâzım Hikmet...

"Fakat neler söylüyorum? Nâzım Hikmet ne Türktür, ne münevverdir. Sadece gayri mesul bir adamdır."

Bir hafta sonraki "Biraz Aydınlık : 5"te, Peyami Safa, "bolşevik mankeni", "bolşevik yobazı", "sahte bir komünistin sahte bir mukallidi", "şöhret düşkünü, şöhret kapitalisti", "bolşevik züppesi", "bolşevik madrabazı" gibi birbirini izleyen tanımlamalarla, Nâzım Hikmet'in "kanlı biftekleri, ıstakozları, börekleri afiyetle" yiyen, "tam bir burjuva keyfi içinde" yaşayan bir adam olduğunu söylüyordu :

"Onun bir iki defa hapse girmiş olmasından başka bizi samimiyetine kandıran hiçbir jesti yoktur. Fakat Türk ihtilali içinde fi-

kirlerinde samimi veya gayri samimi pek çok münevver hapse girip çıktı.

"Evvela ihtilal disiplini içinde bu kahramanlıktan ziyade, pek çoklarının başına gelen gayri ihtiyari bir zaruret olmuştur.

"Sonra bunların hiçbirisi Nâzım gibi geçirdikleri bu acı sergüzeşti bir istismar vesilesi yapmak istememişlerdir. Hususiyle şöhret ve nahvet [böbürlenme] lehine istismar.

"Nâzım Hikmet, şimdi tam bir burjuva keyfi içindeyken nice komünistler ne zamandan beri hapistedirler. Nâzım'ın bir fikirden çok, açıkça dönmekten utandığı bir iddianın inadı yüzünden çektiklerine herkesten çok fazla ben acı ve saygı duymuştum. (...)

"Onun bu eziyetini inkâr ve istihfaf edecek [küçümseyecek] değilim. Fakat karanlık bir odadaki zahmetini bize dehasının tasdiki şeklinde ödetmek isteyen bu açıkgözün kaba hilesine düşebilecek safları uyandırmak da nahvetin psikolojisini bilenlerin vazifesidir." (Hafta, 5 Ağustos 1935)

Peyami Safa 12 Ağustos 1935 tarihli "Hafta"da çıkan "Biraz Aydınlık : 6" başlıklı yazısında, Nâzım Hikmet'ten de öteye geçerek bütün komünist aydınları karşısına aldı :

"Bir komünist münevveri, bir komünist filozofu, bir komünist âlimi geçinmek istiyor musunuz? Kırk elli cümle ezberleyiniz ve yerine göre bunları şişiriniz elverir.

"Mesela ahlaka dair şu cümle : 'Ahlak, sınıf menfaatlerinin bir neticesidir. Her şey sınıf içindir, proleterya ahlakının başka esası yoktur. İyi, sınıfın zaferini temin eden her şeydir, fena, onu mağlubiyete götüren her şeydir.'

"Sanata dair şu cümle :

"'Sınıf mücadelesi her yerde olduğu gibi sanata da girecektir. Sınıflı bir cemiyette bitaraf bir sanat ve edebiyat olamaz. Sanat ve edebiyat işçi sınıfının silahıdır.' (...)

"Böyle birkaç düstur daha belleyince, (...) bir komünist münevveri geçinmeniz mümkündür. (...)

"Ben bu küçük ve mevzu olan şahıs kadar basit bir polemikte böyle bir tenkide girecek değilim.

"Sadece demagojiye, ukalalığa, züppeliğe çok müsait bir akidenin bizde yetiştirdiği zıpır idealistlerin sahtekârlıkları üzerine bir kandil ışığı tutmak istedim. (...)

"Gelecek sayıda bu mevzuu layık olmadığı ehemmiyete kavuşmuş olmaktan geç bile olsa kurtararak seriyi bitireceğimizi sanıyorum."

19 Ağustos 1935 tarihli "Hafta"da çıkan "Biraz Aydınlık : 7" başlıklı son yazısında, Peyami Safa, tartışmanın bir özetini veriyor, kendi sözlerini sıralayıp şöyle diyordu :

"Nâzım Hikmet bütün bunlara, adeta beni dostça teyit etmek [doğrulamak] istiyormuş gibi kıt cevherinin ve düşük kalitesinin tam bir vesikası olan sözlerle cevap vermeye özendi. (...)

"Abes [boş] ithamlarının delillerini bulmaktan âciz kalınca aynı yavan lakırdıları, manzum bir lafazanlığın kuru kalıbına dökerek, Babıâli yokuşunda dükkân dükkân dolaştı, yazdığını önüne gelene okudu. (...)

"Tekrar ederim, evvelce kafasının ve yazılarının hışırlığında ısrar edenlere karşı müdafaasını yaptığım Nâzım Hikmet'in bu kadar mayasız, cevhersiz ve bomboş olduğunu ben bu polemiğe başlarken bilmiyordum. Bilseydim onu bu kadar silkelemeye lüzum görmezdim."

Nâzım Hikmet'in yazdığı 11-20 Temmuz 1935 tarihli "Bir Provokatör Üstünde Hiciv Denemeleri" başlıklı şiir dillerde dolaşmaya başlamıştı.

Yusuf Ziya Ortaç ile Orhan Seyfi Orhon, 1 Eylül 1935'te yayımlamaya başladıkları "Aydabir" dergisinin ilk sayısında, okurların merakla bekledikleri bu şiiri yayımladılar.

Ama dergide, nasıl olmuşsa, "Mason localarına üç defa başvurup / mason localarından üç defa kovulmayı" diye biten 17 satırlık bir bölüm atlanmıştı. Yusuf Ziya Ortaç özür dilerken, Nâzım Hikmet bu hatanın kendisine bütün yergilerini bir araya toplayıp *Portreler* adıyla bir kitap çıkarma düşüncesini verdiğini söyleyerek ona teşekkür ediyordu.

"Aydabir"in aynı sayısında Peyami Safa'nın da bir yazısı vardı. "Boyalı Cümle" başlıklı bu yazıda içinde hiçbir yeni düşünce bulunmayan boyalı yazılardan söz ediliyordu :

"Bu yazıların teşbih kalabalığı altında tek fikre tesadüf edemezsiniz. Mesela bu muharrir gaipten bir adamı kasdederek aleyhine sebepsiz veriştirir. Onu çürümüş yumurtaya, ham ayvaya, yelkeni patlamış gemiye, kaburgası çürümüş tekneye, ne bileyim, şimşek yutarak göbeği çatlayan bir leyleğe, daha bir şeylere, bir şeylere benzetmeye uğraşır. Bütün bu boyaların altındaki fikir küfürden başka bir şey değildir."

Peyami Safa'ya "Bir Provokatör Üstünde Hiciv Denemeleri"nin o sayıda yer alacağı önceden bildirilmiş olmalı. Yusuf Ziya Ortaç ile Orhan Seyfi Orhon tartışmada Nâzım Hikmet'i tuttukları için yayımlamış değillerdi şiirini. Amaçları okur çekmekti. Bu, herkes gibi, Peyami Safa'nın da bildiği bir şeydi. Onun için de dergi sahiplerinin tavrını yadırgamamıştı.

Nâzım Hikmet'in altı kitap sayfası tutan, uzun yergisinde şöyle bölümler vardı :

Bir düşün oğlum,
bir düşün ey yetimi Safa
bir düşün ki, son defa
anlıyabilesin :
Sen bu kavgada
bir nokta bile değil,
bir küçük, eğri virgül,
bir zavallı vesilesin!..
Ben, kızabilir miyim sana?
Sen de bilirsin ki, benim âdetim değildir
bir posta tatarına
bir emir kuluna sövmek,
efendisine kızıp
uşağını dövmek!.

Sen de bilirsin ki, jurnal esnafı, senin gibiler
tutulup kulaklarından birer birer
teşhir edilirler..
Ben, sadece söküp
bir fitnenin otuz iki dişini,
ve Babıâli kaldırımlarına döküp
geleceğini, geçmişini
aldım omuzuma işte bu teşhir işini....

(...)

Bir düşün oğlum,
bir düşün ey sayın provokatör...
Her dövüşen sersemdir senin için
her anlayıp inanan kör.
Ve sen ki, bir fikre bağlanışın
azılı düşmanısın;
anlat bana nasıl oldu da şu,
anlat bana nasıl oldu da sen,
yanarak boynu müsellesli bir mason imanıyla
boyamak istedin Süleymanın çift sütununu
o biçare "hürriyeti efkâr"ın kanıyla?
Hem ne derin bir inanışmış ki, bu,
ne müthiş bir ateşle yanışmış ki, bu,
göze aldırmış sana
fenafil-maşrıkı âzam olmayı,
mason localarına üç defa başvurup
mason localarından üç defa kovulmayı.

Peyami Safa 9 Eylül 1935 tarihli "Hafta"daki yazısının altına eklediği notta bu şiirde yergi konusu yapılan yönleriyle övündüğünü belirtti :

"Nâzım Hikmet'in fikir taraflarında apışınca söyleyecek bir şey bulamayarak işi destan yazmaya döktüğünü ve hakkımda bir manzume çırpıştırarak dükkân dükkân dolaşıp okuduğunu ev-

velce bildirmiştim. Bu manzumesini bir mecmuada gördüm. Alık oğlan, benim sayısız kusurlarım dururken iftihar ettiğim tek tük birkaç faziletimi hicvetmeye yeltenmiş. (...)

"Sözü Cingöz Recai'ye bırakacağım. Gelecek sayılarımızın birinde onun bu Nâzım Hikmet denilen meslektaşına cevabını okuyacaksınız. İşi fikir ve ideoloji tarafından kaçırıp, vesikasız imalarla dolu adi bir soytarılığa götüren bu zıpıra artık Server Bedi'nin kahramanı şak şak vuracaktır."

Peyami Safa'nın "Cingöz Recai müstensihi [kopyalayanı] Server Bedi" diye imzaladığı karşı yergi, "Cingöz Recai'den Nâzım Hikmet'e" başlığıyla, "Hafta"nın 23 Eylül 1935 tarihli sayısında yayımlandı. Sunu yazısının sonunda şöyle deniyordu :

"Münakaşayı (...) çirkin bir alay zeminine döken Nâzım Hikmet, artık ciddi bir muhatap olmaktan böylece istifa edince, Peyami Safa ona kendi tarzında manzum konuşmanın ne basit bir yazı oyunu olduğunu ispat için karaladığı şu cevabı, Server Bedi'nin meşhur kahramanı Cingöz Recai imzasiyle bugün 5. sayfamızda neşrediyoruz."

Nâzım Hikmet'in tarzını "basit bir yazı oyunu" sanıp ona bu yolla seslenmek isteyen herkes gibi, Peyami Safa'nın da tam bir başarısızlığa uğradığı görüldü. Başka anlayışlarda kendilerini kabul ettirmiş şairlerin bile, denediklerinde tatsız taklitler durumuna düştükleri, gizine varılması hiç de ilk bakışta sanıldığı kadar kolay olmayan bir tarz söz konusuydu.

"Cingöz Recai'den Nâzım Hikmet'e" başlıklı oldukça uzun yerginin ilk satırlarıyla son satırlarını okuyalım :

> Gel bakayım,
> lüle lüle, kıvrım kıvrım, samur saçlı,
> pamuk tenli, al yanaklı sarı papam,
> gel bakayım anam babam,
> gel bakayım yetimlikle maytap eden paşa zadem,
> güzel âdem!

* * *

Bre toprak altında yatan
büyük Türk ölülerine çatan
bre tümen tümen kıtır bom
bre tümen tümen palavra
bre işçiye yalan
ölüye iftira atan
sağı sola katan
bre kaltaban
bre Türk düşmanı, bre vatan
haini şarlatan!
Sen artık buralarda
kolay dikiş tutturamazsın
sahte komintern taktikalı
dolmalarını yutturamazsın.
Çekil!
Bugün yaptığın gibi
Metr-Goldvin-Mayer şirketinin
İstanbul kolunun başına dikil.
Yüzünden maskeni, başından kasketi at
sermayenin altına yat!
Yerini şimdi buldun işte :
Hak berekât versin, asilzadem,
berekâaat!

Tartışmanın Nâzım Hikmet ile Peyami Safa arasında kişisel bir çekişme olarak kalmayacağı beklenen bir şeydi.

"Bir Provokatör Üstünde Hiciv Denemeleri"nde Namık Kemal'e değinilen bir bölüm vardı :

Bir düşün oğlum,
bir düşün, ey, göbekli patron veletlerinin
"Doğru yol" göstericisi,
bir düşün ey yetimi Safa,
bir düşün ve hatırla ki, son defa :

O, takma aslan yeleli Namık Kemal üstadın senin;
abanoz ellerinden
zenci kölesinin
som altın taslarla şarap içerek
ve "didarı hürriyet"in dizinde
kendi kendinden geçerek :
"Yüksel ki yerin
bu yer değildir,
Dünyaya geliş
hüner değildir!"
demiş...

Bu sağcıları kışkırtmak için bulunmaz bir fırsattı. Nâzım Hikmet'e karşı bir kampanya başlatılabilirdi.

Nihal Adsız hemen bir kitapçık yayımlayarak milliyetçi gençliği ayaklanmaya çağırdı :

"Komünist Nâzım Hikmetof ile romancı Peyami Safa'nın aralarında ne geçtiyse geçti. Düne kadar birbirinin dostu ve bedava reklamcısı olan bu iki edib-i şehir bozuşup cilveleştiler. (...) Fakat Nâzım Hikmetof Yoldaş bu münakaşayı Türk milliyetperverliği üzerinde tepinmeye yeltenmek için bir vesile yaptı ve Türkiye'nin en büyük adamlarından biri olan Namık Kemal'i arslan postu giymiş olmakla itham etti. (...)

"İstanbul'da bir de 'Milli Türk Talebe Birliği' vardır. (...) Türk şairi hakarete uğruyor da bu Türk gençliği sesini çıkarmıyor. Nerde kaldı Namık Kemal için yapılan ihtifaller?.. (...)

"Türk işçisi bu deli saçmaları, bu gerdan kırmalar, nara atmalarla mı kurtulacak, bolluğa, tokluğa, sağlığa kavuşacak? Hayır Nâzım Hikmetof Yoldaş! Aç adamlar ne yetimi Safa'nın kırık mızraplı udu, ne de Namık Kemal'in ölüsüyle ve kemikleriyle beslenmek istemiyorlar. (...) Aç adamlar iş ve refah istiyor. (...)

"Nâzım Hikmetof Yoldaş! Sarı suratlı afyonkeş Çinlilerle kara suratlı yamyam Habeşlerin davasını güdüyorsan, haydi oraya... Yolun açık olsun. Babıâli Caddesi'nde Habeş davası müdafaa olunamaz. (...)"

Peyami Safa "Hafta"nın 11 Kasım 1935 tarihli sayısında yayımlanan "Namık Kemal ve Gençlik" başlıklı yazısında, Adsız imzalı bir kitapçığın çıkmasıyla kapışılıp tükenmesinin bir olduğunu, bir söylentiye göre de toplatıldığını, onun için de kendisinde bulunmadığını, ama bir gencin elinde görüp ayaküstü bir göz gezdirdiğini anlatarak şöyle diyordu :

"O hicviye, ne Türk gençliğinin Namık Kemal'e bağlılığından, ne de bu bağlılığı gösterme cesaretinden şüphe ettirecek ehemmiyette olmadığı için, küstah bir ağıza inmiş veya inecek münferit şamarları kâfi bulanlardanım. Çünkü her yerde ve her devirde büyüklerin mezarına işemek isteyen birkaç fikir züppesine tesadüf edilebilir. (...) İki sille ve bir tekme, külhanileri makberin civarından uzaklaştırır. (...)

"Bu vazife yapılmıştır ve eksiği kaldıysa yapılacağına da şüphe yoktur. (...) Türk gençliğinin artık notunu tamamiyle verdiği bir nafile delikanlı için seferber olmasına lüzum görenlerden değilim."

Nâzım Hikmet'le arası açık olan Hikmet Kıvılcımlı'nın çevresindeki solcu gençler de onun Namık Kemal'e sataşmasını doğru bulmamışlar, bunu gazeteye gelip kendisine söylemişlerdi. Böylece Namık Kemal solda da, sağda da günün konusu oluverdi. Soruşturma kitapçıkları hazırlanıyor, toplantılar yapılıyordu.

Öylesine ki, arkadaşları Nâzım'ın sokakta bir saldırıya uğramasından bile korkmaya başladılar.

Atatürk'ün ulusal hudutlarımız içinde, kendi gücümüze dayanarak ayakta durmak, gelişmek, ülkemizi onarmak, insanımızı mutlu etmek amacını güden, gerçekçi "milliyetçilik" anlayışına karşı, Almanya'dan esen rüzgârlarla iyice güçlenmeye başlayan ırkçı, turancı, dünyadaki bütün Türkleri bir araya getirme düşünü kuran, serüvenci bir "milliyetçilik" anlayışını savunanlar, Namık Kemal'in vatan şairliğinden, gür sesinden hız almak istiyorlardı. Nitekim 1930'ların başında Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver) Türk Ocağı'na hem Mustafa Kemal'in, hem de Namık Kemal'in büstlerinin konulacağını söylemişti.

Bu gelişmeler yaşanır, üniversite gençliği bu yöne çekilmeye çalışılırken, İspanya'da Cumhuriyetçiler'den yana çıkan, İtalyan faşizminin Habeşistan'ı işgal etmesini kınayan, Namık Kemal'e dil uzatan bir şaire katlanılamazdı. Saldırıların arkası kesilmek bilmedi. 1936 yılına da aynı havada girildi.

Nâzım Hikmet, kimileri sonradan çeşitli alanlarda üne eren Namık Gedik, Zahir Güvemli gibi gençlerin söylediği ağır sözlerin yanı sıra, kendi tarzında manzumelerle de aşağılanıyordu.

Abdülbâki Gölpınarlı'nın yergisinden bölümler :

Bugünlük senin ağzını kullanacağım : Ulan
Yalancı pehlivan!
"Ölüleri rahat bırak oğlum"
Dedikten sonra bilmem kime çatmak için
Ve birkaç afi satmak için
Bu millete milliyetini duyuran,
Zulmü, istibdadı, tahakkümü kıran
Büyük Türke, Namık Kemale sövmek
İçtiğin Moskof şarabının neşesinden olsa gerek!

(...)

Galiba aynaya baktın ki
Takma arslan yeleli
Aksini gördün,
Ey yetim-i vatan!

(...)

Sırtlan tabiatlı nebbaş!
Ulaaan
Boynundan yaralı
Kızıllı karalı
Engerek!

Köy ağası olduğunu söyleyen biri de 12 x 16 cm boyutlarında, 32 sayfalık küçük bir kitapçık yayımlamıştı. Namık Kemal'in oğlu

Ali Ekrem Bolayır'a armağan edilen bu kitapçıkta da gene aynı tarz bir manzumeyle ileri geri sözler ediliyordu.

Nâzım Hikmet'in arkadaşlarından Ahmet Cevat, *İt Ürür Kervan Yürür* adlı, 48 sayfalık bir kitapçıkta Orhan Selim'in bazı yazılarını bir araya getirerek, başa, sona eklediği kısa açıklamalarla bu saldırılara da değindi. Baştaki yazısını şöyle bitiriyordu :

"Ben Nâzım'ın yazılarından bir kısmını seçtim, neşrediyor ve iddia ediyorum : Nâzım'a bu adamlar iftira ediyorlar."

Portreler'de yer alan "Orhan Selim" başlıklı şiirin son dizeleri de sürekli yapılan "burjuva oldu" suçlamasına karşılıktı :

Yalnız unutma bir şeyi :
yorulur da
ayağın kayarsa eğer
seni herkesten önce ben
taşlarım!
Fakat bugün
sende beni sattığını gösteren
bir tek satır bulanın
alnını karışlarım!

1935 Ekimi sonlarına doğru birkaç yazısını Zekeriya Sertel'in yayımlatmaması üzerine, Nâzım Hikmet "Tan"dan ayrıldı. Artık yalnız "Akşam"da yazıyordu. Şiirleri ise "Yedigün"de, "Aydabir"de, "Resimli Herşey"de çıkmaktaydı. *Taranta-Babu'ya Mektuplar*'dan bazı parçaları da bu dergilere verdi. Yıl sonuna doğru Yeni Kitapçı *Portreler*'i yayımladı. Arkasından yayımcısı açıklanmayan *Taranta-Babu'ya Mektuplar* geldi. Bu kitabı da herhalde Sabiha Sertel'in kardeşi Yusuf Kenan'ın sahibi olduğu Yeni Kitapçı yayımlamıştı. Ama faşizme karşı yayın yapmanın sakıncalar doğurabileceği bir dönemde, şair kitabın tek sorumlusu görünmeyi daha doğru bulmuş olmalıydı.

Türkiye gerçi Milletler Cemiyeti'nin bir üyesiydi. Atatürk dünya olaylarının gelişiminden kaygılanıyor, çevresindekilere, Hitler

ile Mussolini için, "Bu adamlar insanlığın başını yakacaklar, çünkü savaş nedir bilmiyorlar!" gibi sözler ediyordu.

Ama Türkiye'yi yönetenler arasında gözü kapalı Alman dostu olan, Almanya'dan gelen her şeyi olumlu karşılayan pek çok kişi vardı. Basında, aydınlar arasında, ırkçı, turancı düşüncelerin üste çıkması olumlu karşılanıyor, Yahudilere soykırım uygulayan nasyonal sosyalistlerin Türkleri Ari ırktan saymalarından adeta gurur duyuluyordu.

Yer yer düzyazı, yer yer manzum mektuplar olarak yazılan, Henri Barbusse'ün anısına armağan edilen *Taranta-Babu'ya Mektuplar*'da, İtalya'nın tarihine, sanatçılarına, yazarlarına, siyasa adamlarına, hatta gazete kesikleriyle ekonomisine değiniliyor, faşizmin kara yüzü bütün acımasızlığıyla sergileniyordu. Bir aşkı yansıtan duyarlı mektuplarla ağır bir siyasal eleştiri.

Babasının yirmi beşinci kızı
benim üçüncü karım,
gözlerim, dudaklarım
TARANTA-BABU.
Sana bu
mektubu
içine yüreğimden başka bir şey komadan
yolluyorum
Roma'dan.
Bana darılma sakın
şehirlerin şehrinden gönderecek
kendi yüreğimden daha akla yakın
bir hediye
bulamadım
diye.
(...)

Aylardır
kalmadı çalmadığım kapı.

Sokak sokak
yapı yapı
adım adım
Roma'da
Roma'yı aradım!..
Burda artık
büyük ustalar mermeri ipekli bir kumaş gibi
kesmiyor;
Floransa'dan rüzgâr esmiyor!.
Ne Dante Aligeri'den şarkılar,
ne Beatriçi'nin nakışlı yüzü var,
ne Leonardo da Vinçi'nin öpülesi eli!..
Mikel Ancelo
müzelerde prangalı bir kürek mahkûmudur.
Ve sapsarı boynundan
bir katedral duvarına asmışlar Rafael'i!.

(...)

İtalya'nın
nakışlarında güneşler oynaşan ipekli şalları,
Pompei yollarında kara katırlarının nalları,
boyalı kutusunda Verdi'nin yüreği atan
laternası
ve âlâ düdük makarnası
kadar
faşizmi de meşhuurdur
Taranta-Babu.
İtalya'da faşizm
Emilialı büyük toprak kontlarının asalarından
ve Romalı bankerlerin demir kasalarından
geçip
İL DUÇE'nin dazlak kafasında dank demiş
bir nuurdur
Taranta-Babu..

(...)

Hehehey TARANTA-BABU
hehehey
yaşamak ne güzel şey
anasını sattığımın
yaşamak ne güzel şey..
Düşün beni
kollarım, senin üç çocuk doğuşmuş
geniş kalçalarındayken...
Düşün sıcak...
Düşün kara bir taşa damlıyan
çırılçıplak
bir su sesini...
İstediğin yemişin
rengini, etini, adını düşün...

(...)

Düşün TARANTA-BABU!
İnsanoğlunun yüreği
kafası
kolu
yedi kat yerin altından
çekip çıkarıp
öyle ateş gözlü çelik allahlar yaratmış ki
kara toprağı bir yumrukta yere serebilir,
yılda bir veren nar
bin verebilir.
Ve dünya öyle büyük,
öyle güzel
öyle sonsuz ki deniz kıyıları
her gece hepimiz
yan yana uzanıp yaldızlı kumlara
yıldızlı suların
türküsünü dinleyebiliriz..

Yaşamak ne güzel şey
TARANTA-BABU
yaşamak ne güzel şey...
Anlıyarak bir usta kitap gibi
bir sevda şarkısı gibi duyup
bir çocuk gibi şaşarak
YAŞAMAK...
Yaşamak :
birer birer
ve hep beraber
ipekli bir kumaş dokur gibi...
Hep bir ağızdan
sevinçli bir destan
okur gibi
YAŞAMAK..

. . . . . .
. . . . . .

YAŞAMAK..
Ne acayip iştir ki
bu ne mene gidiştir ki TARANTA-BABU
bugün bu
"bu inanılmıyacak kadar güzel"
bu anlatılamıyacak kadar sevinçli şey :
böyle zor
bu kadar
dar
böyle kanlı
bu denlü kepaze...

(...)

Geliyorlar Taranta-Babu,
seni öldürmeğe geliyorlar.

Karnını deşip
barsaklarının
kumun üstünde aç yılanlar gibi kıvrandıklarını
görmeğe geliyorlar.
Seni öldürmeğe geliyorlar Taranta-Babu,
seni
ve keçilerini.
Oysaki ne onlar seni tanır
ne onları sen..
Ve ne keçilerin atlamıştır
onların çitlerinden.

Geliyorlar Taranta-Babu.

(...)

Onları ordu ordu
tabur tabur
bölük bölük
fakat teker teker
düğüne götürür gibi
üç denizden aşırıp
ölüme getirdi gemiler..

Geliyorlar Taranta-Babu,
geliyorlar içinden bir yangın alevinin.

Faşizmin, nasyonal sosyalizmin yükselişine karşı her şeysini ortaya koyarak savaşıma giren Nâzım Hikmet, Alman hayranı sağcıların dört bir yandan sürekli saldırdıkları bir kişi durumuna gelmişti. Düşmanları gittikçe çoğalıyordu.

Orhan Selim, 20 Kasım 1935 tarihli "Akşam"da "Düşmanı Çok Olmak" başlıklı şu yazıyı yayımladı :

"Düşmanı çok olmak iyi şeydir. Düşmanı çok olanın her vakit dostu da çok olur mu? Bilmem. Fakat düşmanı çok olanın dostları sağlam olur; bunu bilirim.

"Çeşit çeşit düşmanı vardır insanın. Göz göze kavga edeni, arkadan çelme takmaya çalışanı, irilisi, ufaklısı, güçlüsü, güçsüzü.

"Göz göze kavga edenle çarpışmak tatlıdır. Arkadan çelme takmaya çalışanla uğraşmak baş ağrısı gibi bir meseledir. İrisine karşılık verirsin, ufağına aldırmazsın.

"Bir de manyak soyundan düşman vardır. Kendini dev aynasında, bütün dünyayı dürbünün tersiyle görür. Seni hiçe saydığını söyleyerek saldırır, hızını alamaz bir daha atılır üstüne, yana çekilirsin, yuvarlanır!

"Bu soy düşmanla kavga tatsızdır, çünkü karşında dev aynasına vurmuş bir gölgeden başka bir şey yoktur.

"Düşmanı çok olmak iyidir. İnsana kuvvet verir. İnsana, insan gibi, düşünerek, inanarak yaşadığını anlatır."

1935'ten 1936'ya geçerken Nâzım Hikmet'in yüklendiği işler gittikçe ağırlaşıyordu. Bir yandan sabahtan akşama kadar İpek Film Stüdyosu'nda çalışarak ailesinin geçimini sağlıyor, bir yandan da Orhan Selim'in güzel Türkçe denemelerinin arasına sokuşturduğu yazılarla okurlarına dünya olayları üzerine doğru bilgiler vermeye çalışıyordu. Biraz daha fazla para kazanmak için gazetelere yazdığı tefrika romanlarında bile insanları sağlıklı düşüncelere çekme çabası içindeydi.

Ama yazınımız açısından en önemlisi, o güne kadar edindiği şiir deneyimiyle, yapıtlarının doruğuna oturtacağı, *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı* üzerinde çalışmakta oluşuydu.

Bu işe yeterince zaman ayıramadığına üzülüyor, yaşam koşullarının, olayların baskısından kurtulamamanın sıkıntısını çekiyordu. Aklı İtalya'da, İspanya'da, Almanya'daydı.

Örnekse Orhan Selim 26 Temmuz 1936 tarihli "Akşam"da, Sadri Ertem'in İspanya olaylarının içyüzünü anlatan bir yazısını söz konusu ederek bu işin dünya için ne anlama geldiğini belirtmeye çalışmıştı :

"İspanya'da irtica çoluk çocuk, kadın erkek, şehir ve köy bütün bir emekçi İspanyol halkını kan ve ateş içinde ezmeye çalışırken kaydedilmesi lazım gelen bir nokta daha vardır.

"İspanya'da bu en mürteci unsurları teşkil edecek asiler muzaffer olurlarsa dünya sulhu, bu sulhun bugün yegâne temeli olan 'demokratik' cephesinden yara alacaktır. İspanya sulh unsuru olmaktan çıkacak, harp unsuru olacaktır. Dünya sulhunu korumak için uğraşan bütün milletler, işte bir de bu bakımdan İspanyol hadiselerini heyecanla takip etmektedirler."

Orhan Selim, kendine sataşanların çoğuna gülüp geçiyordu. Ama günlük yaşamla ilgili olaylara, örnekse öğrenci pasoları ya da Sular İdaresi gibi konulara değinirken, araya "Mistik" diye bir yazı sokup şöyle sözler etmekten de geri kalmıyordu :

"Bayım MİSTİK'tir!

"Bayım mistiktir, ama yemekte tabak tabak mistizme değil, tabak tabak levreğin âlâsına, kebabın yumuşağına ve pilavın yağlısına iltifat eder.

"Bayım MİSTİK'tir!

"Bayım mistiktir, ama ruhunu mistizmle sarhoş etmek isterken bile, midesini yardımcı çağırır. Votkanın sertine, rakının altınbaşına, biranın köpüklüsüne ve alışkanlığı varsa eğer kokainin halisine başvurur. (...)

"Bayım MİSTİK'tir!

"Bayım mistiktir, ama ne sırtında aba, ne elinde asa vardır. Elbisesi modaya uygun, iskarpinleri halis glasedir. (...)

"Sokakta kadınlara söz atar ve barda dansözleri sıkıştırır ve bütün bunları yaparken aklına bir tek mistik beyit gelmez...

"Bayım MİSTİK'tir!

"Leon Blum'u ekmek bıçağıyla kesmek lazım geldiğini söyleyen meşhur kralcı Fransız yazıcısından ders almıştır. (...)

"Ve 'Kandit', 'Grenguvar', 'Nuvel Literer' gibi yine Fransız mecmuaları kapanır da, ben burada Yunus Emre'ye Paris modası üzere dikilmiş papaz cübbesi giydiremem diye korktuğu için, Fransa'da 'Halk Cephesi'nin zaferini beşeriyet için felaket telakki eder.

"Bayım MİSTİK'tir!

"Bayımın mistikliği ölçülüdür, hesaplıdır, menfaatlere dayanır, pratiktir. Fakat ona sorarsanız, mistizm bütün bunların üstünde-

dir, bir anlatılmaz, sezilir ruh haletidir, mistizm her yerde hazır ve nazırdır, onu kaybetmek hayvanlaşmak demektir...

"Bayım MİSTİK'tir!

"Ve bayımın bütün hüneri, hünerbazlığı mistik oluşundadır. Çünkü o yüzünü bu peçenin altından gösterdiği gün karşınızda ya kolay bir şöhret avcısı, ya bir avantürist göreceksinizdir..." (Akşam, 2 Haziran 1936)

Böyle bir yazı ortalığı karıştırmaya yetiyordu. Üç gün sonra :

"İşte konuşuyorlar :

"– Bu sözleri benim için yazdı. Fakat benden korktuğu için adımı söyleyemiyor.

"– Hayır, senin için değil, benim için yazdı. Senden korkmaz, benden korkar.

"– Hayır, hayır, ikiniz için de değil! Benim için. İş ortada, sizin için olsaydı 'kokain', 'fırıldak' demez, sade 'mistik' derdi. Hem o benden hepinizden çok korkar. Adımı bile ağzına alamaz!

"Hedefinize nasıl ulaştığınızı görüyorsunuz ya! (...) Maksadınız bir ferde 'taş atmak' değil, bütün bir sürüyü bir tip biçimde toplayıp teşhir etmektir.

(...)

"Bilin ki, şimdilik, hiçbiriniz teker teker, adınızla sanınızla yoksunuz benim için. Benim için topunuzu birleştiren bir tek 'BAY MİSTİK' tipi var. Hodri meydan, Bay Mistik!.." (Akşam, 5 Haziran 1936)

İki gün sonra, 7 Haziran 1936 tarihli "Akşam"da çıkan "Bay Mistik'in Kurnazlığı yahut 'Taktik'" başlıklı yazıdan da parçalar okuyalım :

"İçlerinden biri topunun namına söz söyledi. Benim de sözüm topunun firması olan Bay Mistik'edir.

* * *

"Bay Mistik kurnazdır.

"Sahib-it-taktiktir.

"Küfreder. 'Küfür ediyorsun!' der. Müfteridir. İftiraya uğradığını söyler.

"Bay Mistik o kadar kurnazdır ki bu marifeti yüzüne vurulduğu zaman :

"– İspat edin! diye böbürlenir.

"Çünkü Bay Mistik bilir ki, onun küfürbazlığını, müfteriliğini, jurnalcılığını ispat etmek için, şimdiye kadar yaptığı 'polemik'leri teker teker, yeni baştan neşretmek lazımdır. (...)

"Halbuki bu yapılmaya değer bir iş değildir. Hem çok uzun sürer, çok yer tutar, hem de bilineni bir daha bildirmek gibi komik bir şey olur. (...)

"Dedim ya, Bay Mistik kurnazdır.

"Sahib-it-taktiktir.

"İşte yine bu kurnaz Bay Mistik'e 'iftira?!' ediyorum. Diyorum ki :

"Onun kurnazlığı bir fırıldağın kurnazlığı gibidir.

"Bir bakarsınız : hudutsuz mücerret 'hürriyet' taraftarıdır. Sonra döner, 'disiplinli' hürriyetten yana çıkar. (...)

"Bir bakarsınız : 'izm'le biten her çeşit mefhumun düşmanıdır. Sonra döner, bazı 'izm'li mefhumlara bağlanır.

"Babıâli caddesinde Kont de Larok gibi dolaşıp, taktik icabı, haykırır :

"– Var mı bana yan bakan? Biz adamı 'Höt!' diyip kaçırırız! Karşımızda kimse dikiş tutturamaz! (...) Biz biliriz, başkası bilmez... (...) Sosyoloji mi istersin? Buyur!.. Felsefe mi?.. Âlâsı bizde!.. Edebiyat mı? Gel öğretelim!.. Doktorluk, mühendislik, hepsi bizde!.. (...)

"O yine, ister geçen seferki adıyla, ister başka bir isimle, başka bir imzayla göstersin kendini. Biz de elimizden geleni yapmaya çalışır, Bay Mistik'in kurnazlıklarını ve taktiğini incelemeye devam ederiz..."

Gene iki gün sonra, 9 Haziran 1936 tarihli "Akşam"da "Bilanço" başlıklı bir yazı yayımlandı. Karşılıklı söylenenleri sırasıyla özetleyerek, Bay Mistik'in arada bir, "Bu işe polisin müdahalesi

hayırlı olur," diye feryat etmesini de anlayışla karşılayan yazar, tatışmayı şöyle bağlıyordu :

"– Bay Mistik, çok kullandığı bir tabirle 'fertiği kırdıktan' sonra, taktik icabı boş bıraktığı meydana tekrar dönerse, bu meydanda yine ana avrat söverek, bin bir dereden su getirip, işine gelmeyen şeyleri anlamamakta inat ederse, 'Ben onu demedim, bunu dedim, benim ispatını istediğim o değil, buydu,' diyerek yaygarayı basarsa, bizim için yapılacak iş : 'Paradi'ye çıkıp profesörün gösterdiği hünerleri seyretmekten ibaret kalacaktık."

Orhan Selim "Akşam" gazetesinde siyasal konulara girmemek koşuluyla yazıyordu. Baştan bunu kendisine açık açık söylemişlerdi. Yazdıklarını temiz Türkçe denemeleri diye niteleyerek güncel yaşam olaylarından söz ediyor, ama fırsatını bulursa araya böyle üstü kapalı bir şeyler sokuşturuyordu. Bu bakımdan yazıları hem gazetede, hem de dışarda yakından izlenmekteydi.

Milletvekili olarak Ankara'da bulunan gazete sahibi Necmettin Sadak arada bir ihbar telefonları alıyordu. Gerçi o böyle şeylere aldırmayan, seçkin bir gazeteci, olgun bir siyasa adamıydı, ayrıca toplumsalcılığı kaçınılmaz bir gerçeklik olarak görüyordu, ama hava gerginleşip bu tür telefonlar sıklaşınca, İstanbul'a gelişlerinden birinde, ilkin gazetesinde çalışan Vâlâ Nureddin Vâ-Nû gibi, Cemal Nadir Güler gibi güvendiği kişilerle konuştu, sonra gazeteye yazı getirdiği bir gün Nâzım Hikmet ile yazıişleri müdürü Enis Tahsin Til'i odasına çağırıp onlara yapılan ihbarlardan söz etti. Orhan Selim'in suçlanan yazılarını birlikte gözden geçirdiler. Hiçbir şey yoktu. Bu arada Nâzım Hikmet yazıları Enis Tahsin Til'in kendisinden daha iyi anımsadığını, büyük bir dikkatle, üstelik de beğenerek okumuş olduğunu gördü. Demek içerden de denetleniyordu, ama büyük bir sevgiyle.

Sorun Orhan Selim'in yazdıklarından değil, arkasında Nâzım Hikmet'in olmasından kaynaklanıyordu. Devletin başındaki insanın, Atatürk'ün de faşizme, nazizme karşı olduğu biliniyordu. Ama bu gerçeğe ses çıkaramayanlar, özellikle solcuların Mussolini'ye, Hitler'e, Franco'ya dil uzatmalarına katlanamıyorlardı.

Değil Nâzım Hikmet gibi komünist olduğunu açık açık söyleyenlere, halktan geldikleri, halkın acılarını yansıttıkları için adı komüniste çıkanlara bile Babıâli'de yer yoktu.

Böyle yazarları işsiz bırakarak nasıl açlıktan öldürdüklerine Kemal Ahmet olayı taze bir örnekti. Orhan Selim'in de her kapıdan geri çevrilmesini, işsiz kalmasını istiyorlardı.

Kemal Ahmet orta boylu, esmer, gözleri fırlak, önceleri oldukça temiz giyinen, bileğinde altın zincir taşıyan bir delikanlıydı. Yüksek Ticaret Okulu'nda okurken, 22 yaşında Babıâli'ye gelmiş Serbest Fırka'nın yayın organı "Yarın"da çalışmaya başlamıştı. "Yarın" kapatılınca öteki yazarlarla birlikte o da tutuklandı. Az sonra bırakıldıysa da, bir süre işsiz kalması içkiye düşkünlüğünü kamçıladı, akşamcılığını gün boyuna yaymasına yol açtı.

Nâzım Hikmet gazetelerde tanıştığı gençlerle ilgilenir, yazılarını düzeltir, yabancı dil öğrenmeleri için baskı yapar, kötü alışkanlıklar edinmelerini önlemeye çalışırdı. Kemal Ahmet'e de, Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu ile Suat Derviş'in aracılığıyla gazetelerde iş bulup çalışmasını sağlamış, gündüz içkiciliğinden kurtulması için elinden geleni yapmıştı.

Düşük bir ücretle girdiği "Haber" gazetesinde, "Çulsuz Adam" imzasıyla köşe yazıları yazıp yoksul halkın çektiklerini yansıtmaya başlayınca, adı hemen komüniste çıkan Kemal Ahmet'in çevresinde bir kuşku çemberi oluşmakta gecikmedi. Sıradan bir muhabir olarak getirdiği haberlerden bile kuşkulanılıyordu.

İşsizlik günlerinde altın bileziği, pardösüsü, yeleği hep içkiye gitti. Verem oldu. Basımevlerinde gazeteleri döşek, perdeleri yorgan yaparak yattığı soğuk kış gecelerini aç susuz geçirirken, sonunda genç yaşta kan kusarak öldü.

Ölümünden bir yıl sonra, Nâzım Hikmet'in desteğiyle Ahmet Cevat bu yazarın *Ağlayan Nar ile Gülen Ayva* adlı öyküsünü bir kitapçık olarak yayımlayıp da, Orhan Selim "Akşam"da çok yüceltici bir yazı yazınca ortalık gene karıştırıverdi :

"Öyle ölüler vardır ki, ben onların öldüklerini düşündükçe, vakit olur, yaşadığımdan utanırım. Onlar kadar değerli, onlar ka-

dar büyük, onlar kadar iyi olmadığıma bakmaksızın yaşamaklığım kötü bir iş gibi gelir bana. Sonra, yine onlar kadar iyi, değerli ve büyük olmak için yaşamak isterim.

"Yazıcı Kemal Ahmet benim bu ölülerimden biridir. Dişlerine yapışmış dudaklarından ciğerlerini parça parça, kuru yapraklar gibi dökerek öleli bir yıl oluyor.

"Bence büyük bir ölünün yıldönümündeyiz." (Akşam, 5 Nisan 1935)

Peyami Safa'nın bu yazı üzerine yokuşta karşılaştığı Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'na, "Bak, komünist komünisti nasıl yüceltiyor!" diyecek olması, Nizam'ın Suhulet Kitabevi'nin önünde gürleye gürleye Kemal Ahmet'i anlatmasına, az sonra yanlarına gelen Elif Naci'nin de, "Nizam, bırak şimdi Peyami'yi, Kemal Ahmet için ayaküstü nefis bir yazı yazdın, gel şunu Meserret'te kâğıda dökelim," demesine yol açmıştı.

Meserret'e girdiklerinde Naci Sadullah da Kemal Ahmet'le ilgili anılarını yazıyordu. "Yarım Ay" dergisine verecekti. Suat Derviş ile Hüseyin Avni Şanda da birer yazı yazacaklardı. Nâzım Hikmet'ten ise bir şiir gelecekti. "Yarım Ay"da birlikte yer alacaktı hepsi.

Kaşla göz arasında, Kemal Ahmet'i övmek solculuk, küçümsemek sağcılık oluverdi. Vâlâ Nureddin Vâ-Nû'nun, "Kemal Ahmet içki sofralarında iki kadeh rakıya kavuk sallayan bir dalkavuktu. Şimdi onu bir fikir kahramanı diye tanıtıyorlar!" demesi de solcular arasında bayağı tepkiyle karşılandı.

Nâzım Hikmet'in "Kemal Ahmet" başlıklı şiiri şöyleydi :

Kafası
yüzde yüz uygun muydu kafama
bilmiyorum, ama
o benim soyumdandı.
Etiyle, kanıyla değil,
belki de heyecanıyla değil,
batırıp parmaklarını kanayan yarasına

beyninin ışığını sattığı için
bir ekmek parasına.

Fakat ne yazık ki, o,
namludan kopan bir kurşun gibi haykırıp,
karanlık acıların camını kırıp
güneşi doludizgin gözlerine dolduramadı!
Gün geldi, ağrıdan ayakta duramadı.
Ve işte o zaman
çocuğunu boğan
aç bir ana gibi,
bir çözülmez çemberin kıvranarak içinde,
boğdu kendi elleriyle yüreğini
bir rakı kadehinde.

Tutunmak istedi, kaçtılar;
çalıştı, kırbaçladılar;
susadı, kendi kanını içti o!
Parça parça insan kafası satılan,
kaldırımlarında aç yatılan
bir caddeden
mukaddes bir ıstırap şarkısı gibi gelip
geçti o!..

Nâzım Hikmet derginin yönetim odasında toplanan arkadaşlarına bu şiirini okuduğu gün, Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, "Fevkalade, harikulade, mükemmel, be Nâzım! Demek sen böyle hissi şeyler de yazarsın ha!" diye yeri göğü inletti. Suat Derviş, Mahmut Yesari, Naci Sadullah da çok duygulanmışlardı.

Erenköy'deki Mithat Paşa köşkünde oturup Nişantaşı'ndaki İpek Film Stüdyosu'nda çalışan Nâzım Hikmet, yollarda çok zaman yitiriyor, hele kış aylarında bazen geç saatlere kadar stüdyoda kalınca eve dönmesi bir sorun haline geliyordu. 1935 ortalarında, karşı yakada bir yere taşınmak istedi. Cihangir'de, üvey

annesi Cavide Hanımın oturduğu Güneşli Sokak'ta, Mühürdaroğlu Apartmanı'nın yedinci katında küçük bir daire buldular.

Apartman sahibi ünlü demiryolları müteahhiti Nuri Demirağ ile Nâzım Hikmet'in karşılaşmaları adeta bir olay oldu. Cumhuriyet'in ilk kapitalistlerinden olan bu kişi, hiç kuşkusuz, bambaşka kafa yapısında bir insandı. Ama Nâzım'a çok yakınlık gösterdi. Kişiliğine, şairliğine övgüler yağdırdı. Az bir kira isteyerek, "Önümüzdeki yıl Avrupa'dan iki mühendisimiz gelecek, onun için ben orayı kiraya vermeyi düşünmüyordum. Onlar gelince çıkmayı kabul ederseniz, sorun yok," dedi. Sekreterinin bu konuda bir kâğıt imzalatmaya kalkmasına da engel olarak, Nâzım'a, "Bu memlekette sizin kadar dürüst kaç insan var! Sözünüz bana yeter..." diyerek kestirip attı.

Cihangir'de oturdukları kadar Nâzım Hikmet kira vermeye gittiğinde, Nuri Demirağ'a görünmemeye çalışır, parayı sekreterine verip kaçardı. Adam ondan kira bile almak istemiyordu.

1936'da Yeni Kitapçı'nın yayımladığı *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*, Nâzım Hikmet'in sanatında hem bir doruk noktası, hem de bir dönemeç oldu.

Serbest nazım anlayışı çerçevesinde yazmaya başladığından beri, çeşitli durumlarda, çeşitli sorunlarla karşılaşmış, bunları çözmek için birtakım denemeler yapmıştı. Şiiri bu denemelerle sürekli gelişiyor, yeni yönelimler kazanıyordu.

Şiirle propaganda, kışkırtıcılık, felsefe, tarih, toplumbilim, eleştiri, tartışma, yergi, mektup, ağıt, anı, yolculuk notu, hepsini denemiş, aşk, sevgi, öfke, kıskançlık duygularını işlemiş, hatta şiirle öykü, roman, oyun yazmıştı.

Söylem, ses, ton değiştiriyor, biçimden biçime geçiyordu, ama kesinlikle bir "biçimci" değildi.

Yenilik, değişiklik olsun diye yapmıyordu biçim araştırmalarını. Söylemek, anlatmak istediklerini, yaşamın getirdiği duyguları, düşünceleri söylemeye, anlatmaya çabalarken yeni biçimlere gidiyordu. En göze batan biçimsel yenilikleri yapmış bir şairin "biçimci" olmadığına inanmak kolay değildir, ama bu bir gerçek.

1930'ların ilk yarısında şiirindeki ton değişikliğini, yumuşamayı, ilerki yıllarda şöyle açıklayacaktı :

"Türkiye'ye döndükten sonra, tek bir kez topluluk önünde şiir okuyabildim. Ve daha sonra, şiirlerimi dinleyicilerin kulaklarına fısıldamak zorunda kaldığım için, daha yumuşak kelimeler seçmeye çalışıyordum."

Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı düzyazı bir girişle başlıyordu. Sekiz buçuk sayfa tutan bu girişin ardından gelen 14 bölümün üçü (5, 8, 11) düzyazı, biri (12) yarı yarıya düzyazı, ötekiler serbest nazımdı. Sonda "Tornacı Şefiğin Gömleği" başlıklı bir buçuk sayfalık bir bölümle "Ahmedin Hikâyesi" başlıklı dört sayfalık bir öykü vardı. İki yerde sayfa altlarına düzyazı notlar konmuştu. Bunlardan ikincisi Marx'çılık üzerine, tartışma nitelikli, çok önemli bir nottu.

Ayrıca kitapla birlikte *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı'na Zeyl - Milli Gurur* adlı beş sayfalık bir kitapçık da veriliyordu. Elli dört sayfa olan kitap 100 kuruş, bu kitapçık ise 5 kuruştu.

Yapıtın bazı bölümleri neden düzyazıydı? Şair bir öyküyü düzyazıyla anlatırken yer yer coşup şiire geçtiği havasını mı vermek istemişti? Yoksa Nâzım Hikmet'in, yıllar sonra, bu yapıtından söz ederken, eksik bıraktığını, üstünde yeterince çalışamamış olduğunu söylemesi, bu bölümler yüzünden miydi?

Bu soruların yanıtını bilmiyoruz. Ama *Şeyh Bedreddin Destanı*'nı yazdığı günlerde Nâzım Hikmet'in gerek stüdyoda, gerek Babıâli'de çok yoğun çalışmalar içinde olduğunu, Yeni Kitapçı'nın kitabı bitirip getirmesi için sürekli baskı yaptığını, Nâzım'ın odasına kapanıp saatlerce çalıştığını, karısı Piraye'ye, yanına kimseyi sokmamasını, kapıyı üstüne kilitlemesini, çıkıp bir yere gitmek isterse kendisine de engel olmasını söylediğini biliyoruz.

Kitap şöyle başlıyordu :

"Darülfünun İlâhiyat Fakültesi tarihi kelâm müderrisi Mehemmed Şerefeddin Efendinin 1925-1341 senesinde Evkafı İslâmiye

Matbaasında basılan 'Simavne Kadısı oğlu Bedreddin' isimli risalesini okuyordum."

Şair cezaevindedir. "Yirmi sekiz insanı ve terli çimentosuyla" uyuyan koğuşta yalnız o uyanıktır. Başı ağrımakta, avuçlarının içi yanmaktadır. Kafasında Bedreddin ile Börklüce Mustafa. Üstteki "koğuştan idamlık eşkıyaların zincir sesleri" gelmektedir.

Şerefeddin Efendinin risalesinden okuya okuya ezberlediği satırları alt alta sıralar. Böylece o yılların ilginç, aykırı, şiirsel üslubuyla kitapta anlatılacakların bir özetini çıkarmış olur.

Saat kim bilir gecenin kaçıdır.

"İçimde bir Anadolu türküsü dinlemek ihtiyacı var. Bana öyle geliyor ki, şimdi yolparacılar koğuşundan yine o yayla türküsünü söylemeğe başlasalar başımın ağrısı bir anda diniverecektir.

"Bir cıgara daha yaktım. Eğildim. Çimentonun üstünden Mehemmed Şerefeddin Efendinin risalesini aldım. (...)

"İlâhiyat Fakültesi tarihi kelâm müderrisinin altmış beşinci sayfasını açtım yine. Cenevizlilerin sırkâtibinden bir iki satır ancak okumuştum ki başımın ağrıları içinde kulağıma bir ses geldi. Bu ses :

"– Gürültü etmeksizin denizin dalgalarını aşarak senin yanında bulunuyorum, diyordu. (...)

"Pencerenin demirleri dışında hiçbir yere tutunmasına imkân olmadan böyle boylu boyunca durup bu sözleri söyleyene baktım. (...)

"Şimdi, yıllarca sonra, ben bu satırları yazarken İlâhiyat Fakültesi müderrisini düşünüyorum. (...) Bu yazdıklarımı okursa benim için : 'Gidi hain, diyecektir, hem maddiyundan olduğunu iddia eder, hem de Giritli keşiş gibi, üstüne üstlük aradan asırlar geçmiş iken, Börklücenin denizleri sessizce aşan müridiyle konuştuğundan dem vurur.' (...)

"Başımın ağrısı birdenbire dindi. Yataktan çıktım. Penceredekine doğru yürüdüm. Elimden tuttu. Benden başka yirmi sekiz insanı ve terli çimentosuyla uyuyan koğuşu bıraktık. (...) Börklü-

cenin müridiyle yan yana karanlık denizin dalgalarını sessizce aşarak yılların arkasına, asırlarca geriye, (...) Çelebi Sultan Mehmed devrine gittik.

"Ve işte size anlatmak istediğim macera bu yolculuktur."

Yapıtın ilk bölümünde, Osmanlıca sözcüklere sapmadan yakalanan divan şiiri sesinin estirdiği havayla, olayların geçtiği dönem ile yer belirlenirken, insan emeğinin ürünü güzellikler arasında yaşanan çarpık ilişkiler sergilenerek ülkenin olumsuz yaşam koşullarına değiniliyor.

> Sedirde al yeşil, dal dal Bursa ipeklisi,
> duvarda mavi bir bahçe gibi Kütahyalı çiniler,
> gümüş ibriklerde şarap,
> bakır lengerlerde kızarmış kuzular nar idi.
> Öz kardeşi Musayı ok kirişiyle boğup
> yani bir altın leğende kardeş kanıyla aptest alarak
> Çelebi Sultan Memet tahta çıkmış hünkâr idi.
> Çelebi hünkâr idi amma
> Âl Osman ülkesinde esen
> bir kısırlık çığlığı, bir ölüm türküsü rüzgâr idi.
> Köylünün göz nuru zeamet
> alın teri timar idi.
> Kırık testiler susuz
> su başlarında bıyık buran sipahiler var idi.
> Yolcu, yollarda topraksız insanın
> ve insansız toprağın feryadını duyar idi.

Bu parçadaki "nar idi", "hünkâr idi", "rüzgâr idi", "timar idi", "var idi", "duyar idi" redifli uyaklarındaki "a"ların uzatılarak okunmasını, görüyorsunuz, şiir kendisi zorluyor.

Serbest nazımla aruz ölçüsü sesi yaratmak gibi oldukça güç bir iş başarılmış. Ayrıca, *Türkçe Sözlük*'te bulunmayan, yani günümüze kadar gelememiş, bugün yaşamayan tek sözcük de kullanılmamış.

Sonraki bölümde bu hava bütünüyle değişiyor. Temiz, duru, dingin bir anlatımla, Türk şiirinin 1940 sonrası günlerinde sonsuz çeşitlemelerle işlenip geliştirilecek söyleyiş özelliğinin ilk örneği veriliyor adeta :

Bu göl İznik gölüdür.
Durgundur.
Karanlıktır.
Derindir.
Bir kuyu suyu gibi
içindedir dağların.

Bizim burada göller
dumanlıdırlar.
Balıklarının eti yavan olur,
sazlıklarından ısıtma gelir,
ve göl insanı
sakalına ak düşmeden ölür.

Bu göl İznik gölüdür.
Yanında İznik kasabası.
İznik kasabasında
kırık bir yürek gibidir demircilerin örsü.
Çocuklar açtır.
Kurutulmuş balığa benzer kadınların memesi.
Ve delikanlılar türkü söylemez.

Bu kasaba İznik kasabası.
Bu ev esnaf mahallesinde bir ev.
Bu evde
bir ihtiyar vardır Bedreddin adında.
Boyu küçük
sakalı büyük
sakalı ak.
Çekik çocuk gözleri kurnaz
ve sarı parmakları saz gibi.

İlk iki bölümde iki değişik söyleyişle karşılaştık. Gerçi ikinci bölümdeki anlatı tonu kitabın örgüsünde yer yer duyulup son bölümde öyküyü bağlarken tadına doyulmaz bir güzelliğe ulaşacak, ama arada başka söyleyişlerle de karşılaşacağız. Olayın on beşinci yüzyılda geçtiğini, bir köylü ayaklanması olduğunu unutturmayan, bir birlikte yaşama sevinci coşkusunu, bir savaşı, bir yenilişi yansıtan söyleyişler.

Dördüncü bölümden :

Duyduk ki Mustafa huruç eylemiş
Aydın elinde Karaburunda.
Bedreddinin kelâmını söylemiş
köylünün huzurunda.

Duyduk ki; "cümle derdinden kurtulup
piri pâk olsun diye,
on beş yaşında bir civan teni gibi, toprağın eti,
ağalar topyekûn kılıçtan geçirilip
verilmiş ortaya hünkâr beylerinin timarı zeameti."

Duyduk ki...
Bu işler duyulur da durmak olur mu?
Bir sabah erken,
Haymana ovasında bir garip kuş öterken,
sıska bir söğüt altında zeytin danesi yedik.
"Varalım,
dedik.
Görelim,
dedik.
Yapışıp
sabanın
sapına
şol kardeş toprağını biz de bir yol
sürelim, dedik."

Düştük dağlara dağlara,
aştık dağları dağları...

Köylü şiiri ilerdeki bir bölümde daha da güçlü vuracak damgasını söyleyişe. Ama Karaburun dağlarının eteklerinde "mübalâğa cenk olunca", gümbür gümbür vurguları, çınlayan uyaklarıyla, kaçınılmaz olarak, serbest nazmın yüksek sesli Nâzım Hikmet'i giriyor araya.

Dokuzuncu bölümden :

Kırlarda çocuk başlarını
kanlı gelincikler gibi koparıp
çırılçıplak çığlıkları sürükleyip peşinde
beş tuğlu bir yangın geliyordu karşıdan ufku sarıp.
Bu gelen
Şehzade Murattı.
Hükmü hümâyun sâdır olmuştu ki Şehzade Muradın
ismine
Aydın eline varıp
Bedreddin halifesi mülhid Mustafanın başına ine.

Sıcaktı.
Bedreddin halifesi mülhid Mustafa baktı,
baktı köylü Mustafa.
Baktı korkmadan
kızmadan
gülmeden.
Baktı dimdik
dosdoğru.
Baktı O.
En yumuşak, en sert
en tutumlu, en cömert
en
seven,

en büyük, en güzel kadın :
TOPRAK
nerdeyse doğuracak
doğuracaktı.

Baktı.
Bedreddin yiğitleri kayalardan ufka baktılar.
Gitgide yaklaşıyordu bu toprağın sonu
fermanlı bir ölüm kuşunun kanatlarıyla.

(...)

Mübalâğa cenk olundu.

Aydının Türk köylüleri,
Sakızlı Rum gemiciler,
Yahudi esnafları,
on bin mülhid yoldaşı Börklüce Mustafanın
düşman ormanına on bin balta gibi daldı.
Bayrakları al, yeşil,
kalkanları kakma, tolgası tunç
saflar
pâre pâre edildi ama,
boşanan yağmur içinde gün inerken akşama
on binler iki bin kaldı.

Hep bir ağızdan türkü söyleyip
hep beraber sulardan çekmek ağı,
demiri oya gibi işleyip hep beraber,
hep beraber sürebilmek toprağı,
ballı incirleri hep beraber yiyebilmek,
yârin yanağından gayri her şeyde
her yerde
hep beraber
diyebilmek
için
on binler verdi sekiz binini..

Bu yenilgi karşısındaki üzüntüsünü açıklarken söylediği sözlere ise şair bir not düşmek gereğini duymuştu :

Tarihsel, sosyal, ekonomik şartların
zaruri neticesi bu!
deme, bilirim!
O dediğin nesnenin önünde kafamla eğilirim.
Ama bu yürek
o, bu dilden anlamaz pek.
O, "Hey gidi kambur felek,
hey gidi kahbe devran hey,"
der.
Ve teker teker,
bir an içinde,
omuzlarında dilim dilim kırbaç izleri,
yüzleri kan içinde
geçer çıplak ayaklarıyla yüreğime basarak
geçer Aydın ellerinden Karaburun mağlupları..*

Nâzım Hikmet'in düştüğü not şöyleydi :

(*) Şimdi ben bu satırları yazarken, "Vay, kafasıyla yüreğini ayırıyor; vay, tarihsel, sosyal, ekonomik şartları kafam kabul eder amma, yüreğim yine yanar, diyor. Vay, vay, Marksiste bakın..." gibi laflar edecek olan bazı "sol" geçinen delikanlıları düşünüyorum. Tıpkı yazımın ta başında tarihi kelâm müderrisini düşünüp kahkahasını duyduğum gibi.

Ve şimdi eğer böyle bir istidrad [açıklama] yapıyorsam bu o çeşit delikanlılar için değil, Marksizmi yeni okumaya başlamış, sol züppeliğinden uzak olanlar içindir.

Bir doktorun verem bir çocuğu olsa, doktor, çocuğunun öleceğini bilse, bunu fizyolojik, biyolojik, bilmemne-lojik bir zaruret olarak kabul etse ve çocuk ölse, bu ölümün zaruretini çok iyi bilen doktor, çocuğunun arkasından bir damlacık gözyaşı dökmez mi?

Paris Komunasının devrileceğini, bu devrilişin bütün tarihi, sosyal, ekonomik şartlarını önceden bilen Marksın yüreğinden Komunanın büyük ölüleri "bir ıstırap şarkısı" gibi geçmemişler midir? Ve Komuna öl-

dü, yaşasın komuna! diye bağıranların sesinde bir damla olsun acılık yok muydu?

Marksist, bir "makina-adam", bir ROBOTA değil, etiyle, kanıyla, sinir ve kafası ve yüreğiyle tarihi, sosyal, konkre bir insandır.

Bu nottaki kaygılanıştan anlaşılacağı gibi, Nâzım Hikmet'e saldırılar yalnızca sağdan gelmiyordu. Partili komünistler de, kimi alttan alta, kimi açıktan açığa, onunla uğraşıyorlardı.

Komintern'e bağlı yasadışı Türkiye Komünist Partisi'nden "anti-Stalinist" nitelemesiyle "ihraç" edilmişti. Çeşitli nedenlerle kendisi gibi örgütsüz kalmış arkadaşlarıyla kurmayı denedikleri ikinci bir yasadışı partiye de Komintern kucak açmamıştı. Zaten çok geçmeden bu parti kovuşturmalar, tutuklamalar, mahkûmiyetlerle kendiliğinden dağılmıştı. Hikmet Kıvılcımlı ile yandaşları ise Nâzım Hikmet'e düşman gibiydiler.

Kısacası, o artık örgütsüz bir komünistti.

Bir yazar, bir şair olarak, Babiâli'de, çevresindeki Naci Sadullah, Suat Derviş, Mahmut Yesari, Nizamettin Nazif, Sabiha Sertel gibi ileri düşünceli gazetecilerle arkadaşlık ederek, faşizme, nazizme, kendilerini "milliyetçi" diye tanımlayan ırkçılara, turancılara karşı, hiçbir örgütten destek almadan, savaşım veriyordu.

Bu durumdan pek hoşlanmayan partili yoldaşlar, sürekli onun bir açık vermesini bekliyor, her davranışını olumsuz yorumlamak için kendilerini bayağı zorluyorlardı.

Örnekse Piraye'nin teyzesinin kocası Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun "Yeni Adam" dergisinde, 1936 Temmuzunda, "Kısa tetkik ve tenkitler" başlıklı ona buna takılma sütunlarında, şöyle bir alaycı haber yer almıştı :

"Bir gün Dr. Fuat Sabit, Kerim Sadi'ye : Nâzım Hikmet Beyoğlu'nda bir apartman yaptırmış kapıları elektrikle açılıyor, dedi. Kerim Sadi bir an düşündükten sonra şu cevabı verdi : Nâzım'ın apartmanındaki kapılar bir şey mi, sen gel de benim Kuzguncuk'ta sekiz liraya tuttuğum yalıyı gör, kapılar rüzgârdan kendiliğinden açılıyor."

"Yeni Adam" anti-faşist bir dergi oluşuyla o günlerde ilericilerin en etkili dergisiydi. Çevresinde solun güçlü yazarları, ressamları, bu arada doğal olarak derginin işlerini yüklenen partili gençler vardı. Kim bilir kim yazmıştı bu aşağılayıcı takılmayı.

Nâzım için solcuların daha önce de yaptıkları, "O artık burjuva oldu!" dedikodusu, Cihangir'de kaloriferli bir apartman dairesine taşınmasıyla büsbütün alevlenmiş, "Yeni Adam"a da işte böyle yansımıştı.

Nâzım Hikmet soldan kendisine sataşanları, bu notunda, "sol geçinen delikanlılar" ya da "sol züppeliği" gibi nitelemelerle anıyordu. Ayrıca, açıklamasının onlar için olmadığını da özellikle belirtmişti. Demek ki onlarla tartışmak, onlara bir şey anlatmak olanaksızdı. Böylesine umutsuzdu karşısındaki Marx'çılardan.

"Köylü şiiri ilerdeki bir bölümde daha da güçlü vuracak damgasını söyleyişe," demiştik. Şimdi de o bölüme geçelim.

Onuncu bölümden :

Karanlık ıslanırken perde perde
belirdim onların olduğu yerde
sözü ben aldım, dedim :
"– Ayasluğ şehrinin kapısı nerde?
Göster geçeyim!
Kalesi var mı?
Söyle yıkayım.
Baç alırlar mı?
De ki vermeyim!"

Sözü O aldı, dedi :
"– Ayasluğ şehrinin kapısı dardır.
Girip çıkılmaz.
Kalesi vardır,
kolay yıkılmaz.

AL ATLI YİĞİT

Var git al atlı yiğit
var git işine!.."

Dedim : "– Girip çıkarım!"
Dedim : "– Yakıp yıkarım!"
Dedi : "– Yağış kesildi
gün ağarıyor.
Cellat Ali,
Mustafayı
çağırıyor!
Var git al atlı yiğit
var git işine!..."

Dedim : "– Dostlar
bırakın beni
bırakın beni.
Dostlar
göreyim onu
göreyim onu!
Sanmayınız
dayanamam.
Sanmayınız
yandığını
el âleme belli etmeden yanamam!

Dostlar
'Olmaz!' demeyin,
'Olmaz!' demeyin boşuna.
Sapından kopacak armut değil bu
armut değil bu,
yaralı olsa da düşmez dalından;
bu yürek
bu yürek benzemez serçe kuşuna
serçe kuşuna!

Köylü şiirinin çağdaş şiirle bu tadına doyulmaz buluşmasının arkasından, on üçüncü bölümün sonunda da, Bedreddin kendi ölümüne fetva verirken, o günlerin şeyh konuşması çağdaş şiire aktarılıyordu :

– Mademki bu kerre mağlubuz
netsek, neylesek zaid.
Gayrı uzatman sözü.
Mademki fetva bize aid
verin ki basak bağrına mührümüzü..

On dördüncü bölümde en yetkin biçimine ulaşan anlatı tonu ise, 1940 sonrası şiirimizin ne yönde gelişeceğine erken bir örnek sunar gibi :

Yağmur çiseliyor,
korkarak
yavaş sesle
bir ihanet konuşması gibi.

Yağmur çiseliyor,
beyaz ve çıplak mürted ayaklarının
ıslak ve karanlık toprağın üstünde koşması gibi.

Yağmur çiseliyor,
Serezin esnaf çarşısında,
bir bakırcı dükkânının karşısında
Bedreddinim bir ağaca asılı.

Yağmur çiseliyor.
Gecenin geç ve yıldızsız bir saatidir.
Ve yağmurda ıslanan
Yapraksız bir dalda sallanan şeyhimin
çırılçıplak etidir.

Yağmur çiseliyor.
Serez çarşısı dilsiz,
Serez çarşısı kör.
Havada konuşmamanın, görmemenin kahrolası hüznü
Ve Serez çarşısı kapatmış elleriyle yüzünü.

Yağmur çiseliyor.

Bu bölümü izleyen, "Tornacı Şefiğin Gömleği" başlıklı düzyazı, düş dünyasından gerçeğe dönüşü sağlıyordu. Şairi alıp on beşinci yüzyıla götüren "yekpare libası ak Börklüce müridi", meğer Tornacı Şefiğin gece pencereye astığı beyaz gömleğiymiş.

Koğuş arkadaşlarından Ahmed'in anlatıp kitabın sonuna eklenmesini istediği "Ahmedin Hikâyesi" ise "dünü bugüne" bağlama aracıydı :

"Bakır sakallının sesini duyuyorum :

"– O gelecek yine. Çırılçıplak ağaca asılan çırılçıplak gelecek yine.

"Dedem gülüyor :

"– Sizin bu itikadınız, diyor, hıristiyanların itikadına benziyor. Onlar da İsa peygamber tekrar dünyaya gelecektir, derler. (...)

"Büyük düz bir burnu var. Kavga eder gibi konuşuyor :

"– İsa peygamberin ölüsü etiyle, kemiğiyle, sakalıyla dirilecekmiş. (...) Biz Bedreddinin kuluyuz, ahrete, kıyamete inanmayız ki, dağılan, fena bulan bedenin yine bir araya toplanıp dirileceğine inanalım. Bedreddin yine gelecek diyorsak, sözü, bakışı, soluğu bizim aramızdan çıkıp gelecektir, diyoruz."

Şeyh Bedreddin Destanı'ndan kısa bir süre sonra yayımlanan *Millî Gurur* adlı ek kitapçığın yazılmasını Yeni Kitapçı yapıtın kovuşturmaya uğrayıp toplatılmasına engel olabilir düşüncesiyle istemişti. Ama Nâzım bu "zeyl" ile daha çok kendisine "milliyetçi" diye saldıran solculara yanıt vermeyi amaçladı.

Beş sayfalık yazının bir yerinde Ahmed'le konuşurlarken araya Lenin'in ezberlenmiş bir yazısı giriyordu :

"Dışarıda çiseleyen yağmura, koğuşun terli çimentosuna ve yirmi sekiz insanına Ahmed hikâyesini anlatıp bitirmişti. Ben :

"– Ahmed, demiştim, bana öyle geliyor ki sen Bedreddin hareketinden biraz da millî bir gurur duyuyorsun.

"Sesime tuhaf bir eda vererek söylediğim bu cümlenin içinde, Ahmed, 'millî gurur' terkibini birdenbire bir kamçı gibi eline almış, onu suratımda şaklatmış ve demişti ki :

"– Evet, biraz da millî bir gurur duyuyorum. Tarihinde Bedreddin hareketi gibi bir destan söyliyebilmiş her milletin şuurlu proleteri bundan millî bir gurur duyar. Evet, Bedreddin hareketi aynı zamanda benim millî gururumdur. Millî gurur! Sözlerden ürkme! İki kelimenin yan yana gelişi seni korkutmasın. Lenin'i hatırla. Hangimiz Lenin kadar beynelmilelci olduğumuzu iddia edebiliriz? Lenin, yirminci asırda beynelmilel proletaryanın, dünya emekçi kitlelerinin, beynelmilel proleter demokrasisinin en büyük beynelmilel rehberi, 1914 senesinde 'Sosyal Demokrat'ın 35'inci numarasında ne yazmıştı? (...)

"'... Biz şuurlu Rus proleterleri millî şuur duygusuna yabancı mıyız? Elbette hayır! Biz dilimizi ve yurdumuzu severiz, onun emekçi kütlelerini (yani nüfusunun 9/10'unu) şuurlu bir demokrat ve sosyalist yaşayışına yükseltebilmek için herkesten çok çalışan biziz. (...)

"'... Biz millî gurur duygusuyla meşbuuz. Çünkü Rus milleti de inkılapçı bir sınıf yaratabildi. Rus milleti de beşeriyete yalnız büyük katliamların, sıra sıra darağaçlarının, sürgünlerin, büyük açlıkların, çarlara, pomesçiklere, kapitalistlere zilletle boyun eğişlerin numunelerini göstermekle kalmadı; hürriyet ve sosyalizm uğrunda büyük kavgalara girişebilmek istidadında olduğunu da ispat etti.' (...)

"Lenin'den bu satırları bir solukta okuduktan sonra Ahmed birdenbire susmuş, nefes almış ve yine o meşhur gülümseyişiyle :

"– Evet, demişti, bizim muhitimiz de Bedreddin'i, Börklüce Mustafa'yı, Torlak Kemal'i, onların bayrağı altında dövüşen Aydınlı ve Deliormanlı köylüleri yaratabildiği için, ben şuurlu Türk proleteri, milli bir gurur duyuyorum. Millî bir gurur duyuyorum,

çünkü derebeylik tarihinde bile bu milletin emekçi kütleleri (yani nüfusunun 9/10'u) Sakızlı Rum gemiciyi ve Yahudi esnafını kardeş bilen bir hareket doğurabilmiştir."

Nâzım Hikmet, bu sözlerle, *Şeyh Bedreddin Destanı* gibi bir yapıtla memleketinin tarihsel değerlerini yüceltmesini, "milliyetçilik" diye olumsuzlamaya yeltenen kimi solcuların anlayışsızlığına karşı, Lenin'i yanına almış oluyordu.

Millî Gurur'un sonunda şu üç dize vardı :

Ne ah edin dostlar, ne ağlayın!
Dünü bugüne
bugünü yarına bağlayın!

Şair, yıllar sonra, 1938 öncesinde yazdıklarının en başarılısı olarak anılan, kimilerince bir başyapıt olduğu söylenen *Şeyh Bedreddin Destanı*'ndan şöyle söz edecekti :

"Bir sıra poemin sonuncusu *Bedreddin Destanı*'dır. Burda şekil bakımından, halk vezni unsurları, Divan edebiyatı unsurları bence azami haddinde kullanılmıştır. Diğer taraftan bu kitap, şekil bakımından, o zamana kadar elde edebildiğim bütün şekil imkânlarının bir muhasebesiydi. Bu kitapta, biraz aceleye gelen ve ancak yarısı yazılabilen bu kitapçıkta, şekil bakımından bütün merhalelerimi, bazen bir parçada, bazen ayrı ayrı parçalarda kullanmak istedim. Bu kitaptan sonra, şekil meseleleri, hele hapise girdikten sonra, kafamda bir kat daha berraklaştı sanıyorum."

Şeyh Bedreddin Destanı yayımlandığı zaman, Nurullah Ataç önce 28 Kasım 1936 tarihli "Son Posta"da bir yazı yayımladı. Bu yazıda şöyle sözler ediyordu :

"Nâzım Hikmet'in sanatını : 'Şair zamanın geçici endişelerine bağlanmamalı, bir ideologianın yayıcısı olmamalı, insanda ebedi olan şeyi aramalı' diye tenkit edenlere, *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*, öyle sanıyorum ki, susturucu bir cevap

olabilir. Bu kitaptaki parçaların hepsi de zamanımızın bir fikir cereyanına tabi olmakla beraber, yine insanın ebedi bir hissini, tarihin her devrinde rasgelinen bir kaygısını aksettiriyor; bir parça olsun insaf göstermek şartıyla, bunu inkâr etmek kabil değildir. (...)

"Ben, *Şeyh Bedreddin Destanı*'ndaki manzumeleri heyecandan sarsılarak okudum."

Nurullah Ataç 12 Aralık 1936 tarihli "Akşam"da yayımladığı ikinci yazısında ise, Ahmet Muhip Dıranas'ın yaptığı doğru saptamalardan çıkardığı yanlış sonuçlara değiniyordu.

Ahmet Muhip Dıranas 11 Kasım 1936 tarihli "Kurun" gazetesinde, şöyle sözler etmişti :

"Şu sıralarda pek tutan bir tabirle söyleyeyim : 'Yüzde yüz yerli eser.' Çünkü evvela mevzuunu Türk tarihinden alıyor. Malum : Osmanlı İmparatorluğu'nun istibdadına karşı manidar bir halk hareketi... Saniyen : bu mevzuu ele alan şairse, eski Nâzım Hikmet'ten farklı.

"Şöyle ki :

"Bu destanda (...) tamamen halktan gelme sesler, halk motifleri var. (...) Nâzım Hikmet saraydan bahsederken de saray ve enderun dilini taklit ediyor."

Anlaşılan birileri Ahmet Muhip Dıranas'tan kitabı kötülemesini bekliyorlardı, çünkü yazının son satırları şöyleydi :

"Ben Nâzım Hikmet'in bu eserini tenkitten vazgeçiyorum. Darılmayın. Zira onu sevdim ve ondan heyecan duydum."

Nurullah Ataç ise "farklılık" konusunu ele aldığı "Akşam"daki yazısında, Nâzım Hikmet'in eskiye, geleneksele doğru bir değişim içinde olmadığını söylüyordu :

"Destandaki manzumelerin hece veznine bir dönüş veya geçiş gösterdiğini sanmıyorum. Gerçi bazı mısralar, hiçbir cüzü değiştirilmeden de, hece vezni kalıplarına uyuyor; fakat Nâzım Hik-

met'in bundan evvelki kitaplarında da, aranınca böyle şeyler bulmak kabildir. (...)

"Nâzım Hikmet'in yeni kitabında, bundan evvelkilerde bulunmayan hiçbir hususiyet yoktur. Bir sanatkârın, kendi getirdiği tarzdan hiçbir fedakârlıkta bulunmadığı halde, ananevi şekillere dönüyor zannedilmesi kendisi için büyük bir zaferdir. (...) Anlaşıldığını, eserinin yerleştiğini, milli edebiyata mal edilmek üzere olduğunu gösterir." (12 Aralık 1936)

Nâzım Hikmet, gene aynı yıl, *Şeyh Bedreddin Destanı*'ndan bir ay kadar önce, eylülde, dağıtılmasıyla satılması, arkasından toplatılma kararı çıkarılması hızla birbirini izleyen, *Sovyet Demokrasisi* adlı bir kitapçık yayımlamıştı.

Sovyetler Birliği'nde yapılan anayasa değişikliği bütün dünyada, doğal olarak siyasal amaçlarla yorumlanıyor, komünizme düşman çevrelerce bir geriye dönüş gibi gösterilmeye çalışılıyordu. Babiâli'de de durum aynıydı. Nâzım Hikmet küçük kitapçığıyla doğru bilgiler aktarmak, yapılan değişikliklerin amacını açıklamak, Sovyetler Birliği ileri gelenlerinin görüşlerini yansıtmak istemişti. Toplatılma kararı çıkartıldı, ama ortada toplanacak pek bir şey kalmamış, kitapçıklar satılıp tükenmişti.

Arkasından *Şeyh Bedreddin Destanı* ile *Millî Gurur*, hele onların da arkasından *Alman Faşizmi ve Irkçılığı* adlı yapıt çıkagelince, bu partisinden dışlanmış komünistin tek başına bir yayın savaşına giriştiği, dört ayda dört kitapla bütün ilgileri üstüne çektiği görüldü. Böylesine nasyonal sosyalizm düşmanı bir propagandacının mutlaka susturulması gerekiyordu. "Akşam"daki makaleleri yetmiyormuş gibi, biraz daha fazla para kazanmak için, "Son Posta" gazetesine Orhan Selim takma adıyla yazdığı *Kan Konuşmaz* adlı tefrika romanında bile faşizme, ırkçılığa karşı çıkmıştı. Eline geçen her olanağı sağcıları aşağılamak için kullanıyordu.

Alman Faşizmi ve Irkçılığı, Théodor Balk'ın *Races Mythe et Vérité*, Ernst Henry'nin *Hitler Over Europe*, B. M. Bernadiner'in

Filosofia Nietzsche i Fascism adlı yapıtlarından derlenip uyarlanarak yazılmıştı. Birinci bölümünde "Tarihin Akışında Irk Nazariyeleri" incelenen kitabın ikinci bölümüne "Irkçılığın Cennetinde" başlığı konmuştu. Yani Hitler Almanya'sı. "Son Söz" ise şöyleydi :

"Bir daha tekrar ediyoruz :

"'Faşizm, mali sermayenin en mürteci, en şovenist, en emperyalist unsurlarının açık terörist diktaturasıdır.'

"Faşizm, kapitalizmin son merhalesi olan emperyalist devrinin verimlerinden biridir.

"Faşizmin Almanya'da muzaffer oluşuna : 'Burjuvazinin zaafının; onun artık eski parlamentarizm ve burjuva demokrasisi metotlarıyla hüküm sürmek iktidarında olmayışının alameti gibi de bakmak lazımdır.'

"Faşizmin dış politikası : HARPTIR."

Hava iyice gerginleşmişti. İlerici dergilerde Nâzım Hikmet'le kalem arkadaşlığı eden, onu insan olarak da, şair olarak da çok sevdiği bilinen Sadri Ertem'in, *Şeyh Bedreddin Destanı* yayımlanınca hiçbir şey yazmaması, dostlar arasında sola doğru yaklaşmaktaki bir tehlikenin işareti olarak değerlendirildi.

Zaten Türk Ceza Kanunu'nun 141. ile 142. maddelerinde yapılan değişiklikler Meclis'te kabul edilerek, 23 Haziran 1936'da, "Resmi Gazete"de yayımlanmıştı. Tıpkı Faşist İtalya'da olduğu gibi, artık Türkiye'de de solculara karşı yasalarla yıldırma (terör) yöntemi uygulanmaya başlamıştı.

Ankara'da Matbuat Umum Müdürlüğü'nde çalışan Sadri Ertem havayı iyi koklayan, kulağı delik bir kişiydi. *Şeyh Bedreddin Destanı* karşısında böylesine suskun kaldığına göre Nâzım Hikmet'in başına bir işler geleceği anlaşılıyordu.

Taksim'de yazarların, tiyatro oyuncularının sık sık uğradıkları bir kahve vardı. Nâzım da birileriyle buluşmak istediği zaman oraya giderdi. 30 Aralık 1936 günü gene bir buluşma için gittiği bu kahvede, beklediği kişiler gelmeyince, şapkasını, gazetesini alarak dışarı çıkmış, birkaç adım attıktan sonra da yanına Birinci

Şube'den olduklarını söyleyen üç sivil polis sokulup kendisini Sirkeci'deki Sansaryan Hanı'na götürmek üzere emir aldıklarını söylemişlerdi.

1 Ocak 1937 günü gazetelerde komünistlik suçlamasıyla on üç kişinin tutuklandığı yazılıydı. Tutuklananlar arasında Nâzım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, Tornacı Emin Sekûn de yer alıyorlardı ki, bunlar aynı örgütte bir araya gelmeleri olanaksız olan, daha önce yasadışı Türkiye Komünist Partisi'ndeyken çatışıp birbirlerinden kesinlikle kopmuş yoldaşlardı. Nâzım Hikmet'in başkanlığında, Endüstri Dokuma Cemiyeti'ni de içine alan bir gizli komünist örgütü kurdukları, bildiri dağıttıkları ileri sürülüyordu.

"Cumhuriyet" gazetesindeki özete göre, Nâzım kendini şöyle savunmuştu :

"Bana atfedilmek istenilen ve ispat edildiği iddia olunan yegâne suç, 1 Mayıs tevkifatı esnasında Doktor Hikmet'in bana bir kitap vermiş olmasıdır. Mevzuubahs kitap, Marksizm hakkında yazılmış ilmi bir eserdir ve Babiâli'de her kütüphanede satılmaktadır. Herkes için serbest olan bir kitabı benim satın almış olmam bir suç mudur? Halbuki ben bu kitabı da almış değilim. Burada bulunanlar arasında yalnız Doktor Hikmet'le Zeki'yi tanırım. Diğerlerinin hiçbirisini tanımam. Aramızda 'Kibritin var mı?' gibi bir parola bulunduğu ve bir yere gidince masanın üzerine evvela şapkayı, sonra da üstüne gazeteyi koymak suretiyle ve bu parola ile arkadaşlarımızla anlaştığımız iddia ediliyor. Aşağı yukarı herkes bir yere girince şapkasını çıkarır. Böyle bir paroladan hiç haberim yoktur. Binaenaleyh ben ne komünistlik tahrikâtı yaptım, ne de cemiyet kurdum."

Altı ay süren bu dava, 21 Haziran 1937'de bütün sanıkların aklanmasıyla sona erdi. Ama Nâzım Hikmet şubat ayı ortalarında bazı sanıklarla birlikte serbest bırakılmış, sonraki duruşmalarda tutuksuz olarak yer almıştı.

Ne var ki artık Babiâli'de Orhan Selim'e yer yoktu. "Akşam" gazetesindeki son yazısının tarihi 12 Aralık 1936. Belki de tutuk-

lanmadan az önce ayrılmıştı bu gazeteden. Serbest bırakıldıktan sonra, "Akşam"da yazısı çıkmadı. 18 Şubat 1937'den başlayarak, önce kısa bir süre "Adsız" imzasıyla, arkasından da "Adsız Yazıcı" imzasıyla, "Tan" gazetesinde yazmaya başladı. 15 Mayıs 1937'de bu yazılar da kesildi.

Ama az önce, nisan ayı sonuna doğru, Sedat Simavi'nin "Yedigün" dergisi, Nâzım Hikmet'e, takma adlarla değil, doğrudan doğruya kendi adıyla sayfalarını açma yürekliliğini göstermişti. Derginin 28 Nisan 1937 sayısında şöyle bir duyuru vardı :

"*Nâzım Hikmet*

"**YEDİGÜN'de**

"Okuyucularımıza tahrir ailemize Şair Nâzım Hikmet'in de dahil olduğunu memnuniyetle bildirmek isteriz. Şair Nâzım Hikmet şimdiden sonra 'Nâzım Hikmet' imzasile yazacağı bütün yazıları yalnız Yedigün'de neşredecektir.

"Şiirlerinde olduğu kadar nesrinde de hakikaten üstat olan Nâzım Hikmet'in imzasile yazdığı bütün şiirlerini ve hikâyelerini Yedigün sayfalarında okuyacaksınız!

"Gelecek hafta en yeni şiiri :

"*Yolculuk!..*"

Nâzım Hikmet daha önceleri de arada bir "Yedigün" dergisinde yazmış, örnekse 1935'te "Ben" imzasıyla bir dizi sevda masalı yayımlamıştı. Artık kendi adıyla yazacaktı.

Ama bu bağlanma duyurulduğu gibi sımsıkı bir bağlanma olmadı.

"Yolculuk" şairin İspanya ile ilgili uzun bir şiirinin, "Talihsiz Yusuf'un Gemisiyle Barselon'a Seyahat"ın ikinci bölümüydü. Bu bölüm 5 Mayıs 1937'de "Yedigün"de yayımlandıktan tam on beş gün sonra, 20 Mayıs 1937'de, "Denizdeki Şişe" adlı üçüncü bölüm, "Her Ay" dergisinde yer aldı. Arkasından 9 Haziran 1937 tarihli "Yedigün"de "Akdenizde Dolaşan Hayalet" çıktı. Ölmekten korktuğu, yaşamak istediği için savaştan kaçıp kurşuna dizilen

bir "İtalyan neferi"nin hayaletiydi sözü edilen. "Talihsiz Yusuf'un Gemisiyle Barselon'a Seyahat"ın "Yusuf'un Hikâyesi" adlı birinci bölümü, 1 Temmuz 1937'de, "Karanlıkta Kar Yağıyor" adlı dördüncü bölümü ise, 1 Ocak 1938'de, "Haber Akşam Postası" gazetesinde yayımlandı.

"Karanlıkta Kar Yağıyor"dan, Nâzım Hikmet'in *Şeyh Bedreddin Destanı* sonrası şiirini ne yönde geliştirdiğini gösteren parçalar :

Karanlıkta kar yağıyor,
sen Madrit kapısındasın.
Karşında en güzel şeylerimizi
ümidi, hasreti, hürriyeti
ve çocukları öldüren bir ordu..

Kar yağıyor.
Ve belki bu akşam
ıslak ayakların üşüyordur.
Kar yağıyor
ve ben şimdi düşünürken seni
şurana bir kurşun saplanabilir
ve artık bir daha
ne kar, ne rüzgâr, ne gece...

(...)

Yüzünü hiç görmedim ve görmeyeceğim.
Bilmiyorum
Belki yüzün hatırlatır
Sibirya'da Kolçak'ı yenenleri;
belki yüzünün bir tarafı biraz
bizim Dumlupınar'da yatana benziyordur
ve belki bir parça hatırlatıyorsun Robespiyer'i.

(...)

Ben ne senin yanına gelebilir,
ne sana bir kasa kurşun,
bir sandık taze yumurta,
bir çift yün çorap gönderebilirim.
Halbuki biliyorum,
bu soğuk karlı havalarda
iki çıplak çocuk gibi üşümektedir
Madrit kapısını bekleyen ıslak ayakların.
Biliyorum
ne kadar büyük, ne kadar güzel şey varsa,
insanoğulları daha ne kadar büyük
ne kadar güzel şey yaratacaklarsa,
yani o korkunç hasreti, daüssılası içimin
güzel gözlerindedir,
Madrit kapısındaki nöbetçimin.
Ve ben ne yarın, ne dün, ne bu akşam
onu sevmekten başka bir şey yapamam.

Nâzım Hikmet sonunda aklanacağı bir davada, tam altı ay boyunca, üstelik de kendisini "Marksizm kalpazanı" diye niteleyen, bir araya gelmesi olanaksız kimselerle birlikte, boşu boşuna yargılanmış, bir süre tutuklu kalmış, evini geçindirmek için çalıştığı gazetelerden uzaklaştırılmıştı. Yazdığı *Yolcu* adlı oyununu da Muhsin Ertuğrul'a önerme olanağı kalmamıştı.

Oysa iki yıldır hiçbir yasadışı örgütle ilişkisi yoktu. Salt yayın alanında çalışıyordu. Bireysel olarak inancı doğrultusunda davranıyor, faşizme karşı bağımsız bir yazar, özgürlükçü, barışçı bir sanatçı olarak savaşım veriyordu.

Bu tavrını sürdürmeye, yasadışı örgütlenmelerden uzak durmaya kesin kararlıydı. Ayrıca bunu herkesin bilmesini, kendisiyle yok yere uğraşılmamasını istiyordu. Bir ailenin sorumluluğunu yüklenmişti. Uğraşıp didinip kurduğu çalışma düzeni ikide bir darmaduman edilmemeliydi.

Nâzım Hikmet bu kararını yetkililere nasıl iletebileceğini düşünürken, sonuna yaklaşan davanın gelişmelerinden suçsuzluğu

anlaşılmış, aklanacağı belli olmuştu. Tam bu günlerde, Sadri Ertem'in *Şeyh Bedreddin Destanı*'yla ilgili, niye yazmadığı merak edilen yazısı yayımlandı.

31 Mart 1937 tarihli "Yedigün" dergisinde yer alan yazıda, Sadri Ertem, diyalektik materyalizmi anlatarak şöyle diyordu :

"Nâzım'ın materyalizmi on sekizinci asra kadar hüküm süren, yalnız beş hasseye [duyuya] hitab eden kaba materyalizmden çok farklıdır. (...)

"Nâzım'ın hem materyalist, hem lirik oluşuna hayret edenler vardır. Fakat bu, hayret edilmemesi lazım gelen tek noktadır. (...)

"Nâzım'ın mantığı ile hissi arasındaki tezat, en güzel eserinin halk edilmesine [yaratılmasına] sebep olmuştur.

"*Bedreddin Destanı*'nda tarihe karışan bir hayat, bütün dekorlarıyla, orta zaman feodal hayat şartları keskin bir realizm çerçevesi içinde canlıdır. Tarihin geçmiş hayat dekoru içinde ihyası [canlandırılması] çok ustacadır. Bu ustalığın en güzel tarafı, Türk çinilerine benzeyen mısralarda bir kütlenin kültürünü ve ince zevkini motif olarak kullanmak olmuştur. *Bedreddin Destanı*'nı ben çiniler gibi seviyorum."

Sadri Ertem Ankara'da Matbuat Umum Müdürlüğü'nde çalışıyordu. Matbuat Umum Müdürü Vedat Nedim Tör'dü. Şevket Süreyya Aydemir ise Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'ın İktisat Müdürüydü. Değer verilen bir bürokrat olmuştu. Daha önemli görevlere getirileceği söyleniyordu.

Nâzım Hikmet Ankara'da oturan kız kardeşi Samiye'ye gidip birkaç gün kalarak, devlet kadrolarında çalışan eski arkadaşlarına durumunu anlatmayı düşündü. Belki onlar yetkilileri artık yasadışı örgütlerle bir ilişkisi kalmadığına inandırabilirlerdi. Komünistliği iki yıldır yalnız kalemindeydi. İlle kovuşturacaklarsa yazılarını, şiirlerini kovuştursunlardı.

Sonrasını Şevket Süreyya Aydemir şöyle anlatıyor :

"Bir gün büromda çalışıyordum. Telefon çaldı. Ses Nâzım'ın sesiydi. Sanki birden kapı açılmış da karşılaşıp kucaklaşmışız gi-

bi, daha telefon başında bile bağrışmalarımız, şakalarımız, hatta tartışmalarımız başladı. Hemen büroya gelmesini tembihledim. Acele gel, sağa sola da sürtünme, doğru buraya dedim. (...)

"Az sonra Nâzım geldi. Büromun kapısı (...) devrilircesine açıldı. İçeriye tıpkı gene o Nâzım olarak daldı ve sonrası malum... Hatta onu bir koltuğa oturtmak için bile müdahalem gerekti. Çünkü gene odanın içinde sağı solu arşınlamaya başlamıştı. O sükûn bilmezdi. Ya dolaşır, ya konuşurdu. Yahut ve en tabiisi olarak, hem dolaşır, hem konuşurdu. (...)

"Onunla telefonda konuştuktan sonra ve Nâzım büroya gelmeden hemen bir sıra telefon temaslarına geçmiştim. Cüretli bir karar içindeydim. Nâzım'ı Ankara'nın en ürkeceği insanları ile tanıştıracak ve onu Ankara'nın en çekineceği yerlerinde dolaştıracaktım. Kısacası onu Ankara'ya ısındıracaktım. Hem de ondan hiç fedakârlık istemeyerek. Davası halkın davası değil mi? O halde dünyada bize daha yakın, Türk halkından daha sevilmeye ve işlenmeye layık hangi halk vardır? (...)

"Evvela Matbuat Müdürlüğü'nde Sadri Ertem'e telefon ettim. Sadri Ertem tanınmış bir yazar ve sol bir yazardı. Ondan bizzat Emniyet Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer'i görmesini, onu bu gece bize yemeğe çağırmasını ve gelmesini sağlamasını istedim. Sonra da Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'yı görecek ve her şeyden evvel Nâzım'ın Ankara'da emniyetini sağlayacaktı. Onun burada her hareketine kefildim."

Nâzım Hikmet kendisine kurulan bu tuzağı, bu oldu bittiye getirmeyi nasıl karşılamıştı?

Bu soruyu şöyle yanıtlıyor Şevket Süreyya Aydemir :

"Çok sert! Ona bu gece bizde olacağımızı, yemekte Emniyet Umum Müdürü'nün de bulunacağını ve belki Dahiliye Vekili'nin de geleceğini söyledim.

"– Katiyyen olmaz! diye haykırdı.

"– O halde ya hainsin, ya korkak! Senden hiçbir şey istemiyorum. Dilediğini dilediğin gibi konuş, dilediğini söyle, dilediğini dilediğin gibi tenkit et. Mahkemede değil, benim soframdasın

ve bu insanlar nihayet buraya zabıt tutmaya gelmiyorlar. Onlar da insan. Ve sanıyorum ki seni anlayacaklardır...

"Hülasa razı oldu. (...) Ama en hoşu ondan sonraki ve akşamdan önceki saatlerdi.

"Daireyi bıraktım. Nâzım'ı aldım, Çankaya'da bir bağ evinde oturuyorduk. (...) Evde onu eşim sevinçle karşıladı. Ta Batum'dan, Moskova'dan başlayan bir tanışma. (...) Biraz evde dinlendikten sonra Çankaya'yı gezdirdim. O, her köşe başında elleri tabancalı, gözleri tetikte polisler, muhafızlar bekliyordu. Halbuki böyle şeyler yoktu. İnönü'nün kapısında bir inzibat eri uyuklar gibiydi ve İnönü tesadüfen bahçesinde, hem de yola yakın bir ağacı galiba budamakla meşguldü. Onu başımızla selamladık. Nazikâne mukabele etti. Sonra Mareşal Çakmak'ın, Şükrü Kaya'nın ve diğerlerinin evleri önünde dolaştık. (...) Nihayet Atatürk Köşkünün Muhafız Kıtasında tanıdığım bir subayın yanına gittik. Bize çay ikram etti ve Atatürk Köşkü biraz yakınımızda, günlük sükûnu içindeydi."

Şevket Süreyya Aydemir nedense bütün bunları Nâzım Hikmet'in şaşırarak izlediğini söylüyor. Ama ülkenin en üst düzey yöneticilerine o kadar yaklaşabilmelerine mi şaşırmıştı, ya da kendisinin oralarda dolaşmasına mı, belirtmiyor.

Köşke çağrıldığı için o akşam Şükrü Kaya gelememiş. Nâzım'ı ertesi gün bakanlığa beklediğini söylemiş.

Yemekte olanları Şevket Süreyya Aydemir şöyle anlatıyor :

"Nâzım Hikmet, kapitalizm, komünizm, dünya ihtilali, emperyalizm gibi sözlerin her birini birer bomba gibi patlatıp Şükrü Beyin yüzüne haykırdıkça, Cihan Harbi'nin ve İstiklal Savaşı'nın nice cephelerinde (...) ve Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşanın karargâhında, sonuna kadar kurmay başyaver olarak çalışmış bu olgun insan, bizzat çarpıştığı bu güçlerin adını sanki ilk defa duyuyormuş gibi nazik, Nâzım'ı dinliyor, yalnız ara sıra cevap yetiştirmeye çalışıyordu : 'Peki ama Nâzım Hikmet Bey, bu dediğin kapitalistler, emperyalistler, yani bizler miyiz? Canım bunlara

karşı biz isyan etmedik mi? (...) Biz kimiz? Biz niçin buradayız? Daha yolun bile varmadığı vilayet merkezleri var. Eh, peki, bu bozkırlara biz kendimizi adamazsak kim adayacak? Canım, bu davada hepimize yapacak bir vazife yok mu? Âlime, cahile, memura, şaire.' (...)

"Ama en güzeli şiirler faslı oldu. Nâzım en güzel şiirlerini okudu. (...) O sırada İspanya İç Harbi içindeydik. (...) İspanya İç Harbi'ni anlatan bir şiirini okurken, Şükrü Beyin galiba gözleri yaşardı : 'Nâzım, dedi, bu şiirde ne komünizm, ne kapitalizm var. Bu şiirde anlatılan halkın isyanıdır. Tıpkı bizim İstiklal Savaşı'mızda olduğu gibi. Ama ne yazık ki hiçbir Türk şairi bu destanı dile getirmedi. Yazık değil mi, Nâzım? Bizim halkımızın isyanı ve savaşı yanında İspanya İç Harbi çocuk oyuncağı kalır. Anadolu destanını yazsana Nâzım sen. Anadolu destanını yaz...'

"Ondan sonra sofrada ne Emniyet Müdürü, ne de her adımı izlenen bir Nâzım Hikmet kaldı. (...) Şiirler, şiirleri kovaladı. Gecenin geç saatlerini bulduk."

Ayrılma zamanı gelince, Nâzım'ı kız kardeşi Samiye'nin evine otomobiliyle Şükrü Sökmensüer'in götürdüğünü söylüyor Şevket Süreyya Aydemir :

"Onları evden otomobile kadar bağın içinde teşyi ettik. Şükrü Bey arabaya evvela Nâzım'ı bindirdi. Sonra kendi bindi. Hepimiz biraz içmiştik. Otomobil hareket etmeden önce Nâzım'a takılmaktan kendimi alamadım. Başımı pencereye yanaştırdım : 'Nâzım, dedim, şu Proudhon'un hikâyesini biliyorsun ya! Hani kitabında, ben her akşam yemeğimi polis müdürüyle yer, fakat gene ihtilalimi yaparım, diye yazılıydı da bunu seninle boyuna tartışırdık. Şimdi galiba sen de...'

"Nâzım bu takılmamı biraz ağır bulacak sanmıştım. Bulmadı. Çünkü o gece hepimiz o kadar kendi şahsiyetimizi dile getirmiştik ki, içimizde ne Proudhon, ne de polis müdürü vardı. Âlim, cahil, memur, şair, hepimize muhtaç, hepimizden bir şeyler bekleyen bu harap vatanın dertleri üstünde o kadar birleşmiştik ki..." (Yön, 27 Ocak 1967)

Ertesi gün Sadri Ertem'le birlikte önce Şükrü Kaya'ya, sonra Falih Rıfkı Atay'a uğrayan Nâzım Hikmet yapılan konuşmalardan Ankara'da havanın iyice gerginleştiğini, Avrupa'nın üstünde dolaşan kara bulutlardan büyük tedirginlik duyulduğunu anladı. Şükrü Kaya devlete karşı çıkmak ya da komünizm propagandası yapmak için yasadışı parti üyesi olmak gerekmediğini söylüyor, "Bizimle olmayan bize karşıdır!" demeye getiriyordu. Nâzım'ı birkaç kez uyarmışlar, ama o hep anlamazlıktan gelmiş, bildiğini okumaya devam etmişti.

Bir sonraki gün ise, Şevket Süreyya Aydemir gitti Şükrü Kaya'a. Nâzım'a ne diyeceklerini konuştular. Bu basın özgürlüğüne sığacak bir iş değildi. Yasadışı örgütlerle ilişkisi olmaması bir komünisti kurtarmazdı. Nasıl olsa bir yerden bir rapor gelip birilerince işleme konacaktı. Onu Kemalistlerin yanında gösterecek bir çözüm gerekliydi.

Nâzım Hikmet'i içinde bulunduğu güç durumdan kurtarmak için aldıkları kararı, Şevket Süreyya Aydemir kendisine nasıl bildirdiğini şöyle anlatıyor :

"Nâzım, dedim, hiçbir sözün, hiçbir angajmanın yok. Ne memur, ne mesul olacaksın. Hiç kimseye de teşekkür borcun olmayacak. Fransızcadan dilediğin bir eserin tercümesini ilerde tamamlamak üzere, sana ve yola yetecek kadar ücret verilecektir. İki ay Anadolu'yu gezeceksin. Hiçbir program yok. İstediğin istikamette, istediğin gibi gez, dolaş. İstediklerinle konuş. Bu arada yoluna engel çıkar veya başına bir şey gelirse, gece gündüz demeden, bana, Emniyet Umum Müdürü'ne veya Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'ya telgraf çekebilirsin. Derhal işin üzerine varacaklardır. Tabii sen de biraz dikkatli ol. Hele iç ve doğu illerinde, hepimizi isyana sevkedecek kim bilir neler göreceksin. Ama gez toz. Ve tabii askeri bölgelere yaklaşma. Sonra Ankara'ya dön. Ondan sonra istersen burada kal. İstersen dön İstanbul'a. Hatta istersen sessizce ayrıl bu topraklardan. Çünkü seni buralarda başıboş rahat bırakmazlar. İstanbul'da ise senin hakkında hükmü umum müdürler, vekiller, yani senin kendini anlatabileceğin

adamlar değil, mahalle polisleri, sivil asker takipçiler verir. Ama onlar ne derse, söz odur... (...)

"Dikkatle dinledi. Uzun bir sükût içine gömüldü. (...) Yadırgamadı. (...)

"– Ankara'da çok kaldı mı?

"– Hayır... (...) Hepimizle ayrı ayrı vedalaştı. Benimle sözleşmesi şuydu : İstanbul'a gidecekti. İşlerini yoluna koyacaktı. Eşyalarını filan toparlayacak ve nihayet yılbaşına doğru Ankara'ya gelecekti. İstanbul'da kalmasının ve yaşamasının güç, hatta imkânsız olduğuna o da inanıyordu." (Yön, 3 Şubat 1967)

Emniyet Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer 1937 yılı temmuzunda İstanbul'a vali vekili olarak gönderildi. Nâzım Hikmet'in 1936 yılı sonunda tutuklanmasına neden olan davası ise 21 Haziran 1937'de karara bağlanmıştı. Demek ki Nâzım'ın Ankara'da kaldığı birkaç gün haziran sonundaydı.

İstanbul'da yoluna konması altı ay sürecek işleri, toparlanıp Ankara'ya götürülecek eşyası filan yoktu. Şevket Süreyya Aydemir, kendi kafasına göre, onun iyiliği için bir şeyler yapmaya çabalamış, ona yakınlık göstermişti. Gerçi bu yüzden Ankara'ya gidiş nedeni rayından çıkmış, bambaşka bir havaya bürünmüştü, ama kendisi için böylesine kaygılananları kırmanın da bir anlamı yoktu. İşlerim, eşyalarım deyip ellerinden kurtulmuştu.

Sükrü Sökmensüer onu İstanbul'da da bir iki kez vilayete çağırıp aynı öneriyi yineledi. Bu buluşmalardan birine rastlantı olarak katılan Şevket Süreyya Aydemir şöyle diyor :

"Şükrü Sökmensüer 1937'de İstanbul Vali Vekili olmuştu. Onu ziyarete gittim. Odasında Nâzım vardı. Rahat ve dost tartışıp duruyorlardı. Belli ki gene dünya meselelerini hallediyordu Nâzım. Şükrü Bey beni görünce sevindi... 'Gel, gel, buna ben laf yetiştiremiyorum,' diye takıldı. Gülüştük. Uzunca konuştuk. Hep şuradan buradan. Ama belli ki Nâzım, Şükrü Beyle, belki fikir arkadaşı değil, ama pek âlâ dost olmuştu. İstanbul'da onunla başka temaslarımız da oldu. Ankara'ya gelme işinde hissi sebeplerle

biraz rahatsızdı. Şu ne der, bu ne der gibi çocukça sebepler. Ama onu o zaman kolundan yakalayıp hemen Ankara'ya getirmediğime hâlâ yanarım." (Yön, 3 Şubat 1967)

Gider miydi? Şevket Süreyya Aydemir "hissi sebepler", "çocukça sebepler" diye küçümsemek istiyor. Başta aşırı solcuyken sonradan düşünce değiştiren bu gibi arkadaşlarından daha yakınında olan kimseler bile, örnekse annesi, dayısı, kız kardeşi, Nâzım'ın inançlarına bağlılığını bir düşünsel seçim gibi görmüşler, değişebileceğini sanmışlardı.

Piraye ise Nâzım'ın inancının sonsuz iyiliğinden kaynaklandığını, değişmesinin olanaksız olduğunu söyler, onu komünizmden vazgeçirmeye çalışmadığı için kendisine kızan Celile Hanımdan, Ali Fuat Cebesoy'dan, Samiye'den söz ederken, "Oğullarını tanımıyorlar," derdi.

Nâzım Ankara'dan İstanbul'a istediğini elde edememiş olarak dönmüş, başından geçenleri Piraye'ye aktarırken, devletin olanaklarını kullanıp kendi kafalarına göre bir şeyler yapmaya kalkanların, sonunda nasıl devlete yenik düştüklerini elle tutulurcasına gördüğünü söylemişti.

İşlerini yoluna koyma, eşyalarını toparlama bahanesine de önce birlikte bir gülmüşler, sonra Piraye eşyalarının artık hiç de öyle gülünecek kadar az olmadığını söylemişti.

Nişantaşı'ndaydılar.

Tuna Baltacıoğlu, *Yeni Adam Günleri* adlı kitabında "Beyoğlu'nda kapıları elektrikle açılan apartman" konusuna değinirken şöyle diyor :

"Bu yazı her ne kadar mizahi bir öz taşısa da yine de Nâzım'ın alçakgönüllü bir yaşam yerine Beyoğlu'nda şaşalı bir apartman dairesinde farklı bir yaşam sürdürmekte olduğunu ima etmektedir. Öyle sanıyorum ki sözü edilen daire, Memet Fuat'ın *Gölgede Kalan Yıllar* adlı kitabında bahsettiği Cihangir'deki Nuri Demirağ'a ait olan dairedir. Nuri Demirağ bu daireyi iş için dışar-

dan gelen mühendisleri oturtmak için boş tutarmış. Nâzım'a kiraya verirken de mühendisler geleceği zaman birkaç ay önceden haber verileceğini ve dairenin boşaltılması gerekeceğini koşul olarak öne sürmüş.

"Ben bu dairede bir gece kaldım. Bu dairede bir karyola bile yoktu, Nâzım ile Piraye bir yer yatağında yatıyorlardı. O yatak bugün gibi gözümün önündedir."

Tuna Baltacıoğlu Cihangir'deki daireye ilk günlerde gelmiş olmalı. Çünkü başlangıçta içinde bir karyola bile olmayan o kutu gibi ev, Adnan Ağabey ile Selma'nın yardımıyla, kısa zamanda, cana yakın bir yuvaya dönüşmüştü.

Kalamış'ta, deniz kıyısındaki salaş kahvelerde tanıyıp arkadaş oldukları, Mithat Paşa köşküne taşındıklarında ise badana boya işlerindeki bilgisine, yaratıcılığına şaşakaldıkları Adnan Cin, burada da hemen işe el koymuştu.

Genç yaşlı herkesin Adnan Ağabey diye andığı bu ilginç insan, bir ara New York'ta çok kötü koşullar altında yaşadığını, geçimini sağlamak için her türlü işe girip çıktığını söylerdi. Her şeyden anlar, bir yandan "devr-i daim" makinesini tasarlarken, bir yandan ev planları çizer, maketler yapar, ayrıca ne bozulsa tamir eder, ya da o bozulan şeyin en iyi nerede tamir edileceğini bilirdi. Mithat Paşa köşkünde çalışırken baş yardımcısı da Piraye'nin kız kardeşi Selma olmuştu.

Yalnız başına sokağa çıkamayan Adnan Ağabey, yanına Selma'yı aldı mı, dükkân dükkân dolaşır, her şeyi kendi görür, seçer, pazarlık eder, öyle alırdı.

Cihangir'deki ev tutulunca bu ikili hemen işe giriştiler.

Önce boya, badana... Arkasından bir marangoz dükkânında artakalmış kontrplak parçalarını, çırasız çam tahtalarını da kullanarak, tiyatro dekoru anlayışıyla yapılmış, modern görünüşlü bir büfe, bir masa, masanın iki yanına oturmak için iki sıra, bir kitaplık, bir minder başı kitaplığı... Bunların hepsi siyaha boyanmıştı... Mehmet'in odasına mavi bir çalışma masası... Piraye'nin odasına önü perdeli bir köşe askılığı... Bunu cilalamışlardı...

Sonra Mithat Paşa köşkünden getirilenler : Biri Nâzım ile Piraye'ye iki kişilik, biri Mehmet'e tek kişilik olmak üzere iki karyola... Oturma odasında Hikmet Beyden kalma bir koltuk... Mehmet'in odasında Nurhayat Hanımın verdiği iki sandalye...

Adnan Ağabey'in seçip aldığı kumaşlarla Piraye mindere yol yol sarı siyah bir kılıf dikmişti. Perdeler çuval gibi bir kumaştan koyu yeşil ile kirli sarıydı. Aynı kumaşın turuncusundan minderin üstüne dolma gibi yastıklar yapılmıştı.

Nâzım bu yoktan var edilen şeylerin Piraye'deki yuva kurma özlemini karşıladığını görerek mutlu oluyor, Karlman Pasajı'ndan taksitle ona mutfak eşyası, yemek takımı, çatal bıçak alabilmek için, tefrika romanı yazmak gibi, film konuşmaları çevirmek gibi ek işler yükleniyordu.

Avrupa'dan mühendislerin geleceği, Cihangir'deki dairenin boşaltılması gerektiği bildirildiği zaman, hemen ev aramaya başladılar, ama kaloriferli küçük bir yer bulmak kolay değildi. Sonunda Nişantaşı'nda, İpek Film Stüdyosu'na çok yakın, oldukça büyük, beş odalı, kalorifersiz bir apartman dairesi çıktı karşılarına. Nâzım yol parası vermeyecek, öğleleri yemek yemeye eve gelebilecekti. Sobayla ısınmayı, odun kömür taşımayı göze alsalar da beş oda onlara fazlaydı.

Cihangir'de aynı sokakta iki katlı bir evde oturan Cavide Hanım da, alt katına pansiyoner aldığı o evden taşınmak istediğini, daha küçük, daha ucuz bir yer aradığını söylüyordu. Öndeki üç odayı kendilerine ayırıp arkadaki iki odayı Cavide Hanıma vererek burayı ortaklaşa tutabilirlerdi.

Sonunda öyle oldu.

Nişantaşı'ndaki bu apartman, Selçuk Apartmanı, eski bir yapıydı. Daire kapısından doğrudan doğruya geniş bir sofaya giriliyordu. Mutfak, hamam, ayakyolu, bütün odalar bu sofaya açılıyordu. Odalar hem büyük, hem yüksekti.

Mehmet ilkokulu bitirmiş, İngilizce öğrenmesi için Robert Kolej'de Hazırlık I'e yazdırılmıştı. Suzan'a da bu olanağı tanımak

için, onu da Erenköy Kız Lisesi'nin orta bölümünden alıp Amerikan Kız Koleji'nde Hazırlık II'ye yazdırdılar. Mehmet'in okulu Bebek'te, Suzan'ınki Arnavutköy'deydi. Nişantaşı'ndan gidip geleceklerdi.

Böylece Suzan da Mehmet Ali Paşa köşkündeki karyolasını alıp Nişantaşı'na taşındı. Aynı odayı paylaşan çocukların ders çalışmaları, kitaplarını koymaları için, yataklarının arasına, Mithat Paşa köşkünde duran, Nâzım'ın ünlü dede yadigârı kitaplığı ile altındaki uzun masa getirilip yerleştirildi.

Bunlara, hukuk eğitimi için İtalya'ya giden bir dostun, Avukat İsmail Hakkı Balamir'in, yazıhanesini kapatırken Piraye'ye verdiği iki maroken koltukla bir kanepe de katılınca, hiç de "öyle gülünecek kadar az olmayan" bir eşya birikimi oluştu.

İlginç bir eşya birikimi : Bir yanda kontrplak ile çırasız çamdan oda takımı, bir yanda dede yadigârı ceviz kitaplık, bir yanda köşklerden gelme pirinç topuzlu demir karyolalar, bir yanda maroken yazıhane koltukları.

Başka bir ilginçlik de komünist şair Nâzım Hikmet'in, üvey kızıyla oğlunu Amerikan okullarına yazdırmış olmasıydı. Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun oğlu olan Tuna Baltacıoğlu, *Yeni Adam Günleri*'nde, bu konuyla ilgili bir anısını anlatıyor :

"Bu tür bir olay da Altunizade Köşkü'nde yaşanmıştı. Köşkün salonunda Nâzım birkaç şiir okumuştu. Bunlar içinde anımsadığım bir tanesi 'Salkımsöğüt'tü. On iki yaşlarında bir çocuk olarak şiirin kendisi ve Nâzım'ın okuyuş biçimi beni çok etkilemişti. O arada babamla Nâzım arasında şöyle bir konuşma geçti. Nâzım, Memet'i o yıl Robert Kolej'e yazdırmıştı. Babam yarı şaka, 'Nâzım, sen oğlunu nasıl oldu da bir Amerikan okuluna verdin?' dedi. Nâzım'ın yanıtı şu olduydu : 'Üstadım, sizi örnek aldım.' Bu ince ve nazik yanıt belleğimden hiç silinmedi."

Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun iki oğlu da Robert Kolej'de okuyor, onların öğrenim masraflarına karşılık olarak da kendisi haftada bir gün gidip bu okulda ders veriyordu.

KOLEJ ÖĞRENCİLERİ

Suzan ile Mehmet'in Amerikan kolejlerine yazdırılmalarını dil öğrenmeleri için Piraye istemişti. İlk taksiti Fahamet'in kocası Vedat Başar ile Nâzım denkleştirmişler, torunlarının Fransızca öğrenmelerini isteyen Mehmet Ali Paşa ise, sözünün dinlenmemesine kırılıp bir katkıda bulunmamıştı.

Kayıt işlemleri için Robert Kolej'e gittiği gün, Nâzım Hikmet'i sırada görüp tanıyan son sınıf öğrencilerinden İbrahim Çamlı'nın, yöneticilere haber vermesi üzerine, Türk müdür Hüseyin Pektaş şairi odasına alarak yakınlık göstermiş, okul ücretinde yarı yarıya indirim yapmıştı. İki çocuktan tek çocuk parası alınacak, ayrıca bu da iki yerine üç taksitte ödenecekti.

Bu olay 1937-1938 öğrenim döneminde geçiyordu. Nâzım sonraki taksitleri ödemeye fırsat bulamayacak, Piraye Nişantaşı'nda, iki çocuğuyla, hiçbir suç işlemediğini bildiği kocasının aklanıp evine dönmesini boşuna bekleyecekti.

"Bizimle olmayan bize karşıdır!" görüşüyle uğurlanıp Ankara'dan İstanbul'a döndükten altı ay kadar sonra, Nâzım Hikmet 17 Ocak 1938 gecesi, Beyoğlu'nda, Celâlettin Ezine'nin evinde göz altına alındı

Bu altı ayda neler olmuştu?

Nâzım Hikmet'in 30 Aralık 1936'daki göz altına alınmasını izleyen davadan 21 Haziran 1937'de aklanması, hele dava sürerken tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılarak "Tan" gazetesinde takma adla yeniden yazı yazmaya başlaması, onu susturmak, yok etmek isteyen sağcı çevreleri çok öfkelendirmişti.

Falih Rıfkı Atay, yıllar sonra, 2 Mayıs 1965 tarihli "Dünya" gazetesinde şöyle yazacaktı :

"Bir gün kulaklarımla Meclis koridorunda şu sözü duydum :

"– Vesika yokmuş ha... Delil bulunmazmış ha... Biz onu Divan-ı Harbe mahkûm ettirelim de gününü görür.

"Nâzım Hikmet hapiste iken onu her düşünüşte bu sözü hatırlayarak yok yere çile çekmesini içime yediremezdim."

Gerçi ilgililer sürekli bilgi toplamaya çalışıyorlardı, ama bu dönemde Nâzım Hikmet gerçekten hiçbir yasadışı çalışmanın içinde değildi. Eviyle işyeri arasında gidip geliyor, geç saatlere kadar çalışıyor, faşizme, nasyonal sosyalizme karşı savaşımını yalnızca yazılarıyla kitaplarında sürdürüyordu.

Derken 1937 Ağustosunda bir gün İpek Sineması'nda yanına bir Harp Okulu öğrencisi sokuldu. Bu olayı Nâzım Hikmet mahkemede şöyle anlatacaktı :

"Bu genç beni sinema holünde görüp yanıma geldi. Kuleli'den beri yazılarımı okuduğunu, bana hayran olduğunu söyledi. Sırtında sivil olmayan bir elbise vardı. Ama neyin ifadesi olduğunu bilemiyorum. Okuldaki arkadaşlarının da beni sevdiklerini söyledi. O sırada ben bir davadan beraat ederek tahliye edilmiştim. Onu da gazetelerde okumuş olacak ki bana, 'Geçmiş olsun,' dedi. Teşekkür ettim, başımdan savmak için, 'Hadi sana güle güle, içerde işim var,' dedim. Gitmedi, bana, 'Nâzım Bey, ben polis filan değilim,' dedi. 'Sizin fikirlerinizi beğeniyorum, daha etraflı öğrenmek istiyorum, yararlanmak için...' Bu konuşmadan daha çok şüphelendim, holden ayrıldım, içeri girince polis müdüriyetine telefon ederek, resmi askeri elbise giydirip polisleri peşime düşürmemelerini söyledim. 'Benim bütün çalışmam ortada, herkesin gözü önünde,' dedim."

Nâzım Hikmet telefon rehberinden Emniyet Müdürlüğü'nün numarasını bulmuş, oradan 1. Şube'ye bağlanarak Başkomiser Salih Tanyeri'ye şöyle demişti :

"Benim her şeyim ortada, nerde oturduğum, nerde çalıştığım, ne yazdığım, kimlerle konuştuğum... Hiçbir gizlim saklım yok... Asker kılığında polisler gönderip beni rahatsız etmeyin... Herkesin gözü önünde evimin ekmeğini kazanmaya çalışıyorum... Benden ne istiyorsunuz?.."

Başkomiser Salih Tanyeri böyle bir şey yapmadıklarını söylemişse de, Nâzım inanmayarak öfkeyle telefonu kapatmıştı.

Adı Ömer Deniz olan bu Harp Okulu öğrencisi dört ay kadar sonra, 3 Aralık 1937'de, bir Şeker Bayramı öncesi, bu kez Nişantaşı'ndaki Selçuk Apartmanı'na geldi.

Nâzım ile Piraye evde değildiler. Kapıyı o günlerde onlarda kalan, ailenin emektarlarından yaşlı bir kadın, Nine açtı. Ömer Deniz içeri girip beklemek isteyince, konuşmalarını duyan Cavide Hanım da yanlarına geldi. Kendisini içeri alamazlardı, ama isterse bir not yazabilirdi. Ömer Deniz sofadaki bir sandalyeye oturup not yazmaya hazırlanırken, Nâzım ile Piraye geldiler.

Nâzım mahkemede bu olayı şöyle anlatmıştı :

"Aradan ne kadar geçti hatırlamıyorum. Şeker Bayramı geliyordu, çocuklarımıza ve büyüklerimize hediye almak için eşimle çarşıya çıkmıştık. Dönüşte kapı açılıp da aynı genci evimizin girişinde oturuyor görünce tepem attı. Polis evimize kadar girdi, diye düşündüm. Kendi kendime, 'Ne bulacaktı yani?' dedim. O genç ayakta bana yaklaştı, kendisinin ve arkadaşlarının düşüncelerinden ve bana olan bağlılıklarından filan söz etti. Ben evime hile ile girdiğini söyleyerek onu azarladım, yer de göstermedim. 'Ne istiyorsun?' dedim. 'Subay çıkınca erata ne öğretelim?' diye sordu. 'Anayasadaki altı umdeyi öğretirsiniz,' dedim. 'Haydi bakalım, şimdi işimiz var,' dedim."

Bu bir özetlemeydi. Ömer Deniz'in Marx'la, Engels'le ilgili sorular sormak istemesini, Nâzım Hikmet, "Bunları herhangi bir ansiklopedide bulabilirsiniz, ben bilgin değilim," diye engellemiş; subayların erata neler öğreteceklerinin talimatnamelerde yazılı olduğunu, anayasanın, Atatürk milliyetçiliğinin dışına çıkmamaları gerektiğini söylemiş; sözlerini, "Şimdi de ben sana bir soru soracağım, söyle bakalım Nişantaşı'nda, Vali Konağı Caddesi'ndeki Selçuk Apartmanı'nın 3 numaralı dairesinde oturduğumu kimden öğrendin? Haydi bakalım, şimdi bizi yalnız bırak," diyerek delikanlıya yolu gösterip kapıyı arkasından kapatmıştı.

Piraye şaşkındı :

"Ne oldu, Nâzım, niye o kadar ters davrandın çocuğa?"

Nâzım sinir içindeydi :

"Çocuk filan değil o, karıcığım... Polis... Provokatör... Evimizin içine kadar giriyorlar..."

Piraye 1938'de Nâzım'ın cebinde taşıdığı bir not defterini saklamış. Bu defterin birinci sayfasına şair tutuklanma tarihini günü, saatiyle yazmış :

"Tevkif tarihim : İkinci Kânun, 1938 - 19 - Çarşamba, Saat 20"

Altına sekiz haftayı aşkın bir süre çizgilerle çetele tutmuş, eski yazıyla bazı günlere notlar düşmüş. Son günün altındaki not : "15 Sene"...

Demek ki Nâzım Hikmet 17 Ocak 1938 gecesi, Beyoğlu'nda, Celâlettin Ezine'nin evinde, Hilmi Ziya Ülken'le bir dergi tasarımı yaparlarken gözaltına alındıktan iki gün sonra tutuklanmıştı.

Şair 1 Mart 1938'de Piraye'ye yazdığı mektupta şöyle diyordu :

"Şimdiye kadar bir defa isticvab edildim, bundan kırk bir gün önce, Ankara'ya ayak bastığımın ertesinde. O zamandan beri de sorgusuz sualsiz yatıyorum. Herhalde doğrudan doğruya benimle hiçbir alakası olmayan dava tahkikatının ikmali bekleniyor. Bu, beni hiçbir suretle alakadar etmediğine ve etmeyeceğine emin bulunduğum tahkikat daha ne kadar sürer?.. Allah bilir... Bu tahkikat bitince ya men-i muhakeme kararı alırım, yahut mahkemeye sevkedilirim. Burda, avukata da anlattığım gibi, bana atfedilen suçu ve bu suçun delillerini anlayamıyorum. Yalnız, bana, beni bir defa sinema holünde, bir defa da evimde görmeye gelen genci sordular. Ben ismini bile bilmediğim, kendiliğinden, hatta evimin adresini bile vermediğim halde gelen ve ilkönce polis tarafından gönderildiğini sandığım gençle neler konuştuğumuzu olduğu gibi anlattım. Zaten ortada saklayacak bir şey yok ki. Ben onu herhangi bir suça teşvik etmiş değilim. Onun da vermiş olduğu ifadede bunun aksini söylemesi için ya aşağılık bir müfteri, yahut deli olması lazım. Esasen benim isticvabımda bana : 'Sen bu genci suç işlemeye teşvik etmişsin, o böyle söylüyor,' demediler ve böyle bir sual de sormadılar.

"İşte sana bana atfedilen muhayyel suç hakkında bütün bildiklerimi yazdım. Bu nasıl ne biçim suçtur, anlayamıyorum. Fakat iş anlaşılır herhalde ve men-i muhakeme kararı almasam bile, mahkemede herhalde beraat ederim."

Ankara'da Harp Okulu Komutanlığı Askeri Mahkemesi'ndeki dava sürerken, Ömer Deniz'in sorgusu sırasında, cebindeki deftere Nâzım'ın tuttuğu notlar şöyle :

"1) Bana uğramak hatırına gelmiş

"2) Büyüklük ve sahtekârlık

"3) a) aradığınız her şey altı oktadır demişim.

"4) Nâzım Hikmet'in siyasi akidesi benimkinin yanında çürük kalır

"5) b) sözde orduda ilkönce cumhuriyeti sonra komünizmi getireceğiz (?!) demişim

"6) c) bu ifadesini yani bu ikinci ifadesini üçüncü ve huzuru hâkimdeki ifadesiyle reddedip birinci ifadesine geldi"

Askeri Usul Yasası'na göre sanıkları savunacak avukatları "Adli Âmir"in onaylaması gerekiyordu. Nâzım Hikmet'i savunmak isteyen İrfan Emin Kösemihaloğlu kabul edilmemişti. Bunun üzerine Piraye'nin girişimleri sonucu, Mehmet Ali Paşanın kardeşi Fuat Paşanın damadı olan Sarıyer Savcısı Ferhat Dömeke'nin aracılığıyla, Ankara'dan Fuat Ömer Keskinoğlu ile Saffet Nezihi Bölükbaşı adlarında ortak çalışan, "Adli Âmir"in onaylayacağı niteliklerde iki avukat bulundu. İlki eskiden Ankara Cumhuriyet Savcı Yardımcısıymış.

Öte yandan, gene Askeri Usul Yasası'na göre, beş yargıçtan birinin Hukuk Fakültesi mezunu olması yeterliydi.

Mahkemedeki sorgusu sırasında, Ömer Deniz, ilk ifadesinin baskı altında alındığını, Nâzım Hikmet'in, kendisine, "Erata önce cumhuriyeti, sonra komünizmi anlatırsınız," gibi bir söz etmediğini açıklayınca, Fuat Ömer Keskinoğlu ile Saffet Nezihi Bölükbaşı, şaire aklanmasının "yüzde bin beş yüz" olduğunu bildirdiler.

İş dışardan bir emir gelmemesindeydi. Ne var ki o günlerde artık komünistlerin, eskiden olduğu gibi, "Dünya işçileri birleşiniz!" diye ortaya çıkmadıkları, alttan alta çalıştıkları, öğretmenleri, öğrencileri, işçileri, köylüleri, çiftçileri, özellikle de ordudaki erbaşları, küçük rütbeli subayları elde etmek için çaba gösterdikleri yolunda bir görüş iyice yaygınlaşmıştı. İkinci Dünya Savaşı öncesinde devlet de, ordu da bu bakımdan tedirgindi.

Nâzım'ın Piraye'ye yazdığı 25 Mart 1938 tarihli mektuptan :

"Dün, 24 Mart Perşembe günü müdafaalarımızı yaptık. Fuat Ömer ve Saffet Nezihi ayrı ayrı söz alarak benim bu meselede hiçbir alakam olmadığını, kanuni ve mantıki delillerle ispat ettiler. Ben de suçsuzluğumu tebarüz ettirdim. Heyeti hâkime sözlerimizi kesmeden sonuna kadar dinlediler. Kanunen, aklen, vicdanen Salı günü okunacak kararla beraatımın ilan edilmesi lazım. Fakat ne de olsa avukatların ve benim kanaatımla mahkemenin kanaatı uymayabilir de. O zaman ceza yeriz. Tabii temyiz ederiz ve iş ümitler, heyecanlar, inkisarlarla daha bir hayli uzar."

Nâzım Hikmet'in savunması şöyleydi :

"Huzurunuzda ilk defa yargılanıyorum. 1925 yılından beri şiirlerim yüzünden ve gizli parti teşkilatı kurma iddiasıyla muhakeme edildim. İdam talebiyle hâkim huzuruna çıkarıldığım da oldu. Hemen arzedeyim ki, hepsinin delil diye gösterebilecekleri şiirim, birkaç polisin yanlış ifadesi, birkaç arkadaşla toplanmamız, yahut şurada burada duvarlara yapıştırılan 1 Mayıs'la alakalı beyannameler gibi maddi deliller mevcuttu. Fakat adım çıktığı için davaya dahil edildiğimden mahkemelerde beraat kararı aldım.

"Hayatımın son 13 yılı içinde askeri mahkeme önüne çıkarılışım ilk defa vaki oluyor. Ve ilk defa da ne şahidi, ne vesikası, ne delil diye gösterilecek suç evrakı, suç aleti ve ne de bir ihbar veya ifade mevcut bulunuyor. Kendisinden polisin gönderdiği bir sivil şahıs diye şüphelendiğim gencin sorgudaki ifadesinde, 'Köylü erata cumhuriyetten sonra komünizmi öğretin,' dediğim iddiasından gayri bir suç isnadı yoktur. Sanık Ömer Deniz de

mahkemenizde böyle bir şey söylemediğimi defaatle tekrarlamıştır. Ben de sorguda ve mahkemede söylediklerimde herhangi bir itirafım mevzuubahis değildir. Zira hakikat ikimizin de dediği gibidir.

"Hapishanede 67 gündür haksız yere ve delili olmayan ağır bir ithamla yatmanın azabı içindeyim. Ben Cumhuriyetin, Mustafa Kemal'in Türkiye'ye getirdiklerinin ne büyük hizmetler olduğunun idraki içindeyim. Komünist olmam, Mustafa Kemal Paşaya saygı duymama, Anayasa'daki altı umdeye sahip çıkmama mani değildir ve neşriyatım bunun delilidir. Ne hazindir ki, komünizm hakkında çok az neşriyat bulunması çoğu kişinin bu içtimai felsefe hakkında hem kâfi derecede bilgi edinmesine mani olmuş, hem yanlış zan ve kanaatler sebebiyle her muhalif şahıs komünist damgasını yemiştir. Marksist ve komünist bir şair olarak bu ideolojinin bir memlekette hâkim rejim olmasının üç beş kişinin gizli bir hücre kurması, yahut bir askeri şahsa 'Komünizmi öğret' demek veya o kişinin kendiliğinden bu doktrini öğrenmesi ve öğretmesiyle mümkün olmayacağını bilecek kadar şuurlu bir şairim. Komünizm, sanıldığı gibi, ferdi başarıların ideolojisi değildir ve her toplumda aynı gelişmelerin teminiyle hedefine varılan bir sistem de değildir. Bu sebepledir ki, benim Marksist bir kültürle yetişmiş, kendi milli kültür kökenlerinden istifade edebilmiş bir şair olarak bir öğrenciye, hem de polisliğinden şüphe ettiğim birine komünizm hakkında telkinatta bulunmasını tavsiye etmem havsalanın almayacağı bir yakıştırmadır. Marksistler ancak kendi partilerinin kararıyla, kitleleri, gerekiyorsa, tarihi bakımdan içtimai ve iktisadi tekâmülün vardığı merhaleye göre uygun olacak harekete sevk ederler. Ben tek başıma parti değilim ve böyle bir partinin var olup olmadığı hakkında da iddianamede bir sarahat mevcut değildir. Bahsedilmeyen bir partinin tayin ve tesbiti icab eden bir strateji de mevzuu bahis olmadığından benim Ömer Deniz'e ordu içinde görev vermem de mümkün değildir. Kaldı ki kendisi de benim böyle bir beyanım, tavsiyem veya direktifim bulunmadığını ısrarla söylemektedir. Kendisi de iddia edilen bana ait ifadenin kendisinin söylediği gibi yazılmadığını söylüyor

ve mahkemede, huzurunuzda, dediklerimi bir bir tekrarlıyor. Onu arife gününden sonra ilk bugün, duruşmanın bugün başlayan bu celsesinde görüyorum. 17 Ocaktan beri de Askeri Cezaevi içinde bir odada tek başıma bırakıldığım için hiçbir sanıkla veya o sanıkların avukatlarıyla görüşmedim, kimseyle görüştürülmedim. Bu bakımdan o arkadaşın ifadesi ile benim ifadem arasındaki aynılık, hakikatin böyle olduğunu ispat eder. Suçsuzum, beraatımı ve tutukluluk halime son verilerek tahliyemi talep ediyorum."

Savunmalar dinlendikten sonra yargılama karar için 29 Mart 1938 Salı günü saat dokuza ertelendi.

"Yüzde bin beş yüz" aklanması gerektiğine, avukatları gibi, Nâzım da inanıyordu, ama hiçbir suçu olmadığı açıkça görüldüğü halde, iki ayı aşkın bir süredir kimseyle görüştürülmeden içerde tutulması, Savcı Şerif Budak'ın olayları yorumlayışı, yargıçların hukukçu olmamaları, zaman zaman umutsuzluğa düşerek kötü şeyler düşünmesine neden oluyordu.

Nâzım Hikmet 29 Mart 1938 Salı günü cebindeki not defterinin bir sayfasına, yukarı doğru, çaprazlamasına, rahat bir yazıyla, sol üst köşeden sağ alt köşeye, alt alta şunları yazdı :

Pazartesi
28 Mart
Saat 10

Altına bir çizgi.

Salı
29 Mart
Saat 10
15 sene

Altına gene bir çizgi.

"Yüzde bin beş yüz" aklanacağı söylenen bir davada 15 yıl yemişti.

Çoğunun yüzünü unuttum büsbütün,
yalnız, çok ince, çok uzun bir burundur aklımda kalan,
halbuki kaç kere karşımda oturup dizildiler.
Bir tek kaygıları vardı, hakkımda hüküm okunurken :
heybetli olmak.
D e ğ i l d i l e r.
İnsandan çok eşyaya benziyorlardı :
duvar saatları gibi ahmak,
kibirli,
ve kelepçe, zincir filan gibi hazin ve rezildiler.

"22 / Salı

"Karıcığım,

"Üzülme. Ne yapalım. Dünyada bu kadar haksız bir karar olmaz. Derhal temyiz ettim. Temyiz herhalde adalet gösterir. Avukat sana telefon edecekti. Duymuşsundur, 15 seneye mahkûm edildim. Kara haberi anneme sen ver. Üzülmesin. Sare Teyze hâlâ gelmedi. İki üç aya kadar temyizden netice çıkar.

"Celâl'e, halama selam. Kuzum, bana sık sık mektup yaz. Yegâne tesellim senden alacağım mektuplardır. İkinci mektubumu daha uzun yazarım. Bana büyükçe bir resmini gönder.

"Selam, hasret, sevgi.

(imza)

"Annem de, sen de bana sık sık mektup yazın.

"Bu mektubumu alır almaz cevap ver."

"Anneciğim,

"Maalesef Dreyfus hadisesinin hükmüne benzeyen bir kararla 15 seneye mahkûm edildim. En küçük bir kanuni suçum olma-

dan bana verilen bu on beş seneyi temyiz ettim. Senin tabirinle inşallah temyiz bu fahiş hatayı adliyi tashih eder. Üzülme, daha bir ümit var demektir.

"O ümit de boşa çıkarsa ne yapalım, anacığım. Yapmadığım, alakam olmayan bir mevhum suçun cezasını çekeriz. Yani bu yıpranmış vücut on beş seneye dayanırsa 52 yaşında bir alil hürriyetine kavuşmuş olur. Temenni et ki o günü görmeyeyim. 52 yaşında sakat bir gövde ve söndürülmüş bir kafayla yeryüzüne çıkmaktansa içerde kıkırdamak daha hayırlı.

"Seni çok göresim geldi. Ne olur ne olmaz, dünya hali bu, bir kerre daha göreyim seni. Kabilse hemen Ankara'ya gel. Burada kalacak yerin vardır. Beni bir iki defa görmeye gelirsin. Seni bekliyorum, anacığım."

Böylece Nâzım ile Piraye arasında tam on iki yıl sürecek sevgi, saygı, özlem dolu bir mektuplaşma da başlamış oluyordu :

"Nazımcığım,

"Kuzum şekerim, metin ol, hepsi geçer. Ben metin olmaya çalışıyorum. Sen gittiğinden beri ekseri zamanım yatakta geçiyor. Şimdi artık iyice yatağa girdim ve işittiğim kötü haberi hazmetmeye çalışıyorum.

"Hayret doğrusu! Ne insanlar, on beş sene onlar için ne ehemmiyetsiz. Kendinizi iyi müdafaa etmediniz mi? Nasıl oldu da senin kabahatin olmadığını anlamadılar! Bilmem, ne diyeyim! Şaşırdım. Kafama bir tokmak yemiş gibiyim. (...)

"Hiç olmazsa, temyizi uzatmasalar. Sen artık ümidini kesmişsindir, bilirim. Metin ol. Hiç ümidini kesme. Elbet bir insaflı insan bulunur, belki kavuşuruz. Ne diyeyim, bilemiyorum. (...)

"Ben üzülmemeye çalışıyorum, sen de öyle yap. Bakalım başımıza daha neler gelecek! Metin olalım. Herkesi kendimize güldürmeyelim. Dostumuz kadar düşmanımız da var.

"Bir şey yapmış olsaydın, bu kadar üzülmezdim. Bir hiç için, bir şey yapmadan yatıyorsun. Kabahatsizsin. Ama kime anlatırsın. İsmin çıkmış bir kere. Ellerinden öperim."

"Nisan 1 - 1938

"Karıcığım,

"Eğer metin olmak herhangi bir meseleyi hallederse tasavvur edemeyeceğin kadar metinim. Darbenin tesiri ani oldu, göz kapayıp açıncaya kadar geçti ve şimdi uzun bir hastalıktan yeni kalkmış gibi bir halim var, vücudum kırgın, fakat rahat ve neşeliyim. Şarkı söylüyorum, şiir yazıyorum ve uyanılmayacak bir rüyanın içinde hayal meyal senin yüzünü görüyorum. Yüzünün hatları silik, fakat saçların bir kucak alev gibi pırıl pırıl yanıyor. Meğerse seni nasıl, ne kadar seviyormuşum ve nasıl her şeyim senmişsin. (...)

"Askeri temyizin kanuna fevkalade riayet eden, kanunun dışına çıkmayan bir müessese olduğunu söylüyorlar. Bakalım, iki üç aya kadar bu iddianın doğruluğunu anlayacağız. Ben ne ümitliyim, ne ümitsiz. Hakkımı ve suçsuzluğumu bir vatandaşa verilen bütün haklardan istifade ederek, her kanuni vasıtaya başvurarak müdafaaya çalışacağım. (...)

"Selam, hasret vs."

Yargılanması sürerken Nâzım Hikmet'in cebinde taşıdığı not defterinde, sonradan "Bir Cezaevinde, Tecritteki Adamın Mektupları" adıyla yayımlayacağı üç şiirden sonuncusunun taslakları vardı :

Bugün pazar.
Bugün beni ilk defa güneşe çıkardılar.
Ve ben ömrümde ilk defa gökyüzünün bu kadar benden uzak
bu kadar mavi
bu kadar geniş olduğuna şaşarak
kımıldanmadan durdum.
Sonra saygıyla toprağa oturdum,
dayadım sırtımı duvara.
Bu anda ne düşmek dalgalara,
bu anda ne kavga, ne hürriyet, ne karım.
Toprak, güneş ve ben...
Bahtiyarım...

Nâzım Hikmet Ankara Merkez Komutanlığı Cezaevi Bahçesinde

ASKERİ YARGITAY

28 Mayıs 1938'de Askeri Yargıtay Nâzım Hikmet'in cezasını onayladı. Artık her şey bitmişti.

"Mesele, herhangi bir mahkûmiyet değil, mesele Nâzım Hikmet'in imhasıdır. Tekrar ediyorum, bu bir Dreyfus davasıdır."

Kararın kesinleşmesinden sonra sivil bir cezaevine gönderilmesi gerekiyordu. Gelen gideninin az olacağı uzak bir yer seçilmesi için Adalet Bakanlığı'nın uyarıldığı duyulmuştu.

Öte yandan, aynı günlerde, İstiklal Mahkemelerinde mahkûm olmuş kişiler ile 150'liklerin bağışlanması için bir yasa hazırlanmaktaydı.

Karısına yazdığı mektupta şöyle diyordu şair :

"Millet Meclisi'ne istidayı verdim.

"Sonra Ankara yahut İmralı Adası gibi iş olan bir yerde çalışmak suretiyle cezamın çektirilmesine delalet etmesi için de Şükrü Kaya'ya bir mektup yazdım. Bakalım, sabah ola hayır ola!.. Fakat Sinop, Diyarbekir filan gibi bir yere sürülüp açlıktan gebermemek için annemin de buraya gelip müracaatlarda bulunması iyi olurdu. (...)

"Aftan 150'likler bile istifade ediyor. Fakat anlaşılan ben istifade edemiyorum. Daha pek bilmiyorum ama vaziyet böyle gösteriyor."

Ayrıca avukatları Fuat Ömer Keskinoğlu ile Saffet Nezihi Bölükbaşı da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, yapılan yargılamanın hukuk dışılığını açıkça gösteren bir dilekçe vererek, Nâzım Hikmet'in de af yasası kapsamına alınmasını istediler.

Bu dilekçenin son bölümü şöyleydi :

"Nâzım, memlekette münevverler tarafından sevilen bir adamdır. Nâzım'ı sevmek için onun akidesini [inancını] terviç etmek [desteklemek] lazım değildir. Esasen sevilen komünist Nâzım Hikmet değil, şair Nâzım Hikmet'tir. Binnazariye [kuramsal olarak] cezada nasıl ammenin [kamunun] nefret ve heyecanı ce-

zanın sebeplerinden biri ise, afda da ammenin şefkat ve sempatisi affın sebeplerinden biridir. Binaenaleyh milletin ilelebet menfuru [nefret edileni] kalacaklar affedilirken, mahkûmiyeti halinde dahi ammenin sempatisine mazhar [erişmiş] ve hakikatte adli bir hatanın kurbanı olan masum bir vatandaşın boynunun bükük bırakılması bütün milletin boynunu büker.

"Türk milletinin vicdanını temsil eden Yüksek Meclis'in bu mülahazaları dikkat nazarından uzak tutmayacağına ve hiçbir vatandaşın kalbinde Nâzım, Çerkez Ethem'den de mi haindi istifhamını bırakmayacağına ve onu da fakat en layık olarak affa mazhar kılacağına eminiz."

Adalet Bakanlığı'nda hangi uzak cezaevine gönderileceği düşünülürken, 13 Haziran 1938 günü, Nâzım Hikmet Ankara Merkez Komutanlığı Cezaevi'nden Ankara Cezaevi'ne aktarılarak ikinci kulede bulunan koğuşa kondu.

Tam bu günlerde gene Adalet Bakanlığı'ndan Cezaevi Müdürlüğü'ne gelen bir emirle şairin sürmekte olan bir davası nedeniyle İstanbul'a gönderilmesi gerektiği bildirildi. Bir yıl önce, 21 Haziran 1937'de aklanmayla sona eren gizli örgüt kurma davası, Yargıtay'dan bozularak geri dönmüş, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde yeniden başlamıştı.

Böylece Nâzım Hikmet Ankara Cezaevi'nden alınarak İstanbul'da Sultanahmet Tutukevi'ne getirildi. Ama burada fazla kalmadı. Haziran ayı sonuna doğru Donanma Komutanlığı'ndan gelen görevliler onu alıp kelepçeli olarak Köprü Kadıköy iskelesinden bir motorla Adalar açığında bekleyen Erkin gemisine götürdüler. Önce bir ayakyoluna, sonra sintine ambarına kapatıldı.

Yavuz gemisinde başlamış olan bir soruşturmaya onun adı da karışmıştı. İlk sorguları, Harp Filosu'na bağlı bir askeri yargıç olan Teğmen Halûk Şehsuvaroğlu yapmış, söylendiğine göre, sanıkların yargılanmalarını gerektirecek bir durum olmadığı yolunda görüş bildirmişti.

Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'ndeki yargılama 10 Ağustos 1938 günü başladı. Mahkeme Başkanı Amiral Hüsnü

Gökdenizer, duruşma yargıçı Salih Köniman, savcı Binbaşı Şerif Budak, yardımcıları Teğmen Fahri Çoker ile Teğmen Halûk Şehsuvaroğlu idiler. Harp Okulu Komutanlığı Askeri Mahkemesi'ndeki savcı Binbaşı Şerif Budak başarısı dolayısıyla Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nde de görevlendirilmişti.

Erkin, sonradan denizaltı filosunun ana gemisine dönüştürülmüş olan, eski bir yolcu gemisiydi. Subayların geniş yemek salonu mahkeme salonu haline getirilmişti.

Yargılamanın nerede başlayıp nerede biteceği hiç belli değildi. Çünkü gemi ikide bir yer değiştiriyordu. Nitekim bir süre sonra Adalar önünden Silivri açıklarına gidildi.

Savcı yardımcısı Fahri Çoker, yıllar sonra, o günleri anlatırken şöyle diyecekti :

"Erkin, denizaltı ana gemisi olduğu için devamlı hareket halindeydi. Aslında böyle anormal bir mahkeme şeklinin dünyada emsali var mıdır bilemem."

Dava konusu, en kısa söylenişiyle, "kitap okumak"tı.

Gerek günlük gazetelerde, gerek kitaplarda, "Marksizmden söz edilmese bile sürekli komünizm propagandası" yapıldığına inanılıyor, yayımcılık kömünist propagandasının aracı olarak görülüyordu. Nâzım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı gibi tanınmış komünistlerin, hatta eski yeni Rus yazarlarından herhangi birinin, kovuşturmaya uğramamış ya da uğrayıp aklanmış, serbestçe satılan kitaplarını okumak da bu propagandanın etki alanına girmek anlamına geliyordu.

Hikmet Kıvılcımlı ile karısı Fatma Nudiye Yalçı, "Kıvılcım Kütüphanesi" adında bir yayınevi kurmuşlardı. Bu kişilerle yakın ilişki içinde olan Kerim Korcan adında okuma meraklısı bir genç ise, bazı arkadaşlarıyla birlikte, "Kitap Sevenler Derneği" diye bir topluluk oluşturmuştu. Aralarında kitap alıp veriyor, okumayanlara okuma sevgisi aşılamaya çalışıyorlardı.

Kerim Korcan'ın ağabeysi Haydar Korcan askerliğini Yavuz zırhlısında yapmaktaydı. O da dernekten kitap alıp okurdu. Giderek gemideki okumaya meraklı astsubaylara, erlere de kitap

götürüp getirmeye başladı. Bunlar arasında kovuşturmaya uğramamış ya da uğrayıp aklanmış sol kitaplar da vardı.

Yasaların tanıdığı olanaklardan yararlanarak yayımcılık yoluyla komünizm propagandası yaptıkları saptanan kişilerden, önce, 25 Nisan 1938'de, Hikmet Kıvılcımlı ile Fatma Nudiye Yalçı, beş gün sonra da, Kerim Korcan gözaltına alındılar.

Sansaryan Han'da, bir aya yakın bir süre, işkence altında yapılan sorgulamalar sonunda, Yavuz zırhlısına gidip gelen kitaplar konusu ortaya çıkınca işin rengi birden değişiverdi. Gerçi donanmada bir örgütlenme eylemi söz konusu değildi, ama sol yayınlar okuyan birileri olduğu anlaşılmıştı.

Donanma Komutanlığı'nca başlatılan soruşturma, aşırı tedirginliklerle, ağır baskılar altında, kışkırtıcı ajanlar kullanılarak yürütüldü. Bu arada Hamdi Alevdaş adlı bir astsubay, Pavli ile Pendik'te gazino işletirken tanıştığı sanıklardan Hamdi Alev'in evinde, 1934 yılında Nâzım Hikmet'le konuştuğunu, sonra iki kere de Erenköy'deki Mithat Paşa köşküne gittiğini söyledi. Şair güya ondan erlere gelen mektupları okuyup ailesi yoksul olanları saptamasını, adreslerini almasını istemişti. Bu yoksul ailelere yardım edilecekti.

Nâzım Hikmet'i dava kapsamına dört yıl öncesiyle ilgili böyle kanıtsız, tanıksız bir suçlama sokuyordu.

Duruşmada söz kendisine geldiği zaman Hamdi Alevdaş, astsubay arkadaşlarıyla bazı toplantılar yaptıklarını, kendisinin Nâzım Hikmet'le konuştuklarını anlattığını, ancak bütün bunları Yavuz'un İkinci Komutanı Kurmay Yarbay Ruhi Develioğlu'nun verdiği sözlü emir üzerine, bilgi toplamak amacıyla gerçekleştirdiğini açıkladı. Ayrıca şairden ilk sorgusunda söylediği gibi herhangi bir talimat da almamıştı.

Bu gelişme Nâzım Hikmet'in davanın dışında kalması, aklanması anlamına geliyordu. Ama tanık olarak çağrılan Kurmay Yarbay Ruhi Develioğlu bilgi toplaması için Hamdi Alevdaş'a emir vermediğini söyledi.

Nâzım Hikmet ise bütün sorgularında dört yıl önceki olayları tam olarak anımsamadığını, bir astsubayla hiç görüşmediğini,

Hamdi Alevdaş'la belki sivil giyinmişse görüşmüş olabileceğini, ama bunu da anımsamadığını, yoksullara yardım diye bir şeyin söz konusu olmadığını, kimseye böyle bir talimat vermediğini söylüyordu.

Kovuşturmalar çok geniş tutulmuştu. Hikmet Kıvılcımlı, Nudiye Yalçı, Kerim Korcan, ağabeysi Haydar Korcan'dan başka, özellikle Nâzım Hikmet'in kitaplarını okuyan pek çok astsubayla onların tanıdıkları, yakınları gözaltına alınıp sorgulanmışlardı. Ortanca kardeşi Nuri Tahir Tipi, önce Yavuz'da, sonra Erkin'de gedikli üstçavuş olan Kemal Tahir de sanıklar arasındaydı.

Yavuz zırhlısından topçu başgedikli çavuş Hamdi Alevdaş'ın yanı sıra, bu olaya görevli olarak katıldığını ileri süren bir astsubay daha vardı : Gene Yavuz zırhlısından cephaneci başgedikli çavuş Adil Kut.

Daha önce de erat arasında "ağız yoklama" yoluyla bilgi toplama işleri yapmış olan bu astsubaya, kendi söylediğine göre, "Seni tutuklayıp hücrelerde ayrı ayrı yatanların yanına koyacağız. Yeni tutuklanmış gibi yaparak onlardan bilgi sızdıracaksın. Mahkeme başlayınca hem ödüllendirilecek, hem de terfi ettirileceksin," denmişti.

Mahkeme başlayınca, ödüllendirilmek bir yana, serbest de bırakılmadığını gören Adil Kut, sorgusu sırasında yargıçlara durumu açıklayarak, "Tahliyemi ve terfiimi istiyorum," dediyse de, bu açıklama onu dört yıl ceza yemekten kurtaramadı.

Duruşmaların sonuna doğru yaklaşılırken, Kemal Tahir'in avukatlığını İstanbul Barosu'nun kararıyla üstlenen Ethem Nuri Balkan yaptığı savunmayı şöyle bitirdi :

"Görülüyor ki Donanmada görevli bir kısım gedikli başçavuşlar, üstçavuşlar, Nâzım Hikmet'in, Sabahattin Ali'nin, Sabiha Zekeriya'nın, Hikmet Kıvılcımlı'nın eserlerini okumuşlar. Bunlar kitapçılarda satılan ve satılmakta bulunan eserlerdir. Yaşadığımız yıl komünistlik ve faşistlik sözlerinin en çok konuşulmakta olduğu bir dünya savaşı öncesinin konuları arasındadır. Bu insanlar

da gazete okumakta, Radyo Gazetesi'ni, hiç olmazsa onu dinlemektedirler. Bu mevzuları kendi aralarında, boş vakitlerinde konuşmaları, onların Donanmaya herhangi bir zarar verme maksat ve gayesini taşımaz, taşımamıştır da. Bunları salıvermek en kestirme yoldur, Sayın Hâkimler."

Bu sözler, Duruşma Yargıcı Salih Köniman, Savcı Şerif Budak, Avukat Ethem Ruhi Balkan arasında şöyle bir konuşma geçmesine neden oldu :

Salih Köniman : "Bugünkü durumda siyasete bu kadar dalmış bulunan bu gedikli başçavuş, üstçavuş ve erler, bugün bir şey yapmamışlarsa, bu gidişle mutlaka Donanmaya da, orduya da, memlekete de zarar iras edeceklerdir [getireceklerdir], yılanın başı küçükken ezilmelidir."

Ethem Nuri Balkan : "Sayın Hâkim, otomobildeki şoförü, uçaktaki pilotu, şehir hatlarındaki kaptanları şimdiden tevkif etmelidir öyleyse, nasıl olsa ilerde kaza yapacaklardır."

Şerif Budak : "Muhterem Reis, bu adam mahkemeye hakaret ediyor, susturun!"

Salih Köniman : "Oturun yerinize! Sizi protesto ediyorum!"

Ethem Nuri Balkan : "Neyi protesto ediyorsunuz? Siz oturduğunuz makamın ne olduğunu unutuyorsunuz!"

Avukatların sanıklarca okunan kitapların zararlı yayın olup olmadığının Adalet Bakanlığı'ndan sorulmasını ısrarla istemeleri üzerine, kitapların listesi bakanlığa gönderildi. Üç gün sonra gelen tezkerede şöyle deniyordu :

"Listede yazılı olanlar her Türk vatandaşının okuması için neşredilmiş kitaplardır."

Avukatlar bu tezkerenin ortada bir suç öğesi bulunmadığının kesin kanıtı olduğunu, bir suç öğesi bulunmayınca da, davanın kendiliğinden düşmesi gerektiğini söylediler.

Savcı Şerif Budak'ın yanıtı şu oldu :

"Biz bu davada delil arayacak kadar saf değiliz."

Avukat Ethem Nuri Balkan ise, oturduğu yerden, "Sayın Hâkimlerim, ortada hiçbir şey yoktur. Siz öküz altında buzağı arıyorsunuz!" diye bağırdı.

Mahkeme Başkanı Amiral Hüsnü Gökdenizer avukatlarla Savcı Şerif Budak arasında geçen bu tartışma üzerine, "Ortada hiçbir şey yok, bu çocuklara yazık ediyorsunuz! Bu yaptığınız donanmaya kötülüktür!" diyerek görevinden istifa etti.

Onun yerine Amiral Ertuğrul Ertuğrul atandı.

Davanın hukuk kurallarına aldırmadan yürütülmesi yüzünden, daha önce de bir istifa yaşanmıştı.

Yıllar sonra, 1987'de, Emekli Yargıç Amiral Fahri Çoker, birlikte savcı yardımcıları olarak katıldıkları bu davanın, arkadaşı Halûk Şehsuvaroğlu'nun yaşamını nasıl etkilediğini şöyle anlatmıştı :

"Biz yargılamada, gerek Halûk, gerek ben, bilfiil [doğrudan doğruya] görev almadık. Biz teğmendik. Stajı sayarsanız, bir senelik hâkimdim. Geçici görevle bulunuyordum. Ben Marmara Üssübahri Komutanlığı refakatinde askeri hâkim idim. Halûk Şehsuvaroğlu ise, Harp Filosu refakatinde askeri hâkimdi. Genel Kurmay'ın emriyle geçici göreve verilmiştim. Olaya ilk el koyan Halûk Şehsuvaroğlu'ydu. Halûk'un askeri hâkim sınıfından ayrılması, tamamen bu dava yüzünden olmuştur. Hâkim olarak kalmak istememişti. Evvela büro görevi aldı, sonra öğretmen sınıfına geçti, sonunda müze müdürlüğünden tarihçi oldu ve askeri hâkimlikle ilgisi kalmadı. (...) Çok sevdiğim bir arkadaşımdı. Çok yumuşak bir kişiliği vardı. İlk göreve başladığı zaman, bu şekilde ağır bir olayla karşılaşmış olması, onun için hâkimliği antipatik yaptı. Olay ağır, ceza da ağırdı."

Halûk Şehsuvaroğlu adaletin nasıl uygulandığını görünce, önce bu davadaki savcı yardımcılığı görevinden çekilmiş, sonra hukuk alanından bütünüyle uzaklaşmıştı.

Nâzım Hikmet de Harp Okulu Komutanlığı Askeri Mahkemesi'ndeki yargılamadan 15 yıl cezayı yüklenerek gelip Donanma

Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nde başlayan yargılamanın gelişme biçimini izlerken, hukuka güvenini tam anlamıyla yitirmişti. Bütün bu olanların hukukla bir ilgisi yoktu.

Kurtulmak için, "Nâzım Hikmet'in imhası" emrini verenlerin daha üstünde bir yere ulaşmalıydı. Bu emri verenin ise Mareşal Fevzi Çakmak olduğuna inanıyordu.

Ağustos ortalarına doğru Atatürk'e bir mektup yazdı :

CUMHURREİSİ ATATÜRK'ÜN YÜKSEK KATINA :

Türk Ordusunu "isyana teşvik" ettiğim iddiasıyla "on beş yıl ağır hapis" cezası giydim. Şimdi de Türk Donanmasını "isyana teşvik etmekle" töhmetlendiriliyorum.

Türk inkılabına ve senin adına and içerim ki suçsuzum.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Kör değilim ve senin yaptığın her ileri dev hamleyi anlayabilen bir kafam, yurdumu seven bir yüreğim var.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Yurdumun ve inkılapçı senin karşında alnım açıktır.

Yüksek askeri makamlar, devlet ve adalet, küçük, bürokrat gizli rejim düşmanlarınca aldatılıyorlar.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Deli, serseri, mürteci, satılmış, inkılap ve yurt haini değilim ki, bunu bir an olsun düşünebileyim.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Senin eserine ve sana, aziz olan Türk dilinin inanmış bir şairiyim. Sırtıma yüklenen ve yükletilecek hapis yıllarını taşıyabilecek kadar sabırlı olabilirdim. Büyük işlerinin arasında seni bir Türk şairinin felaketi ile alakalandırmak istemezdim.

Bağışla beni. Seni bir an kendimle meşgul ettimse, alnıma vurulmak istenen bu "inkılap askerini isyana teşvik" damgasının ancak senin ellerinle silinebileceğine inandığımdandır.

Başvurabileceğim en inkılapçı baş sensin.

Kemalizmden ve senden adalet istiyorum.

Türk inkılabına ve senin başına and içerim ki, suçsuzum.

Nâzım Hikmet bu mektubunu Dolmabahçe Sarayı'nda hasta yatan Atatürk'e postayla gönderebilmek için, annesinin ya da Piraye'nin gelmesini bekliyordu ki, 17 Ağustos 1938 günü Halûk Şehsuvaroğlu, ona İstanbul'a gideceğini, kitap filan istiyorsa getirebileceğini, postaya atılacak mektubu varsa atabileceğini söyledi. Nâzım Hikmet kendisini Erkin gemisinde kapatıldığı ayakyolundan kurtaran, güverteye çıkıp hava almasını sağlayan, Piraye'nin ailesi Altunizade'lere komşu bir ailenin çocuğu olan bu genç subayın insanlığına güven duyuyordu. Atatürk'e yazdığı mektubu postaya atıp atamayacağını sordu. Olumlu yanıt alınca, içini okuyabilmesi için kapatmadığı zarfı ona verdi.

Halûk Şehsuvaroğlu tarihsel değeri olduğuna inandığı bu mektubu, bir kopyasını çıkardıktan sonra postaya attı. General Ali Fuat Cebesoy'un verdiği bilgiye göre, mektup Dolmabahçe Sarayı'na gelmiş, Özel Kalem'de kayda geçmiş, Atatürk'ün yanına girip çıkabilenlerden İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya teslim edilmiş, ama bir uygun zaman bulunarak Atatürk'e okunamamıştı.

Şükrü Kaya kültürlü bir insandı. Nâzım Hikmet onun kendisine yardımcı olacağına inanırdı. Örnekse Harp Okulu Komutanlığı Askeri Mahkemesi'ndeki yargılamadan sonra, Anadolu'nun uzak bir cezaevine gönderileceğini duyunca, cezasını İmralı Adası'nda çekmesini sağlaması için ona mektup yazmıştı.

Oysa bu büyük olasılıkla yanlış bir değerlendirmeydi. Yaşanan olaylardan anlaşıldığına göre, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya da, Mareşal Fevzi Çakmak gibi, Nâzım Hikmet'in ortalarda dolaşmasını istemiyor, yasalar çerçevesinde kalsa bile, yazdıklarından, özellikle şiirleriyle yarattığı havadan tedirginlik duyuyordu.

Celile Hanımın teyzesinin oğlu olan, Nâzım'ın dayı dediği General Ali Fuat Cebesoy, Kurtuluş Savaşı kahramanlarındandı. Atatürk'ün yakın arkadaşıydı. Barış yıllarında da milletvekili olarak, bakan olarak önemli görevler üstleniyordu. Nâzım'ın başına bir işler açılınca aile hep ona başvururdu.

Onun yaptığı ise durumu Atatürk'e duyurmaktı. Atatürk sanattan anlar, sanatçıları korurdu. Nâzım'ın şiirlerini de, inançlarını açıklamaktan çekinmeyen dürüst kişiliğini de beğendiği biliniyordu.

"Paşam, bizim oğlanı gene harcamak istiyorlar," demesi yeterdi Cebesoy'un.

Bu kez de Nâzım Hikmet tutuklanıp Ankara'da Askeri Cezaevi'ne kapatılınca, hele kimseyle görüşmesine, konuşmasına, bir ara mektuplaşmasına bile izin verilmeyince, gene Ali Fuat Cebesoy durumu Atatürk'e söylemek istemişti. Yeğeninin artık yasadışı örgütlere uzak durduğunu biliyordu. Ama ne zaman Atatürk'e bu amaçla yaklaşmak istese, onu hep Şükrü Kaya, "Şimdi vakti değil!", "Bugün uygun olmaz!", "Hastalığı ağırlaştı!" gibi sözlerle engelliyordu.

9 Mart 1938'de, Gemlik'teki Suni İpek Fabrikası'nın açılışından sonra, Bursa'da Çelik Palas'ta verilen yemekte, Atatürk'ün bir yanında Fahrettin Altay, öbür yanında Ali Fuat Cebesoy oturuyorlardı.

Bir ara söz Mareşal Fevzi Çakmak'ın Trakya'da yaptırmak istediği Çakmak Hattı'na gelince, Atatürk yüksek sesle Fahrettin Altay'a şöyle dedi :

"Üç beş günlük ömrü olan bu gibi hatlar için ben milletimin parasını toprak altına atamam. Harp oldum olasıya toprak üstünde yapılmıştır. Kazanmak isteyen milletler toprak üstünde de dövüşürler. Söyleyin Mareşal'e, bu sevdadan vazgeçsin."

Bu açılışa gazeteci olarak katılan Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, Şükrü Kaya'nın masasındaydı. Bir ara Şükrü Kaya kalkıp başıyla işaret ederek onu dışarı çağırdı.

Dışarı çıkınca aralarında şöyle bir konuşma geçti :

"Cebesoy bu sözleri söyleyecek zamanı iyi seçmedi! Boşuna ısrar etmesin!"

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu şaşırmıştı.

"Hangi sözleri?"

"Biraz evvel duymadın galiba. Nâzım Hikmet'in hiç sebepsiz yargılanmadan mevkuf tutulduğunu söyledi."

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, İçişleri Bakanı'nın bu olayı kendisiyle konuşmasının nedenini anlayamamıştı.

"Siz duydunuzsa niye bu konuda Cebesoy'la konuşmuyorsunuz?"

"Bu akşam bir fırsatını düşür, sen söyle kendisine, Nâzım Hikmet'in bugünkü durumunda sivil hükümetin de, askerlerin de bir rolü yoktur. Bu sırf Mareşal'in şahsi kaprisidir. İşte hepsi o kadar. Reisicumhur da Mareşal'in şahsi kaprislerine karışmak arzusunda değildir."

"Ama az önce Mareşal'in koskoca müstahkem hat kararını reddediyordu."

"O basit bir bütçe meselesidir. Parayı vermez, ama Nâzım Hikmet için de Mareşal'e tek kelime söylemez. Nâzım için bana söyleyeceğini birkaç kere söyledi çünkü. Onu tahliye etmek için Dahiliye Bakanlığı'nda ne zaman, ne de şimdi yetki var."

Dahası, Harp Okulu'ndaki kimi öğrencilerin Nâzım Hikmet'in yapıtlarını okudukları ortaya çıkınca, Mareşal Fevzi Çakmak'a, Donanma Komutanlığı'nca da bir araştırma başlatılmasını önerenin Şükrü Kaya olduğunu söyleyenler vardı.

Nâzım Hikmet'in Dolmabahçe Sarayı'na gönderdiği mektubun Atatürk'e ulaşmamasına, Şükrü Kaya'da takılıp kalmasına şaşmamak gerekiyordu.

Bütün engellemelere karşın, Ali Fuat Cebesoy Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'ndeki dava sonuçlandıktan sonra da, hasta yatağında Atatürk'le bu konuyu konuşmuş, "Görüyorsun ne durumdayım, Mareşal'i darıltmadan siz bir çözüm bulun," yanıtını almıştı.

Askeri Yargıtay Nâzım'ın 15 yıllık cezasını onaylayınca, Piraye Nişantaşı'ndaki evini dağıtmaya karar vermiş, okullar kapanır ka-

panmaz çocuklarını dedeleri Mehmet Ali Paşanın köşküne gönderip kendisi de annesiyle ablasının yanına taşınmıştı.

Ama Seyda, Samiye, Nâzım, Piraye, Mehmet, Adnan Ağabey ayrıldıktan sonra, Nurhayat Hanım, Vedat Başar, Fahamet, Selma, geride dört kişi kalınca, girdisini çıktısını saymadan on üç odası olan, çok sevdikleri Mithat Paşa köşküyle başa çıkamayacaklarını, bir yıl daha oturmakta direnerek iyice anlamışlar, gene Erenköy'de, az ötedeki Şerafet Sokak No. 18'de daha küçük bir köşke geçmişlerdi.

Piraye'nin, çırasız tahta ile kontrplaktan oda takımı, "avukattan armağan" maroken koltukları, kanapesi, "Nâzım'ın dedesinden yadigâr" kitaplığıyla, bu küçük köşkün bir odasına sığması olanaksızdı. Bazılarını bahçedeki kullanılmayan bir limonluğa koydular.

Bir süre sonra da, hep birlikte, Taşmektep Sokak No. 22'de, altında depo gibi kullanılabilecek üç büyük mahzeni olan, şaraphaneden bozma bir eve geçtiler.

Bu evin sahibi olan Miss Kate'in babası, saray bahçıvanı olarak Türkiye'ye gelip sonradan, şarapçılık yapmak üzere, o zamanlar kimselerin uğramadığı Erenköy'de kendine birkaç dönüm toprak alarak bağcılığa başlamış olan bir Almandı. Annesi ise İngilizdi. Miss Kate Türkiye'de doğup büyümüştü.

Çocukluğundan beri Erenköy'de yaşayan, hiç evlenmeyen, annesi babası ölünce tek başına kalan bu sarışın kadını, varlıklı varlıksız, çevresindeki herkes severdi. Çarşı halkı ona kısaca Misket derlerdi. Birçok dil bilir, kimine parayla, kimine parasız, bütün çocuklara dil dersi verirdi.

Erenköy'de, Santral Sokağı'ndaki bir köşkte oturan Mareşal Fevzi Çakmak'ın kızı da bir ara öğrencisi olmuştu.

O günlerde ciğerlerinden ağır bir hastalık geçirmekte olan bu pek sevdiği öğrencisini Misket sık sık görmeye gidip iyileşeceğine inandırmaya çalışıyordu.

Nâzım'ın aklanmasını Mareşal'in engellediğini öğrenince, bir gidişinde kıza, olan biteni baştan sona anlatmış, Piraye'nin evini

dağıtıp ablasının yanına sığındığını, perişan olduğunu belirterek yardımını istemiş, "Baban seni çok sever, sen söylersen sözünden çıkmaz," demişti.

Mareşal'in, bayağı ağır bir hastalık geçirmekte olan sevgili kızının dileğini geri çevirmeyeceğini, üzülmesini istemeyeceğini düşünüyordu.

Ama sonucu öğrenmek için gittiğinde hiç beklemediği bir yanıtla karşılaşmıştı :

"Babam beni dinlemedi bile, konuşmaya başlamamla odadan çıkıp gitmesi bir oldu..."

10 Ağustos 1938 günü başlayan Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'ndeki dava 29 Ağustos 1938 Pazartesi günü kararın okunmasıyla son buldu.

Nâzım Hikmet'le ilgili bölümde, "siyasi fikirleri, mazisi, neşriyatı ve evvelki mahkûmiyetleri ile pek aşikâr bir suretle bir komünist propagandacısı olduğu anlaşılan" bu kişinin, "donanmanın inhilal [dağılma] ve ihtilale maruz kalmasına" yol açmak istediği belirtilerek, 20 yıl ağır hapisle cezalandırılmasına karar verildiği bildiriliyor, yasalara göre üçte biri indirilince geriye kalan 13 yıl 4 ay, önceki davada aldığı 15 yıla eklenerek, cezası 28 yıl 4 ay ağır hapis olarak açıklanıyordu. Ayrıca ölünceye kadar kamu hizmetinde çalışamayacak, cezaevinde kaldığı sürece hacir altında bulundurulacaktı.

Hamdi Alev, Emine Alev, Hamdi Alevdaş, Nuri Tahir Tipi 18'er yıl; Hikmet Kıvılcımlı, Kemal Tahir, Mehmet Ali Kantan, Haydar Korcan 15'er yıl; Nudiye Yalçı, Kerim Korcan, Seyfi Tekdilek 10'ar yıl; Hüseyin Avni Durugün 5 yıl; Adil Kut 4 yıl; Fethi Ülgezer, Burhan Cengen 3'er yıl ceza almışlardı.

31 Ağustos 1938 günü İstanbul Sultanahmet Tutukevi'ne aktarılan sanıklar Askeri Yargıtay'a başvurarak beklemeye başladılar. Ama, tıpkı önceki davada olduğu gibi, 29 Aralık 1938'de, Askeri Yargıtay'dan gelen onay, son umutları da boşa çıkardı.

Birlikte yargılandıkları öbür arkadaşları, 23 Mart 1939 sabahı, cezalarını çekmek üzere Sinop Cezaevi'ne gönderilirlerken, Nâzım Hikmet ile Hikmet Kıvılcımlı, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde sürmekte olan, aklanma kararı Yargıtayca bozulup yeniden ele alınan gizli örgüt kurma davası nedeniyle Sultanahmet Tutukevi'nde kaldılar.

1938 yılı içinde bu askeri yargılamalar sürerken, sanıklardan gelen yazılı sözlü başvurular, özellikle de Nâzım Hikmet'in avukatları Fuat Ömer Keskinoğlu ile Saffet Nezihi Bölükbaşı'nın Büyük Millet Meclisi'ne verdikleri kapsamlı dilekçeler, hukuktan anlayan milletvekillerini çok tedirgin etmişti. Bu konu çeşitli yönleriyle Ankara Palas'ta, Karpiç'te, Meclis koridorlarında konuşulup tartışılıyor, Milli Savunma Bakanı'na, Adliye Bakanı'na ayaküstü sorular soruluyordu. Bir encümen toplantısında Başbakan Refik Saydam'dan görüş bildirmesi dileğinde bulunulmuş, "Meclis her şeye hâkimdir, siz bilirsiniz!" yanıtı alınmıştı.

Sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmaları, hukukçu olmayanların adalet dağıtmaları, delilsiz mahkûmiyetler gibi tartışmaya açık konuların kafaları fazla işgal ettiğini gören Başbakan'ın, durumu kurtarmak isteyen bir konuşmasında, ordu içinde yapılmak istenen "suikast"lerden söz etmesi, Milli Savunma Bakanı Naci Tınaz'ın, oturduğu yerden, "Suikast denemez, menfi tahriklerden söz edilebilir," diye karşı çıkmasına yol açmıştı. Eski Jandarma Genel Komutanı olan Bursa milletvekili Korgeneral Naci Tınaz bu atışma üzerine bakanlıktan istifa etmiş, yerine Saffet Arıkan atanmıştı.

Bu arada yasalarda yetersizlikler bulunduğu, birtakım düzeltmeler yapılması gerektiği de ortaya çıkmıştı.

Türk Ceza Yasası'ndaki 141 ile 142. maddeler, 16 Temmuz 1938 gün ve 3531 sayılı yasayla değişikliğe uğratılarak, yalnız eylemi değil, düşünce açıklamayı da cezalandırır hale getirildiler.

Buna neden gerek duyulduğunu Çetin Özek şöyle anlatıyor :

"Yavuz ve Harp Okulu olaylarında, Nâzım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, Kemal Tahir, A. Kadir gibi sanıkların, her ne olursa ol-

sun mahkûm edilmelerine önceden karar vermiş bulunan siyasi iktidarın, bu isteğine uygun olarak 141 ve 142. maddeleri uygulayabilmesi mümkün olmamıştır. Maddelerin suçun teşekkülü için cebir unsurunu şart koşmaları, bu maddelerin uygulanmasını inkânsızlaştırmıştır. Bu nedenle 141 ve 142. maddelerin değiştirilmesi ve 'cebir' unsurunun kaldırılması yoluna gidilmiş, Yavuz ve Harp Okulu sanıkları, Askeri Ceza Kanunu'na göre, askeri isyana teşvikten cezalandırılabilmişlerdir."

Öte yandan Askeri Ceza Kanunu'nda yapılan bazı değişiklikleri kendilerine göre yorumlayan Fuat Ömer Keskinoğlu ile Saffet Nezihi Bölükbaşı, 1 Ağustos 1939'da, Harp Okulu Komutanlığı'na yeni bir dilekçe vererek, Nâzım Hikmet'in serbest bırakılmasını, en azından cezasının hafifletilmesini istediler.

Harp Okulu Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nce bu dilekçeye, fazla bekletmeden, 9 Ağustos 1939 tarihinde, olumsuz yanıt verilirken şöyle deniyordu :

"Suçun askeri isyana tahrikten ibaret olduğu ve komünistlik fikirlerini yaymaya teşebbüs keyfiyetinin takdiri şiddet sebebine matuf bir ibare mahiyetinde bulunduğu açıktır."

Nâzım Hikmet'in komünist olduğu, yapıtlarında yasalar dışına çıkmasa da, kendi dünya görüşünü çok etkili bir biçimde yansıttığı kuşkusuzdu. Şiirleri çok seviliyor, her yerde okunuyor ya da dinleniyordu. Sağcılarca susturulmak istenmesi doğaldı.

Ne var ki, yasalar ne kadar eğilip bükülse de, özgürlüklerin geçerli olduğu bir ülkede, hukuk dışına çıkmadan, salt düşüncelerini söyleyen birinin, hele bir şairin susturulması olanaksızdı.

Avukat Atilla Coşkun *Nâzımın Siyasal Yaşamı ve Davaları* adlı kitabında Harp Okulu Askeri Mahkemesi ile Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'ndeki yargılamalarda yapılan hukuksuzlukları şöyle özetliyor :

"Komünist düşüncenin açıklanması ve örgütlenmesi eyleminin, genel ceza yasası bakımından yasaklanması ise 1936 yılında

gerçekleşti. Ancak ilginç olan nokta, komünizm propagandası ve örgütlenmesinin, zora dayalı olarak ('şiddet kullanmak suretiyle') işlenebileceğinin kabul edilmiş olmasıydı.

"1936 sonrası dönemde, bu maddeler, komünist hareket ile ilgili olarak, üstelik yoğun bir biçimde uygulanmaya başlandı. Ancak, maddelerde 'cebir' unsurunun bulunması ve komünist hareketin ise böylesi bir nitelikten uzak olması, pek çok uygulama sıkıntısına yol açıyordu. (...)

"Harp Okulu ve Donanma'daki yargılamalarda değişik bir uygulama yapılmıştı. Her iki mahkeme de, yargılama konusu eylemlerin komünist örgütlenme niteliği taşıdığını ve Nâzım'ın böyle bir amaçla hareket ettiğini açıklamasına rağmen, TCK'nun 141 ve 142'nci maddeleri yerine, Askeri Ceza Kanunu'nun 94'üncü maddesine göre hüküm vermişti. Kuşkusuz, böyle bir değerlendirme, ceza hukukunun en temel ilkesi olan 'kanunilik' (tipiklik) ilkesine aykırıydı. Yargılama konusu eylemin komünist nitelik taşıdığının saptanması halinde, yalnızca bu tür eylemlere ilişkin olan TCK'nun 141 ve 142'nci maddelerinin uygulanması zorunluydu. Ve bundan kaçınmak, hukuk açısından olanaklı değildi. (...)

"Askeri mahkemelerde gerçekleşmiş olan bu iki yargılama üzerinde özel olarak durmak gerekiyor. Çünkü, her şeyden önce, hukuk uygulaması bakımından, kuşku uyandıran tartışmalı davalardır bunlar; daha önemlisi, hukuk adına terör uygulamasının örnekleri arasında sayılabilen ve bu yönüyle de evrensel anlamda deneyimler içeren tipik davalardır.

"Öncelikle ve önemle belirtmek gerekiyor : Her iki mahkeme de, son soruşturma aşamasında toplanan delillere değil, ön soruşturma sırasında oluşturulan delillere dayanarak mahkûmiyet kararı vermişlerdi. Her iki davada da, Nâzım'la ilgili delil, ön soruşturmada elde edilmiş, ancak mahkemede yadsınmış olan suçatımı nitelikli tek bir ifadeden ibaretti. Üstelik, başkaca hiçbir delil, bu suçatımını doğrulayıcı nitelikte değildi. Yani, yargılama hukuku ilkeleri açısından verilen karar sakattı.

"Öte yandan, her iki askeri mahkemenin de uyguladığı AsCK'nun 94'üncü maddesinde tanımlanan 'askeri isyana tahrik'

suçunun yasal delilleri de oluşmamıştı. Çünkü Nâzım, 'birden ziyade askeri şahıslar'la görüşmemişti ve bu gerçek her iki mahkemece de kabul edilmişti. Ne ki, Askeri Yargıtay, tek bir kişiyle bile görüşme yapmış olmayı bu suçun işlenebilmesi için yeterli görmüştü. Aynı şekilde, cezanın üst sınırının uygulanabilmesi için 94'üncü maddenin öngördüğü 'askeri hizmete zarar gelmiş' olması koşulu araştırılmaksızın, Nâzım'ın önceki eylemleri gibi yasal olmayan bir gerekçeye dayanılmış olması da, hukukilikten uzaklaşmanın bir başka yönünü ifade ediyordu.

"Tüm bunların yanı sıra, her iki mahkeme de, Nâzım'ın görüştüğü kabul edilen asker kişilerle yapmış olduğu konuşmalarının içeriğinin, 'askeri isyana tahrik' niteliğinde olup olmadığını tartışmamış ve hukuk süzgecinden geçirmemişlerdi.

"Kuşkusuz, yargılamaları sürdüren mahkeme kurullarının çoğunluğunun muvazzaf subay sınıfından olması ve kurul üyelerinin tümünün, soruşturmayı başlatan komutanın emrinde bulunmaları, bu sonucun oluşmasındaki en önemli etkenlerden biriydi."

Avukat Atilla Coşkun, "suç kastını ve çabasını", "ordu içinde komünizmi yaymak" olarak açıklayan her iki mahkemenin de daha baştan görevsizlik kararı vermeleri gerektiği kanısında :

"Gerek Harp Okulu, gerekse Donanma Askeri Mahkemeleri, Nâzım Hikmet'in suç kastının ve çabasının ordu içinde 'komünizmi yaymak' olduğunu açık bir dille kabul etmişlerdi. Yani iddianameye ya da yargılamaya konu eylem TCK'nun 142'nci maddesinde tanımı yapılan suç (ve suç kastı) olarak tanımlanmıştı. Bu duruma göre, her iki askeri mahkemenin de görevsizlik kararı vermesi gerekiyordu. Çünkü komünizm ile ilgili eylemler askeri yargının görevine girmiyordu. Askeri Ceza ve Muhakeme Usulü Yasaları'nda bu anlamda bir boşluk vardı."

Nitekim Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nin Nâzım Hikmet'le ilgili kararından yaklaşık dokuz ay sonra, Askeri Ceza Yasası ile Askeri Muhakeme Usulü Yasası'nın ilgili maddeleri değiştirilerek komünizm propagandasının ordu içinde ya da orduya

bağlı kişiler arasında yapılması, ayrı bir suç olarak tanımlanıp askeri yargının görevleri arasına sokuldu.

3 Mayıs 1939 tarihli hükümet gerekçesinde ad verilmeden Harp Okulu Komutanlığı Askeri Mahkemesi ile Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nde görülmüş olan komünistlerle ilgili davalara gönderme yapılarak şöyle deniyordu :

"Devlet kuvvetlerinin en mühim kısmını teşkil eden ordu içinde yapılmak istenen bu kabil suikastlerin failleri hakkında icap eden kanuni takibat yapılmış, şiddetle tenkil ve tecziye edilmişlerse de (...) bu gibi propagandalar hakkında Askeri Ceza mevzuatında daha sarih ve maksadı temine yarar hükümler vaz'ı zaruret halini almış ve nitekim TCK'nun 141 ve 142. maddelerine bu düşüncelere mebni yeni hükümler konmuştur.

"Yukarda izah olunan sebeplerle zaruretlere binaen Askeri Ceza Kanunu'nun 148. maddesi tevsi edilmiş ve askerliğe ve orduya bu suretle tecavüz eden, bu askeri suçları işleyen sivillerin de askeri kazaya tabiyetini temin etmek (...) [amacıyla] (...) Askeri Muhakeme Usulü Kanunu'nun 3 ve 30. maddelerine o yolda birer fıkra eklenmiştir."

"Askeri kazaya tabiyet" sözü günümüzde anlaşılmayabilir. "Kaza" sözcüğü "yargı" anlamına geliyor. "Tabiyet" ise "bağlı oluş" demek. Ordu içinde ya da orduya bağlı kişiler arasında komünizm propagandası yapan sivillerin de askeri mahkemelerde yargılanabilmelerini sağlamak için, Askeri Muhakeme Yasası'nın ilgili maddelerine ekler yapılması gerekiyormuş. Hükümet milletvekillerine yasalardaki değişikliklerin gerekçelerini açıklarken bunu da belirtiyor.

Harp Okulu Komutanlığı Askeri Mahkemesi ile Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nde davalar olup bitmiş, alan alacağı cezayı almış, bu arada Nâzım Hikmet'e de 28 yıl 4 ay düşmüş, ama sonra bakmışlar ki bu mahkemelerin komünizm propagandası davalarına bakma yetkisi de, sivilleri yargılama yetkisi de yok. Büyük Millet Meclisi'ne dilekçeler yağıyor.

Hukuktan anlayan, hukuka saygılı milletvekilleri ne diyeceklerini bilemiyorlar.

Ne yapılabilir bu durumda?

Yapacak bir şey yok. Davalar bitmiş. Yargıtay onaylamış.

Dokuz ay önce verilen cezaların yasaları çıkarılıyor.

İlerde bir daha bu duruma düşmemek için mi!?

Avukat Atilla Coşkun *Nâzım'ın Siyasal Yaşamı ve Davaları* adlı kitabının "Son Birkaç Söz"ünde şöyle diyor :

"Hukuk açısından Nâzım'ın davaları, siyasal davalardır. O nedenle açılmaları ya da sonuçları hukuk ölçülerine göre değil, siyasal koşullara ve iktidarın siyasal eğilimlerine göre belirlenmiştir. Örneğin, 1925 yılının koşulları içerisinde Ankara İstiklal Mahkemesi'nce on beş yıl küreğe konulma gibi ağır bir cezaya mahkûm edilen Nâzım, 1928 yılının değişen koşullarında, aynı yargılamanın yinelenmesi sonucunda aklanmıştır."

Şairin solculara yakınlık duymayan kişilerin gözünde de saygınlık kazanmasını sağlayan dürüstlüğüne, yargıçlar karşısında komünist olduğunu açık açık söylemesine ise yazar şöyle değinmiş :

"Nâzım, hangi dönemde olursa olsun, açılan tüm davalarda (hatta yaşamı boyunca karşılaştığı her koşul ve durumda), açık komünist kimliğiyle davranmış, buna özel çaba göstermiştir. Ancak, bu tutumunu da yasallık temelinde geliştirmeye dikkat etmiştir. Yani, komünist düşünceyi bir ideal olarak benimsemiş olduğunu ve Anayasa'nın da bunu yasaklamadığını sürekli savunmuştur."

Birlikte yargılandıkları arkadaşları, Sinop Cezaevi'ne gönderilip de, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde sürmekte olan davaları nedeniyle Sultanahmet Tutukevi'nde kalan Nâzım Hikmet ile Hikmet Kıvılcımlı, ne yapacaklarını düşünüp duruyorlardı. Bu kez iş bayağı değişikti. Sonra çok uzun süreliydi. Bağışlama yasalarına bel bağlayarak kurtulmayı beklemek aymazlık olurdu.

Hikmet Kıvılcımlı Ceza Muhakemeleri Usulü Yasası'na göre bazı hastalıklar nedeniyle, Adli Tıp Raporu alarak, "hürriyeti bağlayıcı cezaları" erteletme olanağı olduğunu biliyor, bu yolla bir süre serbest kalıp yurt dışına çıkmaya çalışmaktan başka çare kalmadığını düşünüyordu. Birtakım ilişkiler kurup işlemlere başlamıştı bile.

Nâzım Hikmet, İstanbul Tutukevi'nden Piraye'ye yazdığı, 23 Mart 1939 tarihli mektubunun sonunda şöyle diyordu :

"Hikmet yarın belki tıbb-ı adliye gidecek ve belki de çıkacak. Bahtiyar.

"Ben ne vakit çıkacağım, yani hürriyetim olan sana kavuşacağım, karıcığım?"

Beş gün sonra yazılan, 28 Mart 1939 tarihli kısa mektup ise şöyleydi :

"Karıcığım,

"Doktor Hikmet bugün altı ay tebdili hava alarak çıktı. Belkemiğinde verem varmış. Acıdım.

"Benim ellerim ve ayaklarım şişmekte devam ediyor. Siyatik ağrım da keskinleşmekte.

"Doktor Fahreddin Kerim'i gör. Beni o tedavi etmişti. Sağ bacağımda belimden topuğuma kadar siyatiğimi pekâlâ bilir. Bizim hapisane doktoru Zati Beye vaziyeti lütfen söylesin. Sonra bir de beni vaktiyle tedavi ettiğine dair rapor versin. Sonra Doktor Osman Cevdet de beni iki sene tedavi etmişti ondan da – yazıhanesi Beyoğlunda Tünel civarındaydı. Telefon kataloğundan tam adresini bulursun. Ondan da bir rapor al. Fahreddin Kerim bugünlerde Ankara'ya gidecek. Acele edersen iyi olur. Seni yine bir yığın zahmete sokuyorum sevgilim.

*

"Haydar Beyle ikimiz kaldık. O sen de çıkarsın, kızıma kavuşursun, diye beni sevindirip teselli ediyor. Ama kalp hastalığım siyatiğin tesiriyle eğer hakikatten ciddi bir mahiyette ise, bu zar

zor işleyen kalple de seni dünyalar kadar sevmeye devam edeceğim.

"Çocuklarımı kucaklarım."

Bu mektuptan anlaşıldığı gibi, Hikmet Kıvılcımlı'nın belkemiğindeki verem "Acıdım"lık bir şeydi. Herhalde bir dümen çevrilmişti. Nâzım da eskiden geçirdiği hastalıkları bilen doktorlardan alacağı raporlarla başvuruda bulunmayı düşünüyordu.

Ama daha sonra, kim akıl verdiyse, siyatik ya da kalp yerine, o da veremi seçti. Gene kim, ya da kimler yardım ettiyse, Adli Tıp'tan alınan bir verem raporuyla cezasının uygulanması altı ay ertelenivердi.

Böylece 28 yıl 4 aya yargılı Nâzım Hikmet, 1938 yılı başında gözaltına alınışından bir yıl dört ay kadar sonra, altı ay izinle serbest kalarak, Erenköy, Ethem Efendi Caddesi, Taşmektep Sokak No. 22 adresindeki, şaraphaneden bozma eve geldi.

Ama bu mutluluk çok kısa sürdü.

Nâzım'a verem raporunu sağlayanlar pek ortalarda dolaşmamasını, göze batacak şeyler yapmamasını söylemişlerdi. Oysa onun ortalarda dolaşmaması, dolaşınca da göze batmaması olanaksızdı.

Daha birkaç gün geçmemişti ki, Tünel'den Galatasaray'a doğru yürürlerken karşı kaldırımdan iki deniz subayının ilgiyle kendilerine baktığını gören Piraye :

"Nâzım, Suzan'a bir şey alacağım, gel, şuraya, Karlman Pasajı'na girelim," demişti.

Piraye, Pasaj'da oyalanırken, daha önce sözü edilmeyen bu alışverişin nerden çıktığına şaşıran Nâzım'a usulca anlatmıştı niçin bir acele içeri daldığını.

Ama o pek umursamamıştı :

"Ne önemi var, karıcığım, raporla cezam ertelenmiş. İstedikleri kadar baksınlar."

Artık gitmişlerdir diye düşünürlerken birden o iki subayın da Pasaj'da dolaştıklarını görmüşlerdi. Daha yakından bakıp Nâ-

zım'ın gerçekten Nâzım olup olmadığını anlamaya çalıştıkları belliydi. Yanlarından geçmiş, Tepebaşı kapısından çıkıp gitmişlerdi.

Piraye çok üzülmüştü.

Nâzım,

"Üzülme, karıcığım," diyordu, "benim rapor alıp cezamı ertelettiğimi bilmedikleri için dışarda görünce şaşırmışlardır. Sorar, öğrenirler..."

Serbest kalınca, Nâzım Hikmet de, Hikmet Kıvılcımlı gibi, yurt dışına çıkmanın yollarını aradı. Bunu ancak yasadışı Türkiye Komünist Partisi sağlayabilirdi.

1933 yılında Bursa Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanırlarken "Muhalefet" grubundan "Muvafakat" grubuna geçen, bu yüzden kendisine ihanet ettiğini düşündüğü, her türlü ilişkisini kestiği eski arkadaşı Nail V. (Çakırhan) geldi aklına. Bir süre evinde barındırdığı, yazın dünyasına tanıtmak için birlikte kitap çıkardığı Nail V., Komintern'e bağlı "Muvafakat" grubuna geçince Dr. Şefik Hüsnü'nün güvenini kazanmış, cezaevinden çıkınca da ödüllendirilerek Moskova'ya öğrenime gönderilmişti.

Yıllar sonra Nail V. olayı şöyle anlatacaktı :

"Ben o sıra Yeni Kitapçı diye bir kütüphaneyi satın almıştım. Orada kitapçılık yapıyordum. Nâzım oraya geldi. Orada konuştuk. (...) Türkiye'den çıkmak istiyordu herhalde. Fakat benimle bir şey konuşmadı. O bazılarını aradı, birkaç kişiyi. (...) O vakit Reşat Fuat vardı başta. Onunla Nâzım'ı temas ettirdim. Ettiklerini zannediyorum. Randevu aldım yani. Ondan sonra da görmedim artık. (...) Yurt dışına çıkamadı. Gidememiş olmasında partiyle arasının iyi olmaması etkili olmuş olabilir."

Suriye'ye kaçmak isterken yakalanan Hikmet Kıvılcımlı ise Nâzım'dan dinlediği bundan sonrasını şöyle aktarıyordu :

"Altı ay tebdil havayla çıktık. Ben kimseye başvurmadım. Nâzım'ın sonradan anlattığı : O bizim Stalin adayına uğramış. Stalin adayı, 'Hayır' buyurmuş. Kimsenin on beş yıl hükümden kaçma-

masını, besbelli 'Parti' adına dikte etmiş. Nâzım, tekrar yakalanıp içeri atılma nedenini, R.F.'nin o direnişine uymak zoruna bağlıyordu."

İki deniz subayının onları Beyoğlu'nda görmelerinin hemen arkasından bir şey olmadı, ama Nâzım Hikmet, T.K.P.'nin kendisini dışlamaktan vazgeçmediğini, yurt dışına çıkmasına yardım edilmeyeceğini anlayıp da, uğradığı adaletsizliğin düzeltilmesi için başvurularda bulunmak, dayısını görmek, gerekli yerlere dilekçeler vermek üzere, Ankara'ya gidince işin rengi değişiverdi. Cezaevinde tutulması özellikle istenen böyle bir yargılının, raporlu da olsa, ortalarda dolaşması yöneticileri tedirgin etmişti.

Raporun nereden, nasıl alındığının araştırılıp hastanın durumunun bir daha gözden geçirilmesi, gerekirse sanatoryuma yatırılması kararlaştırıldı. Ama Dr. İhsan Rifat'ın (Sabar) sorumluluğunda yapılan yeni muayeneler sonunda verem olmadığı anlaşılan şair, sanatoryuma filan değil, doğrudan İstanbul Tutukevi'ne geri gönderildi.

Böylece altı aylık izin çok kısa sürdü.

Piraye'ye yazdığı 5 Haziran 1939 tarihli mektupta Nâzım şöyle diyordu :

"Sevgili karıcığım,

"Sana bu mektubu Cerrahpaşa Hastanesi'nden, eski yattığım ve şimdi yatmakta olduğum karantina koğuşundan yazıyorum.

"Dünya! Dün gece bu vakitlerde senin yanındaydım. Mesuttum. Fakat ne kadar mesut olduğumu ancak şimdi o saadeti elden kaçırdıktan sonra anladım. Anlıyorum. Bir Tanem. Sevgili karıcığım.

"Yatıyorum. Canım sıkılıyor. Ateşim 37.3. Hararetim var. Hastayım.

"Neden, hangi sebep ve maksatla yattığımı bilmiyorum."

Bu mektuptan anlaşıldığına göre, Nâzım Hikmet, yeniden muayene edilmek üzere, 5 Haziran 1939 günü Cerrahpaşa Has-

tanesi'ne götürülmüştü. Mektupları arasında bulunan bir izin kâğıdı ise, 1 Nisan 1939'da cezaevi bahçesinde hava almasının uygun görüldüğünü, 3 Nisan 1939'da da bu iznin onaylandığını belgeliyor.

Demek ki nisan başında daha bahçeye çıkma izniyle uğraşıyordu. Sonra dilekçeler, Adli Tıp'tan rapor almak için gidiş gelişler, muayeneler filan girecek işin içine. Nisana sığar mı bütün bu işlemler? Arkadan mayıs, derken 5 Haziran 1939'da yukardaki mektup...

Nâzım Hikmet'in altı aylık izniyle ancak bir ay kadar dışarda kalabildiği anlaşılıyor.

31 Ağustos 1938'de geldiği İstanbul Tutukevi'nde, bu izin olayından sonra da sekiz aydan fazla bir süre bekletildi. İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde 1936'dan beri süregelen gizli örgüt kurma davasında bir kez daha aklanınca, 1940 Şubatının ortalarına doğru Çankırı Cezaevi'ne gönderildi.

Nâzım Hikmet bunca baskının, gerilimin, acının, üzüntünün, belirsizliğin, özlemin içinden geçerken, bir yandan da inanılmaz güzellikte şiirler yazmaktaydı.

Yaşamındaki bütün olaylar, kişiliğinin bütün yönleri, düşünceleri, duyguları – bu arada bir zamanlar bireysellik diye sözünü bile etmekten çekindiği sevdası – devrimci kaygılarıyla iç içe geçmiş, gerçekçilik anlayışı tek yönlülükten sıyrılıp bir yaşantı zenginliğine bürünmüştü.

Doğayla karşı karşıya gelmenin mutluluğunu tadarken, katı kuramcı dostlarından geleceği kesin tepkilere bile aldırmıyor, "bu anda ne kavga, ne hürriyet, ne karım" diyecek kadar ileri gidiyordu.

Ankara Merkez Komutanlığı Cezaevi'nde ünlü "Bugün Pazar" şiirinden başka iki şiir daha yazmıştı.

Şeyh Bedreddin Destanı'nda bir arada örneklediği değişik dilleri, değişik söyleyişleri, değişik ses tonlarını artık büyük bir us-

talıkla kullanıyordu. Doğayı, çevreyi, kişileri, duyarlığı dille yansıtıyor, yaratmak istediği etkiyi dille sağlıyordu. Dili salt bir olan biteni aktarma aracı olarak görmenin ötesine geçen bir anlayışa ulaşmıştı.

Ankara Merkez Komutanlığı Cezaevi'nde yazdığı şiirlerden biri şöyle başlıyordu :

Senin adını
kol saatımın kayışına tırnağımla kazıdım.
Malum ya, bulunduğum yerde
ne sapı sedefli bir çakı var,
(bizlere âlât-ı katıa verilmez),
ne de başı bulutlarda bir çınar.
Belki avluda bir ağaç bulunur ama
gökyüzünü başımın üstünde görmek
bana yasak...

Öbürü de şöyle :

Dışarda bahar geldi karıcığım, bahar.
Dışarda, bozkırın üstünde birdenbire
taze toprak kokusu, kuş sesleri ve saire...
Dışarda bahar geldi karıcığım, bahar,
dışarda bozkırın üstünde pırıltılar...
Ve içerde artık böcekleriyle canlanan kerevet,
suyu donmayan testi
ve sabahları çimentonun üstünde güneş...

Ankara'da tek başına kaldığı hücresinde, kimseyle konuşturulmayan, ne suç işlediğini bile öğrenemeyen, başına gelecekleri merakla bekleyen bir sanık, cebindeki not defterine "Bugün pazar. / Bugün beni ilk defa güneşe çıkardılar." diye başlayan şiirini türlü türlü yazarak en güzel söylenişini ararken, 15 yıllık bir cezayla İstanbul'a gönderiliyor, bir geminin ayakyoluna kapatılıp yemek odasında yargılanarak, o akıllara durgunluk veren 15 yılı-

na, acele bir 20 yıl daha ekleniyor, yasalara göre siviller sivil cezaevlerinde çeker cezalarını diye postalandığı İstanbul Tutukevi'nde, nasıl oluyorsa, gene de inanılmaz bir yaşama sevinciyle soluk alıp veriyordu :

Güneşte
denizin sonunda mavi bir duman gibi
gözümde tütüyorsun.
Yeşil bir erik dalı yüreğim
sen altın tüylü bir yemiş
sallanıyorsun.
Fakat ben seni böyle bir yemiş ve bir duman gibi görmenin yerine
sahiden görmek istiyorum çıplak ayaklarını
sahiden dokunmak istiyorum uzun parmaklı ellerine!..

1938 - 13 Kasım

Ya da arkadan geleceklere giriş gibi şöyle bir şiir :

İstanbul'da, Tevkifane avlusunda,
güneşli bir kış günü, yağmurdan sonra,
bulutlar, kırmızı kiremitler, duvarlar ve benim yüzüm
yerde, su birikintilerinde kımıldanırken,
ben, nefsimin ne kadar cesur, ne kadar alçak,
ne kadar kuvvetli, ne kadar zayıf şeyi varsa
hepsini taşıyarak :
dünyayı, memleketimi ve seni düşündüm...

1939 Şubat

Nâzım Hikmet'in 1938 yılında yaşadıklarına nasıl dayanabildiğini anlamak kolay değildir.

Hiçbir suç işlemediğini bilen bir insanın, kendisine alay edercesine yakıştırılan, kanıtsız, tanıksız birtakım suçlarla 15 yıla, arkasından 20 yıla mahkûm edilmesi, yazdıklarını yayımlama olanağının elinden alınması, ama onun sanki hiçbir şey olmamış gi-

bi, insanlara umut dağıtmayı sürdürmesi, dünyayı, doğayı, insanları, memleketini sevdiğini haykırması nasıl açıklanabilir?

Memleketimi seviyorum :
Çınarlarında kolan vurdum, hapisanelerinde yattım.
Hiçbir şey gideremez iç sıkıntımı
memleketimin şarkıları ve tütünü gibi.

Memleketim :
Bedreddin, Sinan, Yunus Emre ve Sakarya,
kurşun kubbeler ve fabrika bacaları
benim o kendi kendinden bile gizleyerek
sarkık bıyıkları altından gülen halkımın eseridir.

Dünyada Nâzım Hikmet kadar derin anlamlar yükleyerek "Memleketim" diyebilen başka bir şair yoktur sanırım. Cezaevlerinde yattığı için memleketine küsenler, kırılanlar olmuştur da, memleket sevgisi ile "hapisanelerinde yattım" sözü arasındaki şiirselliğe ulaşabilen pek olmamıştır.

Dahası, bütün görünümleriyle dünyaya olan sevgisini de, onca acının baskısı altında bile yitirmiyor Nâzım :

Fevkalâde memnunum dünyaya geldiğime,
toprağını, aydınlığını, kavgasını ve ekmeğini seviyorum.

Bu sevgiye kötülükleri görmezlikten gelerek ulaşmış değil. Kavgasını da seviyor. Görüyor, biliyor her şeyi.

Başka bir yerde :

Sevgilim,
bu ayak sesleri, bu katliâmda
hürriyetimi, ekmeğimi ve seni kaybettiğim oldu,
fakat açlığın, karanlığın ve çığlıkların içinden
güneşli elleriyle kapımızı çalacak olan
gelecek günlere güvenimi kaybetmedim hiçbir zaman...

"Kışlık Saray", "Türk Köylüsü", "Ölüme Dair", "Kıyamet Sureleri" gibi değişik niteliklerdeki şiirler hep o 1938 ile 1939 yıllarındaki acılı günlerin ürünleri.

ALÂMETLER SURESİ

Yedi kat yerin altından uğultular geliyor.
Çok alâmetler belirdi, vakit tamamdır.
Haram sevaboldu, sevap haramdır.
Ak kurt, kara tahtayı daha bir yol kemir,
çekin ki körükleri
ateşe girdi demir.

Çok alâmetler belirdi, vakit tamamdır.
Duyuldu kim ölüm satılıp kâr edile,
kendi kendilerin reddü inkâr edile
ve duyuldu kabuğuna tık ettiği civcivin.
Duyuldu uykusundan uyandığı
zincirinden başka kaybedecek şeyi olmayan devin.

Yedi kat yerin altından uğultular geliyor.
Medet yoktur, bakma geri.
Kantarma zapteylemez oldu beygiri.
Çıkmış üzengiden, ayağı yok mu?
Kan sızar, şâk olmuş, dudağı yok mu?
Gider, böyle gider, dahi gider
bu âteş yolların durağı yok mu?
Bu yol orda biten yoldur.
"Türabolmak ne müşküldür..."

Çekin ki körükleri
ocağa girdi demir.
Bir ateş külçesi düştü buzların ortasına.
Alâmetler belirdi, kıyamet alâmetleridir.
Haberdir, erişmekte kaynayan su galeyan noktasına.

"Kıyamet Sureleri"nin birincisi olan bu şiir, görüldüğü gibi, Osmanlı Müslüman söylemi biçemleştirilerek yazılmış.

Osmanlıca sözcüklerin anlamları şöyle :

Kıyamet : Müslüman inanışına göre dünyada yaşamın sona erdirerek bütün ölülerin dirilip ayağa kalkması.

Alâmet : Belirti, işaret, iz.

Sure : *Kuran*'ın yüz on dört bölümünden her biri.

Haram : Yapılması ya da kullanılması dince yasak olan şey.

Sevap : Tanrı'nın ödüllendireceğine inanılan davranış.

Kim : Ki.

Redd ü inkâr : Geri çevirme ve tanımama.

Medet : Yardım.

Şâk : Yarık, çatlak.

Türabolmak : Toprak olmak.

Galeyan : Kaynama.

Bunlar Müslümanların konuşmalarında çok geçen, dua ederken sürekli yineledikleri surelerden kaynaklanan sözcükler.

Ayrıca şiirde Osmanlıcanın kendine özgü yoğunlaştırılmış söyleyişleri de yer alıyor : "Duyuldu kim ölüm satılıp kâr edile" gibi, "Türabolmak ne müşküldür" gibi.

Piraye, dinsel inançları olmayan Nâzım Hikmet'in Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'ini şiirsel tat alarak, heyecanla dinlediğini anlatırdı. Osmanlı Müslüman söylemindeki şiirselliği derinliğine sezdiği anlaşılıyor. "Alâmetler Suresi"nde açıkça bunun tadını çıkarmış. Ama bir yandan da, "zincirinden başka kaybedecek şeyi olmayan devin" sözünü bu söylemin biçemleştirilmiş uygulamasının içine yerleştirerek, "kıyamet" dediğinin "işçi sınıfı devrimi" olarak yorumlanmasını sağlıyor. Ondan ötesi, "kıyamet alametleri"nin belirdiğini ileri süren bir şiir diye okunabilir.

Nâzım Hikmet *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nın sonunda "canım ciğerim, on dördüne basan işçi Kerim"in sorduğu soruya Halil'in ağzından yanıt verirken de Osmanlı Müslüman söylemini kullanır.

Kerim'e, Halil'in Ruslar'dan para aldığını, vatan haini olduğunu söylemişlerdir. Halil kendi milletini de, insanlığı da nasıl sevdiğini, komünizmi nasıl anladığını açıklarken Tanrı'nın ululuğunu anarak Müslüman olduklarına şükreden dindarlar gibi,

"Hamd ü sena olsun Türk halkına ve insanlığın halkına / komünistim çok şükür," der.

Amacının bu söyleme alışık olanları etkilemek olduğu düşünülemez. Bu söylemde bir şiirsellik bulduğu çok açık.

Gene 1938'de yazdığı, sonradan *Kuvâyi Milliye*'ye aldığı "Türk Köylüsü"nde ise, hoşlandığı bir söylemin tadını çıkarma özleminden çok, konuya uygun söylemi bulma çabası içindedir. Bu şiirde köylü söylemi biçemleştirilmiş, köylü türkülerindeki, köylü şiirlerindeki dizeler kullanılmıştır.

Şiirin daha başında, Hoca Nasreddin, Bayburtlu Zihni, Ferhad, Kerem, Keloğlan anılarak onlarla ilgili fıkralar, şiirler, söylenceler, öyküler, masallar çağrıştırılıyor. Okur bir çırpıda köylü kültürünün içine çekiliyor.

Arkasından türkülerden dizeler :

"Ey gaziler yol göründü yine garip serime"

*

"Analar babalar ümidi kesti"

*

"Kahbe felek bana etti oyunu"

*

"Çarşambayı sel aldı
"Bir yar sevdim el aldı"

*

"Kırıldı kanadım kaldım çöllerde"

*

"Ölmeden mezara koydular beni"

Şiirin ikinci bölümünde ise Yunus Emre'nin dizelerinden yararlanılmıştır :

TÜRK KÖYLÜSÜ

Topraktan öğrenip
kitapsız bilendir,
Hoca Nasreddin gibi ağlayan
Bayburtlu Zihni gibi gülendir.
Ferhad'dır,
Kerem'dir,
ve Keloğlan'dır.
Yol görünür onun garip serine,
analar, babalar umudu keser.
Kahbe felek ona eder oyunu.
Çarşambayı sel alır,
bir yâr sever
el alır,
kanadı kırılır
çöllerde kalır,
ölmeden mezara koyarlar onu.
O, "Yunusu biçâredir,
baştan ayağa yâredir,"
ağu içer su yerine.
Fakat bir kerre bir derd anlayan düşmesin önlerine
ve bir kerre vakterişip :
"– Gayrık, yeter!.."
demesinler.
Ve bir kerre dediler mi :
"İsrafil surunu urur
mahlukat yerinden durur",
toprağın nabzı başlar
onun nabızlarında atmağa.
Ne kendi nefsini korur
ne düşmanı kayırır,
"Dağları yırtıp ayırır,
kayaları kesip yol eyler âbıhayat akıtmağa..."

Şiirin ikinci bölümünde Yunus Emre'nin şu dizelerinin kullanıldığını görüyoruz :

Miskin Yunus biçareyim baştan ayağa yâreyim
*
Kadeh dutmaz ol ağu nuş idüp yuda mısın
*
İsrafil surunu ura hep mahlukat yerden dura
*
Kayalar kesüp yol eyler âb-ı hayat akıtmağa

"Türk Köylüsü" bir kültürü derinliğine kavramak amacı güdülerek alıntılarla kurulmuş, çağrışımlarıyla kabından taşan ilginç bir şiir deneyiydi. Bu deneyi yapan ise maddi manevi baskılar altında, cezaevinde, "imha edilmek" istendiğini düşünen bir şair...

Bir yandan ölümü düşünüyor, bir yandan birbirinden güzel şiirler yazıyor, geleceğe dönük deneyler yapıyordu :

Zevcem,
ruhu revanım
Hatice Pîrâyende,
ölümü düşünüyorum,
geçen ömrümüzü düşünüyorum.
Kederli
rahat
ve hodbinim.
Hangimiz ilkönce
nasıl
ve nerde ölürsek ölelim,
seninle biz
birbirimizi
ve insanların en büyük davasını sevebildik
– dövüştük onun uğruna –,
"yaşadık"
diyebiliriz.

ÇANKIRI CEZAEVİ

Nâzım Hikmet 1940 Şubatının ortalarına doğru Çankırı Cezaevi'ne gönderildi.

16 Şubat 1940 tarihli mektubundan :

"Karıcığım,

"Yine aramıza deniz, tren yolu, dağlar ve mektuplar girdi. Hasretin bende en tez ve en ateşle beliren histir.

"Annem, Samiye, Seyda İzmit'te, istasyondaydılar. Annem bizimle Ankara'ya geldi. Ankara'da iyi karşılandık. Bir iki saat kadar jandarma karakolunda hafif tertip sıkıntı çeker gibi olduk ama sonra rahatladık. Ankara'dan Çankırı'ya keyifli geldik. Gece on biri beş geçe Çankırı istasyonundaydık. Buranın elektrik fabrikası on ikiye kadar çalışıyor. Sonra şehirde daha geç vakte kadar oturmak isteyenler olursa gaz lambası yakıyorlar. Bizim geldiğimiz saat elektriklerin sönmeye yüz tutmasıyla gaz lambalarının yakılması arasında olduğu için şehrin ıslak sokakları acayip bir alacakaranlıktaydılar. Geceyi jandarma karakolunun gaz teneke leri ve soba boruları ambarında, bu edevat kaldırıldıktan sonra rahat fakat soğuk geçirdik. Sabahleyin müddeiumumi, jandarma kumandanı, jandarma yüzbaşısı ve hapishane müdürü beylerle müşerref olduk. Nazik ve kibar muamele ettiler. Hal hatır sordular.

"Hapishane başgardiyanının odası bize tahsis edildi. Söylendiğine göre müessesenin en iyi mekânıymış. Çok yüksek tavanlı, dört metre murabbaı ve iki pencereli çok ratip bir oda. Bize üç karyola, masa, iskemle verdiler. Soba kurdular. Biz de duvarları kâğıtladık, resimler astık. İdare de, biz de elimizden geldiği kadar, rutubetli mahzeni oturulabilecek bir hale sokmaya çalıştık."

Çankırı Cezaevi'ne gönderilen, bu odada birlikte kalacak olan üç kişi, Nâzım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, Kemal Tahir'di. Onlara böyle iyi davranılması, görevlilerin önceden uyarılmış olmalarındandı. Ali Fuat Cebesoy Bayındırlık Bakanıydı. Çankırı'daki Bayındırlık Müdürünü araya sokmuştu.

Piraye önemli bir sorunla karşı karşıyaydı. Görüşme günlerinde Nâzım'ı görmek için İstanbul'dan Çankırı'ya gidip gelmek ola-

naksızdı. Ne yapacağını bilemiyordu : Çocukları İstanbul'daydı, kocası Çankırı'ya gönderilmişti.

Çocuklar gerçi dedelerinin yanında kalıyorlardı, ama Piraye de Erenköy'de, Mehmet Ali Paşa köşkünün iki sokak altında oturuyor, onlarla yakından ilgileniyordu.

Suzan on altı yaşına gelmiş, çevresinde dolaşılan güzel bir kız olmuştu. Mehmet on dört yaşındaydı, başına buyruk davranma çabası içindeydi. İkisi de gözetim altında olmaları gereken sorunlu dönemlerindeydiler.

Öte yandan Nâzım da Piraye'nin bir çocuğu gibiydi...

Çankırı'dan yazdığı 2 Mart 1940 tarihli mektubundan :

"Buraya gelmek ihtimalinin müjdesiyle sarhoşum. Buraya gelirsen zaten topuklarımdan yukarıya çıkmayan hapislik hadisesi ayaklarımın altında toz olacak. Dayımın bana yapabileceği en büyük iyilik bu olur. Buranın vaziyeti hakkında hapishanemizin muhterem müdürüyle konuştum. Dedikodu meselesi, benim de düşündüğüm gibi, mevzubahis değil, dedi. Seni mektuplarından tanıyor ve en kötü ağızların bile senin etrafında dedikoduya yeltenemeyeceklerinden emin. Satışı sırf Çankırı şehrinde yapılacak bir terzilikle pek geçinilmez, diyor. Fakat Ankara'ya işleme filan sevketmek kabil olabilir. Burda evler ucuz, aylık senin şartların için üç, dört lira. Önümüz yaz, ucuzluk gelecek. (...)

"Hani gelirsen – bu o kadar güzel olur ki, bu kadar güzel şey yeryüzünde kolay kolay gerçekleşmez – senin istediğin gıda rejimiyle ucuz geçiniriz. Sonra gelirken Selma ile de konuşursun, burdan hikâyeler, romanlar filan tercüme ederim. Dayımın, halamın yardımı da eklenince rahatça geçiniriz. Buraya hareket için Ali Fuat Paşaya, onun arzusu gibi müracaat, yahut ondan haber gecikirse benim tarafımdan, yani benden bir mektup yazarak hatırlatmak iyi olur. Çünkü onu burada çok seviyorlar. Şimdiye kadar çok iyiliğini gördüm. Seni burda bildiklerine tavsiye eder ve görüşmemiz de, esasen çok insancıl olan hapishane direktörümüzün yardımıyla, bu suretle de azami kolaylaşırsa değme keyfime... Yeryüzünde benden bahtiyar insan olmaz."

12 Mart 1940 tarihli mektubundan :

"Bundan dört beş gün evvel Ziya Bey geldi. Dayı Paşa göndermiş, senin buraya gelmen, oturman işini temin etti. Dayımın bu meselede gösterdiği süratli alakaya müteşekkirim. (...) Annemden mektup aldım, sen buraya gelince halam ayda 25 lira gönderecekmiş, 15 de annem gönderecek, eder kırk. Bundan başka Dayı Paşa Maarif Vekili ile, Maarif Vekili de bestekâr ve Riyaseti Cumhur Orkestrası Şefi Hasan Ferid'le; tanıdın değil mi şu *Yalova* operetini beraber yaptığımız Ferid, işte onunla görüşmüşler... Derhal tercümesi lazım gelen operalar varmış, Ferid gidip dayımla da konuşmuş, bu opera işinden bana bin liralık kadar tercüme bulunacakmış. Ferid yakında benimle konuşmak ve tercümeleri getirmek için buraya gelecek... İşte vaziyet bu... Yakında burdasın... Hemen gelebilirsin... Hemen senin sesini duyabilir, eline dokunabilir, yüzünü görebilirim... (...)

"Kafamda senin gelmenden başka bir şey yok. (...)

"Bana ilk cevabında ne zaman hareket edebileceğini yaz. Bana uzun uzun yolculuğundan bahset. Hazırlığını anlat. Seni bana doğru gelirken bütün hareketlerinle, sandıkları yerleştirirken, meçhul bir şehre gitmenin korkusunu, bana kavuşmanın sevincini duyarken göreyim... Burda, benim havamın içinde bulunacaksın, fakat yine de canın sıkılacak. Hep bunu düşünüyorum. Seni burada oyalayabilmek için neler yapabileceğimi düşünüyorum."

18 Mart 1940 tarihli mektubundan :

"Mektubunu aldım. Üzüntü içindesin. Haklısın. (...)

"İlk geldiğin gece otelde, yahut sana tutulan evde kalırsın. Evi beğenmezsen bir ay sonra çıkar beğendiğine taşınırsın. (...)

"Burada aynı şehrin havası içinde olacağız, birbirimizi göreceğiz, seslerimizi duyacağız. Bu her ikimiz için de saadettir. Buna rağmen sen yabancı bir şehirde yapyalnız kalacaksın. Cesursun, mütehammil ve mükemmelsin demeye lüzum görmüyorum. Bunları sana yazmak saçma olur. Fakat buna rağmen, zaman zaman burda müthiş canın sıkılacak... Ben müthiş üzüleceğim... Ne yapalım? Sevmek korkunç şey."

21 Mart 1940 tarihli mektubundan :

"Sana birinci mektubumda yazdığım ve dokuz liraya kiralık ev tutuldu. Zaten elektriği yoktu. Şimdi başka bir ev bulundu. Üç odalı, sofalı, mutfaklı ve elektrikli. Kirası da ayda 7 lira. Muhterem Müdürümüz de eskiden bu evde oturmuş. Methediyor. Sen derhal bana telgrafla 7 lira gönder, evi kapattık. Gelince, otele değil, doğruca evine gidersin. Buranın otelleri yatılacak yer değilmiş pek. Elektrikli olduğuna göre yetiştirebilirsen radyonu da tamir ettirip mutlaka getir. Sonra perde unutma. Sana bu mektubu telgraf yerine çekiyorum. Derhal 7 lira telgrafla. Kontratı sen gelip evi beğenirsen yaparız. Beğenmezsen her mektubumda söylediğim gibi bir ay kadar oturup başka eve taşınırsın. (...)

"Bu mektubumu Müdür Beye vermiştim ki mektubun geldi. Dişlerine çok üzüldüm. İyice tedavi ettirmeden gelme. Burada dişçi bulamazsın. (...) Seni telaşa düşürmek istemem, arada alacağını vereceğini yoluna koy, nisanın onuna kadar işlerini bitirir gelirsin. Yalnız 7 lirayı gönder de telgrafla, evi hemen tutalım."

27 Mart 1940 tarihli mektubundan :

"Karıcığım,

"Memet'in hastalığına çok canım sıkıldı. Kızamık ehemmiyetsiz bir hastalıktır. Fakat ne de olsa oğlum eziyet çekiyor, sen üzülüyorsun. Bu mektubum eline ulaştığı zaman Memet'in azabı da hafiflemiş olacak. Ona ayrıca mektup yazdım. (...) Samiye beş lira gönderdi, ev kirasına yatırdım. Evin anahtarını aldık. Sen hareket tarihini, İstanbul'dan trene bineceğin günü üç dört gün önce telgrafla, burda evini silip süpürtelim. Tren buraya gece saat on biri beş geçe gelir. Seni karşılayıp hemen evine götürecekler. Bundan önceki mektubumda ev kirası olarak 7 lira telgrafla demiştim. Artık ihtiyaç kalmadı. Evin gayet güzelmiş, önü bahçelik, ağaçlıkmış, en iyisi de geçen mektubumda yazdığım gibi elektriği var. Radyonu mutlaka tamir ettirip getir. Anten ve tesisat tellerini de getir. Burda teller çok pahalıymış.

"Ne tuhaf karıcığım, bir evin olacak, ne yerini, ne pencerelerinin biçimini, ne odalarının duvarlarını tanıyorum. Bu benim

yalnız tahayyülü ile iktifa ettiğim ikinci evin olacaktır. Bir tanesi, birincisi Erenköy'deydi, sonradan gördümdü. Sana ve, galiba yanımızda Vedat'la Fifi vardı, onlara belli etmeden uzun uzun bakmıştım. Bu ikincisi benim bilmediğim sonuncu evimiz olsun..."

1 Nisan 1940 tarihli mektubundan :

"Memet'in iyileşmesine sevindim. Suzan'ın gözlerine üzüldüm. Kaynanam hep aklımda. Senin bel ağrın belimi büktü. Zaten sağlam bacağımın dizkapağında ağrılar vardı, senin ağrını düşündükçe arttı. Bugün dizkapağımı yün kuşakla sardım.

"Evinin parası verildi. Anahtarları alındı. Gönderdiğin 7 lira geldi. (...)

"Buranın elektriği umumiyetle zayıftı. Şimdi yeni bir motorhane yapmışlar. Sen gelene kadar elektrik de kuvvetlenecek."

7 Nisan 1940 tarihli mektubundan :

"Karıcığım,

"Ev silindi süprüldü. Sandık hazır, defineyi bekliyor. Mamafi dişlerini iyice sıhhatleştirmeden yola çıkma. Her şeyden evvel, her şeyin üstünde senin sıhhatin ve neşen lazım. (...)

"Halamdan bu ay para gelmedi. Mamafih ihtiyacım yok. Hiçbir şeyimiz eksik değil ve paraya lüzum yok... (...)

"Memet'i, Suzan'ı çok göresim geldi. Onları göresim geldikçe hep seni düşünüyorum. Kim bilir ne acıklı ayrılacaksın. Resimlerin kalbimin üzerinde, ikide bir bakıyorum. Ne kadar gençsin. Hep genç kal, karıcığım..."

15 Nisan 1940 tarihli mektubundan :

"Karıcığım,

"Bir şarkı vardır : 'Gün batar, kuşlar döner, dönmez bu yolda beklenen!' Ben hep bu şarkıyı söyler oldum.

"Gelelim hayata : Masanı ısmarladım, yarın hazır. İskemle de ısmarlayacağım. İstersen yaz da siparişini vereyim. Halamdan para geldi. Derhal mektup yazdım.. (...) Annem de beş lira göndermiş. Semiha'dan mektup geldi. Dayı Paşa ile görüşmüş. Mektu-

bunda 'Yakında Çankırı'da serbest olacaksınız' diye bir cümle var. Opera işi halledilmek üzereymiş. (...) Kanunun tatbiki, tam hürriyete kavuşmak elbet günün birinde olur, fakat Dayı Paşa himmet etse de, bir idari imkân bulunsa da, hiç olmazsa Çankırı şehrinde, hatta hiç olmazsa gündüzleri yürümek imkânına sahip olsam. Buna da razıyım.

"Aman karıcığım, her mektubumda söylüyorum, gelirken telgraf çek. İstasyonda gece yarısı kalma. Hemen evine yerleş.

"Ne kadar sinirli olabileceğini düşünüyor ve hak veriyorum. Temenni ederim ki bu son çilemiz olsun. (...)

"Suzan'a söyle daha çok gençtir kızım. Önünde bütün bir asır var. Acele etmeye değmez. Vaktinden önce yenilen yemişler hamdır, kötü bir mide sancısı hatırasından başka bir şey bırakmazlar. Mamafi hep onun yaşını yaşadık. Nasihatin bu yaşta nasıl dudak bükülerek dinlendiğini biliriz. Çok üzülme, karıcığım.

"Memet'i tarafımdan kucakla. Derslerine çalışsın, demeyeceğim. Çünkü çalışkandır oğlum. Yalnız şimdi o yaş dönümündedir. Bu dönümün ruh üzerine vurduğu damga ölüme kadar silinmez."

22 Nisan 1940 tarihli mektubundan :

"Buranın voltu 220. Eşyalarını benim adresime gönder. Aldırır eve koydururum. Ev bir ay boşu boşuna kiralandı. Yakında yine kira vereceğim. Zarar yok. Sen üzülme ve mümkün olduğu kadar en iyi şartlar içinde gelmeye çalış. (...)

"Vedat'la Fahamet'i göreceğime seviniyorum. (...)

"Sen, icabederse ayda bir değil, Ali Fuat Paşanın söylediği gibi on beş günde bir gider, çocukları görürsün. Sana üç aylık bilet alırız. Hem ucuz, hem rahat olur. Sonra otobüs servisi de varmış. Annem yazıyordu. Ondan tahkik et. Burada da tahkik ederiz.

"Mamafih, çocuklar da tatil zamanlarından hiç olmazsa bir ayını burda geçirebilirlerse terbiyeleri, ruhi haletleri ve memleket sevgileri, halka yakınlıkları için çok faydalı olur.

"Perde getirmeyi unutma."

25 Nisan 1940 tarihli mektubundan :

"Karıcığım,

"Müjdeli mektubunu aldım. Demek bir hafta sonra seni göreceğim. Ve bu, belki de sana bu silsileden yazdığım son mektuptur.

"Dayımın, 'Karısı gelsin onu orda serbest bıraktırırız' sözüne inansam, sevineceğim. Mamafi olmaz iş değil. Annem de biraz Paşayı sıkıştırırsa bu mesele idareten tahakkuk edebilir. (...)

"Burası yeşillendi. Kışın tabiatı çok haşindi. Şimdi oldukça yumuşadı. Tahtakurusu için ne de olsa ihtiyat tavsiye ediliyor. Filit ve cibinlik almak, getirmek ihtiyatlı olurmuş.

"Kızımın, ham ve olgunluk meselesinden bir şey anlamadığını, ne söylemek istediğimi kavramadığını sanmıyorum. Arifane teca hülden, bilmemezlikten gelmiştir. Yok eğer sahiden kavramadıysa, bazı yemişlerin onun için hakikaten ham değil, zehirli olabileceklerini söyle.

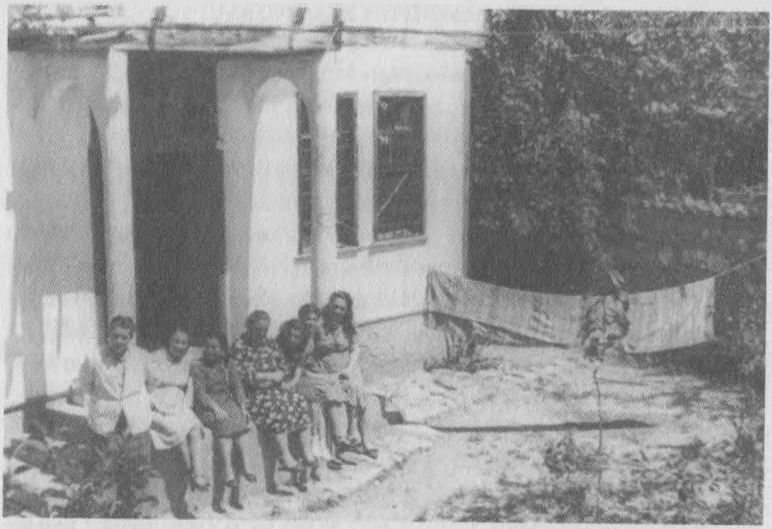
"Kaynanamın gelmesini çok isterdim. Fakat burası çok yüksek ve tahmin ettiği gibi tansiyonuna dokunur sanırım. Ne yapalım sen sık sık benim de gözlerimi ve ellerimi alarak onu görmeye gidersin. Şu Dayı Paşamın dediği olsa, dünyalara kavuşurum, çünkü sana daha doya doya kavuşmuş olurum.

"İçimde tuhaf bir his var, telgraf bekliyorum, telgraf gelecek, ben bir iki gece uyuyamayacağım, sen geleceksin...

"Sana piyasa haberleri... Yumurtanın tanesi şimdilik kırk para. Bakla, kilosu on kuruş. Soğan, yeşil, demeti iki kuruş... Domates çıkmadı, fakat çıkınca kilosu altmış paraya kadar inermiş..."

Piraye 1940 yılının nisan ayı sonunda Çankırı'ya geldi. Ablası Fahamet ile Nâzım'ın üvey teyzesi Macide Hanım da gelmişlerdi onunla birlikte.

Piraye ilk olarak bir Anadolu kentinde yalnız başına kalacaktı. Belli etmemeye çalışsa da ürküyordu bu yalnızlıktan. Fahamet ile Macide Hanım onun eve yerleşmesine yardım ettiler, hoş geldinizcileri buyur ettiler, birkaç gün cezaevine de birlikte gidip geldikten sonra İstanbul'a döndüler.

Çankırı'da Piraye'nin kaldığı evin sahibi hanım ile çocukları, sol başta Mehmet ile Fahamet, sağ başta Piraye

Hikmet Kıvrıncımlı, Nâzım, Piraye, Fahamet , Mehmet Çankırı Cezaevi avlusunda

"Hapisteki adam"ın Bayındırlık Bakanı Ali Fuat Cebesoy'a yakınlığı çevrede hemen duyulmuştu. Hoşgeldinizciler arasında, kötü bir yere atanan kocasının iyi bir yere aktarılmasını isteyenler bile vardı.

Nâzım mutluydu, ama Piraye hep arkada bıraktığı çocuklarını düşünüyor, onlara mektuplar yazıyor, evde her yana fotoğraflarını koyuyordu. Suzan'a benzediği için, Ginger Rogers'in reşmini bile bir dergiden kesip duvara asmıştı.

Özellikle kızı için çok tedirgin, çok kaygılıydı.

15 Mayıs 1940 tarihli mektubundan :

"Sizden daha mektup almadım. Artık üzülüyorum. İnşallah uzun yazmışsındır. Sizi bu kadar çok sevdiğimi bilmiyordum. Zaten doğurur doğurmaz ikinize de vuruldum, ama bu kadar vurulduğumun farkında değildim. Bir daha ayrılmamamızı temenni ederim. Bana öyle geliyor ki hiçbir ana evladını benim kadar sevemez.

"Dersler ne âlemde? Bir kıza ne söylemek lazımsa hepsini sana söyledim. Sen de bana söz verdin. Sana itimadım var, beni üzmezsin. Onun için artık bir şey yazmayacağım. Öyle zannediyorum ki senin bana yazacak pek çok şeyin olacak.

"Her gün nenene gidiniz. Hasta ise doktora götürün. Onu hiç yalnız bırakmayın, beni aratmayın.

"Benim işlerim iyi gidiyor. İlk geldiğim zaman biraz aksilik çıkarmak istediler, derhal Fuat Paşaya yazdım, emir geldi, her gün Nâzım'ı görüyorum. Macide Ankara'da Paşayı görmüş, sözde birkaç güne kadar eve de bırakacaklarmış. Şimdi evde sizin resimlerinizle ben yalnızız, her akşam onlara bakmadan yatmıyorum."

19 Mayıs 1940 tarihli mektubundan :

"Burada ben bir Suzan buldum. Onu bana Nâzım tanıttı. Dayısı hapiste. Her gün dayısına yemek götürüyor. Geçerken bana geliyor, nazik sesiyle, Bir şey söyleyecek misiniz? diyor. Ben de, Hayır, Suzan! İstemem, Suzan! Teşekkür ederim, Suzan! diye senin ismini beş on defa söylemekten zevk alıyorum. Ona da söy-

ledim. Kızımın adı Suzan, onun için seni de çok seviyorum. Utanıyor evladım. (...)

"Burada postacı sabah saat yedide gelir. Günde bir defa. Onun için sabahları erken kalkarım, mektup beklerim. Gelmeyince pek fena oluyorum."

Piraye Çankırı'ya giderken Nâzım'ın eve çıkabileceği söylenmişti. Bu gerçekleşmedi. Çevresinde iyi insanlar olmasına karşın içindeki korkuyu da bir türlü atamıyordu. Hava kararınca sokakta kalmamaya dikkat ediyor, başını örtüyor, "İstanbullu karı", "komünistin karısı" diye taşra erkeklerinin neler düşünebileceklerini çok iyi biliyordu.

Ayrıca çocuklarından uzak kalmak, günler boyu mektup beklemek, yanlış bir şey yapmasalar diye kaygılar içinde olmak da dayanılır şey değildi. İstanbul'a dönüp eylülde gene gelmeyi düşünüyordu. Ama kışı orada geçirmenin getireceği yükü nasıl karşılayacakları da belli değildi.

Çankırı'da Nâzım'ın da bazı sorunları vardı. Dostlukları, dava arkadaşlıkları bir yana, birçok konuda Nâzım, Kemal Tahir, Hikmet Kıvılcımlı anlaşamıyorlardı. Tartışmaları bağrışmaya, ağız kavgasına dönüşüyordu. Bazı geceler odalarında öylesine yüksek sesle tartışıyorlardı ki yan koğuşta yatan jandarmalar gelip kapıyı vuruyor,

"Beyler, siz okumuş, efendi adamlarsınız, herkes yattı uyuyor, biraz yavaş olun," diye uyarıda bulunuyorlardı.

Piraye cezaevine gittiğinde Nâzım'ı, gözler kan çanağı gibi, sinir içinde buldu mu, hemen anlıyordu :

"Gene kavga etmişsiniz..."

Nâzım önceleri saklamaya çalıştığı duygularını sonunda saklayamaz olmuş, sabahlara kadar süren bu tartışmalara dayanamadığını, sinirlerinin çok yıprandığını, o yüzden çalışamadığını söylemeye başlamıştı.

İkisi de sorunlarını içtenlikle açıklayınca, kaçınılmaz bir çözüm çıkmıştı ortaya : Piraye çocuklarından uzaklaşmamalı, annesinin yanında, yani ablası Fahamet'in evinde oturmalıydı. Nâzım

ise İstanbul'a yakın bir cezaevine, örnekse Bursa Cezaevi'ne aktarılmalıydı. Ellerine para geçtikçe Piraye gelip bir süre oradaki otellerde kalır, Nâzım'ı birkaç gün görür, sonra gene çocuklarının yanına dönerdi.

Böylece Çankırı Cezaevi'ndeki sinir bozucu tartışmalar da sona ermiş olurdu.

Ama bu konuda açıklanması güç bir çelişki vardı sanırım. Nâzım arkadaşlarını seviyordu. Bursa Cezaevi'ne gitme özleminde onlardan ayrılma isteğinin de payı olduğunu kendinden bile saklamaya çalışıyordu. Bunaldığı zaman söylediği sözleri, örnekse, "Git dayımla konuş, beni kurtar burdan, karıcığım," dediğini sonradan anımsamıyordu bile.

Bursa Cezaevi'ndeki ilk görüşmelerinde, Nâzım'ın, "Beni niye buraya aldırdın, orada arkadaşlarım vardı," diye kendisine takaza ettiğini, "Sen istedin!" deyince de, "Hayır, ben istemedim!" diye sonuna kadar direndiğini Piraye gülerek anlatırdı :

"Git dayımla konuş, dedi, burada bunalıyorum, beni Bursa'ya aldırsın! Ben de gittim. Az sıkıntı mı oralara gitmek! Dayısı da hep bekliyor, bir gün nasıl olsa bu işlerden vazgeçecek diye, arkadaşlarından ayrılmak istemesine sevindi adam. Zaten bütün ailesinde vardır öyle bir bekleyiş, oğlumuzun ne zaman aklı başına gelecek diye beklerler. Hiç sesimi çıkarmadım. Ne diyeyim! Ama Nâzım Bursa'ya gider gitmez başladı sızlanmaya, sanki oraya gitmek isteyen kendi değilmiş gibi..."

Piraye'nin İstanbul'a dönmesine, elden geldiğince çabuk Ali Fuat Cebesoy'u görerek Bursa Cezaevi'ne aktarılma konusunu görüşmesine karar verildiğini öğrenince, Fahamet bu kez de Mehmet'i yanına alıp düştü yollara. Vedat Başar onları Çankırı'ya kadar getirmiş, sonra Nâzım'la görüşmeye cezaevine uğrayıp aynı gün geri dönmüştü.

Piraye, Fahamet, Mehmet, birkaç gün, öğleden sonralarını cezaevinde, Nâzım Hikmet, Kemal Tahir, Hikmet Kıvılcımlı'yla geçirirlerken, sabahları da mesajeriye verilecek eşyaları derleyip toparladılar.

Çankırı'dan ayrıldıklarında haziran ayı sona ermek üzereydi. 25 Nisan 1940'ta sonuncusu yazılıp kesilmiş olan mektuplar temmuzun ilk günlerinde yeniden başladı.

Birbirinden güzel özlem şiirleri taşıyan mektuplar :

Saat dört
yoksun.
Saat beş,
yok.
Altı, yedi,
ertesi gün,
daha ertesi
ve belki
kim bilir...

(...)

O kadar resmini yaptım senin
bana birini bırakmadın.
Bende yalnız bir fotoğrafın var :
bir başka bahçede
çok rahat
çok bahtiyar
yem verip tavuklara
gülüyorsun.

Hapisane bahçesinde tavuklar yoktu,
fakat pekâlâ gülebildik
ve bahtiyar olmadık değil.
Nasıl haberler aldık
en güzel hürriyete dair,
nasıl dinledik ayak seslerini
yaklaşan müjdelerin,
ne güzel şeyler konuştuk
hapisane bahçesinde...

"2 Temmuz 1940, Çankırı" diye tarih attığı bu şiirin altına şair şunları eklemiş :

"İşte karıcığım, senin hasretinle yazdığım ilk şarkı bu. Sanat kıymeti var mı, yok mu, düşünmedim. Duyduklarımı, en işlenmemiş, en ham şekilleriyle fakat bence en saf ve berrak olarak yazdım."

İki sonraki mektupta yer alan 12 Temmuz 1940 tarihli şiir ise :

Bir akşamüstü
oturup
hapisane kapısında
rubailer okuduk Gazalî'den :
"Gece :
büyük lâciverdî bahçe.
Altın pırıltılarla devranı rakkaselerin.
Ve tahta kutularda upuzun yatan ölüler."

diye başlayıp şöyle bitiyordu :

Şeker Ali yukarda, koğuşta bağlama çalıyor.
Akşam.
Dışarda çocuklar bağrışıyorlar.
Çeşmeden akıyor su.
Ve jandarma karakolunun ışığında
akasyalara bağlı üç kurt yavrusu.
Açıldı demirlerin dışında
büyük, lâciverdî bahçem.
A s l o l a n h a y a t t ı r...

Beni unutma Hatçem...

8 Ağustos 1940 tarihli mektupta ise, "Çankırı'dan Piraye'ye Mektuplar" adı altında toplamak istediğini söylediği bu şiirlerin üçüncüsü yer alıyordu :

Bugün çarşamba
– biliyorsun –
Çankırı'nın pazarı.
Demir kapımızdan geçip
kamış sepetimizde bize kadar gelecek
yumurtası, bulguru,
yaldızlı, mor patlıcanları...

Dün
köylerden inenleri seyrettim :
yorgundular,
kurnaz
ve şüpheli,
ve kaşlarının altında keder.
Erkekler eşeklerde,
kadınlar çıplak ayaklarının üstünde geçtiler.

Herhalde içlerinde senin bildiklerin vardır.
Herhalde iki çarşambadır pazarda :
kırmızı başörtülü
"kibirsiz" İstanbulluyu aramışlardır...

Altında 20 Temmuz 1940 tarihi olan bu şiirin ardından şu sözler geliyordu :

"Dediğim gibi karıcığım, bu üçüncü. İkinciyi herhalde aldın ve okudun. Geçen mektubumda da yazdığım gibi, lütfen bana o ikinci şiir hakkında düşündüklerini söyle. Üçüncüsü kısa oldu. Fakat bu seri içinde böyle hafif notların da bulunmasını istiyorum."

Nâzım Hikmet şiirine değişik sesler, tonlar, söyleyişler katma çabası içindeydi. Sürekli yeni yeni denemeler yapıyor, Piraye'den ısrarla eleştiri bekliyordu. Bu mektup tarzının yanı sıra şiirle öykü anlatmanın çeşitli örneklerini de vermekteydi. "Bir Küvet Hikâyesi", "Ceviz Ağacı ile Topal Yunus'un Hikâyesi", İstanbul Tu-

tukevi'nde başlayıp Çankırı'da bitirdiği "Nigâr ile Mustafa", hep ardı arkası kesilmez araştırmaların ürünleriydi. Bir de olağanüstü güzellikteki "Şaban Oğlu Selim ile Kitabı"nı yazmıştı.

"Çankırı'dan Piraye'ye Mektuplar"ın dördüncüsü 16 Ağustos 1940 tarihli mektupla geldi :

Sıcaklar bildiğin gibi değil
ve ben ki yalı uşağıyım,
deniz ne kadar uzak...

Bu dizelerle başlayan şiirin sonunda depremde yıkıntılar altında kalarak ölmenin tatsızlığına değiniliyordu :

Bir zelzele olabilir.
Zaten üç günlük yere geldi,
salladı çapanoğlu Yozgad'ı.
Ve yerlilerin kavlince :
altı tekmil tuz madeni olduğundan
yıkılacak Çankırı şehri
kıyametten kırk gün önce.

Yatıp bir gece,
başın kalasla ezilmiş
çıkmamak sabaha...
Ölümün bu kadar körü ve mendeburu...
Ben yaşamak istiyorum biraz daha,
daha bir hayli yaşamak.
Bunu birçok şey için istiyorum,
birçok
çok mühim şeyler.

Altında 12 Ağustos 1940 tarihi olan bu şiirin, yirmi gün önceki sıcakları anlattığını söyleyen şair, Piraye'yi gene Çankırı'ya çağırıyordu :

"Artık sıcak değil ve zelzele tehlikesi de yok. Yani : Eylülde gelecektin, o harikalı vaadini hatırlatırım... Eylülde burası gayet nefis olurmuş... Adeta latif bir ilkbahar... Ne yapayım Çankırı'yı bilmesen Eylülde burada birdenbire deniz de peyda olurmuş, ağaçların boyu yükselir, sokaklar genişler, kalabalıklaşır, bir iki sinema ortaya çıkar, bütün sevdiklerin evlerden başlarını çıkararak sana : Biz de buradayız, derler filan diye yazacaktım. Fakat Çankırı, Eylülde de bildiğin Çankırı, içinde bir hapishane ve orada bendeniz. Havalar eskisi gibi sıcak değil ama ve gitgide serinliyor."

"Çankırı'dan Piraye'ye Mektuplar"ın beşincisi ile altıncısı, iki ay sonra, 28 Ekim 1940 tarihli bir mektupla çıkageldi.

Ama Nâzım sayıyı şaşırmış, 26 ile 27 Ekim 1940 günlerinde arka arkaya yazdığı bu iki şiiri "altıncı ve yedinci şiirler" diye göndermişti.

Beşinci şiirin sonu şöyleydi :

Terziler ılıklamur içiyorlar...
Kış geldi demektir...
Üşüyorum.
Fakat kederli değilim.
Yalnız bize mahsus bir imtiyazdır :
kış günleri hapisanede
sade hapisanede değil,
bu kocaman
bu ısınası
bu ısınacak dünyada
üşüyüp
kederli olmamak...

Dizinin altıncı şiirini ise şair sonradan, *Dört Hapisaneden* kitabını düzenlerken, nedense Çankırı bölümüne almaktan vazgeçip *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda Halil'in karısına yazdığı bir mektup olarak kullanmıştı :

ELBETTE SAÇLARINIZ KIRMIZIDIR

Bir tanem
elbette saçlarınız kırmızıdır,
gözleriniz
bazan yeşil
bazan bal rengi.
Bunu görebildiniz demek!
Bunu herkes görebilirdi.
Fakat onların böyle olduğunu
ilkönce ben gördüm,
çünkü ben yazdım ilkönce.
Ve bu dünyada
benden evvel söylenmemiş sözüm
bundan ibarettir.

Biliyorsunuz,
verdim ömrümü
en güzel
en olacak
en olması lazım şey için.
Fakat çoktur,
– sayılamayacak kadar –
aynı işi benden evvel
– belki de benimkinden daha büyük bir inatla –
yapanlar.

Elbette saçlarınız kırmızıdır,
gözleriniz
bazan yeşil
bazan bal rengi.
Ve bir şey daha var ki farkında değilsiniz belki,
elleriniz harikuladedir.

Biliyorsunuz :
insanlar sınıf damgalarını
taşırlar avuçlarının içinde.

Bu hususta hakikatler,
meselâ insan elinin sosyal inkişaftaki rolüne dair,
benden evvel keşfedilmiştir.
Fakat ellerinizin güzelliğini
ben gördüm,
çünkü ben yazdım ilkönce.

Ebette saçlarınız kırmızıdır,
gözleriniz
bazan yeşil
bazan bal rengi.
Ve elleriniz
bunu da öğrenmiş olun,
harikulade.

Nâzım Hikmet'in Çankırı'da yaptığı şiir çalışmaları arasında bu özlem dolu aşk mektupları özel bir yer tutarsa da, bu dönemde yaptığı "şiirle öykü anlatma" denemeleri daha önemlidir.

Öykü anlatmanın yanı sıra, birkaç sözcükle "portre" çizmekte de bayağı ustalaştığı görülür. İlerde "insan manzaraları" deyiminin ortaya çıkmasına neden olacak bu yeteneğini Çankırı'da iyice geliştirmiştir.

Yalnız dış görünüm betimlemeleri, benzetmelerle yapmaz bu işi, büyük oranda dili de kullanır.

Örnekse "Şaban Oğlu Selim ile Kitabı"ndaki "Hapisane Mukayyidi" konuşma özellikleri biçemleştirilerek canlandırılmıştır :

"– Yanarak
yanarak parmakları şerrârelerden
insan yüreklerine dokundu bu elleri
yirmi beş senedir
yani bir rubu asır
hapisane kaleminde mukayyit kulunuzun...
İnsanoğlunun ömrü
belki lüzumundan fazla kısa
belki lüzumundan fazla uzun...

Bir tek daha içelim...
'Ağlamaktan,
ağlamaktan yine zehroldu şarabım bu gece...'"

Bu dizelerde şairin bir betimlemesi yok. Bir insan konuşturuluyor. Konuşma özellikleriyle, söylemiyle canlanıyor gözümüzün önünde nasıl bir "kişi" olduğu.

Nâzım Hikmet, ***Kuvâyi Milliye*** adını verdiği, sonradan ***Memleketimden İnsan Manzaraları***'nın içine yerleştirdiği destanının ayrı basımına şöyle tarih atmıştır : "939 İstanbul Tevkifanesi, 940 Çankırı Hapisanesi, 941 Bursa Hapisanesi."

1937'de, Ankara'da, Şevket Süreyya Aydemir'in evinde bir araya geldikleri gün, Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer, onun İspanya İç Savaşı'nı anlatan şiirini coşkuyla okuyuşunu dinlerken çok duygulanmış, gözleri yaşararak :

"Nâzım," demişti, "bu şiirde ne komünizm, ne kapitalizm var. Bu şiirde anlatılan halkın isyanıdır. Tıpkı bizim İstiklal Savaşı'mızda olduğu gibi. Ama ne yazık ki hiçbir Türk şairi bu destanı dile getirmedi. Yazık değil mi, Nâzım? Bizim halkımızın isyanı ve savaşı yanında İspanya İç Harbi çocuk oyuncağı kalır. Anadolu destanını yazsana Nâzım sen. Anadolu destanını yaz..."

Bunu başkaları da bekliyordu ondan. Özellikle dayısı Ali Fuat Cebesoy her karşılaştıklarında bu konuyu açardı. Nâzım ise bağımsızlık savaşımızın şiirini yazmaya yetecek bilgisi olmadığını, savaşın geçtiği toprakları bile görmediğini söylüyordu. Şiir yazmak için gerekli bilgilerin neler olduğunu bilmeyen dayısı sonunda ona gönderdiği uzun bir yazıyla kendisi anlatmıştı içinde bir komutan olarak yer aldığı Kuvayı Milliye savaşını.

Nâzım Hikmet o uzun yazıdan söz ederken gülümser,

"Meğer İstiklal Savaşını bizim Dayı Paşa kazanmış!" derdi.

Bilgi yetersizliğinden kaynaklanan korkusunu birtakım denemelerle aşmaya başlayınca, hele komutanları değil de, sıradan

insanları, korkarak savaşanları, bir şeyler yapmak isteyip de yapamayanları anlatmaya girişince, bayağı coşkuyla çalışmaya başlamıştı.

Ali Fuat Cebesoy, zaman zaman birtakım gelişmelerden umutlanır, hukuk danışmanlarına yazdırdığı dilekçeleri imzalaması için Nâzım'a gönderirdi. O günlerde elinde imzalatılacak dilekçelerle gelenler, "Dayınız destanın son yazdığınız bölümlerini rica ediyor," diye, ne yazdıysa bir kopyasını alıp giderlerdi.

Ankara'da, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye kadar, birçok üst düzey yönetici, Ali Fuat Cebesoy'un aracılığıyla, ***Kuvâyi Milliye*** destanını bölüm bölüm okuyorlardı.

Yapıt öylesine beğeniliyordu ki, Nâzım Hikmet ile Kemal Tahir'in, belki yayımlanmasına engel olunmaz diye düşündükleri bile oluyordu.

Aslında 1940'ta Çankırı'da başlayıp 1941'de Bursa'da tamamlanan bu destanın içine, 1939'da İstanbul Tutukevi'nde yazılmış bazı şiirler de yerleştirildiğinden, tarih atılırken "939 İstanbul Tevkifanesi"ni de eklemek gerekmişti.

Örnekse baştaki şu dizeler :

Onlar ki toprakta karınca,
suda balık,
havada kuş kadar
çokturlar;
korkak,
cesur,
câhil,
hakîm
ve çocukturlar
ve kahreden
yaratan ki onlardır,
destânımızda yalnız onların mâceraları vardır.

Bu dizeler 1939'da İstanbul Tutukevi'nde yazılmış olan "O ve Aksakallılar" adlı şiirin son dizeleriydi. Görsel açıdan basamaklarda değişiklik yapılmış, bir de "şarkılarımda" sözcüğü "destânımızda" diye değiştirilmişti.

Nâzım Hikmet bu kurgulama (montage) yöntemini sonraki yapıtlarında da kullanacak, örnekse *Kuvâyi Milliye*'yi parçalara ayırarak bütünüyle *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nın içine yerleştirecektir.

Şiirde pek uygulanmamış olan bu yöntemi kullanması, bir romancı, bir öykücü, hatta bir sinemacı gibi davranması, onu lirik şiirler yazmaktan alıkoymuyordu.

Coşkulu, bir çırpıda patlayıp gelen şeyler de yazıyor, sonra gerekirse bunları da, başka bir yapıtın içine yerleştiriyordu. Anlatmak istediklerini şiire sığdırabilmek için biçimsel özgürlük aranışı içindeydi.

Bu denemelere girişirken, 27 Mart 1940'ta, Çankırı'dan Piraye'ye yazdığı bir mektupta şöyle diyordu :

"Çalışıyorum. Şiirin yeni bir muhteva verişi üzerinde kafa patlatıyorum. Şiirin en büyük ve en mükemmel ve en ihatalı edebiyat şekli olduğuna inanıyorum. Yalnız bu aleti darlığından kurtarmak lazım. Şimdiye kadar bunu yapmak için uğraşmadım değil. Fakat daha çok ve daha yeni sahalarda daha başka metotlarla çalışmak lazım."

1940 yılının eylül ayı ortalarına doğru ise, Nâzım Hikmet, "Meşhur Adamlar Ansiklopedisi" adını verdiği bir şiire başladı. *Kuvâyi Milliye*'de nasıl savaş kazanan yiğitler, komutanlar yerine sıradan insanları anlattıysa, burada da ünlü kişilermiş gibi gene sıradan insanları anlatıyordu.

Dünya görüşü doğrultusunda, insanları başka türlü değerlendirişinin yarattığı duygu, düşünce yenileşmesinin yanı sıra, bunun kaçınılmaz sonucu olarak, biçim anlayışında da bir genişleme yaşaması doğaldı. *Şeyh Bedreddin Destanı*'ndan önce yazdığı şiirlerdeki sesini, tonunu, vurgularını tanımlamak için, sevenleri

"orkestra", sevmeyenleri ise "bando mızıka" sözcüklerini kullanmışlardı. Ama artık şiirlerini tiyatro sahnelerine, kürsülere çıkıp işçilere yüksek sesle okuma olanağı yoktu. Daha yumuşak bir sesle bir ya da birkaç kişiyle konuşur gibi yazıyordu. Bazen çok duygulu bir havaya giriyor, bazen bir öykü anlatıyor, herhangi bir biçime önceden bağlanmıyor, biçimi içeriğin belirlemesini istiyordu.

Şiir genelde, biçimsel yapısı gereği, doğal olmayan bir seslenişitir. İnsanlar romanlardaki, öykülerdeki, oyunlardaki gibi konuştuklarında yadırganmazlar, ama hiç kimse şiirlerdeki gibi konuşmaz.

Başlangıçta, bu bakımdan, alabildiğine aykırılığa yönelik şiirler yazan Nâzım Hikmet, 1938 yılı sonrasında, tersine, aykırılığı en aza indiren, doğala en yakın söyleyişlerin ardına düşmüştü.

1940 yılı sonlarına doğru Çankırı Cezaevi'nden Piraye'ye yazdığı tarihsiz bir mektubunda şöyle diyordu :

"Geçen mektubumda, seni eğlendirsin diye 'Meşhur Adamlar Ansiklopedisi' ismiyle bir yazıya başladığımı ve birinci kısmını ana hatlarında bitirdiğimi bildirmiştim. Buradaki insanların çoğunu beraber tanıdık, beraber düşündük. Büyük lügatlardaki ve tercümeyi hal ansiklopedilerindeki edayla, bu eda stilize edilerek ve şahısların hal tercümeleri formunda kısa bir tarih ve cemiyet parçası vermek için uğraşıyorum. Kitap sana ithaf edilmiştir ve bu ithaf şöyledir :

Hatice – (Piraye - Pirayende.)
Doğum yeri neresi,
kaç yaşında?
Sormadım.
Düşünmedim.
Bilmiyorum.
Dünyanın en iyi kadını.
Dünyanın en güzel kadını.
Benim karım.

(Bu bahiste
realite umrumda değil.)

1940 senesi eylül ayı ortalarında
Çankırı Hapishanesinde yazılan bu kitap
ONA ithaf edilmiştir.

"Zannedersem şimdiye kadar yazdığım en iyi şiir bu olacak. Çünkü hep seni düşünerek, sana beğendirmek için yazdım. Ne vakit böyle yapsam mutlaka iyi verim vermişimdir."

Bu "ithaf" sonradan *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nın başına gidecektir. "Meşhur Adamlar Ansiklopedisi" adlı şiirin bir çekirdek olduğu, Bursa Cezaevi'nde serpilip *Memleketimden İnsan Manzaraları*'na dönüştüğü çok açıktır. Bazı bölümler bu şiirden olduğu gibi alınıp o başyapıta aktarılmıştır.

"Meşhur Adamlar Ansiklopedisi"nin hemen "ithaf"ın arkasından gelen ilk maddeleri şöyle :

BİRİNCİ KISIM

"A" harfinden "H" harfine.
("H" dahil).

*

A

ABDULLAH – (Çiketli; "Kırşehir").
1940'ta doğdu.
Osman'la Hatice'nin oğludur.

*

ABDURRAHMAN – (Dağlızadelerden.)
1296 – 1940

*

AHMET – (Onbaşı.)
Balkan Harbinde gitti,
Seferberlikte gitti,

Yunan Harbinde gitti.
"Ha dayan hemşerim sonuna vardık!"
sözü meşhurdur.

*

ADVİYE – Anasıl Kafkasyalı.
Babası 93 muhacirlerinden.
Gelin oldu 1307'de.
Çamaşır yıkadı.
Yemek pişirdi.
Çocuk doğurdu.
1931'de kavuştu rahmeti rahmana.
Tabutuna Selâtin camiinden şal koydular.
(Bir damadı imamdı.)

*

ÂTIFET – (927. Süleymaniye. İstanbul.)
Çorapta çalışır.
(Tophane caddesi. Galata.)
940'ta on üç yaşındadır.

Bunlar *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda da karşılaşacağımız kişiler. Şairin başyapıtı diye anılacak olan o kitabına girecek daha başka "unutulmaz" kişiler de yer alıyor "Meşhur Adamlar Ansiklopedisi"nde :

"B" harfinde Kemankeşzade Burhan Demirel; "C" harfinde Ressam Ömer Paşa kerimesi Cevriye Hanım; "D" harfinde Çankırı Şabanözü'nün Dalyasan köyünden Durmuş; "E" harfinde ihracatçılarımızdan Ulvi Emin Açıkel; "F" harfinde Çankırı'nın Dümelli köyünden 1314 doğumlu Faik ile İstanbullu 1315 doğumlu Doktor Faik... Bu ikisi bir memleket hastanesinin bozkıra inen taş merdivenlerinde karşılıklı konuşuyorlar. Nâzım Bey de orada. "G" harfini ise "tuhaf şeyler düşünmekle meşhur" Galip Usta baştan sona doldurmuş. "H" harfi de Çerkeş'in Kavak köyünden 1338'de dünyaya gelip tuzlanan Hamdi'yle başlayıp bitiyor.

Sonraki harfler yok.

(Sonu var...) denip kesilmiş "Meşhur Adamlar Ansiklopedisi".

Bu 25 sayfalık şiir, Bursa Cezaevi'nde yazılacak 537 sayfalık bir destan, roman, öykü, oyun, senaryo, her neyse, bir "yeni şey"in, benzersiz bir başyapıtın çekirdeğiydi.

Çankırı Cezaevi'nde uzun süre kalmamıştı Nâzım Hikmet : 1940 yılının şubat ayı ortasından, aralık ayı başına kadar, topu topu dokuz buçuk ay... Ama çok yoğun, çok verimli yaşamıştı bu süreyi.

Okuyor, mahkûmların resimlerini yapıyor; Almanca çalışıyor; Kemal Tahir'le, Hikmet Kıvılcımlı'yla sabahlara kadar Marx'ı, Engels'i, Lenin'i tartışıyor; karısına, annesine, kız kardeşine mektuplar yazıyor; Devlet Operası için *Tosca*'yı çeviriyor; gelip Çankırı'da oturduğu iki ay boyunca her gün Piraye'yi ağırlıyor, onun da resimlerini çiziyor, boyuyor; cezaevi işliklerindeki ustalarla birlikte ayna döküyor, tahtadan kağnısı, sabanı, aletleriyle, içinde 15 santimetre boyunda köylülerin yaşayabileceği taslak bir köy evi, bir dikiş kutusu, üstleri oymalı kalem kutuları, yüzük, pudralık gibi şeyler yapıyordu.

Bütün bunların yanı sıra da, "en büyük ve en mükemmel ve en ihatalı edebiyat şekli olduğuna" inandığı şiiri, "darlığından kurtarmak" için sürekli çalışıyordu.

Şiir nasıl her şeyi anlatacak hale getirilebilirdi?

Bütün olaylar, kişiler, duygular, düşünceler, bu en yoğun, en hızlı, en çarpıcı anlatım sanatıyla nasıl aktarılabilirdi?

Bir yandan aşk mektupları yazıyor, bir yandan bağımsızlık savaşımızı anlatıyor, bir yandan da değişik yöntemlerle kişiler çizerek *Memleketimden İnsan Manzaraları*'na doğru giden söyleyişleri deniyordu.

Şiirinin bu dönemde göze batmaya başlayan, Bursa'da yazdıklarında ise iyice belirginleşen bir özelliği de, sevdasıyla davasını iç içe işlemesiydi.

Çankırı'da, ayrıntılarda ortaya çıkan birtakım düşünce karşıtlıkları yüzünden Kemal Tahir'le bayağı tartışırlardı, ama aslında çok içli dışlıydılar. Nâzım kendisine gelen mektupları da, kendi

yazdıklarını da ona okurdu. Buna karşın Kemal Tahir'e bile Bursa Cezaevi'ne aktarılmak istediğinden, Piraye'yi bu iş için Ali Fuat Cebesoy'a gönderdiğinden söz etmemişti.

Hikmet Kıvılcımlı dilekçe verip karısı Nudiye'yi Sinop'tan Çankırı'ya aldırmıştı. Yemeklerini onunla yiyordu. Nâzım ile Kemal ise birlikte yiyip içiyorlardı. Nâzım'ın Bursa'ya gitmesi arkadaşını güç durumda bırakacaktı.

Şair Piraye'ye yazdığı 26 Ağustos 1940 tarihli mektubunda şöyle diyordu :

"Ziya Beyden bir mektup aldım. 'Sizin işi adım adım takip ediyorum. Ümidim var. Fakat dayınızın emri var, siyatik hastalığınız dolayısıyla kaplıcalar mıntıkasında bir hapisaneye nakliniz için derhal Adliye Vekâleti'ne müracaat ediniz!' diyor.

"Kaplıcalar mıntıkası. Agleb-i ihtimal Bursa. Dayım beni Bursa'ya naklettirmek istiyor. Birdenbire bu mesele nerden çıktı? Anlamadım. Bursa'da yattım. Bilirim. Burda şimdi nisbi bir rahatlığım var. Alıştım. Bursa'da seni müdür veya sergardiyan odasında görmektense burda hapisane bahçemizde görmeyi bu görüşme fasılalı da olsa tercih ederim. Yok eğer Dayı Paşa Bursa'da seni daha müsait şartlar içinde görmemi temin ederse, ve bu teminatın burda geçirilmiş bir tecrübeye rağmen, sağlamlığına inanırsak kalkıp Bursa'ya gideyim. Eğer başka bir mesele varsa o da başka. Herhalde bu hususta tenevvür etmeden önce istidayı yazmayacağım. Annemi buraya çağırdım. Konuşup görüştükten ve mesele aydınlandıktan sonra ne yapacağımı düşünelim. Filhakika siyatiğim var, filhakika Bursa İstanbul'a yakın. Daha sık ve rahat gelirsin. Fakat dedim ya her şeye rağmen burdaki bahçemizi, burdaki müddeiumumi ve direktörümüzü, hiç bilmediğim Bursa'dakilere tercih ederim. Ama meselede dayımın bildiği şeyler varsa o başka."

Nâzım Hikmet'in böyle hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi davranması, arkadaşını bırakıp gitmek istemenin utancından olsa gerek. Çünkü o Bursa'ya giderse, Kemal Tahir Çankırı'da güç du-

rumda kalacaktı. Genelde Nâzım'a gelen paraları paylaşıyorlardı. Ayrılmaları gerekirse ne olacağını konuştular. Bunun üzerine Kemal Tahir de, kardeşinin yanına, Sinop'a aktarılmasını isteyen bir dilekçe verdi. Nâzım Bursa'ya gönderilirse, onlar da iki kardeş Sinop'ta birlikte yiyip içerlerdi.

Aynı mektubun sonunda ise şöyle bir tümce vardı :

"Düşündüm, eğer Kemal'in Sinop'a gitmesi tahakkuk ederse, burdaki nisbi rahatlığa rağmen ben de Bursa'ya gitmeyi tercih ederim."

Piraye bu mektupta söylenenlere çok şaşırmış, Nâzım'ın sözüne inanıp Ali Fuat Cebesoy'a gittiğine bin pişman olmuştu. Demek ki onca sıkıntıya boşuna katlanmış, kocasının istemediği bir şeyi gerçekleştirmeye çalışmıştı.

Nâzım'ın bir sonraki tarihsiz mektubu şöyle başlıyordu :

"Karıcığım,

"Senden iki mektup aldım ki, ikisinde de kabahat yapmış bir çocuğun, şirin bir çocuğun mahzunluğu var. Bu mahzunluk yüreğime işledi. Ben nakil işi için hiç de zannettiğin gibi üzülmüş değilim. Senin beni üzmene ihtimal ve imkân olur mu? Sen üzülürsen ben üzülürüm. Aramızdaki üzüntü münasebeti budur.

"Yalnız son mektubunda yazdığın gibi aklıma gelen ihtimalleri, ki bunları gayet iyi tespit etmişsin, söyledim. Evvela mutlaka Bursa olmasını temin, saniyen her gün ve rahat görüşmemizi tahakkuk ettirmek. Bizim Müdür Beyle konuştum. Ben Bursa'ya gidersem onun da oraya gelmek niyeti var. Eğer Bursa'ya gitmeyi kararlaştırırsak müdürümüzün de nakli için teşebbüs ederiz."

Bu arada Nâzım, gene dayısının yönlendirmesiyle, Adliye Bakanlığı'na bir dilekçe vermiş, yasalarda yapılan bir değişiklikten yararlandırılarak serbest bırakılmasını istemişti. Adliye Bakanlığı'ndan Milli Savunma Bakanlığı'na gönderilen dilekçeye iki ay sonra gelen yanıt şöyleydi : "Dilekçesiyle bir emri vaki ihdasına çalışan Nâzım Hikmet hakkında yapılacak kanuni bir muamele

bulunmadığı ve cezasının tamamen çektirilmesi lazım geldiğini saygı ile arz ederim."

Nâzım bu yanıta çok üzüldü. Çevresindeki insanların gözünde gülünç duruma düşürüldüğüne inanıyordu. Bu yüzden Bursa'ya aktarılması için dilekçe vermekten de çekiniyordu.

Piraye'ye yazdığı tarihsiz bir mektuptan :

"Ben bu meseleyi dayıma yazacağım, fakat kendisini belki görebilirsin, ona anlatırsın diye sana yazdım. Hem bana istida ver diye kendisi emrediyor, hem de sonra emri vaki ihdasına teşebbüs diye beni budala mavkiine düşürtüyor. Bu şartlar altında Bursa'ya naklim için nasıl istida vereyim! Ona da böyle bir cevap alarak kepaze olmak için mi? Ben bir istida sureti yazıp – annemin ağzından – sana gönderirim, sen de anneme verirsin, o da Ziya Beye gönderir. Yahut benim istidama ihtiyaç olmadan beni Bursa'ya nakledeceklerse ederler. Bu nakil keyfiyeti Adliye Vekâleti'nin elinde bir iştir. (...) Kâfi derecede zulme uğradım, hiç olmazsa mazluma karşı gösterilmesi icabeden sessiz saygıyı göstersinler. Üç senedir tek suçum olmadan, hükmü karakuşî ile zindanda çürüyorum. Suçsuz olduğumu kanun, hak, namus, adalet mefhumlarıyla uzaktan alakaları olanlar bile biliyor. Hal böyleyken 'cezanın tamamen çektirilmesi lazımdır' diye sormadığım suallerin cevaplarını alıyorum."

Kemal Tahir Sağlık Kurulu'ndan geçip sağlığı açısından Sinop'a gitmesi gerektiğini belirten bir rapor almıştı. Bir hafta on gün içinde yola çıkacağı umudundaydı.

Bu durum Nâzım'ın içini rahatlatmış olmalı ki, 1 Ekim 1940 tarihli mektubunda, Piraye'ye şöyle diyordu :

"Bursa'ya gelirsem, yani dayımın bu vaadi de boşa çıkmazsa, orda tek bir odada bir başıma dinlenmek isterdim. Neyse bu hususta ikinci mektubumda mufassal izahat verir ve Bursa işinin ne suretle halledilmesi lazım geldiğine dair düşüncelerimi yazarım. Hakikaten hapisanede olsun, şöyle zırıltısız, dırıltısız dinlenmeye ihtiyacım var, ve buna imkân bulunuyor madem ki, başımı rahat

ettirmek en basit hakkımdır zannediyorum. Her ne hal ise, dedim ya şerait biraz daha inkişaf etsin, on, on beş güne kadar opera işini de bitirmiş olayım, o zaman bu işleri konuşur, en iyi ve dürüst bir şekilde halline çalışırız."

Nâzım artık rahatlamıştı, tek başına bir odada, zırıltısız dırıltısız başını dinlendirmek istediğini açık açık yazıyordu. İki arkadaş, biri Bursa'ya, öbürü Sinop'a gönderilme düşüncesine iyice alışmışlar, bu aktarmaların gerçekleşmesini dört gözle bekler olmuşlardı. Nâzım istenen dilekçeyi de yazıp göndermişti.

Bursa'ya gidişini mektuplarından alıntılarla izleyelim :

"Ben Bursa'ya, Kemal Sinop'a gitmek için bekliyoruz. Şimdi Bursa'ya gitmeyi öyle istiyorum ki içime korku düşüyor, malum ya çok istenen şeylerin birçoğu gecikir. İstidayı yazıp göndereli bir hafta oldu."

"Bursa müracaatıma gelen cevapta bura Heyeti Sıhhiyesince muayenem lazım geldiği bildiriliyor. Önümüzdeki salı günü muayeneye gideceğim ve doktorların verecekleri rapora göre Bursa'ya naklim işi kararlaşacak. Bizim Dayının işleri hep böyledir zaten. Doktor raporu olduktan sonra Dayı Paşanın paşalığına lüzum mu kalır! Ama siyatiğim muhakkak ve mücerreb [denenmiş] olduğundan raporu nasıl olsa verirler. Rapor tekrar Ankara'ya gidecek, ondan tekrar bir mesele çıkmazsa ve şerait de [koşullar da] müsait olursa, dünya büsbütün karışmazsa Bursa'ya doğru yola çıkarız demektir."

"Dün hastahaneye muayene olup Bursa'ya naklim için rapor almak üzere gittim. Fakat doktorun birisi izinli olduğundan, gelecek salıya tekrar gideceğim. Yani bu mektubu yazdıktan altı gün sonra muayene olacağım, raporun Ankara'ya gönderilmesi filan da üç dört gün sürer, etti on gün, Ankara'dan sevkim için emir de on günde gelirse, bu en nikbin hesapla bugün ayın altısı ol-

duğuna göre, gelecek ayın, yani kânunuevvelin [aralığın] birinde filan yola çıkmış oluruz. (...)

"Hamiş :

"Bugün hükümet doktorunca muayene edildim. Rapor verdi. İş kısaldı."

"Benim Bursa işinin buraca yapılacak muamelesi bitti. Her an naklim için Ankara'dan emir gelmesini bekliyorum. Kemal de aynı vaziyette bir aydır Sinop'a nakli için emir gelmesini bekliyor."

"Bursa'ya sevkim için Ankara'dan emir geldi. Bir hafta oluyor. Fakat sevkiyat için para gelmedi. Bir haftadır paranın gelmesini bekliyorum. Para gelirse derhal yola çıkarılacağım. (...)

"Kemal'in Sinop'a nakli işi olmadı. Çankırı'da kalıyor. Sevgilisinden çoktandır mektup almadı. Piraye Yengem tek müstesnası olmak üzere, dünyadaki bütün kadınlar vefasızdır, diyor. (...)

"Hamiş :

"Şimdi para geldi. İki üç güne kadar yoldayım. Bursa'ya muvasalatımı [varmamı] telgrafla bildiririm."

Telgraf :

4 Aralık 1940

"Perşembe Bursadayım. Nâzım"

Nâzım Hikmet'in Piraye'ye yazdığı mektuplardan, Çankırı Cezaevi'nden Bursa Cezaevi'ne aktarılışı sırasında, değişik kaygılarla çektiği sıkıntıları, bunalımları yansıtmak amacıyla parçalar seçerken, birtakım başka gerçeklerle de karşılaşılıyor :

Biri Nâzım'ın çevresindekilerce, Piraye Yengenin dünyadaki bütün kadınlardan ayrı tutulması : Sevgide direnme, sevgide bağlılık örneği sayılması. Bu, salt konuşmaları, şiirleriyle Nâzım'ın yarattığı havadan değil, Piraye'nin davranışlarından, sağlam kişiliğinden kaynaklanıyordu.

Harp Okulu Komutanlığı Askeri Mahkemesi ile Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'ndeki yargılamalardan sonra, uzun

yıllar cezaevlerinde tutulmalarına devletçe karar verildiği anlaşılan komünistlerden bazıları karılarından boşanmışlardı. Çünkü bağışlama yasalarından yararlanmalarına da göz yumulmayacağı açıktı. Bunu bütün yargılılar biliyor, karılarına yeni bir yaşam kurma olanağı vermek için, ayrılmayı öneriyorlardı.

O günlerde yazdığı bir mektubunda, "Benim hayatım nasıl olsa dört duvar arasında senelerce tanzim edilmiş demektir. Seninkisi ne olacak? Hep düşüncem bu. Kafamı yoruyorum, bir türlü, şimdilik hal çaresi bulamıyorum. Mamafih elbette bir çare buluruz," diyen Nâzım'ın aklından da ayrılma düşüncesinin geçtiği belliydi. Yarım ağızla da olsa karısına böyle bir öneride bulunmuştu.

Yıllar sonra kendisine sorulduğunda Piraye şöyle diyecekti :

"Biliyordu kabul etmeyeceğimi. Gene de ayrılmaya karar veren arkadaşlarından söz ederken bir sormuştu. Nedense bayağı da tedirgindi sorarken. Aslında cezaevine girmese biz nasıl olsa bir gün boşanacaktık. Gene beni aldatacak, onurumu kıran bir şeyler yapacaktı, sonunda kopacaktık birbirimizden.

"Ama herkesten iyi Nâzım bilir benim cezaevine girdi diye kocasından ayrılacak bir kadın olmadığımı..."

İkinci bir konu ise Piraye'nin dışarda yalnız bırakılmasıydı. Her gün birlikte olduğu arkadaşlarının, dostlarının cezaevinde kendisini aramamalarına şaşmıyordu Nâzım. Yaratılmış olan terör havası içinde bunun bir korunma olduğunu anlıyordu. Ama Piraye'ye de uğrayan, ne yaptığını, nasıl olduğunu soran eden kalmamıştı. Şaşmadım dese de şaşıyordu buna :

"Yahu Dino'lar filan seni hiç arayıp sormazlar mı?"

"Naci'nin telefonlu, telefonsuz gelmeyişine şaşmadım. Sağ olsun delikanlının eski huyudur. Seni yapyalnız bıraktıklarına da şaşmadım, insanlara, dostlara karşı duyduğum kederlerden biri de bu tarafımızdır."

Başka bir konu da ailesinden varlıklı kişilerin, kendisine her ay para göndereceklerini söyleyenlerin, bu işi düzenli yapmama-

larıydı. Ya geciktiriyor, ya bir ay atlatıveriyor, ya da söylediklerinden az gönderiyorlardı.

"Halamdan bugün para geldi : 15 lira. Demek ki 20 liranın beşini kesmiş. Ne yapalım. Buna da teşekkür."

"Küçük Samiye'den iki üç aydır para filan geldiği yok... Sana gönderiyorsa orasını bilmem. Galiba üç ay evvel beş lira mı ne gelmişti, o kadar..."

"Küçük Samiye'den ve halamdan on beşer lira aldım. Yani dehşetli zenginiz, otuz liramız var."

Nâzım Hikmet işte böyle zaman zaman "dehşetli zengin" olarak, 1940 yılı aralık ayı başında, "kaplıcalar mıntıkasında" bulunan Bursa Cezaevi'ne "muvasalat" etti.

Üstünden on gün bile geçmemişti ki Bayındırlık Bakanlığı Hukuk Danışmanı Ziya Bey gene elinde bir dilekçeyle çıkageldi. Ali Fuat Cebesoy Başbakanla, parti ileri gelenleriyle konuşmuş, anlaşmış, bağışlanma konusu kesinlikle çözümlenmiş, iş bir dilekçeye kalmıştı.

"Yakında, bir aya kalmaz, çıkarsınız!"

Hep böyle deniyordu. Ankara'da artık herkes biliyordu onun üç yıldır suçsuz yere yattığını.

Nâzım Hikmet, on yıla yakın bir süre, 1940 yılı aralık ayı başından 15 Temmuz 1950'ye kadar, Bursa Cezaevi'nde, bakanlıklarda görevli hukukçularca hazırlanmış dilekçeler imzalayarak, suçsuzluğunun kabul edilmesini, bir türlü gerçekleşmeyen yakında çıkıyor, çıkacak haberleriyle umutlanıp ardından düş kırıklıklarına uğrayarak çok bekledi. Sonunda dilekçeleri imzalarken hiç umutlanmaz oldu.

Bursa Cezaevi 1933'teki gibiydi. Duvarları, pencereleri, malta boyları değişmemişti. Hatta o günlerden tanıdığı bir iki mahkûma bile rastladı şair. İki kişilik bir odada kalıyordu.

Oda arkadaşı, Raşit Kemali adında, şiir yazmaya meraklı, coşkulu bir gençti. Orduda komünizm propagandası yapmaktan As-

keri Mahkeme'de 5 yıl ağır hapse mahkûm olmuştu. Yaptığı komünizm propagandasının içinde Nâzım Hikmet'in kitaplarını okumak, şiirlerini övmek de önemli bir yer tutuyordu.

Raşit Kemali, büyük hayranlık duyduğu şairle, Bursa Cezaevi'nde, 1943 yılı eylül ayı sonlarına kadar, üç buçuk yıldan fazla bir süre, ağabey kardeş gibi, bir bakıma da öğretmen öğrenci gibi, yan yana yaşadı. Önceleri Nâzım'ı taklit eden bir şair adayıyken, ustasının isteği doğrultusunda öykü yazmaya yöneldi. Hızlandırılmış bir öğrenime alınmış gibiydi. Yazdıklarını Orhan Kemal adıyla dergilerde yayımlamaya başlayınca da kısa sürede ünleniverdi.

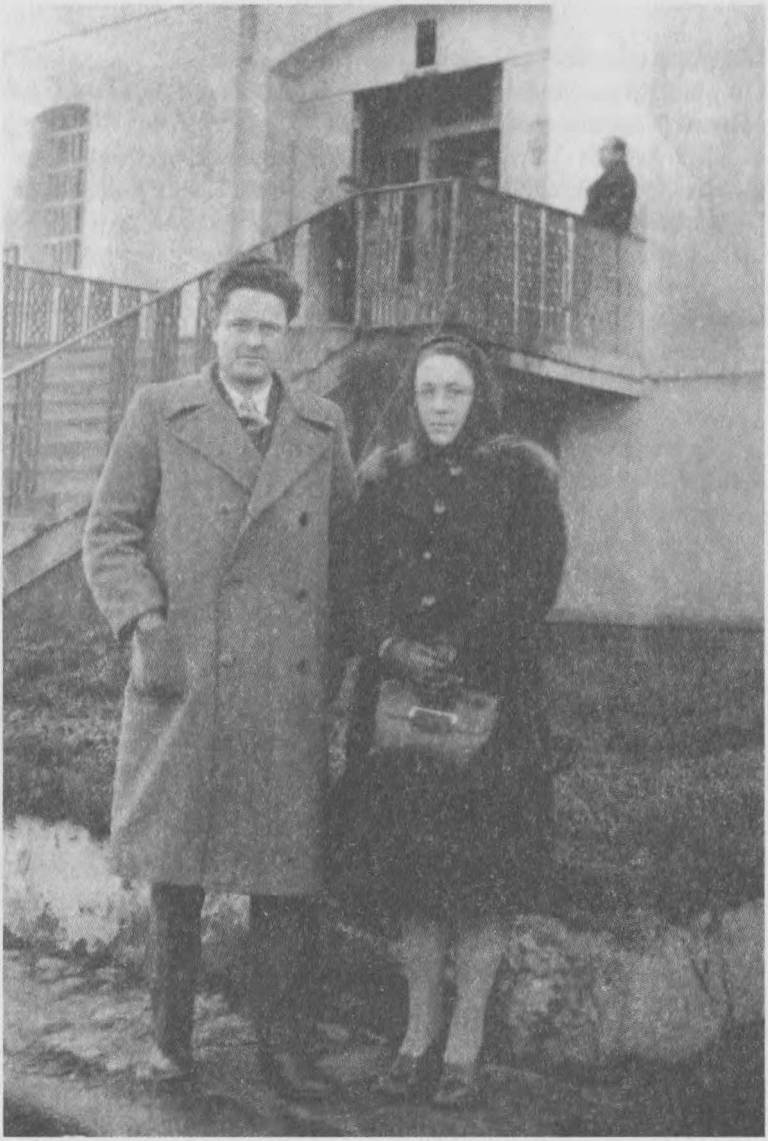
Nâzım Hikmet Bursa'ya gelince, birkaç ay önceki sünnetinde Mehmet'e dedesinin verdiği 15 liraya el koyan Piraye de onu görmeye Bursa'ya gelip üç gün kadar kalmıştı.

Sonra Dayı Paşanın gönderdiği Bakanlık Hukuk Danışmanı Ziya Beyle yazdıkları dilekçe... Arkasından Kemal Tahir'e, Hikmet Kıvılcımlı'ya, yolculuğunu, yeni çevresini, Ziya Beyle yazdıkları dilekçeyi anlatan mektuplar... Aralarına yeni katıldığı insanları tanıma, şu bu derken, on beş gün kadar, hep şiirden başka şeylerle uğraştı şair.

Gene de Çankırı'da yaptığı denemeler üzerinde düşünüp durmaktaydı.

Kemal Tahir'e yazdığı 11 Ocak 1941 tarihli mektubunun bir yerinde şöyle diyordu :

"Kafam edebiyatın, bilhassa şiirin şekle ait kıymetleri hakkında asabımı bozucu bir mesai yapıyor. Son zamanlarda Çankırı'da yaptığım bir iki tecrübeyi de hatalı, noksan buluyorum. O tarzın en büyük kusuru tek taraflılığı. Yani realist şiir şeklinde, renk, koku, resim, mimari, musiki ve sair unsurların da bulunması lazım değil mi? Realitede bu unsurlar mevcut değil mi? Sonra realizm yaparken basit bir formalizmle natüralizme kaçmak temayülleri gösterilmedi mi? Velhasıl kafiye unsurları da dahil olmak üzere diyaletikman, sentetik, aktif bir realist şiir şeklinde, ruhların mühendisi olan şairin, ahengi, kokuyu, resmi filan adeta na-

Nâzım ile Piraye Bursa Cezaevi'nde

zarı itibara almaksızın basite kaçması, kolayı araması doğru mudur? Şekli tayin eden muhtevadır. İyi, doğru. Fakat muhtevada renk, koku, ahenk, resim falan filan en muğlak akışlarıyla mevcut... Kaldı ki bu muhtevayı aktif olarak, sadece fotoğraf adesesi gibi değil, bu muhteva üzerinde müessir olarak en uygun çerçevesinde şekilleyecek üslubun ne kadar çok taraflı olması lazım...

"(...) Bir iki mısra yazıyorum, bozuyorum. Beğenmiyorum. Realite ile her şeye rağmen bağım kopmuş değil. Binaenaleyh bu buhranı kalıpçı, taslakçı bir zihniyetle, böyle bir iddia ile izah doğru değil. Bilakis realite ile bağımın bulunması ve bu bağı seneler geçtikçe daha kuvvetle hissetmekliğimdir ki zaman zaman beni böyle buhranlar içine atıyor. Realiteyi daha yüksek, daha doğru, ona daha layık bir şekille ifadeyi araştırıyorum. Buldum sanıyorum. Bu bir merhale oluyor benim için. Sonra yeni bir merhaleye ulaşmak... Velhasıl biliyorsun işte..."

Yaptığı deneylerle ortaya çıkan ürünlere eleştirel yaklaşımları, onu *Memleketimden İnsan Manzaraları* gibi çok değişik bir anlatı üzerinde çalışırken, bir yandan da saat 21-22 arasında lirik aşk şiirleri yazabilecek bir olgunluğa doğru götürüyordu.

Öte yandan para sıkıntıları inanılmaz boyutlardaydı. Sırasında pul parası bulmak bile sorun oluyordu. Piraye bazen yazdığı iki mektubu aynı zarfa koyup gönderiyordu. Bir işe girip çalışmak istemiş, ama bunu Nâzım'a kabul ettirememişti.

Tek neden kıskançlıktı.

Sıkıntıda olduklarını duyan Behçet Kemal Çağlar, İstanbul'a bir gelişinde Piraye'ye uğrayıp isterse kendisine bir bankada iş bulabileceğini söylemişti.

"Bankada! Bir sürü erkeğin arasında!"

Piraye de, çaresiz, üç beş kuruş kazanmak için evde dikiş dikiyor, iş işliyordu. Genellikle yazlık basma giysiler, yatak takımları filan gibi şeyler. Nâzım ise yeni bir çeviri aranışındaydı. Çankırı da yaptığı *Tosca* çevirisinden biraz alacağı kalmıştı. Ona o işin verilmesi için, Carl Ebert, Hasan Âli Yücel, Ali Fuat Cebesoy

arasında mekik dokuyan Semiha Berksoy ile nişanlısı orkestra şefi Ferit Alnar'a mektuplar yazmış, alacağının bir an önce gönderilmesine yardımcı olmalarını istemişti.

Bu para gelirse Piraye bir süre gelip bir otelde kalabilirdi.

Nâzım Hikmet'in Bursa'da yazdığı ilk şiirlerinden biri "Lodos" oldu. Doğanın yüceliği, yaşamın acımasızlığı karşısında bile boyun eğmeyen cinselliği işleyen, gebeliği, doğurganlığı, üretkenliği ele alan bir şiir.

Bütünü beş bölümdü. Birinci bölümden :

Bir aydır ki hapisane geceleri böyledir :
kızgın dişi kediler
– apışları ıslak
tüyleri diken diken
enselerinde diş yerleri –
bazan kuş
bazan insan sesi çıkarıp
dolaşıyorlar
gebe kalana kadar.

Mevsim bahara yakın.
Hava lodos.
Nasıl şiddetli
nasıl sıcak esiyor...

Biz altı yüz adet
kadınsız erkeğiz.
Alınmış elimizden
doğurtmak imkânımız.
En müthiş kudretim yasak bana :
yeni bir hayat aşılamak,
bereketli bir rahimde yenmek ölümü,
yaratmak seninle beraber :
sevgilim, yasak bana etine dokunmak senin...

Piraye hoşlanmıyordu onun böyle cinsel tutkularını sergileyen şiirler yazmasından. Hepsi cezaevi yöneticilerinin denetiminden geçen mektuplarında da bu tür sözler ederse Nâzım'a çok kızar, o bölümleri karalar ya da yırtar, yazdıklarını başkalarının, bu arada çocuklarının okuduklarını unutmamasını tekrar tekrar anımsatırdı. Kendisi mektuplarında sevgisini, çektiği sıkıntıları, parasızlığını bile yansıtmaktan çekinir, hepsini kocasından önce savcının, cezaevi müdürünün ya da başka bir sorumlunun okuyacağını hiç unutmazdı. Aralarına giren bu insanların özel yaşamıyla ilgili bilgiler edinmelerini kesinlikle istemezdi.

Duygularını, düşüncelerini herkesle paylaşmaya alışık olan şair Nâzım Hikmet ise onun bu çekingenliğine, içine kapanmasına hep karşı çıkardı. Nitekim 5 Temmuz 1946'da Bursa'dan yazacağı bir mektubunda şöyle diyecekti :

"Hiç kimseden gizleyecek hiçbir şeyimiz olmadığı için : öyle ya, birbirimizi ne kadar sevdiğimizi, yetmiş yaşında ihtiyarlar olduğumuz zaman da bu sevginin aynı berraklık, aynı vefa, aynı temizlik ve derinlikle devam edeceğini, mütemadiyen maddi sıkıntı çektiğimizi, yediğimiz ekmeği büyük emek ve eziyet pahası elde edebildiğimizi, oğlumuzun hasta olduğunu, yani bütün saadet ve felaketlerimizi, bunların hiçbiri utanılacak şeyler olmadığı için, kimseden saklamaya, gizlemeye lüzum görmeyiz, hayatımız berrak bir su gibidir, onu merak edenler üstüne eğilirlerse dibini görebilirler. Uzun lafın kısası, beni mektuplarından, yüreğinin sesinden mahrum etme."

1941 yılına girildiğinde Nâzım daha ancak bir kere banyoya gidebilmişti. O da "kelepçeli ve iki jandarma ile." Oysa bu banyo işini karısıyla buluşmak için kullanmayı tasarlıyordu. Banyo için gittiği otele, para bulurlarsa Piraye de gelip bir süre kalabilirdi.

Şöyle diyor mektubunda :

"Müdür Bey çok üzüldü. Jandarmaya benim şerir, serseri olmadığımı anlatamadı. Ne yapsın adamcağız? Dayı Paşa Valiye bir mektup yazsa da, Vali Bey ufak bir alaka gösterse, banyoya rahat rahat gidip gelmem mümkün olacak."

Celile Hanım Ali Fuat Cebesoy'a durumu anlatınca, nisan ayına doğru, Nâzım'ın banyo için Çekirge'deki bir otele daha düzenli, tek jandarmayla, hem de kelepçesiz gidebilmesi sağlandı. *Tosca* çevirisinden bekledikleri para da gönderilmişti. Piraye'ye, bir süre kalması için, aynı otelde bir oda tutuldu.

Bunun üzerine kız kardeşleri Fahamet ile Selma, orada büsbütün yalnız kalmasın diye birtakım düzenlemelere giriştiler.

11 Nisan 1941 günü, bir pavyonunu bütünüyle kapattıkları Çekirge'deki bir otelin bahçesine, Erenköy'den, Çamlıca'dan, dolmalar, helvalarla, pikniğe gider gibi gelen, Piraye'nin yakınları, yanında jandarmasıyla bahçe kapısından giren Nâzım'ı büyük bir coşkuyla karşıladılar. Mithat Paşa köşkünün bahçesinde toplanılmış gibiydi. Birlikte kır yemekleri yendi, özlemler giderildi, çok mutlu bir gün yaşandı.

Fahamet ile kocası Vedat Başar, kaplıcalara sık sık geldikleri için, otellerin durumunu iyice biliyor, otelcileri tanıyorlardı. Piraye'ye hem ucuz, hem de odaları balkonlu, kendi yemeğini kendi yapabileceği, ayrıca jandarmalı kocasının geliş gidişlerinden rahatsız olmayacak, sahiplerinin karılarının yönetimde görev alıp ortalarda dolaştığı bir iki otel buldular. Ne de olsa kadınlar kadınların halinden daha iyi anlarlardı.

Piraye otel sahiplerinin karılarıyla kolaylıkla dost oluyordu. Gene de parasını denkleştirip Bursa'ya giderken hep yanına birilerini almaya çalışırdı. Yalnız olduğu zamanlar oteldeki öbür müşterilerden, erkek görevlilerden filan çok utanıyordu.

Bir yargılı geliyor, jandarmasını elinde mavzeriyle otelin girişine bırakıp yukarı karısının odasına çıkıyor, iki saat sonra da merdivenlerden inip gene jandarmasıyla birlikte cezaevine yollanıyordu.

Bu görüntüyü kafasında canlandırmak Piraye'yi utanca boğmaya yeterliydi. Nâzım gittikten sonra bir türlü odasından dışarı çıkamıyordu. Yanında başkaları da olursa, yukarda hep birlikte oturdukları düşünülebilirdi.

11 Nisan 1941 günü Çekirge'deki bir otelin bahçesinde Erenköylülerle, Çamlıcalılarla piknikte : Selma, Taşkın (Leyla), Nâzım. Piraye

Çekirge'de Piraye'nin kaldığı otele banyo izniyle gelen Nâzım'ın sokak fotoğrafçısına çektirdiği bir mutluluk fotoğrafı

"Sen benim karımsın," diyordu Nâzım, "odana da girerim, koynuna da... Bundan daha doğal bir şey olamaz... Kim ne isterse düşünsün..."

Ama Piraye utanıyordu...

On beş yaşında Vedat Örfi'ye âşık olup babası Muhtar Beyin karşı koymasına aldırmadan evlenen, kendisini iki çocukla bırakıp giden kocasını dört yıl bekledikten sonra ana evine dönmek zorunda kalan, aşktan ağzının payını almış olmasına karşın, "İki çocuğum var, bu kez mantık evliliği yapacağım, bahçesinde ebruli hanımelleri açan bir ev istiyorum," diye konuşmalar yaparken tutulduğu yeni bir aşkın pençesinden kurtulamayarak Nâzım'la evlenen Piraye...

O da söz dinlemez bir aşk çocuğuydu...

Ama utangaçtı...

Bu konuda anlaşmaları olanaksız iki insandılar...

Nâzım karısını herkesin yanında öpüp sevebilirdi. Piraye başkalarının olduğu bir yerde böyle bir şeye kesinlikle izin vermezdi. Kocasıyla seviştiğini görmelerine değil, düşünmelerine bile katlanamazdı.

Bursa'ya yalnız gitmek zorunda kaldığı zamanlar bu otel buluşmalarından çok rahatsız oluyordu. Onun için eline para geçtiğinde hem sevinir, hem bunalırdı.

Cezaevine giderken de hep yanında birileri olsun isterdi. Belki Nâzım'ın revirdeki odasına çıkarıp yalnız bırakırlar diye...

Öbür yargılılar,

"Nâzım Bey karısıyla odaya kapandı," diye düşünme olanağı bulamamalıydılar.

Bursa Cezaevi'nde Nâzım ile Piraye arasındaki en büyük çekişme bir gardiyanın evine konuk olup olmamak yüzünden yaşanmıştı.

Para yok... Piraye sık sık gidip otelde kalamıyor... Nâzım sıkıntı içinde...

Nasıl olmuşsa, güvendiği Bursalı gardiyanlardan biri ona,

"Yenge bize konuk gelsin, bizim evdekiler onu ağırlarlar, sen de istediğin zaman otele gider gibi bize gelirsin. Ben jandarmayı ayarlarım," demiş.

Piraye ise kesinlikle yanaşmamış bu öneriye. Zaten bakışlarını da hiç beğenmezmiş o gardiyanın.

"Nâzım, böyle bir şeyi kabul edeceğimi nasıl düşünürsün! Nasıl güvenebilirsin bir gardiyana! Türk halkına komünistlerin karıları için neler söylendiğini bilmiyor musun!" diye açmış ağzını yummuş gözünü...

Nâzım da kızmış, bir araya gelebilmeleri için çareler aradığını, bu ayrılığa daha fazla dayanamayacağını, onun ise kendisini özlemediğini, böyle bir gereksinim duymadığını, dışarda ne isterse yapabileceğini söylemiş...

Piraye'nin gözünde en ağır suçlama bu : Dışarda ne isterse yapabileceğinin söylenmesi...

Onun anladığı sevda ilişkisinde böyle bir şeye yer yok...

Nâzım aslında çok ince, kimseyi kırmak istemeyen bir insandı. Ama cinsellik konusunda ölçüyü kaçırırdı.

Piraye'ye güvenmesine karşın, ikide bir kıskançlık bunalımları yaşar, "Kime âşık olursan ol!" diye mektuplar yazardı. Bir kez de sanırım "Yeni Adam" dergisinde gördüğü bir desende bir benzerlik bulup karısına o resmi yapanı tanıyıp tanımadığını sormuştu.

Arkadan gönderdiği mektuplarında ise özür diler, kendini ağır sözlerle yererdi...

Piraye, Nâzım'ın "Ayşe'nin Mektupları" diye şiirleştirdiği mektuplarından birinde şöyle der :

Sen beni kıskanıyorsun,
ve benim gülmem tutuyor.
Ben aşkı : hürmet
muhabbet
sadakat, diye anlarım
(...)
halbuki aşk sadece muhabbet sende.

Birkaç dize aşağıda da şunları ekler :

Hem biliyorum bu evhama neden düştüğünü :
ben içerde olsaydım
sen dışarda aldatırdın beni.
İçerde olmama ne lüzum var?
İkimiz de dışardayken beni aldatmadın mı?
Sen alçaksın
ve dışarı çıkar çıkmaz
beni yine aldatacaksın.

Nâzım bunları okumakla kalmıyor, oturup şiirleştiriyor, karısının aşkı anlayışını değerlendirerek yazıya geçiriyor, ama kendisini "muhabbet"in baskısından kurtaramıyordu.

Cezaevi yıllarının sonuna doğru bir başkasına âşık olarak önce karısından ayrılmak isteyip sonra da barışmanın yollarını ararken, "Piraye beni ihmal etmeseydi, bütün bunlar olmazdı..." gibi bir söz etmişti.

Piraye'nin nasıl yaşadığını bilenler, bu "ihmal" sözüne bir anlam verememişlerdi. Sonra o otel buluşmalarındaki utanç bunalımlarını, gardiyanın evinde kalma önerisi yüzünden çıkan tartışmayı falan öğrenince, anladılar "ihmal" sözcüğünün ne anlama geldiğini.

Piraye'nin ruhsal yapısı, cinsel konulardaki utangaçlığı, bu "ihmal" işini çözümlemeye yatkın değildi...

Nâzım Hikmet Bursa Cezaevi'ne gidince bir süre şiir yazamadığından yakındı. Tembellik ettiğini söylüyordu.

Sekiz ayda topu topu üç şiir : Piraye'ye gönderdiği bir mektupta bıraktığı "Senin kaç yaşında olduğunu / ne düşündüm şimdiye kadar" diye başlayan şiirini 17 Aralık 1940'ta; "Lodos"u 23 Ocak 1941'de; "Bir Acayip Duygu"yu 7 Şubat 1941'de yazmıştı.

Mayıs ayı ortalarında Kemal Tahir Malatya Cezaevi'ne gönderildi. Oysa geçinebilmek için Sinop Cezaevi'ne, kardeşinin yanı-

nal gönderilmesini bekliyorlardı. Nâzım kendi yakınlarına, ortak dostlarına, tanışıklığı olan görevlilere, onu Bursa Cezaevi'ne aldırmaları için mektuplar yağdırdı. Naci Sadullah'ın aracılığıyla milletvekili yazarlara, Halide Edip Adıvar'a, Aka Gündüz'e, Sadri Ertem'e haberler gönderdi. Eline geçen paradan da ne artırabilirse Malatya'ya yollamaya başladı.

Yaptığı başvurulardan olumlu bir sonuç çıkmadı. 1944 yılı eylül ayı sonlarında Çorum Cezaevi'ne aktarılana kadar, üç yıldan fazla bir süre, Kemal Tahir Malatya Cezaevi'nde kaldı.

Nâzım Hikmet kafasında tasarlamakta olduğu, Bursa'ya geldiğinden beri, mektuplarında, konuşmalarında, "büyük şiirim" diye andığı, başladığını ya da başlamak istediğini söylese de, "tembelliği" yüzünden bir türlü başlayamadığı şiirine, "1941 Senesinde Türkiye'den İnsan Manzaraları" adını koyarak, ancak haziran ayının ilk günlerinde başlayabildi.

"Tembellik" sözcüğünü şiir yazmamak anlamına kullanıyordu. Yoksa tembellik filan ettiği yoktu. Resim çalışıyor, yastık boyuyor, marangoz atölyesine gidip Suzan'a pudralık, Piraye'ye tahtadan yüzükler oyuyor, kutular, tepsiler yapıyordu.

Arada, Muhsin Ertuğrul'un çevireceği filmler için, İpekçiler'e iki senaryo da yazmıştı.

"1941 Senesinde Türkiye'den İnsan Manzaraları" adlı şiirini, 17 Haziran 1941 tarihli mektubunda, Kemal Tahir'e şöyle anlatıyordu :

"Günde elli mısra yazıyorum. Altı ayda bitecek. 10.000 mısra olacak. Şimdiye kadar programı bozmadım. 650 mısra yazdım. Şekil meselesinde, cümle turnürleri, fiil şekilleri, kafiye meseleleri ile filan uğraşmıyorum. Bunları mümkün mertebe muhtevayı rahatça ve en iyi tarzda, en tam tarzda – en orijinal, en yapılmamış değil – versinler diye bir alet gibi kullanıyorum. Müstakilen, mücerret olarak şekil araştırmalarına artık elveda. Muhteva, muhteva, muhteva. Muhtevayı en uygun, en basit, en berrak bir tarzda kalıplayan şekil. Düzgün, mum gibi parmaklara, en sıkı sıkıya

yapışan, en pürüssüz, en süssüz eldivenler yaraşır. Süslü eldivenlerle parmaklarını güzelleştirmek isteyen bilhassa çirkin, kambur kumbur parmaklı zengin kadınlardır. İş hayatında kambur kumbur olmuş kadın parmakları o kadar feci ve hürmete şayandırlar ki onlara hiçbir eldiven istemez. Yine tıpkı bunun gibi öyle muhtevalar vardır ki yegâne eldivenleri kendi derileridir. Şekli eldivenlikten çıkarıp deri haline getirdiğimiz nispette, muhtevayı ön plana, esasa aldığımız nispette muvaffak olacağız. Biliyorum bu gayet zor iştir. Bu zorluğu halletmenin yegâne çaresi muhtevadan şekle gitmektir. Tabii şeklin muhteva üzerindeki mukabil – fakat kemiyetteki – tesirini de unutmayarak.

"Kemal kendimi tam formunda bir boksör, bir pehlivan, bir futbolcu, bir pilot filan gibi hissediyorum. Kendimi bıraksam günde 100 mısra da yazacağım, fakat tutuyorum. 100 sene yaşayacakmışım gibi geldiği halde, başka insanlar gibi ölmek icap ettiğine şu son günlerde akıl erdiremediğim halde, diğer taraftan, altı aydan evvel şu başladığım yazıyı bitirmeden evvel başıma bir hal gelecek diye de zaman zaman ürpermeler geçiriyorum."

Nâzım Hikmet "1941 Senesinde Türkiye'den İnsan Manzaraları"na aktarırken, "Meşhur Adamlar Ansiklopedisi"ni "tamamen yeniden, yeni bir tarzda ve üslupta ve kuruluşta" işleyeceğini söylüyordu.

1940'ta Çankırı'da yaptığı deneyler, örnekse biri "Elektrik yanıyor / telgraf direğinde / beyaz evin önünde / yolun kenarında." diye, öbürü "İstasyon / bozkırın ortasında durur." diye başlayan iki adsız şiir ile "Beş Dakika" adlı, "Meşhur Adamlar Ansiklopedisi" adlı şiirler, *Memleketimden İnsan Manzaraları*'na doğru giden bu yeni çalışmasının çıkış noktalarıydılar.

Aslında onların da öncesi vardı. Şiirle bir şeyler "anlatma" özlemi çok eskiden de şairi benzer söyleyişlerde dolaştırmıştı. Örnekse 1928'de yazdığı "Hopa Mahpusanesi Notlarından" adlı şiiri ile 1929'da Bakü'ye gidişini anlatan "Seyahat Notları" adlı şiirinde, on iki yıl sonra ulaşacağı anlatı sesinin ilk izleri görülüyordu. Birkaç dizeyle bir kişilik çizme çabası da o günlerden başlamıştı :

Muhittin 13 yaşındadır.
Zorla çıkarılmazsa çıkmaz
bir fare gibi girdiği köşesinden.
Saklar kendini pençesinden
yılan gözlü bir kedinin..

Cinayetle Rizeye sevkedecekler
cürmü büyüktür Muhittinin.

Nasıl sevketmesinler ki
bir gece bir kanca alıp yanına
damından inmiş
dedesinin
dükkânına..

Çok sürecek çok
Muhittinin acısı.
Kurtuluş yok
dedesi davacısı..

Daha önce de andığımız, 1928 Hopa Mahpusanesi ürünü bu dizeler *Memleketimden İnsan Manzaraları*'ndan alınmış gibi. Bu benzerlik Nâzım'ın şiirinde, her zaman söylediği bir şeyin, "içeriğin biçimi belirlediği"nin kesin kanıtı diye değerlendirilebilir.

"1941 Senesinde Türkiye'den İnsan Manzaraları" üzerinde coşkuyla çalışırken, Nâzım Hikmet, zaman zaman bu çalışmasını kesip başka konularda şiirler de yazdı :

"Kemal Tahir'e Mektup" 25 Ağustos 1941; "Fakir Bir Şimal Kilisesinde Şeytan ile Rahibin Macerası" 12 Eylül 1941; "Zafere Dair" 13 Eylül 1941; "Yirminci Asra Dair" 12 Kasım 1941 tarihlerinde tamamlanan şiirler oldular.

"1941 Senesinde Türkiye'den İnsan Manzaraları" şairin söylediği gibi altı ayda bitmedi. Geliştikçe gelişti, araya giren başka şi-

irlerle, şiir dışı işlerle birlikte yıllar boyu sürüp gitti. Adı *Memleketimden İnsan Manzaraları* olarak değiştirildi. Sonra dördüncü kitaba İkinci Dünya Savaşı'yla ilgili bölümler girip başka ülkelerin insanlarından da manzaralar çizilince, yalnızca *İnsan Manzaraları* demek belki daha doğru olur diye düşünüldü.

Ne var ki beş kitaba yayılarak 19 000 dizeye yaklaşan yapıt, Nâzım Hikmet'in önce Münevver Berk'le yaşadığı bir aşk serüveni sonucu, karısından – yapıtı adadığı Piraye'den – ayrılmak istemesi, derken gene ona dönmeye çalışması, derken gene Münevver Berk'le ilişki kurması, arkasından cezaevinden çıkabilmek için açlık grevleriyle yürüttüğü çok yıpratıcı bir savaşıma girişmesi, serbest bırakılınca da öldürülmek korkusuyla yurt dışına kaçmak zorunda kalması, arkada bıraktığı müsveddeleri saklasın diye verdikleri bir dostlarının ise, yaratılan gergin havadan ürkerek hepsini ateşe atıp yakması yüzünden tamamlanamadı.

Yalnız Türk yazınının değil, dünya yazının da başyapıtlarından olan *İnsan Manzaraları*'nın yerli, yabancı eleştirmenlerce yeterince değerlendirilebildiği söylenemez.

Bugün elimizde yapıtın ilk dört kitabıyla, beşinci kitabının dört bölümü var. Şair yurt dışındaki son yıllarında *İnsan Manzaraları*'nın polisin eline geçtiğini, birçok bölümünün yok olup gittiğini sanıyordu.

Altı ayda bitireceğini düşünerek yazmaya başladığı bu yapıtının olaylarla birlikte sürekli geliştiğini, yeni eklemelere gereksinim duyduğunu görünce, onu ölünceye kadar yazacağını söylemeye başlamıştı. Ama buna fırsat bulamadı.

Meşrutiyet'ten bu yana Türkiye'nin toplumsal tarihini yansıtmak amacını güden *Memleketimden İnsan Manzaraları*, değişik tarihlerde yazılmış parçaların bir araya getirilmesi yoluyla, "montage" yöntemiyle kuruluyordu. Örnekse *Kuvâyi Milliye* destanı parçalara ayrılarak yapıta sonradan yerleştirilmişti.

Ne şiir, ne roman, ne öykü, ne oyun, ne senaryo, ne tarih olan, ama bütün bu türlerin bazı öğelerini içeren bu benzersiz

yapıta, adı konmamış bir "yeni tür"ün ilk örneği diye bakılabilirdi. Ağırlık şiirde, "yoğunlaştırılmış anlatım"daydı. Sınıfsal konumlarıyla birtakım kişiler çizilip tarihsel olaylar zinciri içindeki yerlerinde yansıtılıyor, gerekirse bunlar tarihe geçmiş gerçek kişilerle karşı karşıya getiriliyorlardı.

Her sınıftan insan hem genel görünümleri, hem de özel çeşitlenmeleriyle canlandırılıyordu.

"İnsan insan toplum"u anlatacak bu "yeni tür", sanatlarda kendi içine çekilmeye tepkiyle gelişip serpilmiş görünüyor, gerçeği dilim dilim değil, bir bütün olarak vermeye çalışıyordu.

Nâzım Hikmet yaşamı nasıl yansıtmak istediğini şöyle bir benzetmeyle anlatmaktaydı :

"Portakalı enine kesin ortasından, ikiye ayırın, bütün dilimlerinden birer kesit göreceksiniz."

Bu "yeni tür", portakalı tek tek dilimleriyle değil, bütün dilimleriyle yansıtmak amacındaydı. Bir dilimi, bir bireyi seçip onun üstünde yoğunlaşmak yerine, bütün dilimleri, "insan insan toplum"u yansıtmak...

Şair yeni bir anlatı türü arayarak yola çıkmamış, ama gerçekleri gördüğü, duyumsadığı gibi aktarmaya çabalarken yeni bir anlatı türünün eteklerinde dolaştığını sezmişti.

Üvey oğlu Mehmet'e gönderdiği bir mektupta şöyle diyordu :

"Benim kitap hakkında yazdıklarına pek sevindim. Hele onu tekrar okumaya başlaman beni bahtiyar etti. O kitap da benim yazı hayatımda bir dönüm noktası olabilir. Annene de anlatmıştım, belki sana anlatmıştır. Biliyorsun ki, hikâye ve roman nisbeten yeni tarzlardır. Bundan dört yüzyıl önce yaşamış bir insan için elektrik nasıl meçhul bir şeyse, yazı sanatında, roman da öyle meçhul bir şeydi. Roman, muayyen bir sosyal münasebetler inkişafının verimidir. Bana öyle geliyor ki, roman ve hikâye nasıl kendilerinden önce olan şiirden faydalanmışlar, fakat yeni bir keyfiyet olarak taazzuv etmişlerse, bugünkü sosyal şartların gelişmesi de, romandan, şiirden, hikâyeden, senaryodan filan faydalanacak olan fakat yepyeni bir keyfiyet halinde ortaya çıkacak

yeni bir yazıyla sanat tarzını gerçekleştirecektir. Şimdi kafam bunu – ismi ne olursa olsun, nasıl ki roman kelimesi, ismi, tabiri de nispeten yenidir – gerçekleştirmeye uğraşıyor. Bana öyle geliyor ki, bu araştırdığım nesnenin bazı unsurları, şu benim son kitabın bazı yerlerinde belirmeye başlamıştır. Şimdiye kadar yazı hayatımda bazı merhaleler, dönemeçler geçtim, bunları geçmeden önce daima kısa yahut uzunca süren verimsizlik devirleri atlattım. Fakat bu sefer, mühim bir dönemeci dönmeye çalıştığım için verimsiz, tembel devrim bir yıldır sürüyor. Galiba bu yaz civciv yumurtadan çıkacak. Civciv, horoz değil. Bu işin horozu ancak benden sonra gelen nesle nasibolabilir."

Nâzım Hikmet *İnsan Manzaraları* ile ne yapmak istediğini ise Kemal Tahir'e yazdığı bir mektubunda şöyle anlatıyordu :

"Şimdi yapmak istediğim şeyi ve planını anlatayım. Bu suretle yapılmak istenilenle yapılanı kıyaslayabilir ve tenkidlerini bu bakımdan da benim için daha faydalı kılarsın : 1) İstiyorum ki okuyucu 12 000 mısraı bitirdikten sonra vıcık vıcık insan kaynaşan bir mahşerden geçmiş olsun. 2) İstiyorum ki bu insan mahşerinin konkre ifadesi okuyucuya ana hattında muayyen bir devirdeki, muhtelif sınıflara mensup Türkiye insanları vasıtasıyla Türkiye'nin muayyen bir tarihi devredeki sosyal durumunu anlatsın. Tabii donmuş bir halde değil, diyalektik seyri ve akışıyla. 3) İstiyorum ki, ikinci planda, Türkiye cemiyetini çevreleyen dünya durumu – muayyen bir devrede – anlaşılsın. 4) İstiyorum ki – nerden gelinip nerede olunduğu, nereye gidildiği sualine – sahamın içinde azami imkânlarla cevap verilsin. Bu dört nokta ana meselemdir. Tehlike 'şemacılığa' düşmektedir. Şemacılıktan kurtulmak için insanları ve hadiseleri mümkün mertebe çok taraflı olarak vermeye çalışmak lazım. Şimdi gelelim teknik plana. 1) Birinci kitap lumpen proleter, proleter, küçük burjuva sınıflarının takdiminde bir mukaddeme ve hazırlıktır. Burda birkaç esas şahsiyetle de şöyle böyle tanışırız. 2) İkinci kitap küçük burjuva ve burjuva sınıflarının takdiminde bir mukaddemedir. Buraya bir vakıayı sonuyla, neticesiyle de aydınlatmak için 'Milli Destan' gi-

recektir. Nasıl gireceğini tespit ettim. Sana sürpriz olsun diye yazmıyorum. Bu ikinci kitapta da bazı esas şahsiyetlerle tanışırız. 3) Birinci kitapla ikinci kitaptaki şahsiyetler birbirleriyle karşılaşmadan önce kâh birinci tren, kâh ikinci tren – ikinci kitabın sonunda – ele alınarak kıyasa başlanır. 4) Üçüncü ve dördüncü kitap birinci ve ikinci kitapların inkişafıdır. Bir Anadolu kasabası, bir köy ve bir şehirde (şehir İstanbul)... İşte teknik plan bu. Bu davayı sonuna erdirebilmek için hesap ettim, irili ufaklı 300 kadar insanı – muhtelif ölçülerde — perdeye çıkarıp gerisin geri çekmek lazım gelecek. İçlerinden bazıları perdeye sona kadar zaman zaman çıkacaklar. Fakat bu sırf ikinci bir alaka unsuru temin için bir çeşit hünerbazlıktır. Yoksa – dört ana mesele bakımından – buna lüzum yoktur."

Bu açıklamayı içeren mektup 20 Mart 1942 tarihinde yazılmış. Bilindiği gibi, ilerde dördüncü kitabın sonuna İkinci Dünya Savaşı'ndaki Moskova savunması girecek. Arkasından beşinci kitaba başlanacak. *İnsan Manzaraları* öntasarım sınırlarını sürekli zorlayan bir yapıt.

Gene Kemal Tahir'e yazdığı daha sonraki bir mektubunda şöyle diyor şair :

"Evvela kitabın ismini yanlış koymuşum, *Memleketimden İnsan Manzaraları* değil, *İnsan Manzaralarından Memleketim* olacak. Ta, bu işe başlarken sana yazdığım şeyi, ne yapmak istediğimi, bu doğru isim meydana çıkarıyor. Ben akılda kalacak, ölmez tipler 'yaratmak', yahut onları tespit etmek niyetinde değilim. Ben memleketimin sosyal bakımdan karakteristik tiplerini – muayyen bir devirde yaşamış ve yaşayan – vererek muayyen bir devirde memleketimin manzarasını çizmek istiyorum. Yani kitabı okuyup bitirdikten sonra aklında kalmasını istediğim ayrı ayrı insanlar değil, bu insanların aynasından memleketimin topyekûn – muayyen bir devirde ve inkişafı halinde – sosyal manzarasıdır."

İnsan Manzaraları'nın yazılması, tekrar tekrar ele alınıp üstünde çalışılması, eklemeler, çıkarmalar yapılarak bilinmeyen bir

geleceğe doğru uzayıp gitmesi, ister istemez, zaman zaman bir yana bırakılmasına, zaman zaman da başka işlerin yanı sıra yürütülmesine yol açtı.

1940'ın son ayından 1950'nin yedinci ayı ortalarına kadar, on yılı aşkın bir süre, Bursa Cezaevi'nde başka neler yaptı Nâzım Hikmet?

1941 yılı sonuna kadar yazdığı şiirleri hangileri izledi?

Şiir dışında nelerle ilgilendi?

25 Ağustos 1942'de "Pirayende"yi; 25 Şubat 1943'te biri "Hasretini, yokluğunu, sensizliği" diye, öbürü "Yıldızlar yandı" diye başlayan iki adsız şiiri; gene 1943 başlarında, biri "Geldi yıldızlarla birlikte hatıralar", öbürü "Ne mutlu bana, ne mutlu," diye başlayan iki dörtlüğü; Ağustos 1943'te, sonradan biraz değiştirerek *Memleketimden İnsan Manzaraları*'na yerleştireceği "Ayşe'nin Mektupları"nı; 9 Kasım 1943'te, "Dışarda kuşlar ötüyor." diye başlayan adsız şiiri; 28 Temmuz 1944'te "Ne güzel şey hatırlamak seni :" diye başlayan adsız şiiri; 18 Şubat 1945'te, Piraye'nin "Ben / senden önce ölmek isterim." diye başlayan mektubunu; gene 1945 içinde, biri "Köprüden, emanetçi Nuri Efendiye verip" diye, öbürü "Bir taksiye bindim" diye başlayan iki adsız şiirle, "Bir Bahar Manzarası" adlı şiiri; 20 Eylül 1945'ten 14 Aralık 1945'e kadar, sayıları 31 tane olan *Saat 21-22 Şiirleri*'ni; 20 Ocak 1946'da, "Dokuzuncu Yıldönümü" adlı şiiri; gene 1946 içinde, "İbrahimin Rüyası", "Beş Satırla", "Yine de İyimserlik" adlı şiirlerle, "Yüklü yemiş dallarıdır kollarımız" diye başlayan adsız şiiri; ayrıca sayıları 23 tane olan rubailerini yazdı.

Bunlar *Memleketimden İnsan Manzaraları* üzerinde çalıştığı, kendisini artık "şair" olarak görmediğini ileri sürdüğü dönemin ürünleri.

1941 yılı sonlarına doğru Kemal Tahir'e yazdığı bir mektupta ise şöyle diyordu :

"Geçen gün Raşit Kemali ile konuşurken bir vesileyle, 'Ben artık şiir yazmayacağım,' dedim. Kelime ve istilah üzerinde oynamak istemiyorum. Yani şimdi şu yazdığım 3350 küsurluk kitap bir şiir kitabı değil. İçinde şiir unsuru var, hatta bazen teknik bakımdan kafiye filan bile. Fakat aynı derecede nesir ve tiyatro, hatta senin kaydettiğin gibi sinema senaryosu unsuru da var. Ve en galip olan, heyeti umumiyeyi tayin eden şiir unsuru değil. Ötekiler de değil, demek istiyorum ki, galiba ben artık şairlikten el çektim ve başka bir şey oldum."

Yukardaki listeden anlaşıldığı gibi, Nâzım Hikmet, 1942'de bir şiir; 1943'te beş şiir yazmış, *İnsan Manzaraları*'na almak üzere Piraye'nin kırk sekiz mektubunu biçemleştirmiş; 1944'ü ise gene bir şiirle geçirmişti.

Oysa şairlikten el çektiğini söylemesinin üstünden daha bir buçuk yıl bile geçmeden özlemişti şairliği :

"Canım şiir yazmak istiyor, ama *Manzaralar*'dan ayrı ve taban tabana zıt şeyler, lirik, eski tabiriyle şi'rü hayal dolu tatlı, yumuşak, renkli şeyler. Ben ihtiyarladıkça şunu iyi ve cesaretle anlıyorum ki, sıhhatli, umutlu, hatta yumuşak, kederli, lirik şiir insanlara lazımdır."

Şair bu özlemini ancak 1945'in ortalarından sonra, *Saat 21-22 Şiirleri*'yle gerçekleştirebildi. Arkasından, 1946'da yirmi sekiz şiir; 1947'de otuz şiir; 1948'de on beş şiir; 1949'da on sekiz şiir; 1950'nin telaşı içinde de dokuz şiir yazdı.

Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevi'nde geçirdiği on yıl boyunca, bir yandan bu yaratıcı çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da ardı arkası kesilmez bir para kazanma savaşımı içindeydi.

Cezaevinde aç kalmamak, çevresindekilerle birlikte bir tencere kaynatabilmek, Piraye'ye, Kemal Tahir'e para gönderebilmek için sürekli bir gelir kaynağı bulması gerekiyordu.

Varlıklı akrabalarından, annesinden, kız kardeşinden bazen düzenli, bazen düzensiz gelen paralarla gerçekleştirilemezdi bü-

tün bunlar. Çeviri yapmak, senaryo yazmak derken bambaşka bir konu geldi gündeme.

1942 yılı başlarında Nâzım Hikmet, Raşit Kemali, bir de Ertuğrul adında, çalıştığı yerin birkaç yüz lirasını kendine harcadığı için cezaevine düşmüş bir genç, revirde aynı odada yatıyorlardı.

Ertuğrul, bir gün, cezasını doldurup çıkmak üzere olan bir yargılının satılık iki tezgâhı olduğunu söyleyerek, "Onları alıp biz çalıştıramaz mıyız?" diye sordu.

Sürekli bir gelir kaynağı bulmak için düşünüp duran Nâzım Hikmet bu öneriye dört elle sarıldı. Hemen Cezaevi Müdürüyle, Cezaevi Savcısıyla ilişki kurarak gerekli izinleri aldı. İki tezgâhını satan yargılıyla konuşup anlaştı.

İş iplik bulmaya kalmıştı. İplik, Dokuma Kooperatifi'nden karneyle alınıyordu. Tezgâh başına iki paket.

Çalışma başlayınca çok umut veren bir havaya girildi. Kooperatif'ten ipliğiyle gelen işlerden yalnızca dokuma ücreti alınıyordu. Bu yolla iki ay kadar bir sürede tezgâhların taksitleri ödendi. Hatta dışardan üçüncü bir tezgâh daha bulunarak cezaevindeki dokuma atölyesine getirilip yerleştirildi. İşler yolunda görünüyordu. Taksitler ödendiğine göre, bundan sonra işlenecek her paket iplikten gelen para doğrudan kazanç olacaktı.

Hesapları Nâzım tutuyor, kârı şöyle bölüştürüyordu : Bir pay Raşit Kemali'ye, bir pay Ertuğrul'a, iki pay Kemal Tahir'e, iki pay Piraye'ye, bir pay kendisine. Aslında yatırım sorumluluğunu ondan başka yüklenen olmamıştı. Düşünce Ertuğrul'dan gelmiş, bütün tasarımı, hesapları Nâzım yapmış, borçları da o üstlenmişti, ama hepsini ortağı sayıyordu.

Baştaki umutlu hava, önce piyasadan dokuma işi bulma, sonra iplik bulma, sonra da üretilen kumaşları pazarlama güçlükleri yüzünden kısa sürede yerini umutsuzluğa bıraktı.

Çalışma düzenleri doğal olarak çok iyiydi, dokuma işçisi delikanlılar "patron"luğa soyunan bu coşkulu şairi seviyor, birlikte birtakım denemeler yaparak, birbirinden güzel, değişik kumaşlar üretiyorlardı. Ama pazarlama olanakları son derece sınırlıydı. Nâ-

zım yıllarca bütün dostlarına mektuplar yazarak satış yolları açmaya çabalayıp durdu.

Bu ilginç ortaklığın gelişmelerini mektuplardaki kısa haberlerden izleyerek şairin, çok aykırı bir alanda, kendisinin, çevresindekilerin, yakınlarının geçimini sağlamak için nasıl savaşım verdiğini, o alanda da nasıl yaratıcılığa yöneldiğini, sonunda nasıl iflas ettiğini, bir daha da belini doğrultamadığını birlikte görelim.

Kemal Tahir'e yazdığı mektuplardan :

"Sana bugün para yolladım. Alıp almadığını bildir. Biz burda beş kişi dokuma tezgâhı kurduk. Bu beş ortaktan biri de sensin. Bundan böyle payını muntazaman yollayacağım. Yani artık tezgâh sahibi oldun, dokumacılığını tebrik ederim." (5 Mayıs 1942)

"Bu dünyada para göndermeye mecbur olduğum – şimdilik – iki insanım var : Sen ve Piraye. Nasıl Piraye'nin bana, 'Senin sırtına yük oluyorum,' falan filan gibi münasebetsiz şeyler yazmaya hakkı yoksa, senin de böyle bir hakkın yoktur. Üçümüzün arasında şimdilik para kazanmak yolunu ben buldum. Yarın sen bulursun, öbür gün o. Bir daha bana o çeşit edepsizce şeyler yazma." (30 Aralık 1942)

"Senin yatak, yorgan çarşafın filan var mı, sonra iç çamaşırların ne âlemde? Bana bu hususta derhal malumat ver. Ben sana burda kendi dokumamızdan çamaşırlık bez ve çarşaf filan yollayabilirim."

"Sana on beş lira yolladıktan sonra, derhal bir on lira daha gönderdim. Alınca bildir. Bayram ertesi yine para yollarım. Tercüme işinden para alamadık, ama tezgâhlar biraz işledi."

"Bundan sonra sana ayda yirmi lira gönderebileceğim. Tezgâhlarda biraz tadilat yaptım. Hele Raşit'le bir dokumacılık projemiz var, o dışardan, ben içerden bunu gerçekleştirebilirsek, sana ayda kırk lira göndermek benim bütçenin baş faslında yazılıdır."

"Sana bir şey söyleyeceğim, bu meseleyi iki gün içinde tahkik edip bana derhal bildir : İki metre eninde, iki buçuk metre boyunda ve ortadan dikişli bir yorgan çarşafı Malatya'da kaç para eder? Ve orda bizden bu boyda ve ende toptan yorgan çarşafı almak isteyen tüccar var mı? Ve toptan ve parasını malı alır almaz vermek şartıyla, kaç paradan alır ve ne kadar ister? Malımız çözgü 20 numara, atkı 12 numara ipliktendir. Ve beher çarşaf en aşağı 660 gram çeker. Bir mesele daha : Bana ordan, karaborsadan, iplik bulmak kabil midir ve paketi, muhtelif numaraların kaç parayadır?"

"İplik meselesine gelince, sen orda İktisat Müdürlüğü'ne filan resmen müracaat ederek normal fiyattan ayda hiç olmazsa iki paket iplik alabilirsen, bir paket 20 ve bir paket 12 numara mesela ve onları bana yollarsan çok iyi olur. Karaborsa fiyatı burda da orası gibi. Elbükümü sizin orda burdan pahalı. Mendillere gelince, burdan ucuza satılıyor orda. Yani senin anlayacağın, burdan oraya mal gönderip iş yapmak olmayacak. Fakat yukarda da söylediğim gibi, resmen ucuza hiç olmazsa iki paket iplik temin edebilirsen ayda, ben burda onları işler sana mal yollarım, sen de orda satarsın, o vakit iş var."

"Bugünlerde *Manzaralar*'ı yine boşladım, tezgâhlarla uğraşıyorum. Şunları bir hale yola sokayım, tekrar *Manzaralar*'a döneceğim."

"Biz burda harıl harıl sergiye hazırlanıyoruz. İstanbul'da açılacak olan Yerli Mallar Sergisi'ne bizim tezgâhlar da mal gönderecek. Mucidi şahsen özüm olan ve adına, beraber çalıştığımız ustanın köyüne izafeten, Kaymakçıköy Kumaşı dediğim bir çeşit ve emsali piyasada mevcut olmayan yarı ipek, yarı iplik ince bir gömleklik de bu vesileyle dünya yüzü görecek. Burda daha dokunurken kapış kapış aldılar. Ve ipek memleketi Bursa'nın ipekçi ustaları hayrette kaldılar. Şakayı bırak ama, hakikaten harcıâlem bir ipekli icat ettim. Halis ipeği halis pamukla karıştırıp, ter

çekmesi bakımından da faydalı, demokrat bir ipekli çıkardım. Şu prensip daima doğrudur : Yapılanı iyice bildikten sonra, ona yeni bir şey katmalı, bunun için de bilgi, zevk ve kafa el ele çalışmalı. Yeni icadımdan, yeni bir şiir yazmış kadar memnunum. İbrahim Balaban da – köylü ressam – dokumacılar isimli bir tabloyla sergiye iştirak ediyor. Bir de anasının portresini gönderecek. Sergi hazırlığı bittikten sonra benim Kaymakçıköy İpeklisi'nden kızıma da iki buçuk metre yollayacağım, sıcakta gömlek yapıp püfür püfür giyer. Sana bir havadis daha : Bizim burasını birkaç aya kadar mütedavil sermayeyle işleyen cezaevi haline sokacaklar. Tezgâhları idareye devredeceğiz. Neyse şu son yılda el tezgâhı dokumacılığının bütün inceliğini iyice öğrendim. Dışarı çıkarsak, dehşetli projelerim var. Hepinize rahat rahat hikâye, şiir yazmak imkânını – maddi imkânını – hazırlayabileceğim. Dokumacılığı katiyen bırakmayacağım. Demokrat lüks eşya yapacağım."

"Sergiden zarar ettik. Ama zarar yok, zararı çıkartmaya çalışıyoruz."

"Gelelim iplik meselesine, eğer iplik verirler de karşılığını kilo hesabı işlenmiş mal olarak göstermeni istemezlerse – ki burda öyle yapıyorlar ve ipliği bize o şartla veriyorlar – senin dediğin kombinezon elbette ki daha kârlıdır. Ama karşılığını mamul eşya olarak göstermeni isterlerse ben sana onları işletirim ve dediğim gibi, en aşağı, pakette on beş, on yedi lira kâr bırakır."

"Orada otuz liraya bulunan ipliğin numarası kaçtır? Bana bunu bildir de ona göre sipariş vereyim. (...)

"İşlerimizden numuneler yollayacağım. Esasen sana gönderecek olduğum yorgan çarşafı bir numune sayılır. Kaldı ki bunun en pratik tarafı orda harcıâlem geçen şey ne ise sen ondan bir numune yolla ve toptan ve kaç tane istediklerini ve ne fiyattan aldıklarını bildir, biz de uygun düşerse hemen yapıp gönderelim." (9 Kasım 1943)

"Sen bana şunu öğren : Bir metre yirmi santim eninde ve bir doksan boyunda, bir kişilik yatak çarşafının tanesini orda kaça satmak mümkün. Dikkat et, tanesini, çiftini değil. Sonra tarağı da sana yolladığım yorgan çarşafının tarak sıklığındadır." (29 Aralık 1943)

"Ben bu hafta tezgâhları yeniden teşkilatlandırdığım için çalışamadım, sana gönderecek hazır yazı var ama montaj sırasını gözetmek istiyorum."

"Sana burdan haberler vereyim : Bizim tezgâhlar üç adetti, 249 lira açıkla – yani bana borç bırakarak – bu ayın başında iflas ettiler. Şimdi bu borcu ödemek ve yeniden faaliyete geçmek için çareler ararken bir taraftan da çoluk çocuğun geçimi için tercüme filan araştırıyorum. Bizi karaborsa mahvetti. Kooperatif'ten üç tezgâh için ancak bir paket iplik alıyorduk, karaborsaya çalışıyorduk, bütün sermaye zaten 160 kâattı. Bir ters işle 160 kâattan başka yukarda söylediğim kadar da içeri girdik. Haydi hayırlısı. Sildik, tüh bismillah, yeniden başlamalı.

"Bundan dolayı sana bu ay ve belki de gelecek ay ancak on lira gönderebileceğim."

"Bugün kitapçı Bay Ahmet Halit'ten bir ikinci mektup daha aldım. Diyor ki, 'Aynı işten kitapçı Yusuf Kenan'a da elli lira verecektim. Kemal Tahir'in hissesini sana yolladığımı söyledim. O da, Benim elli lirayı da Nâzım'a yolla, dedi. Getirip sana verecekler.'

"Demek bir elli lira daha geliyor. Onu da sana yollarım alınca. Böylelikle bu kışı rahatça çıkarmış olursun, tezgâh işi yoluna girince – ki hâlâ düzelemedi, ama düzeltmek için uğraşıyorum – sana yine para gönderirim. O bahis ayrı. Halit'ten tercüme için ben de kitap istedim. Hani gönderirse pek makbule geçecek doğrusu. Şu iflas yüzünden Sıvas'a, zavallı verem Fevzi'ye ancak on lira gönderebildim. Halbuki çocuk dehşetli muhtaç. Sonra yengeye de biraz nafaka çıkar."

"Halit'e mektup yazdım, bana da tercüme yollasın diye. Şimdi sen parasız değilsin, hele şu ikinci elli lirayı da alırsan iyice rahat edersin. Ben de bu suretle üzüntümün bu cihetinden kurtulurum. Tercüme yollarsa Halit, Piraye'ye de nafaka çıkar, o üzüntüm de geçer. Ben kaldım. Ben burda kazandan bir kap yemek almanın yolunu buldum. Emin Bey alıyor, beraber yiyoruz. O çıktıktan sonra da yine bir çaresine bakarım. Kazan deyip geçme, gayet doyurucu ve gıdalı. Yalnız soğanı yok, biz içine soğan da koyuyoruz, gayet nefis oluyor. Mamafi, bu şahsi yemek buhranı geçecek, Kooperatif'te birikmiş birkaç paket ipliğimiz var, onu alacağız, sonra Samiye bana her ay on lira yolluyor. Yani benim için üzülmene, ortalığı telaşa vermene lüzum yok."

"Bugünlerde, daha doğrusu şu iki aydır, fena halde meteliksiz kaldım. Şurdan burdan tercüme parası filan alacağım var, ama henüz alamadım. Tezgâhlardan yine hayır yok, ama olacak. Hasılı işin bu para tarafı düzelemedi. Burda bizim kazandan bir öğün yemek alıp yiyoruz Emin Beyle beraber. Ve yemek hakikaten güzel, yağlı pişiyor. Bir öğünü de marulla filan idare ediyoruz. Fakat sıhhatim gayet iyi. Bu perhiz böbreklerime yaradı. Zaten yaş ilerledikçe yemeyi içmeyi kısmak lazım."

"Sana bundan önceki mektuplarımdan birinde de söylediğim gibi, ceketlik yünlü kumaş göndereceğim. Biraz uzadı. Sebebine gelince, çıkardığımız yünlüleri bir kere de fabrikada apre denilen fenni muameleden geçirtmek icabettiğindendir. Birkaç güne kadar kumaş gelecek ve hemen sana yollayacağım. Terzi parasını, astarını, telasını, düğmelerini, kordonatasını göndereceğim, artık sana orda bir prova verip diktirtmek kalır."

"Allah belasını versin, tezgâh işleri yine bozuldu ve *Manon* tercümesinden pek hayırlı bir netice çıkacağını ummuyorum."

"Senin çamaşırlıkları dokuyorum. Yakında yollayacağım." (7 Kasım 1945)

"Burda ben bir perde işi yaptım, yani tezgâhta tül perde dokudum, elime biraz para geçti, sana elli lira yolladım, bunun çok az olduğunu, orda borçlandığını, yemeksiz kaldığını biliyorum, mamafi ilk ağızda biraz yardımı dokunur. Bakalım biraz perdelik daha var, onları da satarsam yine derhal para yollarım sana."

"Burda havalar biraz serinledi, yakında benim de başımı kaşıyacak vaktim kalmayacak. Bir yandan henüz bir metelik kâr getirmeyen dokumacılık, bir yandan bir türlü parasını alamadığımız tercümenin – 350 sayfa – temize çekilmesi, bir yandan yeni bir iş : Abajurculuk – resim kâğıdını suluboyayla nakışladıktan sonra, bezir yağlarıyla filan şeffaf deve derisi haline getirip tel iskeletine ibrişimle geçirip abajur yapmak – nihayet bir yandan da yazılar. Görüyorsun ya yaz aylarının korkunç tembelliğinden sonra sonbahara doludizgin çalışarak giriyorum. İşin biraz komik-acı tarafı, hapishanede bile on altı saatlik iş günümün on saatinden fazlasını asgari bir ekmek parasını çıkartmaya ayırmak zorunda kalışımdır." (1946 sonbaharı)

"Biz burda dokumacılıkta bir kriz geçirmekteyiz, işler birdenbire durdu. Lakin bunu da alt edip yine tezgâhları tıkırdatacağız elbette." (20 Haziran 1947)

"Mektubun içinde sana yolladığım yünlü kadın kumaşı örneği çift endir, yani 138 santimdir eni, İstanbul'da bunları perakende on bir liraya metrosunu satıyorlar, benim tezgâhın mamülüdür, fakat parasızlık ve imkânsızlık yüzünden geç kaldığım için, İstanbul'da sattıramadım, maliyeti sekiz liradır, sekiz buçuğa toptan müşteri bulursan metroda elli kuruş da bize kalır, sekiz buçuktan yukarı bulursan daha âlâ, yani sen şu örneği çarşıya göstertmeye gayret et, çeşitli renkleri vardır." (Temmuz 1947 olmalı)

"Bugünlerde telgraf çekecek param da yok, lakin yakında bu züğürtlükten kurtulacağım, bezleri sattık, henüz parasını alamadık." (1947 Temmuzu sonu)

"Mamafih dur bakalım, bir dokuma siparişi almak mümkün olacak galiba." (6 Ekim 1948)

"Sekiz dokuz aydır mekik attığım yok. Tezgâhlar öyle kapalı durur." (Kasım 1948)

"Bizim burası yakında iş yurdu olacak. Beni de çalıştırırlar da nafakayı çıkarırız umudundayım." (13 Haziran 1949)

Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevi'ndeki dokumacılık serüveni, sonradan olduğu gibi, o günlerde de, kimilerince yanlış yorumlanmış, iyi para kazandığı, rahata erdiği, karısına, arkadaşlarına bol bol harçlık gönderebildiği sanılmıştı. Başları sıkışıp da ondan mektupla yardım isteyen başka cezaevlerindeki arkadaşlarına, örnekse verem olan Bastoncu Fevzi'ye eline geçen kıt paradan zaman zaman beş on lira ayırıp göndermesi de bu yanlış sanıyı iyice güçlendirmişti. Öylesine ki hiç tanımadığı bir mahkûmun ondan mektupla para istediği, gönderdiği on lirayı beğenmeyip ikinci bir mektupla dümdüz gittiği bile olmuştu.

Oysa yukardaki alıntılardan anlaşıldığı gibi, iplik karaborsadaydı, piyasadan dokuma işi almak kolay değildi, Bursa iş bekleyen tezgâhlarla doluydu. Karaborsa iplikle sürümü çok kumaşlar dokusanız pahalıya mal ettiğiniz için satamıyordunuz, benzeri olmayan nitelikli kumaşlar dokusanız, bu kez de pazarlama sorunları çıkıyordu.

Piraye ile ticaretten anlayan anlamayan bütün yakınları, tanıdıkları, yıllarca, İstanbul'da, Nâzım'ın dokuduğu kumaşların satılmasını sağlayacak birilerini arayıp durmuşlardı.

Bir zamanlar annesi Nurhayat Hanım da kocasından ayrılıp Kadıköy'deki sefertası gibi küçük bir evde tek başına yaşamak zorunda kalınca, elle işletilen bir örgü makinesi alıp piyasaya iş yaparak para kazanmayı denediği için, Piraye önceleri Nâzım'ın da öyle elle işletilen bir çorap ya da dokuma makinesi aldığını sanmıştı. Tezgâhın ne anlama geldiğini bilmiyordu.

"Ben burda çorap makinesi değil, iki adet dokuma el tezgâhı kurdum. Tezgâhları krediyle temin ettim. Ceste ceste parasını ödeyeceğim. Fakat asıl mesele iplik meselesi : Onun için de İktisat Vekâleti'ne, Dayı Paşa vasıtasıyla bir istida yazdım. Eğer lazım geldiği kadar iplik alabilirsem, sen ve ben sıkıntı çekmeden geçinebileceğiz. Haydi hayırlısı."

On yıl boyunca karısına yazdığı mektuplarda, şairin geçimini kazanma savaşımındaki umutları, kaygıları, düş kırıklıkları bütün açıklığıyla sergilenirken, 1942'den 1949'a kadar tezgâhların hiç gündemden düşmediği görülür :

"Tezgâhlara gelince. Birisi işliyor. Fakat şimdilik ancak dört paket iplik veriyorlar. Dayıma yazdım. Daha cevap gelmedi. Amerikan bezi dokuyoruz. Seyrek, tek atkılı. Ama yıkanınca sıklaşıyor.

"Metresini 50-56 kuruştan veriyorum. Vedat'a sor. Numune de yollayayım. Dışarda kaça satılıyor. Eğer iyi fiyat bulursak ona göndereyim. Komisyon da alsın, yani bana 60 kuruş kalırsa metresinde, yollarım. Tabii nakliye ücreti dahil değil. Yani nakliye çıktıktan sonra 60 kuruş kalmalı bize. İstersen, ihtiyacın varsa, sana bez yollayayım. Şu İktisat Vekâleti'nden ayda hiç olmazsa 20 paket iplik tedarik edebilsem çok iyi olacak."

Komisyon önerdiği kişi Fahamet'in kocası Vedat Başar : Bacanağı, ayrıca her derdine koşan bir arkadaşı.

Vedat Başar Dördüncü Vakıf Han'da borsa acentesi olarak çalışıyordu. Masondu. Tanıdığı çoktu. Nâzım'a her türlü yardımı karşılık beklemeden yapacak bir dost olsa da, temelde bir ticaret adamıydı. Nâzım'ın ona komisyon önermesi işi bir yardım diye değil de, ticaret olarak görmesini istemesindendi.

İplik bulma konusunda ise dayısından boşuna umutlandığı anlaşılıyordu :

"Daha iplik alamadım bu ay. Tezgâhlar durdu. Dayımdan da bir haber çıkmadı. Ama ne de olsa birkaç paket iplik bulurum."

İPLİK BULMAK

O günlerde en önemli konu buydu : İplik bulmak... Bir mektubunda iplik bulma sorunu bir aşılsa düze çıkacakmış gibi konuşuyordu : "Şu tezgâhlar bir işlese..." Başka bir mektubunda ise bayağı umutlanıyordu : "Galiba bize iplik verecekler..."

Derken geliyordu iplik verileceği haberi.

"Benim iki tezgâha iplik verilecek. Artık mesele katileşti. Fakat şimdi üçüncü tezgâhım için de iplik hakkımı istiyorum. Onu da temin edeceğim. Adnan Ağabeyin kardeşini görürsen şu gaz bezleri meselesini bana mufassalan yazsın, müşteri de bulursa, çünkü benim burda bu gazlar için müşteri bulmam kabil değil, kendisine de komisyon verebilirim." (12 Mart 1942)

Kalamış sahilindeki salaş kahvelerde tanışıp uzun süre Mithat Paşa köşkünde birlikte oturdukları Adnan Ağabey'in kardeşi Vahdettin Ağabey bir bankada müfettiş olarak çalışıyordu. Ticaret dünyasında çok tanıdığı vardı. Nâzım'ın dokuttuğu kumaşların satılmasına aracılık etmesi için kendisine başvuranlara piyasada gazlı bez bulunmadığını, gazlı bez dokumalarını söylemişti.

Yaşananlar en içten dostlardan gelen yardımların bile sürekli olamadığını açıkça gösterdiği için, aracılık edeceklere hep bu "Komisyon verebilirim" sözü yineleniyordu.

Artık karşımızda ticaret adamı gibi düşünmeye, her olanağı değerlendirip para kazanmaya karar vermiş bir kişi vardı :

"Bana lütfen şu suallerin cevabını ver : 1. İstanbul'da tuzsuz tereyağının kilosu kaç para? 2. İstanbul'da kırmızı havyarın (hani Suzan'a yollamıştım) kilosu kaç kuruş?

"Bunları şunun için soruyorum : Eğer bu iki maddenin fiyatları buraya göre İstanbul'da çok farklı ise, bir miktar alıp ikinci elden (adamını bulup) ticaret yapacağım. Görüyorsun ya, kocanız tezgâh sahibi oldu olalı, ticaret âlemine karışmakta kendisinde birdenbire müthiş bir istidadın varlığını keşfetmiş oldu. (...)

"Bak sana bir acayip işten bahsedeyim. Bundan bir zaman önce Bursa'da cıgara bulunmaz olmuştu. 7.5 kuruşluk cıgarayı 15

kuruşa alıyorduk. Bunun üzerine ben Zekeriya'ya, İhsan'a, Osman'a kart yazıp bana cıgara yollayın demiştim. Onlar da yolladılardı. Sonra aradan bir iki hafta geçti, cıgara fiyatları resmen iki misli yükseldi. Yani 11.5'luklar 20 kuruşa çıktı. Ben de bu esnalarda tekrar pipoya dönmüş bulunuyordum. Derhal bendeki stoku okuttum ve elime açıktan 28 lira geçti ki, işte sana bugün yolladığım 10 lira bu dahiyane kombinezonun bir kısmıdır. Diğer taraftan 10 lira verip paltomu da diktiriyorum. Hani biraz daha açıkgöz davransaymışım 200 lira filan kazanmak işten değilmiş." (16 Mart 1942)

Nâzım Hikmet, kendisini de, ticareti de alaya alarak, içinde yaşamak zorunda olduğu düzenin kurallarıyla geçimini sağlamaya çalışıyordu.

Piraye de İstanbul'da çaresizdi. Hem yemek pişirmek, hem de ısınmak için kullandığı mangal kömürünü alacak para bulamadığı kış günlerinde yataktan hiç çıkmıyordu.

"Kömürsüz kalışın içime dokundu. Ağlamaklı oldum."

"Seni ve çocuklarımı düşünüyorum. Aç kalacaksınız, ekmeksiz kalacaksınız diye ödüm kopuyor, ağlamaklı oluyorum. Benim burda ekmeğim çıkıyor. Soğuğu düşünmüyorum, zaten kömürden hoşlanmam."

Nâzım tezgâhlar bir an önce çalışmaya başlasın diye sırasında gücünü aşan işlere, hamallığa bile kalkışıyordu :

"Bugün galiba altı aydan beri ilk defa dışarı çıktım. Servinaz'a gittim. Banyo yapacaktım. Doluymuş, banyo yapamadım. Mamafi senin belki yakında geleceğini söyledim. Sonra Kooperatif'e uğrayıp iplik aldım. İplikleri sırtıma yüklenip getirdim. Bütün bu dolaşma bir buçuk saat sürdü. Kunduram ayağımı vurdu. Servinaz'a gitmek yaralarımı deşti. Velhasıl şimdi sana bunları yazarken pek mahzunum." (27 Mart 1942)

"Tezgâhlardan ikisi çalışıyor. Üçüncüsü için daha iplik alamadım. Bir ay sonra filan sana ayda 25 lira – eğer böyle az iplik ve-

rirlerse – gönderebileceğim. İplik miktarı artarsa tabii bu 25 lira da çoğalır."

Sırtına yüklenip getirdiği ipliklerle tezgâhlardan ikisini çalıştırmaya başlamış... Bir ay sonra 25 lira artırıp Piraye'ye gönderebilirse... Hele bir de "Tolstoy'un tercüme edilecek romanından bir haber" çıkarsa...

İşlerinin kötü gittiği, halasından, kız kardeşinden gelen harçlıklarda da aksamalar olduğu, evine, arkadaşlarına para gönderemediği zamanlar, Nâzım aşırı duygulanır, kederlenir, ne yapacağını bilemezdi :

"Senin gençlik günlerinin saadetini yaktım, mahvettim. Sana ne kadar az şey verebildim. Seni nasıl mesut edemedim.

"Sana bu mektubu yazmakta devam edersem çocuk gibi ağlayacağım. Seni ne kadar çok seviyorum, bir tanem."

Piraye böyle durumlarda birilerinden borç alıp mutlaka ona gitmek gerektiğini bilirdi. Çünkü ailesini geçindirecek, arkadaşlarına destek olacak parayı bile kazanamadığı dönemlerde Nâzım çok kötü bir havaya girer, şiir de yazamazdı.

"Çarşamba günü gelmek ihtimalinin olması bu kederli anımda biricik tesellimdir. Zaten bütün kederlerimin tesellisi sensin. Ömrün uzun olsun, başımdan ayrılma. Beni yalnız bırakma.

"Sana para gönderecektim. Artık geldiğin zaman veririm.

"Çarşamba gününü bir kurtuluş günü gibi bekliyorum. Sen ne iyi insansın, karıcığım."

Tezgâhların iplik sorunu, sipariş almadan dokunan kumaşların pazarlanmasında karşılaşılan güçlükler, önemli engellerdi, ama sonuçta iyi kötü bir para kazanılıyordu.

"Sana bugün elli lira yolladım. Bir iki güne kadar 10-15 lira daha göndereceğim. Bunlar tezgâhlarımın kârıdır. Geçen ay ikişer paket iplik aldığımız için böyle oldu. Bu ay daha fazla verirlerse gelirim de artar. Mamafi şimdi bir ipek işi üzerindeyiz. Kurabilirsek çok iyi olacak."

Nâzım Hikmet cezaevindeki ortakları Raşit Kemali ile Ertuğrul'a, ikide bir, ellerine geçen parayı nasıl işçilerin sırtından kazandıklarını anlatır, tencerelerini sömürü düzeninden yararlanarak kaynattıklarını önüne gelene açıklamaktan çekinmezdi.

"Alaeddin Beye dün işçilerin sırtından nasıl geçindiğimizi söyledim. Fena halde müteessir oldu. Aman sakın bunu onlara duyurma dedi."

Ama savaş koşulları zaten bu "sömürü" işinin alevlenmesine pek olanak tanımıyordu.

"Bize bu ay daha iplik vermediler."

"İplikleri yarın alıyoruz."

"Hâlâ on sekiz numara ipliği vermedikleri için elimizde yirmi numaralarla boş oturuyoruz. Fakat yakında ötekini de vereceklermiş."

"Bugün kendim gidip iplik aldım."

"Kötü haber : Bu ay ancak yarım paket iplik verecekler. Yani ben topu temeli bir buçuk paket alacağım."

İşler böyle kör topal yürürken Nâzım hâlâ karısı aracılığıyla İstanbul'daki dostlarına makinesi değil, el tezgâhları olduğunu açıklamaya çalışıyordu :

"Benim makinem yok. Tezgâhım var. Bunlar kamçılı tezgâhtırlar. Sana gönderdiğim gibi gayet ince, hatta daha ince astarlık kumaşlardan, en kalın amerikan bezine kadar 1 metre ve 90 santim eninde dokuyabilirler. Eğer ufak bir tadilat yaparsam sırf pamuk, yahut pamuk ve yün karışığı kumaş dahi dokurlar. Tadilatı biraz daha ilerletirsem ipek bile dokurlar. 20 numara, 18 numara, 30 numara, 16 numara ve çözgüsü bu numaralardan, atkısı el bükümü iplik olmak üzere her numara iplikle çalışabilirler. Günde yirmi, otuz metre dokuyabildiğim gibi, birisi 1 metre eninde ötekisi 90 santim eninde olmak üzere iki tezgâhı işletirsem günde 40-50 metre dahi çıkartabilirim.

"İplik bulmak hususunda ve satış meselesiyle Rasih alakadar olursa adamakıllı para kazanabiliriz."

Bu kez yardımı istenen, Nâzım'ın en güvendiği arkadaşlarından biri, kardeşi gibi sevdiği, kendi yetiştirdiği genç bir yol arkadaşı olan Rasih Güran'dı.

Ona komisyon vermekten söz etmemesi, böyle bir öneriden çok alınacağını bilmesindendi herhalde.

Nâzım Hikmet temelden karşı olduğu, sömürüye dayandığına inandığı bu dokuma tezgâhı işletmeciliğine kendisi için katlanmıyordu. Cezaevinde tek başına olsa, halasından, kız kardeşinden, annesinden gelen harçlıklarla geçinip gidebilirdi. Güç duruma düştüğünü duyan dostları da, ona, zaman zaman, birtakım çözümler öneriyorlardı :

"Hiçbir şeye ihtiyacım yok. İhsan İpekçi burdaki sinemacıya tembih etmiş, benim bütün yiyecek ihtiyacımı yerine getirecek. İhsan da bana bir mektup yazdı, 'Bundan sonra senin yemeni ve içmeni ve hatta giyinmeni kuşanmanı benim yapmama izin ver, beni bu sevinçten mahrum etme, zaten sana borcumuz da vardır,' diyor. Bu ay başında bana yağ, nohut, mercimek, zeytin filan yolladı. Yani karıcığım, gıdamı mükemmel ve fazlasıyla alıyorum. Hatta geçen gün köfte yerken lokmalar boğazımda kaldı, sen ve çocuklarım gözümün önüne geldiniz."

Ne kadarı doğruydu bu sözlerin, ne kadarı Piraye'yi rahatlatmak için söyleniyordu, kestirilemez.

Gene de şu bir gerçek : Nâzım cezaevinde tek başına olsa, ailesinin, dostlarının yardımıyla geçinip gidebilirdi. Ama çalışmasına izin vermediği bir karısı vardı dışarda.

"Sana, ancak sana ait olan, sırf senin için, adeta senin tarafından kazanılmış olan parayı yolluyorum. Sen olmasan ben tezgâh filan işletmezdim ki... Altmış lirayı çabucak aldığına sevindim. Bir yirmi lira daha yola çıkardım. Onu da almışsındır, yahut yakında alırsın."

Gerçi dışarı çıkınca da dokumacılığı bırakmayacağını söylüyordu, ama eninde sonunda bir işveren olarak katıldığı bu olay-

daki konumundan hoşlanmadığı kesindi. Beş ortaklı sanal bir şirketin patronuydu. Ağırlığını omuzlarında duyduğu bir sorumluluğun baskısıyla, alaya alarak katlanıyordu bu gülünç duruma.

Ayrıca dokumacılığı sevip benimsemiş gibi yaparak hem Piraye'yi, hem de kendisini kandırıyordu.

Bu arada, Kooperatif'e gidip gelir, yöneticilerle konuşurken ilginç bir iş önerisi aldı : İpek broşürleri hazırlamak. İpekböcekleriyle, ipekçilikle ilgili on sekiz tane kadar kitapçık yazacaktı.

Hazırladığı ilk iki kitapçık çok beğenildi.

Konuşmalar, pazarlıklar...

Gerekli resimleri de Nâzım çizecekti.

"İpek broşürlerinin beheri için 100 lira veriyorlar. Üç dört gün sonra bir miktar avans alacağım. Derhal yollarım. 8 broşür istiyorlar şimdilik. Yani 800 lira kadar eline geçecek senin bu hesapla. Şimdiye kadar üç broşür yazdım. Önümüzdeki beş gün içinde geri kalanları da bitireceğim."

Her şey iyi de, işverenlerden para almak kolay değildi. Kitapçıkları ısmarlayan patron İstanbul'a gidiyor, geliyor, gene gidiyor, bir türlü ödeme yapılmıyordu :

"İpek broşürlerinin parasını herhalde alacağız. Yalnız aksilik çıkıyor, iş uzuyor."

"Bir iki güne kadar ipek broşürlerinin bir miktar parasını alacağımı umuyorum. Dört tane yazdım. Şimdilik sekiz tane istiyorlar. Fakat paranın yarısını olsun almadan geri kalan dört tanesini yapmayacağım. Hele bir 400 lirayı versinler. Öteki dört taneyi dört günde yaparım."

Öte yandan, kendisinde "ticaret âlemine karışma" konusunda "birdenbire müthiş bir istidadın varlığını keşfetmiş" olduğunu söyleyen Nâzım artık hiçbir fırsatı kaçırmıyordu :

"İpekböcekçiliğini iyice öğrendim. Çıkınca bu çok eğlenceli, temiz ve kârlı işi yaparız."

Gene aynı günlerde başka bir ticaret tasarısı da tavşancılık konusunda gündeme geldi. Raşit Kemali ona armağan olarak bir yavru tavşan satın almıştı. "Süt beyaz. Boyu on beş, on altı santim ama kulakları dehşetli uzun ve gözleri akik gibi kırmızı." Avuç içine sığacak kadar minik. Adını önce "Pamuk" sonra "Mercan" koydukları bu yaramaz tavşanı, cezaevinde bakamayacaklarını anlayınca, Piraye'ye göndermişlerdi.

Nâzım göklere çıkardığı yeni yeteneğiyle şöyle diyordu mektubunda :

"Memet'e söyle, Mercan'a bir dişi bulunabilirse ve onlara – gelin damat – bahçenin bir yerinde, kendi eliyle genişçe, etrafı çevrili bir yer yaparsa ayda bir iki torunu olur. Bunları üretip satarsa tahmin edemeyeceği kadar kolay ve çokça para kazanır. Ben Memet'in yerinde olsam bu işle uğraşır, para kazanırdım."

Ama ağırlıklı tasarılar gene dokumacılık alanındaydı :

"Evvela iplik işi : 30 liradan 3 paket iplik alırsak bu sana yolladığım ve şu zarfın içindeki cinsten 156 metre bez çıkarır. Bunu birer liradan elden, yahut toptan mağazalara satabilirseniz 156 lira eder. Masrafı ise 30 liradan 3 paket 90 lira, + 20 lira işleme masrafı, + 5 lira nakil ücreti = 115 lira eder. Binaenaleyh 156 – 115 = 41 lira kâr kalır. Yani üç paketi 30'ar liradan almak ve gönderdiğim numuneyi metresi 100 kuruştan satmak şartıyla, size bu üç paket 41 lira kâr bırakır. Fakat evvela numuneyi mağazalara filan gösterip sipariş alınırsa iş sağlama bağlanır."

Piyasada satılan benzerlerinden daha nitelikli kumaşlar dokuyabilmek için birtakım denemeler de yapıyorlardı.

"Biz tezgâhlarda başka çeşit perdelere başladığımız için – çok daha güzel ve sağlam – on beş gün tecrübeyle vakit geçirip mal çıkaramadık. Mamafi birkaç güne kadar yine mal vermeye başlayacağız. Sen ince iplik bulacaktın. Ne oldu? (...)

"Bu yaz sana gayet nefis yazlık kumaşlar dokuyacağım. Şimdiden hazır ol." (Eylül ortaları, 1942)

Bu inanılmaz gelir sağlama savaşımı sürdürülürken bir yandan da hiç getirisi olmayan bir çalışma yapılmakta, *Memleketimden İnsan Manzaraları* yazılmaktaydı.

Aradan çalınan zamanlara sığdırılan kaçamak bir iş...

Yayımlanma umudu bulunmayan bir kitap...

Bir başyapıt...

Cezaevinde gün boyunca on altı saat çalışan bir şair, bunun on saatinden fazlasını, "asgari bir ekmek parasını çıkartmaya" ayırmak zorunda kalıyordu.

Nâzım Hikmet'in, 1942'den 1949'a kadar, yıllarca bata çıka sürüp giden dokumacılık serüvenine kimler karışmadı ki!..

Piraye'ye yazılan mektupları okuyanlar, Adana'dan Raşit Kemali'nin babasının ucuz iplik bulup gönderdiğini, İstanbul'da Tuna'nın tanıdığı bir "Yahudi komisyoncu"nun ise kumaşların satımına, yün ipliği alımına filan aracılık ettiğini göreceklerdir.

Bu Yahudi komisyoncu Tuna Baltacıoğlu'nun Robert Kolej'den sınıf arkadaşı olan Moris Gabay'dı. Yeryüzünde toplumsalcı eğilimleri, kumaştı, iplikti derken alevlenip bacayı sarmış başka bir işadamı yoktur sanırım.

Cezaevinde Nâzım Hikmet'in bir "yazar" olarak gelir sağlama yolu ise, bir rastlantıyla gündeme gelen ipek kitapçıklarının ötesinde, senaryo yazmak, bir de çeviri yapmaktı.

Senaryoları Muhsin Ertuğrul'un çekeceği filmler için İpekçiler'e yazıyordu. Birkaç filmin de altyazılarını, konuşmalarını çevirmişti. Bunlar arasında en ilginç olanı Laurence Olivier'nin *V. Henry* filminin altyazılarıydı : Shakespeare'i ölçüyle aktarmıştı dilimize. Bunu ondan kimse istemiş olamazdı. Ama para için katlandığı işlerde bile sanatçılığı ağır basıyordu.

Bütün tanıdıkları Nâzım'a çevrilecek bir şeyler bulmaya çalışırlardı. Bu konuda en etkin olan kişilerin başında Semiha Berksoy gelirdi. Çankırı'da *Tosca* operasını şair onun nişanlısı Ferit Alnar'la birlikte çevirmişti. Bu işin gerçekleşmesi, parasının gecikmeden ödenmesi için Semiha Berksoy çok çabalamış, sorum-

lu kişilerle, Ali Fuat Cebesoy'la birçok kereler görüşmüş, orkestranın şefi olan nişanlısı Ferit Alnar'ı da kendisini desteklemeye zorlamıştı.

Felsefenin Sefaleti çevirisini ise Rasih Güran bulmuştu. Basılamayacağından elden ele dolaştırılıp okunacak bu yapıtın çevirisi için dört yüz lira önerilmişti.

Tercüme Bürosu'nun başında Nurullah Ataç vardı. Behçet Kemal Çağlar ile Ankara'da olduğu kadar Naci Sadullah da işin üstüne gidiyorlardı. Ama yukarlardan izin almadan Nâzım'a iş vermek olanaksızdı.

Sonunda Hasan Âli Yücel'in oluruyla, içinde Fransızca konuşmalar da bulunan, Tolstoy'un ünlü başyapıtı *Harp ve Sulh*'u, hem Rusça, hem de Fransızca bildikleri gerekçesiyle, Zeki Baştımar ile Nâzım Hikmet'in çevirmelerinin uygun olacağı kararına varıldı. Çeviriyi ikisi yapacaklar, ama çevirmen olarak yalnız Zeki Baştımar gösterilecekti.

Ankara'da duyduğu haberi bir acele Nâzım'a ileten Naci Sadullah,

"Çabuk ol ki tez elden apartman sahibi olasınız," diyordu.

Nâzım bu mutlu haberi hemen Piraye'ye aktarıp doğru olup olmadığını araştırmasını, doğruysa kitapları bulup göndermesini istedi.

"Şimdi demek Tolstoy'un *Harp ve Sulh*'unu tercüme edeceğiz. Mükemmel. Fakat bende bu kitap yok. Sonra bu işin bana verildiğinden de haberim yok."

Gerekli araştırmalar yapılıp haberin doğruluğu anlaşılınca, Rusça-Fransızca bir sözlük ile romanın Rusçası İstanbul'dan, Fransızcası da Zeki Baştımar'ca Ankara'dan Nâzım'a gönderildi.

Cezaevinde olmasa kesinlikle kabul etmeyeceği çok ağır bir çeviri işini yüklenmişti. Para kazanmak için göze aldığı bu uzun süreli çalışmayı da, sanatçı yanından gelen baskılar, altından kalkılmaz güçlüklere doğru çekmekte gecikmedi.

Kitabı Zeki Baştımar'la bölüşüp ayrı ayrı çeviriyorlardı. Dört cilt olan yapıtın birinci cildini üç ayda tamamlamaları istenmişti. Bu cildin son 240 sayfasını Nâzım çevirecekti. 1943 yılının başında başlayıp nisanda teslim edecekti yaptıklarını. Yazıları daktiloyla yazması gerektiği için ilk işi taksitle bir daktilo makinesi almak oldu. Kullanılmış, külüstür bir şey...

Çeviriye başlar başlamaz sanatsal kaygılarının ortaya çıkarmakta gecikmediği sorunları Kemal Tahir'e yazdığı bir mektupta şöyle özetliyordu :

"Tolstoy'u tercümeye başladım. Bir hafta tercüme üslubu üzerinde kafa yordum. Bazı neticelere vardım. Fakat bu neticeleri tatbike kalkarsam iki ihtimal var : 1) Eseri vaktinde teslim edemem, çünkü dehşetli uğraşmak lazım. Düşün ki vardığım neticelerin yarım yamalak tatbiki suretiyle bile bir haftada ancak 7 sayfa çevirebildim. 2) Böyle bir üslup tecrübesini Maarif Vekâleti Tercüme Bürosu'na anlatmak müşkül.

"İşte bu sebeplerden dolayı, Tolstoy'u maalesef babadan kalma ve bütün sevilen muharrirlerin cümle kuruluşlarını bizim berbat *kitabi* cümle kuruluşuna uyduran ve bu suretle tercümelerimizde bir Tolstoy üslubu (bilhassa cümle kuruluşu bakımından) ile bir Maupassant üslubunu ayırt edilmez hale sokan usulle çevirmeye karar verdim."

Nâzım çeviriyi salt anlamın aktarılması olarak görmüyor, yazarın üslubunu da aktarmak gerektiğine inanıyordu.

Buna elindeki Fransızca çeviride de özen gösterilmemişti.

Örnekse Tolstoy'un başı sonunu tutmayan, çok uzun, karışık bir tümcesini Fransız çevirmen üç tümceye bölüveriyordu : Üç aydınlık, açık, karışık olmayan tümce...

"Oysa Rusçası karmakarışık," diyordu Nâzım. "Tolstoy'un tümcesi bozuksa, başı sonunu tutmuyorsa, olduğu gibi aktarmak gerekir onu dilimize. Ben çevirmenin üslubunu değil, yazarın üslubunu istiyorum. Türkçede Tolstoy'un Rusçasını, Anatole France'ın Fransızcasını okumak istiyorum."

Ama onun doğru bulduğu çeviri anlayışını uygulamaya olanak yoktu. Hem çok zaman alırdı, hem de çevirileri Tercüme Bürosu'nda denetleyen kişiler uzun, karışık tümcelerin hepsini nasıl olsa bölüp düzeltirlerdi.

Nâzım aslında çeviri yapmayı sevmiyordu. Gerçi *Felsefenin Sefaleti* gibi davasına yararlı olacağına inandığı bir kitap önerildiğinde "sevinçle" çevireceğini söylüyordu, bıraksalar Tolstoy'un üslubuna Türkçede karşılık bulmak için günlerce uğraşacağı da açıktı, ama aslında sevmiyordu çeviri yapmayı.

Gene de bayağı özeniyor, iyi yapmak istiyor, olmadı diye kaygılanıyordu :

"Tercümeye harıl harıl çalışıyorum. İstediğim gibi olmuyor."

"Ben günde sekiz saat, kafam duruncaya kadar çalışmak suretiyle doludizgin tercümeyle meşgulüm. Tabii istediğim gibi olmuyor."

Ayrıca, Tolstoy gibi bir yazarı çevirirken çok şey öğrendiği kanısındaydı :

"Senin sayende ve sırf senin için Tolstoy'u tercüme ettiğimden pek memnunum, umumiyetle tercüme işi ağırıma gitmekle beraber, Tolstoy tercümesinden çok istifade ettiğimi söyleyebilirim. Tolstoy'u ancak böyle, tercüme vesilesiyle üzerinde durduktan sonra bütün büyüklüğü ve dehası ve çocukluğuyla anlayabildim. Zaten ben birçok şeyleri hep senin sayende ve senin için öğrenmişimdir." (26 Şubat 1943)

Bu sözler Piraye'ye yazılan bir mektuptan... Çeviri yapmayı sevmediğini karısına pek söylemeyen şair, aslında onun her şeyi sezdiğini biliyordu. Onun için de mutluluk vereceğini düşündüğü böyle bir saptamanın gölgesinde, genelde çeviri işinin ağırına gittiğini ortaya vurmaktan çekinmiyordu.

Yukardaki sözlerinden Nâzım'ın, tıpkı dokumacılık gibi, çevirmenliğe de ailesini geçindirmek, para kazanmak için katlandı-

ğı açıkça anlaşılıyor. Piraye onun para kazanmak için sevmediği işleri yapmasını istemezdi. "Beni düşünme, ben dikiş diker harçlığımı çıkarırım," derdi. Ama olanaksızdı böyle bir şey. Nâzım karısının geçimini sağlamak için elinden geleni yapmadan yaşayamazdı. Ayrıca harçlığını çıkarmak da yetmezdi, Bursa'ya gelip gidilecek, otellerde kalınacaktı...

"Senin sayende ve sırf senin için Tolstoy'u tercüme ettiğimden pek memnunum..."

"Sırf senin için"in önüne "senin sayende"nin eklenmesi Piraye'nin üzüntüsünü hafifletmek için düşünülmüş bir incelikti.

Kemal Tahir'e yazdığı mektuplarda ise çeviri yapmayı sevmediğini açık açık belirtiyordu :

"Sana bir şey söyleyeyim mi Kemal, ben tercüme yapmayı sevmiyorum, adeta ağırıma gidiyor bu iş."

Bir daha çeviri yapmamayı düşünecek kadar bunaldığı zamanlar oluyordu :

"Ben kafa çatlatarak ve inat ederek, kahrolası tercümeyle uğraşıyorum. Hani bir daha tercüme yapmayacak kadar da gık dedim."

Gene de para kazanmak için katlandığı işlerin yaratıcı yazarlığa en yakın olanı çeviriydi. Gerçi dokumacılıkta kafası daha dinç kalıyordu, ama işçilerin emeğinden artırılan bir parayı paylaşmak da hiç kolay değildi. Yazarlığını kullandığında kendi emeğinin karşılığını alıyordu.

Raşit Kemali yıllar sonra Orhan Kemal adıyla yayımladığı *Nâzım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl* adlı kitabında şairin dokumacılık serüvenini şöyle anlatır :

"Adı 'Patron'a çıkmıştı...

"– Üstat, işi büyüttün ha! Nasıl? Ya... Para böyledir işte...

"– Ya, böyle kaydırırlar adamı kapitalistliğe... Yaman patron olursun vallaha...

"Filan falan...

"O bütün bunları hoş karşılar, gülerdi :

"– Tabii canım tabii, derdi, ben patron oldum artık, bozuldu tabiatım benim.

"– Artık hayır kalmadı sizden... diye takılmıştım.

"– Evet, demişti, maalesef öyle oldu, kalmadı hayır benden... Beş para etmem ben artık..."

Kendisinde "ticaret âlemine karışma" konusunda "birdenbire müthiş bir istidadın varlığını keşfetmiş" olduğunu söyleyerek bu gırgır havanın üstüne çıkmak, umursamaz görünmek isteyen Nâzım Hikmet'in, dokumacılıkta, çevirmenlikten de mutsuz olduğu kesindi.

Cezaevinde kaldığı yıllar boyunca hep çevirilerle uğraştı durdu. Çevirmenliğin şiir yazmasına engel olduğundan yakınıyor, zaman zaman bir daha çeviri yapmamayı düşünüyor, derken gene yeni bir iş alıyordu :

"Bir iki ay daha para sıkıntısı çekeceğiz, sonra şu tercümeden biraz para alınca ferahlarız."

Felsefenin Sefaleti, *Harp ve Sulh* bir yana, araya *Manon Lescaut* gibi kitaplar da giriyordu :

"Bana bir tercüme edilecek kitap geldi, Fikret Adil'den. *Manon Lescaut*. Tercüme etsin diye ona göndermişler, o da bana havale etti. (...) Bu zampara papaz efendinin berbat bir Fransızcası var. Daha doğrusu Fransızcanın Osmanlıcasıyla yazıyor ve Türkçeye değil, Osmanlıcaya tercüme edilseydi çok kolay ve tıpatıp aynı üslupta olacaktı."

1943 yılı sonlarına doğru ise İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda, Charles Dickens'in bir yapıtından Stanislavski'nin uyarlayıp 1920'lerde Moskova'da sahneye koyduğu *Ocak Çekirgesi* oynandı. Nâzım mektuplarında bu oyunu, "on yıl yahut daha önce" bir parasız gününde çevirmesi için Muhsin Ertuğrul'un kendisine

verdiğini söylüyor, ama ne zaman çevirdiğini belirtmiyordu. Bu belki de İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun başındaki kişinin cezaevindeki bir komüniste iş vermekle suçlanmaması için düşünülmüş bir düzendi. Soran olursa, oyunun on yıl önce çevrilmiş olduğu söylenecekti.

Muhsin Ertuğrul'un yaptığı aslında Nâzım'a çok büyük bir yardımdı. Çünkü İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda oynanan oyunların çeviri ücretini almak öbür çevirilerle ölçüştürülemeyecek kadar kolaydı.

Milli Eğitim Bakanlığı'ndan beklenen paralar bile bir türlü gelmek bilmiyordu :

"Maarif Vekâleti'nden, Zeki Baştımar'dan hâlâ ses seda yok. Belki, diye düşünüyorum, iki cildin parasını birden verecekler."

Gene örnekse Nâzım Hikmet'i aylarca oyalayan, *İnsan Manzaraları* üstünde çalışmasını uzun süre engelleyen *Manon Lescaut* çevirisi, kabul edildi edilmedi, şurası düzeltilecek, burası yeni dile uydurulacak derken sonunda karşılığı ödenmeyen, boşuna harcanmış bir emeğe dönüşmüştü.

Çeviriler geliyordu da, paralarının gelmesi pek kolay olmuyordu.

Herkesin komünistlerden uzak durmaya özen gösterdiği en gergin günlerde bile, cezaevlerine, Nâzım Hikmet'e gitmekten çekinmeyen Semiha Berksoy da Bursa'ya bir çeviri işi getirmişti :

"İki gün önce Semiha geldi. Bir opera oynayacaklarmış. *Cavalleria Rusticana*'yı. Halkevi'nde. O işi de aldım. Biraz para da ordan geçer elimize."

Nâzım karısına yazdığı mektuplarda Semiha Berksoy'un gelip gitmelerinden hiç çekinmeden söz ederdi. Muhsin Ertuğrul'un yardımcısı olarak operetlerle ilgilendiği günlerde bu çok yetenekli genç kızla aralarında bir yakınlaşma olduğunu, daha sonra ise bunun tek yanlı dinmek bilmez bir sevgi biçiminde sürüp gittiğini, kızın erkek arkadaşları, nişanlıları, kocalarıyla birlikte ken-

disini her zaman, her yerde görmeye geldiğini, böyle bir ilgiye ancak saygı duyulabileceğini savunan şair, nasıl başardıysa, buna karısını da inandırmıştı.

Başka kadınların Nâzım'a yakınlık göstermelerine hiç katlanamayan Piraye, "Delişmendir, ama çok iyi bir kızdır, sevgisi içtendir..." gibi sözlerle andığı Semiha Berksoy'un cezaevlerine gelip gitmesine aldırmazdı.

Nâzım Hikmet'in çok gergin günlerinde, bir yandan af haberi bekler, bir yandan Piraye ile önce ayrılmaya sonra yeniden birleşmeye çabalarken yaptığı *La Fontaine'den Masallar* çevirisi ise, onu bir süre oyalayan bir şiir çalışması olmuştu.

AĞUSTOSBÖCEĞİ İLE KARINCA

Ağustosböceği, bütün bir yaz
şarkı söyledi avaz avaz,
eli böğründe kaldı kış bastırınca.
Ortalıkta ne bir sinek
ne bir böcek...
Komşusuydu karınca,
ona gidip : "Açım" dedi;
dayanabilmek için gelecek mevsime dek
birkaç buğday borç istedi :
"– Hayvanların başına yemin ederim,
ilk harmana kalmaz, öderim,
hem de faiziyle beraber."
Borç vermemek karıncanın âdetiydi,
bu bir kusur, kusursa eğer.
Borç isteyene sordu yalnız :
"– Havalar sıcakken ne iş yaptınız?"
"– Siz belki kızacaksınız bana,
gece gündüz şarkı söyledimdi."
"– Şarkı mı söylediniz? Oh, ne âlâ,
öyleyse oynayın şimdi..."

Bu çeviride gönlüne göre çalışma olanağı bularak bir üslup karşılama çabası gösterebilmiş, Türkçeye La Fontaine'in söyleyişini yansıtmayı denemişti.

Çevirdiği 103 parça şiir, 1949 sonlarına doğru, Ahmet Halit Kitabevi'nin Çocuk Kitapları dizisinde yayımlandı : 120 sayfalık resimli bir kitap. Çevirenin adı Ahmet Oğuz Saruhan'dı...

Şairin Müzehher Vâ-Nû'ya yazdığı mektuplardan, Ahmet Halit'le yaptığı pazarlığı, sonuçta kaça anlaştıklarını özetleyen bilgileri okuyalım :

"Kitapçı Ahmet Halit'ten bir teklif aldım, La Fontaine'den manzum tercümeler yaptırmak istiyor. Orhan Veli yapmış, fakat argolu filan olduğu için çocuk diline pek uymuyormuş. Beş altı formalık bir şey olacakmış ve bütün hukuku kendilerine ait. Bana bunu, yani manzum tercümeleri kaç paraya yapabileceğimi soruyor. Bugünkü piyasa hakkında, hele böyle manzum tercümeler için hiçbir fikrim yok. Bana hemen bir akıl verin, kaç para isteyeyim, yani formasını kaç paraya yapmalıyım ki, ne ben kazıklanayım, ne de ondan veremeyeceği bir fiyat isteyeyim."

"Halit'ten beher şiirin tercümesi için on lira istedim. Tabii kitap benim imzamla çıkmayacak. İstedikleri müstear ismi koyabilirler, fakat benim imzamı koyamayacaklarını söyledim. Razı olursa yaparım, olmazsa yapmam."

"Kitapçı Halit ile anlaştık. Yetmiş parçaya dört yüz lira veriyor. Ben, elli daha olsun, dedim ve ne yaparsın, hemen işe başladım. Dört yüz, yahut dört yüz elli liraya La Fontaine'den yetmiş parça şiir tercüme etmek, insanın ancak benim gibi hapis olursa razı olabileceği bir iştir. Mamafi işin bir tarafı hoşuma gidiyor, tercümeleri hece veznine stilize edilmiş serbest vezinle tercüme ediyorum. Yani okuduğun zaman hece vezniyle yazılmış intibaını bırakacak. Daha zor oluyor ama hiç olmazsa bir deneme mahiyeti de var. (...) Şu La Fontaine tercümeleri imdadıma yetişti, yalnız para cihetinden değil, başımı kaşıyacak vaktim yok. Fakat nisanın haftasına yahut on beşine biter, o zaman, yine başımı, ve

Allah belasını versin, başımın dışını değil, içini kaşımaya başlayacağım. Hapiste en kötü şey ise bu çeşit kaşınmaktır."

Nâzım'ın şiir çevirisiyle oyalandığı, severek yaptığı bu işe kendini kaptırarak kafasını dolduran bunaltıcı düşüncelerin baskısından kurtulduğu anlaşılıyor. Nitekim 70 değil, 103 şiir çevirmiş. Ne var ki bir yerden sonra bu iş de onu oyalayamaz olmuş :

"Bugünlerde canım La Fontaine tercümesi yapamayacak kadar – sıkkın demeyeyim – avare, binaenaleyh, son on parçayı da ya yaparım, ya yapmam, belli değil."

Nâzım Hikmet'in, 1940 şubatında başlayıp 1950 temmuzunda sona eren cezaevi yılları boyunca, şiirler, oyunlar yazmanın, geçimini kazanmak için senaryoculuk, çevirmenlik, dokumacılık yapmanın ötesinde, gönüllü olarak yüklendiği bir işi de çevresindeki yetenekli insanları sanat alanında çalışmaya özendirmek, eğitmek, bilgilendirmekti.

Sağırdere'yi tasarlarken Kemal Tahir'e yardımcı olmuş, bir süre üstünde birlikte çalışmışlardı. Bursa'ya gittikten sonra da ardı arkası kesilmez mektuplarıyla onu hep yazmaya isteklendirmiş, övgülere boğarak yüreklendirmiş, yazdıklarının yayımlanmasına aracılık etmişti.

Bursa'da tanıdığı Raşit Kemali'nin ise özenti bir şairlikten özgün bir anlatı yazarlığına geçmesini sağlamıştı. Sonraki yıllarda Orhan Kemal kalem adıyla ünlenen bu genç, cezaevinden çıkana kadar, üç buçuk yıl, Nâzım'ın yanı başında, yazarlık, felsefe, toplumbilim, siyasal tutumbilim, Fransızca çalışmıştı.

Şairin Bursa Cezaevi'ndeki en ilginç öğrencisi ise "katilden yatan" bir köylüydü. Nâzım resim yapmaya meraklı İbram Ali'nin çok yetenekli olduğunu görünce, bu konuda ne biliyorsa ona aktarmaya koyulmuştu.

Resim Nâzım Hikmet'in dinlenmek, oyalanmak amacıyla başvurduğu bir hobisiydi. Genelde portre resimleri yapar, yüzün kişiye özgü anlatımlarını yakalamaya çalışırdı. Karakalem, suluboya, pastel, guvaş, yağlıboya, hepsini bir öğrenci gibi dener, çalış-

ma tekniklerini öğrenmeye çaba gösterirdi. Zaman zaman büyük bir coşkuyla kendini resme verir, gözü başka hiçbir şey görmez, sonra birdenbire bırakırdı.

Kemal Tahir'e yazdığı bir mektubundan :

"Bir hayli zamandır işi ressamlığa döktüm, beş seneden beri elime fırça aldığım yoktu, birdenbire ayranım kabardı ve şimdi elimden fırça düşmüyor, hele tabiat resimlerine, nakış elemanına pek merak sardım. Senin anlayacağın, boyuna resim yapıyorum, yağlı boya, sulu boya, çini mürekkebi, kurşunkalem, tuval üstüne, kontrplak üstüne, kâat üstüne. Yani, yaşlanmakla filan durulmayan huyum, yani bir şeye kendimi verince balıklama dalıvermem, bu sefer resimde kendini gösterdi, resim yapamadığım zaman adeta hastalanıyorum." (30 Haziran 1949)

Bursa yöresindeki Seçköy'den, üç yıllık köy okulu mezunu, yirmi yaşında bir delikanlı olan İbram Ali, on altısında birtakım kaçakçılık işlerine karıştığı, polisle çatışmaya girdiği için, bir miktar para cezası ile altı ay hapis yemiş, para cezasını ödeyemeyince içerde üç yıl kalmıştı. 1941'de Nâzım Hikmet Bursa'ya geldiğinde, cezaevinden çıkmak üzereydi. Ailesi ona bir kız bulmuştu, çıkınca evlenecekti. Salıverilmesinden birkaç ay önce de, bu yüzden, dört yargılının saldırısına uğramıştı. Saldıranlardan birinin İbram Ali'nin alacağı kızda gözü vardı.

Çıktı, evlendi, ama çok kalamadı dışarda. Aldığı kızda gözü olan yargılı da salıverilmişti. 1942 Kasımında adamı öldürüp on yıl yiyerek Bursa Cezaevi'ne geri döndü.

1942'den 1945'e kadar Nâzım'ın sağladığı olanaklarla resim çalıştı. Onun boyalarını, onun paletini, onun fırçalarını, onun bilgilerini kullandı.

"Ben burda bir ressam Yunus Emre keşfettim. Köylü, orta köylü, köy mektebinde okumuş, on sene cezası var, berberlik ediyor içerde. Ben resim yaparken başımdan ayrılmaz, nihayet bir gün boya istedi, verdim ve ilk iş olarak aynada kendi resmini yaptı. İkinci portre bir şaheserdi ve şimdi üç aydır şaheser portreler yapmakla meşgul. Bütün boyalarımı ona verdim.

"Yaptığı resimleri Burhan Toprak'a yolladım. Müddeiumumi de ilgilendi. Sahici milletimle bir kere daha sahiden övündüm.

"Kabil olsa sana, yaptığı portrelerden birini göndereceğim. Mana, ifade, kompozisyon, renk, hacim falan filan, bir harika.

"Şiir yazmaya, okumaya da dehşetli merakı var. Hayranım köylüme." (Kemal Tahir'e yazdığı bir mektuptan.)

İbram Ali içerde resme kaptırmıştı ki kendini; dışarda önce karısı öldü çocuğunu doğururken; arkasından, 1943'te, kanlıları babasını öldürdüler. Böylece en az bir on yıllık ceza daha görünmüş oluyordu. Babasını öldüreni öldürecekti.

Nâzım Hikmet ona bunun babasını geri getirmeyeceğini, ihtiyarın anısını yaşatmak istiyorsa yıllara dayanacak kalıcı bir resmini yapmasını söyledi. İbram Ali'nin aklı yattı bu işe, ama elinde babasının bir fotoğrafı yoktu. Şaire göre bunun da çaresi aynada kendi yüzüne bakıp babasının çizgilerini aramaktı. Öyle yaptı.

Üç yıl sonra Nâzım, çalışıp cezasında bir indirim sağlaması, bir an önce cezaevinden kurtulup dışarda doğru dürüst koşullar altında resim çalışmasını sürdürmesi için, İbram Ali'yi İmralı Adası'na gitmeye zorladı.

"Benim köylü ressam İbrahim, İmralı Adası'na Asri Cezaevi'ne gitti, mamafi gittiğine de pişman olmaya başladı, delikanlıya orda resim yaptıracaklarına soğan toplatıyorlarmış."

İbram Ali üç yıl kaldığı İmralı'da cezasını indirmek için üretime katkıda bulunurken, okuma, yazma, müzik gibi konularda da bir şeyler öğrenme olanağını elde etti.

Ne var ki cezasını tamamlamasına iki ay kalmışken, komünizm propagandası yapmaktan beş yıl ceza yiyerek yeniden Bursa Cezaevi'ne gönderildi. Bu kez siyasal suçlu olduğu için onu doğrudan Nâzım'ın kaldığı bölüme verdiler.

Şairin büyük sıkıntılar, bunalımlar içinde geçirdiği 1948-1950 yıllarında İbram Ali ustasının hemen yanı başında yaşadı. Onun acılarını paylaşan cezaevi arkadaşlarının başta geleni oldu.

8 Nisan 1950 günü sabah saat üçte Nâzım Hikmet ile İbram Ali karşılıklı oturup, güneş doğana kadar, tadını çıkara çıkara, Aşçı Yakup'un özenerek pişirdiği yemekleri yediler.

Açlık grevi öncesi yenen son yemek...

Ustası Bursa'dan alınıp İstanbul'a götürüldükten sonra ise, köylü ressam İbram Ali cezaevinde yalnız başına bekledi dışarı çıkıp İbrahim Balaban diye ünleneceği günleri.

Nâzım Hikmet 1938'de tutuklanmasından, 1963'te Moskova'da ölümüne kadar hiçbir Türkçe kitabın üstünde kendi adını göremedi. Elden ele dolaşan şiirlerinin arada bir solcu dergilerde Nurettin Eşfak, İbrahim Sabri gibi takma adlarla yayımlandığı olurdu. Ama kimse bir şiiri onun adıyla yayımlamayı göze alamazdı. Yazarların kendi yazılarında ondan söz etmeleri bile siyasal havada bir yumuşama olduğu anlamına gelirdi.

"Bugünlerde 'Tan' gazetesinde yeni ve eski edebiyat etrafında yazılar çıktı. Bir defa Sabiha Hanım, bir defa Naci [Sadullah] ve bir defa da Refik Halit ismimi anmak dostluğunda bulundular. İsmimin anılması, anılabilmesi hayra alamettir diye yordum da, hoşuma gitti."

Böyle bir hava içindeyken 1943 yılı başlarında Nâzım Hikmet'e "Vatan" gazetesi sahibi Ahmet Emin Yalman'dan bir öneri geldi.

Piraye'ye yazdığı 23 Ocak 1943 tarihli mektuptan :

"Karıcığım,

"İyi dinle, gayet mühimdir; VATAN gazetesinin sahibi Ahmet Emin Yalman bugün bana bir muharririni gönderdi ve şu teklifte bulundu : *Memleketimden İnsan Manzaraları* isimli kitabımdaki 'Destan' parçasını satın alıp neşretmek. Bunu : 'Nâzım Hikmet'in *Memleketimden İnsan Manzaraları* isimli kitabından bazı parçalar' diye ve benim imzamla tabii, neşretmek için de Ankara'dan izin almış, yahut alacakmış. 'Destan'ın *Manzaralar*'dan ayrı ve onun havası dışında neşredilmesi filhakika gerek muhteva, ge-

rekse teknik bakımından ona bir hayli şey kaybettirir. Bunu sonra *Manzaralar* topyekûn çıkınca telafi etmek mümkünse de, yine de üzerinde düşünmeye değer. Lakin bilhassa son günlerde benim şahsımı da ileri sürerek Marksistleri vatansızlık falan filanla itham etmek küstahlığında bulunan cereyana karşı iyi bir cevap olur ve bu cereyanı baltalar. Binaenaleyh işin bu tarafını da düşünmek lazımdır. Mamafi ben yıllardır hapiste bulunduğum için, kesin bir karar verecek vaziyette değilim. Senden ricam : Babıâli Caddesinde olup bitenleri, umumiyetle memleketin durumunu çok iyi ve namuslu bir surette takdir edecek insanlardan biri olan ve seni de tanıdığı için gidip görmen de kolay bulunan Bayan Sabiha Zekeriya'ya kadar – bu mektubu alır almaz – derhal bir zahmet et. Onunla konuş. İstersen bu mektubu ona göster. Düşünüp taşınsın ve birkaç gün içinde sana cevap vermek suretiyle bana da bir akıl vermiş olsun. Ters bir iş yapmayayım. Sabiha Hanımın evine telefon edip derhal bir randevu al. Geçenlerde Ankara'ya, kızının yanına gittiğini söylüyorlardı. Herhalde dönmüştür. Kuzum ihmal etme ve bana neticeyi derhal bildir. Çünkü benden şubatın ikisine kadar cevap istiyorlar. Sabiha Hanım eğer Ankara'daysa Kemal Sülker'i bul, çağır ve onunla görüş. Onun da bu hususta bir fikri olsa gerek. Bir tuzağa düşmeyelim. Mamafi Sabiha Hanımı bulur ve şahsen konuşursan çok daha memnun ve müsterih olurum. Sonra şimdi gazetelerde telif hakkı nasıldır? Eğer bunu vermeye karar verirsen Ahmet Emin'den kaç para isteyeyim? Bu hususta hiçbir fikrim yok. Sonra Rasih'i de görebilir ve gazetenin vaziyetini, bana bir oyun oynanmak istenip istenmediğini ve onun kanaatini sorabilirsin.

"Velhasıl bu işi süratle halledip bana cevap yetiştir. (...)

"Hamiş :

"Çekindiğim meselelerden biri ve en mühimi : Eğer bunu VATAN'da neşredecek olursam – muhtevası doğru ve benim yüzümü kızartmayacak, kanaatlarıma uygun olmasına rağmen – şu veya bu suretle bir çeşit iltica ediş, kanaattan dönüş, yalvarış, yakarış tesiri yapmasın, yahut böyle bir intiba bıraktırılmak için bir köpoğluluk, bir tuzak kurulmuş olmasın. Bu hususu iyice düşü-

nüp taşının. Sonra mesela eğer bunun neşri lazımsa VATAN'dan başka bir gazete ve mecmuada da neşrettirmek için izin alınamaz mı?"

İki gün sonra, 25 Ocak 1943'te, Kemal Tahir'e yazdığı mektupta aynı konuda onun da görüşünü istiyordu :

"Vatan gazetesi sahibi Ahmet Emin Yalman bana bir muharriri göndererek *Manzaralar*'dan 'Destan' parçasını satın alarak gazetesinde neşretmek istediğini bildirdi. Hem büyük faydaları, hem de büyük mahzurları olan böyle bir işi birdenbire kesip atamadım. Düşüneyim dedim. Düşünüyorum. Sen de düşün ve bana ne düşündüğünü yaz."

1 Şubat 1943'te karısına yazdığı mektupta ise şöyle diyordu :

"'Destan'ı vermekten vazgeçtim. Yarın Ahmet Emin'e bir mektup yazarak mazeret beyan edeceğim. Hayatımın ilk büyük eserini darmadağın etmekte mana yok. Bir yıla kadar kitabı bitirir güzel günlerimizde neşrederim."

2 Şubat 1943'te de şöyle :

"Geçen mektubumda da yazmış olduğum gibi ben 'Destan'ı neşretmekten vazgeçtim ve bu hususta beni mazur görmesi için Ahmet Emin'e mektup gönderdim ve burdaki adamlarına da bunu böylece söyledim. Bir aralık onu neşretmeyi düşündüysem bu şahsımın herhangi bir isteğiyle ilgili değildi, sırf beni de vesile ederek yapılan hücumlara verecekleri cevapta hücuma uğrayanlara kolaylık olsun diyeydi. Zekeriya'ya gönderdiğin 'Destan'ı da ondan hemen istet, çünkü sendeki eski 'Destan'ın birçok yerlerini ben sonra düzelttim yahut çıkardım. Bundan dolayı onun o eski haliyle neşrini değil, okunmasını bile istemem."

Marx'çıların "vatansızlık falan filanla itham" edilmeleri Nâzım Hikmet'i en fazla üzen konuydu. Memleketini, Türk halkını, Türk dilini seviyordu. Çevresindeki insanların yeteneklerini göstermelerine yardımcı oluyor, onların başarılarından büyük tat alı-

yordu. "Ben memleketimi sevdiğim için hapisteyim," diyordu. Reşat Nuri Güntekin'in bir gün bir tartışmada, "Bizim asıl milliyetçilerimiz komünistlerimizdir!" gibi bir söz ettiğini duymuştu. Yeri geldikçe bunu yineliyor, milliyetçiliğin kendi ulusunu başka uluslara üstün görmek, başka uluslara düşman olmak anlamına gelmediğini, memleketini, ulusunu sevmek, halkının yükselmesini, her türlü eşitlik, özgürlük içinde yaşamasını özlemek anlamına geldiğini savunuyordu.

Kemal Tahir'e yazdığı bir mektupta ise Behçet Kemal Çağlar'ın bir yazısı üzerine şunları söylüyordu :

"Gelelim Behçet Kemal'in hakkımda yazdıklarına, gülerek okudum. (...) Sosyalist şair olmak, yani memleketini ve halkını en çok seven, memleketinin ve halkının en mamur olmasını isteyen şair olmak, neden kusur olsun ve bu neden dolayı Türklük şuuruyla uygun düşmezmiş? Ah, bir kere, bir saniye olsun, memleketini bir sosyalist şairin sevdiği gibi sevmesini, bir sosyalist şairdeki Türklük şuuru gibi bir şuura sahip olmasını öğrenebilseydiler. Bir sosyalist şairde memleket ve halkının sevgisi nasıl konkre, elle tutulur, bir toprağa ve gözle görülür, sesle konuşulur insanlara ait bir sevgidir. Ama onlar bunu bilemezler. Onlar sevgililerini bile mücerret bir mahluk olarak şiirlerine geçirirler. Halbuki, mesela ben, sosyalist şair, memleketimi ve halkımı, tıpkı karımı sevdiğim gibi, etiyle kemiğiyle seviyorum. (...) Münevverler tanırım ki bayramlarda kürsüye çıkıp, 'Yaşasın Memetçik!' diye bağırırlar, ama Memetçik etiyle kemiğiyle ve elinde bir istida ile masalarının önüne gelince kapı dışarı ederler."

Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevi'nde yazdığı en önemli yapıt hiç kuşkusuz *Memleketimden İnsan Manzaraları*'ydı. Ama bu kitabını, başlarken söylediği gibi altı ayda bitirememiş, çeşitli nedenlerle ara vererek cezaevinden çıkana kadar yazmış, gene de sona erdiremeden bırakmıştı.

Çoğu zaman araya para kazanmak için yaptığı işler girerdi. Bazen de hiçbir engel yokken kafası başka tasarılara kayıverirdi.

Piraye çok üzülürdü onun böyle yoluna girmiş bir çalışmayı yarım bırakıp başka şeylere atlamasına. Bir ara, *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nın tam ortasındayken onu bırakıp bir roman yazmaya kalkmıştı :

"Sana bir sürprizim var. Fakat sabredemeyip söyleyeceğim. Farkındayım ki *Memleketimden İnsan Manzaraları* artık seni sarmıyor. Beğenmiyorsun. Ben de bir roman yazmaya karar verdim. Belki bunu beğenirsin, ilgini sonuna kadar canlı tutabilirim. Romanın mevzuu falan her şeyi hazır, yalnız zevciniz, kahrolası huyu malum, ille bu işte de bir yenilik – tabir caizse – yapmak istiyor, onun için şekil meselesi üzerinde düşünüyorum. Bu yüzden de müthiş bir doğurma sersemliği içinde aptal aptal dolaşıyorum. Elbette ki birini bitirdikten sonra ötekisine başlasaydım daha iyi olurdu, ama ne yapayım kabahat sende."

Piraye onun bu kurnazlığına nasıl karşılık verdiyse, Nâzım sonraki mektuplarından birinde şöyle diyordu :

"Nefis mektubunu aldım. Şiire ve *Manzaralar*'a ait yazdığın şeyleri şimdiye kadar şiir hakkında okuduğum ve aldığım ve düşündüğüm en büyük, en doğru bir ders olarak adeta ezberledim. Sonra mektubunu bir kerre daha okudum ve şu kanaata geldim ki, sen benim tanıdığım en büyük şairsin. Ve o kadar büyük şairsin ki bunu mısra haline koymak, kafiyeyle filan perçinlemek ve şiir diye yazmak aklına gelmeyecek kadar bu tarz işin, esnaflığın üstündesin. (...)

"Sözlerini tutacağım. *Manzaralar*'ı bitirmeden başka işe başlamayacağım. Romanın mevzuunu iyice tesbit ettim. Planını yapıp sana yollayacağım. Planın üzerinde fikirlerini ve tenkitlerini yazarsın. Ona göre düzeltirim, sonra, *Manzaralar* bittikten sonra ona başlarım."

Aslında Nâzım Hikmet *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nı doğuran kuramsal görüşlerini bir romana uygulamak amacındaydı. Kafası bu düşünceye takılmıştı. Bir türlü sonunu getiremediği *Manzaralar*'ı yarıda kesip yeni bir deneye girişmek istiyordu.

Ama Piraye'nin buna üzüleceğini bildiği için de kurnazlık ediyordu : "*Memleketimden İnsan Manzaraları* artık seni sarmıyor. Beğenmiyorsun. (...) Ne yapayım kabahat sende."

Oysa Kemal Tahir'e yazdığı mektupta neden bir roman yazmaya kalkıştığı çok açıktı :

"Sosyalizmin gerçekleşmesi devrinde, romanın ve şiirin eski kazançlarını ve onların yaşayan taraflarını bal gibi kullanarak artık bir tek insanın, yahut on insanın değil, hiç olmazsa o insanlar da dahil, bir milletin romanını bir iki ciltte yazmak icabediyor. Ters anlama, ferdi inkâr etmiyorum, fakat, ferdi vereceğim diye, pek az mahalli farklarla, binlerce defa yazılmış karakterlerin, psikolojilerin teferruatı üzerinde, bu teferruata lisan farkından başka yeni bir şey getirmeden durmanın ve bununla roman yapmanın biraz eskimiş bir şey olduğunu söylüyorum. Konkreliklerinden, önemli teferruatlarından, esaslı hususiyetlerinden tek bir zerresini bile kaybetmeden büyük kayalar yontmak, monümantal fakat okunur, romanlıklarını kaybetmemiş romanlar yontmak lazım.

"Ben şahsen *Manzaralar*'da bu işi ancak yarım yamalak yapıyorum. O bir başlangıçtır. Ve maalesef ilk başladığım sıralarda eski telakkilerimden kurtulamadığım için bir hayli de dardır. Ama artık öyle kalmaya, o yolda ancak mahalli hamleler yaparak inkişafa mecburdur. Onda, eski roman ve şiir telakkisiyle, kafamın bugün içinde tebellür eden yenisi, maalesef yan yana ve birbirlerini bastırmadan aynı kuvvetle duruyorlar. Ama ondan sonrakinde böyle olmayacak, seni temin ederim."

Kısacası *Memleketimden İnsan Manzaraları*'ndan edindiği deneyimle "ondan sonraki"ne başlama telaşı içindeydi.

Bir de altı ayda biteceğini sandığı yapıtının, bir yerden sonra, denetiminden çıktığını, plan program dinlemez olduğunu, alıp başını gittiğini görmekten tedirgin oluyordu. "Disiplinsiz yazı"nın bir değeri olamayacağı kanısındaydı.

Kemal Tahir'e yazdığı mektuplardan çeşitli aşamalarda yazar ile yapıtı arasındaki ilişkiyi izleyelim :

"Günlerim sabah saat sekiz buçuktan gece on ikiye kadar fasılasız bir çalışmayla geçiyor ve memnunum. *Manzaralar* doludizgin ilerliyor. Uzadıkça uzuyor ama, ne yapayım, hayat öyle çeşitli, insanlar ve yaşayışları öyle meraklı ve bende öyle bir oburluk, hepsini bir kitaba sokmak için, öyle bir telaş var ki bir türlü nokta, son diyemiyorum."

"Benim kitap yılan hikâyesine döndü, uzadıkça uzuyor. Ama sanırsam birliğini koruyabiliyor. (...) Hasılı şu benim *Manzaralar* uzuyor. Yılmıyorum. Üzülmüyorum. Ama ne de olsa bu dünyadaki her şey gibi ona da bir son demek ve daha iyisine, daha yenisine, daha gelişmişine başlamak gerekiyor."

"Benim kitap bitip tükenmiyor. Henüz kırk iki yılının yazında ve bir Akdeniz şehrindeyim – Antalya'da. Hani bana da yakında gık dedirtecek. Ama yalan, laf olsun diye söyledim, gık dedirteceği yok. Çorap söküğü gibi çözülüp bir dokuma gibi ürüyor."

"Ben *Manzaralar*'a çalışıyorum bir yandan ve ne yalan söyleyeyim, kitap ilerledikçe şüpheye düşüyorum, neye benzeyeceğini kestiremiyorum, hasılı ömrümde ilk defa yaptığım bir iş bana kafa tutuyor ve ben ona değil, o bana hâkim oluyor, planını kendi kendine çiziyor. Bu hiç de iyi değil. Beş yıllık bir emekten sonra ortaya karmakarışık bir feryat, bir uğultu, insanı sersemleten bir acı yahut bir ucube çıkacak diye şüphelere düşüyorum, üzülüyorum ve elimde değil, yazıyorum, büyüyor, çerçevelerini parçalıyor, hasılı disipline gelmiyor. Disiplinsiz yazı da ne kadar yazı denmeye değer bir şeydir artık orasını sen düşün..."

Bunlar bir kitap üzerinde çok uzun süre çalışmanın getirdiği kuşkular.

Nâzım Hikmet yıllarca *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nı yalnızca üretmekle kalmamış, parça parça dinlendirip yeniden ele almış, bazı yerlerini düzeltmiş, bazı yerlerine eklemeler, çıkarmalar yapmıştı. 1942, 1943, 1944 yıllarında bu kitabından ba-

ğımsız çok az şiir yazdı. Hatta bir ara şairlikten el çektiğini, artık salt bu yeni anlatı türüyle ilgilendiğini söylediyse de, çok geçmeden özledi şairliği :

"Canım şiir yazmak istiyor, ama *Manzaralar*'dan ayrı ve taban tabana zıt şeyler, lirik, eski tabiriyle şi'rü hayal dolu tatlı, yumuşak, renkli şeyler. Ben ihtiyarladıkça şunu iyi ve cesaretle anlıyorum ki, sıhhatli, umutlu, hatta yumuşak, kederli, lirik şiir insanlara lazımdır."

Böylece 1945'in ortalarından sonra, *Piraye İçin Yazılmış : Saat 21-22 Şiirleri* yazılmaya başlandı.

Bu dönemde nasıl çalıştığını karısına şöyle anlatıyordu :

"Gündüzleri tercümeye – ikinci kitabın da bana ait kısmını bitirip yolladım, herhalde yakında avans alırız – çalışıyorum, *Manzaralar*'ı işliyorum, düzeltiyorum. Bu böyle geceye kadar sürüyor. Saat 21 oldu mu artık yalnız seni düşünüyorum. Bu, öteki zamanlarda seni düşünmediğim manasına gelmesin. Fakat saat 21'den sonra senden başka hiçbir şey düşünmüyorum ve 21 ile 22 arasında bir saat sana şiir yazıyorum. Bunların adını : 'Piraye için yazılan saat 21-22 şiirleri' koydum. İşe eylül ayının sonlarına doğru başlamıştım. İki gece o kadar sana daldım ki şiir bile yazamadım, bu iki gece müstesna, ötekileri sana ayrıca yollayacağım. Böylelikle her ay o ayın günü kadar şiirin olacak. Ve ay başları postaya vereceğim. Küçücük şeyler, sana layık değil, ama emin ol ki en duyarak yazdığım, en pürüzsüz olmalarına çalıştığım yavrucuklar."

Demek ki şair her gece bir "21-22 şiiri" yazmayı tasarlıyormuş. Ama önceleri her gece yazarken sonraları aralar vererek yazmaya başlamış. 20 Eylül 1945'te başladığı diziyi 14 Aralık 1945'te bırakmış. Toplam 31 şiir. Kitap olarak derlerken başa 1944'te yazdığı bir şiiri de ekleyince bu sayı 32'ye çıkmış :

"21-22 şiirleri 32 parça olmuş. Onları öyle ayrı bir kitap yapacağız günün birinde. Şimdilik yeni baştan temize çekip sana göndereceğim."

Aralarında çok güzelleri de olan bu coşkulu, içten sevda şiirlerinin başarısından şair biraz kuşkudaydı. Bir saat içinde ortaya çıkıvermelerindeki kolaylık, şiirin eleştiri süzgecinden yeterince geçirilmeden oluşturulduklarını düşündürüyordu.

Kemal Tahir'e bu kaygısını şöyle yansıtmıştı :

"Ne var biliyor musun, Kemal, ben umumiyetle, o kadar zor, daha doğrusu bana belki o kadar zor gelen, emek isteyen yazı tarzlarıyla uğraşmışım şimdiye kadar ve yazı yazmayı öyle zahmet, sabır, zaman sarfı isteyen ciddi bir iş saymışım ki, şimdi bu küçük şiirleri hemen hemen her gün bir saat içinde rahatça, zahmetsizce doğuruverince, değerlerinden şüpheleniyorum."

Aslında bu küçük şiirlerle yazınımıza getirilen yenilik biçimde, işçilikte, yapıda değil, içerikteydi. Belli bir yaşam serüveni içindeki bir erkeğin, gene belli bir yaşam serüveni içindeki karısına yazdığı somut sevda şiirleriydi bunlar. "Ben ta senin yanında dahi hasretim sana" güzelliğinden başka bir güzellik sergileniyordu.

"Oğlumuz hasta, babası hapiste, senin yorgun ellerinde ağır başın."

"O şimdi ne düşünüyor, şu anda, şimdi, şimdi?.." "Fasulyanın neden bir türlü pişmediğini mi?"

"Tarif kabul etmez, – diyorlar, – İstanbulun sefaleti."

"Yaban kazları hızla gelip geçti demin, her hal İznik gölüne gidiyorlar."

"Gece kar birdenbire bastırmış."

"Kömürün var mı? Odun alabildin mi? Camların kıyısına gazete kâadı yapıştır. Gece erkenden yatağa gir. Evde de satılacak bir şey kalmamıştır."

Sevda gerçek bir ortamda yaşanıyordu, özel koşulları içinde, ama salt iki bireye özgü değildi.

"Dünyanın hali gibi halimiz..." diyordu şair.

"Yarı aç, yarı tok üşümek : dünyada, memleketimizde ve şehrimizde bu işte de çoğunluk bizde..." diyordu.

Bu şiirlerin son derece belirgin bir özelliği ise şairin kavgası ile sevdasının iç içe geçtiğini, ayrılmaz bir bütün oluşturduğunu göstermeleriydi.

Nâzım Hikmet 1942 yılının ikinci yarısında yazdığı bir mektupta Piraye'ye şöyle demişti :

"Hayatımda iki şey vardır ki onlar bahis mevzuu olunca müthiş cesur olurum. Biri gayem, biri sen. İkinizin de saadetiyle saadete kavuşurum, ikinizin de felaketi ve sıkıntısı beni kahreder, fakat yıldırmaz, bilakis daha yırtıcı yapar. Onunla seni çok defa birbirinize karıştırırım. Bunun böyle olmasında senin yüksek cesaret ve şefkat ve dayanma payın vardır. Çok defa seni düşündüğüm zaman o gelir hatırıma ve onu düşünürken seni hatırlarım. Sana ve ona, ona ve sana layık olmak ömrümün biricik hedefidir. Ve bundan dolayı ikinizin saadeti birlikte gerçekleşecektir."

Üç yıl sonra yazılan *Saat 21-22 Şiirleri*'nde ise, şairin kavgasıyla sevdasının bu birliğini yansıtan bir hava esiyordu :

5 Ekim 1945

İkimiz de biliyoruz sevgilim,
öğrettiler :
aç kalmayı, üşümeyi,
yorgunluğu ölesiye
ve birbirimizden ayrı düşmeyi.
Henüz öldürmek zorunda bırakılmadık
ve öldürülmek işi geçmedi başımızdan.

İkimiz de biliyoruz, sevgilim,
öğretebiliriz :
dövüşmeyi insanlarımız için
ve her gün biraz daha candan
biraz daha iyi
sevmeyi...

Gene Piraye için yazılmış başka bir saat 21-22 şiirini, yani başka bir sevda şiirini okuyalım :

6 Aralık 1945

Onlar ümidin düşmanıdır, sevgilim,
akar suyun,
meyve çağında ağacın,
serpilip gelişen hayatın düşmanı.
Çünkü ölüm vurdu damgasını alınlarına :
– çürüyen diş, dökülen et –,
bir daha geri dönmemek üzre yıkılıp gidecekler.
Ve elbette ki, sevgilim, elbet,
dolaşacaktır elini kolunu sallaya sallaya,
dolaşacaktır en şanlı elbisesiyle : işçi tulumuyla
bu güzelim memlekette hürriyet...

Bazen bir kavga şiirini böyle "sevgilim" sözcüğü bir sevda şiirine dönüştürüyor, bazen bir sevda şiirini "büyük öfkemiz" sözü bir kavga şiirine dönüştürüyordu.

Şairin kolay yazdığı için kuşkuyla baktığı bu küçük şiirler arasında unutulmaz güzellikte olanlar, belleklere kazınanlar da vardı :

1 Ekim 1945

Dağın üstünde :
akşam güneşiyle yüklü olan bir bulut var dağın üstünde.
Bugün de :
sensiz, yani yarı yarıya dünyasız geçti bugün de.
Birazdan açar
kırmızı kırmızı :
gecesefaları birazdan açar kırmızı kırmızı.
Taşır havamızda sessiz, cesur kanatlar
vatandan ayrılığa benzeyen ayrılığımızı...

NE GÜZEL ŞEY HATIRLAMAK SENİ

Şairin kitabın başına koyduğu şiir ise 1944 yılı temmuzunda yazılıp daha önce *Dört Hapisaneden*'in başına konması düşünülmüş bir şiirdi. 1945 yılında saat 21 ile 22 arasında yazılmış değildi, ama kitabın havasına çok uygundu :

Ne güzel şey hatırlamak seni :
ölüm ve zafer haberleri içinden
hapiste
ve yaşım kırkı geçmiş iken...

Ne güzel şey hatırlamak seni :
bir mavi kumaşın üstünde unutulmuş olan elin
ve saçlarında
vakur yumuşaklığı canımın içi İstanbul toprağının...
İçimde ikinci bir insan gibidir
seni sevmek saadeti...
Parmakların ucunda kalan kokusu sardunya yaprağının,
güneşli bir rahatlık
ve etin daveti :
kıpkızıl çizgilerle bölünmüş
sıcak
koyu bir karanlık...

Ne güzel şey hatırlamak seni,
yazmak sana dair,
hapiste sırtüstü yatıp seni düşünmek :
filanca gün, falanca yerde söylediğin söz,
kendisi değil
edasındaki dünya...

Ne güzel şey hatırlamak seni.
Sana tahtadan bir şeyler oymalıyım yine :
bir çekmece
bir yüzük,
ve üç metre kadar ince ipekli dokumalıyım.

Ve hemen
fırlayarak yerimden
penceremde demirlere yapışarak
hürriyetin sütbeyaz maviliğine
sana yazdıklarımı bağıra bağıra okumalıyım...

Ne güzel şey hatırlamak seni :
ölüm ve zafer haberleri içinden,
hapiste
ve yaşım kırkı geçmiş iken...

Nâzım Hikmet 21-22 şiirlerini yazarken kırk üç yaşındaydı, cezaevindeydi, bu şiirleri Piraye'yi anımsamanın tadını çıkarmak için yazıyordu.

"Saat 21 oldu mu artık yalnız seni düşünüyorum. Bu, öteki zamanlarda seni düşünmediğim manasına gelmesin. Fakat saat 21'den sonra senden başka hiçbir şey düşünmüyorum."

Şairin Piraye'den başka hiçbir şey düşünmezken yazdığı şiirlerde kavgasına böylesine yer vermesi şu sözlerinin ne kadar doğru olduğunu gösteriyor :

"Hayatımda iki şey vardır ki onlar bahis mevzuu olunca müthiş cesur olurum. Biri gayem, biri sen. (...) Onunla seni çok defa birbirinize karıştırırım. (...) Çok defa seni düşündüğüm zaman o gelir hatırıma ve onu düşünürken seni hatırlarım."

Nâzım Hikmet'in saat 21-22 şiirleri coşkusu, 20 Eylül 1945'ten 14 Aralık 1945'e, yaklaşık üç ay sürdü. Arkasından "Pirayeme Rubailer" geldi.

"Şimdi 'Pirayeye Rubailer' adıyla yeni bir kitaba başladım. 40 tane kadar rubai olacak. Senin aşkına güvenerek şimdiye kadar gerek şark, gerekse garp edebiyatında yapılmamış olan bir şeye, yani rubailerle Diyalektik Materyalizmi vermeye çalışacağım. Bu işi başaracağımdan eminim, çünkü Mevlânâ'nın Tanrı aşkına güvenerek ve ondan kuvvet alarak yaptığı şeyi ben senin aşkına

güvenerek ve onun yaptığının tamamen tersini yani gerçeğini yapacağım."

"Rubailerinle çok uğraşıyorum. İlk hamlede klasik edayı mümkün mertebe, bir üslup meselesi olarak, muhafazaya çalışıyorum. Bu birinci merhale bir çeşit temrin olacak, sonra, rubaiye şekil bakımından da yeni unsurlar koyacağım. (...) Bunlar materyalist-lirik rubailerdir."

"'Pirayeme Rubailer' dört bölüm olacak, birincisi felsefi rubailer, ikinci bölüm sosyal rubailer, üçüncü bölüm sırf sevda rubaileri, dördüncü bölüm satirik rubailer. Her bölümde yirmi beş rubaiden yüz rubai olacak."

Nâzım Hikmet, başlarken böyle demesine karşın, bu işi yirmi üç dörtlük yazdıktan sonra bıraktı. Birinci bölüme 13, ikinci bölüme 6, üçüncü bölüme 4 olmak üzere, toplam 23 dörtlük yazdı. Dördüncü bölümü hiç yazmadı.

Yazdığı 23 dörtlüğü üç bölümlük bir kitapçık olarak derleyerek altına 1945-1946 tarihini attı.

Birinci bölümden :

5

Sarılıp yatmak mümkün değil bende senden kalan hayâle.
Halbuki sen orda, şehrimde gerçekten varsın etinle kemiğinle
ve balından mahrum edildiğim kırmızı ağzın, kocaman gözlerin gerçekten var
ve âsi bir su gibi teslim oluşun ve beyazlığın ki dokunamıyorum bile...

6

Öptü beni : "– Bunlar, kâinat gibi gerçek dudaklardır," – dedi.
"Bu ıtır senin icadın değil, saçlarımdan uçan bahardır," – dedi.
"İster gökyüzünde seyret, ister gözlerimde :
"körler onları görmese de, yıldızlar vardır," – dedi...

7

Bu bahçe, bu nemli toprak, bu yasemin kokusu, bu mehtaplı gece
pırıldamakta devâmedecek ben basıp gidince de,
çünkü o ben gelmeden, ben geldikten sonra da bana bağlı olmadan vardı
ve bende bu aslın sureti çıktı sadece...

İkinci Bölümden :

3

Ömür gelip geçiyor, vakti ganimet bil uyanılmaz uykulara varmadan :
yâkut şarabı billûr kadehe doldur, seher vaktidir ey delikanlı uyan...
Perdesiz, buz gibi odasında uyandı delikanlı,
gecikmeyi affetmeyen fabrikanın canavar düdüğüydü uğuldayan...

4

Geçmiş günün hasretini çekmem
– yalnız bir yaz gecesi bir yana –
ve gözümün son mavi pırıltısı bile
gelecek günün müjdesini verecek sana...

Pirayeme Rubailer'de hem klasik edayı koruma bakımından, hem de diyalektik materyalist düşünceyi yansıtma bakımından çok başarılı olan, Osmanlı söylemini biçemleştiren örnekler ağırlıktaydı, ama arada bu sonuncu dörtlük gibi biçimi, dili, üslubuyla tam anlamıyla çağcıl, süssüz, pırıl pırıl örnekler de vardı.

Üçüncü Bölümden :

1

İnsan
ya hayrandır sana, ya düşman.
Ya hiç yokmuşsun gibi unutulursun
ya bir dakka bile çıkmazsın akıldan...

2

Çürüksüz ve cam gibi berrak bir kış günü
sımsıkı etini dişlemek sıhhatli, beyaz bir elmanın.
Ey benim sevgilim, karlı bir çam ormanında nefes almanın
bahtiyarlığına benzer seni sevmek...

Nâzım Hikmet'in böylesine başarılı bir çalışmayı niçin önceden tasarladığı gibi sürdürmediği, neden yarıda bıraktığı bilinmiyor. "Şimdiye kadar gerek şark, gerekse garp edebiyatında yapılmamış olan" bir şeyi, "yani rubailerle Diyalektik Materyalizmi verme"yi denemiş, başarmış, övgüler almıştı. Ama 100 yerine 23 dörtlük yazdı, "satirik rubailer"i denemedi bile.

Kıpır kıpır bir yaratıcılık gücüyle yerinde duramıyor, daldan dala atlıyor, sürekli yeni şeyler tasarlıyor, büyük bir hızla çalışıyor, tasarılarının birini bitirmeden başka birine geçmek istiyordu. Bir işi bitirmeden başka bir işe başlamamasını söyleyen Piraye'yi bazen dinliyor, bazen dinlemiyordu.

Nâzım çok yumuşak görünür, kendisi için kaygılananların, özellikle de sevdiği kadının sözünü dinlermiş gibi davranırdı, ama sonuçta kimseyi kırmadan, darıltmadan, gönlü ne isterse onu yapardı.

1948 yılı ortalarına doğru oyun yazma isteği doğdu içinde. Oynanmalarına olanak olmasa da oyun yazmak istiyordu...

Kemal Tahir'e mektuplarından :

"Karar verdim, bu yaz en aşağı üç piyes çıkaracağım. Bir tanesine başladım, birinci perdesini bitirdim, temize çekiyorum, yarın ikinci perdeye başlayacağım. Bunun ismi : ***Ferhad ile Şirin.*** Bildiğimiz hikâyedeki dağ delmek bahsini aldım, o kadar. Geri tarafı, ana şahıslar kalmak, esas kalmak üzere başka türlü. Teknik bakımından, çok eski ve artık kullanılmayan 'monolog'lardan, bunları geliştirip faydalanıyorum. Mesela, yalnız bir insan değil, aynı sahnede, birbiri ardında iki üç insan 'düşünüyorlar',

bu düşünceleri monolog halinde veriyorum. Sonra iki insan karşılıklı 'düşünüyorlar'. Hasılı romanlardaki içten gelen muhavereyi bu suretle piyese tatbik etmeye çalışıyorum. Fena olmuyor. Zannıma kalırsa pekâlâ da istikbali olan bir imkân. Yeter ki aktör bu iç muhavereyi, 'düşündüklerini' monoton, yani tonsuz, kuru bir kafa sesiyle söyleyebilsin. Bir şey daha yaptım, masal unsurunu tamamen fonda bıraktım ve masal imkânlarından ancak semboller bahsinde faydalandım, ona karşılık esas itibariyle realist çalıştım. Dil bahsinde de daha ziyade stilize, ama çok hafif stilize olmak şartıyla eski turnürleri kullandım. Sonra tirad yok gibi. Hasılı benim için hem eğlenceli, hem çoktan beri uğraşmadığım bir sahayı ele almakla yeni bir iş oluyor."

Başka bir mektuptan :

"Ben, *Ferhad, Şirin, Mehmene Banu ve Demirdağ Pınarının Suyu* diye biraz acayip bir isim koymak icabettiğini sandığım piyesin ikinci perde, birinci tablosunda, Ferhad'la Şirin'in baş başa aşk sahnelerinde bir haftadır bocalayıp duruyorum. Piyeste de olsa, Piraye'den başkasına sevda sözleri söylemek ne zor şey! Zaten, şiirde nispeten kolay olan sevda faslı, nesirde çok müşkül iş, hele piyeste." (16 Temmuz 1948)

Yazdığı oyunu önce pek beğenmemişti :

"Ben *Ferhad'la Şirin*'i bitirdim. Pek iyi bir şey olmadı, yani çok daha iyi olabilirdi."

Ama on gün kadar geçince daha bir beğenir gibi olmuştu :

"Geçen mektubumda da yazdığım gibi *Ferhad'la Şirin* bitti. Yazmadan önce bu mevzuu o kadar kuvvetle duymuştum ki yazarken hayal inkisarına uğradım, olmuyor diye, fakat hepsi bitip de, hatta üçüncü perdeyi bile öfkeyle bitirmiştim, fakat hepsini baştan aşağı ve aradan on gün geçtikten sonra okuyunca, kendi tarzında, kendi imkânları içinde ve hatta getirdiği ve üzerinde durulabilir, işlenebilir yeni sahne imkânlarıyla pek de fena olmadığını gördüm ve ne yalan söyleyeyim, hafif tertip sevindim."

Ferhad ile Şirin'in yazıldığı 1948 yılı Nâzım'ın çok ilginç olaylar yaşadığı bir yıldı.

Piraye'ye oyunu anlattığı mektupların zarflarındaki tarihlere bakılırsa, *Ferhad ile Şirin* 1948 yılının haziran ile ekim ayları arasında yazılmıştı. Kemal Tahir'e, "Piyeste de olsa, Piraye'den başkasına sevda sözleri söylemek ne zor şey!" diyen şairin, bu oyunu bitirdiği günlerde, dayı kızı Münevver Berk ile ilişkiye girdiği de bir gerçek.

Bir de Piraye'ye yazılan mektuplardan izleyelim *Ferhad ile Şirin*'in yazılışını :

"Ferhad ile Şirin diye bir piyes yazmak istiyorum. Ferhad ile Şirin hikâyesini bilirsin, değil mi? Ben onun yarısını esas olarak alıyorum. Mevzu kısaca şu oluyor : Şehrin sultanı Mehmene Banu'nun kız kardeşi Şirin, köşklerinin nakışını yapan nakkaş Ferhad'a ve Ferhad da ona âşık oluyor. Şirin'in dadısı bunu Mehmene Banu'ya bildiriyor, Mehmene Banu da Ferhad'a âşıktır, fakat kız kardeşini çok sevdiği için, bu kardeş aşkıyla Ferhad'a duyduğu aşk arasında bocalıyor, nihayet hıncı Ferhad'a çevriliyor ve delikanlıyı bir imkânsızlık içinde mahvetmek için şöyle bir teklifte bulunuyor : Şirin'i sana bir şartla veririm, şehre su akıtırsan. Çünkü şehir susuzluk sıkıntısı çekmektedir ve suyun şehre bir dağdan akıtılması icabetmektedir. Ferhad şartı kabul ediyor ve Şirin'in aşkıyla dağı delmeye başlıyor, bir taraftan dağı deliyor, bir taraftan kayaların üstüne Şirin'in resimlerini yapıyor, bu iş böyle senelerce sürüyor ve Ferhad'ın Şirin'e karşı duyduğu aşk, şehre ve insanlara su vermek, dağı delip suyu akıtmak idealine çevriliyor – bu aralık Mehmene Hatun ölmüştür, Şirin'le Ferhad'ın evlenmelerine engel kalmamıştır, fakat Ferhad başladığı büyük işi yarıda bırakamayacak kadar bu işe bağlanmıştır, hastadır, yorgundur, fakat dağı delmeye devam etmektedir, ve nihayet suyun şehre aktığı müjdesini aldığı anda büyük emeline kavuşmuştur ve büyük işinin başında Şirin'in kolları arasında ölür.

"İşte Ferhad ile Şirin hikâyesini böyle bir temaya esas aldım. Mevzu anlatılınca, hele böyle kısaca anlatılınca belki pek anlaşı-

lamıyor, fakat bu mevzuu öyle kuvvetle duyuyorum ki iyi bir şey olacağını sanıyorum. Mesele bir tek insana karşı duyulan aşkla insanlığa, insanlığın hayrına karşı duyulan aşkın mücadelesi değil, bir vahdet teşkil etmeleri. Sonra insanla tabiat arasındaki münasebeti de dilediğim gibi verebileceğimi sanıyorum. Şimdi ne desem boş, yazmalı, bakalım nasıl olacak?"

Başka bir mektuptan :

"Sevgilim, bir tanem,

"Ferhad ile Şirin hikâyesi, asıl metinde benim geçen sefer sana yazdığım gibi değildir. Yalnız, Ferhad'ın nakkaş olması, Şirin'in Mehmene Banu adında bir kadın hükümdarın kardeşi oluşu ve bir de Şirin'e yaptırılan köşke su getirilmesi için Ferhad'ın dağı delmesi vardır. Sonra maceralar uzar gider. Ben şu yukarda söylediğim şeyleri kitaptan aldım. O kadar. Gelecek mektubumda birinci perdeyi yollayacağım. Çünkü birinci perdeyi bitirdim. Temize çekmesi kaldı. Doludizgin ve zevkle çalışıyorum. Tiyatro tekniğinde, çok eskiden kullanılıp da sonra vazgeçilen bir unsuru geliştirip tatbik ettim, fena da olmadı sanıyorum. Masal unsurunu fona aldım, bu unsurun bilhassa sembolik ifadesinden faydalandım, fakat realist çalıştım. Tuhaf bir tezat oldu. İlk perdeyi bir iki güne kadar gönderirim, cevabını, nasıl bulacağını çıldırasıya bir merakla bekleyeceğim..."

Başka bir mektuptan :

"*Ferhad ile Şirin*'in artık hepsini okumuş olduğuna göre, canın çektiği bir zamanda, yorgunluğunu biraz daha az hissettiğin bir günde, bana bu küçük kitapçık hakkında düşündüklerini yazarsan bahtiyar olurum, çünkü onun içine, şöyle uzaktan uzağa da olsa, biraz da kendi maceramızı – farkına varmayarak – koymuşum. Bunu, yazı bitip de baştan okuduğum zaman anladım."

Başka bir mektuptan :

"*Ferhad ile Şirin*'i ilkönce başka türlü bitirmek niyetindeydim, üçüncü perdeyi de iki sahne yapmak istiyordum. İkinci sahnede,

yani üçüncü perdenin ikinci sahnesinde, suyun çeşmelerden akışını ve Ferhad'ın Şirin'in kucağında ölüşünü yazacaktım. Fakat sonra düşündüm, hem esas fikir itibariyle piyes üçüncü perde birinci sahnede bitiyor, hem de Ferhad'la Şirin'de seninle bana benzeyen bir taraf var ki, adeta kendimi, sana kavuştuğum anda senin kucağında öldürmüş gibi olacaktım, buna gücüm yetmedi. Bana mektup yazdığın zaman *Ferhad ile Şirin*'den biraz daha tafsilatla bahsedersen, mesela en çok hangi taraflarını beğendiğini, nerelerine takıldığını yazarsan çok sevineceğim. (...)

"Biz yine *Ferhad ile Şirin*'den bahsedelim. Dedim ya esas fikir itibariyle orda bitmesi lazım, hem zaten henüz çeşmelerden su akmadı ve insanlar ümitle, hayranlıkla Ferhad'ın gürzünün sesini dinlemekle meşguller.

"Oğlum, kızım ve İzgen de piyesi okudular mı? Onların da – gençliğimizin en iyi örnekleri olmaları bakımından – ne düşündüklerini öğrenmek isterdim. Tuhaf değil mi ben bu *Ferhad ile Şirin*'i adeta korka korka yazdım, yazarken de beğenmedim, ancak bittikten ve baştan aşağı okuduktan ve senden her perde için gelen teşvik ve beğenme seslerinden sonra iyi bir şey yaptığımı anladım. Hakikaten fena olmadı galiba? Bak hâlâ içimde bir galiba var! Çünkü ne kadar duydum, bu mevzu nasıl içimde yaşadı ve onu içimde olduğu gibi aksettiremeyeceğimden nasıl üzüldüm bilemezsin. Hani Ferhad bir yerde Şirin'e : Biz ancak hasretimizin binde birini koyabiliriz laleye, diyor ya. İşte öyle olacak, ben de ancak bu piyese kendi içimdekinin binde birini koyabileceğim diye üzüldüm. Yine hepsini koyamadım, fakat anlıyorum ki hiç olmazsa yüzde birini koymuşum."

Bu satırları içeren mektubun Nâzım'ın Piraye'ye yazdığı mektuplar arasında çok özel bir yeri olduğu kanısındayım.

Oyunun son sahnesini niçin yazmadığını anlatırken, "Ferhad'la Şirin'de seninle bana benzeyen bir taraf var ki, adeta kendimi, sana kavuştuğum anda senin kucağında öldürmüş gibi olacaktım, buna gücüm yetmedi," diyor. Mektubun sonuna ise aftan, hasretinden söz edip bir de şiir eklemiş :

"Sevgilim, sağdan soldan af haberleri geliyor. Ben hiçbirine inanmıyorum, fakat bir yandan da bir hasretim sana, bir hasretim, bir hasretim, akıl almaz.

"İşte sana bir şiir :

Öküzlerimin boynuzlarında ağarırken ortalık
toprağı sürüyorum sabırlı bir kibirle.
Çıplak ayaklarımda toprak nemli ve ılık.

Pazılarımda pırıltılar,
demir dövüyorum öğleye kadar,
kırmızıya boyanıyor karanlık.

Yapraklarında yeşilin en güzeli,
zeytin devşiriyorum ikindi sıcağında,
üstüm başım, yüzüm gözüm ışık.

Her akşam mutlaka misafirim var,
kapım bütün şarkılara
alabildiğine açık.

Geceleyin suya dizboyu girip
çekiyorum denizden ağları :
yıldızlarla balıklar karmakarışık.

Benden sorulur oldu
dünyanın hâli artık :
insan ve toprak, karanlık ve aydınlık.

Anladın ya işim başımdan aşkın,
anladın ya, gülüm,
ben sana âşık olmakla meşgulüm...

"Seni ve çocuklarımı hasretle kucaklar, mektubunu bekler mübarek ellerinden öperim, karıcığım.

"Bak, sana elimin resmini çizdim. Öyle geldi içimden. Sana kendimden bir şey yollamak istedim, şiirden, falandan daha bana ait bir şey."

Kâğıdın üstüne elini koyup kalemle çevresini çizmiş, içine de el yazısıyla yukardaki sözleri yazmıştı.

Bu mektup, ilk okuyanlara çocuksu bir duygululuk taşıyan, çok içten, özlem dolu bir mektup gibi göründü. Ama bir süre sonra, Nâzım'ın iç dünyasında bir türlü çözümleyemediği karmakarışık duyguların göstergesi olduğu anlaşıldı.

Çünkü mektuptaki şiir Piraye için yazılmamıştı.

"Senin için yazdığım" filan demiyor, sadece "İşte sana bir şiir" diyordu.

Daha sonra Münevver Berk için yazdığı başka şiirlerde de geçen "gülüm" ünlemesi bu şiirin kime yazıldığının çok açık bir kanıtıydı. Şair on beş yıllık karısına "ben sana âşık olmakla meşgulüm" diyerek şiirsel bir incelik göstermiyor, yeni sevdalandığı kadına sesleniyordu.

Nâzım Hikmet 1948 Ekiminin başlarında *Sabahat* adlı ikinci oyununu da yazıp bitirdi. Bu gerçekçi bir oyundu, konudan çok ayrıntılar üstünde duruluyor, alt tabaka insanlarının aykırı duyarlıkları işleniyordu. Yer yer bayağılaşan sevda konuşmaları biçemleştirilerek benzersiz bir ilkel dil oluşturulmuştu.

Şair bu dönemde yazdığı üçüncü oyunu *Yusuf ile Menofis*'i ise, 1949 Kasımında Çorum Cezaevi'nden Nevşehir Cezaevi'ne gönderilen Kemal Tahir'e şöyle anlatıyordu :

"*Kıssa-i Yusuf Aleyhüsselam* diye bir piyese çalışıyorum. Ele *Tevrat*'taki Yusuf'u aldım. Bilirsin ki, *Tevrat* ve sonraki kitaplar, menkıbe bahsinde, İbrahim ailesinin asırlarca süren çok meraklı, korkunç derecede realist (bir bakımdan tabii) macerasını hikâye eder. İbrahim ailesinden, gerçekten de çok şayanı dikkat insanlar gelmiş dünyaya. Bu kadar ihtiraslı, bu kadar akıllı, bu kadar

korkak, bu kadar asi, bu kadar kurnaz, bu kadar gaddar, böylesine eziyet çekmiş ikinci bir aileye rastlamak zordur sanıyorum. Her ne hal ise, ben onlardan Yusuf'u aldım. Tarihe göre, malum ya, Yusuf hikâyesi, Musa da dahil, sadece efsane, fakat yine tarihe göre, yetmiş kadar İbrani'nin Mısır'a hicret ettikleri sabit. O devir Mısır'da bir de ecnebi istilası var. Yine tarihe göre o devir, Mısır'da sosyal kaynaşmalar devri. Yani efsaneyle tarih birleşince çok dikkate değer bir Yusuf ve çok dikkate değer bir Mısır muhiti çıkıyor ortaya. Ben, elden geldiği kadar hem *Tevrat*'a, hem de tarihe sadık kaldım. Efsane, Zeliha'yı pek gölgede bırakır, hatuncağızı biraz aydınlığa çıkardım, sonra Yusuf'un zıddı bir tip, Menofis adında bir Mısırlı duvarcıyı ele aldım. Yusuf'un ana hattında ve *Tevrat*'a göre mahiyeti şu : Kabilesine gayetle bağlı, bu bir; sonra, Rabbin ona gösterdiği rüyaların gerçekleşmesi, yani demetinin önünde demetlerin eğilmesi için, köleliğini kölelerin üstünde hükümran olmak için kullanan, iradeli, kurnaz, müzevir, ve nihayet Mısır'da Firavun'dan sonra en büyük adam mertebesine çıkabilen ve Mısır toprağını ve halkını Firavun'a satan muhteris. Diğer taraftan Zeliha'ya deli gibi âşık, diğer taraftan iktidarının en yüksek mertebesine ulaştığı zaman kendini kara yılan gibi yalnız hisseden Menofis ölürken, Yusuf'a şöyle der : 'Sen *Tevrat*'a göre 110 yaşında öleceksin, bense kırk yaşında ölüyorum. Halbuki ikimiz de binlerce yıl yaşayacağız. Sonra, binlerce binlerce yıl sonra sen artık bir daha dirilmemek üzre öleceksin, bense yaşamakta devam edeceğim. Yaşamak güzel şey. Firavun ve Rab seninle olsun Yusuf, hayat benimledir.' İşte epeyi kafanı şişirdim galiba, Kemalciğim, Fakat bu Yusuf beni epeyi oyaladı, bir taraftan Mısır tarihini yeni baştan okudum, bir yandan *Tevrat*'ı bir kere daha devrettim. Tabii, aşk sahnelerinin sözlerine Süleyman'ın *Neşideler Neşidesi*'nden parçalar almayı unutmadım. Sana bir şey söyleyeyim mi, Hazreti Süleyman ayarında lirik, sevda şairi ne gelmiş, ne gelecek. Hayvanların dilinden anlar mıydı, anlamaz mıydı, bilmiyorum, fakat hani anlardı diyesim geliyor, öylesine şair adamcağız ki hani taşın toprağın dilinden dahi anlardı demek yalan olmaz. Daha ne yazayım?"

Gene Nevşehir Cezaevi'ndeki Kemal Tahir'e yazdığı 30 Şubat 1950 tarihli mektubunda ise oyunu daha bitiremediğini, ama bir ay içinde bitireceğini sandığını söylüyordu :

"*Yusuf Aleyhüsselam* piyesinin imkânları hakkında yazdığın güzel sözlere teşekkür ederim. Onu henüz bitiremedim, fakat bu ay içinde bitiririm gibime geliyor. Fena bir şey olmadı sanıyorum."

Nâzım Hikmet'in bunalımlar geçirerek yaşadığı, ne yapacağını bilemez duruma geldiği bir dönemde bile çalışma, oyununu bitirme özlemi içinde olduğu görülüyor.

Bu mektuptan bir ay sonra açlık grevine yatacak...

1948 yılı sonlarına doğru, Piraye'den ayrılmaya kalkacak kadar tutkuyla sevdalandığı dayı kızı Münevver Berk'in, af olasılığının kalmaması üzerine 1949 yılı başında kocasına dönmesi; arkasından Nâzım'ın Piraye'yi yeniden kazanmak için yaptığı girişimlerin sonuç vermemesi çok yıpratıcı olaylardı.

1949 yılı şairin cezaevinde geçirdiği en korkunç yıl oldu.

Yalnızlığın acısıyla kıvranırken, tazelenen af haberleriyle birlikte 1950 yılının şubat ayında Münevver Berk'in bu kez kocasından ayrılmaya kararlı olarak ikinci kez gelişi ise, zaten iyice alevlenmiş olan dışarı çıkma özlemini büsbütün körükledi.

Müzehher Vâ-Nû'ya yazdığı 18 Ekim 1949 tarihli mektubunda şöyle diyordu :

"Çocukların ateşle oynamaları nasıl tehlikeliyse, hapislerin de dışarıya çıkma ümidiyle oynamaları öyle tehlikelidir. Ben şu kadar yıldır bu korkunç oyuna kendimi hiç kaptırmamıştım, halbuki şu on beş yirmi gündür, ilkönceleri farkına varmadan, sonra acayip, mazoşist bir ısrarla bu oyunu oynamaktayım ki, maazallahı teâlâ, mum ışığında yanan pervaneler gibi, kanatlarımı – ki zaten yarı yarıya yanıktırlar – büsbütün tutuşturup kül edeceğim diye ödüm kopuyor. Hani bazen tımarhaneyi boylayacağım diye ürküyorum. Çok komik şey ama, bir dönüm devreme rastladığı

için, bir hatuncağızın köküme salladığı balta canıma adamakıllı okumuş. Yine başladın, diyeceksin. Bitirmedim ki başlayayım, bitirmenin bir tek yolu var, bak ondan sonra lafını eder miyim?"

Bu dönemde Nâzım'ın ne büyük bunalımlar yaşadığını annesi Celile Hanım oğlundan gizli olarak yazdığı bir mektupta Vâlâ Nureddin Vâ-Nû'ya şöyle anlatıyordu :

"Sevgili oğlum Vâlâ,

"Şimdi çocuğun yanından geliyorum. Hastalığı nevrasteniye döndü. Mükemmel melankoli, nevrasteni nöbetleri içinde çırpınıyor. Bundan bir ay evveli arkadaşı intihar etmesine mani olmuş. Revirden uyku ilacı almış, yatarken, bütün tüpü içerken yakalanmış. Fakat çok rica ederim, bunu doktordan başkasına söylemeyiniz. Size bunu yazdığımı duyarsa beni affetmez. Üç senedir maneviyatım düşüyor, kabili yaratışım azalıyor, yazamıyorum, paçavra haline geleceğim, nebata döneceğim, iyisi mi öleyim, diyor. Bu halini kimseye söylemek istemiyor. Kimse duymasın, izzetinefsime dokunur, diyor. Uyku uyuyamıyor, yiyemiyor. Belki kanı da azaldı. Bana bir sıkıntılı gününde, intihar edeceğim, kendini buna alıştır diye sana söylüyorum, dedi. Doktora söyle dedim, söylemiyor. Gider herkese paçavraya dönmüş bir adam der, diyor. Mükemmel nevrasteni, günün birinde intihar edecek. Bu kapalı hayata tahammülüm artık kalmadı, ölüp kurtulmak istiyorum, diyor. Yavrum, acaba bu halin tıbben çaresi var mı? Doktora siz vaziyeti anlatın, ama benim tarafımdan ele verildiğini çocuğa söylememeli, beni affetmez. Günden güne vücudu düşmede, acaba bir çare bulabilecek miyiz, yoksa elimizden uçup gidecek mi? Ben kaybedeceğiz diye korkuyorum. 30 nisanda İstanbul'a döneceğim. İntiharıma kendini alıştır, diyor. Çok ıstırap çekiyorum, paçavralaşmam beni mahvediyor, yazma kudretim gittikten sonra, niye yaşıyayım, diyor. Çok üzüntüdeyim, şaşırdım kaldım. Nimet Hanımdan bir mektup aldım. Doktor parası için üzülme, diyor. Samiye de mektubunda 200 lira verebileceğini söylüyor. Nimet Hanımla konuşunuz yine. Doktor için, yalnız paraya değil, hatıra da ihtiyaç var. Nimet Hanım, Halide Edip Hanımla da ko-

nuşacak. Bu nevrasteni her şeyi bastırdı, acaba işimize yarar mı? Hastahanede yatmaktan tiksiniyor. Hapishanelere ait hastahane koğuşları cehennemdir, diyor. Bana yegâne kurtuluş ölümdedir, diyor. Yedi seneye kadar tahammül ettim, beş senedir düşüyorum, diyor. Kimseye söylemiyor, benimle dertleşiyor. Mimi meselesine bir son kurtuluş ümidiyle sarılmıştım, o da koptu büsbütün fena oldum, diyor. Aman Vâlâcığım beni ele verme. Doktor kendiliğinden nevrasteni tedavisine baksın. Yanında revirin bakıcısı olan Vehpi'ye sormalı; krizlerinde bağırıyormuş, kendisini parçalıyormuş. Bunları arkadan öğrendim.

"Siz de arkadan Vehpi Beyden malumat alınız. Acaba İstanbul'da veya başka bir yerde bir sanatoryumda tedaviye müsaade ederler mi? Bana kalırsa çocuğu kaybetmekteyiz. Sizden çoktandır mektup almıyormuş, ona da sıkılıyor.

"Şaşırdım kaldım. Güzel kızımın gayet güzel gözlerinden öperim. Samimiyetle gözlerinizden öperim."

Celile Hanım, Vâlâ Nureddin'i harekete geçirmek için durumu bir anne duyarlığıyla oldukça abartıyordu. Nâzım'ı uzman bir doktora muayene ettirmek, İstanbul'daki bir sanatoryuma aldırmak için dostlarının bir şeyler yapmasını istiyordu. Ama söyledikleri büsbütün gerçek dışı da değildi.

Münevver Berk'in kocasından ayrılıp onunla evlenmeye kararlı olarak bu ikinci gelişi, iç dünyası kararmış şairi bir yıl boyunca yaşadığı dayanılmaz yalnızlığından kurtarmış, ama dışarı çıkmak için ölümü bile göze alacak hale getirmişti.

Nâzım Hikmet sevdiklerinin, dostlarının ilgisine doymayan bir insandı. Cezaevinde bulunduğu yıllar boyunca birçok kişiyle mektuplaşmış, kendisine daha sık mektup yazmadıkları için herkesten şikâyetçi olmuştu. Yayımlanmış olan kitaplara bakılırsa Piraye'ye 581, Kemal Tahir'e 243, Vâ-Nû'lara 129 mektup yazmış. Bu sayılar aslında herhalde daha fazlaydı, çünkü arada çalınan, kaybolan, yırtılıp atılan mektuplar da olmuştur.

Şairin yazdığı bir mektuba yanıt almadan yeni bir mektup yazmadığı, karşılıklı yazışmayı onur sorunu yaptığı da biliniyor. Demek ki ona Piraye en az 580, Kemal Tahir 242, Vâ-Nû'lar da 128 mektup göndermişlerdi. Ama Nâzım hep az yazdıklarından şikâyet etti. Daha çok yazmalarını istedi, ayrıca Piraye'den de, Vâ-Nû'lardan da, öbür yakınlarından da daha sık kendisini görmeye gelmelerini istedi.

Bir yanıyla bütün dünyayı kucaklarken, bir yanıyla yalnızlık içinde kaldığını söylerdi. Bu yalnızlık duygusundan onu kurtarmak kolay değildi.

Hangi kentin cezaevinde yatıyorsa Piraye'nin de o kente yerleşmesini, görüşme günlerinde kendini görmeye gelmesini istiyordu. Dayısı Ali Fuat Cebesoy'un her gün görüşmelerini sağlayacağını, hatta arada bir eve çıkmasına bile izin alacağını umardı. Bunu Çankırı'da denediler, ama olmadı. Her gün görüşmeleri sağlandıysa da, eve çıkma izni alınamadı. Ayrıca Piraye iki ay Çankırı'da kaldıktan sonra, çocuklarından uzakta yaşayamayacağını anladı.

Nâzım İstanbul'a yakın bir cezaevine, örnekse siyatikleri için kaplıca tedavisi gerektiği ileri sürülerek Bursa Cezaevi'ne aktarılırsa ellerine para geçtikçe Piraye gelip birkaç gün oradaki otellerde kalır, sonra gene çocuklarının yanına dönerdi. Böylece otelde buluşmaları da sağlanmış olurdu.

Başlangıçta bu olanaktan kolayca yararlandılar. Bursa Cezaevi Müdürü anlayışlı, olgun bir insandı.

11 Nisan 1941 günü, Erenköylülerle Çamlıcalıların hep birlikte Çekirge'deki bir otele geldikleri, bahçede uzun bir masa kurup kır yemekleri yedikleri gün, sevdiklerinin, dostlarının arasında Nâzım ne kadar mutlu olmuştu.

Önceleri otel buluşmalarını sıklaştırabilmelerinin tek önemli engeli parasızlıktı. Piraye'nin yol parası, otel parası, Nâzım'ın banyo parası az tutmuyordu.

Sonraları başka engeller de çıktı. Dayı Paşanın yardımıyla bu engelleri bazen aştılar, bazen aşamadılar.

Nâzım'ın banyo için otele gönderilmesi, orada karısıyla buluşması yüzünden cezaevi müdürlerinin, jandarma komutanları ya da müfettişler karşısında güç durumlarda kaldıkları oldu.

Nâzım'ın Piraye'ye, Kemal Tahir'e yazdığı mektuplardan bunları izlemeye çalışalım.

27 Mart 1942'de karısına şöyle yazıyordu :

"Bugün galiba altı aydan beri ilk defa dışarı çıktım. Servinaz'a gittim. Banyo yapacaktım. Doluyrnuş, banyo yapamadım. Mamafi senin belki yakında geleceğini söyledim. (...) Servinaz'a gitmek yaralarımı deşti. Velhasıl şimdi sana bunları yazarken pek mahzunum."

Ellerine para geçmiş olmalıydı ki, bir ay bir hafta kadar sonra, 2 Mayıs 1942 tarihli mektupta şu sözler yer alıyordu :

"Sevgilim.

"Ben on gün cennette, manzarası basık bir tavan, dar pencereler, fakir bir karyola, iki iskemle ve küçücük bir oda aralığından ibaret olan fakat dünyanın ve 'ahretin' en güzel nimetini muhafaza eden bir acayip cennette yaşadım. İnciler, ama harikulade inciler nasıl biçimsiz istiridye kabuklarının içindeyseler, benim ve dünyanın en güzel incisi de böyle bir kabuktaydı. Ben on gün dünyanın en bahtiyar insanı ve erkeği idim. Şimdi bu on günün hatırası bile beni on yıl mesut etmeye kâfidir."

Dört ay sekiz gün sonra yazılmış, 10 Eylül 1942 tarihli mektupta da benzer bir coşku yaşanıyordu :

"Canım karıcığım,

"Ağzımda nefis ve benden başka bu dünyada hiçbir insanın yemediği ve yiyemeyeceği bir yemiş tadı var. Karımın bu kadar güzel dudakları olduğunu anlamam için 40 yaşına gelmekliğim ve fasılasız beş seneye yakın hapiste yatmaklığım lazım geliyormuş. Bu bakımdan ne kırk yaşına geldiğime müteessirim, ne de

hapiste yattığıma. Böyle bir tadı duyabilmek için bu ödenen şeylerden fazlası da verilebilinir.

"Yüreğim ezik, karıcığım. Bu sefer seni görmem, sana dokunmam, seni işitmemle seni kaybetmem bir oldu. Çok kısa ve biraz da kederli bir rüya görmüş gibiyim. Kederi bilhassa hemen uyanacağımı daha rüyanın ilk anından itibaren bilmekliğimden geliyordu."

Aralık ayındaki bir buluşmalarından sonra yazılan mektupta ise kötü bir haber vardı :

"Yeni gelen jandarma yüzbaşısı beni kelepçesiz ve silahsız banyoya götürüp seninle konuşturdular diye jandarmalara yapmadığını bırakmamış. Mamafi bu meseleyi halletmeye çalışacağım."

3 Ocak 1943 tarihli mektubundan :

"Yarın pazartesi, belki sen burdasın, sesini telefonda işiteceğim ve sevincimden haykırmamak için kanatıncaya kadar dudaklarımı ısıracağım."

Gene 1943 yılının ilk aylarında, Kemal Tahir'e :

"Piraye'yi çoktandır gördüğüm yok. Fakat sık sık mektuplaşıyoruz. Birbirimizi günden güne seviyoruz, birbirimize günden güne âşık oluyoruz, burjuvazinin bana yaptığı biricik iyilik beni mütemadiyen karıma hasret yaşatarak ölünceye kadar ona âşık kalmamı temin etmek oldu."

Mayıs sonlarına doğru Piraye'ye :

"Ben, sen gittin gideli, hâlâ kendimi toparlayıp şöyle bir doludizgin çalışmaya başlayamadım. Mamafi yarından itibaren dizginleri kasıyorum."

Anlaşılan artık otelde değil, cezaevinde görüşüyorlardı. Görevlilerden bazılarına Ali Fuat Cebesoy'un dolaylı baskıları gerçi etkili oluyordu, ama doğrudan doğruya bir emir verilmesi ola-

naksızdı. Ayrıca bir değil, birçok görevli vardı, hepsi de değişik kafada, değişik ast üst ilişkileri içinde insanlardı.

1943 yılının ağustos ayı başlarında Piraye'ye yazdığı bir mektupta şöyle diyordu Nâzım :

"Sen buraya gelirsen ben yine otelde konuşmayı temin ettim. Sağ olsun bizim Müdür bu hakkım olan işle uğraştı. Yalnız sana arabayla geleceğim, biraz masraf olacak. Adam sen de. Çalışır, onu da açıktan çıkartırım. Mamafi Rahmi Beyden de Valiye bir mektup gelseydi, herhalde her zaman için daha sağlam olurdu."

Rahmi Bey Bursa Valisi'ni tanıyan, annesinin teyze kızıyla evli eski bir valiydi. Nâzım o bir mektup yazarsa kendisine engel olmamaları için Vali'nin görevlileri uyaracağını düşünüyordu. Cezaevi Müdürü izin verdikten sonra araya başkaları girmemeliydi.

Piraye ise bütün bu olaylardan bayağı tedirgin olmuş, hele Nâzım'ın kendisine, otel parası bulamazlarsa cezaevindeki bir gardiyanın evine gelip kalmasını önermesine son derece alınmıştı. Bu onu, elimin altında olsun diye, ne idüğü belirsiz bir adamın önüne sürmekti. "Cumhuriyetin yirminci yılında af bekleniyor, o zaman evimizde kavuşuruz birbirimize," deyip çıkmıştı işin içinden.

Gene 1943 yılı ağustos ayında yazdığı bir mektupta şair karısının gösterdiği bu tepkiye karşı şöyle diyordu :

"Peki, af olmazsa ben seni göremeyecek miyim, hem, mesela, bugünlerde tercüme parasını alırsak, sen ne diye af olacak mı, olmayacak mı diye bekleyeceksin, böyle şeye bel bağlanır mı, beni hiç mi göresin gelmedi? Paramız olursa gelmeyecek misin? Adeta içime dokunuyor. Demek beni özlemedi diyorum. Hele bir mektubunda : 'Oraya artık gelemem,' diyordun. Suzan'ın komşusu kız buraya mı gelmiş ne? Öyle iş olur mu? Suzan'ın dalga geçtiği delikanlının dalga geçtiği kız Bursa şehrine gelmiş diye ben ne diye seni görmemek gibi haksız ve müthiş bir cezaya çarptırılayım? Yani senin anlayacağın, şunu bunu dinlemem, şekerim, sevgilim, bir tanem, elimize toplıca para geçer geçmez

zatı âliniz haftasında, hatta yüzde yüz, on gün sonra af olacağını bilsek bile, mütehassir zevcinizi görmeye gelirsiniz. Bu böylece malumunuz ola, sultanım."

En kötü günleriydi bunlar. Birtakım engeller çıkarılmış, buluşmalarının tadı kaçırılmıştı. Piraye artık otele gelip bu oyunu oynamak istemiyordu.

Ayrıca araya Mehmet'in verem olması, Suzan'ın aşkları, nişanlanıp ayrılması gibi tatsız olaylar da girmişti. Mehmet dokuzuncu sınıftayken bu hastalığı farkına varmadan ayakta atlatmış, iki yıl sonra ise bir üşütme sonucu yatağa düşmüştü.

Nâzım, 1944 yılı başlarında, Kemal Tahir'e şöyle yazıyordu :

"Piraye'nin yüzünü görmeyeli bir yıl oldu. Bu da derdin büyüklerinden biri."

1944 Martında Piraye'ye :

"Bir aya kadar Maarif Vekâleti'nden avans almamız mümkün olacakmış. Yani anlıyorsun ya, bir ay sonra sana kavuşuyorum. Artık iki bir tanımam, gelirsin, gebereceğim hasretinden be karıcığım, ne laf anlamaz insansın, ölüyorum işte senin için."

1944 Nisanında Kemal Tahir'e :

"Piraye geldi. Bir hafta kaldı. Gitti."

1944 Temmuzunda ise Nâzım, "Ne güzel şey hatırlamak seni" diye başlayan, sonradan *21-22 Şiirleri*'nin başına koyacağı ünlü şiirini yazdı.

1944 Eylülünde Kemal Tahir'e :

"Piraye burdaydı. Bir hafta kaldı gitti."

27 Ekim 1944'te Kemal Tahir'e :

"Piraye dört gün kaldı gitti. (...) Piraye burdayken havalar hep yağmurlu gitti, resim çıkartamadık. (...) Piraye'yle ben boyuna

gençleşen ve tazelenen aşkımızla birbirimize her mektupta ilan-ı aşk etmekle meşgulüz."

1944 sonlarına doğru Kemal Tahir'e :
"Piraye hasta. Soğukla hiç arası iyi değildir, bu sene kömür alamadı, soba kuramadı, mangala kaldı, boyuna üşütüyor kendini. Tansiyonu da, gözleri de bozukçaymış."

1945 başlarında Kemal Tahir'e :
"Piraye bu sene gelemeyecek. Bir taraftan Memet'in hastalığı, bir yandan parasızlık."

Bir ay kadar sonra :
"Piraye iyidir. Yalnızlığı içinde, her gün biraz daha ferde değil, yığınlara yaklaşıyor."

Nâzım'ın karaciğer sancıları başlayınca :
"Piraye ablan bugünlerde gelecek. O da şu mahut karaciğerden henüz haberdar oldu."

1945 Mayısından sonra :
"Annem, Piraye, Samiye ve yeğenlerim Hikmet ve Ayşe, hepsi bir günde geldiler. İki gün kalıp gittiler."

1946'da Heyeti Sıhhiye raporu üzerine banyoya götürülüşü :
"Hapishanenin otomobiline biniyoruz, başta Müdür Beyimiz, bir gardiyan, bir jandarma ve bendeniz, meşhur gangster Nâzım Hikmet."

Kemal Tahir'e yazdıklarını 1948 sonlarına kadar tarayalım :

11 Temmuz 1946 :
"Piraye Yengen bildiğin gibi çoluk çocukla haşir neşir, oğlunun hastalığıyla, kızını evlendirememekle üzülür. Mamafi Memet imtihanlara girdi."

14 Ağustos 1946 :
"Piraye Yengen iki günlüğüne beni görmeye gelmişti."

1946 sonları :
"Piraye Ablan geldi, üç gün kaldı gitti. (...) Tam manasıyla verimsizim, tek satır yazı yazdığım yok. Zaten bu 1946 yılı benim için ölü bir yıl oldu."

27 Ocak 1947 :
"Piraye Yengen geldi. Bir gün kaldı. (...) Şu geçen 46 yılı kadar verimsiz bir yıl geçirmedim. Piraye diyor ki : 'Sen sanatta yeni işler yapmadan önce hep böyle az çok uzun yahut kısa süren krizler geçirirsin.' Belki bu da o krizlerden biridir."

26 Şubat 1947 :
"Piraye Ablan martta gelecek. Bir iki gün kalacak."

28 Mart 1947 :
"Senin mektup ve fotoğraflar bir gün önce gelselerdi Piraye Bacın da okumuş ve kendininkini almış olacaktı. O da senin gibi benim karaciğerle telaşa düştüğü için palas pandıras geldi."

1947 Mayısı :
"Sana cevapta geciktim. Mazeretimi söylersem hoş görürsün : Piraye Yengen geldi. Malum ya, hatunum ziyaretime geldiği zaman, hatta sana mektup yazmayı ihmal edecek kadar hodbin bir bahtiyarlığa kapılıyorum."

1947 Temmuzu :
"Piraye Ablan, Memet, Suzan geldiler, üç gün kalıp gittiler. Bu üç gün benim için cennette geçen üç gün oldu. Oğlum Memet koskoca, aslan gibi herif olmuş, fakat bir ciğerinin sönük olduğunu düşünmek havsalamın alamadığı bir işkence oluyor. Aklı fikri yerinde, sözünü sohbetini biliyor, hasılı tam istediğim gibi bir evlat. Kızım da pek güzelleşmiş, pek şeker, pek iyi kız."

17 Kasım 1947 :
"Piraye Yengen geldi, iki gün kaldı gitti."

1948 Martı :
"Şu benim angine de poitrine krizini, işi hiç de şişirmeden anneme yazmıştım, Piraye'ye yazmıştım, ikisi de pürtelaş geldiler. Bu kadıncıklarımızın, anamızın, karımızın, kız kardeşimizin elimizden çekmediği kalmadı."

16 Temmuz 1948 :
"Kadınlarımıza karşı en ufak bir siteme hakkımız yok, derim ama, Piraye'den mektup gecikince ben de küser, suratı asarım."

Mektuplardan çıkardığımız döküme göre konuşursak : Bursa Cezaevi'nde, Nâzım ile Piraye'nin, para buldukça, otelde en çok buluşabildikleri yıllar 1941 ile 1942 yılları olmuştu.

1943'te, mayıs sonlarına doğru, yalnız bir kez, cezaevinde görüşebilmişlerdi.

Nâzım'ın, dayısına, yakınlarına başvurarak banyoya istediği zaman gitme izni alması üzerine, 1944'ün nisanında bir hafta, eylülünde bir hafta, ekiminde dört gün Piraye gene Bursa'ya gelip otelde kalmıştı.

1945 başlarında ise, "Piraye bu sene gelemeyecek. Bir taraftan Memet'in hastalığı, bir yandan parasızlık," diyordu Nâzım. Ama mayısta karaciğer ağrıları başlayınca, annesi, kız kardeşi, karısı hep birlikte gelmişlerdi onu görmeye.

1946 Ağustosunda iki gün, yıl sonuna doğru üç gün Piraye gene Bursa'daydı. Ama artık Nâzım otele gelemiyordu.

1947 yılında ise, kısa sürelerle de olsa, beş kez görüşme olanağı bulmuşlardı : Ocakta bir gün, martta iki gün, mayısta iki gün, temmuzda üç gün, kasımda iki gün.

1948 Martında da angine de poitrine krizi geçirdiğini yazması üzerine Piraye ile Celile Hanım gene Bursa'ya koşmuşlardı.

Bu yılın sonraki aylarında Nâzım af haberleri arasında bir süre Piraye'siz kaldı. Gelen gideni de bayağı fazlalaşmıştı. Artık in-

sanlar onu görmeye gelmekten önceki dönemlerdeki kadar korkmuyorlardı. Yeni bir aşka yol açan da bu korkusuzluk oldu.

1948 yılının ekim ayı başlarında bir gün Bursa Cezaevi'ne romancı Peride Celal, Nâzım'ın sevgili Sare Teyzesinin kızı Ayşe Baştımar, Mustafa Dayısının kızı Münevver Berk geldiler.

Müzehher Vâ-Nû aracılığıyla, bir ön hazırlığı da yapılmıştı bu buluşmanın.

Piraye'yle nikâhlandığı günlerde, 1935'te, Nâzım'la Fransa'dan yeni dönmüş on sekiz yaşında serbest düşünceli bir genç kız olan dayı kızı Münevver Andaç arasında kısa süren bir yakınlaşma yaşanmıştı. 1945'te ise Münevver, Ressam Nurullah Berk'le evlenmiş, ondan Renan adında bir kızı olmuştu.

Kendisinden on beş yaş küçük olan, bu kumral saçlı, yeşil gözlü genç kadın, eski günlerde yaşadıkları yakınlaşmanın da anılarıyla Nâzım'ı hemen etkisine aldı. Yazışmalar, gidip gelmeler, fırsatları değerlendirmeler, kısa sürede tutkulu bir aşka dönüştü.

İkisi de evliydiler. Nâzım *Ferhad ile Şirin*'i yeni bitirmişti. Kemal Tahir'e bir oyunda bile Piraye'den başkasına sevda sözleri söylemeyi güç bulduğunu yazmasının üstünden çok geçmemişti. Dahası kısa bir süre önce gene Kemal Tahir'e Raşit Kemali'nin evliyken zamparalık yapmasını doğru bulmadığını yazmıştı :

"Senin de yazdığın gibi, ben bu işte ona ilk taşı atamam, çünkü aynı haltı ben de yedim. Bundan sonra böyle bir edepsizlik yapmamak istiyorum, bu cidden namussuzluktur, ama nihayet insanım ve kim bilir..."

Ne var ki Nâzım'ın yaptığı zamparalık filan değildi. Düpedüz âşık olmuştu. Yeni bir sevdanın itişiyle şiirler bile yazmaya başlamıştı. Kime olduğunu söylemeden. İki yöne çekilebilecek şiirler.

1948 ekiminde, bu aşk başlarken Piraye ortalarda yoktu :

"Piraye Yengen sekiz dokuz aydır gelemiyor, hem bir aralık hastalandı, hem de parasızlıktan. Buraya gelip gitmesi yine bir aylık geçim parasını harcaması demek."

YEŞİLİN AĞIRLIĞI

Şairin yeni sevda şiirlerinde yeşilin ağırlığı iyice göze çarpıyordu : "Yapraklarında yeşilin en güzeli"; "güneş duradursun yeşil entarinizde"; "sen güneşin altında yeşil gözlerinle"; "Soframda yeşil biber, tuz, ekmek."...

Vurulduğu kadını şöyle anlatıyordu : "Ben bir ceylana vuruldum / Ceylanların kara olur gözleri / Benimki yeşil ela"...

Tutulduğu sevdanın yeğinliğini ise şöyle :

> Siz, aydınlıkta öyle kımıldanmadan durun,
> güneş duradursun yeşil entarinizde,
> yaram birdenbire açıldı
> kan gövdeyi götürüyor bendenizde...

Nâzım ile Piraye'yi yakından tanıyanlar bu şiirlerin bir başkasına yazıldığını anlamakta zorluk çekmezlerdi.

Örnekse şöyle diyordu şair : "Ağlama kızım, / gözüne batacak sürmelerin."

Nâzım boyalı kadınlardan hoşlanmadığı için, gözlerine sürme çekmezdi Piraye.

1947 yılına doğru karısına yazdığı bir mektupta, "Bak ben nerdeyse kırk beş yaşında olacağım, ama erkeklik bakımından kendimi boğa gibi kuvvetli hissediyorum," diyen Nâzım Hikmet'in cezaevinde kendisine sokulan otuz bir yaşında genç güzel bir kadına sevdalanmaması olanaksızdı.

Ama bu yakınlaşmada girişimin kadından geldiği çok açıktı. Şair ona Beyoğlu'nda gezerken rastlamamıştı.

Olayın altında yatanları mektuplardan çıkarmaya çalışalım.

Vâlâ Nureddin Vâ-Nû, on üç yıl süren bir dargınlıktan sonra, karısı Müzehher Vâ-Nû ile Zekeriya Sertel'in yüreklendirmeleriyle, 1946 yılı başlarında, Bursa Cezaevi'ne, Nâzım'ı görmeye gitmişti. İki çocukluk arkadaşı aralarında hiçbir şey geçmemiş gibi kucaklaşıp ağlaşmışlardı. Bunu doğal olarak sürekli bir mektuplaşma izledi.

Nâzım Hikmet 1948 güzünde Müzehher Vâ-Nû'ya yazdığı bir mektupta şöyle diyordu :

"Yahu, bana bir mektubunda benim dayı kızını methü sena ettikten sonra : 'Sen de kıymetini takdir etmişsindir, etmedinse et emi?' diye bir şeyler yazdın. Bak aklımda kalmış. Ben dayı kızımı şöyle böyle on üç senedir gördüğüm yok. Buna rağmen, bilhassa son zamanlarda herkesten değilse de – birçoklarından – methü senasını işitiyorum. Sonra ara sıra bana mektup da yazıyor artık. Galiba beni görmeye gelecek de. Yani herhalde değerli bir kadın. Ve öyle oluşu beni bahtiyar ediyor. Sonra mesut da herhalde. Kocası da akıllı, kültürlü, yakışıklı bir adammış. Fakat bütün bunlar böyle ya, yani benim bunları takdir etmemişsem etmemi, hele böyle 'emi?' ile etmemi niye istiyorsun? Onu öyle samimi, adeta bana yahut Münevver'e bir yardımda, iyilikte, dostlukta bulunmak istiyormuşsun gibi yazmışsın ki, tesirini hâlâ hissettiğim için sana bunları yazıyorum."

Müzehher Vâ-Nû 1986'da *Bursa Cezaevi'nden Vâ-Nû'lara Mektuplar* adlı kitapta bu mektubu yayımlarken altına şöyle bir not düşmüş :

"Münevver'i çok beğeniyor, çok seviyordum. Hoş, zeki, kültürlü, gönül alıcı ve gerçekten dört başı mamur vakur bir ev kadınıydı. Kendini sevdiğim için, yıllardır yüzünü görmediği akrabasını Nâzım'a da sevdirmek istemem pek normaldi."

Normaldi de, Nâzım bu işten çok işkillenmişti...

Sonraki bir mektubundan :

"Münevver'le ahbaplık etmene de seviniyorum. O da seni çok beğeniyor, seni de, Vâlâ'yı da, geçen gün bir mektubunu aldım – ara sıra yazıyor sağ olsun – ikinizi de methü sena ediyordu. (...) Yahu, sana Münevver'den bahsederken 'Emi?'li sualin neden icabettiğini sormuştum. Cevap vermedin. Belki de cevap vermeye, üzerinde durmaya değer bir şey değildi. Fakat bizim gibi hapisler için mektup, sadece mektup değildir, en sudan mektup bile birkaç kere okunur. Mektup dış dünyadan haberdir

de onun için söylüyorum. Ve dış dünyadan gelen haber üzerinde hapis adamın kafası acayip cambazlıklar yapar."

Başka bir mektubundan :

"Bu emi turnurünü pek severim. Vâlâ'yla beraber yazdığımız, yahut tek başına onun yazdığı, pek hatırlamıyorum, bir şiir vardır, 'Bahçemde açıldı son Japon krizantemi' diye başlar, onda emi diyen bir mısra vardır ki, nefistir, Vâlâ sana söylesin, bakalım aklında mı? Bugünlerde bende birdenbire hafıza açıldı. Senin de mektuplarında emi?ler pek güzel kaçıyor. (...) Münevver bahsinde merak etme, iyi insanlar, akıllı insanlar hiç gözümden kaçmaz, benim dayı kızı da iyi ve akıllı insan herhalde, onu da dostlarımın arasına kattım gitti."

Başka bir mektubundan :

"Dayı kızım geldi. Münevver'i pek beğendim. Bayıldım doğrusu dayı kızıma. Soyumun sopumun en güzel, en akıllı insanı. Onu, on üç senedir görmemiş olmama kızıyorum şimdi. Yavrucuğun yüzünü bile unutmuştum. Hasılı yeni bir insan, yeni bir dünya keşfetmiş gibiyim. Onun üzerinde ben ne tesir bıraktım bilmem. 'Kız beni beğendin mi?' diye sorulmaz ya. Her ne hal ise artık onu da sizlerden öğrenip anlarım. Ne yalan söyleyeyim, dayı kızımın da beni beğenmesini pek isterdim doğrusu."

1948'de şair dayı kızını on üç yıldır görmemiş olmasına kızdığına göre, ilişkilerinin 1935'te yaşadıkları kısa süren bir yakınlaşmayla kaldığı, söylendiği gibi 1938'e kadar sürmediği anlaşılıyor.

Nâzım Hikmet daha önce Vâlâ'ya, "Bak sana bir aşk şiiri yazayım – tuhaf bir aşk şiiri," diyerek, "Meşgale" adlı şiirini göndermişti. Müzehher'e yazdığı yukardaki mektuba da, sonradan "Güz", "Hoş Geldin", "Yine Sana Dair" gibi adlar koyacağı şiirlerinin ilk biçimlerini eklemiş, şöyle diyordu :

"Yeter değil mi? Âşık olmak güzel şey. Fakat aşk şiiri yazmak dünyanın en zor şeyi, hele insan sahiden âşıksa bu zorluk iki

misli, bin misli artıyor. Ha, bu şiirleri istisnasız, fakat istisnasız hiç kimse okumayacak. Yalnız siz okuyun. Şiirlerin ilham perisi dahi kendisi için böyle herzeler yumurtlandığını hiçbir zaman bilmeyeceğine göre, senden ve Vâlâ'dan başka, bu şiirlerin hiçbir kimse tarafından okunmasını istemiyorum. Pek romantik bir şey mi diyorsun? Çok şükür ki, müsbet manada, bendeniz romantiklikten kurtulamayacağım. Bu bahis de burada biter."

Olay kararsızlıklar içinde, ama çok hızlı gelişiyordu. Birilerinin bir şeyler özlediği, kafalarındaki tasarılara göre mektuplar yazdıkları, telefonlar ettikleri de açıktı.

Örnekse, yukardaki alıntılardan anlaşıldığı gibi, Vâ-Nû'lar Nâzım ile dayı kızını yakınlaştırmayı özlüyorlardı.

Piraye'nin Nâzım Hikmet'i gençlik arkadaşlarından uzaklaştırdığı görüşü yaygındı. Örnekse daha önce Vâlâ ile Nâzım'ın barıştırılmaları söz konusu olduğunda, Piraye, "Madem ki dayanamayıp barışacaktın, seninle biz düşman bile değiliz diye şiir yazmasaydın!" demişti. Bunu duyan Vâlâ'nın ise, "Piraye, çok haris kadın!" dediği söyleniyordu. Ortak tanıdıkların getirip götürdüğü bu tür sözler ister istemez küskünlüklere yol açıyordu. Vâlâ Nureddin ile Piraye her zaman birbirlerine çok saygılı davranırlardı, ama kesinlikle dost değildiler.

Arada Piraye olduğu kadar Nâzım ile Vâ-Nû'ların yakınlık kuramayacakları belliydi.

Nâzım'ın ailesinde de Piraye pek sevilmezdi.

Kendi öz annesinden başka kimseye anne demeyen, sokulganlığı olmayan, saygılı, ama çok onurlu, dolayısıyla soğuk bir gelin...

Sevdalandığı kadını yere göğe koyamayan, dünya bir yana karım bir yana havası estiren, çok sevilen, üzülmemesi için her isteğine boyun eğilen bir oğul...

Ayrıca aile Piraye'nin Nâzım'ı sevgi yoluyla komünizmden uzaklaştırabileceğini de sanıyordu.

Onlara göre, Piraye bunu yapabilirdi, ama denemiyordu bile. Çocuk bir hiç uğruna cezaevine düşmüştü.

Karısı ise dışarda işe girip ona bakacağına, evde oturuyor, çalışmıyor, cezaevindeki adamın kendisine bakmasını bekliyordu. Oğullarına gönderdikleri paraların yarısı Piraye'ye gidiyordu.

Bu düşünceler hiçbir zaman Nâzım'ın duyabileceği yükseklikte söylenmezdi. Ama aile içi konuşmalarda ortaya vurulur, çeşitli mırıldanmalarla yayılırdı.

Ayrıca Celile Hanım oğlunun şiirleriyle pek yücelttiği Piraye'yi güzel de bulmuyordu.

Ailenin en açık sözlülerinden biri olan Sare Teyze, 1986 yılında Aydın Aydemir'in yayımladığı *Nâzım Nâzım* adlı kitaptaki konuşmasında şöyle diyor :

"Nâzım, karıları için çok nefis aşk şiirleri yazmıştır. (...) Karılarını tanımayanlar, bu şiirlere bakarak, onları dünya güzeli sanabilir. Ne demeli... Aşağı tükürsen sakal, yukarı tükürsen bıyık. Geçelim."

Şu sözler de gene o konuşmadan :

"Celile Ablam perişan olmuş. Zaten gözleri de doğru dürüst görmüyor. Zavallı kadın karga gibi olmuş. Acınacak durumda. Ağlarsa anan ağlar, demişler. Kim gider de Nâzım'ı bekler Bursa'larda. Ne karısı Piraye, ne karısı olacak dayı kızı Münevver... Bir kere düşmeyegör hapis damlarına. Ardından da car car atarlar. Nâzım bize bakmadı, etmedi, diye. Kara günlerin değil, ak günlerin dostları... Neyse ne..."

Yıllar sonra söylenen bu sözler ailenin Piraye'ye nasıl baktığını açıkça gösteriyordu.

Sare Teyze elbette her şeyi kendi izlemiş değildi. Kulaktan kulağa aktarılan görüşlerin etkisinde konuşuyordu.

Aslında Nâzım'ın karısından ayrılma girişiminde bulunduğu bir dönemden söz ediyordu. O dönemde Piraye'nin Bursa'ya gitmesi beklenemezdi. Ama ne önemi var!

"Ardından da car car atarlar. Nâzım bize bakmadı, etmedi, diye" sözünün gerçekle ilgisizliği de ailedeki bastırılmış öfkenin ne

boyutlarda olduğunun göstergesiydi. Gerçekte Piraye bu konuya hiç değinmez, çektiği sıkıntıları, parasızlığını kimseye belli etmez, kendi diktiği giysilerle hep bakımlı, derli toplu görünür, halinden hiç şikâyet etmezdi.

Evet, olay inanılmaz bir hızla gelişmişti.

1948 yılı ekim ayı başlarında Nâzım dayı kızını görüp âşık olmuş, birkaç gün içinde karısından ayrılmaya karar vermiş, onun da kocasından ayrılmasını istemişti.

Şair ayın ikinci yarısında Vâlâ Nureddin'e gönderdiği mektupta şöyle diyordu :

"Vâlâ kardeşim,

"Senden bir ricam var. Ben karımdan ayrılmaya karar verdim. Öyle icabediyor. Sen orada Avukat İrfan Emin Beyi gör. Kendisi benim umumi vekâletimi haizdir. (...)

"Şayet İrfan Emin davayı kabul etmezse derhal bana bildir. Ben burada başka bir avukat bulurum ve davayı belki de burada açarım. Çok rica ederim Vâlâcığım bu meseleyle hemen ilgilen ve neticeyi bana bir iki gün içinde bildir."

Nurullah Berk ise durumu öğrenince, Bursa'ya gelerek Nâzım'la görüşmüş, amacının ne olduğunu sormuş, onun karısından ayrılıp dayı kızıyla evlenmek istediğini söylemesi üzerine de, "Eğer böyle bir şeye karar verdiyseniz beni oyalamanız doğru olmaz," demişti.

Vâ-Nû'lara yazdığı 29 Ekim 1948 tarihli mektupta, Nâzım olayı bütün yönleriyle özetliyor, yalnız kendisinin değil, Münevver Berk'in ayrılmasına da yardımcı olmaları için onlara "şantaj" yapıyordu.

Parçalar okuyalım :

"1. Pakize'nin boşanma işini daha fazla sürüncemede bırakması ve adama yalan söylemekte devam etmesi, işi idareye kalkışması, büsbütün aksi bir netice verebilir. Adamın kızcağıza aksilik çıkaracağı yoksa bile kızar ve aksilik çıkarabilir."

Mektupta Münevver Berk'i nedense "Pakize" diye anıyordu.

"2. Pakize'nin parası yoktur. İki aya kadar benim elime para geçecek. Fakat o zamana kadar sizden ricam, Sabiha Hanımlardan bana beş yüz lira borç isteyin. İki ay sonra öderim. Şu on senede bana ayda on lira yollasalardı 1200 lira göndermiş olurlardı. Bunu da söyleyin. Oğlan pek sıkışık durumda deyin. O parayı Pakize'ye verin. Mamafi bulamazsanız parayı, bana hemen yazın, ben başka yerden bulurum.

"3. Pakize parayı alınca hemen kalkıp buraya gelsin. Zaten buraya geleceğini de adamdan saklamasın. Bana öyle geliyor ki, ne kadar açık ve hilesiz hareket edersek o kadar iyi netice alırız.

"4. Benim işe gelince : Ben pazartesi günü meseleyi benim tarafa bildirmiş olacağım. Belki daha evvel, yani bugün cuma olduğuna göre, en fazla üç gün sonra."

Demek ki Nâzım, Bursa'ya çağırdığı Rasih Güran eliyle Piraye'ye gönderdiği mektubu, ekimin son günü yazmıştı.

"5. Hemen benim avukatı görün. O benim umumi vekilimdir. (...) Hemen boşanma davasını orada, İstanbul'da açsın. Bu davanın açılışı işi en fazla on günde olmalı.

"6. İcabederse Pakize'nin davasını da benim avukata verin. Tabii iki dava arasındaki münasebetten ona bahsetmek istemez.

"7. Böylece bu mektubumun elinize ulaşmasından yirmi gün sonra Pakize buraya gelmiş olur. İkimizin de boşanma formaliteleri başlamış bulunur. Emin olun ki en kestirme hareket tarzı budur. Size de bir şantaj yapayım – kıza yaptığım gibi – her geçen gün beni biraz daha deliye döndürüyor. Dehşetli cıgara içiyorum. İradesiz, sabırsız, şımarık herifin biri oldum. Anlaşılan iradesizliğe, sabırsızlığa, şımarmaya pek susamışım. Ciddi söylüyorum, bu işin yalan dolan tarafı vıcık vıcık bir pislik gibi adeta vücuduma sarılıyor. Kızın durumu, adamın durumu, benim durumum ve benim tarafın durumu bir kepazelik, işkenceli bir kepazelik. İşi bir an önce bitirmek lazım. Dedikodu medikodu umrumda değil. İşin bu tarafı hiç ehemmiyet verilmemesi lazım ge-

len taraftır. Rica ederim çocuklar bu işe böyle bir istikamet verelim ve bu istikamet en iyi, en temiz netice almak için yegâne yoldur. Bir daha tekrar ediyorum, adamın gelip gitmesinden sonra, şartların büsbütün değiştiğini göz önünde tutmak lazım."

Mektubun sonunda ise, kendisine "Gene mi âşık oldun!" diye takılan Vâlâ Nureddin'e şöyle diyordu :

"Yine âşık olmadım, ilk defa âşık oluyorum, Vâlâcığım."

Nâzım Hikmet'in 1930'lardan başlayarak yazdığı aşk şiirlerini "âşık" olmadan yazdığına inanmak kolay değildir. Ama sevdalandığı zaman her şeyi unutarak sevdalandığı da bir gerçek. Son kadını Vera Tulyakova'ya da herhalde gene böyle "ilk defa âşık oluyorum" diye sevdalanmıştı...

1948 yılı kasım ayı başında, Nâzım'ın ayrılma isteğini bildiren mektubunu karısına, postayla değil de, Rasih Güran'la göndermesinin nedeni, ortak dostları arasında onun Piraye'yi en çok seven insan olduğunu bilmesindendi.

Şöyleydi mektup :

"Piraye,

"Her şeye rağmen birbirini anlayan, birbirini seven, birbirini sayan iki cesur insan gibi konuşmamız gerekiyor. Aramızdaki münasebetler iki insan arasında bulunabilecek en dürüst, en temiz, en güzel ve çok çeşitli münasebetlerdir. Bunlardan birinin eksilmesi hiçbir şeyi değiştirmez. Birbirimize yalan söyleyemeyiz, birbirimizi aldatamayız. Sana yalan söylemekten, seni aldatmaktansa seni büsbütün kaybetmeyi tercih edecek kadar sana ve kendime hürmetim var. Mesele şu : aramızdaki münasebetlerden bir tanesi olan, fakat zaten bilfiil çoktandır mevcut bulunmayan ve daha senelerce de mevcut olamayacağı anlaşılan karı kocalık münasebetimizi, kadın erkek münasebetimizi tasfiye etmemiz, kesmemiz gerekiyor. Bunun icabettiğini uzun muhakemelerden, nefsimle yaptığım işkenceli musahabelerden sonra anladım. Ve

sana bir gün bile daha fazla yalan söylememek için, bu münasebetin artık kesilmesi gerektiğini işte hemen yazıyorum. Sen yine benim en yakın insanımsın, en yakın dostum ve arkadaşımsın. Çocukların çocuklarımdır. Bu taraflarımızda hiçbir şeyin değişmeyeceğine inanıyorum. Fakat artık karı kocalığımız devam edemez. Bu bağımızı, bağlarımızdan ancak bir tanesi olan bu münasebetimizi kesmemiz lazım geliyor. Sana yolladığım bu mektupla beraber ben karı koca münasebetimizin kesilmesi için gereken yerlere müracaatımı da yapmış bulunacağım.

"Bütün bu olup biten şeye rağmen, en yakın iki insan olarak kalacağımızı biliyorum. Benim başım sıkıştığı zaman – hapiste olayım, dışarda olayım – yine sana koşacağım, sen de öyle bana koşacaksın. Ömrümün en güzel senelerini, en iyi eserlerini sana borçluyum, onlar manen ve maddeten senindir. Şimdilik allahaısmarladık. Beni affet bile demiyorum. Her şeye rağmen beni herkesten ziyade anlayacak olan insanın yine sen olduğuna eminim. Ellerinden öperim."

Bu hiç beklemediği, aklının ucundan bile geçirmediği mektubu alınca Piraye çok şaşalamış, çok sarsılmış, ama bir yıkıntı haline gelmiş olan Rasih'in durumunu görünce, kendini unutup onu teselli etmeye çalışmıştı :

"Üzülme, Rasih, zaten bizim sonumuz yoktu. Nâzım dışarı çıktıktan sonra nasıl olsa beni aldatacak, ben de buna katlanamayacaktım. Ayrılmamız kaçınılmazdı. Söylemiştim bunu ona yıllar önce : Bir daha beni aldatırsan senden ayrılırım, diye..."

Gene de şaşkındı, inanamıyordu. Bu mektubun yazılmasına neden olan bir kadın vardı mutlaka.

Kime âşık olmuştu Nâzım?

Bir şeyler biliyor mu diye Vâlâ Nureddin'e telefon etti. Hayır, hiçbir şeyden haberi yoktu onun.

Bu yetti Piraye'ye. Başka kimseyi aramadı. Vâlâ bilmezlikten geldiğine, söylemek istemediğine göre, arada bir kadın olduğu

kesindi. Yatağa girip yattı, üzüntüsünü kimseyle paylaşmak istemedi. Çevresindekilerle pek az konuştu. Bu arada Nâzım'a bir mektup yazdı. Kaç gün sonraysa, kalktığında artık kendini toparlamıştı, donuktu, durgundu, ama üzüntüsünü göstermiyordu.

Derken Nâzım'dan ikinci bir mektup geldi :

"Piraye,

"Şimdi yanında olmak, gözlerinin içine bakarak : Seni aldatmadım, sana seni aldatamayacak kadar saygım ve muhabbetim var, seni büsbütün kaybetmek pahasına da olsa sana yalan söyleyemezdim, karı kocalığımızın, erkek ve dişiliğimizin ara yerden kalkması, ne beni senin için kaybettirebilir, ne de seni benim için, biz birbirimizin en yakın insanı, en yakın dostu, en yakını olarak kalmasını bileceğiz, her şeye rağmen öyleyiz, demek, diyebilmek isterdim. Ne senden, ne de Türk milletinden uzağım. Senden ve milletimden kopmama imkân var mı? Sen istesen de, istemesen de, biz insanlarımızın, bugünkü ve yarınki insanlarımızın hafızasında yaşayacaksak, el ele, beraber yaşayacağız. Artık senin kocan olmayışım neyi değiştirir? Artık benim karım olmayışın, senin Piraye, benim Nâzım oluşumuz vakıasını, biz istesek de, yok edebilir mi? Ben daha senelerce hapisteyim, belki de burda geberip gideceğim. Hayatımda milletime ve namuslu insanlığa layık bir iki şey yazabildimse bunu sana borçluyum. Şöhret yapmayı bir an bile aklımdan geçirmiş değilim. Bu gibi işlerde en ufak ihtirasımın olmadığını herkesten iyi sen bilirsin. Artık senin erkeğin ve kocan değilim, fakat senin en sadık insanın ve arkadaşınım, hatta daha da fazla bir şeyinim ve sen de benim için öylesin, istesen de istemesen de öyle kalacaksın. Bütün bunlara rağmen, seni, arkandan değilse de, ansızın bıçakladığımı müdrikim. Fakat aynı bıçağı kendime de sapladım. Sadece erkek dişi olsaydık, bu darbe ikimiz için de ölüm darbesi olabilirdi. Fakat biz, seninle ben, sadece erkek ve dişi değiliz. Erkek ve dişilik münasebetimizin bitmesiyle açılan yara kapanacak. Günün birinde, dört duvar arasında ölmez, hürriyete kavuşabilirsem, senin yüzüne ve milletimin yüzüne yüzüm kızarmadan bakabilece-

ğime inanıyorum. Çünkü ne sana, ne de ona yalan söyledim, ne seni, ne de onu aldattım. Sana bu mektubu elden yolluyorum. Sen ister oku, ister okumadan yırt, sana her hafta mektup yollayacağım. Parasız kalırsam yine senden para isteyeceğim ve sen başın sıkıştığı zaman yine bana dert yanacaksın. İkimizin arasındaki münasebetlerden birinin kesilmesinin ancak seni ve beni ilgilendiren bir iş olduğunu, buna başkalarının karışmaya hakkı olmadığını, sen, bizzat sen ileri sürecek kadar bana ve ben sana bağlıyız. Bunu bilhassa çocuklarımıza anlatmalısın. Şimdilik hoşça kal, kızım, annem, kardeşim, arkadaşım, yoldaşım."

Nâzım, mektubunda da yazdığı gibi, karı koca ilişkilerinin kesilmesi için gereken yerlere başvurularını yapmıştı.

İlk olarak "Hatice Pirayende'yi vasilikten azil ve Avukat İrfan Emin'i kayyum tayin etmek" üzere Kadıköy İkinci Sulh Yargıçlığı'na 11 Kasım 1948'de bir dilekçeyle başvurarak bir dava açmıştı. Arkasından da boşanma davası gelecekti.

Bu işi Piraye adına bir avukat izleyebilirdi. Ama avukata verecek para yoktu. Yanına oğlunu alarak kendi gitti mahkemeye.

Yargıç dava konusunu özetleyip,

"Ne diyorsun?" diye sordu.

"O nasıl istiyorsa öyle yapın!"

"Onun istediği değil önemli olan, o bir mahkûm, sen ne diyorsun?"

"O nasıl istiyorsa öyle yapın!"

Koyu kırmızı başörtüsü, koyu renk paltosu...

Gözlerinden inen damlaları, ağladığını belli etmemeye çalışarak terini siler gibi siliyordu...

Çok ağır bir kırgınlık yaşadığı belliydi...

Nâzım Hikmet'in Piraye'den ayrılmaya kalkması yalnız ortak dostları, arkadaşları arasında değil, sol çevrelerde de önce şaşkınlıkla, sonra tepkiyle karşılandı. Kimileri yazdığı sevda şiirleriyle çok geniş bir okur kitlesini etkisi altına almış olan şaire bir oyun oynandığı görüşündeydiler. Amaç komünistleri aşağılamak,

"Bu adamlar böyledir işte, hiçbir manevi değere önem vermezler, her şeyi çiğneyip geçerler!" dedirtmekti. Kimileri ise ona sanki davasına kötülük etmiş gibi bakıyorlar, karısından boşanmasını nerdeyse davasından uzaklaşması gibi görüyorlardı.

Şiirlerinde kavgasıyla karısını birlikte anmaktan kaçınmayan şair, konuşmalarında daha da ileri gider, bu ikisini çok defa birbirine karıştırdığını söylerdi :

"Onunla seni çok defa birbirinize karıştırırım. (...) Çok defa seni düşündüğüm zaman o gelir hatırıma ve onu düşünürken seni hatırlarım."

Olaya bu açıdan bakanlar çok üzülüyor, "Keşke davasıyla aşkını birlikte ele alan o şiirleri yazmasaymış!" diyorlardı.

Bu arada bazı arkadaşları da boşanmasını engellemeye kalktılar. Birtakım dedikodularla Münevver Berk'i onun gözünden düşürmeye çalışıyor, ayrıca aradan çekilip şairin kendini batırmasına yardım etmemesi için Piraye'ye baskı yapıyorlardı.

Nâzım en çok parti adınaymış gibi konuşanlara kızıyordu.

Bu onları ilgilendirecek bir konu değildi.

Özel yaşamında yaptığı bir değişikliğe kim, ne karışabilirdi!..

Vâlâ Nureddin'e yazdığı bir mektupta şöyle diyordu :

"Sonra lütfen eşe dosta söyle, Piraye'nin üstünde yaptıkları tesirle işi uzatıyorlar, boşu boşuna uzatıyorlar, ayıp ediyorlar. Yeryüzünde uğraşılacak başka iş mi kalmadı? Sonra unutmasınlar ki, ben ne yapacağımı onlardan iyi bilirim ve verdiğim kararları düşünüp taşınıp veririm ve her hareketimin mesuliyetini müdrikim. Matlub olan şey her şeyden önce benim hapishane şartları içinde ve hastalanmış kalp cihazımla mümkün olduğu kadar sakin ve verimli yaşamamsa yedikleri boku temizlesinler ve Piraye'yi de boşu boşuna üzen bu hale bir nihayet vermek için, onun bu boşanma işine rızasını, hatta davanın onun tarafından açılmasını da temin etsinler. Ayıp be, benim boşanmamdan, evlenmemden başka karışacak iş mi kalmadı?"

Arkadaşlarının görüşlerini bildirmek üzere Bursa'ya gönderilen Rasih Güran'a da Nâzım tepki göstererek, "Hepsi karılarını almışlar koyunlarına, bana ne yapmam gerektiğini buyuruyorlar..." demişti.

Piraye'nin aslında kimseye aldırdığı yoktu. Nâzım'a bir oyun oynandığına da inanmıyordu.

"Münevver'i yıllar önce, Paris'ten döndüğünde de çok beğenmişti. Genç güzel bir kadın, âşık olmuştur," diyordu.

Kendisi Bursa'da oturmaya yanaşmamış, dedelerinin baktığı çocuklarından uzak kalmak istememişti. Buna karşılık, Münevver Berk'in, Nâzım'a "Ben senin kapına paspas olurum," dediği söyleniyordu.

İlk celsede ayrılmaya kararlıydı Piraye. Herhangi bir kimsenin etkisinde kalması, işi zorlaştırması filan söz konusu değildi, ama davayı Nâzım'ın açmasını bekliyordu.

29 Ekim 1948 Cumhuriyet Bayramı gelip geçmiş, af gene gerçekleşmemişti.

Vâlâ Nureddin'e yazdığı mektupta Nâzım şöyle diyordu :

"Sana bir şey daha söyleyeyim, herhangi bir af filan olacak da, hak yerini bulacak da, hapisten çıkacağım diye zerrece ümide kapılmadım. Sen de ümide kapılma. Uğraşmayalım demiyorum, uğraşmak lazım elbette. Fakat dalgaya düşmeden. Her an menfi neticelerle karşılaşacağımızı bilerek..."

Cezaevine girdi gireli ya Ali Fuat Cebesoy'un hukuk danışmanlarının yazdırdığı dilekçelerin karşılıklarını, ya da genel affı bekliyordu. Bu tam anlamıyla bir ruhsal işkenceydi.

"Dayı Paşanın benim yakında çıkabileceğime dair herhalde ümidi olmalı. Bu ümit kuvvetli mi?" (7 Nisan 1940)

"Dayı Paşamızın emriyle Adliye Vekâleti'ne yeni kanun değişikliğinden istifade etmem için bir istida yazdım." (1940 Eylülü)

"Sen gittikten iki saat sonra Nafıa Vekâleti hukuk müşaviri Ziya Bey geldi. Dayı Paşa benim meseleyi prensip itibariyle halletmiş. Başvekile hitaben bir istida yazmamı söyledi. (...) İşin sadece formalitesi kalmış. Mutlaka çıkacakmışım. Haydi hayırlısı diyelim." (13 Aralık 1940)

"Dayıma kalırsa nisanda çıkıyorum. Bu öyle acayip ve şimdiye kadar birkaç kerre umulup gerçekleşmeyen bir şey ki inanamıyorum. Hayale kapılmıyorum. Adli hataya, kanunsuzluğa uğradığımı gayet vakur, ciddi bir dille yazarak, iade-i mahkeme yolu da kapanmış olduğundan, Büyük Millet Meclisi'ne cezamın kaldırılması için müracaat etmiş bulunuyorum. İstida, yukarda söylediğim gibi kanun ve mantık dairesinde ve gayet ağırbaşlı yazılmıştır. İstidada o kadar haklı olduğum ortadadır ki, kendim de okuduktan sonra, eh, bu kadar aşikâr bir kanunsuzluk ortaya vurulmuşken reddedemezler diye adeta ümide kapıldım." (1942 Eylülü)

"Af meselesi inşallah doğru çıkar." (12 Ağustos 1943)

"Affın olmayacağı anlaşıldı. Ve bu hapisanede benden başka herkesin üstünde berbat bir tesir yaptı. Ben zaten böyle bir şey beklemiyordum." (1943 Eylülü)

"Mesele şu : Dayım anneme bir mektup yazmış ve bana göndermesi için iki tane de istida sureti yollamış. İstidalar geldi, gayet güzel, haklı ve vukuflu yazılmış, uğradığımız kanunsuzluğu birer birer kanuna dayanarak anlatmış ve iadeyi mahkeme istiyor. Yani bu iş olursa hemen çıkarım. (...) Hani eğer mesele önceden konuşulmuş ve prensipte anlaşılmış ise, bakarsın ki, bir aya varmaz kavuşuruz." (1944 başları)

"Dayımın hukuk müşaviri Ziya Bey geldi, beni gördü. Hastaymış. İyileşmiş, buraya izinli gelmiş. Çıkacağımızdan ümitli. Ben ne ümitli, ne ümitsizim, sadece realistim. Sittin sene daha yatma-

yacağım. Fakat bugün mü, yarın mı çıkacağım diye düşünmüyorum." (1945 Eylülü)

"Sana, seni şaşırtmaması lazım gelen bir haber vereyim : Benim iadeyi mahkeme talebine red cevabı geldi. Yani tahmin ettiğim gibi bu teşebbüsten de bir netice çıkmadı." (1945 Ekimi)

"'Son Posta'da, sonra ondan naklen başka bir gazetede çıkan havadis şöyleydi : 'Siyasi mahkûmların affı hakkında Meclis'te bir cereyan vardır. Bu cereyan kuvvetlenecek olursa, ya hükümet layiha verecek, yahut da milletvekilleri teklifte bulunacaklar...' Filan falan. Zekeriya da 'Tan'da siyasi mahkûmlar affedilmeli, zamanı geldi, filan diye bir yazı yazdı. Yani senin anlayacağın, Meclis'te cereyan kuvvetlenirse, bizi de siyasi mahkûmdan sayarlarsa, bizi saymazlarsa kimi sayarlar aklım ermez ya, inşallahü taala yakında çıkarız." (1945 Ekimi)

"Geçen gün 'Cumhuriyet' gazetesinde kısa bir haber vardı, belki görmüşsündür, Cemiyetler Kanununun değişmesi dolayısıyla siyasi mahkûmlar affedilecek filan diye bir şey. Cemiyetler Kanunu ile ilgili siyasi mahkûm bizde pek olmadığına göre, ne demek ister anlamadım. Ama, haydi hayırlısı, bir de bakarsın çıkıveririm ve geliveririm. Bilirsin ki, sen de, ben de bu hususta bir hayli realistizdir, hayale kapılmayız, ama kim bilir." (1946 başları)

"Gazetelerin yazdıklarından filan son günlerde biraz olsun ümide kapıldın. Ama bermutat boşa çıktı umudun. Zarar yok. Her şeyimizi kaybedelim, lakin ümidimizi kaybetmeyelim. Nasıl olsa yattığım kadar yatmayacağım. Elbette bir daha ayrılmamak üzere kavuşacağız." (1946 başları)

"Vâlâ'dan mektup aldım, geçenlerde Ali Fuat Paşayı görmüş, artık Nâzım'ın işiyle birinci planda uğraşacağım, demiş, falan filan, Vâlâ pek ümide kapılmış, ama beni bilirsin, bu hususta ne ümitli, ne ümitsizim, elbette bir gün çıkacağım." (1946 Eylülü)

"Yalnız bir habere, bir dedikoduya şaştım. 'Cumhuriyet' gazetesi 'Ankara' gazetesinden naklen yazdı, Mareşal bana selam yollamış, affımı müjdelemiş. Şaştım, diyorum, hayır daha doğrusu kahkahayı atasım geldi. Dokuz yıldan beri kanunsuz, haksız yere hapislerde sürünmemde başlıca amil olan bir insan bana selam göndermeye cesaret edebilir mi, farzımahal o böyle bir selam göndermeye kalksa, ben onun selamını, kelamını – her şeyi bırak – sırf seni ve çocuklarımı dokuz yıldır öksüz yaşattığı için, kabul eder miyim? Her ne hal ise. Bu yılın modası da böyle diyelim ve geçelim." (1947 başları)

"Şu af meselesinde (...) gereğinden fazla, yani sonra yeis verecek bir ümide kapılma, böyle durumlarda biz Türklerin gayet ayarlı bir sözümüz vardır, 'İnşallah,' deriz, bu sözde ayarında, ölçüsünde bir nikbinlik vardır, ne fazla, ne eksik..." (1947 sonları)

"Meclis ayın ikisinde tatil oluyor diyorlar, eğer bu doğruysa ve Cumhuriyet Bayramı'ndan önce toplanmaya karar vermeden dağılırsa umumi af işi yine suya düşer sanıyorum. mamafi belli olmaz. Sende bu hususta haber var mı?" (1948 Ağustosu)

"Necmettin Sadak Bey, 'Af muhakkak,' diyormuş. Mamafi aklım pek ermedi, Meclis tatil olduğuna ve Bayramdan sonra toplanacağına göre bu kanun ne zaman ve nasıl çıkar?" (1948 Ağustosu)

"Sevgilim, sağdan soldan af haberleri geliyor. Ben hiçbirine inanmıyorum, fakat bir yandan da bir hasretim sana, bir hasretim, bir hasretim, akıl almaz." (1948 Ekim başları)

"Vâlâ'dan mektup aldım, ona kalırsa af muhakkak ve istifade edeceğiz. Sonra dayımın kızı ziyaretime geldi, kendisiyle son zamanlarda, ben hastalandıktan sonra mektuplaşmaya başlamıştık. On üç senedir de yüzünü gördüğüm yoktu. O da iyi haberler getirdi. Bütün bunlara rağmen ben dalgaya düşmüyorum. Realist nikbinliğimi bilirsin." (6 Ekim 1948)

"Af meselesine gelince, (...) duyduğuma göre hükümetin ayrı bir layihası varmış ve bu layiha çok daha şumullü imiş, hatta ben bile bu layihadan istifade edip çıkabilecekmişim, hasılı bir sürü mış da mış. Haydi hayırlısı diyelim ve bu meseleyi fazla düşünmeyelim." (1948 Kasımı)

Evet, yıllarca bu korkunç işkencenin acısından kendini koruyabilmek için hep aynı sözlere sığınmıştı Nâzım Hikmet : "Ben ne ümitli, ne ümitsizim, sadece realistim." / "İnşallah!" / "Haydi hayırlısı!"

1948 yılında, yeni bir sevdanın beklentileri içindeyken, af umudunun böyle bir kez daha boşa çıkması dayanılır şey değildi. "Bu meseleyi fazla düşünmeyelim," dese de, sürekli düşünüyordu.

Münevver Berk ise, ekim başlarındaki af haberleriyle birlikte Bursa'ya gelip Nâzım'a, "Böyle bir bahçeye hiç girmemişim, / hiç görmemişim gibi geldi bana / ışığın böylesini," dedirtecek kadar tutkulu bir aşk yaşattıktan, "Yine âşık olmadım, ilk defa âşık oluyorum," dedirtecek bir mutluluğa ulaşmasını sağladıktan sonra, affın gerçekleşmediğini, sonu bilinmeyen bir bekleyişe katlanmak gerektiğini görünce, kocasından boşanmaktan vazgeçmiş, ayrılırsa kendisine verilmeyeceğinden korktuğu küçük kızıyla birlikte evinde kalmayı daha uygun bulmuştu.

1948 Ekiminde başlayan bir coşku, on beş yılda benzersiz şiirlerle yazın dünyasına aktarılmış destansı bir aşkı kaşla göz arasında yerle bir etmiş, ama, üç ay bile sürmeden, 1949 Ocağında sona ermişti.

Nâzım Hikmet içine düştüğü durumu anlamakta zorlanıyor, kafasında oluşan soruların yanıtlarını bulamıyordu.

1949 Şubatında Vâ-Nû'lara yazdığı bir mektuptan :

"Şimdi bir dostumu arkadan vurmanın utancı bütün azametiyle ortaya çıkıverdi. Kabil olsa, bütün insanlar bir meydana top-

lansalar ve ben onların gözü önünde, yerlere kapanarak arkadan vurduğum dostun ayaklarını öperek af dilesem. Sadece af dilemek, çünkü artık ona dönmeyi bile düşünemem. Bu hem ona bir kerre daha hakaret, hem de kendime karşı bir kerre daha alçalmak olur. Çünkü, ötekisi gelseydi, beni kirli bir mendil gibi atıvermeseydi, ben dostuma dönmeyi aklımdan bile geçirmeyecektim. Onu arkadan vurmuş olmanın utancını içimde taşıyarak, gelenin huzuruyla bahtiyar olacaktım. Hasılı bendeniz kepaze herifin biriyim. Bu acımın, utancımın bir tarafı. Gelelim başka bir tarafına. Niye böyle bırakılıverildiğimi izah edememek beni acıdan kudurtuyor. Çocuklar, bu işi yapan aklı başında, okumuş yazmış, ne dediğini bilir, verdiği sözün bütün zorluklarını müdrik, otuz iki yaşında bir kadın. Nasıl olur da bir yandan ağlar, bir yandan da kocasının kolunda ve koynunda yaşamakta devam eder? Hiçbir insanın hiçbir insanı sevmediği kadar sevdiğim kadının bana yaptığı işin sebebini izah edebilsem, bu bakımdan acım biraz hafifleyecek. Çocuğunu çok fazla sevdiği için mi? Hayır. Çekeceği maddi sıkıntıdan korktu da ondan mı? Hayır. Beni sevmedi, sadece benimle gönül eğlendirmek istedi de ondan mı? Hayır. Üstüne yapılan telkinlerden dolayı mı? Hayır. Bütün bu suallere katiyetle hayır diyorum. Çünkü bütün bunları kendisiyle hem konuştuk, hem de yirmi gün önceye kadar mektuplarımızda münakaşa edip hallettik. Bana boyuna yalan söyledi, yalan mı yazdı? Hayır. Öyleyse neden? Ömrümde ilk defa kayıtsız şartsız sevdiğim kadın nasıl bu işi yapabildi? Ben en yakın, en iyi, bana tek yalan söylememiş dostumu arkadan bıçaklarken yepyeni bir dünya keşfeder gibi aşkı keşfetmiştim bre. Ötekisi beni bıçaklarken neyi keşfetti? Ve ben bıçaklandıktan sonra dahi, bana yazdığı, İstanbul'dan yazdığı mektupta, beş altı gün önceki mektubunda, 'Seni sevdiğimden bir an bile şüphe etme. Seni bekleyeceğim. Sen de beni bekleyecek misin?' demeye neden lüzum gördü? Bunları bana yazdığı gün kocasının kolunda Beyoğlu'nda dolaşmaya gitti ve belki o gece de onun koynundan çıkıp bana bunları yazdı. Dedim ya, en büyük acım eski bir mendil gibi fırlatılmak değil. Bu, ne yalan söyleyeyim, haysiyetime, kibrime

dehşetli dokunmakla beraber, meheldi bana, ben bu muameleye layığım elbet, diyorum, fakat acım bu değil, acım bu hareketi izah edememek. Bunu izah ettiğim gün bu dertten kurtulacağım ve illâ lâ... Yaralı bir öküz gibi acı çekiyorum."

Nâzım, ertesi gün Müzehher Vâ-Nû'ya Münevver Berk'e verilmek üzere bir mektup gönderdi. Eklediği notta şöyle diyordu :

"Bu mektubu ne yap et kendi elinle Münevver'e ver ve bana cevabını mutlaka yazdır. Vuzuha kavuştuğum an acım dayanılacak hale gelecektir."

Ayrıca eski mektuplarını geri istiyordu. Yaşamının "en güzel sevdasının vesikaları" onun yanında olmalıydı. Notun sonunda ise çok ilginç bir konuya değiniyordu :

"Mektuplarımı annemin adresine paket yapıp yollasın. Haydi hayırlısı. Münevver'e yazdığım mektubu oku, orda Sare'nin bir mektubundan satırlar aldım, onun bana, yani Sare'nin bana 'Beni affet' demesi garip değil mi?"

İçine düştüğü bu "acı" durum üzerine Sare Teyzesinin Nâzım'a "Beni affet" demesi hem garip, hem de ailenin olayı uzaktan izlemediğinin bir göstergesiydi. Ayrıca 1996'da kendisiyle görüşen, *Romantic Communist* adlı kitabın yazarlarından, araştırmacı Saime Göksu'ya, Münevver Andaç'ın Bursa'ya af haberleri üzerine gitmesinin bir rastlantı olduğunu, kendisinden Nâzım'ı arayıp sormasını Celile Hanımın istediğini söylemesi de çok ilginçti. Açığa vurulmasa da, hem ailesinde, hem de bazı arkadaşlarında, bir "Nâzım'ı Piraye'den uzaklaştırma" özleminin varlığı, bu yolda alttan alta birtakım girişimlerde bulunulduğu anlaşılıyor.

Münevver Berk'in kocasından boşanmaktan vazgeçip küçük kızıyla birlikte evinde kalmayı yeğlemesinden sonra, ne yapacağını bilemez hale gelen Nâzım, önce dört elle Vâ-Nû'lara sarılmış, "kirli bir mendil gibi" bırakılmasının nedenlerini anlamasına yardımcı olmalarını istemiş, bu arada, Piraye için, "Artık ona dönmeyi bile düşünemem. Bu hem ona bir kerre daha hakaret,

hem de kendime karşı bir kerre daha alçalmak olur," diye yazmıştı. Karmakarışık bir ruh hali içinde, bir sürü şey düşünüyor, büyük bir kırgınlık yaşıyor, kime tutunacağını bilemiyordu.

Sonunda her şeyi göze alıp gene "en iyi, en güvendiği dostu"na başvurmaya karar verdi.

Piraye'ye birbiri ardına yazdığı, karşılıksız kalan mektupları nın birincisi şöyleydi :

"Piraye, karıcığım,

"Bu mektubu soğukkanlılıkla okumanı, üzerinde biraz düşünmeni rica ederim.

"İki vakıa var : 1. Sana ve biraz da kendime yaptığım kötülük. Senin bana dehşetli kırgın oluşun, bu yüzden de, belki de, evet belki de, insanlara ve dünyaya güveninin kalmayışı. Kendi kabuğuna çekilişin. 2. Bu vakıaya rağmen, sen de, ben de yaşıyoruz. İkimiz de varız. Ben belki bir iki seneye kadar, hatta belki bu sene yokum, çünkü bilemediğin gibi hastayım, her gün biraz daha eriyorum, ölmemek için elimden geleni yapıyorum. Fakat fizyoloji bir kerre dörtnala inhitata doğru gitmesin, hele insan hapiste de bulunuyorsa, bu inhitatı durdurmak çok zor. Yani ben yakında öleceğimi hissediyorum. Bu beni korkutmuyor, hatta artık keder de vermiyor. Yakında, belki bir yıl, belki bir buçuk yıl sonra kulunuz ölmüş bulunacağım. Fakat şimdi varım, yaşıyorum, tıpkı senin var olduğun ve yaşadığın gibi. Bu iki vakıayı böylece tespit ettikten sonra, bir üçüncü vakıayı daha tespit edeceğim : Her şeye rağmen, ve her zaman, bundan on sene, on beş sene önce de, bundan üç ay, dört ay önce de, bir daha tekrar edeyim, her şeye rağmen ve bütün zaman ve mekânlarda, hiçbir insan bana senden daha yakın olmadı ve yine hiçbir insan sana benden yakın değildi. Şimdi gelelim dördüncü vakıaya : Olan oldu, ve geçti. Beylik, fakat çok doğru tabiriyle, kâbuslu bir rüya gördük. Fakat şimdi, her ne suretle sona ermiş olursa olsun – sona erişte ben mi amil oldum, yoksa başkası mı, bunun üzerinde duracak değilim, çünkü değmez, fakat, kısaca söyleyeyim ki, sen istediğin kadar inanma, bu sona erişte biraz da ben amil

oldum – evet, bu kâbus her ne suretle sona ermiş olursa olsun, sona ermiş oldu ve ikimiz, seninle ben karşı karşıyayız. Karşı karşıya duran bu iki insan herhangi iki insan da değildir. Öyleyse, benim geri kalan bir iki senemi, ve senin çok uzun senelerini, zehir etmekte ne mana var? Her zamankinden daha cesur, daha akıllı, daha sevdalı, ve müthiş sanılan, korkunç sanılan birçok şeylerin de ne kadar nisbi, ne kadar basit şeyler olduğunu bilerek, hatta bunları alaya alarak niçin birbirimize yaklaşmayalım? Değer mi? Senin kabuğuna çekilip oturman, beni ömrümün sonuna kadar affetmemen, bana kırgın, dünyaya kırgın olman, zaten zehir zemberek olan hayatını büsbütün zehir etmen, değer mi? Farzet ki ben sana yanlışlıkla – bunda ısrar ediyorum, yanlışlıkla ve mesela bir sarhoşluk anında – bira yerine zehir içirdim, sonra ne yaptığımın, şu veya bu suretle farkına vardım ve seni kurtarmak için sana geldim, sen beni itecek misin? Hayır, beni zehirledin, yanıma yaklaşma mı diyeceksin? Mesele bu kadar basit değil mi diyorsun? Hayır, sen bu işi sarhoşluk anında değil, bile bile yaptın mı diyorsun? Eğer hadise başka türlü inkişaf etseydi, beni zehirimle başbaşa bırakacaktın mı diyorsun? Deme, şunu yahut bunu münakaşa etmeden, söyleyecek bir tek sözüm var : Hayatta mühim olan, gerçek olan şey vakıadır. Bu vakıa da bugün ikimizin karşı karşıya, aramızda bir kâbusun hatırasından, evet, sadece hatırasından başka bir şey olmaksızın, karşı karşıya durduğumuzdur. Biz o hatırayı da bir an önce unutacak kadar kuvvetli değil miyiz ve unutmamaya değer mi? Karıcığım, vallahi değmez. Vallahi asıl olan şey, seni, her zaman ve mekânda, seni zehirlediğim anda dahi, yeryüzünde en yakın insanım olarak sevmiş bulunmamdır. Yavrum, kızım, karım, sevgilim, annem, her şeyim, silkin, gözlerini koca koca aç, sana uzattığım – günahkâr – eli gülerek tut ve geri kalan bir iki senelik ömrümü elim elinde olarak geçireyim ve sen de benden sonra yaşayacağın uzun yıllarda benim için çocuklarımıza ve beni senden soracak olanlara : Çok zayıf tarafları olan bir insandı, fakat her şeye rağmen iyi bir insandı, beni seven bir insandı, benim de en çok sevdiğim bir insandı, bazı tarafları da kuvvetli bir insandı, onu

öfkeyle, nefretle değil, muhabbetle, sevgiyle anıyorum diyebil. İşte böyle güzelim. Rica ederim bana cevap ver. Çünkü cevap vermek değil, cevap vermemek değmez.

"Çocuklarımı ve seni hasretle kucaklarım."

İkinci mektup şöyleydi :

"Piraye'm, kızıl saçlı bacım benim,

"İster senin için ölmüş olayım, ister benden bir yılandan nefret eder gibi nefret et, yüzümü görmeye, sesimi duymaya tahammülün olmasın, ister gözünde dünyanın en namert insanı olayım, şunu bil ki, kendi gözümde alçaldığım kadar senin gözünde alçalmama imkân yoktur. Seni arkadan bıçakladım. Bir damlası benim damarlarımdaki bütün kana bedel kanınla boyandı ellerim. Yeryüzünde hiçbir insan hiçbir insana benim sana yaptığım kötülüğü yapmamıştır. Bütün bunlara rağmen, gel. Sana 'Gel' diyecek kadar yüzsüz ve alçaksam ne haltedeyim, öyleyim işte. Fakat, gel. Ve benden nefret ederek, beni hor hakir görerek de olsa, beni bir daha yalnız bırakma. Ben yalnız seni arkadan bıçaklamış değilim, insanlığımdaki en güzel şeyi de bıçakladım. Beni affet demiyorum, yaptığım işin afla filan alakası olmayacak kadar namussuzca bir iş olduğunu müdrikim. Fakat, gel. Oğlumuzun, Memet'in bâşı için gel ve ben kalan ömrümde ona layık bir baba olmak fırsatını kazanabileyim. Senin yüzüne nasıl bakabileceğimi bilemiyorum, seninle karşılaştığım anda ayaklarının dibine yıkılacağım belki, belki de sadece bayrağını kendi eliyle düşmana teslim etmiş bir hainin cesaretiyle yüzüne bakmaya çalışacağım, belki de tek kelime söylemeden gözlerimi iskarpinlerine dikip oturacağım. Fakat, gel. Gel ve bir daha beni yalnız bırakma. Bak senden yalnız bir sadaka halinde gelmeni değil, beni yalnız bırakmamanı da, beni bir daha yalnız bırakmamanı da istiyorum. Bunu isteyecek kadar da küstahım. Fakat her şeye rağmen yaşamam lazım. Hayatım yalnız kendime ait olsaydı, gebermeyi çoktan tercih ederdim. Kendi ferdiyetimden, fizyolojimden, kafamın deli, hasta tarafından öylesine nefret ediyorum. Fakat yaşamam lazım. Beni affetmek için değil, beni, oğlumuz, kızımız ve onlar

gibi iyi, namuslu insanlarımız için yaşatmak için gel ve bir daha beni yalnız bırakma.

"Eteklerinden öperim."

Bu ikinci mektup Piraye'nin üzerinde olumlu değil, olumsuz bir etki yapmıştı. "Nâzım şimdi de bütün bu olanların suçunu bana yüklemek istiyor, beni yalnız bırakmasaydın bunlar olmazdı demeye getiriyor, kim bilir, belki bu onu rahatlatır..." gibi sözler etmiş, gene yanıt vermeye yanaşmamıştı.

Üçüncü mektup ise bir telgraf gibiydi :

"Piraye,

"Gel. Sana muhtacım."

Nâzım mektuplarına Piraye'den yanıt alamayınca, Mehmet'e, Suzan'a, İzgen'e yazmaya, onların aracılığını istemeye başladı. Ne oluyordu, ne düşünüyordu kızıl saçlı bacısı, neden susuyordu, neredeydi? Kendileri bu olanlar için ne düşünüyorlardı?

"Oğlum, evladım, Mehmetçiğim,

"Mektubunu aldım. İnsanın kendi kendinden iğrenmesi ne demektir, bilmezsin ve bu korkunç hissi ömrün boyunca duymamanı temenni ederim. Sana çok ayıp bir şey itiraf edeyim : Bir an önce gebermeyi isteyecek kadar kendi kendimden iğreniyorum ve kendime karşı, fert insan olarak kendime karşı en ufak bir saygım kalmadı. Mektubunu okurken ağladım. Benim gibi ciğeri metelik etmez bir hergeleye senin gibi pırıl pırıl bir delikanlının baba demesi beni kahretti. Ben dünyanın en iyi, en yiğit, en namuslu insanını, annemizi arkadan bıçaklamış, bunu yaparken de sırf kendi belden aşağısının zebunu olmuş, iradesiz domuzun biriyim. Kabil olsaydı da bütün namuslu insanlar bir meydana toplansalardı ve ben onların önünde annemizin ayaklarına kapansaydım. Annemiz nerde? Duyduğuma göre İzmit'e gitmiş. Belki bunları sormaya bile hakkım yok. Fakat dayanamıyorum, ona çektirdiğim acının acısı beni mahvediyor. Bana Pira-

ye'mden haber ver. Oğlum, bana kızıl saçlı bacımdan haber ver. Haberini alayım yeter. (...) Bu mektubumu alır almaz bana hemen cevap ver. Vedat cumartesi günü gelirim, demiş, onunla da bir mektup yolla bana. Mehmet, yavrum, evladım, oğlum, ben her şeye rağmen senin babanım, değil mi? Senin ve Suzan'ın babası. Babanızı affedin demeye bile yüzüm yok. Kendime karşı duyduğum korkunç nefrete rağmen mektubun beni yeniden dünyaya getirdi. Şimdi sana bir yandan bunları yazarken, bir yandan da hayata bağlandığımı hissediyordum. Demek bütün alçaklığıma rağmen benden nefret etmedin? Sana layık bir baba olmaya çalışacağım bundan sonra dersem, inanır mısın? İnanabilir misin? Mehmet'im, oğlum, tek insan olarak, fert olarak, şahsi hayatımda, bilemediğin kadar korkunç bir yalnızlık içindeyim, beni yalnız bırakma, mektup yaz. Seni ve Suzan'ı hasretle kucaklar, annemizin ellerinden öperim."

Mektupta adı geçen Vedat, Fahamet'in kocası Vedat Başar'dı. Daha önce de bu gibi durumlarda Piraye'yle barışmak için ondan yardım almıştı Nâzım.

Vedat Başar'la karşılaşmasını Müzehher Vâ-Nû'ya yazdığı mektupta şöyle anlatıyordu :

"Evvela, bendeniz azgın koca bebeğin buhranı tamamiyle geçti. Bütün bu olup bitenlere Piraye gibi bir insanın varlığı karışmasaydı, şimdi şu dakka kendi kendimle rahat rahat alay eder, kahkahayı basardım. Vedat geldi. Konuştuk. Piraye İzmit'e akrabalarından birinin yanına gitmiş, kendisine mektup yazmışlar, fakat henüz cevap alamamışlar. Piraye ile aramızdaki münasebetin ne olacağı, tamamen ona kalmış bir meseledir. Her ne şekilde olursa olsun elimi tekrar sıkabilirse duyacağım saadet sonsuz olur. Mamafi hiçbir işte pasif kalamam Allah kahretsin, onun tekrar bana gelmesini öyle istiyorum ki, kararında müessir olmak için kendisine bir mektup yazıp yolladım Vedat vasıtasıyla. Oğlumdan mektup aldım, nasıl sevindim bilmezsin. Hemen cevap verdim. Fakat henüz karşılığı gelmedi. (...) Ah şu Piraye'ye karşı

kırıcılığımda, vefasızlığımda o kadar ileri gitmeseydim. Vefasızlığın küçüğü, büyüğü olmaz, diyeceksin. Doğru. Şimdi efendim, bendeniz ilk iş olarak sıhhatıma dehşetli itina edeceğim. Yahu, bugün Vedat'ın yüzüne baktım da şaştım. Aynı yaştayız oğlanla, halbuki benden en aşağı on yaş genç duruyor."

Vedat Başar'la konuşmasının hemen arkasından Mehmet'e yazdığı mektupta şöyle diyordu Nâzım :

"Bu mektubumu alır almaz hemen karşılığını ver ki meraktan ve üzüntüden biraz olsun kurtulayım. Vedat annemizin İzmit'e gittiğini, ordan da Eskişehir'e gitmek niyetinde olduğunu, İzmit'e Nazmiye'lere gittiğini, fakat Eskişehir'e niçin ve kime gideceğini bilmediğini söyledi. Doğru mu? İzmit'e Nazmiye'lere gittikten sonra Eskişehir'e nereye gitti? Eskişehir'de hısım akrabadan kimseler yok. Bana bu meselenin doğrusunu yaz evladım. Sıhhatım biraz daha iyice. Fakat beni görürsen tanımayacaksın gibime geliyor, o kadar göçtüm. Kalp ve karaciğer, safra kesesi sancıları devam ediyor. (...) Sana Vedat'la bir 'Melodram' yolladım, almışsındır. Sanat bakımından değeri yoktur. Fakat başımdan geçen rezaleti, bir melodram edasıyla da olsa oldukça realistçe tespit eder. Bana hemen cevap ver."

Piraye bir yere gitmiş değildi. Çamlıca'da, Altunizade köşküne kapanmış, hiçbir yere çıkmıyor, kendisine baskı yapmak için gelenlere, "Evde yok, İzmit'e gitti, oradan Eskişehir'e geçecek," dedirtiyordu. İzmit'te ailece tanıdıkları Nazmiye Hanım vardı, belki ona gittiğini düşünüp arkasından gelmeye kalkarlar diye, sonuna büsbütün belirsiz Eskişehir'i de eklemişti.

Nâzım'ı bağışlamasını, olanları unutup evliliğini eskisi gibi sürdürmesini isteyenler yalnızca ortak dostları, arkadaşları değildi. Bu işe siyasal bir hava verenler de vardı. Adeta Piraye evliliğini sürdürmekle görevlendiriliyordu.

Üstünde konuşmaktan çok sıkıldığı bir konuyu, bir yakınlığı olmayan insanlarla tartışmak katlanılmaz bir işkenceydi. Çareyi saklanmakta bulmuştu.

Nâzım bunu herhalde seziyordu, çünkü çocuklarına gönderdiği mektuplar hep Piraye'nin okumasını istediği sözlerle doluydu. Onlar aracılığıyla karısına ulaşmaya çalışıyordu.

Vedat Başar'la Mehmet'e gönderdiği "Melodram" adlı şiir şöyleydi :

Oğlum Memet Fuat'a

MELODRAM

Oynayanlar : Ben, Kızıl Saçlı Bacım ve Siz

Prolog

En ümitsiz mâcera :
yedi yerden yara almak değil.
En ümitsiz mâcera :
ipin ucunu kaybetmek elinden
ve gözlerimiz koyun gözü gibi mahzun,
bıçağın altına kendiliğinden
bıçağın altına bıkkın ve uzun
yatıvermesi boynumuzun.

Birinci Perde

Demirden ve betondan bukağım.
Ve mevsim bütün dişiliğiyle sonbahar.
Uzakta bir yerlerde pırıldayan su...
Azgın bir teke gibi belden aşağım,
kıl içinde
ve beynime vuruyor ekşi ekşi kokusu...
Ağır, beyaz elini koy alnıma,
bir şafak seyreder gibi seyredeyim seni.
Beni yalnız bırakma kızıl saçlı bacım,
yoksa ben bir haltlar karıştıracağım...

İkinci Perde

Bu iş böyle olmayabilirdi
size dair bir şeyler hatırlasam.
Halbuki yüzünüz bile aklımda değil.
Siz sadece bir rivayetsiniz.
Durup dinlenmeden işliyor kafam,
durup dinlenmeden yaratıyor sizi.
Ve ben dokunamayan ellerimle giydiriyorum
çırılçıplaklığınıza yeşil entarinizi...

Üçüncü Perde

Yola bakan pencerede durmaktan,
malta boylarında volta vurmaktan
kara sular indi ayaklarıma
ve dokundum size nihayet.
Böyle bir bahçeye hiç girmemişim,
hiç görmemişim gibi geldi bana
ışığın böylesini.
Ve siz olduğunuz gibi karşımdayken
sizi yaratmakta devam etti kafam.

Dördüncü Perde

Bu akşam, belki şimdi, şu dakka sen
arkadan bıçaklandın bacım.
Hem de ben bıçakladım seni,
kanın damlıyor ellerimden.

Görüyorum : işte sen içine gömülürken karanlığın
hayretle açılan gözlerinde
durgun bir su gibi parlıyor hâlâ
bana güvenen rahatlığın.

Elimde sırtına saplanan bıçak,
ve ağzımda müthiş bir yemişin tadı,
seni öyle yüzükoyun kapaklanmış bırakıp
kaçıyorum yanından ağlayarak.

Beşinci Perde

Ölü ayak izleri var
güneşli kumun üstünde.
Gidenler büsbütün gitmedi henüz,
kalanlar öfkeli bir merhametle bakıyor yüzüme
ve henüz dönüp gelmedi çağrılanlar.
Söndü ansızın şehrimin ışıkları,
alaca aydınlığındayım masamda yanan mumun.
Kollarım kan içinde dirseklerine kadar.
Dışarda vakarlı, engin rahatlığı yıldızların,
dışarda sessiz, beyaz haşmetiyle kar.
İçerde yeşil, ıslak yılanlar
çöreklenmiş karanlığında uykumun.
Ben bu dertten kurtulmak için
meydan yerinde yıkamalıyım
kirli çamaşırlarını ruhumun.

Epilog

Bu melodram
burda biter.
Tek kepaze aktörü bendim bu oyunun.
Oğlum Memet,
müjdesini ver,
belki bana bir daha dönmeyecek olan kızıl saçlı bacıma :
Bizimkiler,
bizimkiler nerdeyse Nankin'e girecekler...

Son

Mehmet'e yazdığı bir sonraki mektubunda, Piraye'nin "İzmit'e, Eskişehir'e filan gittiğine" inanmadığını söylüyordu Nâzım.

Nitekim arkadan biraz daha umutsuz, ama artık salt kendini batırmayan, karısıyla yıllar süren ilişkilerini gözden geçiren, yaşanan bu son olayda onun da suçu olduğunu anlatan bir mektup geldi. Yazdıklarını Piraye'nin okumasını istediği belliydi :

"Oğlum Mehmet,

"Seninle baba oğul gibi değil de iki arkadaş gibi konuşalım. Daha doğrusu ben anlatayım sen dinle. Anlatacaklarımı kendimi temize çıkarmak için, kendimi sana ve Piraye'ye karşı müdafaa etmek için anlatmıyorum. Hani, bilirsin, Nasrettin Hoca eşeğini bir yere bağlamış, bir hırsız da gelip eşeği çalmış. Herkes kabahatı Hoca'da bulmuş. Hiç oraya eşek bağlanır mı? İnsan eşeğini bir yere bağlayınca daha sağlam bağlamaz mı? filan diye. Hoca dinlemiş. Haklısınız, demiş. Haydi ben kabahatlı olayım, doğrudur, fakat hırsızın da hiç kabahatı yok mu? Hoca'nın söylediği sözün elbette ki doğru bir tarafı var. Fakat, dedim ya, ben bunu da söylemiyorum. Yalnız birdenbire, dün gece, daha doğrusu sabaha karşı, annene yazdığım mektubu bitirip yatağa uzandıktan sonra, sancılarımın arasında korkunç, kederli, acayip bir keşifte bulundum. Şimdi, sabah sabah, artık gün iyice ağardı, sana o keşfimi anlatacağım. Piraye'm beni vakarla, vefayla, sadakatla, temkinle, itidalle, alışkanlıkla, haşmetle, akılla, yürekle sevdi. Bütün bu saydığım sıfatları bir kere daha oku. Bütün bunlar bir arkadaşın, bir annenin, bir zevcenin, bir nişanlının, fakat en yakın bir arkadaş, en şefkatli bir anne, en sadık bir zevce, en vefalı bir nişanlının sevgisini, muhabbetini vasıflandırır. Piraye'm bana hiçbir zaman âşık olmadı. Beni delicesine canı çekmedi. Ben ona insanlığımla yakındım. Bana bir insana hayran olur gibi hayran oldu, fakat bana âşık olmadı. Ben Piraye'm için su gibi, ekmek gibi, hava gibi, fizyolojik bir ihtiyaç olamadım. Bak şimdi kafama hücum eden ve beni dehşetli bir mahzunluğa düşüren bir sürü hatıradan birkaç tanesini misal diye yazayım. Bilir misin ki, Piraye'm bana, bir kere olsun, gözlerimin içine bakarak ve ne söylediğinin farkında bile olmaksızın, 'Seni seviyorum,' deme-

miştir. Dahası var, yakın zamanlara kadar ben onun yüzünü seyredip kendimden geçerek bir liseli iştiyakıyla ilan-ı aşk ettiğim vakitler bir acayip gülmüş, tuhaf bir tiksinti duymuş, 'Darülbedayi artistleri gibi konuşma Allahaşkına,' demiştir. Sonra mesela bak, sesimi duymak, yüzümü görmek, elime dokunmak onun için o kadar ikinci, hatta üçüncü derecede bir iştiyaktı ki, Çankırı'da olsun, Bursa'da olsun, müsait şartlar, yani beni rahat rahat görebilmek şartları bir aralık umulmaz imkânlar verdiği halde, ne Çankırı'da, ne Bursa'da oturma müddetini uzatmamıştır. Halbuki mesela Çankırı'da bir iki ay daha fazla kalabilirdi, ve Bursa'da bir aralık hatta altı ay kalabilir, sonraları da beni iki ayda bir olsun görmeye gelebilirdi. Benim *İnsan Manzaraları*'nda Çankırı Hapisanesi'nde köylü bir marangoz vardır, bu marangozun da köylü bir karısı. Bilmem aklında mı? Hani o kadınla güneşi mukayese ederim de kadını güneşten daha şayan-ı hayret bulurum. Bir gün annene, 'Sen hiçbir kadını kıskanma, yalnız o kadını kıskan,' dedimdi. Hayretle yüzüme baktıydı. O kadının macerası gayet basitti. Kocası hapis olduktan sonra, kendisi de hemen köyü bırakıp Çankırı'ya iniyor, orda bahçelerde çalışıyor. Her gün akşamüstü erkeğini görmeye geliyor. Elinde bir bakraç süt ve ayakları çıplak. Sütü erkeğine uzatıyor kapıdan, öyle bir müddet gözleri yerde duruyor erkeğinin karşısında ve dönüp gidiyor. Bilmem hatırladın mı? Sonra şu on bir yıllık ayrılığımızda bana haftada bir kere olsun mektup göndermesi için nasıl yalvarıp yakardığımı, nasıl kahrolduğumu belki bilirsin. Son zamanlarda ondan yirmi gün haber alamamıştım, sağa sola başvurmuştum, hasretiyle gebermiştim, telgraf çekmeyi de yasak ettiği için, ne yapacağımı bilmez bir hale gelmiştim. Nihayet bana bir mektup yolladı, mektubunu okudum demin : 'Ne olmuş, diyor, benden yirmi gün mektup almamışsın, ortalığı birbirine kattın.' Bir kere daha tekrar edeyim, bütün bunları sana şu son hadisede kendime mazeret bulmak için yazmıyorum. Sadece çok hazin bir keşfimi tespit ediyorum. Ben onu belki vefayla, yüzde yüz sadakatla, temkinli, ölçülü, vakarlı, ağırbaşlı sevmedim. Ben ona delice divanece, hasretinden, yalnız yüreğinin, kafasının, insanlığının değil,

sevgisinin hasretinden de, sesinin, yüzünün, etinin hasretinden de gebererek âşıktım. Ve hâlâ da, hatta aramızdaki karı koca münasebetini 'kesmeye' karar verdiğim zaman da öyle âşıktım. Halbuki o bana hiçbir zaman böyle âşık olmadı. Dedim ya bunu birdenbire keşfettim ve nasıl mahzunum tasavvur edemezsin. 'Beni ona karşı hiç kimse müdafaa edemez. Beni müdafaa edecek insan annenin içindedir.' Ne kadar doğru. Fakat annenin içindeki o insanın uyanması için, ki o hiçbir zaman büsbütün uyanmamış, şimdi anlıyorum, o insanın uyanması için, anneni yeni baştan, yalnız dostluğunu değil, kazanmam için elimden geleni yapacağım. Bak o bana benim ona yaptığımı yapsaydı bir daha yüzünü görmeye dahi tahammül edemezdim. Fakat yine de bana, 'Seni sayıklıyor, müthiş bir buhran geçiriyor, ölecek belki,' deselerdi, her şeye rağmen, hatta o artık başkasının karısı bile olsaydı, hemen yanına koşardım. Evet, annenle sayısız müşterek tarafımız var. Onun ruhunu biraz ben yoğurdum, biraz benim eserimdir, benim ruhumu biraz o yoğurdu ve bir hayli onun eseridir. Sanatıma varıncaya kadar ona borçlu olduğum, onun eseri olan sayısız şeylerim var. Fakat en mühim bahiste, yahut benim için, bana göre en mühim bahiste görüşleri, ruh halleri, tabiatları büsbütün ayrı iki insan olarak kaldık. Kalmışız. İşte ben bunu keşfettim. Ben onun doludizgin âşık olduğu erkek olabilirdim. Olamadığım için duyduğum kederli öfkeyi, hırsı tasavvur edemezsin. İşte böyle. Acayip şeyler yazdım sana. Vakit ta sabahın sekizi oldu. Allahaısmarladık Mehmet'çiğim. Annenin mektubunu kendisine mutlaka ver. Ben her şeye rağmen onu kazanmalıyım. Yalnız şefkatini, sevgisini değil, şimdiye kadar kazanamadığım aşkını da. Bunu kazanamadan ölürsem çok az yaşayıp ölmüş sayacağım kendimi. Seni, Suzan'ı, İzgen'i hasretle kucaklarım."

Piraye bu mektupları çok değişik yorumlar yaparak okuyor, sessiz sessiz ağlıyor, fazla bir şey demiyor, ama kırık dökük sözlerinden olumsuz etkilendiği anlaşılıyordu.

"Nâzım çok vicdan azabı çekiyor olmalı. Kendine duyduğu saygıyı yitirmemeye çalışıyor," diyordu.

"Roman yazıyor. Abartıyor. Bunlar hep konuştuğumuz, ona tekrar tekrar açıkladığım şeyler," diyordu.

"Biraz daha ileri giderse, benim ona ihanet ettiğimi söyleyecek," diyordu.

Yıllar önce bir gün karşısında yere diz çöküp elini havaya kaldırarak aşkını ilan etmeye kalkınca, "Darülbedayi artistlerine benziyorsun, yapma," diye tepki göstermesine Nâzım'ın çok öfkelendiğini biliyordu. Ne zaman gönül işleri yüzünden kavga etseler bu söz mutlaka çıkardı ortaya. Ama onun da hoşlandığı, hoşlanmadığı şeyler olması doğaldı. Sevdiği adamın öyle karşısında yere diz çöküp Darülbedayi artistleri gibi aşkını ilan etmesi sinirine dokunuyordu. Söze bile gerek yoktu, davranışlar gösterirdi insanın sevgisini.

Bir de, "Telgraf çekmeyi yasak ettin!" sözüne çok buruluyordu Piraye. Bu Nâzım'ın hep yinelediği bir sözdü. Kişiliğinin belirgin özelliği "yasak dinlememek" olduğu halde, sanki karısının sözünden dışarı çıkmayan biriymiş gibi konuşurdu. Ayrıca Piraye onun telgraf çekmesini neden istemediğini kaç kez açık açık anlatmıştı kendisine.

Kapı çalınıyor, alt kattan bağırıyorlardı : "Piraye Hanım, telgrafınız var, Bursa'dan." Yukardan toparlanıp aşağıya telgrafı almaya inene kadar ölüp ölüp diriliyordu. Alı al moru mor açıyordu telgrafı : "Sağlığını bildir."

"Nâzım, ne olur, yapma, bilmezsin o iki katı inip telgrafı açana kadar neler çektiğimi. Bin türlü şey geliyor insanın aklına."

Aslında bir telgrafın nelere gebe olduğunu çok iyi biliyordu Nâzım. Şiirini de yazmıştı :

Gece gelen telgraf
dört heceden ibaretti :
"VEFAT ETTİ."

Ama kendi coşkulu yaşam anlayışını bütün çevresindekilerin de paylaşmasını istiyordu. Sürekli mektuplar yazılacak, aralar biraz uzadı mı telgraflar çekilecekti.

Mektuplaştığı dostları arasında az yazmalarından yakınmadığı hiç kimse yoktu. Karısının ise her hafta yazmasını istiyordu.

Aslında 1938'den 1950 başlarına kadar birbirlerine karşılıklı 520 kadar mektup yazmışlardı. Her hafta yazsalar bu sayı 600'e yaklaşırdı. Arada birlikte oldukları, mektuplaşmadıkları dönemler de bulunduğu düşünülürse, istenenin çok gerisinde kalmış görünmüyorlar.

Nâzım'ın aynı günlerde Vâ-Nû'lara gönderdiği bir mektupta, Piraye'yle ilgili şu sözler yer alıyordu :

"Benim oğlandan bugün mektup aldım. Ne güzel bir cümle var içinde size aynen yazayım (...) :

"'Seni anneme karşı kimse müdafaa edemez, seni müdafaa edecek insan annemin içindedir.' Güzel ve doğru değil mi? Bakın ben neye karar verdim, Piraye'yi sanki hiç tanımadığım bir kadınmış, hatta bir genç kızmış gibi, fakat her nedense benden nefret eden bir kadınmış gibi, elde edeceğim. Bu, müthiş bir avcılık olacak. Fakat, bir aralık hastalıktan geberdiğimi duyduğu halde aldırmayışı, gelmeyişi, bana hemen dönmeyişi dehşetli hoşuma gitti. Ölseydim – Allah göstermesin – kahrolurdu, biliyorum. Fakat kadındaki salabete [katılık] bakın, bu hali beni bir kat daha hayran etti. Ben onun yerinde olsaydım ömrümün sonuna kadar bana selam vermezdim. Mamafi onu avlayacağım. Kadınım tekrar benim olacak. Kim bilir belki günün birinde onu tekrar aldatırım, fakat ne olursa olsun geberene kadar yakasını bir daha bırakmayacağım. Piraye Hanıma yeni baştan doludizgin âşık oldum. Bende size karşı yalan yok, elim ayağım tutar bir halde dışarı çıkarsam bir gün, Mimi Hanıma da onun anlayacağı dilden birkaç saatlik bir sözüm olacak. Bu ne lahana turşusu, bu ne perhiz demeyin, artık hiç olmazsa bu bahislerde kendi kendimi aldatmayacağım. Nasıl iyi mi? İşte bu mesele de böyle."

Nâzım'ın şiir yoluyla buzları eritmek istemesi de olumlu bir sonuç vermemişti. Piraye "Melodram"a önce bakmak bile istememiş, sonra okuyunca, "Yazmasa böyle şeyler," diyerek aşağı yu-

karı şöyle sözler etmişti : "Bir yandan kendini yerin dibine sokuyor, çirkin benzetmeler yapıyor; bir yandan hep aynı teraneyle beni suçluyor, yalnız bıraktı, ihmal etti; bir yandan da kadını teşhir ediyor 'çırılçıplaklığınıza yeşil entarinizi' diye kafalarda sorular yaratarak... Yakışmıyor Nâzım'a böyle şeyler. Sonda da daha önce çok güzel aşk şiirlerinde kullandığı bir şeyi harcıyor. 'Bizimkiler nerdeyse Nankin'e girecekler...' deyince bütün bu pislikten sıyrılıp çıkılabilirmiş gibi..."

Nâzım o günlerde Ahmet Halit Kitabevi için *La Fontaine'den Masallar*'ı çevirmekteydi. Şöyle bir şiir gönderdi Piraye'ye :

TEKİR'LE KAVAK

Esope, La Fontaine
bir de ben
şöyle bir ortaya çıkalım
ibretli masal söylemekte bakalım
hangimiz ustaymış hangimizden?

Ev kedisinin biri
ne pek öyle yumuk yumuk, ne de pek öyle iri
yani Pamuk değil, Samur değil, Tekir
hayatından hem memnundur, hem de memnun değildir.
Memnundur bayan
mangalından mancasından mavi boncuğundan
fakat efendisinin okşayan elleri
artık onun sırtını kabartmıyor
yani kalmamış bu işin tuzu biberi.
Eh, böyle sevdasız yaşamak da zor.
Tutar bir kavağa sevdalanır Tekir.
Kavak ihtiyar külüstür
fakat ne de olsa boylu boslu kavak
ürperir rüzgârda yaprak yaprak
hem de galiba tellidir
hem de başka bir dünyanın erkeği.
Tekir göze alır her şeyi

TEKİR'LE KAVAK

"– Benim telli kavağım, der
balık kavağa
çıkamaz ama
ben kediyim sana tırmanacağım, der,
açlıkmış, sefaletmiş
kar kıyametmiş
seninle olayım yeter."
Başlar kavak yelleri esmeye
ihtiyar kavağın da başında
duramaz olur yerinde.
Laf, yerinde duramayıp da ne yapacak
kavak yürüyemez a...
Bizimkiler bu haldeyken
Tekir'in efendisi işi çakarak
bir hile düşünür hemen :
Kediyi bir kış gecesi bırakır sokağa,
"– Haydi var git, der, seni bekleyen telli kavağa."
Gece ayazı yediği gibi
sabahı zor eder döner evine Tekir,
aman çok şükür
mangalıyla mancası da onu beklemektedir.
Hani kendi haline bakarak da
milletin dediği gibi
apışıp kalır kavak da
Dral dedenin düdüğü gibi.
Sen artık dinle neyden çün hikâyet mîkünet
ayrılıklardan şikâyet mîkünet.

İbret alın.
İbretleri çoktur bu masalın.
İnsan başından büyük işe kalkışabilir,
bu bir,
Tekir gibi olsun yeter ki,
bu iki.
Kırkından sonra azanı teneşir paklar
bu üç dört beş sekiz
sayı sayacak değiliz
çünkü bunun kırka kadar
yolu var.

Piraye bu şiiri de çevresindekilerden, yüzeyden okuyanlardan değişik yorumladı :

"Geri gelmesini istiyor kadının," dedi. "Kışkırtıyor geri gelmesi için. Yalvarıyor. Ne de olsa genç kadın. Doğal bu erkeklerde. Bir yaştan sonra böyle..."

Münevver Berk kocasına döneli nerdeyse dört ay olmuştu. Piraye'den bir yanıt gelmese de, Nâzım çocuklarıyla mektuplaşıyor, arada bir karısına da yazıyordu. Ama tam bir kırıklık içindeydi, yalnızlık duygusuna iyice kaptırmıştı kendisini.

Piraye'yle birlikte Çamlıca'da oturan yeğeni İzgen'e 2 Mayıs 1949 günü yazdığı mektupta şöyle diyordu :

"İzgen, kızım,

"Mektubunu aldım. Teşekkür ederim. Ben andlaşmayı bozuyorum, yani, hani sana haftada bir mektup yollayacaktım, sen de bana haftada, on günde bir cevap verecektin ya, işte bu andlaşmayı. Şu son hafta içinde gayet garip, fakat gayet gerçek neticelere ulaştım. Mesela, bir hafta önceye kadar şahsi hayatımda duyduğum yalnızlık artık beni ürkütmez oldu, yani, buna alıştım. Sonra, bu şahsi hayatımın yalnızlığını gidermek için ne seni, ne de oğlum Memet'i sıkıntıya sokmaya, size angarya olmaya hakkım yok. Binaenaleyh size karşı duyduğum ve tahmin bile edemediğiniz şefkat ve muhabbetten bir zerresi eksilmemekle beraber, ne sana, ne de ona artık mektup yazmayacağım. İkiniz, çok kötü günlerimde bana genç, iyi, pırıl pırıl ellerinizi uzattınız, bunu hiçbir zaman unutmayacağım. (...) Sonra, artık, şu son hadiseyi, halanla aramızdaki münasebete dair olan hadiseyi de büsbütün başka bir gözle görüyorum. Onu haklı görüyorum, fakat kendimi de haksız görmüyorum. Onu suçsuz görüyorum, fakat kendimi de suçlu görmüyorum. Yani bu işte benim ne kadar kabahatim varsa, onun da o kadar kabahati var, ben ne kadar kabahatsizsem, o da o kadar kabahatsiz. Bu neden böyle? İzahı uzun sürer ve öyle bir şey ki bunu belki, bir gün ancak kendisine anlatabilirim, belki de bunu anlatmaya imkân bulamam, çünkü ruhen, şuur bakımından bugün ne kadar sıhhatlıysam, demir

gibiysem, vücut bakımından da o kadar bitik bir haldeyim. Ama azmettim vücudumu da adam edeceğim, onun hastalıklarını da yenmeye çalışacağım. İşte bu bahis böyle, yavrum. Allahaısmarladık canım kızım, benim iyi yürekli İzgen'im."

Kendi yazmayacağı için, çocuklarını Nâzım'la mektuplaşmaya yönlendiren, onu yalnız bırakmamalarını isteyen aslında Piraye'ydi. Suzan pek benimsememişti bu işi, ama Mehmet'le İzgen bir süre Nâzım'la düzenli olarak yazışmışlardı. Sırasında bazı görüşlerine karşı çıkmış, sırasında ona karısıyla ilgili istediği bilgileri vermişlerdi.

Ne var ki Nâzım artık doğrudan Piraye'yle yazışmak istiyordu. "Bunu belki, bir gün ancak kendisine anlatabilirim," demesi, çocuklarıyla mektuplaşmayı kesmesi bundandı.

Düşünüş tarzı da gerçekten değişmişti : Olanlardan kendisi ne kadar suçluysa karısı da o kadar suçluydu.

Bu düşüncesini Piraye'yi kışkırtmak, yazışmaya zorlamak için yalnızca onun çevresindekilere değil, başkalarına da söylemeye başlamıştı. Müzehher Vâ-Nû'ya yazdığı bir mektupta, "Piraye beni bilemediğin gibi ihmal etmeseydi, ona sarılmakta devam edecektim," diyordu.

İzgen'e yazdığı mektubun hemen arkasından karısına yazdığı mektupta onun Bursa'ya gelmesini, en azından kendisiyle mektuplaşmasını sağlamak için yaptığı yorumlar, ruhsal çözümlemeler bayağı etkileyiciydi :

"Şimdi dinle : Sana bu belki yazacağım son mektuptur, belki bu benden alacağın son haberdir – yani son olup olmaması senin elinde. Biliyorum, senin kocan oldum, baban oldum, ağabeyin oldum, arkadaşın oldum, fakat hiçbir zaman sevgilin olmadım, olamadım. Bunu biliyorum ve yine biliyorum ki, şimdi beni kocan gibi, çocuğun gibi, ağabeyin gibi, baban gibi de görmüyorsun artık. Biliyorum. Fakat son bir ümidim var, belki beni hâlâ arkadaşın sayıyorsundur. Sana koca olarak ihanet ettiğim olmuştur, hatta baban ve ağabeyin olarak da belki ihmallerim var-

dır, fakat arkadaşın olarak sana hiçbir zaman ihanet etmedim. Senin sevgilin olabilseydim, belki kocan olarak da sana ihanet etmezdim. Her ne hal ise, bu bahsi bırakalım. Demek istediğim şu, senden arkadaşın olarak yardımını istiyorum. Bana hiç olmazsa arkadaş elini uzat. Bilemediğin gibi korkunç bir ruh buhranı içindeyim, bundan kurtulmanın iki yolu var, ya arkadaş olarak imdadıma gelirsin, boğulmak üzere olan bir arkadaşını kurtarırsın, yahut, ben son bir çareye başvururum, yani şahsi hayatımda mutlak bir yalnızlığa gömülürüm, kendimi şahsi hayatı ölmüş bir insan sayarım. Bu ikinci yol, yani şahsi hayatta mutlak yalnızlık yolu, dehşetli çetin bir yol, o yolda yürümeye alışana kadar çekeceğim azabın dehşetini tasavvur edemezsin. Sana bunları yazmakla bir haysiyetsizlik yaptığımı, beni hiçbir zaman sevgilisi gibi sevmemiş olan bir kadından imdat dilenmekle şerefsizlik ettiğimi sanmıyorum. Çünkü sana, her şeye rağmen ve ne olursa olsun, en yakın arkadaşım gibi başvuruyorum. Ya bana cevap verirsin, hasta bir arkadaşını görmeye gelirsin, soğukkanla konuşuruz, sen de hastasın biliyorum, fakat mademki ne olursa olsun yaşamaya mecburuz, birbirimize dayanarak yaşamanın yollarını araştırırız, birbirimize destek oluruz, yahut cevap vermezsin, gelmezsin ve bu benden alacağın son haber olur ve ben kendimi, bir bakımdan, öldüğüme alıştırmaya çalışırım. İmdadıma gelecek misin? Yoksa, senin her şeye rağmen en yakın arkadaşın olduğum da benim bir vehmimden ibaret miydi? Bir daha tekrar ediyorum, bu, yaşamımı biraz daha az işkenceli yapabilmek ümidiyle başvurduğum son çaredir. Ve artık bir karar vermek zorundayım. Beni kurtarmanı istiyorum, bana yardım etmeni istiyorum, ve bana öyle geliyor ki bana yardım etmekle, bana hiç olmazsa dost ve arkadaş elini uzatmakla biraz da kendi kendine yardım etmiş olacaksın. Belki bu da, yani kendi kendine yardım edeceğin meselesi de benim vehmim. Bilmiyorum. Senin hareketin bunu tayin edecek. Bildiğim bir şey varsa, senden insanca yardım istediğimdir. Her mülahazanın üstünde bir yardım. Yani ben bir kuyuya düşsem, boğuluyorum, Piraye, beni kurtar, diye elimi uzatsam, sen şu veya bu hisse kapılıp bana elini uzatmayacak

mısın? Ben kuyunun dibinde feryad ede ede boğulurken sen aldırmadan, kızgın, öfkeli, kindar, geçip gidecek misin? İşte böyle. Ya şahsi hayatımla kuyunun dibinde kalacağım, yahut bana elini uzatacaksın, kinini, kırıklığını, kendi ruh durumunu unutup bana elini uzatacaksın. Sen bilirsin."

Nâzım'ın böyle "kocan, baban, ağabeyin, arkadaşın, sevgilin" diye kendini bölerek ele almasını, Piraye kesinlikle benimsemiyor, gözyaşlarını tutamasa da, yumuşamıyordu :

"Öyle şey olur mu! Ama, biliyorum, bu çocuk kandırmak için yazdıklarından bir süre sonra kendisi etkilenir Nâzım, söylediklerine kendisi inanır," diyordu. "Şimdi kadın yok, gitti, bunları kuruyor, ama yarın kadın geri dönsün, ya da başka bir genç kadın çıksın karşısına, hepsini unutur."

Kocasına güvenini bütünüyle yitirmişti. Ayrıca bu "genç kadın" sözünü de ikide bir tekrarlıyordu. Kırk üç yaşına gelmişti. Kendisini bir "sevgili" yarışının içinde düşünemediği çok açıktı.

Çocuklara gönderdiği mektuplarda Nâzım'ın olayları yorumlayışından da bayağı rahatsız oluyordu.

Oturup aralarındaki ilişkiyi, başlarından geçenleri, kendi açısından değerlendiren uzun bir mektup yazdı. Bir "son mektup". Bu arada "Tekir'le Kavak"tan da söz etti.

Nâzım'dan gelen yanıt şöyleydi :

"Canım karıcığım,

"Kan tepene çıkmasın, sana böyle hitabediyorum diye, taş çatlasa benim canım karıcığımsın, hatta seni boşamış başka bir kadınla evlenmiş olsaydım dahi. Şimdi dinle beni canım karıcığım. Evvela şaşıp kaldığım bir şey var : benim tekir kediye yalvarıp yakarmakta olduğum nerden ve kimden çıktı? Kavakla Tekir hikâyesi buna ispat diye gösteriliyorsa, ya okuyanlar okuduklarını anlamıyorlar, ya ben. O, kendimi de, onu da kepaze eden bir hicviyedir. Bir yalvarıp yakarma vesikası değil. Sırası gelmişken, sen arkadaşıma hadiseyi olduğu gibi bir de ben anlatayım. Evvela ipi koparan sadece o değildir, ipin yarısını o kopardıysa,

yarısını da ben kopardım. Ve bendeniz ipi koparır koparmaz korkulu bir rüyadan ayılır gibi oldum ve seninle karşı karşıya kaldım, daha doğrusu sen zaten hiçbir zaman karşımdan kaybolmamıştın, sadece bulanık bir resim halindeydin, yüreğimin kökünde duran bulanık bir resim. O resim birdenbire aydınlandı ve dehşetli bir kriz geçirdim. Bu krizin tekir kediyle, ipin kopmasıyla ilgisi yoktu, bu doğrudan doğruya senden gelen, seninle ilgili bir krizdi. Ayaklarına kapanmak istedim, kendimi sana karşı hudutsuz suçlu, kendi kendime karşı dehşetli alçak görüyordum. Bunu sana yazdım, kendimi yerin dibine batırdım, çünkü kendimi yerin dibine batmaya müstahak görüyordum. Kendimi öyle aşağılık, seni öyle erişilmez görüyordum ki, İzgen bile, kendiniz için böyle şeyler yazmayın, diye bana çıkıştı. Sana arka arkaya mektuplar yazdım, tekire değil, sana yalvardım, yakardım. Aldırmadın. Deli gibi oldum, hani gebermeme mek parmak kaldı. Sonra, nasıl oldu bilmiyorum, birdenbire bir keşifte bulundum, bu müthiş bir keşifti, bir yandan beni büsbütün kahretti, fakat bir yandan da kendime gelmeme yardım eyledi, keşfimi oğluma yazdım. Keşfim şuydu : Sen bana hiçbir zaman âşık olmamıştın. Bu keşfim, son hadiseye, tekir kedi meselesine nasıl düştüğümü bana izah etti. Bu hususta oğluma yazdığım mektupları okursan, ki iki ay önce filan yazılmış mektuplardır, hadiseyi daha iyi anlarsın. Hayır, karıcığım, ne Çankırı meselesi senin anlattığın gibidir, ne de burda oturman meselesi. Hayır, bir taneciğim, ben senin için yüzü görülmeden, sesi işitilmeden zor yaşanan insan değildim. Halbuki sen benim için öyleydin. Ve öyle olduğun için tekir kedi araya girdi. Bunu sana mektupla anlatmak zor. İşte ben bu keşifte bulunduktan sonra kendimi toparlamaya başladım, artık kendimi sana karşı o kadar suçlu görmedim. Fakat bir daha tekrar edeyim, tekire yalvardığım, yakardığım serapa yalandır. Sadece, bütün bu hadiseleri bir roman, yahut piyes halinde tespit etmeyi düşündüm ve ona malzeme toplamak istedim. Sare'ye yazdığım son mektuplar bile bu endişenin neticesidir. Nitekim, sonra bunu kendisine bildirdim. Şimdi yüzde yüz manen ve maddeten sıhhatıma kavuşmuş durumdayım. Yüzümdeki kızartı-

lar ve kaşıntılar bir tarafa bırakılacak olursa hiçbir şikâyetim yok. Ve kendime yepyeni bir hayat yolu çizdim. Daha çok uzun seneler olduğum yerde kalacağım anlaşılıyor. Yaşamak artık bence bir vazife haline geldi, bundan dolayı da insanlarla, istisnasız bütün insanlarla maddi münasebetlerin dışındaki bütün hissi münasebetlerimi kökünden keseceğim. Bu bana pahalıya malolacak, bir sene belki bir makine gibi yaşayacağım, fakat son ümidim, senin her şeye rağmen bana gelebileceğindi, bunun için de bana vaktiyle âşık olman lazımdı, halbuki değildin ve bana gelmeyeceksin, iyisi mi, sensiz yani yarı yarıya dünyasız geçti bugün de diyen adam için, sen olmadıktan sonra, öteki fertlerle herhangi bir yumuşatıcı hissi münasebeti devam ettirmekte mana yok. İş mektuplarından gayrı mektup yazmayacağım ve bundan gayrı mektuplara cevap vermeyeceğim, kendimi tek zaafı olmayan bir robot-insan haline getireceğim. Bu belki seninle son konuşmamızdır. Bundan dolayı sana bazı şeyleri apaçık yazıyorum : Yirmi senelik müşterek hayatımız, bana hiçbir zaman âşık olmamana rağmen, ömrümün en ışıklısı, en güzel zamanıdır. Sana çok şeyi borçluyum. Senin aleyhinde bulunmadım, sadece, bana âşık değildi, dedim ki, doğrudur. Hâlâ da ısrar ediyorum, bir tarafımın hiç de normal olmadığını sen de bilirsin, o tarafım içinde bulunduğum şartlarla büsbütün hastalandı, sen beni yalnız bırakmasaydın, kendi kendime, sana ve eşe dosta karşı böyle kepaze olmazdım. İşte bunu söyledim ve hâlâ da söylüyorum. Fakat artık bunu da söylemeyeceğim. Fakat bu söylediklerim senin aleyhinde bulunmak mıdır? Senin o kadar aleyhinde bulunmadım ki, meselenin en münasebetsiz devresinde bile, bu işte deli olan, hayvanca hareket eden benim, onun tek suçu yok, o yeryüzünün en kusursuz insanıdır dedim ve bunu kendisine söylediğim müşterek dostumuz, bana, iyi ama sen kendini yerin dibine batırıyorsun böylelikle, dedi. Tenezzül etmezsin ya, tenezzül edersen kendisine sor. Ha, hazır, lafı gelmişken hemen şunu da söyleyeyim, senin yüzüne hayretle bakan, cinaslı laflar edene söyle, bana bundan sonra yardım filan etmesin lütfen. İstemiyorum. Dedim ya bu şekilde bir şefkat ilgisine dahi tahammülüm yok,

ekmeğimi nerde olsa alnımın teriyle çıkarırım. (...) Şimdi bir kere daha, belki de son defa, tekrar edeyim, seni tanıdıktan sonra yalnız sana âşık oldum, seni boşamaya kalkıştığım zaman dahi sana âşıktım, hâlâ da âşığım ve âşık olarak gebereceğim. İster inan, ister yalan söylüyor de, ister bu mesele umrunda olmasın.

"Bana yazdığın mektupla nasıl iyilik ettiğini tasavvur edemezsin. Yazını görmek bile benim için nasıl bahtiyarlık oldu. Mektubunu her gün üç defa, bir sabah, bir akşamüstü, bir de gece yatarken okuyacağım, bundan sonraki hayatımda, şahsi hayatımın yalnızlığını bu mektup dolduracak. Artık, ferden insanlardan hiçbir şey beklemeyecek, güler yüz dahi istemeyecek kadar kuvvetliyim. Seni ve çocuklarımı hasretle kucaklarım. Senin için ölüyüm. Biliyorum. Senin için bir ölü olduktan sonra da, insanlık için değil elbette, fakat başka fertler için diri olmak da benim umrumda değil. Bir daha allahaısmarladık."

Nâzım'ın, "Sen bana hiçbir zaman âşık olmamıştın. (...) Bu hususta oğluma yazdığım mektupları okursan, (...) hadiseyi daha iyi anlarsın," diye gönderme yaptığı yazışma iki ay kadar önce gerçekleşmişti. Nâzım bir mektubunun sonunda Mehmet'e şöyle diyordu :

"Annenin içindeki insanı bir daha kaybolmamacasına diriltmek için onun bugünkü psikolojik durumunu yakinen bilmem lazım. Sen hikâyecisin be oğlum, psikolojiden filan anlarsın. Bana şunu bir etrafıyla yaz da, baba oğul bir olup anneyi peder efendiye sağlama kazandıralım."

Bunun üzerine Mehmet birlikte yaşadıkları günlerde gördüklerini, dinlediklerini, annesinin mektuplarındaki birtakım sözleri anımsatmıştı Nâzım'a. Mithat Paşa köşkünde ayrılmanın eşiğine geldikleri bir gün, Piraye'nin, "Ayrılamam, seviyorum," dediğini kulaklarıyla duymuştu.

Üstelik Nâzım'ın benzersiz aşk mektupları diye niteleyip şiirleştirdiği mektuplarda da her şeyi açıklayan sözler vardı :

"Şimdiye kadar olmadığım gibi âşığım sana."

"Fakat ilânı aşk etmek bana çok komik gelir :"

"Bırak da içimden seveyim seni / açığa vurmadan."

Yirmi yıllık karısı Piraye'nin ruhsal durumunu çok iyi biliyor olması gerekirdi Nâzım'ın. "Ben / senden önce ölmek isterim" diye çırpınan, ölülerinin yaktırılarak küllerinin aynı kavanoza konmasını isteyen, "külümün içinde külün" diyen bir kadından, "Bana hiçbir zaman âşık olmadı!" diye söz edilebilir miydi?

Mehmet'e gelen yanıt şöyle oldu :

"Oğlum,

"Demek kendisine yazdığım şiirleri okurken annen ağlardı. Bunu hiç bilmiyordum ve hatta tahmin etmiyordum. Ne tuhaf oldum, nasıl şaşırdım, tasavvur edemezsin. Mithat Paşanın köşkündeki sahneyi ben de hatırladım. Fakat, 'Ayrılamam, seviyorum,' dediğini katiyen hatırlamıyorum. Belki o zaman da beni sevdiği için benden ayrılmamıştır, fakat en buhranlı zamanında dahi, hele ben yanındayken, bunu böyle açıkça itiraf etmesine zaten ihtimal veremiyorum. Sana ben bir kere daha ve büyük bir samimiyetle şunu tekrar edeyim : 'Hayatımda, onu aldattığım zamanlarda dahi, ondan başka hiçbir kadını sevmedim ve sevmiyorum.' Ne gariptir, Cahit Uçuk meselesinin de bir başlangıcı vardır. Kısaca söyleyeyim, ben o hadiseye de annenin artık beni sevmediği şüphesine düşüp atılmışımdır. Bunu kendisi de bilir. Kendisine de söyledim. Belki inandı, belki inanmadı, fakat sana, oğluma, yalan söylemeyecek kadar cesurum. Şu ya da bu sebepten, elinde olarak yahut olmayarak, annenin beni en hafif tabiriyle ihmal ettiği yahut bana öyle geldiği zamanlarda ben bu bahiste kötü işler yaptım. Bu belki hiç de orijinal bir şey değil, gayet sudan bir izah gibi gelir insana, fakat bu izah teferruatıyla göz önünde tutmak şartıyla, yalansız, dosdoğru tek izahtır."

Nâzım'ın, "İhtimal veremiyorum," demesine Mehmet biraz alınmıştı. Bunun üzerine çocukluğunun Mithat Paşa köşkündeki derinliğine yaşanmış unutulmaz anısını bütün ayrıntılarıyla anlatan uzun bir mektup yazdı.

Bugün o mektup elimizde yok, ama o anı, yıllar sonra, bir yazar olup Memet Fuat kalem adını kullanan Mehmet'in *Gölgede Kalan Yıllar* kitabında şöyle yer aldı :

Mahmut Yesari inanılmayacak kadar yumuşak, iyi yürekliliği bakışlarından, davranışlarından okunan bir insandı. Ama ona hiç yanaşmazdım, çünkü hep sarhoştu. Yorgun görünür, uyuklar, başı önüne düşerdi. En yaşlılarıydı.

Naci Sadullah ise bıçkın sinema oyuncuları gibiydi. Siyah düz saçlarıyla İspanyollara benzerdi. Çok içiyor, bayağı sarhoş oluyor, ama uyuklamıyordu. Bazen annemin kendilerine hizmet edişine bakarken duygulanır, "Ah Piraye!.." diye ağlamaya başlardı.

Annem önceleri bunu gösterdiği yakınlığın etkisiyle bir duygulanma diye değerlendirirmiş. Sonradansa içten içe yaşanan bir utancın dışa yansıyışı olduğu anlaşıldı.

Şöyle :

İçki sofrasından kolay kalkılmıyor, çoğu geceler yatıya da kalınıyordu. Ertesi gün genellikle zar zor uyanılır, bir acele yola çıkılırdı.

Piraye içki sofrasını toplamak için hepsinden geç yattığı gibi, sabahları da onlardan önce kalkıp hiçbirinin doğru dürüst oturmadığı bir kahvaltı sofrası hazırlar, çay yapardı.

"Aman çok geç kaldık!.. Bir çay içip gidelim!.."

Meğer üç arkadaş böyle bir acele işe değil, yeni yeni ünlenen genç bir kadın romancının evine giderlermiş...

Her gün mü, arada bir mi? Yazılarını ne zaman yazıyorlar? Gazeteye nasıl gönderiyorlar?

Bunlar küçük sorunlar, çözmüşlerdi herhalde.

Büyük sorun bambaşka : Nâzım'ın genç romancıyla, Naci Sadullah'ın ise kadının kız kardeşiyle ilişkileri nasıl çözülecek?

Piraye'ye karşı hep birlikte büyük bir utanç duyuyorlar...

Sonunda karar veriliyor :

"Artık gitmiyoruz..."

Piraye'nin nasıl olsa bir şeyden haberi yok... İş kendiliğinden kapanır...

Sonra bir gün Mithat Paşa köşküne genç bir kadın gelip Nâzım'ı soruyor.

Annem üst katta. Bahçeden sesleniyorlar. Pencereden bakıyor.

"Nâzım Bey yok mu?" diyor kadın.

Polis olmasın!..

"Niçin arıyorsunuz?"

Derken Naci Sadullah, Mahmut Yesari de soruluyor. Bir süredir hiç uğramamışlar da, ablası merak etmiş, bir hastalık filan mı var diye. Romancının kız kardeşi gelen kadın. Özellikle ipuçları veriyor...

Başka bir yerden arayamaz mıydı?

Durumun Piraye'ye duyurulmak istendiği açık...

O gece annemle Nâzım'ın bu konuyu tartışmalarını, yaşadığımız gerginliği unutamam.

Köşkün ikinci katında, kuzeye bakan, birbirine bağlı iki oda vardı. Biri büyük, biri küçük. Küçük odada ben yatıyordum. Büyük odayı gündüzleri oturma ya da çalışma odası gibi kullanıyorduk, akşamları da annemle Nâzım'ın yatak odası oluyordu. Annem gelen kadınla o odanın penceresinden konuşmuştu.

Kadını polis sanıp duyduğu korkuya, çektiği heyecana ayrıca bozuluyordu :

"Ne aptalım! Neler geçti aklımdan! Nasıl uyanamadım! Nasıl güvenmişim! Kadın da anladı herhalde ki Naci'yi, Mahmut Yesari'yi de sordu!"

Odada dört kişiydik. Nâzım ayakta dolaşıyordu. Annem yatağın kenarına oturmuştu. Ben önce onun yanındaydım, sonra bir ara Vedat gözleriyle beni işaret edince arkaya doğru çekilip yatağın yanına sindim.

Vedat da ayaktaydı. Arabuluculuk etmeye, annemi yumuşatmaya çalışıyordu. Konuşulanları benim dinlememden tedirgin olduğunu belli edince, annem,

"Hayır, dinlesin, duysun hepsini, öğrensin neler oluyor dünyada," demişti.

Kadınların hiçbiri yoktu ortada. Nenem, Fifi, Selma... Onların Nâzım'ı savunmaları olanaksızdı... Ama Vedat buluyordu bir şeyler... Karılarını deliler gibi sevenlerin bile neler yaptıklarını anlatıyor, erkekleri kötülüyor, bir yandan da Nâzım'a sözler veriyordu : Bir daha kesinlikle olmayacaktı böyle bir densizlik...

Piraye direniyordu...

Bir kadına bundan daha büyük bir aşağılama yapılamazdı. Her gece evine getirdiği arkadaşlarının gözünde ne duruma düşürmüştü onu. Naci kadar olsun içi sızlamamış mıydı? Adam, "Ah Piraye!.." diye ağlarken, yerin dibine geçmemiş miydi?

Bağışlanacak şey değildi bütün bunlar...

Annem ağlıyor, Nâzım, "Sevgilim, bir tanem, canım karıcığım," diye odada dört dönüyordu...

Hayır!.. Hayır!.. Hayır!..

Ne söyleseler yararı olmayacak gibiydi...

Sonunda Vedat, çaresiz, yenik, kollarını yanlarına sallandırıp,

"Ayrılın öyleyse!" dedi...

Nâzım da boynunu büktü :

"Ayrılalım öyleyse!"

Bu olayın kafama ayrıntılarıyla çakılmasının nedeni sanırım o andaki duygularımın yeğinliğiydi. Ayrılmalarını istemiyordum. Annemin, "Peki, ayrılalım," demesiyle her şey bitecekti... Onun direnmesi yüzünden bu noktaya gelinmişti.

Kızıyordum anneme. Yatağın yanında, yerde, dizlerimin üstünde doğruldum. Çok üzgündüm...

Annem gözlerini silerek Vedat'a, Nâzım'a, sonra gene Vedat'a baktı, önce belli belirsiz, sonra duyulabilen bir sesle,

"Ayrılamam, seviyorum," dedi...

Daha çok ağlamaya başladı...

Bütün iplerin koptuğunu, her şeyin sona erdiğini sandığım bir anda söylenen bu söze ne kadar sevindiğimi anlatamam...

Nâzım anneme sarıldı, Vedat da bana,

"Haydi biz gidelim Fifi'ye haber verelim, barıştılar diye, sevinsin," dedi...

Mehmet'in bu olayı anlattığı uzun mektubuna Nâzım'dan şu yanıt gelmişti :

"Anlattığın hikâye müthişti. Ben bunu ana hattında böyle tasavvur etmiş olduğum için, bu yüzden, ta ilk zamanlardan – hadisenin ilk zamanlarından – beri çektiğim işkenceyi benden başka kimse bilmez. Buna rağmen, yazdıklarını okurken yine tüylerim diken diken oldu, kendime karşı aynı öfkeyi, aynı tiksintiyi, aynı merhameti duydum. Sana kısaca bir iki şey söyleyeceğim : Bu işi annenden ayrılmaya kadar götürüşümde, daha doğrusu, annenle aramdaki karı koca münasebetini kesmek istemeye kadar götürüşümde, biraz da, büsbütün değilse de, onu artık bu yönden aldatmaya tahammülsüz oluşum da rol oynamıştır. İşi başka türlü idare edebilirdim, mesela senede iki üç kere hoşça vakit geçirebilirdim. Fakat, dedim ya, buna her iki taraf için de, hem annen, hem onun için, işin seyrinde razı olamadım. Sonra, o, çocuğundan ayrılamayacağını, biraz daha ve daha müsait şartları beklemek lazım geldiğini, aramızdaki münasebeti kesmememizi falanı, filanı teklif edip benden kendisini bekleyeceğime dair söz isteyince, bu teklife bir cankurtaran gibi sarıldım ve hemen münasebeti kestim. Kendisine bir mektup yazdım, ona, kocasına, ve bilhassa kızıl saçlı bacıma kötülük ettiğimi, bütün suçun bende olduğunu söyledim. Yani isteseydim, münasebetimizi yine devam ettirebilirdim. Fakat bunu yapmadım. İşin bu tarafı böyle. Zaten bu hadiseyi geniş bir çerçeve içinde yazıyorum. Reel, insafsız, olduğu gibi yazıyorum. Bu böyle, şimdi sana gayet garip bir şey söyleyeceğim : Anneni tanıdığımdan beri, okuduğum bütün kitaplardaki ve seyrettiğim bütün filmlerdeki ve dinlediğim bütün hikâyelerdeki sevgililerin kadınları yerine onu, erkekleri yerine kendimi koymuşumdur. Cahit Uçuk'a filan ilan-ı aşk ederken, bu sefer aşk mektupları yazarken – inanmanı istiyorum, bir sanat ve fikir adamı olarak anlamanı istiyorum – karşımda daima annen vardı. Onun için, annene söylediğim, annenden önce de başka hiçbir kadına söylemediğim sözleri, yazmadığım yazıları, aynı aynına onlara da söyledim ve yazdım. Acayip bir iş, fakat hakikat. Şimdi sana bir daha tekrar edeyim ve senin yazdıkların

beni başka bir yönden aydınlatmış olduğu için de, daha etraflı söyleyeyim, eğer Piraye bana olan sevgisini belirtmeyi bir izzetinefis meselesi yapmasaydı ve beni dışarda ve içerde yalnız bırakmasaydı hayatıma başka hiçbir kadın girmezdi. Bu bahis böyle."

"Dışarda ve içerde yalnız bırakmasaydı...."

Piraye'nin aralarındaki ilişkiyi, başlarından geçenleri, kendi açısından değerlendiren uzun bir mektup yazmasına Nâzım'ın bu tür sözleri neden olmuştu. Ona göre bunlar çok haksız, çok acımasız yargılardı. Cezaevinden çıktıktan sonra kendisini aldatacağını, bu yüzden de ayrılacaklarını bile bile on bir yıldır beklediği insan söylüyordu bunları. Nâzım'ın belki kendisini rahatlatmak, belki de onu kışkırtmak amacıyla söylediği bu tür sözlere Piraye çok kırılıyordu.

Evet, bunlar sonuçta onun bir mektup yazmasını sağlamıştı, ama bu bir "son mektup"tu. Nitekim arkası gelmedi, aralarında yeni bir mektuplaşmaya başlangıç olmadı.

Gene de Nâzım zaman zaman Piraye'ye yazmayı sürdürüyor, duygulandırma, acındırma, anımsatma, öfkelendirme, yüceltme, her yolu deniyordu.

Ama artık pek umutlu değildi. İlk denemelerinden sonra, Müzehher Vâ-Nû'ya yazdığı bir mektupta, "Bilirim, onun için bir insan bir defa ölmeyegörsün, bir daha kolay kolay dirilmez. Ben de onun ölülerinden biriyim," demişti. Gene de denemekten vazgeçmiyordu.

Nâzım'ın bu dönemde Piraye'ye yazdığı çok ilginç iki mektubunu okuyalım :

"Piraye,

"Gece saat iki. Revir çoktan uyudu. Odamda mangal yanıyor. Zaten bu kış sık sık mangal yakmak zorunda kaldım, artık soğuğa eskisi gibi dayanamıyorum. İçim üşüyor. Dışarda, kale duvarının üstünde jandarma düdükleri fır fır ötüyor. Gökyüzü zifiri karanlık. Penceremde karanfiller, çiçeksiz elbette ve yeşillikleri de çoktan sararmış. Memo kafesinde, tünemiş ve kocaman bir yu-

murta sarısı gibi dertop olmuş uyukluyor. Odamda eşyaların yerini dün değiştirdim. Karyolayı kapının yanına sol tarafa aldım, simsiyah masamı sağ tarafa. Galiba sekiz senedir bu odadayım. Hapisliğin on bir yılını bitireli bir ay oluyor. Sana kendimi tarif edeyim belki unutmuşsundur, daha doğrusu hâlâ gözünün önündeysem bile, tanıyamayacağın kadar değişti suratım. Şaşaklarım bembeyaz, beyazlık tepemi de sardı. Burnum uzadı, zayıflıktan. Alnım kırış kırış. Gözlerim çapaklı ve kırmızı. Karaciğerim dehşetli sancıyor. Şimdi bile, zaman zaman duruyorum, ovunuyorum ve yazmaya devam ediyorum. Kalbimin ve etrafının sancıları epey hafifledi. Fakat midem berbat. Muhallebiyle – revirden veriyorlar – patates ve havuç püresiyle yaşıyorum. Mavi boyalı bir rafım var, üstündeki ilaçlar bir eczanede bile yoktur, sayısı bakımından değil de, çeşit bakımından. Bütün bunları seni kendime acındırmak için yazmıyorum. Bütün bunları sana yazmamazlık edemediğim için yazıyorum. Çünkü karaciğere, safra kesesine, yüzümde gözümde beliren ve gâvurların 'mezarlık çiçekleri' dedikleri lekelere – ki ellerim de bu lekelerle kaplı – rağmen yaşamayı her zamankinden daha müthiş bir hırsla, bir açlıkla, hatta bir kudsiyetle istiyorum. Çünkü ölmek arzusuyla, ölümden, hiçbir meseleyi halletmeyen, sadece bütün meseleleri yok eden, halletmeyen, yok eden ölümden medet ummak düşüncesiyle karşılaştım. Bu arzunun, bu kaçaklığın ne olduğunu artık biliyorum. Bundan dolayı da yaşamak istiyorum. Yaşayacağım. Bak bu son zamanlarda yalnız bunu değil, daha başka şeyleri de öğrendim. Öyle şeyler ki, oğlumun bunları hayatının sonuna kadar öğrenmemesi en büyük temennimdir. Dönekliği öğrendim. Dönekliğin ne demek olduğunu biliyorum artık. Asılan bir adam öldükten sonra dirilebilirse, asılmayı nasıl bilmesi lazım gelirse, ben de dönekliği öyle biliyorum. İnsanlar bana artık, 'Sen döneksin, sen döneklik ettin,' diyebilirler. İnsanların bunu söylemesine lüzum yok, bunu artık ben kendime söyleyebiliyorum. Kendi kendimden nefret etmesini öğrendim. İnsanın büyük bir ciddiyetle ve aklı başında olarak kendi kendinden nefret etmesi ne demektir, bilemezsin. Çünkü sen hiçbir zaman kendi kendinden nefret et-

meyeceksin. Yüzde yüz hayvanlaşmayı öğrendim. Hayır, hayvanlaşmak değil, vahşileşmek, iptidaileşmek, taş devrinin insanlarından daha geriye gitmek. Bütün bunları öğrendim. Bana hayatımda en pahalıya mal olan bilgiler bunlar oldu. Bunları öğrenmemek için geri kalan ömrümün – bütün yaşamak ihtirasıma rağmen – hepsini verirdim. Her ne hal ise. Bak sana bunları tam bir saatta yazmışım. Dışarı çıktım, koridordaki saat üç. Sen her şeye rağmen yalnızlığın ne olduğunu bilmezsin. Mutlak yalnızlık. Körlükten beter bir şey. Ben bu yalnızlığın da ne demek olduğunu öğrendim. En büyük esaret yalnızlık. Yalnızlık ölümün bir çeşidi. Ben senin için öldüm mü? Ben artık senin için yok muyum? Mesela, tavşan Mercan nasıl yok oluverdiyse, ben de öyle yok mu oluverdim? Hatıra denilen şeyin senin için varlığı bahis mevzuu mudur? Mercan'a ait hatıraların yok mu? O hatıralar zaman zaman Mercan'ı kafanın içinde diriltmiyor mu? Yoksa ben tavşan Mercan'dan da daha mı derinlere gömüldüm? Piraye. Karaciğerim bu gece beni sabahlatacak yine. Saat üç buçuk oldu. Bir yokuş çıkar gibi dinlene dinlene yazıyorum. Piraye. Bu mektubumu sonuna kadar okuyacak mısın? Sana haftada bir defa olsun mektup yazabilir miyim? Bana Memet vasıtasıyla, bir tek satır, hatta bir tek satır da değil, 'yazabilirsin' diye yazıp altına da imzanı atıp gönderecek kadar ceşur değil misin? Senin el yazını, yeni ve taze taze yazılmış el yazını ve imzanı görmeye o kadar ihtiyacım var ki... Saat dört oldu. Bir de rüzgâr çıktı dışarda. Odam da buz gibi soğudu. Mangal çoktan sönmüş. Sırtıma yorganı aldım. Üşüyorum, Piraye. Ellerinden öperim."

"Piraye,

"Dün, daha doğrusu dün geceden sabaha yakın vakitlere kadar, sana bir mektup yazdım. Bugün onu postaya verebilirim sanmıştım, halbuki veremedim, işte ikinci mektubu da yazıyorum, belki yarın ikisini bir zarfa koyup yollayabilirim. Dün gece hiç uyumadığım halde, bu gece de uykum yok. Cin gibiyim, karaciğeri sancımakta devam eden, kalp ağrıları tekrar başlayan, halbuki kaç gündür bu ağrılardan kurtulmuştum, mustarip bir

cin. Bugün akşama kadar maltada dolaştım. Hep aynı şeyi düşündüm, hep aynı şeyi. İnsanın fasılasız aynı şeyi düşünmesi ne demektir bilir misin? Bu ya bir saadettir, ya müthiş bir felaket. Ben mesuttum. Hâlâ mesut olabiliyorum, tuhaf değil mi? Şu bendeki sonsuz, doymak bilmez bahtiyarlık iştiyakına ne buyrulur? Bak, aklımdan çıkmayan, bütün teferruatıyla yeniden – hayalen de olsa – yaşadığım geceyi sana anlatayım. Bir balkon, balkon da değil, bir evin bir odasının terasa halindeki düz damı. Sıcak ve yıldızlı bir gece. Galiba her insanın, her insanın da değil, yüz binde bir, milyonda bir insanın ancak bir defa yaşayabildikleri yıldızlı bir gece. Terasaya kilimler, ayı postları ve yastıklar koymuşum. Deli gibi sevdiğim fakat beni hiçbir zaman deli gibi sevmeyen bir kadın var yanımda. Kızıl ve beyaz haşinliği, kocaman yemişlere, altın yemişlere benzeyen gözleriyle nefis bir kadın. En benim olduğu zamanlarda bile büsbütün benim olmayan, asi bir su gibi bir kadın. O galiba yirmi, yirmi iki yaşında, ben galiba yirmi altı, yirmi sekiz yaşındayım. Yan yana yatıyoruz. Gecenin seslerini dinliyoruz. Yan yana yatıp, yahut konuşmadan oturup gecenin seslerini dinlemesini ikimiz de galiba ilk defa o gece öğrendik. Onu kolundan, kalın beyaz bileğinden yapışıp zorla getirdim bu terasaya. Hiç konuşmuyor. Bana biraz da düşman. Zaten bu garip düşmanlığı, onu oraya zorla getirmiş olmamı affedemeyişinin düşmanlığı, şuurunun altında hep devam etti gibi geliyor bana. Eğer bana sonradan da hiçbir zaman doludizgin, kendinden geçercesine, deli gibi âşık olmadıysa belki de bu ilk gecemizin bunda payı vardır. Halbuki biliyor, onu oraya zorla getirdim ama, kendisi istemeden elimi eline sürecek değilim. Belki bundan dolayı da, kendini buna mecbur ettiğimden dolayı da bana biraz düşman. O yanımda kımıldanmadan, konuşmadan sırtüstü yatıyor. Ben düşünüyorum : 'Bu kadın beni hiçbir zaman delice sevmeyecek, beni beğenecek, benim olacak, bana bütün hayatını vakfedecek, fakat hiçbir zaman bana âşık olmayacak. Ben onun beğendiği erkek tipi değilim. O, kendi söylemişti, esmer erkeklerden hoşlanırmış... Onun içinde üç ayrı kadın var, nasıl üç ismi varsa... O kadınlardan ikisi benim olacak, fakat

üçüncüsü hiçbir zaman benim olmayacak...' Ve ne tuhaf bütün geri kalan ömrüm üstüne damgasını basan o gece düşündüklerimin hepsi doğru çıktı. Üçüncü kadın, tek kadının içindeki üçüncü kadın hiçbir zaman benim olmadı ve öyle sanıyorum ki o üçüncü kadın hiç kimsenin de olmamıştı, olmadı ve olmayacak. İşte ben bugün sabahtan akşama kadar malta boyunda dolaşarak hep o geceyi ve o üçüncü kadını düşündüm. Bu mektubu saat yedide, akşamın yedisinde yazmaya başladım. Gittim yemek yedim, geldim, devam ettim. Şimdi gece dokuz. Ben hep eski yerimdeyim. Sen nerdesin? Allahaısmarladık. Birdenbire yorgunluk çullandı üstüme. Gidip uzanacağım. Gözlerim tavana dikili, beni hiçbir zaman sevmeyen üçüncü kadını düşüneceğim. Deli gibi âşık olduğum, her yaptığım münasebetsizliğin sebebi ve muharriki olan, bana düşman bile olmayan üçüncü kadını. Ellerinden öperim."

Nâzım Hikmet Bahriye Mektebi'ni bitirip stajyer güverte subayı olduğu yılın kışında gece nöbeti tutarken dondurucu ayazda üşüyünce, son sınıftayken geçirdiği zatülcenp hastalığı tekrarlamış, Deniz Hastanesi'nde iki ay süren bir sağaltım döneminden sonra, kendisine iki ay da evde dinlenme izni verilmiş, bu süre sonunda da toparlanamadığı, deniz subayı olarak görev yapabilecek sağlık durumuna kavuşamadığı görülünce, on sekiz yaşında, Sağlık Kurulu raporuyla, askerlikten çürüğe çıkarılmıştı. Gerçi o dönemde Anadolu'ya geçmek için bir yolunu bulup Osmanlı Ordusu'ndan ayrılabilmek Bahriye Mektebi öğrencilerinin özledikleri bir şeydi. Belki Nâzım Hikmet de hastalanmasını bir fırsat bilmiş, çürüğe çıkarılmayı kendi istemişti, ama sağlık bakımından hırpalanmış olduğu da bir gerçekti.

Mithat Paşa köşküne taşındıkları 1932 yılında ise ağır bir siyatik geçirmişti.

Cezaevi yıllarında ikide bir siyatik ağrıları tutardı. Bursa Cezaevi'ndeyken bu hastalığı için sağlık kurullarından birkaç kez banyo izni almıştı.

Bir ara böbrek sancısı da çekti. Kum döktü.

Arkasından karaciğerinin iki üç parmak büyümesi birtakım ağrılar getirdi.

Safra kesesi derken, yalancı ya da sahici bir angine de poitrine ortaya çıktı. Uzun süre göğsü ağrıdı. Kalp damarları spazmı geçirdiği söylendi...

Kızartılar, kaşıntılar, lekeler...

Zaman zaman baş gösteren ruhsal bunalımlar...

Piraye'yi de, annesini de hastalıklarıyla ikide bir telaşlandırırdı. Çektiği acıları, yanında olmalarını istediği kişilere abartarak aktarır, onların ilgisini beklerdi. Yukardaki ilk mektupta, "Bütün bunları seni kendime acındırmak için yazmıyorum," diyor, ama amacı onu duygulandırmak, yumuşatmak...

İkinci mektubu yazarken ise kendi yorumuyla anlattığı şeylere herhalde Piraye öfkelenip karşılık vermek gereğini duyar diye düşündüğü anlaşılıyor. O yıldızlı yaz gecesinin bir mektuba konu edilmesi bile çok öfkelendirebilirdi Piraye'yi. Savcının, cezaevi görevlilerinin, Mehmet'in, İzgen'in, Suzan'ın okuyacağı bir mektupta ikisinden başka hiç kimsenin bilmemesi gereken bir olayın böyle apaçık bir yorumu...

Rubailerinden birinde, "Geçmiş günün hasretini çekmem / – yalnız bir yaz gecesi bir yana –" demesi bile Piraye'yi önce bir tedirgin etmiş, sonra Nâzım'la bir yaz gecesi geçirmiş bütün kadınların bu dizeyi nasıl olsa kendi üstlerine alacaklarını söyleyerek gülümsemişti.

Bu arada, 1949 yılı ortalarına doğru Bursa Cezaevi'ne, Nâzım Hikmet'i görmeye, "Vatan" gazetesinin başyazarı Ahmet Emin Yalman geldi.

Şair 10 Haziran 1949'da Müzehher Vâ-Nû'ya yazdığı mektupta bu olayı şöyle anlatıyordu :

"Geçenlerde bana kim gelse beğenirsin! Ahmet Emin Yalman. İki yıl önce de gelmişti. Yirmi dakika kadar konuştuk. Daha doğrusu ben söyledim o dinledi. Yahu, dedim, Bulgar papazları, Macar kardinali hapis edildi diye, ortodoksluğunuz, katolikliğiniz

tutar, sütun sütun gözyaşı dökersiniz. Biraz da Türklüğünüz tutsun da, on iki yıldır haksız, kanunsuz yere hapislerde çürüyen yurttaşlarınızı düşünün. Söylendim durdum. Ahfeşin keçisi gibi kafasını salladı durdu. Bir aralık: 'Sizin için Sovyetler pul çıkarmışlar. Bulgarlar Türk mekteplerine isminizi vermişler,' gibi bir laf etti. Bu haberlerin ne kadar doğru olduğunu bilmiyorum, dedim. Fakat böyle bir şey olmuşsa ben ne yapayım? Eğer doğruysa bizim posta idaresi ve Milli Eğitim Bakanlığı ibret alsınlar da, çoktan yapmaları gereken böyle bir işi yapsınlar, dedim. Amma da kendini beğenmiş şeysin, deme, can burnuma geliyor böyle lafları duyunca."

Piraye'yi zorlayıp yazdırdığı "Tekir'le Kavak"tan da söz eden uzun mektuba karşılık, birbiri ardına yazdığı mektuplardan birinde, Nâzım ona da kısaca söz etmişti bu konudan :

"Bir başka haber, bugün Ahmet Emin Yalman geldi. Bilirsin ya iki sene önce de gelmişti. Ağzıma geleni söyledim, Bulgar papazlarına, Macar kardinaline gösterdiğiniz ilgiyi kendi memleketinizde zulüm görenlere, hem suçsuz yere zulüm görenlere, zindanlarda çürütülenlere karşı gösterseniz a, filan dedim. Öyle bağırdım çağırdım ki, on dakika oturdu gitti."

Nâzım Hikmet durumunu anlatırken böyle "zindanlarda çürütülen" filan gibi sözler eder, ama bir başkasının kendisine sevgiyle de olsa acıyarak bakmasına kesinlikle katlanamazdı.

Cahit Sıtkı Tarancı'nın 1947'de yazdığı, 1 Mayıs 1950'ye kadar sadece birinci bölümü yayımlanan, "Bir Şey" adlı şiirinin ikinci bölümü şöyleydi :

II

Bir şey daha var yürekler acısı
Utandırır insanı düşündürür
Öylesine başka bir kalp ağrısı
Alır beni tâ Bursa'ya götürür.

Yeşil Bursa'da konuk bir garip kuş
Otur denmiş oracıkta oturmuş
Tâ yüreğinden bir türkü tutturmuş
Ne güzel şey dünyada hür olmak hür.

Benerji Jokond Varan Üç Bedrettin
Hey kahpe felek ne oyunlar ettin
En yavuz evlâdı bu memleketin
Nâzım ağbey hapislerde çürür.

Yayımlanmasa da elden ele dolaşarak Bursa Cezaevi'ne kadar gelen bu şiir, "bir garip kuş", "otur denmiş oracıkta oturmuş", "hapislerde çürür" gibi sözleriyle Nâzım Hikmet'i bayağı rahatsız etmişti.

Karşılık olarak "Yatar Bursa Kalesinde"yi yazdı :

Sevdalınız komünisttir,
on yıldan beri hapistir,
yatar Bursa kalesinde.

Hapis ammâ, zincirini kırmış yatar,
en âlâ bir mertebeye ermiş yatar,
yatar Bursa kalesinde.

Memleket toprağındadır kökü,
Bedreddin gibi taşır yükü,
yatar Bursa kalesinde.

Yüreği delinip batmadan,
şarkısı tükenip bitmeden,
cennetini kaybetmeden,
yatar Bursa kalesinde.

Gerçi o günlerde daha Münevver Berk'e âşık olup Piraye'den ayrılmaya kalkmamış, kısa süren bu aşkın arkasından karısını ye-

niden kazanmak için zorlu bir savaşıma girmemiş, bir yanıyla ölümüne yıpranmamıştı, ama kişisel yaşamında en kötü durumlara düştüğünde bile, Nâzım Hikmet, "Otur denmiş oracıkta oturmuş / Tâ yüreğinden bir türkü tutturmuş" havasına girmemişti. Cezaevi yılları boyunca, iyi durumda, kötü durumda, hep işini, yaratıcılığını sürdürmüş, birbirinden güzel şiirler, oyunlar, bu arada *Memleketimden İnsan Manzaraları* gibi bir başyapıt yazmıştı. Kendisini "en âlâ bir mertebeye ermiş" görmesi hem sanatı, hem de kavgası açısından doğru bir değerlendirmeydi.

Nâzım Hikmet'i görmeye haziran ayı başlarında Bursa'ya gelen Ahmet Emin Yalman, iki buçuk ay sonra, 19 Ağustos 1949 tarihli "Vatan" gazetesinde, "Fikret ve Nâzım Hikmet" başlıklı bir yazı yayımladı. Bu yazının gazetede yer alması kolay olmamıştı. Gazetenin hem sahibi, hem başyazarı olarak Ahmet Emin Yalman, hukuk danışmanı olarak Mehmet Ali Sebük, yazı işleri müdürü, köşe yazarları bir toplantı yapıp konuyu görüşmüşler, ama olumlu bir karar alamamışlardı.

Yazı işlerine takılan ilk iki yazıdan sonra, Ahmet Emin Yalman'ın diretmesi üzerine, görece daha ılımlı olan "Fikret ve Nâzım Hikmet" gazeteye girebilmişti. Bu arada Mehmet Ali Sebük'ün de dava dosyalarını incelemesine karar alınmıştı.

Ahmet Emin Yalman'ın 19 Ağustos 1949'da "Vatan"da çıkan yazısı şöyleydi :

FİKRET VE NÂZIM HİKMET

Otuz dört sene evvel bugün Tevfik Fikret ölmüştü. Türk milletinin terakkide geriliği ve ıstırapları için en çok gözyaşları döken, onu uyandırmak için en büyük gayretler sarfeden, milletin saadeti için en güzel rüyaları gören, en büyük hasretleri haykıran büyük Türk edibi ve idealisti Fikret...

İnsan inanmak istemiyor : Bu vakitsiz ölümden bizi ayıran zaman yalnız otuz dört yıldan mı ibaret? Aradan uzun asırlar geç-

memiş midir? Nasıl oluyor da büyük şairin terennüm ettiği lisan, yeni Türk nesillerine şimdiden Sanskrit kadar uzak ve yabancı bir hale getirilmiştir? İdeal ve feragat ocaklarını tutuşur bir halde bulundurmak için müstesna seciye sahiplerinden ilham almak ihtiyacında bulunan gençliğe, nasıl oluyor da Fikret gibi metin ve pak bir seciyenin, bir açık alnın karşısında hayranlık duymak, bu kaynaktan feyiz almak yolu öğretilememiştir? Neden onun maneviyatı aramızda yaşamıyor ve hepimize ilham kaynağı olamıyor? Neden Türk şehirlerinden hiçbirinde ona ait bir hatıra, bir heykel yok? Neden onu tanıtacak ve sevdirecek eserler elden ele dolaşmıyor?

Kendi kendime soruyorum : Ziya Paşa'nın acı bir hayal sukutu içinde bağırdığı gibi, bu millete bağlılık göstermeye ve feragatle hizmet etmeye çalışmak bir çılgınlık mıdır? Bu yolda yürüyenleri mutlaka felaket mi bekler? Midecilik ne vakte kadar mukadderatımıza hâkim bir kuvvet halinde kalacak? Mukaddes ateşlerin hararetinden mahrum fırsat düşkünleri, manevi çirkinlikleri belirten aynaları yok etmek hırsıyla ne vakte kadar feragat sahiplerinin hatıralarını zihinlerden silmeye, milleti asıl yaşatan manevi gıdaları kesmeye devam edebilecekler?

Bütün bu düşüncelerin yarattığı heyecan içinde zihnim, diğer bir büyük şairimize takıldı, maddi mana ile henüz çok şükür yaşayanlar arasında bulunan, fakat on iki yıldır haksızca bir mezar inzivasına, tahammül haricinde manevi işkencelere maruz bırakılan, sıhhati türlü türlü hastalıklar tarafından sinsi bir şekilde kemirilen, kendisine hiçbir taraftan el uzatılmayan bir müstesna insana... Pek iyi anladınız, Nâzım Hikmet'ten bahsetmek istiyorum. Tevfik Fikret'in ölümünün yıldönümünde sesimi bu acı haksızlığa karşı yükseltmekle Fikret'in ruhunu şadettiğime de inanıyorum.

Bu bahsi ortaya atamadığımdan dolayı çoktan beri vicdan azabı içindeyim. İki defa buna dair makale yazdım. "Nâzım Hikmet" adı etrafında muhitte öyle bir yılgınlık peyda olmuştur ki yazılarımın her iki defa gazetede çıkmadığını hayret ve teessürle

gördüm. Arkadaşlarımdaki tereddüdü yenmeye ve kendilerine söz geçirmeye gücüm yetmedi.

Bu arada Bursa'ya giderek Nâzım Hikmet'i iki defa hapisanede ziyaret ettim. Bu demir gibi seciyeli, mert insanla temastan kendi hesabıma büyük bir haz, onun hesabına ve memleket hesabına büyük bir hüzün duydum.

Son nesillerin yetiştirdiği en büyük Türk şairlerinden, Türk diline en iyi tasarruf edebilen pek mahdut insanlardan biri, uzun yıllardır adli bakımdan da, milli bakımdan da haksız olarak zindanlarda süründürülüyor. Bu hali günün birinde tarih, bütün bir devir için leke diye kabul edecektir. Nâzım Hikmet'in uğradığı haksızlığın mesuliyeti, yalnız mahkûmiyet kararını veren iki askeri mahkemeye, yalnız tek parti devrinde bunun emrini verenlere, yalnız elindeki dosyalarda haksızlığın bütün delilleri bulunduğu halde hareketsiz duran adliyemize, yalnız münevver nesle düşmüyor. Yirmi milyon Türkten herbirinin bu mesuliyette hissesi vardır.

Ben bu mesuliyetin yirmi milyonda biri derecesinde bir payı bile taşımaya devam etmeye razı değilim. Haksızlığa karşı sesimi yükseltiyorum ve bunun artık akisler bulacağını da umuyorum.

Eğer Nâzım Hikmet'te komünist nazariyelerine muvazi düşünceler varsa, bunlar, Türk vatan sevgisi haricinde bir tesanüde bağlanmanın bir alameti değildir. Türk şairi Nâzım Hikmet bir Moskof ajanı olmamıştır ve olamaz. Komünizm tarzında görünen hisleri, ancak memlekette sefalet ve haksızlık çekenlere karşı duyduğu alaka ve hassasiyetin bir mahsulüdür ki cemiyetimizi yaşatmak için mutlaka bu sefaletlere çare bulmaya, bu haksızlıkları düzeltmeye mecburuz. Bu acıları duyanlar ve bize hatırlatanlar, milletin düşmanı değildirler, aksine olarak, en basiretli dostlarıdırlar.

Moskof tipi komünizmi tarihteki en büyük riyakârlık, habaset ve denaet sayan, ona karşı mücadeleyi vazife bilen, terakki ve medeniyetin hürriyete ve serbest teşebbüse bağlı olduğuna candan inanan bir gazete sıfatıyla şunu iddiadan çekinmeyiz ki Nâzım Hikmet'in haksız yere hapsedilmesi, komünizme karşı bir

tedbir değildir. Tam bir gaflet içinde ona hizmetten başka bir şey sayılamaz. Hapiste bulunan mağdur bir Nâzım Hikmet'ten komünist ajanları ancak kuvvet alırlar, uğradığı haksızlık tamir edilen, normal hayata karışan, hastalıklarının tedavisine imkân verilen bir Nâzım Hikmet, ancak memleketteki içimai huzurun ve berraklığın bir desteği olur. Nâzım'ın haksız hapsi ve muhitin buna karşı gösterdiği alakasızlık, dünyanın her yerinde bize karşı tesirli bir silah olarak kullanılmaktadır.

On iki sene evvel Nâzım Hikmet, bazı neşriyatından dolayı tek parti devrinde mahkûm edildiği ceza müddetini tamamlamış ve hapisten çıkmıştı. Kendisini o sırada yakından tanımak fırsatını buldum. Nâzım bir sinema şirketinde bir vazife bulmuştu. Kendini bütün kuvvetiyle vazifesine veriyor, hiçbir nevi siyasete karışmıyor, sanatıyla başbaşa, rahat bırakılmaktan başka bir şey istemiyordu. Kendisiyle temas arayan bir deniz gediklisi ile bir yedek subay namzedine de yanlış yollara gitmemeleri hakkında ikazda bulunmakla kalmıştı. Kendisine atfedilen yeni suç, şunun bunun dolabında eskiden çıkmış eserlerinin bulunması idi ki hiçbir adalet telakkisi bunu bir suç ve ceza mevzuu saymaya müsait değildir. Öyle olduğu halde, Nâzım Hikmet'i, bir deniz, bir de kara askeri mahkemesi aynı hadiseden dolayı ayrı ayrı on ikişer yıl hapse mahkûm etmiştir. Eğer suçun vaki olduğu farzedilse bile bugünkü askeri ceza kanununun buna layık gördüğü ceza, bir sene hapisten ibarettir!

Nâzım Hikmet'i son ziyaretim bir iki ay evveldi. Tedavi görmeyen bir karaciğer rahatsızlığı, yüzünde indifalar yapmıştı. Kendisine dedim ki :

– Sizin vatansever olmadığınızı söylüyorlar. Hapsiniz münasebetiyle Ruslar bir pul çıkarmışlar, Bulgaristan'da bir mektebe sizin adınız verilmiş. Şiirleriniz komünistler tarafından muhtelif lisanlara tercüme edilmiş. Bunlara ne dersiniz?

Şöyle cevap verdi :

– Eğer Ruslar böyle bir hadiseden kendi hesaplarına istifade-

ye kalkmışlarsa bunda benim suçum ne? Böyle bir şey istedim mi? Gerek buna ve gerek ismimin bir mektebe takılmasına mani olmak elimde mi? Şiirlerimin tercüme edilmesini yasak etmek de kudretim dahilinde değildir. Vatanseverliğe gelince, falan ve filan vatandaş, Türk vatanına hisleriyle, veya burada çifliği, evi olması dolayısıyla bağlılık duyabilir. Benim bağlılığım daha derindir, çünkü ben bu memlekete diliyle bağlıyım. Benim için hayatta bundan kuvvetli bir bağ tasavvur edilemez.

– Yanlış zehapları dağıtmak için vatanseverliğinizi herkese ilana razı olur musunuz?

– Bir erkek, erkek olduğunu ispata davet edilir mi? Türk dilini terennüm eden, memleketini sevdiğini bütün varlığıyla ispat eden, onun uğruna her ıstırabı ve feragati göze alan bir insandan vatanperverliğini ispat etmesi nasıl istenir? Türk vatanı nereden olursa olsun, bir tecavüze maruz kalırsa, buna karşı yalnız kalemiyle değil, bütün vücuduyla ve varlığıyla göğüs vereceklerin ilk safında daima ben bulunacağım.

Nâzım Hikmet'e karşı devam eden haksızlık ve alakasızlık, tasavvura sığmaz bir şeydir. Kanuni bir cemiyet içinde böyle bir hale cevaz verilemez. Türk adliyesini bir vatandaş sıfatıyla vazifeye davet ediyorum. Büyük haksızlığın tamiri, yalnız Nâzım Hikmet'e, yalnız Türk kültür ve edebiyatına karşı değil, tarihimize karşı da bir zarurettir. Bilhassa ki işin içinde sarsılmış bir sıhhi vaziyet, tedrici bir ölüm tehlikesi de vardır. Kederden gözleri kör olmuş bir anne, desteksiz bir aile adalet beklemektedir.

Umumi efkârın da bu davayı kendine mal edeceğini ve yirmi milyon Türkün büyük bir Türk şairinin tamamiyle haksız yere hapis ve eza görmesinden ileri gelen ağır bir mesuliyet hissesini sırtında taşımaya razı olmayacağını kuvvetle umuyoruz.

(Vatan, 19 Ağustos 1949)

Ahmet Emin Yalman'ın bu yazısı, görüldüğü gibi, o günlerin havasına göre, birtakım taktiklerle dolu, nerdeyse "Nâzım Hikmet komünist değildir," demeye gelen bir yazıydı. Yabancı ülke-

ler karşısında kötü duruma düştüğümüzden, şairin hastalıklarından, kederden gözleri kör olmuş bir anneden, desteksiz bir aileden bile söz ediliyordu.

Nâzım yazıyı okuyunca çılgına döndü. Söylediklerini çarpıtması bir yana, hiç söylemediği sözler de söyletmişti ona Ahmet Emin Yalman. Olayla ilgisi olmayan birtakım konulara girmiş, olmayacak açıklamalar yapmıştı. Ortada bir adli hata vardı, suçsuz bir insan, kanıtsız, tanıksız bir yargılama sonucu tam on iki yıldır cezaevinde yatmaktaydı. Nâzım Hikmet'in komünistliğiyle, Sovyetler Birliği'nde pulunun basılmasıyla, Bulgaristan'da bir okula adının verilmiş olmasıyla ilgisi yoktu bu işin.

Vâlâ Nureddin'e yazdığı 21 Ağustos 1949 tarihli mektupta şöyle diyordu :

"Vâlâcığım,

"Mektubunu aldım. Yalman Beyin yazdığı makaleyi okudum. Sana bir şey söyleyeyim mi? Bu makale yüzünden öfkeli – halbuki değmez – ve bir hayli mahzun bir ruh hali içindeyim. Mesela o makalenin seni o kadar heyecana düşürmüş, düşürebilmiş olmasından keder duydum. Demek ki güzelim memleketimde, namuslu bir insanın namuslu olduğunu, haksızlığa uğrayan bir vatandaşın haksızlığa uğradığını yazabilmek, böylesine – senin tabirinle – Davudane bir iştir ve bu yazılabildi diye sen böylesine heyecana kapılıyorsun. Memleketini ve Türk halkını gerçekten seven her yurttaş için ne hazin şey değil mi? Öfkeme gelince – değmez dedim ya – Ahmet Emin Yalman Bey bana, benim kendisine söylemediğim bazı şeyler söyletmiş. Bunu niçin yapmış? Biliyorum, hatta bütün o Davudane makalenin ikinci yönünü anlamayacak kadar eşek değilim, böyle olduğu halde ve değmediği halde öfkeleniyorum. Aramızda o yazdığı bahisler hakkında konuşma oldu, fakat onun yazdığı gibi değil. Hacır altında bulunmasaydım derhal tekzip ederdim, fakat ne çare hacır altındayım, bundan dolayı gülümsemekten ve öfkelenmemeye çalışmaktan başka bir şey gelmez elimden. Her ne hal ise, bu bahsi lüzumundan fazla konuştuk, değmez."

Yalanlama yazıp gönderemezdi. Vasisi Avukat İrfan Emin'in yazması gerekirdi yalanlamayı. Ama onun böyle bir girişimi başlatanlara karşı çıkmayacağı kesindi.

Ne yapacağını düşünürken, "Vatan" gazetesince her iki davasını da krimonoloji açısından incelemekle görevlendirilen Mehmet Ali Sebük geldi Bursa'ya. Dört saat kadar konuştular. Sonra bu ünlü avukat onun olurunu alarak askeri mahkemelerdeki dosyalarını incelemek üzere Ankara'ya gitti.

Nâzım bunun üzerine Ahmet Emin Yalman'a teşekkür eden, ama bazı şeyleri yanlış aksettirdiğine de değinerek işi artık Mehmet Ali Sebük'le yürütmek istediğini bildiren bir mektup yazdı.

Bu arada "Fikret ve Nâzım Hikmet" yazısı sağcı basından sert tepkiler getirmekteydi. Olayı Ahmet Emin Yalman gibi bir komünizm düşmanının ele almış olması şaşkınlık yaratmıştı.

Bedii Faik "Ben memleketime dilimle bağlıyım!" sözünü ele alarak, "Ali Kemal de Türkçeyi gayet güzel yazardı. Patrona Halil herhalde İngilizce bilmiyordu. Robespierre'in Fransızcasından şüphe edebilir misiniz? Şayet dil, vatana bağlılığın en kuvvetli delili sayılırsa, pek çok muharrir biliriz ki, birer vatan haini sayılmaya layıktırlar," gibi alaycı sözler etti. (Tan, 21 Ağustos 1949)

Kadırcan Kaflı ise şöyle sorular sordu :

"Türkiye'deki sefaleti haykırdığı söylenen Nâzım Hikmet niçin Rusya'daki eşsiz zulüm ve sefalete karşı hissiz kalmış ve susmuştur? Kafkasya'da, Kırım'da, Türkistan'da ölüme götürülen milyonlarca Türk'ün ıstırabını niçin haykırmamıştır? Rus komünizmi öyle bir teşekküldür ki yalnız kendi uşaklarını korur ve metheder; onun methettiği herkes Rus tarzında komünisttir. Hapsedilen yalnız Nâzım Hikmet midir?" (Yeni Sabah, 26 Ağustos 1949)

Necip Fazıl Kısakürek de, kendine özgü üslubuyla, Ahmet Emin Yalman'ın "Üç Maskeli Tâbiye" diye nitelediği yazısında nelerin "setredildiğini" [örtüldüğünü] şöyle anlattı :

"Maske ve kamuflaj dehasıyla maruf bir ırk kolunun müstesna kabiliyetiyle yazılan bu yazıda :

"1. Tevfik Fikret bir maskedir; Nâzım Hikmet bahsini setretmeye memurdur.

"2. Nâzım Hikmet bahsi bir maskedir; Moskof tipi olmayan (!) bir komünizmayı setretmeye memurdur.

"3. Moskof tipi olmayan (!) lafı bir maskedir; dünyanın hangi nehrinden alınsa hep aynı esasi terkibi verecek olan su gibi, düpedüz komünizmayı setretmeye memurdur!

"Ve işte, hakiki kastının çevresine üç maske giydirilmiş olan yazının temel davası, mertliğe en aykırı usulle, en tehlikeli bir komünizma propagandasıdır." (Büyük Doğu, 26 Ağustos 1949)

Komünizmle Mücadele Derneği'nin çeşitli illerdeki kuruluşlarından da Ahmet Emin Yalman'a protestolar gelmeye başladı :

"Yalman'ın Vatan gazetesinde çıkan Nâzım Hikmet adındaki başmakalesini büyük bir hayret ve teessürle okuduk. Zonguldak'ın ve bilhassa şehrimiz milliyetçi gençliğinin hissiyatına tercüman olarak akidesi bütün memleketçe malum bir şahıs olan Nâzım Hikmet'e şefaat dileyen bu yazıyı asla tasvip edemeyeceğimizi bildirmek isteriz." (Tasvir, 7 Eylül 1949)

Öte yandan gazeteye ilginç mektuplar geliyordu. Konuyu artık hukuk bilimi açısından ele almak gerektiği iyice ortaya çıkmıştı.

Selami Helvacıoğlu adında o günlerde avukatlık yapan eski bir askeri yargıcın Ahmet Emin Yalman'a gönderdiği mektup "Vatan"da "Hukuk Bahisleri" üst başlığıyla yayımlandı :

KANUNSUZ SUÇ, SUÇSUZ CEZA..

Nâzım Hikmet'in mahkûmiyeti hakkında 19. 8. 1949 tarihli Vatan gazetesinde çıkan başyazınızı dikkatle okudum. Bu yazı, hayatımda hiç unutamayacağım hatıralarımdan birinin tekrar tazelenmesine sebep oldu.

1939 senesinde Ankara'da memur bulunuyordum. Nâzım Hikmet'in akrabasından bir zat, kendisine ait olan dosyayı bir hukukçu gözüyle tetkik etmemi istedi.

Maksat o tarihte çıkan bir kanunun ortaya koyduğu durumdan istifade etmek ve tahliyesine imkân aramaktı. Yeni kanun ileri sürülerek, kendisini evvelce mahkûm eden kara ve deniz askeri mahkemelerine başvuruldu, fakat mahkemeler eski hükümlerinin değiştirilmesini icap eder bir sebeb-i kanuni görmediklerini bildirerek müracaatı reddettiler. Bu redde karşı itirazda bulunuldu, bütün sebepler izah edilerek Askeri temyiz mahkemesine başvuruldu ve haksızlığın kanuni yolla önlenilmesine çalışıldı. Mezkûr mahkeme de bu müracaatı reddedince, icra mevkiinin ve askeri kademelerin en yüksek şahsiyetlerine mesele aksettirildi. Ne çare ki, vaki ve pek açık olan haksızlığın önüne, o günkü siyaset icabı geçilemedi.

Hakikat şuydu : Nâzım Hikmet'in suçunu tavsif eden hükmün mucip sebeplerine bakılacak olursa, kendisine alelade "komünizm propagandacısı" denebilir. Bu tavsifle ceza arasındaki büyük nisbetsizlik, doğrudan doğruya bir hata mahsulü olsaydı, hiç şüphesiz, mevcut imkânlardan istifade ile tashihi cihetine gidilirdi.

Bu meseleye kuvvetle alakamı celbe [çekmeye] saik [neden] olan nokta 3719 sayılı kanunun mucip sebepler layihasında açığa vurulan çok garip bir itiraftır ki, adli tarihimiz için bir nakise [ayıp] teşkil eder. İsim tasrih edilmemekle beraber bu layihada, "Nâzım Hikmet'in fiil ve hareketine uyar mahiyette Türk Ceza Kanunu'nda hiçbir madde olmadığı" belli edilmekte ve mevcut boşluğu doldurmak için de bu yeni kanunun çıkarılmasına lüzum ve zaruret görüldüğü anlatılmakta idi.

Komünizmden, daha doğrusu Moskova ajanı komünistlerden ben şiddetle nefret ederim. Bununla beraber benim de dahil olduğum bir askeri mahkemede muhakeme edilen iki genç subayın suçsuz olmalarına bakılmayarak, zamanın komünist geçinen bazı kesaniyle [kimseleriyle] tesadüfi surette temas etmelerinin suç sayılmasına kati surette itiraz etmek ihtiyacını duydum. Fakat

benim ve savcı mevkiindeki hâkimin muhalefetimize bakılmadı. Hukukçu olmayan azanın reyiyle bu iki genç şiddetli surette cezalandırıldı. Dosyayı tetkik ederken bu meseleyi hatırladım. Nâzım Hikmet'in de cezalandırılması aynı mahiyeti taşıyordu. Kendisinin komünist olarak tanınmış olması ve askeri şahıslarla temas ve münasebete girişmiş bulunması, ortada suç teşkil eden ve cezaya mevzu olan bir fiil ve hareket olmadığı halde, kendisine bir "isyan tahrikçisi" damgası vurulmasına ve çok ağır, belki hayatıyla ödeyeceği bir cezanın verilmesine sebep olmuştur.

Bütün hukuki esaslara göre "kanunsuz suç ve suçsuz ceza" olamaz. Bu prensip zaruretiyle, her yerde kanunlar suç teşkil eden fiilleri evvelden tespit etmişler ve bunları işleyen şahısların maruz bulunacakları cezaları da ayrı ayrı göstermişlerdir. Bunun haricinde medeni bir camiada hiçbir vatandaşın hak ve hürriyeti takyit edilemez [sınırlanamaz]. Bu esasa göre kıyas da cari değildir. Buna cevaz olmadığı umumi ceza kanunumuzun 1. maddesinde açıkça kabul edilmiş ve "Kanunun sarih olarak suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez, kanunda yazılı cezalardan başka bir ceza ile de kimse cezalandırılamaz," denilmiştir. Bu hükmü mezkûr kanunun 2. maddesi daha şümullü olarak tekrar etmekte ve işlendiği zamanın kanununa göre suç sayılmayan fiilden dolayı kimseye ceza verilemeyeceği, hatta işlendikten sonra suç sayılan cürümler dolayısıyla da kimsenin cezalandırılamayacağı ve eğer böyle bir ceza hükmolunmuşsa, icrası ve kanuni neticeleri kendiliğinden kalkacağı tasrih olunmuştur.

Şimdi, Nâzım Hikmet'in hareket tarzının kanunda yazılı bir suç vasfını haiz olmadığı anlaşılınca, şu nokta meydana çıkıyor ki, alınan emre uyularak ceza hukuku esasları ve mevzu kanunlar ihmale uğratılmış ve Askeri Ceza Kanunu'nun 94. maddesi, hüküm verilip bittikten sonra, kanuna ilave edilmiştir. Bu madde, isyana tahrik edenlere verilecek cezayı tayin eder. Demek ki hüküm verildikten sonra Nâzım'ın esas fiil ve hareketi göz önüne alınmış ve mevzuatın da bunlara ceza vermediği anlaşılmış ve kendilerine böyle suçlar isnat edilenlerin ondan sonra cezasız kalmamalarını temin için hemen bir kanun teklifi yapılmıştır. Bu-

nunla beraber 3719 numaralı kanunla değişen Askeri Ceza Kanunu'nun 148. maddesine göre böyle suçlulara verilecek azami ceza da beş senedir.

Yukarda kaydedildiği üzere, yapılan isnad [yaptı deme] doğru bile olsa işlendiği zamanda suç sayılmamış bir fiil ve hareketten ötürü Nâzım Hikmet'e hiçbir ceza tayinine mahal yoktu. İşlendikten sonra tedvin edilen [kitaba geçirilen] kanunda tayin edilen ceza ise, hükmolunan cezaya nisbetle çok hafiftir. İnsan ve vatandaş hakkına bu kadar açık bir taarruzun delalet ettiği manayı ifade ve izah etmeye cidden imkân bulamıyorum. Bu kabil ölçüsüz ve tamamiyle şahsi ve indi [kendince] kararlar yüzünden memleketin bugünkü sıkıntılı duruma düşürülmüş olduğuna kaniim. Bir memleketin böyle usullerle idare edilmesi, aczin ve zavallılığın bir ifadesidir.

Muhterem Yalman, siz yirmi milyonda bir vatandaş olarak vicdanınızı tazyik eden çok şiddetli teessürü ifade ve bu suretle memlekete karşı vazifenizi ifa ettiğinizi belirttiniz. İşte ben de yirmi milyonda ikinci bir vatandaş olarak sizin teessürlerinize aynen iştirakimi kaydediyorum ve içimdeki ıstırabı hafifletmeye vesile olduğunuzdan dolayı da size şükranlarımı bildiriyorum.

Bu mektubumu, ister aynen, ister tadilen, ister imzalı, ister imzasız neşre selahiyetli olduğunuzu da arzederim.

(Vatan, 1 Eylül 1949)

Selami Helvacıoğlu herhalde Ankara'da bakanlıklarda görevli bir hukukçuydu. Nâzım Hikmet'in dosyasını incelenmek üzere ona veren de Ali Fuat Cebesoy olsa gerek. Bakanlık hukuk danışmanı Ziya Beyin Nâzım'a gelip gidip umut veren konuşmalar yapmasının, dilekçeler imzalatmasının arkasında anlaşılan böyle ortaya vurulmayan çalışmalar vardı.

Bütün bunlar yazılır, tartışılır, yankılar uyandırırken, Nâzım bir yandan da kendi duygu dünyasının sorunlarıyla uğraşıyor, Piraye'ye mektup yazdırabilmenin çarelerini arıyordu. Sonunda ondan Ankara'daki avukatlarıyla ilgili bazı bilgiler isteyerek bunu

başardı, ama gelen mektup, "Nâzım Bey" diye başlayıp "Hürmetler efendim," diye bitiyordu.

Aldığı mektubun soğukluğunu taklit ederek "7 Eylül 1949. Bursa. Hapisane" diye tarih attığı dokundurmalı, içli bir karşılık yazdı :

"Piraye Hanımefendi,

"Mektubunuzu aldım. Yazınızı, elyazınızı olsun görmenin bahtiyarlığını duydum. Avukatlarımın isimlerini öğrenmek zahmetine katlandığınız için minnettarım, sizi böyle bir zahmete soktuğum için eza duyuyorum, Piraye Hanımefendi, sayın bayan, ah be karıcığım, bana Nâzım Bey diye hitabederken gözlerin sulanmadı mı? Hürmetler efendim, derken, bunu yazarken ellerin titremedi mi? Ben aşağılık herifin biri olabilirim, ben yeryüzünün en iyi insanına, en sevdiğim insanıma, yeryüzünün en büyük kötülüğünü etmiş olabilirim, fakat bütün bunlara rağmen bana Nâzım Bey diye mektup yazmaman gerekirdi. Demek ki ben senin için sadece Nâzım Beyim? Demek ben bu hale düştüm? 'Vatan'da çıkan yazıları okudum, bilhassa hâkimin yazdığı yazı hoşuma gitti, diyorsun. Her iki yazı da benim hoşuma gitmedi. Yazılmasalardı daha, çok daha memnun olurdum. İnşallah yakında annenize ve kardeşinize kavuşursunuz, diyorsun. Sana ve çocuklarıma kavuşmak ihtimali aklına gelmiyor mu? Kaldı ki, yakında ne sana ve çocuklarıma, ne de anneme ve kardeşime kavuşacağım var. Ben şahsen o kanaattayım ki, daha senelerce hapisteyim ve bu beni yıldırmıyor. Hele senin şu son mektubun bana bir kere daha anlattı ki, dışarda beni bekleyenim yok ve büyük bir ümitle, dehşetli aydınlık bir iyimserlikle söylüyorum : hapisanemde şerefimle ölebilmek en samimi temennimdir. İşte böyle Piraye Hanım, size ve çocuklarıma uzun ömürler, saadetler dilerim. Şahsi hayatındaki bütün alçaklıklarına rağmen, memleketini, halkını, namuslu insanlığı ve her şeye rağmen sizi ve çocuklarını sevmiş bir insanın hatırasını olsun yüzünüzü buruşturmadan, tiksinmeden anabileceğinize emin olsam, bilemediğiniz kadar bahtiyar ölürdüm. Hoşça kal. Çocuklarımı kucaklar, senin

ellerinden öperim. Bana mektup yaz diyemiyorum. Oğlum kitabın Fransızcasını bulup gönderirse, tercümeleri on beş gün içinde yaparım. Bir daha yazayım, yazarken içim ferahlıyor, bu kadarcık ferahlığı bana çok görmezsiniz, değil mi? Memet'i, Suzan'ı, İzgen'i hasretle kucaklar, senin ellerinden öperim."

Fransızcasını istediği kitap Walt Whitman'ın şiirleriydi. Rasih Güran'ın aracılığıyla Remzi Kitabevi'nden bir çeviri önerisi almıştı. Çalışabilecek durumda değildi pek, ama buna da karısıyla bir mektuplaşma nedeni olarak bakıyordu. Nitekim daha sonra bu işi Mehmet'e bıraktı.

Piraye'ye yazdığı 18 Eylül 1949 tarihli mektubu şöyleydi :

"Caaaanımmmm karıcığım,

"Sana mektup yazdımdı – kısacık, ve 'Nâzım Bey'le başlayıp 'hürmetler ederim efendim'le biten – mektubuna karşılık verdimdi. Herhalde almışsındır. O mektubuma cevap vermeyeceğini biliyordum. Belki bana artık hiç cevap vermeyeceğini de biliyorum, fakat ümit dünyası bu, can çıkmayınca ümit de tükenmiyor, belki seni kendimle meşgul edersem, sana şu son zamanlarda olup biten işleri anlatırsam, seni kendimle zorla ilgilendirirsem, dedim ya belki bana yine iki satırcık yazarsın, 'Nâzım Bey' diye başlamayan, sadece 'Nâzım' diye başlayan ve hiç olmazsa 'gözlerinden öperim' diye biten iki satırcık bir mektup. İşte şimdi sana yazdıklarımı bu ümide kapılarak yazıyorum. Annem, Samiye, yeğenlerim geldiler. Samiye Erenköy'üne baldızıma uğramış. Benim kızı da orda görmüş, fakat sen yokmuşsun. Seni göremediğine pek üzüldüm, seni görmüş olsaydı, gözlerinin içine bakar, orda seni ben de görmüş olurdum. Fakat dedim ya, bende o talih nerde? Kardeşimin gözünde senin hayalini olsun göremeyecek kadar talihsiz herifin biriyim. Ne yapalım. Her ne hal ise, demekten başka çare yok. Derken, dün, yani cumartesi günü Vâlâ'lar geldi. Tepem biraz atar gibi oldu, meğerse Ahmet Emin Bey, benim kendisine yazdığım mektuba gücenmiş, 'Yazdığım makaleyle Nâzım Hikmet Beyi kızdırmışım, şaşıp kaldım,' filan diye sitem edi-

yormuş. Halbuki ben ona yazdığım mektupta kendisini öfkeye düşürecek bir şey söylemedim. İşte bak sana da aynen tekrarlayayım; bu mektuba gücenmenin âlemi var mı, yok mu, sen söyle bakalım – anlıyorsun kurnazlığımı, kıs kıs gülüyorsun, farkındayım, 'ah hınzır kocacığım' dersin içinden, bu vesileyle benden mektup alacak, beni kandıracak da ona cevap vereceğim. Ah böyle dediğine bile emin olsam nasıl mesut olurdum – her ne hal ise, işte Yalman Beye yazdığım mektup : 'Sayın Bay. İktisadi, felsefi, sosyal, vicdani kanaatleri sizinkilere hiç uymayan, fakat on iki yıldan beri en basit kanun telakkisine aykırı olarak hapiste yatan bir yurttaşınızın bu durumunu açığa vurmaktan çekinmeyecek kadar medeni cesaret gösterdiğiniz için sizi tebrik ederim. Hapisanemde beni görmeye gelişinizin üzerinden epeyi zaman geçtiği için, bazı sorularınıza verdiğim bazı karşılıklar aklınızda tam kalmamış, bu yüzden de, mesela, şiirlerimin başka dillere çevrilmeleri, bir okula adımın verilmesi filan gibi bahislerde – ki bunları ilkönce sizden duydum – size söylediklerimi başka türlü aksettirmişsiniz. Bir de, insanların memleketleri, kanaatleri uğrunda ölümü bile bir bardak su kolaylığıyla içtikleri ve kütle halinde kahraman yetiştiren bir tarih devrinde yaşıyoruz. Bundan dolayı, benim şahsen memleketime ve halkıma duyduğum sevda yüzünden hapislerde hastalığa tutulmam, annemin gözlerini kaybetmesi filan o kadar önemli bir şey olmasa gerek. Ben kendime merhamet dilenmiyorum, sadece bir yurttaş olarak, benim şahsımda da süregelen ve memleketin anayasasına taban tabana zıt bir kanunsuzluğa son verilmesini istiyorum. Bu bakımdan Avukat Bay Mehmet Ali Sebük'le tamamen mutabıkız. Kendileri vekâletimi alacaklar ve sırf kanun sahasında neşriyatta bulunacaklar. Ve en hafif tabiriyle bir adli hatanın açığa vurulmasına ve bu çeşit adli hataların tekrarlanmamasına çalışarak memlekete hizmet edecekler." İşte benim yazdığım mektup. Bunda gücenecek bir şey var mı? Allah aşkına bana hemen cevap ver, mesela sen onun yerinde olsaydın da, benden böyle bir mektup alsaydın gücenir miydin? Şunu bana yaz bakalım. Kurnazlık ediyorum yine, değil mi? Yine senden cevap koparabilmek için ne çarelere

başvuruyorum, değil mi? Ne olur, sen de cevap veriver işte, cevap verirsen kıyamet mi kopar sanki, karıcığım? Ha bir mesele daha var, geçen sefer buraya gelişlerinde, sana versinler diye onlara – Vâlâ'lara yani – yağlı boya resimler vermiştim. Seni evde bulup bulamayacaklarından emin olmadıkları için – daha doğrusu kendilerini kabul edip etmeyeceğinden, ben öyle anlıyorum, onlar söylemedi ama, benim tahminim – o yağlı boyaları sana verememişler. Oğlumu onlara gönder de resimleri alsın. Senin için göz nuru dökerek yaptığım resimler be karıcığım. Duvarına asarsın, onlara gözün iliştikçe, istemeyerek de olsa beni hatırlarsın. Oğlum dedim de, bir acım daha aklıma geldi, sözde günübirliğine beni görmeye gelecekti benim vefasız oğlum. Havalar iyiyken, mesela bu pazar geliverse ne olur sanki? Geliverseniz, diyemiyorum, niye diyemiyorum sanki? Ana oğul günübirliğine, mesela bu pazar geliverseniz, Suzan'ı da getirseniz, sizi bir saatcik görsem, dünya gözüyle, yani geberip gitmeden, seni, oğlumu, kızımı, İzgen'ciğimi – çok mu oluyorum – görüversem, bir saatçik görüversem, ne olur sanki? Bunun nasıl erişilmeyecek bir bahtiyarlık olduğunu biliyorum, fakat ne yapayım, yürek laftan anlamıyor. İşte sana bir yığın havadis verdim. Senden iki satırlık bir cevap olsun koparabilmek için çeşitli kurnazlıklar ettim, yalvardım yakardım, ne olur, insafa gel artık, insafa gel yahuuuuuuuuu. Sana bu mektubu taahhütlü yolluyorum, paraya kıyıyorum bu züğürtlüğümde, taahhütlü mektubumu mahcup etme, ona cevap ver.

Seni, oğlumu, kızlarımı hasretle kucaklarım.

Biçare zevciniz"

Ahmet Emin Yalman sağcıların saldırılarını doğal olarak bekliyordu, ama Nâzım Hikmet'in yazdığı mektup onu biraz tedirgin etmişti. Olay temelde bir hukuk sorunu olsa da, siyasal yönü göz ardı edilemezdi. Onun için düpedüz yazılamıyor, birtakım taktiklere başvurmak gerekiyordu. Ayrıca Ahmet Emin Yalman kendi konumunu da düşünmek zorundaydı, sonradan zor durumda kalmak istemiyordu.

Vâlâ Nureddin bu açıdan Nâzım'ı sürekli uyarıyor, gereksiz çıkışlar yapmadan sonucu beklemesini, mektup filan göndererek adamı darıltmamasını, "Vatan"daki yazıların kesilmesine neden olmamasını söylüyordu.

Nâzım'ın Vâlâ'ya yazdığı 29 Eylül 1949 tarihli mektubun büyük bir bölümü onun uyarılarına karşı bir savunma gibiydi :

"Şimdi gelelim benim meseleye : Şairliği mairliği bir tarafa bırak, benim şair yahut kunduracı olmaklığım bu bahiste hiçbir şey değiştirmemeli. Orta yerde : vicdan kanaatı ne olursa olsun, bu kanaat, bugün, yarın, şu zümreler yahut bu zümreler tarafından nasıl telakki edilirse edilsin ve tahliyesinde nasıl hareket edeceği malum yahut meçhul bulunsun bir Türk yurttaşı var ki, bu adamcağız ya kanunsuz yere mahkûm edilmiştir ve kanunsuz yere hürriyeti on iki yıldan beri tahdit edilmektedir; yahut da, bu herif, kanunda tasrih edilen bir suçu işlemiş ve bu suçun sarih maddesiyle cezalandırılmıştır. Bu adam kanuni mevzuatın suç saydığı bir işi yapmış ve kanuna uygun olarak cezalandırılmışsa, mesele yok. Fakat kanunsuz, haksız yere mahkûm edilmişse ve bu kanunsuzluk, infaz edilmesi bakımından, devam ediyorsa ve bazı yurttaşlar bunun böyle olduğuna yakinen, kanun delilleriyle kanaat getirmişlerse ve bu kanaatlarını söylemekten, yazmaktan çekinmeyecek kadar şuurlu insanlarsa, ellerindeki imkânlarla harekete geçerler. Bu işi yaparken de ne o adamın huyunu suyunu, vicdan kanaatlarını göz önünde tutarlar; ne de bu herif serbest kalınca acaba ne halt eder, başka memleketlerde burjuva münevverlerine karşı nasıl hareket ediliyor, diye düşünürler. Aksi takdirde iş bir kanun meselesi, binaenaleyh bir memleket meselesi, bir yurttaş hakkı meselesi olmaktan çıkar, günlük bir politika meselesi haline gelir. Bundan dolayı, Ahmet Emin Bey ve öteki zevat, benim kanunsuz yere on iki yıldır hapiste yatan ve daha on altı sene aynı kanunsuzluğun devamı olarak yatırılmak istenen bir yurttaş olduğuma kanuni delilleriyle ya kanidirler, yahut değildirler. Buna kani iseler : benim, Ahmet Emin Beye, kendisini, gösterdiği medeni cesaretten dolayı tebrik ederek yazdı-

ğım, fakat bazı sözlerimi aradan zaman geçtiği için unutup tam aksettiremediğini hatırlattığım mektup, onun başladığı işi yarıda bırakmasını icabettirmezdi. Ben öyle sanıyorum ki, Ahmet Emin Bey o makaleyi, ben filanca zaman dünyadan elimi eteğimi çekmiş, filanca yerde ekmek paramı kazandığım için değil, vicdan kanaatım hakkında kendisinin şu ve bu şekilde bir intibaı olduğu için de değil, hapisten çıktıktan sonra şöyle yahut böyle hareket etmem muhtemeldir diye değil; on iki yıldır bariz bir kanunsuzlukla hapiste yatan bir Türk yurttaşı olduğum için, kanunsuzlukların bütün memlekete kötülükleri dokunur diye kaleme almıştır. Bu bir. İkincisine gelince. Ben savcıya vicdan kanaatımın ne olduğunu söylemiştim. Benim vicdan kanaatım doğru yanlış, şunlar yahut bunlar tarafından, şöyle yahut böyle tefsir ediliyor diye ben onu gizleyecek miyim? Gerektiği zaman bir kanun adamına dahi söylemeyecek miyim? Vicdan kanaatımın yurt sevgisiyle, büyük Türk milletine karşı duyulan aşkla, namuslu insanlık muhabbetiyle tenakuz eden – bence – bir tek noktası yok ki, onu ayıpmış gibi gizleyeyim! Sonra herhangi bir vicdan kanaatı – o zamanki kanuni mevzuata göre fiil haline gelip suç unsurunu tekevvün ettirmeden – suç sayılır mı? Bu iki. Gelelim üçüncüye : Ahmet Emin Bey, 'Ya tahliyede komünist faaliyetine geçerse...' demişler. Ne tuhaf şey, bana cezayı verirken de böyle dedilerdi : Şimdi işlenmiş suç yok amma, istikbalde yapılması muhtemel bir suç var. Aynı şeyi Ahmet Emin Beyin de söylemesi hoş değil mi? Farzet ki Ahmet Emin Beyin kuşkusu gerçekleşti. Bu hal, onun, kanunsuz yere yatan bir yurttaşın tahliyesi için – senin tabirinle – giriştiği kampanyanın şerefini sonradan ihlal mi ederdi? Yoksa ondan hesap mı sorulurdu? Yahu, bir avukat, katil suçuyla sanık bir yurttaşın adam öldürmediğini, bütün delilleriyle ispat edip onu hapisten çıkarsa, sonra o adam kaatil olsa, bundan avukata ne? Kaldı ki adamcağızın kaatil olup olmayacağı da belli değil. Hep aynı ördek hikâyesi. Hasılı, kardeşim, iş nasıl olsa bu safhaya ulaşacakmış. Ben şahsen, işin bu safhaya ulaşması için kötü bir hareket yaptığımı sanmıyorum. Ahmet Emin Beye o mektubu yazmasaydım da – ki o mektupta sadece ne kadar namuslu bir

insan olduğumun delilleri vardır – savcıya – ne zaman söylediğimi bilmiyorum ya, fakat söylemişimdir, yani bu işte de o kadar namuslu hareket etmişimdir ve bir insanın vicdan kanaatını söylemesi suç değildir – evet, ona vicdan kanaatımı açıklamasaydım da, muhterem zevat Meclis'te o müracaatı yapsalardı da, iş yine bu safhaya, yani benim, içerde daha senelerce yatırılmam, belki de hapisanenin birinde kakırdamam safhasına gelip dayanacaktı. Bak, 33'ler gibi öldürülmüş olsaydım, bir anda öldürülseydim, ceste ceste katledilmeseydim, belki iş müspet bir neticeye varırdı. Çünkü ölülerin vicdanlarına müdahale edilemiyor, ölülerin vicdan kanaatları üzerinde pazarlığa girişilemiyor. Dirilere gelince, kanun mevzuatı, 'Vicdan kanaatı için hiçbir Türk yurttaşı kanunun takibatına uğramaz,' diyor amma, pratikte diriler kanunun değil kanunsuzluğun takibatına bile uğruyorlar. Vicdan hürriyeti kanundan da kaldırılsa, elbette ki, çok daha dürüst hareket edilmiş olurdu. Pöf! Amma da uzun yazmışım. Bir fındık kabuğuna bile sığacak ufak bir hakikatı bir sahifede anlatabilmişim, yahut anlatamamışım. Ah, kardeşim, kanuna göre yüzde bir suçum olsaydı mesele yoktu. Neylersin ki o da yok, bundan dolayı da bu safhaya ulaşmış olduk. Uzun lafın kısası : Vatan millet sağ olsun."

Bu mektuptan anlaşıldığı gibi, Ahmet Emin Yalman'ın başlattığı kampanyaya orasından burasından karşı çıkıp adamı kızdırmaması için, Vâlâ Nureddin "Vazgeçtiler! Vazgeçerler!" diyerek Nâzım'a bayağı baskı yapıyordu. Zaten gazete bu işe pek hevesli değildi. Kampanyayı ayakta tutan Ahmet Emin Yalman'dı. Onun da kendine göre birtakım taktikler uygulaması doğaldı. Adamın üstüne gitmemek gerekiyordu. Gerçi dosyaları inceledikten sonra Mehmet Ali Sebük de işi benimsemişti, ama Ahmet Emin Yalman küstürülürse her şey yatardı.

Vâ-Nû'lar, karı koca, sürekli Nâzım'ı uyarıyorlardı.

"Aman şekerim, yapma, etme!"

"Hapisten kurtulabilecekken kurtulamazsan, seni dünyada bağışlamam!"

4 Ekim 1949'da Nâzım'ın Müzehher Vâ-Nû'ya yazdığı mektuptan :

"Vâlâ'nın mektubunu aldım ve hemen cevabını verdimdi. Herhalde elinize çoktan ulaşmıştır. Senin hatırın için çiğ tavuk yerim, bu sefer tavuğu biraz kaynatıp yiyeceğim. Yani Ahmet Emin Beye bir bayram tebriki göndereceğim. Kendisinin ve bayanının bayramlarını tebrik edeceğim. Bu arada kendisi buraya gelirse onu – her vakitki gibi – medeni bir insanın davranacağı şekilde karşılayacağıma emin ol. Yahu, siz de beni bir yeniçeri yapıp çıktınız. Onun için pot kırarım filan diye üzülme sakın. Muaşeret adabını bilen insanım. Sonra sana bir şey söyleyeyim mi, hani biraz da, kalan ömrümün geri kalan kısmını da dışarda geçirmeyi, mesela tramvaya, vapura binebilmeyi, sevdiğim insanlarla iki çift lakırdı edebilmeyi canım pek çekiyor. Kaç gündür yine kupkuru bir ağaç gibiydim. Bak, senden mektup geldi hemen yeşerdim. Dışarda insanlara, şehire, tabiata kavuşursam, gerçekten de Türk diline layık şeyler yazabileceğime inanıyorum. Hani beni elbirliğiyle hapisten çıkarabilirseniz çok sevineceğim."

Nâzım dışarı çıkabilmek için her şeye katlanacak durumdaydı. Dayanılmaz bir yalnızlık duygusu içindeydi. Münevver kocasına dönmüştü, Piraye ise bir türlü geri gelmiyordu. Doğru dürüst mektuplaşabildiği kişiler Kemal Tahir ile Vâ-Nû'lardı.

Dış dünyadan haberleri salt Vâlâ ile Müzehher'den alıyordu. Özellikle Müzehher'e dört elle sarılmış gibiydi. Onu göklere çıkarıyor, kızının, kız kardeşinin, hatta "hâlâ çok beğendiği ve saydığı Piraye'nin" ona benzemelerini istediğini söylüyordu.

Ekimin ikinci haftasında bir pazar günü, Ahmet Emin Yalman ile karısı, Sinan Korle ile karısı, bir de Behçet Kemal Çağlar, topluca Nâzım Hikmet'i görmeye Bursa Cezaevi'ne geldiler. O günkü konuşmalarını, Ahmet Emin Yalman, 20 Ekim 1949 tarihli "Vatan" gazetesinde, "Nâzım Hikmet'le Bir Konuşma" başlığı altında yayımladı. Gene araya, komünist bir şairin kesinlikle söylemeyeceği bir sürü şey katarak...

Aynı gün Müzehher'e yazdığı mektupta Nâzım konuklarına ne kadar iyi davrandığını şöyle anlatıyordu :

"Bugün ziyaretime gelmek kibarlığında bulunan Ahmet Emin Beyle öyle kibar kibar, öyle efendi efendi konuştum ki, sen de dinlesen beğenirdin. Bir de bana patavatsız, huysuz herif dersin. Patavatsız, huysuz herif olmadığımı bugün ispat ettim. İşte ben artık gayet nazik, aklı başında, ağzından çıkanı kulağı duyan bir insan oldum. Şimdi siz de bu akıllı uslu insanı buradan çıkarın bakalım."

Vâlâ Nureddin'e yazdığı mektup ise şöyle başlıyordu :

"Bugün Ahmet Emin, zevcesi, Behçet Kemal Çağlar, Sinan Bey, zevcesi ziyaretime geldiler. Yakın zamanda, yani bir iki yıla kadar hakkın tecelli edip hürriyetime kavuşacağımı müjdelediler. Fakat ben bu müddeti biraz uzunca bulduğumdan bir ay daha bekleyeceğim, ondan sonra eğer görünürde akla, mantığa uygun ve yakın zamanda müspet netice verebileceğine aklım kesen bir kanuni teşebbüste bulunulmadığı takdirde, anama da söylediğim gibi, kendim kendi imkânımla teşebbüse geçeceğim. Bakalım bir de benim teşebbüsüm ne netice verir?"

"Benim teşebbüsüm" dediği açlık greviydi... Nâzım Hikmet davasının yeniden ele alınması, adli hatanın düzeltilmesi için açlık grevi yapmayı düşünmeye başlamıştı.

Aslında kurtarılması için girişilen etkinlikler uluslararası boyutlara ulaşmış, 1949 Eylülünde, Paris'te, ünlü şair Tristan Tzara'nın başkanlığında "Nâzım Hikmet'i Kurtarma ve Yapıtlarını Yayma Komitesi" kurulmuştu. Aralarında Picasso, Aragon, Camus, Sartre, Simone de Beauvoir, Yves Montand gibi çok ünlü kişiler de bulunan sanatçılar, şiirleri Fransızcaya çevrilip dergilerde, gazetelerde yayımlanınca, bu "güzel yüzlü şair"i büyük bir coşkuyla benimsemiş, özgürlüğüne kavuşması için girişilen, komünistlerin öncülük ettiği, sosyalistlerin, sosyal demokratların desteklediği eylemlerde severek yer almaya başlamışlardı. Şiirlerinin büyük çoğunluğunu Fransızcaya çeviren, o günlerde Milli Eğitim Bakanlığı görevlisi

olarak Paris'te bulunan Sabahattin Eyuboğlu idi. Çevirilerini Hasan Güreh takma adıyla yayımlıyordu. Şiirleri ona İstanbul'dan gönderenler ise Mehmet Ali Cimcoz ile Adalet Cimcoz'du. Nâzım'ın isteği üzerine, hem Cimcoz'lara, hem de Vâ-Nû'lara, Mehmet annesindeki şiirleri bölüm bölüm götürerek kopya etmelerini sağlamıştı.

Batı dünyası Nâzım Hikmet'i düşünceleri yüzünden cezaevine atılmış "komünist Türk şairi" olarak tanıyor, destekliyor, Ahmet Emin Yalman ise Türkiye'de taktik gereği bu "komünist" nitelemesini silmeye çalışıyordu.

20 Ekim 1949'da "Vatan"da yayımlanan "Nâzım Hikmet'le Bir Konuşma" şairin demir parmaklıklı bir pencerenin içinde otururken çekilmiş etkileyici bir fotoğrafıyla birinci sayfadan verilmişti. Konuşmanın iki alt başlığı vardı. Birincisi : "On iki yıldır suçu olmadan hapis cezası çeken şairin görüş ufukları." İkincisi : "Benim bütün günahım, memleketimi ve milletimi çok, pek çok sevmekten ibarettir."

Ahmet Emin Yalman'ın konuşma diye sunulan bu yazısı bir yandan Nâzım Hikmet'in komünist diye tanınmasının bir inatlaşmadan kaynaklandığını göstermeye çalışıyor, bir yandan da saldırılara karşı kendini savunuyordu.

NÂZIM HİKMET'LE BİR KONUŞMA

Bursa'yı son ziyaretimde hapisaneye uğradım. Nâzım Hikmet'le etraflı bir konuşma yaptım. Bu samimi konuşmanın neticesinde farkettim ki bundan evvelki iki uğrayışım, ancak sathi birer nezaket ziyaretinden ibaret kalmıştı.

Nâzım Hikmet, beni ilk defa olarak kendi ruh ve hayal âlemine kabul etti. Oradaki geniş ufuklarla temas neticesinde ömrümün belki en kuvvetli heyecanlarından birini duydum ve çok derin haz anları yaşadım.

Bir gazeteci herkesin sırdaşıdır. Kendisine tam bir güven içinde devlet adamları da, dert sahipleri de içini dökerler, fakat neşredilmek üzere söylenmeyen bir sözü kullanmak ve başka insanların ruh âlemindeki hususi tezahürlere tasarruf etmek hakkını gazeteci kendinde görmez.

Gazetecilik hayatımda belki de ilk defa olarak bu mukaddes kaidenin haricine çıkacak ve hapisane müdürünün kanuni huzuruyla iki kişi arasında cereyan eden bu samimi konuşmayı aynen neşredeceğim. Bunu neden yapıyorum? Çünkü Nâzım Hikmet'le olan konuşmamı neşretmekten memlekete fayda gelecek, kendisine de zarar gelmeyecektir. Şairimiz için zorla yaratılan ideoloji hüviyetinin altında çarpan memleket sevgisi ve hassasiyeti ile dolu kalbi vatandaşlara olduğu gibi tanıtmanın bir hizmet olduğuna kani bulunuyorum.

"Komünist" sözü

Sıhhatini sorduktan sonra, Nâzım Hikmet'e dedim ki :

– Nâzım Hikmet Bey sizinle açık konuşmak istiyorum. Müstesna kabiliyette bir Türk edibinin ve şahsiyetinin uğradığı haksızlık karşısında duyduğum teessürü gazetede ifade etmekle kalmadım. Yazı arkadaşım Avukat Mehmet Ali Sebük'ten, sizi ziyaret etmesini, dosyanızla meşgul olmasını ve haksızlığın tamiri için kanunların mümkün kıldığı yolları araştırmasını istedim. Gelmiş, sizi görmüş, kendisine demişsiniz ki : "Benim yüzümden kimseye zarar gelmesini istemem. Benim bir komünist olduğumu unutmayınız. Sonra müşkül mevkie düşmeyin."

Bu sözünüzün manasını sizinle münakaşa etmeye geldim. Ben sizi Türk milletinin öz malı olan bir fikir adamı, Türk dilini en iyi terennüm edenlerden bir edip, vatandaşların sefalet ve ıstırabını duymakta ve bunu ifade etmekte pek çoklarımızdan daha hassas bir insan diye tanıyorum. Uğradığınız akıbet şahsi olarak beni ancak bu zaviyeden alakadar eder. Memlekette haksızlığa uğrayan insan çoktur. Fakat bu nevi haksızlıklarla, ancak askeri ceza usullerinin yanlışlığına, siyasi suçlardaki tahkik usullerinin fenalığına, komünizmle en iyi mücadele usulünün cebir ve taz-

yik değil, itidal, teşhir ve ikna olduğuna ait umumi neşriyat yoluyla meşgul olmak ihtiyacını duyarım, filan ve filan ferdin üstünde durmam. Bir mesele hakkında vicdanım müsterih olduktan sonra şunun bunun dedikodusundan da hiç pervam yoktur, fikrimi sonuna kadar cesaretle müdafaa edebilirim. Ben, kendi fikrime ne kadar aykırı olursa olsun, samimi olmak şartıyla, her ileri fikri hürmetle karşılarım ve bunun bir cemiyet içinde serbestçe ifade edilebilmesini ve günah sayılmamasını o cemiyetin zindeliğine ve bünye mukavemetinin sağlamlığına bir alamet diye telakki ederim. Fakat Moskova'da ileri fikir maskesi altında işletilen entrika ve tahakküm ocağını, en çiy bir barbarlık, insanlığa en melun bir suikast, en iğrenç bir riyakârlık sayarım. Bugün "komünist" kelimesinin umumi istimal şeklinden "Moskova ölçüsüyle körü körüne düşünen müteassıp adam" manası kastedilmektedir. Lütfen bana söyler misiniz, Nâzım Hikmet Bey : Siz Moskova'yı Kâbe bilen bir adam mısınız?

– Hayır, ben böyle bir adam değilim ve olamam. Benim Kâbem memleketimin ve milletimin sevgisidir. Ben bu milleti çok seviyorum, yüksek meziyetleri dolayısıyla layık olduğu anlayış ve hürmetle seviyorum. Türk milletini sevmeyi iyi bilen bir adam tanıyorum. O da Şeyh Bedreddin Simavi'dir. Milletimi sevebilmek hususunda onun mertebesine yaklaşmak en büyük emelimdir. Hakka, müsavata, insanların kardeşliğine ait fikirleri Şeyh Bedreddin Simavi, Marx Efendiden çok zaman evvel ifade etmiştir.

İçtimai mezhep damgası

– Ben sizi hayali geniş, hassas bir şair, çok olgun bir insan olarak biliyorum. Siz ister komünist, ister Marksist, ister sosyalist olsun, "ist" kelimesinin ifade ettiği tarikat ve ideoloji taassubuna nasıl esir olabilirsiniz?

– Ben Karl Marx'ı birçok hakikatleri gören ve ifade etmesini bilen bir fikir adamı olarak tanırım ve severim. Fakat yegâne hakikatin onun tarafından görüldüğü, bunun haricinde hakikat olamayacağı, diğer birinin insanlığın gittiği ve gideceği yolu daha

iyi görüp çizemeyeceği yolunda bir kanaatim yoktur. Böyle sabit bir görüş tarzı, fikir ve hayali bir cendereye sokmak demektir. Ben cendereye girmeye razı olamam, hayal ufuklarımın geniş ve hudutsuz olmasına ihtiyacım vardır.

– O halde sizin neden komünist diye bir damganız vardır? Neden siz bu sözü tekzip edecek yerde teyit edecek bir lisan kullanıyorsunuz?

– Çünkü damarıma basıyorlar. İptidadan öyle olduğuma karar vermişlerdir, ne söylesem benim ruhumda yaşayan âleme istedikleri yaftayı basacaklardır. Ben de tazyik karşısında meydan okumak ihtiyacıyla : "Evet işte komünistim!" demekten kendimi alamıyorum. Benim geçirdiklerimi geçiren ve nefsine saygı ve güvenini kaybetmek istemeyen bir adamın başka türlü hareket etmesine imkân tasavvur etmiyorum. Sonra şu da var : Mademki beni sari bir hastalıkla malul sayıyorlar ve benimle temas eden tehlikeye düşüyor, ben de başkalarına zarar gelmemesi için bizzat bir yafta asıyorum ve herkesi ikaz ediyorum.

Benim ruh âlemim, kendime has bir âlemdir. Burada ne gibi hayallerin yaşadığı hakkında kimseye hesap vermeye mecbur değilim. Siz bir liberalsiniz ve hürriyet taraftarısınız. Ben ise planlı cemiyet yoluyla öyle bir içtimai nizama varılmasını istiyorum ki insanlar arasında cebir ve tazyika, zabıta müdahalesine, esarete, sefalete, fuhşa, şekavete, cinayete yer bırakmasın. Bu rüya belki bin sene sonra gerçekleşecektir, belki hiç gerçekleşmeyecektir. Eğer böyle bir rüyayı sevmek bir suçsa bu suç, ancak rüyamı başkalarına kabul ettirmeye çalışmak suretiyle tahakkuk eder. Halbuki benim rüyam kendim için kıymetli ve cazip olmakla beraber başkalarının buna iştirak edip etmemesi beni alakadar etmez. Bunu başkalarına kabul ettirmeye çalışmak ihtiyacını görmem, böyle bir maksatla kimse ile gizli bir cemiyet ve münasebet kurmam, çünkü her gizli ve entrikalı hareket ruhuma yabancıdır. Eğer günün birinde hürriyete kavuşursam, iki emelim vardır : Birincisi, hapisanede öğrendiğim dokumacılık sanatını geçim vasıtası yapmak; ikincisi, eski Türk masallarını Türk edebiyatı için malzeme diye şiir yoluyla işlemek...

"Olağanlığa" isyan

– Bu anlattığınız fikirler dolayısıyla cemiyetle bu kadar sıkı bir zıddıyet haline düşmemeniz beklenirdi. Bu neden böyle oldu? Bana cemiyet içinde mutat hareket tarzı ile sizin hareket tarzınız arasındaki farkı anlatır mısınız?

– Galiba 1920 idi, 18 yaşlarında bir genç sıfatıyla ve Vâlâ Nureddin'le beraber Ankara'ya gittik. İnebolu'ya vardığımız zaman biz ikimizin memlekete girmesine izin verildi ve bize yüzer lira yol harçlığı yollandı. Ecevit hanında gecelediğimiz sırada büyük bir iştiha ile yemeğe oturduk. Birtakım yolcuların bizim gibi yemek yemedikleri, kuru ekmek kemirdikleri gözüme çarptı. Kim olduklarını sordum. Vazife görmek üzere Anadolu'ya gittiklerini ve kendilerine yalnız on beş lira harcırah gönderildiğini, bunun da araba ve yemek parasına yetmediğini duyunca, yüzle on beş arasındaki farkı aşırı buldum, bana verilen paranın büyük kısmını onlara tevzi ettim. Kastamonu'ya vardığımız zaman İstiklal Mahkemesi'nin orada faaliyet halinde bulunduğunu duyduk, gidip muhakemeyi dinledik. O sırada Anadolu'da içki yasağı vardı. Bir adam, içki içti diye mahkeme tarafından gözümüzün önünde yedi sene hapse mahkûm edildi. Bundan sonra Ankara'ya vardık. Makam sahiplerinden biri tarafından bir akşam yemeğe çağrıldık. Bir de mükemmel bir rakı sofrasının kurulduğunu görmeyeyim mi! "Yanlışlık olacak, bu memlekette içki yasak, bir vatandaşın bu yasağa saygı göstermediği için yedi sene hapse mahkûm edildiğini daha dün gördüm. Bu yasağı, milli bir mücadele dolayısıyla lüzumlu görüp koyanlar, bizzat bunun haricine nasıl çıkabilirler?" dedim. Şöyle cevap verdiler : "Adam sende, böyle şeye aldırma, olağandır." Hazır bulunanlar bunu olağan saymakta ve keyiflerini yerine getirmekte birleşiyorlardı. Ben olağan sayamadım. Yemek yemeden ayrıldım. İşte benimle cemiyet arasındaki başlıca ayrılık, benim haksızlığı ve yolsuzluğu olağan saymamamdan ve muhitimi bu yüzden rahatsız etmemden ileri geliyor.

Anadolu'yu daha evvel Vali Nâzım Paşanın torunu sıfatıyla tanımıştım. On sekiz yaşında bir genç şairin gözüyle gördüğüm

Anadolu bambaşka bir âlemdi. Cefa çeken halka gönül bağladım ve onların derdini kendime dert edindim. Pek çokları bunu yalnız söylemekle kalıyorlar, ben derinden derine derdi duyuyorum. Diğer bir fark da budur.

Kemal'in rüyası

Nâzım Hikmet söz arasında bir aralık dedi ki :

– Kemal'in Rüyası'nı bugünkü dile çevirip gazetede neşretmeniz çok iyi oldu. Ne güzel bir eser... Kemal ve arkadaşları cidden zamanlarındaki cemiyeti görüp tenkit etmeyi bilmişler ve ileri bir memleketin rüyasını görmüşler. Ben yalnız bir şeyi anlamıyorum : Bu kadar terakki taraftarı oldukları halde neden Avrupa kanunlarının tercüme ve kabul edilmesine itiraz ettiler ve eskiden mevcut sisteme bazı itibarlarla taraftar göründüler?

Cevap verdim :

– Ben iki sebep tasavvur edebilirim : Birincisi, Kemal ve Ziya'ların tam ve denk bir terakki isteyen ve fikir itibariyle olgun olan emelleriyle Âli ve Fuat Paşaların siyaset sahasındaki görüş tarzı arasındaki fark ve ziddıyettir. İkincisi de, Avrupa kanunlarını tercüme yoluyla sathi bir değişiklik ve bir ikilik yaratılacak yerde cemiyetin toplu olarak kökünden ıslahı ideali olabilir. Geçirdiğimiz sathi gelişmelerin Kemal ve Ziya'ları haklı çıkarmadığını iddia edemeyiz.

– Yazılarınızı takip ediyorum. Bazen bir partiyi, bazen diğerini tenkit ediyorsunuz. Bazen liberalliğin en koyu şekline taraftar oluyor, bazen işçi sendikalarını ve içtimai adaleti müdafaa eder yazılar yazıyorsunuz. Bu neşriyatın gelişigüzel ve tezatlı bir yol teşkil etmediğini, arada tam bir prensip insicamı bulunduğunu görüyorum. Siz, fikri hürriyetin üzerinde duruyorsunuz, ben bunun temelli olması için iktisadi hürriyetle beraber yürümesi faydalı olacağına inanıyorum. Bu gibi içtihat farkları insanları birbirinden ayırması lazım gelen uçurumlar değildir. Bunlar, hangisinin daha verimli ve hayırlı olduğunu araştırmak için daima münakaşaya muhtaç olan mevzulardır.

Bu çok istifadeli ve benim için çok heyecanlı ve hazlı bahis, alabildiğine uzayabilirdi. Fakat hapisane müdürünün işi gücü olduğunu, benim de vapur saatimin yaklaştığını düşündüm. Nâzım Hikmet'e ve müdüre veda ettim, bahçeye inen merdivenin sahanlığında Nâzım Hikmet :

– Size kapıya kadar refakat edeyim, dedi.

Sessizce yan yana kapıya kadar yürüdük. Orada elini sıktım, açılan kapı benim hür âleme çıkmama vasıta oldu, halbuki on iki seneden beri olduğu gibi, onun üzerine kapandı.

Bu dünyada kendinden başkalarını düşünenleri ve ideale bağlı olanları ezelden beri ne kadar çeki ve çile beklediğini düşüne düşüne oralardan uzaklaştım.

(Vatan, 20 Ekim 1949)

Nâzım Hikmet'i tanıyanlar bu "konuşma"yı çok yadırgadılar. Onun havayı yumuşatmak için, bir taktik olarak bile böyle sözler etmeyeceği kesinlikle biliniyordu. Ahmet Emin Yalman, Nâzım'ın bazı sözlerini alıp evire çevire kullanmış, anlaşılan konuşmayı kendi kendisiyle yapmıştı.

Tahsin Demiray 23 Aralık 1949 tarihli "Hafta" dergisinde yayımlanan "Yeni Tip Bir Dreyfus Hadisesi Karşısında mıyız?" başlıklı yazısının bir yerinde şöyle diyordu :

"Bize öyle geldi ki, Ahmet Emin Yalman üçüncü defa Nâzım Hikmet'i görmek üzere Bursa'ya gittiği zaman nedense gayretini son haddine ulaştırmış ve büyük edibi komünistlikten temizlemek için bir kalıp sabunu da beraberinde götürmüş. Ahmet Emin Yalman bu son parlak röportajında talebeye mutlaka sınıf geçirtmek gayretiyle cevabı içinde sualler soran bir mümeyyiz veya daha fazla hayırhah günah çıkartıcı bir keşiş tavrı almış.

"Ahmet Emin Yalman son Bursa Hapisanesi röportajında öyle şeyler söyledi ki, buna Nâzım Hikmet bile şaşmış ve komünist olmadığını ilk defa Ahmet Emin Yalman'dan öğrenmiştir."

Nâzım Hikmet ise Vâlâ Nureddin'e yazdığı bir mektupta bu konuşmaya şöyle değiniyordu :

"Ahmet Emin Beye hiçbir şey vaadetmiş değilim. Kan yine tepeme çıktı. Fakat susuyorum. Azimle, kararla susuyorum. Susmaya, beklemeye ahdettim. Kararlıyım. Verdiğim karara güvenerek ve sığınarak susuyorum. Benimle yapmadığı bir röportajda aklımdan dahi geçirmeyi kepazelik addettiğim sözleri bana söylettiği halde susuyorum. Bekliyorum. Kararlı olmanın rahatlığı içindeyim."

Nâzım özellikle Vâlâ ile Müzehher'in uyarılarıyla susuyor, bekliyordu, ama söylediği gibi bir rahatlık içinde değildi. Olan bitenle ilgilenmemeye zorluyordu kendini. Dayanılması olanaksız bir yalnızlığa gömülmüştü. Bir kurtuluş aracı olarak açlık grevinden yararlanmayı kurarken, zaman zaman intihar etmeyi düşünecek kadar bunalıyordu. Piraye'yle mektuplaşmayı, onun Bursa'ya gelip gitmesini mutlaka sağlamalıydı.

"Nâzım Bey" olayını 22 Eylül 1949 tarihli mektubunda Kemal Tahir'e şöyle anlatmıştı :

"Karımdan nihayet bir mektup aldım. Ona, Ankara'daki avukatlarımın adresini sormuştum. Mektup : 'Nâzım Bey' diye başlıyor, 'hürmetler ederim efendim' diye bitiyor. Arada avukatların adresini yazıyor ve 'İnşallah yakında annenize ve kardeşinize kavuşursunuz,' diye de bir temennide bulunuyor, hepsi bu kadar. Mamafi, benimle ilgilenmiyor değil, bacanağımdan para alıp gönderiyor filan. Bir şey söyleyeyim mi sana, onun, senin tabirinle 'bu denlü gaddar' oluşu hoşuma da gitmiyor değil. O beni hiçbir hususta aldatmadı sanıyorum, bu sefer de aldatmamış oluyor, çünkü bana, şu eskinin eskisi Cahit Hanım meselesinde : 'Bir daha böyle bir halt edersen, senin dostun, arkadaşın, ahbabın olarak – uzaktan – kalırım, fakat karın olamam artık, bunu aklına koy,' demişti. Dediğini de – her dediğini yaptığı gibi – yapıyor işte. Ben ne kadar yalvarsam yakarsam, biliyorum, nafile. Senin ona mektup yazman da bu meseleyi halletmez. Bakalım, beş altı sene sonra, hak yerini bulur da çıkabilirsem, artık o da, ben de iyice ihtiyarlamış olacağımızdan, bu davayı herhalde rahatça hallederiz."

Ama bir ay sonra Nâzım artık dayanma gücünün sonuna gelmişti. Kendisini görmeye gidenlere karısı hemen Bursa'ya gelmezse intihar edeceğini söylüyordu. Aldığı bir mektuptan da bu anlam çıkınca, Piraye onu yatıştırmaya çalışan, insanları tedirgin etmemesini dileyen bir yanıt gönderdi.

26 Ekim 1949 sabahı ise Nâzım şöyle kısacık buz gibi bir mektup yazdı :

"Piraye,

"Sana beş altı gün önce mektup yazdım, hemen gelmeni rica ettim. Gelmedin. Bana bu çeşit kötülük etmeye hakkın yok sanıyordum. Eli kolu bağlı, çaresiz bir insana, her şeye rağmen namuslu bir insana karşı biraz daha anlayışlı davranman icabederdi. Bu son ricamdır. Yine gelmemekte kadın inadıyla ayak direrse beni manen değil yalnız, maddeten de ölmüş bil. Eğer seni görmek zorunda olmasaydım başını ağrıtmazdım.

Hürmetlerimle"

Aynı günün akşamı yazdığı ikinci mektup ise şöyleydi :

"Piraye,

"Sana beş altı gün önce ve bu sabah mektuplar yolladım, gelmeni rica ettim. Bu akşam mektubunu aldım. Mektubunu almak öyle sanıyorum ki beni bu gece dört beş saat kadar olsun uykuya kavuşturacak, çünkü aylardır, ne ayları, bir yıldan fazladır ki, birbiri üstüne üç saat bile uyuyamıyordum. Teşekkür ederim. Fakat gelmen lazım, eğer gelmen bu kadar lazım olmasaydı, gelmene bu kadar muhtaç olmasaydım bu hususta çoktan vazgeçtiğim, umudumu kestiğim ısrarımı katiyyen tekrarlamazdım.

"Şimdi mektubuna cevap vereyim :

"Ben kaç zamandır, senin gördüğün müthiş rüyanın bir başka çeşidini mütemadiyen görmekteyim. Senin için bu rüya bir an sürmüş, ben bu rüyayı aylarca aylardır görüyorum. Kendimi bir tarafımla, ferd tarafımla, en mahrem tarafımla, şahsi tarafımla kuyunun dibindeki taş gibi yapyalnız hissetmekteyim. Sen beş dakka, rüyanda, hepimizin, benim, Suzan'ın, İzgen'in, Memet'in ismini ayrı ayrı bağırarak koşmuşsun. Ben aylarca aylardır hepini-

zin ismini, senin ismini, Memet'in ismini, Suzan'ın ismini, İzgen'in ismini ve sonra tekrar ve yalnız senin ismini, yalnız senin ismini bağırıyorum ve koşmadan, dört duvar arasında dimdik durarak bağırıyorum. Sen uyanınca yanında çocuklarımızı görmüşsün. Benim uyanmam da yok, yanımda çocuklarım da yok. Bana mektup yaz, kendinden bahset, dediğin için sana bunları tekrar yazıyorum, çünkü bütün bunlardan ben sana bundan aylarca önce de bahsettim. Fakat bu tarafımda değişen bir şey olmadığı için kendimden bahsederken yine aynı şeyleri yazıyorum. Yine değişmeyen bir tarafım, kahrolası bir uyuşukluk içinde oluşumdur. Tek satır yazmıyorum, yazamıyorum. Korkunç bir sersemlik içindeyim. Buna hastalığımı da kat, kalbim sancıyor, fasılasız sancıyor. Karaciğerim sancıyor, fasılasız sancıyor. Yüzüm gözüm kaşınıyor, fasılasız kaşınıyor. Fakat bütün bunlara rağmen, bu sancılara, uykusuzluğa rağmen, öyle mutlak bir hareketsizlik içindeyim ki, şişmanlıyorum. Gazetede fotoğrafımı görmüşsündür. Eski bir fotoğraf. Ona bakıp şimdiki halimi gözünün önüne getirmeye kalkışma. Orda bana söyletilen deli saçması lakırdıları okumuşsundur, ben o deli saçması, birbirini tutmaz ve ancak bir meczubun söyleyebileceği şeyleri söylemedim. Yani hastalığıma, uykusuzluğuma, kahrolası uyuşukluğuma rağmen, bunamış değilim. Kafamın bir tarafı hâlâ on dokuz yaşındadır ve hep öyle on dokuz yaşında kalacak. Fakat ne yapabilirim? Geçen seferki yazılardan sonra, Ahmet Emin Beye, bir suretini de sana yolladığım mektubu yazdım. Yazdığım mektupta kızacak bir şey yoktu, gücenecek bir şey yoktu. Fakat kızmış ve gücenmiş. Tekrar geldi, kendisiyle tekrar konuştum, terbiyeli terbiyeli, efendicesine konuştum, o mektubu niye yazdığımı, bana tekrar sorduğu muhtelif meseleler hakkında ne düşündüğümü uzun uzadıya izah ettim. Ve bunları size yazasınız diye söylemiyorum, sırf aradaki sui tefehhümü bertaraf etmek için söylüyorum, dedim. O gitti yine bildiğini yazdı. Ne yapabilirim? Susmaktan ve sabırla neticeyi beklemekten başka yapacak neyim var! Susuyorum ve neticeyi bekliyorum. Bu da böyle, sana yine kendimden bahsedeyim, ara sıra resim yapıyorum, daha doğrusu bir aralık,

durup dinlenmemecesine, adeta görmeden, kör gibi, yani kafamla gözümle değil, sırf ellerimle, sırf yorulmak, düşünmemek, saatlerin nasıl geçtiğini anlamamak için resim yaptım. Sana versinler diye Vâlâ'ya da rica ettiğim bir resim yolladım. Son gelişlerinde, kendilerinden bu hususu rica ettim. Vâlâ, Vedat'a telefon edip Memet'in kendilerine gelmesini rica edecekti. Müzehher bundan on gün önce aldığım son mektubunda bunu böylece yazdı bana. Rica ederim, Memet, Vâlâ'ya telefon edip kendisinden bir randevu istesin. Hem resimleri alır, hem bir sene evvel kendilerine verdiğini söylediğin kitabı da istemiş olur. Sana kendimden bahsedeyim yine : Bundan çok önce Memet'e yazdığım ve karşılığını almadığım mektupta da düpedüz itiraf ettiğim gibi, yaşamak benim için artık bir bahtiyarlık değil, sadece bir vazife haline geldi. Bundan dolayı yaşamak sadece çok ciddi, çok vakur, çok asık suratlı ve şahsımla, şahsi hayatımla en ufak ilgisi olmayan bir iş oldu benim için. Sırf benim şahsımı ilgilendiren en ufak bir sevincim, sırf benim şahsımı ilgilendiren bir haber bile bekleyişim yok, yani şahsen ben yok oldum. Böylesi daha iyi belki de. Bu tarafını, bilemediğin kadar kederli, fakat aynı zamanda bilemediğin kadar kuvvetli de. İşte ben bu haldeyim. İki sene sonra elli yaşına basacağım. Şimdiden elli yaşındayım da diyebilirim. Bu elli yılı, son zamanlara kadar yüreğimle kafam el ele vererek geçirdi. Bundan sonra geriye kalan yıllarımda, yüreksiz bir insan olarak yaşayacağım anlaşılan. Yani şairliğim – ne yazık ki en deli, en münasebetsiz, fakat en çocuk, her şeye rağmen en canlı tarafımdı – öldü. İşte sana bol bol kendimden bahsettim. Ve ben de, tıpkı senin gibi, bunları yazmakla biraz ferahlar gibi oldum. Yatacağım. Dedim ya, galiba da beş saat filan uyuyabileceğim. Allah rahatlık versin, Piraye.

"Gelmeni çok rica ederim."

Üç gün sonra, 29 Ekim 1949'da, Nâzım Hikmet'in Mehmet'e yazdığı kısa mektupta ise şu sözler vardı :

"Annenin mektubunu aldım. Cevabını verdim. Buraya gelmesini rica ediyorum. Bu son ricamdır. Bu, hepinizden son ricam-

dır. Kendisine bundan önce yazdığımı tekrar edeyim : gelmezse, beni sen de, Suzan da, annen de yalnız manen değil – sizin için manen değil – maddeten de ölmüş bilin. Bir daha hiçbirinizin başını ağrıtmam, rahat edersiniz. Çünkü ya ben derdimi anlatamıyorum, yahut siz, annen, sen, Suzan anlamıyorsunuz. Emin olun ki başkaca imkânım olsaydı bunları dahi yazıp kıymetli zamanlarınızı benim için harcamanızı isteyecek kadar küstahlık etmezdim."

Çevresindekiler, onları birlikte seven, barışmalarını özleyenler, bir yerden sonra Piraye'nin yumuşayacağını düşünerek bekliyorlardı. Ayrıca gerçek bir ilişkiyi yansıtan bütün o sevda şiirleri bir anda soyutlaşacak, kurmacaya dönecekti.

Ama Piraye araya girmek isteyen herkesten kaçıyor, Rasih Güran'dan başka kimseyle görüşmüyordu. Özel yaşamını başkalarıyla konuşmak, tartışmak istemediği çok açıktı.

Bu "beni maddeten de ölmüş bilin"li mektuplar ise birden havayı değiştiriverdi. Konu bir karı kocanın barıştırılması olmaktan çıkıp bunalıma düşmüş bir insanın toparlanmasına yardımcı olmaya dönüştü.

Rasih Güran'ın aracılığıyla, Abidin Dino ile Mehmet Ali Aybar Çamlıca'ya gelip Piraye'yle uzun bir konuşma yaptılar. Nâzım'ın arkadaşlarının, bu arada yasadışı Komünist Partisi yöneticilerinin görüşlerini bildirdiler.

Birkaç gün sonra da Rasih'in getirdiği elli lirayla, Piraye, Mehmet, Suzan, İzgen, hep birlikte Bursa'ya gittiler.

Kemal Tahir'e yazdığı 31 Ekim 1949 tarihli mektupta Nâzım Hikmet onların gelişini şöyle anlatıyordu :

"Evvela sana çok sevineceğini tahmin ettiğim bir haber : Piraye, oğlum, kızım ve yeğenim dün beni görmeye geldiler. Bir saat kadar kalabildiler ve gittiler, fakat bu bir saatte dünyalar benim oldu. Piraye'yi gayet iyi buldum, çektiği bütün ıstıraplara rağmen gülmesini, ümit vermesini hâlâ unutmamış. Kız biraz zayıflamış, oğlan aslan gibi, fakat ciğerine hâlâ hava veriliyor. Bakalım bir

dahası ne vakit gelirler? Fakat değil mi ki şeytanın ayağı kırıldı bir kere, elbette bundan sonrası kolay."

Oysa bundan sonrası hiç de kolay değildi. Piraye'deki yıkım çok derindi, cezaevinin kapısından çıktıkları zaman, çocuklarına, "Artık Nâzım'ı sevmiyorum," dedi. Dilerse eve gelebilir, istediği kadar kalabilirdi, ama daha ileri bir yakınlaşmaları olmayacaktı.

Piraye'ye baskı yapanlar, işin içinde başka işler olduğunu, efsaneleşen bir aşkın bilinçle söndürülmek istendiğini söylüyorlardı. Amaç aşkıyla inancını iç içe örerek yazdığı şiirlerle umulmadık bir etki gücü kazanmış olan bir şairi yıpratmak, "Bu adamlar böyledir işte!" dedirtmekti. Piraye bu kaygılara bir oranda katılıyorsa da, olayın böyle geliştiğine inanmıyordu. Gene de Nâzım'ı yalnız bırakmayacak, bir dost olarak mektuplaşacak, cezaevinden çıktığında, isterse, evini ona açacaktı, ama artık onu sevmiyordu. Daha önce de, evliliklerinin ilk yıllarında da, geçmişti başlarından böyle olaylar. Bazıları şiirlere konu bile olmuştu. Ama bir sımsıkı bağlanışın, bir "güvenen rahatlığın" on birinci yılında artık öyle olamıyordu anlaşılan.

Piraye gerçi Nâzım'la mektuplaşmaya başlamıştı, ama arada bir yazılan bu mektuplar "dostum", "büyük dostum" gibi sözlerle başlıyordu.

Gene de bir yakınlaşmaydı...

Nâzım'ın 4 Kasım 1949 tarihli mektubu :

"Karıcığım,

"Üç gündür hasta yatıyorum. Ateşim 40'a kadar çıktı. Bugün iyiceyim. Hep gözümün önündesiniz. Sen, oğlum, kızım, İzgen'im. Anlaşılan gece nöbet bir aralık 40'tan da yukarı çıkmıştı, sayıklayarak uyandım, kendimi seni çağırırken yakaladım. Hâlâ pek halsizim. Birkaç güne kadar iyileşirim. Sıhhatli ve kuvvetli olmalıyım. Hepinizi hasretle kucaklarım. Bana mektup yaz. Oğlum da, İzgen de, kızım da mektup yazsınlar. Elim fena halde titriyor. İşte böyle, karıcığım. Hepinizin bahtiyar olmanızı dilerim."

Bir ayrılış mektubu gibi. Karısına, çocuklarına, İzgen'e mutluluklar diliyor. Kendisini dışarda tutarak. Bir yere mi gidiyor? Bu korkunç bir duygu olmalı.

Bir hafta sonra şöyle bir mektup :

"Karıcığım,

"Bak, 49-11-11'miş bugün. Hani benim bir şiirim vardır, sana yazılmış, 33-11-11, Bursa, Hapisane diye başlar. Demek ki aradan on altı yıl geçmiş, on altı yıl önce bugün sana şiir halinde ve belki de en güzel şiirlerimden biri halinde bir mektup yazmışım. On altı yıl, dile kolay. Her şeye rağmen, on altı yıl önce sen nasıl benim bir tanem idiysen yine de öylesin, bir tanemdin, bir tanemsin, bir tanem kalacaksın. Ben istediğim kadar seni inkâra kalkışayım, sen istediğin kadar beni inkâra kalkış, bana büyük dostum de, büyük sevgilim diyecek yerde, ben istediğim kadar sana artık sadece arkadaş kalacağız diye mektup yazmış olayım, bir şey var ki onu değiştiremeyiz. Türk dili konuşulduğu – ki ebediyen konuşulacak yeryüzünde, bu yeryüzünün en güzel dillerinden biri olan bizim dilimiz – 33-11-11 tarihinde yazılan o şiir okunacak ve sen Nâzım Hikmet'in bir tanesi olarak kalacaksın, istesen de istemesen de, çatlasan da patlasan da, ben seni boşamaya kalkışmış olsam da, sen bana büyük dostum desen de.

"Bir tanem. Bana ne güzel bir mektup yazmışsın. Işığım benim, son sözüm, son hasretim, son hayalim benim, Piraye'm. Mektubunu art arda belki yirmi defa okudum. Sen bana tekrar şiir yaz dersen elbette ki tekrar yazarım, fakat temenni ederim ki, elimde olmayarak, geç kalma. Geç kalabilirsin, insan dediğin bu yeryüzünde rüzgâr gibi gelip geçen şey, sen bana yaz artık dediğin zaman ben geçmiş gitmiş olabilirim. Yarına sağ çıkacağımızı kim temin edebilir? Resmin beğenilmiş olmasına çok memnun oldum. Ömrün vefa etse de sana ondan daha güzel, çok daha güzel resimler yapabilsem. Hastalığımı geçiştirdim. Ateş iki gün sürdü. Savcımız ve Müdürümüz bilhassa alakadar oldular, Adliye doktorunu getirdiler, tedavi oldum, bir şeyciğim kalmadı. İyiyim. Seni ne kadar az gördüm. Ne tuhaf, zaman zaman, bana olan

haklı öfkeni unuttun, senin için eski günlerin, güzel günlerin Nâzım'ı oldum, zaman zaman öfken aklına geldi, kendini zorladın, suratını astın. Ne kadar şirindin Pirayende'ciğim. Gözümün önündesin. Hiç bozulmamışsın, keder seni bir kat daha manalılaştırmış. Halbuki ben ne kadar ihtiyarlamışım, göçmüşüm değil mi?

"Bana haftada bir kere olsun mektup yaz. Ben yüz verince astarını isteyen bir herifim. Bak, içimden neler geçiyor, şu havalar iyice soğumadan, diyorum, ona yalvarıp yakarsam, şu kırk dokuz yılı içinde, mesela bu ayın sonunda, yahut gelecek ayın ortasında beni yine, bir saatliğine olsun, görmeye gelmez mi? Kapısını şimdiden yapayım da, sen kendini bu fedakârlığa alıştır. İşte böyle, Piraye. Seni, çoluğumu çocuğumu hasretle kucaklar, mektubunu beklerim, karıcığım.

Kocan ve büyük dostun."

Bu mektubun yazıldığı gün, 11 Aralık 1949 tarihli "Vatan" gazetesinde, Avukat Mehmet Ali Sebük'ün "Nâzım Hikmet Meselesi" adlı yazısı yayımlandı. "Yazdıklarını okumak fırsatını bulamayacak" kadar şaire uzak olan bu ünlü hukuk adamı ilk yazısında işi nasıl üstlendiğini anlatıyordu. Yer yer okuyalım :

"Birkaç ay evvel Vatan Başmuharriri bir vesile ile tekrar Bursa'yı ziyaret etti ve Nâzım Hikmet'le görüştü. İstanbul'a döner dönmez de, 'Fikret ve Nâzım Hikmet' unvanlı bir makale yazdı. Bana da meselenin hukuki cephesiyle meşgul olmamı rica etti. Dava gazete tarafından ele alınmıştı. O gazetenin hukuk müşaviri ve avukatı sıfatiyle benim de tekrar Bursa'ya gitmem ve işi mahallinde tetkik eylemem icabeyledi. Sırf bu iş için Bursa'ya gittim ve Nâzım Hikmet'le görüştüm. Bana, mahkûmiyetine sebep olan hadiseyi anlattı ve kendisinde mevcut olan dava evrakını verdi. Ben bunlarla kanaat etmeyerek, resmi mercilerde bulunan bu hususiaki dosyaları da incelemek lüzumunu hissettim. Bütün bu tetkikler ve araştırmaları daha selametle yapabilmek için, Nâzım Hikmet, İstanbul'daki vasisi delaletiyle bana vekâlet vermeyi muvafık buldu. (...)

"Ben Nâzım Hikmet işini üzerime alırken onun dimağında taşıdığı veya taşımadığı mücerret fikirlerle asla meşgul olmadım. Ve kendisine bu hususta hiçbir sual sormadım. Ben bir hukukçuyum. Beni sadece Nâzım Hikmet'in bu hadisedeki fiil ve hareketleri alakadar eder. İşte dosyada tesadüf ettiğim bu fiil ve hareketlerini kanunun kalıpları içine koyarak onların vahamet derecelerini kendi görüş zaviyemden ölçmeye uğraştım.

"Hukukta herkesin fiiline kıymet biçen müşterek bir ölçü vardır : kanun... İşte Nâzım Hikmet'in sadır olduğu ileri sürülen fiillerini ben de bu müşterek ölçüye vurdum. Ve evvela ortada, mahkûmiyeti istilzam edecek, kanuna muhalif bir hadisenin mevcut olup olmadığını araştırdım. Sonra kanuna aykırı bir fiil mevcutsa bunun karşılığı olan ceza miktarı nedir noktası üzerinde durdum.

"Hukuk ilminin tarafsız usullerini tatbik suretiyle meydana gelen bu çalışmaların neticelerini, bir makale serisi halinde, umumi efkârın huzuruna çekinmeden koyacağım. Bu yazıların sonu alındığı zaman görülecektir ki, Nâzım Hikmet'in ağır mahkûmiyetinde, açık ve sarih adli hatalar mevcuttur. Onları tafsilatıyla açıklamak ve göstermek vazifemiz olacaktır."

18 Kasım 1949'da yayımlanan "Nâzım Hikmet Davasının Sübut Delilleri" başlıklı yazıdan :

"Nâzım Hikmet hakkındaki kararları evvela sübut [gerçekleşme], sonra da cürüm [suç] unsurları bakımından ele alarak tetkik ve tahlil edeceğim. Kararların sübut zaviyesinden tetkiki işi, doğrudan doğruya hadisenin delillerini alakadar eder. (...)

"Deliller, itiraf, şahadet [tanıklık] ve maddi delail [kanıtlar] olmak üzere, üç grupta hülasa edilebilir. (...)

"İtiraf mevcut değildir. (...) Hadise, maddi delillerden de mahrum bulunmaktadır. Geriye şahadet kalır. Şahitler , kriminolojide, gören ve işiten olmak üzere ikiye ayrılır. (...)

"Nâzım Hikmet'in davalarında, bu manada bir şahadet de yoktur. O halde, bu iki mahkeme neye istinaden bu suçları sabit görmüş ve 28 sene ağır hapis cezası vermiştir? (...)

"Harp Okulu Mahkemesi, bir askeri talebenin, Donanma Komutanlığı Mahkemesi de, bir gediklinin, Nâzım Hikmet'e atfen söylediği sözleri delil saymıştır. Bu iki askeri şahıs, ilk tahkikatta verdikleri ifadede, Nâzım Hikmet ile görüştüklerini ve onun kendilerine bazı sözler söylediğini beyan etmişlerdir. (...)

"Şahadetin bir vasfı da bitaraflıktır. İfadesi sübut sebebi olarak kullanılacak şahidin, hadise ve taraflarla alakası bulunmamak icabeder.

"Halbuki bu askeri şahıstan her ikisi de, Nâzım Hikmet'le birlikte askeri isyana teşvikten itham ve mahkûm edilmişlerdir. Temyiz Mahkemesinin içtihatlarına iktiran eden [giren] bir prensip vardır. Aynı hadisede suçlu sıfatıyla sorguya çekilen ve haklarında amme davası açılan kimselerin yekdiğeri aleyhindeki beyanatı muteber değildir. (...)

"Kaldı ki bu iki şahıs da, hâkim huzuruna çıktıkları zaman, ilk tahkikattaki ifadelerinden rücu etmiş ve Nâzım Hikmet'in kendilerine bu tarzda şeyler söylemediğini açıklamışlardır. (...)

"Askeri mahkemeler, duruşmada red ve inkâr edilen bu ifadelere dayanarak Nâzım Hikmet'i 28 sene ağır hapis cezasına mahkûm etmişlerdir.

"Şu hale nazaran, her iki askeri mahkemenin kararı, kanuni delillerden mahrum bulunmaktadır."

23 Kasım 1949'da yayımlanan "Nâzım Hikmet'e Ait Fiillerin Suç Unsurları" başlıklı yazıdan :

"Bahis mevzuu sözlerin (...) Nâzım Hikmet tarafından aynen söylenmiş olduğunu bir an için kabul edelim ve sözlerin kanun çerçevesi içindeki durumunu inceleyelim :

"Bu sözler, mahiyetleri itibariyle, askeri ceza kanununun şumulüne dair suçlardan birinin mevzuunu teşkil edebilir mi? Filhakika, yukarda isimleri geçen iki mahkeme, bu sözleri, Askeri Ceza Kanunu'nun 94. maddesine muhalif birer suç saymıştır.

"Bu maddeye göre : birden ziyade askeri şahısları, hep birlikte amire veya üste itaatsizliğe sevkeden, isyan muharriki addedilir; demek ki, bu maddede suç unsurlarının meydana gelebilmesi

için, birden ziyade askeri şahısların hep birlikte üste karşı tahrik edilmiş olmaları gerekir.

"Halbuki, Harp Okulu Mahkemesi kararında belirtildiği gibi, bahis mevzuu sözler, tek bir Harbiye Okulu talebesine ve Donanma Komutanlığı Mahkemesi tarafından kabul edildiği veçhile de bir başgedikliye hitaben söylenmiştir. (...)

"En nihayet, meydanda, amir ve üstlerin mevcudiyeti lazımdır. Burada, ne tahrik edilen birden ziyade asker, ne de aleyhinde tahrik vukubulan amir ve üst mevcuttur.

"Şu halde, her iki mahkeme kararında zikri geçen sözlerin, 94. madde unsurlarıyla alaka ve münasebeti yoktur. Böyle olunca da, hadisede tatbik edilen kanun maddesinin cürüm unsurları tamam değildir. (...)

"Ceza hukukunda bir de, suçun manevi unsuru olan 'kasıt' vardır. Nâzım Hikmet'in askeri isyana tahrik kasıt ve niyeti güttüğü hakkında da herhangi bir delil gösterilememiştir.

"Cürüm, kanuna muhalefettir. Bu itibarla, ceza kanunları, cürüm sayılan fiilleri açıklamış ve göstermiştir. Ayrıca da, kanunun sarih olarak cürüm saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemeyeceğini söylemiştir. (...) Yani kanunsuz cürüm olmaz. Gerçi askeri mahkemeler, bu sözleri, 94. maddeye dahil birer suç saymışlardır. Fakat yukarda belirttiğimiz veçhile, bahis mevzuu sözlerin, Askeri Ceza Kanunu'nda mevcut herhangi bir madde ile alakası bulunmamak icap eder. Şu halde, burada, 'Kanunsuz cürüm olamaz' prensibine muhalefet edilmiştir. (...)

"Şu izahatımla, Nâzım Hikmet'e atfedilen sözlerin, Askeri Ceza Kanunu'nun şümulü içinde bir suç teşkil etmediğini ve bilhassa 94. maddenin unsurlarını taşımadığı yolundaki kanaatimi belirtmiş oluyorum. Aynı sözler, komünistlik propagandası mahiyetinde de telakki edilemez. Zira, fiilin ika [yapılma] tarihinde, böyle bir suç mevcut değildi.

"Netice itibariyle, 'Kanunsuz cürüm olamaz' prensibine aykırı hareket edilmiş ve kanaatimce Nâzım Hikmet'e, kanunda sarih olarak suç sayılmayan bir sözden dolayı 28 sene ağır hapis cezası verilmiştir."

5 Aralık 1949'da yayımlanan "Nâzım Hikmet'in Cezası" başlıklı yazıdan :

"Askeri adalet, isyana tahrikten dolayı Nâzım Hikmet'i evvelâ 15, sonradan yine aynı suçtan ötürü de 20 sene ağır hapis cezasına mahkûm etti. Bu iki mahkemenin kesmiş olduğu cezaların içtimaından da 28 sene ağır hapis cezası meydana geldi. (...)

"Nâzım Hikmet ayrı zamanlarda, azaltıcı sebeplere istinatla iki adam öldürmüş olsaydı, ancak 20 sene ağır hapis cezası yiyecekti. Fakat iş esası üzerine kurulmuş cezaevlerine nakledilmek hakkını kazanacağından, takriben 12 sene sonra tahliye edilecekti.

"Halbuki, kendisine atfedilen sözlerden dolayı, 12 senedir hapisanede yatmaktadır. Daha 16 sene yatması da gerekmektedir. (...)

"Nâzım Hikmet, askeri isyana tahrikten mahkûm edilmiştir. Askeri Ceza Kanunu'nda bu suçun asgari cezası 5 ve azami cezası 20 senedir. Cezanın bu iki haddi arasında takdir salahiyetini kullanmak, hâkimlerin hakkıdır. Ancak, kıl ucu kadar, asgari haddi aşan hâkim, bunun mucip sebeplerini de göstermeye mecburdur. Bunu göstermeyen hâkimin verdiği karar, temyiz mahkemesi tarafından derhal bozulmaya mahkûmdur. (...)

"Hiçbir hâkim, kanuni ve makul sebep göstermeksizin, iki had arasında, keyfi bir surette ceza tayin edemez. Bundan maada, gösterilen artırıcı sebebin, davanın esası ve mevzuu ile alakası bulunmak gerekir. Aksi takdirde, yapılan artırmalar keyfi ve gayri kanuni olur.

"Nâzım Hikmet'e tatbik edilen maddedeki cezanın asgari haddi, 5 sene ağır hapistir. Bu fiil sabit olsa ve suç unsurları dahi tamam bulunsa, verilecek ceza miktarı 5 senedir. İki fiil de sabit sayıldığına göre, içtimaan tayin olunacak ceza 8 sene, 4 aydır. İşte, tatbik edilen maddedeki normal ceza bundan ibarettir.

"Nasıl oldu da, askeri adalet bu cezayı 28 seneye kadar çıkarttı? Şimdi bunun hukuki noktalarını gözden geçirelim :

"Harp Okulu Komutanlığı Askeri Mahkemesi kararının ceza tayin eden kısmını aynen okuyalım : 'Askerî isyan suçunun muharriki olduğu sabit olan Nâzım Hikmet'in bu fiili sebebi ile,

memleket dahilinde komünistlik intişarı sahasındaki faaliyetinden dolayı müteaddit mahkûmiyetlere maruz kalmış bir şahsiyet olması ve bu defa emellerini ordu dahilinde tahakkuk ettirmek istemesi ve bu maksadının ordu içersinde vüs'at [meydan] bulmasına çalışması suretiyle ordunun inhilal [çökme] ve ihtilale maruz kalmasının memleket ve yurt müdafaasına iras edeceği [getireceği] büyük tehlike ve zararlar, ikaı [işlenmesi] kastolunan suçun ağırlığını göstermesi hali, hakkında takdiri şiddet sebebi sayılarak 15 sene ağır hapsine' denilmiştir. (...)

"Nâzım Hikmet'in, vaktiyle komünistlik propagandasından sivil mahkemelerce mahkûmiyete uğraması, bu davayı ve verilecek ceza miktarını alakadar edemez. Zira, o tarihte, askeri şahıslar arasında bu kabil propagandalar yapmak ceza tehdidi altına alınmamıştı. Askeri Ceza Kanunu nazarında suç olmayan bir hadise, cezanın artırıcı sebepleri arasında zikredilemez. (...)

"Bir şahsa hitaben söylendiği kabul edilen bir sözün, ne suretle orduyu inhilal ve ihtilale maruz bırakacağı kararda gösterilmemiş olduğundan, dava ve duruşma mevzuu bulunmayan bu vakıalar da cezanın artırıcı sebeplerini teşkil edemez.

"Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nin bu noktaya matuf kararını da gözden geçirelim :

"'Siyasi fikirleri, mazisi, neşriyatı ve evvelki mahkûmiyetleri ile pek aşikâr bir surette komünist propagandacısı olduğu anlaşılan ve bu arzularını donanma dahilinde kuvveden fiile çıkarmak için başgedikliyi bu maksadının husul bulmasına ve genişlemesine alet ittihaz ederek donanmanın inhilal ve ihtilale maruz bulunmasına ve bu suretle memleket müdafaasına yapacağı büyük tehlike ve zararlar ve yapılması istenen suçun kastındaki redaet [kötülük] ve ağırlık takdiri şiddet sebebi addiyle [sayılarak] takdiren 20 sene müddetle ağır hapsine' denilmiştir.

"Kararın bu kısmı, Harp Okulu Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nin gösterdiği takdiri artırma sebeplerinin hemen hemen aynıdır. (...)

"Her iki mahkemenin bu noktaya matuf 'esbabı mucibe'si okunduğu zaman, Nâzım Hikmet'in komünistlik propagandasın-

dan dolayı mahkûm olduğu kanaati uyanmaktadır. Halbuki tatbik edilen maddeye göre, bu kararın yerinde bulunmadığı anlaşılıyor. Şu halde, suç olmayan bir vakıa, her iki kararda cezanın artırıcı sebebi olarak gösterilmiş ve mahkûmiyet miktarı 28 seneye çıkarılmıştır. (...)

"Demek ki, 5 seneden ibaret olan bu fiillere ait cezaların 15 ve 20 seneye çıkarılması işinde de açık ve hukuki hatalar mevcuttur."

Mehmet Ali Sebük, 12 Aralık 1949'da yayımlanan, bir sonraki "Nâzım'ın Cezası" başlıklı yazısında ise, yasalarda cezayı artırma nedenleri gibi, bir de cezayı azaltma nedenleri bulunduğunu, Nâzım Hikmet için karar verilirken, her iki davada da buna hiç değinilmediğini söyleyerek olayı bir de bu açıdan ele alıyordu.

Nâzım Hikmet'in yaptığı kabul edilen eylemler, ayrı zamanlarda, iki askeri kişiye söylediği sözlerle sınırlıydı. Birinde bir Harp Okulu öğrencisi Nişantaşı'ndaki evine gelmiş, ayaküstü bir iki söz etmişler, öbüründe de bir deniz astsubayıyla Erenköy'deki evinin bahçesinde gene ayaküstü konuşmuşlardı. Her iki eylem de sözden ileri gitmemiş, bu iki askeri kişi üstlerine karşı herhangi bir davranışta bulunmamışlardı.

Yapıldığı kabul edilen söz konusu eylemlerin "yaratacağı tehlike az olduğu" nedeniyle indirimden yararlanmaları gerekirdi. Nitekim, birlikte suçlanan bazı askeri kişilere bu azaltıcı hüküm uygulanmış, cezaları 6'şar aya indirilmişti.

Demek ki Nâzım Hikmet'in eylemleri kesin olarak kanıtlanmış olsa, suç öğeleri de oluşsa, Askeri Ceza Yasası'na göre, indirim uygulanarak, kendisine ancak 6 ay ceza verilebilirdi.

Mehmet Ali Sebük, yargıçların suç ile ceza arasındaki adalet dengesini korumaya dikkat ettiklerini söylüyor; suç ağır, ceza azsa kamuoyunun onaylamayacağını; suç hafif, ceza çoksa, bu kez kamu vicdanının rahatsız olacağını belirtiyordu.

Ayrı ayrı iki adamla ayaküstü konuşana verilen cezanın, ayrı ayrı iki adamı öldürene verilen cezadan daha fazla olmasını açıklamak olanaksızdı.

20 Aralık 1949'da yayımlanan "Büyük Adli Hata" başlıklı yazıdan :

"Mahkeme kararları başlıca iki kısımdan terekküp eder [oluşur] : Hüküm fıkrası ve esbabı mucibe [gerekçe]... Hüküm fıkrası, suçlunun sabit olan fiilini ve buna tekâbül eden ceza miktarını gösterir. Esbabı mucibe ise, suçun kanuni unsurları olmak üzere mahkemece sabit ve muhakkak addedilen vakıaları ihtiva eyler. Bu suretle hüküm fıkrası ve esbabı mucibe, bir elmanın iki yarısı gibi, nihai kararı teşkil ederler. (...)

"Nâzım Hikmet'in kararındaki hüküm fıkrasını okuduğumuz zaman, Askeri Ceza Kanunu'nun 94. maddesine muhalefetten dolayı mahkûm edildiği görülür. Bu madde birden ziyade askeri şahısları, amire karşı itaatsizliğe tahrikten bahistir. Fakat hükmün esbabı mucibesi okunduğu takdirde, onun komünistlik propagandası yapmaktan dolayı cezaya çarptırıldığı anlaşılır. Bu bakımdan esbabı mucibe ile hüküm fıkrası arasında bulunması icap eden alaka ve münasebetten burada eser bulunmadığı meydana çıkar.

"Acaba Nâzım Hikmet, hangi suçun faili olarak amiri adli tarafından itham edilmiş ve mahkemece cezaya çarptırılmıştır?"

Mehmet Ali Sebük, bu yazısında, 1939'da yapılan bir yasa değişikliğinden söz ederek, Nâzım Hikmet'in bir buçuk yıl önceki davalarında, ordu içinde komünistlik propagandası yapmaktan cezalandırılmak istendiğini, ama Askeri Ceza Yasası'nda o zaman böyle bir suçu karşılayan bir madde bulunmadığı için, "kıyas" [örnekseme] yapılarak "birden ziyade askeri şahısları amire karşı itaatsizliğe tahrik" suçuyla ilgili 94. maddenin uygulanması yoluna gidildiğini, bunun ise yasal olmadığını söylüyordu :

"Halbuki ceza hukukunda kıyas cari değildir ve işlendiği zamanın kanununa göre cürüm sayılmayan fiilden dolayı kimseye ceza verilemez."

1939'da Askeri Ceza Yasası'nda yapılan değişikliği de şöyle anlatıyordu :

"Askeri Ceza Kanunu'nun 148. maddesinin değiştirilmesi hakkında Milli Müdafaa Bakanlığı tarafından bir kanun layihası hazırlanarak İcra Vekilleri Heyeti'ne takdim edilmiştir. 27. 4. 1939

tarihinde Başvekil Doktor Refik Saydam tarafından Büyük Millet Meclisi'ne sevkolunan bu layihada şu satırlar mevcuttur :

"'Son senelerde devletimizin hukuki, siyasi, iktisadi nizamlarını ve Teşkilatı Esasiye Kanunu ile muayyen olan ana vasıflarını bozmak maksadiyle bilhassa yabancı rejimler lehine olarak ordu içerisinde sistematik şekilde hariçten propagandalar yapılmakta olduğu ve ordu mensupları arasında henüz kemale gelmemiş birkaç askeri talebe ile tahsil ve terbiyeleri noksan er ve erbaşların bu fiillere temayül ettirilmiş bulunduğu müşahede edilmiştir.

"'Devlet kuvvetlerinin en mühim kısmını teşkil eden ordu içinde yapılmak istenen bu kabil suikastlerin failleri hakkında icap eden kanuni takibat yapılmış ve kendileri şiddetle tenkil ve tecziye edilmişse de, son zamanlarda her memlekette askerler arasında yapılmaya başlanan bu gibi propagandalar hakkında askeri ceza mevzuatında dahi sarih ve maksadı temine yarar hükümler vaz'ı zaruret halini almış ve nitekim Türk Ceza Kanunu 141 ve 142. maddelerine bu düşüncelere mebni yeni hükümler konulmuştur

"'Yukarıda izah olunan sebeplere binaen Askeri Ceza Kanunu'nun 148. maddesi tevsi edilmiş ve askerliğe ve orduya bu suretle tecavüz eden ve bu askeri suçları işleyen sivillerin de askeri kanuna tabiiyetlerini temin etmek için birer fıkra eklenmiştir.'

"Burada, komünistlik propagandası yapan 'henüz kemale gelmemiş birkaç askeri talebe ile erbaşlardan' bahsedilmiştir. Ayrıca, 'ordu içinde yapılmak istenen bu kabil hareketlerin failleri hakkında icap eden kanuni takibatın yapıldığı ve kendilerinin şiddetle tenkil edildiği' ilave olunmuştur.

"Nâzım Hikmet, bu kanun layihasının hazırlandığından bir buçuk sene evvel, yani 1938 senesinde mahkûm edilmiştir. Bu vaziyet karşısında, bahsi geçen mahkûmiyet hadisesinin, kendisine ve birlikte muhakeme edildiği askeri şahıslara ait olduğu açıkça görülmektedir. (...)

"Demek ki, Askeri Ceza Kanunu'nda böyle fiillerin karşılığı olan herhangi bir maddenin mevcut olmadığı göz önünde bulundurularak, yeni bir kanun hazırlamak zarureti duyulmuştur.

"Filhakika Büyük Millet Meclisi bu layihayı müzakere ve haklı olarak kabul eylemiştir. O tarihten sonra, ordu içinde de bu kabil muzır propagandalar yasak edilmiş ve faillerine en aşağı bir sene altı ay hapis cezası konulmuştur.

"Yukarıda bahsi geçen kanunun esbabı mucibe layihasında, ordu içinde komünistlik propagandası yapanlar hakkında sarih hüküm mevcut olmadığından Nâzım Hikmet ile diğerlerinin 94. madde mucibince askeri şahısları amire karşı itaatsizliğe tahrik fiilinden dolayı mahkûm edilerek şiddetle cezalandırıldıkları zimnen kabul edilmiştir.

"Şu esbabı mucibe, Nâzım Hikmet'e isnat edilen suçun, askeri isyana tahrik değil, komünistlik propagandası olduğunu göstermektedir.

"Halbuki ceza hukukunda kıyas cari değildir. (...)

"Şu halde, elimize geçmiş olan bu resmi esbabı mucibe dahi, Nâzım Hikmet'in, cürüm sayılmayan bir fiilden dolayı ve kıyas yoluna gidilerek mahkûm edildiği hakikatini teyit etmiştir. İşte, bu makalemizde, esbabı mucibe ile hüküm fıkrası arasında mevcudiyetini haber verdiğimiz ayrılık ve ahenksizlik, bundan ileri gelmektedir.

"Sebebini yukarıda izah ettiğim bu ayrılık ve ahenksizlik, bu işteki en büyük adli hatanın sebep ve mahiyetini ortaya koymaktadır. Zira Nâzım Hikmet dünün ve bugünün kanununa göre suç sayılmayan bir çift sözden dolayı tam 28 sene ağır hapis cezasına mahkûm edilmiştir.

"Bu adli hatadaki ağırlık, 1939 senesinden beri resmen malum olmasındadır. Filhakika, Milli Müdafaa Bakanlığı'nın hazırladığı o kanun layihasının esbabı mucibesi (...) Nâzım Hikmet'in suç sayılmayan bir fiilden dolayı mahkûm edildiğini hükümete resmen açıklıyordu."

3 Ocak 1950'de yayımlanan "Askeri Adalet Diye Bir Hukuk Şubesi Yoktur" başlıklı yazıdan :

"Demokrasi ile idare edilen memleketlerde 'adalet' dağıtmakla mükellef tek bir müessese vardır : Umumi mahkemeler... Böy-

le yerlerde adaleti söyleyen tek insan mevcuttur : Sivil hâkim.

"Bizim memleketimizde çok yazık ki adalet parçalanmıştır. Bir taraftan askeri mahkemeler ordu mensuplarını muhakeme eder, diğer yandan idari merciler, devlet memurları hakkında hükümler verir. Umumi mahkemelere sadece unvansız ve rütbesiz fertler kalmaktadır.

"Askeri ve idari mahkemeler yalnız kendi mensuplarını muhakeme ile iktifa etse. yine bir şey değil... Fakat onlar zaman zaman sivil vatandaşlar hakkında ağır hükümler vermekten geri kalmazlar. Bütün bunlar normal adalet müessesesine ve hâkimin selahiyetine vurulmuş darbelerden başka bir şey değildir. (...)

"Sivil bir şahıs olan Nâzım Hikmet aleyhindeki mahkûmiyet kararını veren de askeri adalettir. O kararı imzalayan 5 azadan 4'ü hukuk ilmi ile alaka ve münasebeti olmayan askeri şahıslardan ibarettir. İçlerinde yalnız birisi adli hâkimdir. Bu azalardan cümlesi [hepsi] adli amir sıfatını taşıyan kumandanın emir, murakabe ve nezareti altındadırlar. Her şey onun arzu ve iradesine muvafık şekilde cereyan eder.

"Vazife ve salahiyetleri bu şekilde tayin edilmiş olan iki askeri mahkeme Nâzım Hikmet'i 28 sene hapis cezasına mahkûm ettiler. Kriminoloji ilmi bakımından şimdiye kadar yapmış olduğum tahlillere göre, bu iki karara, 'adli hatalar koleksiyonu' demek de mümkündür. Zira ceza hukukunda akla gelebilen 'adli hatalar'ın bütün çeşitlerini sinesinde toplamış bulunmaktadırlar. (...)

"Bu kararlar, Türk Temyiz Mahkemesi tarafından tetkik edilse idi, her ikisinin de en aşağı on muhtelif sebepten dolayı bozulmaları icabederdi.

"Fakat Askeri Temyiz Mahkemesi her iki kararı bir çırpıda tasdik etti. (...)

"Askeri Temyiz Mahkemesi'nin tasdik ilamında zikri geçen [anılan] mucip sebeplerin dava ile alaka ve münasebetleri mevcut değildir.

"Askeri Temyiz Mahkemesi'ne riyaset eden bir hukukçu değil, harp adamı olan bir komutandır. Temyiz Dairesini teşkil eden beş azadan üçü de yüksek rütbeli ordu mensuplarıdır. Yedi

azadan mürekkep Temyiz Umumi Heyeti'nde dört asker vardır. Demek ki Askeri Temyiz Mahkemesi'nde hâkim olan, hukukçuların değil, askerlerin sözleridir.

"Halbuki Temyiz Mahkemesi bir hukuk akademisidir. Orada hukukun en yüksek ve çetin prensipleri münakaşa edilir ve içtihatlar yerleştirilmek suretiyle vazıı kanuna [yasa koyucuya] yol gösterilir.

"Hukukun en iptidai kaidelerinden bile haberi olmayan bu yüksek rütbeli harp adamları, hangi ilmi salahiyet ve imkânla, kendilerine tevdi edilen bu ağır vazifeyi başarabilirler? Bir hâkimi alıp Genel Kurmay Başkanlığı sandalyesine oturtabilir miyiz? Kendisine bir meydan muharebesinin planlarını yapmak salahiyetini verebilir miyiz? Harp sanatının ehli olan, fakat hukuki kanaatini izhar [açığa vurma] imkânına sahip olmayan komutanlarımızı da Temyiz'in başına getirmemek lazımdır.

"Askeri Temyiz Mahkemesi'nin bugünkü anormal vaziyetini pek yakın bir zamanda islah etmeye mecburuz. Onu ya hukuk adamlarının eline teslim etmeliyiz, yahut da Türk Temyiz Mahkemesi'nin bir şubesi haline getirmeliyiz."

20 Ocak 1950'de yayımlanan yazısında ise, Mehmet Ali Sebük, adli hatalara dünyaca ünlü bir örnek olarak anılan "Dreyfüs Olayı"nı anlatıyordu :

1894'te, Fransa Ulusal Güvenlik Örgütü, Alman Elçiliği'nden çalınan imzasız, tarihsiz el yazısı bir belgede, Fransız ordusuyla ilgili bazı gizli bilgilerin yer aldığını görerek soruşturma açmıştı. Böyle bir belgeyi ancak Genelkurmay'da görevli bir subay hazırlayabilirdi.

Genelkurmay'daki subayların el yazıları incelendi. Ama bir sonuç alınamadı. Bu işi Fransız kanı taşıyan bir subay yapmaz diye düşünülerek kuşkular Yahudi bir yüzbaşıya yöneldi.

Ortada herhangi bir kanıt, bir ipucu bulunmadığı halde, varlıklı bir Yahudi dokuma fabrikatörünün oğlu olan Yüzbaşı Alfred Dreyfus, Alman askeri ataşesine Fransız ordusunun gizli belgelerini satmakla suçlanarak, 15 Ekim 1894'te tutuklanıp Harp Diva-

nı'na verildi. Fransız Askeri Ceza Yasası'na göre duruşmaların herkese açık olması gerekiyordu. Buna karşın, Savcı'nın isteği doğrultusunda, "genel güvenlik" ileri sürülerek gizlilik kararı alındı.

Ortada bazı Genelkurmay çalışanlarından gelen kanıtsız suçlamalardan başka hiçbir şey yoktu. Aklanma kaçınılmazdı.

Ama Genelkurmay Dairesi mahkemeye sanıkla avukatına gösterilmeden incelenmesi istenen bir "gizli dosya" verince işin rengi değişiverdi.

Bu dosyadaki bilgilere dayanılarak Yüzbaşı Dreyfus suçlu bulundu, 22 Aralık 1894'te, Fransız Guyanası açıklarındaki ceza yerleşmesi Şeytan Adası'nda yaşam boyu hapse mahkûm edildi. Avukatı Demenge bu yargıyı "Yüzyılın en büyük haksızlığı" diye niteledi.

Fransa'daki Yahudi düşmanları olayı kendi görüşleri adına sömürürlerken, adalet kavramına bağlı olan Fransızlar, varlıklı bir ailenin çocuğu olan Dreyfus'un çıkar sağlamak için böyle bir iş yapmasını akla uygun bulmayarak kararı kuşkuyla karşıladılar.

Bernard Lazar *Dreyfus Sorununun İçyüzü* diye bir kitap yayımladı. Bunu başka yayınlar izledi. Konu parlamentoda yankılar buldu. Hükümet "kesinleşmiş yargı" var diyerek olaya uzak kalmaya özen gösteriyordu.

Derken kamuoyundaki çalkalanmalardan etkilenen subaylardan da sesler gelmeye başladı. Albay Georges Picquart casusluk olayına Binbaşı Esterházy'nin karıştığını, Dreyfus'un suçlanmasına neden olan mektubu onun yazdığını ileri sürdü.

Ama bu binbaşı göstermelik bir yargılamadan sonra aklandı, Albay Picquart ise tutuklandı. Böylesine beklenmedik bir karar kamuoyunda Harp Divanı'na karşı büyük tepkiler yarattı.

13 Ocak 1898'de, Clemenceau'nun gazetesi "L'Aurore"un birinci sayfasında, ünlü romancı Emile Zola'nın cumhurbaşkanına yazdığı bir açık mektup yayımlandı : "J'Accuse" (Suçluyorum).

Mektup Genelkurmay'a, Harp Divanı üyelerine, bilirkişilere aşağılayıcı suçlamalarla doluydu. Gazete toplatılana kadar o gün üç yüz bin satıldı.

Emile Zola'nın amacı kendisini yargılatarak konuyu duruşmaların açık yapılacağı genel mahkemelere getirmekti. İsteği 1898 Şubatında gerçekleşti. Savcılık, "Harp Divanı asıl suçluyu Genelkurmay'dan aldığı emir üzerine aklattı" sözüne karşı kamu davası açtı. Başta Fransa olmak üzere, bütün Avrupa, Dreyfus'la ilgili bu yeni davayı dikkatle izlemeye başladı.

Ağır baskılar altında tutulan mahkeme, sonunda, "yayın yoluyla iftira"dan Emile Zola'yı bir yıl hapse, 3000 frank para cezasına çarptırdı.

Yargıtay ise baskılara hiç aldırmadan bu yargıyı bozdu.

Gazeteler Dreyfus'u savunan yazılar yayımlamaya başladılar. Genelkurmay ile Milli Savunma Bakanlığı'nın halkı aldattıkları, adaleti etkilemeye çalıştıkları öne sürülüyordu.

Bu arada Dreyfus mahkûm edilirken yargıya esas olan dosyanın sanık ile avukatına gösterilmediği de ortaya çıktı.

Sahte belgeler düzenlediği anlaşılıp tutuklanan Binbaşı Hubert Joseph Henri, 1898 Ağustosu sonunda cezaevindeki hücresinde intihar etti. Albay Georges Picquart'ın asıl suçlu olduğunu ileri sürdüğü Binbaşı Esterházy ise önce Belçika'ya, oradan Londra'ya kaçtı. Suçunu kabul eden makaleler yazdı.

Dreyfus'un suçsuzluğu tam anlamıyla ortaya çıkmıştı. Ailesi yeniden yargılanmasını istedi.

Hükümetin başvurusu üzerine Yargıtay davanın yeniden görülmesine karar verdi. Şeytan Adası'ndan getirilen Alfred Dreyfus Harp Divanı'nca, 7 Ağustos - 9 Eylül 1898 arasında, bir kez daha yargılandı. Gene suçlu bulundu. Bu kez on yıl ceza yedi.

Başta hukukçular olmak üzere, kamuoyundan ardı arkası kesilmez protestolar geliyor, askeri mahkemelerin yalnız savaş sırasında görev yapmaları isteniyordu. Milli Savunma Bakanı Cumhurbaşkanı'na başvurarak bir özel afla bu adli hatayı düzeltmesini, ordunun daha fazla yıpranmasını önlemesini diledi.

Alfred Dreyfus Cumhurbaşkanı'nın af kararını, suçsuzluğunu kanıtlamak için çaba gösterme hakkını saklı tutarak kabul etti.

1904'te yeniden yargılanma olanağını elde ederek aklandı. 1906'da Temyiz Mahkemesi'nin bu kararı onaylaması üzerine,

Parlamento onun eski görevine dönmesini sağlayan bir yasa çıkardı. Böylece, 22 Temmuz 1906'da, Yüzbaşı Dreyfus orduya döndü, ayrıca Légion d'honneur nişanıyla ödüllendirildi.

Binbaşılığa yükseldikten bir süre sonra kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. Birinci Dünya Savaşı'nda yeniden göreve çağrılarak yarbay rütbesiyle bir cephane birliğine komuta etti.

Avukat Mehmet Ali Sebük'ün "Dreyfus Davası"nı böyle bir yazı boyunca anlatmasındaki amacı açıktı. Fransız Milli Savunma Bakanı, kamuoyunda "adli hata" inancı yerleşince, herkesten önce, Cumhurbaşkanı'na başvurarak özel af istemişti.

Nâzım Hikmet'in mahkûmiyetindeki "adli hata" da artık ortadaydı. Bütün bakanlar, milletvekilleri, Cumhurbaşkanı, herkes olayı biliyordu. Ne var ki hiçbiri bu duruma son vermek için bir özel af çıkarılmasını düşünmemekteydi.

Yazılarıyla her şeyi ortaya vuran, Askeri Adalet'i, Milli Savunma Bakanlığı'nı, Adliye Bakanlığı'nı hukuk kurallarını çiğnemekle suçlayan, Büyük Millet Meclisi üyelerini, Cumhurbaşkanı'nı göreve çağıran Avukat Mehmet Ali Sebük'ü mahkemeye vermeye de cesaret edemiyorlardı.

Bu kriminoloji uzmanının görüşüne göre, "Dava açılsaydı, siyasal iktidar saygınlığını büsbütün kaybedecekti. Bakanlık bunu göze alamadı."

28 Ocak 1950'de yayımlanan "Dreyfüs – Nâzım Hikmet" başlıklı yazıdan :

"Dreyfüs vatana ihanet suçu ile itham ve mahkûm edilmiştir. Bu suçu kendisine itiraf ettirilmek için her çare ve vasıtaya başvurulmuştur. Fakat o itirafa yanaşmak şöyle dursun, sonuna kadar masum olduğunu haykırmaktan bir an geri kalmamıştır. Bu samimi feryatları evvela hapisane müdürünün gözüne çarpmış, sonradan herkes tarafından duyulmuştur.

"Suç mevzuunu teşkil eden vesikadaki yazının Dreyfüs'e ait olduğu ileri sürülmüştür. Fakat bunu tetkik eden vukuf sahiplerinden ancak üçü, Dreyfüs aleyhine rey vermiştir. Yüksek rütbeli

askeri şahıslardan birçoğu da, onun aleyhinde şahadette bulunmuştur.

"Demek ki bu davada, delillerin zahiren olsun tamam bulunduğunu görüyoruz.

"Nâzım Hikmet, askeri şahısları, amirlerine karşı itaatsizliğe tahrikten dolayı mahkûm edilmiştir. O, kendisine isnat edilen bu suçun faili olmadığını, daima tekrar edip durmuştur. Adli Amir'e verdiği ifadelerle mahkemedeki beyanları, iddiaları tamamen red mahiyetindedir. Hazırlık ve ilk tahkikatta, hatta duruşmada Nâzım Hikmet aleyhinde en küçük bir delil ve emare gösterilmemiştir.

"Şu hale göre, Dreyfüs'ün mahkûmiyeti, hiç olmazsa doğru sanılan normal delillere dayandığı halde, Nâzım Hikmet'in kararı hiçbir delil ve emareye istinat etmiyor.

"Dreyfüs'e isnat edilen fiilin, Askeri Ceza Kanunu'nda yeri bulunmuş ve tatbik edilen müeyyide, hukuk âleminde hiçbir itiraza uğramamıştır. Halbuki Nâzım Hikmet'e isnat edilen şey fiil olmayıp sadece bir çift sözdür. Bu sözün muhatabı da tek insandır. Muhatabı tek insandan ibaret olan sözler, söylenmiş dahi olsalar, demokrasi ile idare edilen hiçbir memlekette suç sayılmazlar. Bu itibarla o sözlerin kanunda yerini bulmaya ve bunlardan dolayı kimseyi cezalandırmaya imkân yoktur. (...)

"Dreyfüs'e isnat edilen suçun umumi emniyet ve asayişi bozduğu iddia edilmesi itibariyle, duruşmanın gizli yapılmasına karar verilmiştir. Buna rağmen mahkûmiyet kararından sonra gazeteler, bütün muhakeme safhalarını ve vesikaları neşrederek halkı tenvir eylemiştir. Bu neşriyat, verilen kararın haksızlığını belirtmiş ve adli hatayı meydana koymuştur.

"Bizim Askeri Ceza Kanunu'muz, muhakemeleri neşretmek yasağını kabul etmiştir. Bu madde, düpedüz, anayasa hükümlerine aykırıdır. Bu yüzden o, her çeşit adli hatalara kapı açtığı gibi, müdafaa hakkını da kökünden baltalamaktadır.

"Nitekim de Nâzım Hikmet, gizli cereyan eden muhakemeler sonunda 28 sene ağır hapse mahkûm olmuştur. Hiç kimse bu duruşmaların ne suretle ve hangi şartlar altında cereyan ettiğini öğrenmek fırsatını bulamamıştır. Bu vaziyet, aynı zamanda, Nâ-

zım Hikmet'e ait mahkûmiyet işinde büyük adli hataların eşelenmesine ve hakikatin ortaya çıkmasına mani olmuştur.

"On iki sene sonra biz bu davalar üzerindeki siyah ve kalın örtüyü kaldırdığımız zaman, umumi efkâr hayretler içinde kalmıştır. Bir kısım okurlarımız gözlerine inanmak istememişlerdir. Birçokları, Nâzım Hikmet'in, vatan hıyaneti, diğer bazıları da komünistlik suçuyla mahkûm edildiğini sanıyorlardı. (...)

"Nâzım Hikmet, on iki sene hapislerde yattığı halde, pek yakın zamanlara kadar, hiçbir gazete veya fert, ona isnat edilen suçun mahiyetini araştırmak cesaretini gösterememiştir. (...)

"Dreyfüs, dört sene içinde masum olduğunu ispata muvaffak olmuştur. Nâzım Hikmet, on iki seneden beri hapisanelerde yatmaktadır. Masum olduğunu iki kere iki dört eder gibi ispat ettiğimiz halde, ne zamana kadar hapisanelerde yatmakta devam edeceğini de Cenabıhak bilir. (...)

"Elli sene evvel Fransız milleti Yüzbaşı Dreyfüs'ün arkasında bir kaya gibi durmuş ve onun zindanda daha fazla inlemesine mani olmuştur. Ümit ederiz ki Dreyfüs'ten yüz defa daha mağdur ve suçsuz olan Nâzım Hikmet de, bir gün hürriyetine kavuşacak, yirminci asırda misli görülmemiş olan bu adli hatanın devamına bu suretle son verilmiş bulunacaktır."

Mehmet Ali Sebük'ün 2 Şubat 1950'de yayımlanan "Hakkın Müdafaası" başlıklı son yazısından :

"Dört ay evvel, ilk defa Vatan gazetesi ve onun başmuharriri, Nâzım Hikmet meselesini, içtimai bir dava olarak ortaya attı. Ben de bu işin hukuk cephesini üstüme aldım. Nâzım Hikmet bana umumi vekâlet verdi ve davasını tevdi etti. Yaptığım araştırmalar sonunda, haklı ve masum olduğuna inanarak ve işde büyük bir adli hata olduğuna kani olarak vazifeme başladım.

"Çalışma planım basitti. Evvela davayı hukuki zaviyeden teşrih etmek suretiyle adli hatayı millet huzurunda açıkça belirtmek, sonra da kanun yollarına başvurarak bunun düzelmesine yol açmaya çalışmak. Dört ay evvel bir plan dairesinde çalışmaya başladım Ve davanın bütün safhalarını mahkûmiyet kararına daya-

narak perde perde teşrih eyledim. Bu tahlil ve teşrihler neticesinde Nâzım Hikmet'in hiçbir suç işlemediği, ve müthiş bir adli hataya kurban gittiği hakikati ortaya çıktı. Ve şimdiye kadar da hiç kimse hukuki bakımdan bunun aksini iddia etmedi. (...)

"Nâzım Hikmet'in şahsiyeti, mazisi, istikbali, taşıdığı veya taşımadığı fikirler, beni asla alakadar etmedi ve bu mevzu üzerinde kendisine bir şey de sormadım.

"Ben bir avukatım. Bana müdafaa ettiğim adamın mezhep ve meşrebi değil, kendisine isnat edilen hadisenin mahiyeti ve kanun önündeki vaziyeti lazımdır. (...)

"Son günlerde, 'hukuk devleti' tabirinin bilhassa Başvekil tarafından sık sık kullanılmakta olduğunu görmekteyiz. Bir başvekilin veya herhangi iktidar sahibinin bu şekilde konuşması, vatandaşlara emniyet ve ferahlık verir. Ancak bu gibi sözlerin nazari sahada kalmaması ve tatbikata mazhar olması da arzu edilir.

"Suçsuz bir vatandaşın on iki senedir haksız yere zindanlarda çürüdüğünü dört aydan beri yazmakta ve adli hataları eser ve delilleriyle ortaya koymaktayım. Hukuk devletinde de haksızlıklara tesadüf edilir. Fakat böyle şeylerin vukuu öğrenilir öğrenilmez, derhal telafisi cihetine gidilir ve haksızlığın devamı önlenir. Nâzım Hikmet'in tamamiyle suçsuz ve masum olduğu hakkındaki iddialarımızın hükümetçe meçhul kaldığı düşünülemez. Bu hususdaki yazılarımız, hükümet ve onun reisi için ihbar mahiyetindedir. Derhal emri altında çalışan hukukçulara seri halindeki makalelerimi ve mahkûmiyet dosyasını tetkik ettirmesi gerekirdi.

"Olabilir ki ben, yanılmış, ilme aykırı iddialar ve adalet mekanizmasına karşı yersiz ve haksız isnatlarda bulunmuşumdur. O takdirde, Adalet Bakanı'nı harekete getirerek, aleyhimde amme hukuku davası açtırması ve beni adalet huzuruna çıkarması icap ederdi. Aksi takdirde, iddialarım hakikatse, masum ve günahsız bir vatandaşın daha fazla zindanlarda çürümesinin önüne geçilecek tedbirler alınmalıydı. Hukuk devletinde mesuliyet kabul etmiş bir hükümete ve onun reisine yaraşacak hareket bu idi. (...)

"Üstelik ben, Refik Saydam hükümetinin daha 1939 senesinde, Nâzım Hikmet'in suçsuz yere yatmakta olduğu hakkında ma-

lumatı bulunduğunu, resmi vesikalara istinaden ileri sürdüm. Bu iddiaların yerinde olup olmadığı da incelenmemiştir. (...)

"Nâzım Hikmet'in uğradığı ağır adli hata, Galile'den beri hiçbir demokrat memleket vatandaşının başına gelmemiştir.

"İçinde bulunduğumuz asrın en büyük haksızlıklarından birini teşkil eden bu adli hatanın bir an evvel düzeltilmesi suretiyle memleket adaletinin itibarı korunmuş olacaktır.

"Kalemle yapmış olduğumuz şu müdafaayı, bundan sonra kanun yollarına intikal ettireceğiz. Elimizde amme vicdanının lehimize vermiş olduğu beraat kararı vardır. Umumi efkâr tarafından imzalanmış olan bu karar, kanun yollarında yapacağımız hareketin başlıca desteği olacaktır. (...)

"Nâzım Hikmet'e kimisi, devrimizin büyük bir şairi, kimisi de dilimizi ustalıkla işleyen eşsiz bir sanatkârdır, diyor. Ben şair olmadığım ve yazdıklarını okumak fırsatını bulmadığım için, bu cephesi hakkında hüküm vermek salahiyetini kendimde göremiyorum. Yukarıda izah ettiğim veçhiyle dimağında taşıdığı ve taşımadığı fikirlerin mahiyetini takdir ve tahmin de bana düşmez. Hukuk ilminin ışığı altında tetkik edilen bir davada esasen bu şahsi unsurların bir yeri de yoktur. (...)

"Anayasamız, her Türkün hür doğup hür yaşadığını ilan eylemiştir. Ben de Nâzım Hikmet ismindeki Türk vatandaşının hür olduğunu, fakat hiçbir suç işlemediği halde, tabii hakkı olan hürriyetinden mahrum edilmiş bulunduğunu ve dolayısiyle asrımızın en büyük adli hatasına kurban gittiğini, gene Anayasamızın gölgesine sığınarak ispat ettim.

"Şu halde, bir hukukçu ve bir avukat sıfatiyle, bu davada şimdiye kadar yaptığım şey, sadece şudur : Hakkın müdafaası.."

Avukat Mehmet Ali Sebük'ün bu yazıları üzerine harekete geçmek gereğini duymayacak – yani sergilenen adli hatayı inceletmek, ya da bu yazıları yazan kişiye karşı kamu davası açtırmak gereğini duymayacak – bir hükümet ya da adalet örgütü olamazdı. Ama oldu. Hiçbir şey yapılmadı. Ortada hemen düzeltilmesi gereken, hukuk devleti anlayışıyla kesinlikle bağdaşma-

yacak bir durum, on iki yıldır suçsuz bir insanın cezaevinde tutuluşu gibi utanç verici bir olay yokmuş gibi davranıldı. Mehmet Ali Sebük'ün bilimsel kanıtlarıyla bütün dünyanın gözleri önüne serdiği adli hatanın ortadan kaldırılması çıkıp çıkmayacağı bilinmeyen bir genel af yasasına bırakıldı.

Kamuoyu çok tedirgindi. Nâzım Hikmet'in suçsuzluğuna inananların eylemleri yurt dışına da taşmıştı. Özellikle Paris'teki etkinlikler tanınmış sanatçılardan destek alıyor, demokratik örgütleri harekete geçiriyor, Türkiye'deki ilgililere mektuplar gönderilmesine yol açıyordu. "Europe"ta, "Les Lettres Françaises"de Nâzım Hikmet'ten söz eden yazılar çıkıyordu.

Devrimci gençlerin kurduğu İlerici Jön Türkler Birliği adlı örgütün Avrupa Komitesi etkinliklerin yaygınlaşması için, yalnız aydınların, dünya çapında ünlü kişilerin değil, hukukçuların, bu arada UNESCO'nun da ilgisini çekmek için büyük çaba gösteriyordu. Geniş bir mektup kampanyası başlatılmıştı.

1949 Eylülünde, Paris'te, Rumen asıllı Fransız şair Tristan Tzara'nın başkanlığında, Nâzım Hikmet'i Kurtarma ve Yapıtlarını Yayma Komitesi kuruldu. Komiteyi destekleyenler arasında Albert Camus, Picasso, Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir, Aragon, Yves Montand gibi dünya çapında ünlü kişiler vardı.

Bu arada UNESCO başkanına gönderilen, İlerici Jön Türkler Birliği adına kaleme alınmış bir mektubun altında da, Frédéric Joliot-Curie'nin, Pablo Picasso'nun, Claude Bourdel'in yanı sıra daha birçok sol düşünceli kişinin imzaları bulunuyordu.

Bu etkinlikler Türk kamuoyuna duyurulmak istenmese de, dışardan iç işlerimize karışanlara karşı bir savunma havası içine giren gazetelerimize gene de yansıyordu. Bir gün "Türkiye sınırları dışındaki kızıl ellerce kurulan ve yönetilen bir örgütün çalışmalarından" söz ediliyor, başka bir gün "İç İşlerimize Karışmak Küstahlığında Bulunanlar" başlığı altında "Paris'teki komünistlerin faaliyetleri" konusunda bilgiler veriliyordu.

Nâzım Hikmet'i Kurtarma Komitesi'nin, UNESCO Yürütme Kurulu Başkanı, Hindistan'ın Moskova Büyük Elçisi Sir Servepolli Rodha-Krishnan'a yazdığı mektubun altında siyasal kaygılarla

hareket ettikleri söylenemeyecek imzalar vardı : Sorbonne Üniversitesi profesörlerinden Marcel Prenant ile Henry Wallon, College de France profesörlerinden L. Pieron, Fransa Ulusal Yazarlar ve Gazeteciler Birliği Başkanı Louis Martin-Chauffier gibi.

Bu haberler komünistleri aşağılayan sözlerle kamuoyumuza yansıtılırken, işin başlatıcısı olarak Ahmet Emin Yalman'a da sataşılmaktaydı. Örnekse şöyle :

"Elbette ki UNESCO'nun Nâzım Hikmet'i hapisten kurtarmak teşebbüsünden daha mühim yapacak işleri bulunduğunu hepimiz biliriz. Bu hepimiz kelimesinin içinde Sayın Ahmet Emin Yalman da vardır. Nitekim kendisi bundan bir müddet önce Nâzım Hikmet lehine çıkan sütunlar dolusu başmakalelerinde aynı istekte bulunmuştu. Üstadın Moskova'nın Fransa'daki uşaklarıyla alakası olduğunu iddia edecek değiliz. Ancak iğne, çuvaldız hikâyesi misali kendisinin, her ileri muhalif harekette komünist parmağı aradığını da unutmuyoruz."

İki gün sonra, 20 Ekim 1949 tarihli "Vatan" gazetesinde Ahmet Emin Yalman kendini şöyle savunuyordu :

"Nâzım Hikmet meselesinin dünya efkârına aksetmemesine imkân yoktu. Biz, böyle bir meselede önayak olmayı yabancılara bırakmayarak, ilk adımı bir aile meselemiz diye bizzat attığımızdan dolayı ancak iftihar duyarız."

Nâzım Hikmet'i Kurtarma ve Yapıtlarını Yayma Komitesi Başkanı Tristan Tzara, 6 Kasım 1949'da, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'na bir mektup gönderdi. Bu mektupta dünya aydınlarına yaptıkları başvurular, aldıkları destek özetlenerek Nâzım Hikmet'in bir an önce serbest bırakılması dileğinde bulunuluyordu. Yer yer okuyalım :

"Söz özgürlüğü, sanatın yüceliği ve en temel insan haklarıyla ilgili olan Nâzım Hikmet olayının önemini anlayan ünlü Fransız aydınları, bu büyük şairin kurtarılması için komitemizce yazılan dilekçemizi imzaladılar. Gönderildiği her memlekette büyük bir etki uyandıran Nâzım Hikmet'in yapıtlarını yaymayı ikinci amaç

bilen komitemiz, siyasal ve dinsel inançları ne olursa olsun, bütün dünya aydınlarına başvurmuş ve bu insani ve kültürel görev için yardımlarını istemiştir.

"Başvurularımız hakkettiği ilgiyi çekiyor ve geçen sürenin kısalığına karşın, daha şimdiden uluslararası birçok ünlü kişinin imzası dilekçemize eklenmiştir.

"Avrupa basınında çıkan haberlerden herhalde öğrendiğiniz gibi, bu dilekçemiz UNESCO Yürütme Kurulu Başkanı, Hindistan'ın Moskova Büyük Elçisi Sir Servepolli Rodha-Krishnan'a da verilmiştir. İmzalayan ülkeler arasında Türkiye'nin de bulunduğu Birleşmiş Milletler Andlaşması'na aykırı düşen, Nâzım Hikmet'in haksız yere cezaevinde tutulması, başlıca görevlerinden biri insanın manevi özgürlüklerini savunmak olan UNESCO'yu yakından ilgilendirir. (...)

"Türkiye'deki yöneticilerin Nâzım Hikmet'in hakkının tanınmasını ve bu büyük dehanın yalnızca genç Türk yazın kuşağına değil, aynı zamanda uluslararası kültüre geri verilmesini isteyen dünya aydınlarının dileğine ilgisiz kalmaları bize olanaksız görünüyor.

"Başbakan, Nâzım Hikmet'in bir an önce serbest bırakılması için size başvuruyoruz. Saygılarımızla."

Bir gün sonra, 7 Kasım 1949'da, on altı ülkeden üç milyonu aşkın öğrencinin örgütü olduğunu bildiren Uluslararası Öğrenciler Birliği, gene Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'na gönderdiği bir mektupla "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne çok açık bir şekilde karşı olan" duruma son verilerek Nâzım Hikmet'in serbest bırakılmasını diliyordu.

Memleket içinde dışında böylesine yaygın etkinlikler sürerken, gördüğü bu dünya çapında ilgiye karşın, Nâzım Hikmet cezaevinde yalnızlık duygusundan kurtulabilmiş değildi. Gerçi intihar edeceğini söyleyerek Piraye'yi Bursa'ya getirmişti, arada bir mektuplaşmaya da başlamışlardı, ama Nâzım'ın özlediği, alışık olduğu sıcaklıktan çok uzak bir yakınlaşmaydı sağlayabildiği.

Kendini unutmak için sürekli polis romanları okuyordu. Serbest bırakılması yolunda iyi niyetle yazılan, söylenen pek çok şeyden son derece rahatsızdı. Gene de sesini çıkartmıyor, susuyor, ne olacaksa bir an önce olsun diye bekliyordu. Daha fazlasına katlanacak gücü kalmamıştı.

Müzehher Vâ-Nû'ya, 11 Ekim 1949'de yazdığı mektuptan :

"Bana artık kitap dayanmıyor. Bir günde iki zabıta romanının altından girip üstünden çıkıyorum. Ne yapacağız bilmem. Bunun bir tek çaresi var, beni bir an evvel hapisten çıkartmak, böylelikle de zabıta romanlarını benim elimden, beni zabıta romanlarının elinden kurtarmak. Şakayı bırak ama, içime dışarının ateşi düştü; şimdiye kadar şu on üç yıldır, bir gün olur dışarı çıkarım diye aklımın kenarından geçirmemiştim. Şimdi dışarısı burnumda buram buram tütüyor."

Piraye'ye 25 Kasım 1949 tarihinde gönderdiği mektuba eklediği üç şiirden biri :

BİR NEHRE ATILAN CENAZE

Hapisliğimin on ikinci yılındaydım
üç aydan beri de
canlı cenaze halindeydim
cenaze olan ben
serilmiş yatıyordu
canlı olan ben
onu ibretle seyrediyordu
başka bir şey de gelmiyordu elinden
cenaze yiyordu kendi kendini
yapyalnızdı bütün cenazeler gibi de
ihtiyar bir kadın gelip durdu kapıda
annem
ana oğul cenazeyi kaldırdık
ben ayaklarından tuttum o başucundan
ağır ağır indirdik
attık Yang-tse nehrine
kuzeyden akıyordu ışıl ışıl ordular

28 Aralık 1949 tarihli mektup ise sonuna yeni yıl tebriki eklenmiş, "Piraye" diye başlayan bir şiirdi :

Piraye,

Altı kadın vardı demir kapının önünde,
beşi toprağa oturmuş, ayakta biri;

sekiz çocuk vardı demir kapının önünde,
besbelli henüz öğrenmemişler gülmeyi.

Altı kadın vardı demir kapının önünde,
ayakları sabırlı, ellerinde keder,

sekiz çocuk vardı demir kapının önünde,
cin gibi bakıyor kundaktakiler.

Altı kadın vardı demir kapının önünde,
sımsıkı gizlemişler saçlarını,

sekiz çocuk vardı demir kapının önünde,
biri kavuşturmuş avuçlarını.

Bir jandarma vardı demir kapının önünde,
ne dost ne düşman, nöbet uzun, hava sıcak.

Bir beygir vardı demir kapının önünde,
nerdeyse ağlayacak.

Bir köpek vardı demir kapının önünde,
burnu kara, tüyü sarı,

kamış sepetlerde yeşil biber vardı,
torbalarda kömür, heybelerde soğan sarmısak.

Altı kadın vardı demir kapının önünde
ve demir kapının ardında beş yüz erkek vardı efendim;
altı kadından biri sen değildin, ama
beş yüz erkekten biri bendim...

Mektubun sonuna şu sözler eklenmişti : "Senin ve çocuklarımın yeni yılını tebrik ederim. Bahtiyar olunuz."

Bu sondaki "Bahtiyar olunuz" dileğine yüklenen hüzün dayanılır gibi değildi.

Piraye cezaevi kapısında kocasını görmek için bekleyen kadın görüntüsünden hiç hoşlanmazdı, Nâzım severdi o görüntüyü, gene de böyle yalnızlık duygusunu yansıtan hüzünlü sözlerden etkilenip ağlıyordu. Belli etmeden, kimseye göstermeden...

Çok ilginç olan bir şey ise, kendi, olanları unutup kocasına gitmeyi düşünmüyordu da, "Niye dönmedi hâlâ kadın! Bugünlerde çıkacak işte!" gibi sözler ediyordu.

Nâzım'ın, iki gün sonra, 1 Ocak 1950'de, Balaban'ın tabloları için yazdığı şiirleri getiren mektubunda, sağlığıyla, ayrıca Büyük Millet Meclisi'ne yapılacak başvuruyla ilgili şu bilgiler vardı :

"Sıhhatim kör topal ve daha ziyade sarf ettiğim ruhi enerjiyle sürüklenip gidiyor. Avukat geldi. Bu ayın içinde, on maddelik bir layihayla Meclis'e, adli hatayı göstererek müracaat edecek. Sırf kanun bakımından yapılacak bu müracaattan müspet netice alınacağını o umuyor. Ben sabırla bekliyorum. Çoluğumu çocuğumu – her şeye rağmen onlar benim çoluk çocuğum, hasretle kucaklar, ellerinden öperim."

"Her şeye rağmen onlar benim çoluk çocuğum" sözü artık Piraye ile bir araya gelemeyeceklerini, karı koca olamayacaklarını iyice anladığının kanıtıydı.

Gene de vazgeçmiyordu savaşmaktan. Örnekse bu sözü ettikten birkaç gün sonra, altına suluboya bir çiçek resmi çizilmiş bir mektubu, daha doğrusu bir şiiri çıkageliyordu :

Karıcığım,

Hasretliğin on ikinci yılı bu
on ikinci yılı
Gönül ağzına kadar dolu

Sen diyorum İstanbul geliyor aklıma
İstanbul diyorum sen
Sen şehrim kadar güzelsin
şehrim senin kadar acılı.

İşte bu kadar, karıcığım. İstersen cevap verme.
Kocan

Nâzım karısındaki mektup yazma isteksizliğini böyle birtakım kışkırtmalarla kırmayı başarıyordu, ama Piraye artık ona bütün güvenini yitirmiş, çok uzaklara kaçmış, içine kapanmış bir kadındı. Birbirlerine yazdıkları son iki mektup tam bir kopmayı getirdi.

Nâzım'ın 2 Şubat 1950 tarihli mektubu şöyleydi :

"Piraye,

"Demin mektubunu aldım. Bir müddet kâatları zarfın içinden çıkarmadım. Zarfın yazısı senindi, müdür bey de, hanımdan mektup var, dedi, fakat kâatlardaki yazıların senden geldiğine bir türlü inanamadım. Sonra, yatağıma oturdum, kâatları zarftan çıkarıp karşıma yaydım, yazıların ordan öyle bana bakıyordu, ben de onlara baktım. Sonra her yaprağı teker teker alıp okudum. Bana ne güzel bir mektup yollamışsın. Oğlumu ne güzel anlatıyorsun. Doğru söylüyorsun, sen de, oğlum da aynı hamurdansınız, çok mübarek bir hamurdan. Buna rağmen ıstırap çeken sevdiklerinizin yüzünü görememekte, onların kederine, yahut azabına, yahut yıkıntısına şahit olmaya, bunları elle tutup gözle görmeye tahammül edememekte ne kadar haklısınız, bilmiyorum. Mamafi sen de, o da insan soyunun çok nadir ve kelimeyi tekrar ediyorum, mübarek bir hamurundansınız, bu muhakkak. Sen de, oğlum da çok kusursuz insanlarsınız. Çok dürüst, çok temiz insanlarsınız ve bu, ömrün boyunca, senin işkencen oldu, korkuyorum ki oğlum da aynı işkenceyi çekmesin. Mükemmel bir insan tipi düşündüğüm zaman hep sen gözümün önüne gelirsin. Bir hamlede çizilmiş dosdoğru bir çizgi gibisin, öyle aydınlık, öyle kesin, o kadar temiz ve dürüst. Oğlumun bugünkü dünyada

senin gibi olmasını istemezdim, fakat neyleyim ki o da sana benziyor. Bana gelince, ben senin hamurundan yoğrulmamış olmama rağmen, senin çektiğin işkencelerin başka türlüsünü çektim ve çekiyorum. Hissiz, hayın, kendinden başka kimseyi düşünmeyen adam değilim, böyle olmadığıma bütün ömrüm şahittir. Sevgimin tezahürleri, şekilleri değişse de, sevdiklerimi kayıtsız şartsız sevdim, mesela seni ve mesela oğlumu. Mesela biliyorum, seni gayet iyi tanırım, artık benim karım olmayacaksın, buna rağmen, şimdi ve hatta sana o mektubu yazdığım zamanda dahi senin için gözümü kırpmadan ölebilirdim ve ölebilirim. Bu sana laf gibi gelir. Fakat neyleyim ki gerçektir ve sen benim bu tarafımı anlamayacak kadar aydınlık ve tek çizgilisin. Neyse, bu bahis belki sinirine dokunur, kapatalım. Sıhhatim bugünlerde yine bozuldu. Bu hafta üç defa kalp krizi geçirdim. *Yusuf* piyesini bitirmek üzereyim. Fena olmadı sanıyorum. Bitince sana yollarım. Okur eğlenirsin. Burda bir de portremi yaptırdım, onu da oğluma göndereceğim. Sen bu resmi de beğenmeyeceksin, fakat ne yapalım ki ressamlar, annem olsun, başkaları olsun, beni senin gözünle görmüyorlar. Vâlâ'daki tabloları filan aldır rica ederim. Ben yine onlara yazdım. Memet de telefon etmiş onlara zaten. Gelsin, verelim, diyorlar. İzgen'in hastalığına üzüldüm. Memet'in imtihan için bana göndermiş olduğu yazıların bir kısmını yaptım, sonra ses seda çıkmayınca bıraktım. Eğer onlar oğluma yine lazımsa, hemen bildirsin derhal yapıp yollayayım ve yenilerini de yollasın, onları da yaparım. Oğlumla mektuplaşabilmek en büyük sevincimdir. Onun son zamanlarda neler yazdığını pek merak ediyorum. Günün birinde memleketin en büyük muharrirlerinden biri olacağına eminim. Ona da dedim ya, onu düşünmek, hatta onun doğacak çocuklarını düşünmek ölümsüzlüğümü düşünmek gibi oluyor benim için. Bugün Avukat Mehmet Ali Sebük'ten mektup aldım, sırf kanun çerçevesinde adli hatayı tebarüz ettirerek Meclis'e, adli hatanın düzeltilmesi için bir hususi af dilekçesi vermiş. Aynı zamanda tashihi karar işiyle de uğraşıyormuş. İrfan Emin de yazılı emirle bozma kararını takip için Ankara'ya gitti. Ben, şimdilik, bu kanuni müracaatların sonunu bekli-

yorum. Bütün bunlardan bir netice çıkmazsa elimdeki son imkânı kullanarak o zaman açlık grevine yatacağım. Fakat Mehmet Ali Sebük de, İrfan Emin de yaptıkları kanuni müracaatlardan müspet bir netice umuyorlar. Ben de sabırla bekliyorum, yeter ki, şu kalp krizlerim bana bir oyun oynamasın. İşte böyle, Piraye. Sana, üç tane şiir yollamıştım geçenlerde. Onlar hakkında fikirlerini yazsana bana. Onları burdaki çok istidatlı bir köylü ressamın tablolarından ilham alıp yazmıştım. Bana ara sıra mektup yazarsan bahtiyar olurum. Oğlumu ve kızlarımı hasretle kucaklarım. Sen mektubunu 'hürmetlerle' diye bitirmişsin, ben de öyle bitireyim. Hürmetlerle."

Hemen ertesi gün, Nâzım'ın 3 Şubat 1950'de yazdığı büyük bir kırgınlığı yansıtan mektup ise, karı kocanın birbirlerine gönderdikleri son mektuptu :

"Piraye,

"Birinci mektubuna cevap verdim, gönderdim, ikinci mektubun geldi, işte ona da cevap veriyorum. Senden mektup almamaya o kadar alıştım ki arka arkaya iki mektubun gelince şaşkına döndüm. Şimdi rica ederim, soğukkanlılıkla dinle beni. Evvela : oğluma yazdığım son mektubu büsbütün yanlış ve tersine tefsir etmişsin. Bunun sebebi, herhalde onun bana yazdığı mektubu okumamış olmandır. Ben onun bana yazdığı mektuptaki bir meseleye cevap verdim. Memet, oğlumuz, senin ve benim oğlum, ikimizin oğlu Memet, bana aynen şunları yazıyordu (bu satırları olduğu gibi onun mektubundan çıkardım) : 'Yalnız, bir nokta var, senelerdir beni düşündürür. Bir mektubunda anneme : Eğer oğlum isterse yatağının bir ucunda sen dururbut, öbür ucunda Vedat Bey, demişsin. Yani ben hastayken babamın yanımda olmasını istersem, annem beni yalnız bırakmaya mecbur olmasın diye. Başka sebebi olamaz, sebep benim babamı yanımda istemem. Bir kere şunu iyice izah edememişim : benim bir tek babam var. Başka hiç kimseyi babam olarak sevmiyorum. Ve eğer babamı yanımda istersem, Nâzım'ı isterim. Bu dünyada üç insan vardır ki onları herkesten çok severim. Ve bilmem neden

bu hissimden utanırım. Onları diğer insanlardan fazla sevmeye hakkım yokmuş gibi gelir. Bu insanlardan biri sensin, biri Suzan, biri annem. Şunu da utanarak itiraf edeyim ki siz haksız bir iş yapsanız dahi sizin tarafınızı tutarım. Bu derece zayıfım bu sevgime karşı. Fakat nedense bu sevgimi kimseye gösteremem. İşte babam bile bunu bilmiyor.'

"Oğlumuzun bu yazdıkları üzerine ben onları ona yazdım ve kendisini ne kadar ve ne çeşit sevdiğimi anlatmak istedim. Ona demek istedim ki, ve apaçık dedim ki : Senin biyolojinde benim payım yok. Fakat senin ruhunda ve şuurunda benim babalığım var. Seni annen başka bir erkekten doğurdu, fakat bu benim için hiçbir şey ifade etmez. Sen benim oğlumsun. O kadar benim oğlumsun ki, annenle aramızdaki sosyal münasebetler hangi şekilde olursa olsun, bu, senin benim de oğlum oluşun vakıası, değişmez. İşte oğluma bu hakikati söyledim. Sen niye buna kızdın, aklım ermiyor. Bursa'ya son gelişinizde, onun yanında bana : 'Artık senin karın değilim ve günün birinde çıkarsan, senden ayrılacağım,' demedin mi? Bunu o da duymadı mı? Bursa'dan gittikten sonra da bana bir tek mektup yazdın, 'büyük dostum' diye. Ve sana yazdığım mektupların hiçbirine cevap vermedin. Ve bana her zaman şunu da söyleyen sensin : 'Eğer sana mektup yazmazsam, mektuplarına cevap vermezsem, bil ki artık senin karın değilim.' Bütün bunları bir araya getirdim ve seni çok iyi tanıdığım için, oğlumuzun yanında söylediğin sözün hakikat olduğuna yüreğim parçalanarak kanaat getirdim. Ve bu şartlar içinde oğlumdan o mektubu alınca, onu nasıl ve ne çeşit sevdiğimi anlatmak için dedim ki : annen seni doğurdu, annen seni bana getirdi, tıpkı anneni tanıdıktan sonra nasıl bütün verimimde, yazdığım her kelimede, attığım her adımda onun emeği, onun ilhamı, onun tashihleri varsa, benim en güzel eserim olan sende de onun emeği, onun ilhamı, onun tashihleri vardır. Fakat annen benden ayrılsa da, ben artık onun kocası değil, sadece 'büyük dostu olarak' kalsam da, sen benim oğlumsun. İşte ben oğluma bunları yazdım ve onun bana yazdığı mektuptaki üzüntüsünün yersiz olduğunu anlatmak için bunları yazmam lazımdı. Bir daha

tekrar ediyorum, senin bunu büsbütün başka türlü tefsir edişine hayret ettim, fakat oğlumuzun bana yazdığı ve içinde üzüntüsü belli olan o mektubu bilmediğin için böyle bir ters tefsire düşmeni de haklı buluyorum. Şimdi gelelim seni inkâr bahsine. Bunu da nerden çıkardın? Piraye, seni inkâr etmek kendi kendimi inkâr etmek demektir. Yalnız yazdığım şiirleri falanı değil, kendi insanlığımı, hayatımı inkâr etmek olur. Bak bir kere daha, bin kere daha tekrar edeyim : şu dünyada senden başka hiçbir ferde borçlu değilim : iyi bir şeyler yazabildimse, insanlara birkaç satır ümitli, aydınlık, temiz laf edebildimse senin sayendedir. Ayyaşlığa, serseriliğe düşmedimse senin sayendedir, namuslu bir insan olarak yaşayabildim ve öylece de öleceksem senin sayendedir. Sen benim, sevgilim, karım, anam, ablam, arkadaşım, dostum, kızım, her şeyim oldun ve beni her zaman doğruya, güzele, ümide, temize, iyiye doğru çektin götürdün. Ve ben bütün bu hakikatleri hiçbir zaman inkâr etmedim. Sen benim için kemale ermiş insandın ve hep öylesin. Ben bütün bunları inkâr etmedim. Buna karşılık, sana zaman zaman yaptığım kötülükleri de inkâr etmedim ve etmiyorum. Geçen mektubumda yazdığım bir şeyi tekrar edeyim : sana o mahut mektubu gönderdiğim anda dahi senin için gözümü kırpmadan ölebilirdim. Bunu senin anlamana imkân yok, dedim ya, sen bunu anlamayacak kadar aydınlık, şuurlu ve kesin karakterli insansın. Fakat neyleyim ki benim söylediğim bu söz de bir gerçektir. Dışarı çıkacağımı filan zannetmiyorum, sadece yapılan kanun teşebbüslerinin sonunu sabırla bekliyorum ve bunlar bir netice vermezse, dediğim gibi, açlık grevine yatacağım. İster dışarı çıkayım, ister açlık greviyle öleyim, yaşadığım müddetçe, aramızdaki münasebetlerin şeklini tayin sana kalmıştır. İster ben çıktıktan sonra benden ayrıl, ister, beni ancak çocuklarımızın evinde görmeye razı ol (öyle demiştin), ne yaparsan, nasıl hareket edersen et, şunu bil ki sen benim yeryüzünde bin bir çeşit bağla sımsıkı bağlı olduğum biricik insansın, sana hayranım, sana minnettarım ve senin için her zaman gözümü kırpmadan ölebilirim. Senin benden ayrılmak istemen, ayrılman, bu bahiste hiçbir şeyi değiştirmez.

"Sana kin duymak bahsine gelince, Piraye. Bunu yazmaya nasıl elin vardı? Bu kabil mi? Hayır, Piraye, beni hiç tanımıyorsun. Ben envai çeşit işkenceyi çektirebilirim sana, bilerek değil, isteyerek değil, fakat çektirebilirim ve çektirdim de, fakat sana kin duymak? Bunu nasıl düşünebildin?

"Yirmi iki senede bana bir insanın bir insana verebileceği en güzel şeylerden çok fazlasını verdin. 'Bana yalnız evlatlarım kalmıştı, birer birer onları da isteyeceksin galiba? Veririm.' diyorsun. İyi ama sen onları bana zaten vermedin mi? Bana bu yirmi iki senede verdiğin en güzel şeylerin en güzelleri onlar değil midir? Bana bak, Piraye, bir de şunu yazıyorsun : 'Sen kendine acır oldun.' Hayır, kendime niye acıyayım? Acınacak, merhamet edilecek bir halim yok. Bazen kızılacak, küfredilecek hallerim oluyor. Fakat merhamet edilecek bir halde değilim ki kendi kendime acıyayım. Kendi kendimden nefret ettiğim zamanlar oldu, sana bütün bunları da yazdım. Kendi kendimden iğrendiğim zamanlarım oldu ve oluyor, fakat kendi kendime hiçbir zaman acır olmadım.

"Piraye, bana yazdığın o güzel mektuptan sonra bu mektubun suratıma bir sille gibi indi. Sen sabaha kadar, artık benden bahsedildiğini duymazsın, de. Ben yaşadıkça, ister karım olarak kal, ister benden ayrıl, senden bahsedildiğini her zaman duyacağım, yaşamam demek, bir bakıma da senden bahsetmem demektir. Bunu da anlamana imkân yok, çünkü dedim ya, sen aydınlığın, dürüstlüğün, kesin ruh haletlerinin kemale ermiş insanısın. Memet'e, yani oğlumuza, ikimizin oğluna, yazdığım mektup hakkında verdiğim izahatı serinkanla okumanı rica ederim. Bir daha tekrar edeyim. Ben yaşadıkça, hangi şekilde olursa olsun, sen benimlesin :

İçimde ikinci bir insan gibidir
seni sevmek saadeti.

"Çocuklarımı ve seni hasretle kucaklarım. Bana ara sıra mektup yazarsan bahtiyar olurum."

3 Şubat 1950 tarihli bu son mektup Nâzım ile Piraye'nin artık bir araya gelemeyeceklerinin kesin belgesiydi. Bu bütün umutların sona ermesi, tam bir yalnızlığa gömülme demekti. Nâzım, uzakta da olsa, bir kadını olmadan, onunla mektuplaşmadan, onu düşünmeden, ona şiirler yazmadan, onun için bir şeyler yapmadan yaşayamazdı. Münevver Berk kocasına döndükten, Piraye'nin de "bir genç kızmış gibi" yeni baştan kolay kolay "avlanamayacağı" iyice anlaşıldıktan sonraki günlerde, Nâzım çılgına dönmüştü. Vâlâ Nurettin ile Müzehher Vâ-Nû'ya yazdığı mektuplarda şöyle sözler ediyordu :

"Gün oluyor, Münevver'i yahut Piraye'yi, yahut ne kadar yalnız olduğumu – bir bakımdan tabii – aklıma bile getirmiyorum. Gün oluyor, sabahtan akşama kadar ya Münevver'i, ya Piraye'yi düşünüyorum. Halbuki ikisinin de yüzlerini ve seslerini unuttum ve galiba işin kötü tarafı da bu. (...)

"Buhranı yumuşatacak, çok hafifletecek başka ilaçların neler olabileceğini tahmin edersin. (...) Ya Piraye buraya gelir oturur, haftada iki gün olsun görürüm – böylelikle de Münevver meselesi kökünden halledilebilir – ya başka bir kadına, yüzünü bile görmediğim bir kadına belki âşık olurum, mektup yazar, mektup alırım – hapislerin hatta yüzünü dahi görmedikleri kadınlarla mektuplaşmalarının ne büyük ferahlık unsuru olduğuna dair geçenlerde iki yerde gayet enteresan iki makale çıktı ki, doğrudur ve bittecrübe sabittir – yahut Münevver'den hiç olmazsa bir iki mektup alırım – izzeti nefis – gülme ve şaşma ve hatıra meselesi kökünden halledilir, o beladan kurtulurum, o beladan kurtulduktan sonra da mesela İngiliz kralının küçük kızına âşık olurum. İşte ilaçlar bu gibi şeyler olabilir. (...)

"Siz bana nasıl yardım edebilirsiniz bu hususta, bunu söylemek bana düşmez ama, yine söyleyeyim, mesela muntazaman mektup yazabilirsiniz, eh bu o kadar mühim bir angarya değil, mesela bu yaz günlerinde – yol paranızı bana bulacağınız tercümelerle ben temin etmem şartıyla, şartım bu – yirmi günde bir, pazarları beni görmeye, günü birliğine görmeye gelirsiniz. Eh, bu, deniz yolculuğu fena olmasa da, otobüs yolculuğu can sıkar,

binaenaleyh bu oldukça ağır bir angaryadır. Piraye'yle gider konuşursunuz, onun buraya gelmesini, onun burada oturmasını temin edersiniz – temin etmek lafı da laf değil ya, yani bu hususta müessir olursunuz – eh, bu ötekinden ağır bir angarya. Münevver'i zorlarsınız bana hiç olmazsa iki mektup gönderir. Eh, bu ötekilerden beter galiba angaryalık bakımından. Yahut da ben İngiliz kralının küçük kızına mektup yazarım ve siz o mektubu... işi alaya dökmekten başka çare kalmadı galiba. Fakat işin vallahi alaya tahammülü yok hani."

Başka bir mektubundan :

"Ne yapalım, elliye merdiven dayamışken başımızdan hazin bir macerayı aşk geçti. Huyumuz kurusun, aşkı filanı pek ciddiye aldığımızdan ötürü, hapislik şartları da üstüne binince ve sevdiğimiz vefasız çıkıp bir yandan da, bizi şimdiye kadar sevdiğini sandığımız hatunun da pek öyle sevmemiş olduğunu keşfedince böğrümüzün iki yanından bıçaklanmışa döndük. Mamafi bu geçirdiğimiz buhrandan dolayı yüzüm kızarmıyor. Kulunuz, Allah sağlık verirse, yetmiş beşine basacak ve bastığı yıl, yine âşık olacak, hem de aksi şeytan, en olmaz şartlar içinde, en entipüften hatunlara âşık olurum, çünkü bir illetim var : âşık olduğum mahlukun boyunu bosunu, huyunu suyunu ille biraz da ben yaratacağım, evet, yetmiş beşinde yine âşık olacak, tabii yine atlatılacak ve yine aşk yüzünden yüreğim yarelidir diye feryad eyleyeceğim. (...)

"Şöyle bir müddet geçsin de bakalım yine âşık olmanın bir çaresini bulalım. Fakat bu sefer maymun gözünü açtı, âşık olduğumu benden başka kimse bilmeyecek, hatta âşık olduğum mahluk dahi. Hapisanede âşıklığın en pratik ve tehlikesizi, insanı Dral dedenin düdüğü gibi ortada bırakmayanı bu çeşidi olsa gerek." (21 Mayıs 1949)

Başka bir mektubundan :

"Nasıl bazı meslek hastalıkları varsa ve bazı bünyelerde kendini daha kuvvetle gösterirse, ve bu hastalıklara tutulanların –

hastalığa karşı mücadeleyi elden bırakmamakla beraber – bunu gizlemeleri, bu hastalığa tutulduk diye utanmaları saçma bir iş ise, benim tutulduğum hapisane hastalığı da o çeşit bir hastalık. Mesela bak, dışarda olsaydım, Piraye'yi değil, fakat Münevver'i çoktan unutmuştum, bir müddet sonra, mesela bir sene sonra filan, belki Piraye'yi de unuturdum, sızısı kalmakla beraber unuturdum, fakat burda Münevver'i de unutamıyorum, hele Piraye... Ve bunları yazmaktan utanmıyorum, çünkü hastalığın bir belirtisi, nezlede nasıl burun akarsa, bu hastalıkta da bunlar, öyle bir şey işte." (30 Mayıs 1949)

Başka bir mektubundan :

"Piraye'yi görürsen selam söyle, Mimi'yi görürsen ona da selam söyle." (4 Ağustos 1949)

Başka bir mektubundan :

"Piraye'ye resimleri filan götürmüşsündür. Pazardan sonra gideceğim, diyorsun, bana intibalarını olduğu gibi yaz, yalnız intibalarını değil, neler konuştuklarınızı da olduğu gibi. Sonra Mimi'yi görürsen ona da benden selam söyle, kendisine kızmaya ne hakkımız var? Ona karşı içimde en ufak bir iğbirar [güceniklik] yok. Beş on sene sonra çıkarsam, yasak etmenize rağmen gidip kendisini göreceğim. Piraye'ye gelince, ona karşı boynum eğik, yeryüzünde en çok saydığım ve sevdiğim insanlardan biri Piraye." (23 Ağustos 1949)

Başka bir mektubundan :

"Piraye'nin gözlerinden öper, Münevver Hanıma selam ederim. 'Öf, bu ne yüzsüz, arsız bunak!' deme, ben inatçı bir ihtiyarım." (22 Eylül 1949)

Başka bir mektubundan :

"Kardeşim, kuzum şu sendeki resimleri, benim karıya, Piraye'ye mutlaka ver, yolla ne yaparsan yap. Ona ait şeylerdir onlar Kendisine teslim et. Bu senden en büyük ricamdır. Yalvarırım

bunu hiçbir suretle ihmal etme. Çünkü bu beni çok üzüyor. Kadıncağıza bir iki resim yaptık bütün hayatımızda, ona verip vereceğimiz bu oldu. Bir kere daha rica ederim." (27 Aralık 1949)

Başka bir mektubundan :

"Benim şu tabloları hatuna mutlaka ver, Allah rızası için." (27 Ocak 1950)

Vâ-Nû'lara yazılmış mektuplardan yaptığımız bu alıntılar Nâzım'ın tutulduğunu söylediği "hapisane hastalığı"nın en ağır günlerini yaşarkenki ruh halini yansıtıyor.

1949 Nisanı başlarıyla 1950 Şubatı sonları arasındaki bu dönem yalnızlık duygusunun doruğa çıktığı bir dönemdi.

Oysa 1949 Haziranında Ahmet Emin Yalman Bursa'ya gelmiş, "Vatan"da önce, 19 Ağustosta, onun "Fikret ve Nâzım Hikmet" başlıklı yazısı, arkasından, 1 Eylülde, Selami Helvacıoğlu'nun "Kanunsuz Suç, Suçsuz Ceza" başlıklı yazısı yayımlanmış; gene eylül ayı içinde Paris'te Nâzım Hikmet'i Kurtarma ve Yapıtlarını Yayma Komitesi kurulmuş; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'na, 6 Kasımda, bu komitenin başkanı Tristan Tzara bir mektup göndermiş, 7 Kasımda, on altı ülkeden üç milyonu aşkın öğrencinin örgütü olan Uluslararası Öğrenci Birliği bir telgraf çekmiş; 11 Kasım 1949 ile 2 Şubat 1950 arasında ise "Vatan" gazetesinde Avukat Mehmet Ali Sebük'ün bilimsel incelemesi, Nâzım Hikmet'in suçsuzluğunu dosta düşmana kabul ettiren on yazısı birbirini izlemişti.

Dışarda adı "bir bayrak gibi" dalgalanıyor, ama içerde o korkunç bir yalnızlık çekiyordu.

Nasıl geçerdi bu hapisane hastalığı?

Bir kadına âşık olacak, onunla mektuplaşacak, onun gelmesini bekleyecek, onu düşünecek, ona şiirler yazacak, resimler yapacak, tahtadan bir şeyler oyacaktı. Kim olduğu önemli değildi, Piraye'nin yeri gerçi biraz başkaydı, ama Münevver de olabilirdi, ya da "yüzünü bile görmediği" başka bir kadın da olabilirdi, "en entipüften hatunlar"dan biri de olabilirdi, çünkü âşık olduğu

"mahlukun boyunu bosunu, huyunu suyunu ille biraz da" o yaratacaktı, "evet, yetmiş beşinde yine âşık olacak, tabii yine atlatılacak ve yine aşk yüzünden yüreğim yarelidir diye feryad" eyleyecekti...

Buydu mektuplarında söylediklerinin özeti. Tam bir umutsuzluk içindeydi. Gene de Piraye için yaptığı resimleri, tabloları ona götürüp vermeleri için, 27 Aralık 1949'da, Vâ-Nû'lara nerdeyse yalvarıyordu :

"Kardeşim, kuzum şu sendeki resimleri, benim karıya, Piraye'ye mutlaka ver. (...) Bu senden en büyük ricamdır. Yalvarırım bunu hiçbir suretle ihmal etme. Çünkü bu beni çok üzüyor. (...) Bir kere daha rica ederim."

Ertesi ay, 27 Ocak 1950'de, gene :

"Benim şu tabloları hatuna mutlaka ver, Allah rızası için."

Tam bir umutsuzluk içinde olsa da, demek ki kafasının bir köşesinde gene de küçücük bir umut vardı. Birtakım resimler, tablolar yapmış, onları Piraye'ye verilmek üzere Vâ-Nû'larla İstanbul'a göndermişti. Bu onun, şiirlerine de geçirdiği, sevdasını gösterme yollarından biriydi.

> Ne güzel şey hatırlamak seni.
> Sana tahtadan bir şeyler oymalıyım yine :
> bir çekmece
> bir yüzük,
> ve üç metre kadar ince ipekli dokumalıyım.

Yaptığı tabloların Piraye'ye verilmesinden bir şeyler bekliyor, herhalde bunun onu etkileyeceğini, duygulandıracağını umuyordu. Ama bu isteği, bütün yalvarmalarına karşın, Vâ-Nû'larca yerine getirilmedi.

27 Ocak 1950'de yazdığı "Allah rızası için"li mektuptan bir hafta kadar sonra, şubatın başında, yukarda anlattığımız gibi, Piraye ile Nâzım büsbütün kopmuşlar, ayın sonuna doğru ise Mü-

nevver Berk yeniden Bursa'ya gelmiş, böylece tabloların verilmesine de gerek kalmamıştı.

Birinden biri gelsin de, hangisi olursa olsun diyecek kadar bunalmış durumdaki Nâzım'ın havası bu olay üstüne birdenbire değişiverdi.

20 Şubat 1950 tarihli mektubunda Vâ-Nû'ları Bursa'ya çağırırken mutluluğunu şöyle yansıtıyordu :

"Sana gelmek için havaların düzelmesini bekliyoruz, diyorsun. (...) İnsaf yahu, havalar bundan fazla düzelebilir mi? On gündür ortalık bahar be. (...) Her ne hal ise elbet bir gün geleceksiniz, ben beklemesini bilen insanım – bütün telaşım ve sabırsızlığım sadece satıhtadır – bütün hayatım şahittir ki ben, sabretmesini, beklemesini, ümitle beklemesini bilen adamım. (...) Elbette bir gün geleceksiniz, buna ne kadar eminim tasavvur edemezsin. Bak, bir gün nasıl olsa – bütün öfkelerime, vicdan azaplarıma, telaşlarıma rağmen – bir gün nasıl olsa bir başkasının da geleceğini biliyordum, nitekim geldi. Merak mı ettin gelen kim diye? Münevver, dayımın kızı geldi. Şaştın mı? Ben hiç şaşmadım ve sanki hiç gitmemişmiş gibi oturup konuştum, yüzünü seyrettim, içim açıldı, sesini dinledim, ferahladım. Ben bütün münasebetsizliklerime ve hatta bazan irade zaafıymış gibi görünen hallerime rağmen, el attığım şeyi bir daha bırakmam, daha doğrusu onu ben istersem gider, istemezsem gidemez. Amma da böbürleniyorsun, kendini övüp duruyorsun diyeceksin. De. Kendimi nasıl yere batırmaktan, bunu alenen, herkesin gözü önünde yapmaktan çekinmezsem ve zaaflarımı gizlemeyi bir çeşit namussuzluk, dolandırıcılık sayarsam, müspet taraflarımı da alenen söylemekten çekinmem. İnsanım ve insana has hiçbir şey yabancı değildir bana.

"Hülasa Münevver geldi."

Gene aynı mektupta artık Piraye'yle bir araya gelmeyi düşünmediğini de şöyle anlatıyordu :

"Çıkarsam, senin ve Vâlâ'nın tavsiye etmiş olduğunuz gibi yapacağım. Bunu ben de düşündüm. Yani hiç olmazsa bir altı ay

inzivaya, tam bir inzivaya çekileceğim, kendimi tamir ettireceğim. Aklı başında doktorlara muayene olacağım. Fakat Çamlıca'da değil. Çünkü Piraye'yle, oğlumun mübarek annesiyle, dünyanın en mükemmel insanıyla tekrar karı koca olmamız imkânsız. Elbet barınacak bir yer bulurum. İşte bu bahis de böyle."

Nâzım Hikmet'i yoğun bireysel sorunlar altında ezen şubat ayı, başlangıçta tam bir yalnızlığın acılarıyla doluyken, sonuna doğru özlenen kadınlardan birinin geri gelmesiyle mutlu bir havaya bürünmüştü.

Aslında bireysel sorunları söz konusu olmasa, 1950 Şubatının başında da onu çok mutlu edecek bir olay yaşanmıştı.

Birleşmiş Milletler Örgütü'nün danışma organlarından olan Uluslararası Demokrat Hukukçular Derneği, 6 Şubat 1950'de, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Şükrü Saraçoğlu'na, Milli Savunma Bakanı Hüsnü Çakır'a, Adalet Bakanı Fuat Sirmen'e, Nâzım Hikmet'in serbest bırakılması dileğiyle bir mektup göndermiş, bu mektubun kopyalarını da basınımıza postalamıştı. Aynı başvuruyu Birleşmiş Milletler Örgütü'ne, UNESCO'ya, İnsan Hakları Derneği'ne, kendilerine bağlı ulusal Demokrat Hukukçular derneklerine, Yazarlar Ulusal Komitesi'ne de yaptıklarını bildiriyorlardı.

Mektup şöyleydi :

"Ekselans,

"Zamanımızın en büyük şairlerinden biri olan Nâzım Hikmet yaklaşık 12 yıldan beri hapistedir.

"29 Mart 1938 tarihinde Türk Harp Okulu Komutanlığı Mahkemesi'nce 15 yıl ağır hapse ve birkaç ay sonra 29 Ağustos tarihinde Donanma Komutanlığı Mahkemesi'nce de 20 yıl ağır hapse ve medeni haklardan mahrumiyete mahkûm edilmiştir. Bu iki mahkûmiyet kısmen birleştirilerek 28 yıl 4 ay hapse indirilmiştir.

"Uluslararası Demokrat Hukukçular Derneği bu mahkûmiyetlerin nedenlerini ve ne gibi koşullar içinde hükme bağlandığını öğrenmiş bulunuyor.

"Nâzım Hikmet, eserlerinin demokratik niteliği nedeniyle memleketin ceza mahkemeleri huzuruna birkaç defa : 1925 Ağustos, 1928 Aralık, 1931 Mayıs, 1933 Temmuz-Ağustos, 1936 Aralık aylarında çıkarılmıştı. Her defasında aleyhindeki suçlamaların cezasızlığı dolayısıyla serbest bırakılmış veya beraat etmişti.

"1938'de, Ordu ve Donanma subaylarının dolaplarında eserleri bulunduğu için 'askerlerle ilişki kurmak' suçuyla yeniden tevkif edildi. Bu olay ise, yürürlükte bulunan yasalara göre cezayı gerektirmemektedir.

"Bununla beraber Nâzım Hikmet 28 yıl 4 ay ağır hapse mahkûm edildi. Mahkûmiyetinden önceki Türk Askeri Ceza Yasası (Madde : 94 ve 148) değiştirildi. Bu maksatla çıkarılan 3719 sayılı yasa, gerekçesinde Türk yasalarındaki bir boşluğu doldurma amacı güttüğü itiraf edilmekle, bu keyfiyet, Nâzım Hikmet'e isnat olunan fiil ve hareketin benzerlerine yöneltilmiş bulunuyordu.

"Yeni metinler esasen en çoğu bir ve beş yıl olan hapis cezasını ihtiva ediyordu.

"Bu nedenle, Vatan gazetesi 1 Eylül 1949 tarihinde 'Kanunsuz Suç, Suçsuz Ceza' başlığı altında, Nâzım Hikmet'in mahkûmiyeti hakkında bir makale yayımladı. Makalenin yazarı bugün emekliye ayrılmış bulunan Askeri Mahkeme yargıçlarından Selami Helvacıoğlu olup memleketin kamuoyu huzurunda vicdanını rahatlatmak gereğini duymuştur.

"Makalenin sonunda şunları yazıyor :

"'Yukarda kaydedildiği üzere, yapılan isnad doğru bile olsa işlendiği zamanda suç sayılmamış bir fiil ve hareketten ötürü Nâzım Hikmet'e hiçbir ceza tayinine mahal yoktu. İşlendikten sonra tedvin edilen kanunda tayin edilen ceza ise, hükmolunan cezaya nisbetle çok hafiftir.'

"Vatan gazetesi tarafından bu konuda 12 Eylül ve 16 Eylül tarihlerinde başka makaleler de yayımlandı. Bunlarla şairi avukatı İrfan Emin'in savunmasından yoksun bırakmaktan başka bir amacı olmayan öteki 'durum gereği' yasaların çıkarıldığı açıklanmıştır. Bu, Baro Teşkilatı Kanunu'nun 112. maddesi olup metni şudur :

"'Komünistlerin davalarını ısrar ile müdafaa ettiği tebeyyün eden bir avukat Baro'dan çıkarılabilir.'

"Buna rağmen Avukat İrfan Emin bu ürkütme teşebbüsü karşısında eğilmeyince, müvekkilini savunma iznini alamadı. Nâzım Hikmet, gizli celsede, ikinci defasında bir Harp Gemisi üzerinde ve savunulmadan mahkûm edildi.

"Hakkın açık ve kaba bir şekilde ihlalini hiçbir dürüst vicdan kabul edemez.

"Bugün durumdan artık haberli olan dünya kamuoyu, zamanımızın en büyük yazarlarından ve en seçkin düşünürlerinden biri olan bu insanın çektiği ceza ve cefa ile ilgilenmektedir.

"Onun hayatı tehlikededir. 12 yıl ağır hapisten sonra Bursa Cezaevi'nde zindana atılmış ve toplumdan uzaklaştırılmış, hapisten harap olan sağlığının zorunlu kıldığı bakımdan yoksun bırakılmıştır. Çok tehlikeli angine de poitrine krizlerinden acı çekmektedir.

"Derneğimiz, Nâzım Hikmet'in serbest bırakılması için, haklı davasını ele almaya karar vermiştir. Halen yürürlükte bulunan Türk yasaları gereğince Nâzım Hikmet'in serbest bırakılmasını istiyoruz. Bu arada Türk Ceza Yasası'nın 2. maddesi şöyle der :

"'İşlediği zaman yürürlükte olan yasanın suç saymadığı bir hareketten dolayı kimse cezalandırılmaz. Kimse işlediği zamandan sonra çıkarılan yasalarla suç mahiyetinde telakki edilen hatalarından dolayı mahkûm edilmez. Eğer böyle cezalar hükmedilmişse bunların infazı ve kanuni tatbikatı kendiliğinden sakıt olur.'

"Bu metne göre, Nâzım Hikmet'in hapiste tutulması da aleyhine hükmolunan mahkûmiyetler kadar yasalara aykırıdır.

"Bundan dolayı, derhal serbest bırakılmasını sizden istemekle onur duyarız.

"En yüksek saygılarımızın güvenini lütfen kabul buyurunuz, Ekselans."

Mektubun altında iki imza vardı. Biri : *D. N. Pritt*, Başkan, Kralın Danışmanı, İngiliz Parlamentosu üyesi. Öbürü : *Joe Nordmann*, Genel Sekreter, Paris Barosu avukatlarından.

Bu arada Mehmet Ali Sebük de, 29 Ocak 1950'de, özel af isteğiyle Büyük Millet Meclisi'ne başvurmuştu.

Nâzım'ın açlık grevi yapmaya hazırlandığını gören vasisi Avukat İrfan Emin ise, 9 Şubat 1950'de, Ankara'ya gidip Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir mektup sunarak, "müvekkilinin artık hapisane hayatına tahammül edemediğini ve birkaç güne kadar açlık grevine başlayacağını" bildirdi. Düşünceleri yüzünden haksız yere mahkûm edildiği artık bütün dünyaca bilinen büyük bir şairin cezaevinde açlık grevinden ölmesi memleket için hiç de iyi bir reklam olmazdı.

Cumhurbaşkanı ondan durumu Adalet Bakanı Fuat Sirmen'e anlatmasını istedi.

Adalet Bakanı her şeyi bildiğini, dosyayı Milli Savunma Bakanlığı'ndan getirterek inceletmeye başladığını belirterek İrfan Emin'e şöyle dedi :

"Nâzım Hikmet'e selam söyleyin, kısa bir zamanda işi halledeceğiz, müsterih olsun!"

Gerçekten de, 3 Mart 1950'de, Adalet Bakanlığı'nca hazırlanan genel bir af tasarısı, tasarıdan yararlanarak serbest kalacak siyasal mahkûmların listesiyle birlikte, Büyük Millet Meclisi'ne sunuldu. Listede Nâzım Hikmet de yer alıyordu. Ne var ki bazı milletvekilleri komünistleri de içeren bir affa kesinlikle karşıydılar. Dışardan gönderilen mektupları da iç işlerimize karışma olarak olumsuz değerlendiriyorlardı.

Gazetelerde de tasarıya karşı yazılar çıkmaya başlamıştı.

Örnekse 10 Mart 1950 tarihli "Son Saat"te Zeria Karadeniz, "Kömünistleri affedip, Türk vatandaşlarını hapiste bırakmak, yalnız Kominform'u sevindirmek olur kanaatindeyiz," diyordu.

Yani Zeria Karadeniz'e göre, komünistler, bu arada Nâzım Hikmet Türk vatandaşı değildiler.

Ali Haydar Yeşilyurt ise, pazar gazetesi "Amber"de olayı Moskof savaşlarına bağlayarak, "Nâzım Hikmet'i affettiğimiz gün, Moskof savaşlarında can veren ecdadımızın ruhları, bizlere lanetler savuracaktır..." diyordu.

Bu olumsuz hava içinde, Adalet Bakanlığı'nın hazırladığı af tasarısı Meclis'te görüşülüp kabul edilmeyerek Adalet Komisyonu'na geri gönderilince, uzun süredir af beklemekte olan cezaevlerinde korkunç bir umutsuzluk rüzgârı esti.

Nâzım bu kez affı tam anlamıyla kendini kaptırarak beklemişti. 18 Mart 1950 Cumartesi günü Müzehher Vâ-Nû'ya yazdığı mektup şöyle başlıyordu :

"Müzehher, kızım, evladım,

"Bugün Cumartesi, 1950 mübarek yılının, Martının, aynı derecede mübarek 18'inci Cumartesi günü. Anlaşılan önümüzdeki Pazartesi, bilemedin Salı, bilemedin Çarşamba günü dananın kuyruğu, inceldiği yerden kopacak, sakalımız ak mı kara mı önümüze düşecek. Ben ne fazla bedbinim, sakalın rengi hakkında, ne de fazla nikbin. Mamafih çıkacağımı düşünüp ona göre hareket edelim. Dinleyin beni : Her gece saat onda – gazetelerde, radyo programlarında yazılı olsun, olmasın – her Allahın gecesi tam saat onda, Ankara Radyosu Meclis Saati diye bir yayın yapıyor. Bu yayında o gün Meclis'te yapılan görüşmeleri, kabul edilen kanunları okuyor. Siz bu mektubu alır almaz, geceleri tam saat onda Ankara Radyosu'nu açıp bu Meclis Saati yayınlarını lütfen takip buyurun. Kanunun kabul edildiğini bu suretle, kabulünden dört saat sonra öğrenmiş olursunuz. Kanunun kabul edildiğini öğrenince de, ertesi günü en kestirme vasıtayla, yani sizi buraya en tez getirebilecek vasıtayla – artık gününe göre ve vapur tarifelerine göre o günün – Yalova'dan mı olur, Mudanya'dan mı olur, buraya hareket edin ve doğruca hapisaneye şeref verin. Siz gelene kadar da bizim formaliteler ikmal olunur. Yahut, bir gün geç kalır, o zaman da Bursa'da bir gece kalırsınız ve ertesi sabah hep birlikte İstanbul'uma doğru yola çıkarız. Yok, eğer formaliteler kanunun kabulünün ertesi günü ikmal edilirse, o gece yola çıkarız. İşte böyle efendim. Her ikinizi de hasretle kucaklarım."

Nâzım, her zaman yaptığı gibi, ne fazla umutlu, ne de fazla umutsuz olduğunu söylese de, aslında bu kez bayağı umutlan-

mış, cezaevinden nasıl çıkıp İstanbul'a nasıl geleceğini en ince ayrıntılarıyla düşünmüştü. Başlangıcını okuduğumuz mektubun sonu da şöyleydi :

"Ben ihtiyaten yine telgraf çekerim size. Fakat siz kanunun – beni de içine alarak – kabulünü radyodan öğrenir öğrenmez, hemen yola çıkın."

Af tasarısının Genel Kurul'da kabul edilmeyerek Adalet Komisyonu'na geri gönderilmesi, arkasından da Meclis'in tatile girmesi, Nâzım Hikmet'te büyük bir düş kırıklığı yarattı. On iki yıldır haksız yere cezaevinde yatırıldığını artık herkes biliyor, ama hemen çözümlenmesi gereken bir durumu bugün yarın diye savsaklıyorlardı.

29 Mart 1950 tarihinde vasisi Avukat İrfan Emin'e şu kısacık mektubu gönderdi :

"Canım, sevgili üstadım,

"Hakkın, hakikatın tecellisi için açlık grevine yatıyorum. Üzülme, sinirlenme, hak ve hakikat uğrunda, bir kanunsuzluğun tamiri uğrunda gerektiği zaman ölümü göze alabilmek güzel şeydir."

Haberi gazetelerden öğrenip telaşlanacaklarını düşündüğü ev halkına, 30 Mart 1950'de, yazdığı açıklama ise şöyleydi :

"Piraye, Mehmet, İzgen, Suzan, Yavrularım,

"Başka türlü hareket etmek kabil olmadığı için bu kararı verdim. Sizden yalnız bir şeye kayıtsız şartsız inanmanızı istiyorum : bu kararım, herhangi bir yeis, bir yılgınlık, bir korkaklık, bir sabırsızlık neticesi değildir. Sabırlı, şuurlu, ümitliyim. Fakat hakkın ve hakikatın ortaya çıkması için meydana hayatımı atmaktan başka imkânım kalmadığına kaniim. Bundan dolayı bu son imkânımı şuurla, ümitle kullanıyorum. Hakkın ve hakikatın tecellisi uğrunda ölürsem de bu sizin babanıza layık bir ölüm olacaktır.

"Hepinizi hasretle kucaklarım.

Babanız, Piraye'nin, Mehmet'in, İzgen'in, Suzan'ın sabırlı, şuurlu, cesur ve ümitli babası"

Avukat İrfan Emin mektubu alır almaz Bursa'ya giderek Nâzım'ı kararından vazgeçirmeye çalıştı, ama başaramadı. Şair aldığı kararın kesinlikle bir yılgınlık sonucu olmadığını, açlık grevinin intihar anlamına gelmediğini, "saçlarının her teliyle" yaşama bağlı olduğunu, hakkını aramak için bilinçli olarak bir savaşa atıldığını söylüyordu.

Avukat Mehmet Ali Sebük ise, Nâzım'ın kararlılığını görünce, Ankara'ya devlet, hükümet, parti yöneticileriyle konuşmaya gideceğini, açlık grevine hiç değilse 8 Nisan 1950'den sonra başlamasını önerdi.

Bu arada haber gazetelere de yansımış, gene birbirinden acıklı, acındırıcı sözler edilmeye başlanmıştı. Gazeteleri okudukça çileden çıkan Nâzım, 30 Mart 1950'de, Vâ-Nû'lara şu mektubu gönderdi :

"Müzehher ve Vâlâ,

"Merhaba çocuklar. Yahu bu ne inç kepazeliktir? Güleyim mi, öfkeleneyim mi, oturup ya sabur mu çekeyim, şaşırıp kaldım. Gazeteleri okumuşsunuzdur. Şu gazeteci – bizim gazeteci milleti – sen de dahil galiba Vâlâ'cığım ve hatta galiba sen de Müzehher – şu bizim gazeteci milleti, ne diyeyim, haydi şöyle diyeyim, bir acayip millet. Ne olmuş, ben büyük bir yeis içindeymişim de, manen çökmüşüm de – bak, bunu benim avukat da söylemiş, eh, ne de olsa gazetecilik ona da bulaşmış sayılır – ne halt edeceğimi bilmez bir hale düşmüşüm de, yok yataklarımı denk etmişim de, yok karım hapisane kapısında iki gözü iki çeşme beni çıkacağım diye bekliyormuş da, falan da, fişmekân da, işte bu yüzden bu işe karar vermişim de. Yahu insaf edin bre, burda sizi ben teselli etmedim mi, yahu ben paçavra mıyım bre? Dert anlatmak kabil değil mi kimseye? Bu işi yapacaksam, bu işi yapıyorsam, yeis neticesi, yılgınlık, çöküntü neticesi değil, hakkımın, adaletin, hakikatın ortaya çıkması için, yapılacak başka şey kalmadığı için, kanun yollarının açılmasına, gerekli makamları harekete geçirmeye yardımı olsun diye yapıyorum. Çok şükür aklım başımda. Ne yaptığımı bilen bir adamım. Fakat dedim ya, bu

derdimizi anlaşılan benim avukata bile anlatamamışız. Adaletin, hakkın, hakikatın tecellisi için bir Türk vatandaşının icabında hayatını ortaya atacağı, atabileceği, bu uğurda ölebileceği neden kabul edilmiyor, anlamadım gitti. Yahu bu Türk milleti hak ve hakikat uğrunda ölmesini bilen nice nice insan yetiştirmiş ve yetiştirecek. Her ne hal ise. Bakalım ayın sekizine kadar İstanbul'a gelebilecek miyim? Gelemezsek artık burda başlanacak işe demektir. Eh, bendeniz göbeciğimi, yağlarımı eritmeye başladıktan sonra da, beni yollarda süründürmezler sanıyorum. Sabah ola hayrola. Siz sakın öyle üzüleyim filan demeyin. Hak yerini bulur da çıkarsam, önümüzde yaşanacak güzel günler var. Yok emri hak işbu açlık greviyle tecelli ederse, o kadar güzel hatıralarımız var ki, siz onları anarsınız, yine berabermişiz gibi olursunuz. Güzel günler göreceğiz çocuklar, güneşli günler göreceğiz. Yalnız ne yalan söyleyeyim, eğer ayın sekizinden önce İstanbul'a gelemezsem, ki gelebileceğimi sanmıyorum, ayın onunda, on birinde filan siz buraya gelin de bir çift lakırdı edelim. Haydi hoşça kalın. İkinizi de hasretle kucaklarım."

Bu arada Nâzım Hikmet'in açlık grevi yapmaya karar verdiğini gazetelerde okuyan aydınlar, sağlık durumunun bozukluğunu da bildikleri için, büyük bir telaşa kapılmış, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye, Başbakan Şemsettin Günaltay'a sunulmak üzere dilekçeler yazarak İstanbul'da, Ankara'da çeşitli kanallardan imza toplamaya başlamışlardı.

Ahmet Emin Yalman da, 31 Mart 1950 tarihli "Vatan"da, Başbakan Şemsettin Günaltay'a bir açık mektup yayımladı :

"Sayın Başbakan,

"Bu neslin yetiştirdiği en değerli kalem sahiplerinden, Türk dilini en iyi terennüm eden ediplerimizden Nâzım Hikmet, kanunlarımızın ve milletimizce kabul ve imza edilen İnsan Hakları Beyannamesi'nin metnine ve ruhuna aykırı olduğu bütün hukuk âlimlerince tasdik edilen bir itham yüzünden on üç yıldır zindanlarda yatıyor. Siyasi suçlar hakkında hükümetçe hazırlanan ve

Nâzım Hikmet'in serbestisini temin eden af layihası, Adalet Komisyonu ve Meclis'çe prensip itibariyle kabul edildiği halde bununla alakası olmayan adi suçların affa dahil edilmesi ve hududun genişletilmesi dolayısiyle layiha Encümen'e iade edilmiştir. Bu halin on üç yıldan sonra zindandan kurtulmayı bir gün ve saat meselesi sayan bir insan için ne kadar ağır bir işkence olduğunu rakik ve müşfik kalbiniz elbette takdir eder.

"On üç yıldır kanunlarımızın ölçüleriyle tamamiyle haksız olarak zindanlarda kalan Nâzım Hikmet, karaciğerinden ve kalbinden rahatsızdır. Hele son hadiseden sonra sinirlerinin, bu yükü daha fazla taşıyamaz bir hale geldiği, açlık grevi kararı vermesiyle sabittir.

"Mevcut maluliyet [sakatlık], Anayasa'mızın 42. maddesini harekete geçirecek mahiyettedir. Anayasa, hükümetin inhası [önerisi] üzerine muayyen bir vatandaşın cezasını kaldırmak hakkını Devlet Reisimize vermiştir.

"İnsanlık huzurunda memleketimiz hesabına lüzumsuz tatsızlıklar yaratacak ve kendi umumi efkârımızı müteessir edecek bir vaziyeti önlemek için bu yol açık olduğu gibi, Milli Müdafaa Vekili de, Nâzım Hikmet'in avukatı tarafından zaten yapılmış olan karar tashihi teklifinin askeri adalet makamlarımız tarafından süratle muameleye konulmasına amil olabilir. Zaten Nâzım Hikmet de aftan çok evvel muhakemesinin iadesini ve hakkaniyetin tecellisini [hak ve adaletin belirmesini] istiyor.

"Bundan başka Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 399. maddesi mucibince ceza infazının durdurulması hakkında Adalet Bakanlığı nezdinde hükümetin harekete geçmesi gibi bir yol da mevcuttur.

"Bu üç yoldan birinin tatbikiyle on üç senedir haksız surette hapishanelerde yatan malul [sakat] bir kalem ve fikir sahibinin, son af kararının beklenmez bir şekilde taliki [ertelenmesi] yüzünden maruz kaldığı manevi işkenceye nihayet verilmesini ve hayatının korunmasını, hakkaniyet namına ve memleketin şerefi ve adliyemizin itibarı hesabına sizden diler ve derin saygılarımı bu vesile ile de teyid ederim."

Ankaralı avukatların, 4 Nisan 1950'de, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdıkları, ilgisi dolayısıyla Başbakan Şemsettin Günaltay'a da sundukları dilekçe şöyleydi :

"Şair Nâzım Hikmet'in 8 Nisan 1950 tarihinde açlık grevi yapmaya karar verdiğini büyük bir üzüntü ile gazetelerde okuduk. Sanat şöhreti memleket sınırlarını aşan ve 12 yıldan beri Bursa Cezaevi'nde yatan bu değerli sanatkârın bir hatayı adliye kurban olduğu ve halen şifa bulmaz bir hastalıkla malul [sakat] bulunduğu şayidir [söylenmektedir]. Anayasa'nın zatı devletlerine tanıdığı yetkiye istinaden mumaileyhin [adı geçenin] cezasını bağışlamanızı derin saygılarımızla dileriz."

Dilekçenin altındaki imzalar : Ferruh Ağan, N. Alaçam, Şerafettin Aydınlık, İsmail Hakkı Balamir, Saffet Nezihi Bölükbaşı, Meliha Dumlu, Sevinç Düşünsel, Bülent Nuri Esen, Hamit Şevket İnce, İsmail Hakkı Karafakılı, Şeref Mengü, Muvaffak Özenç, Oktay Rifat, Asım Ruacan, Nejat Sarı, Nejat Sav, Vasfi Raşit Seviğ, Muvaffak Üçer.

İstanbul'daki aydınların yazıp yüzden fazla imzayla Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye sundukları dilekçe de şöyleydi :

"Türk şairi Nâzım Hikmet'in, af teklifinin Meclis'ten geçmemesi üzerine, açlık grevi yapmaya karar vermesi, memleket aydınlarını heyecan ve üzüntüye düşürmüştür. Nâzım Hikmet'in bir adli hataya kurban olduğu kanaati, memleket içinde ve dışında yayılmış bulunmaktadır. Bu hadiseyi Türkiye'nin şerefini lekelemek için bilerek bir tahrik vesilesi olarak kullananlar bulunsa bile, onu sadece insani ve hukuki bakımdan ele alanlar ve sevdikleri demokrasi Türkiye'sini açık bir adaletsizliği devam ettirir görünmek şaibesinden [kusurundan] kurtarmak isteyen iyi niyetli sanat ve fikir adamları, içerde ve dışarda büyük bir yekûn tutmaktadır. Memlekette komünist hareketini doğrudan doğruya sevk ve idare ettikleri için tutulan ve yargılanan teşkilatçı şefler dahi azami dört yıl hapse mahkûm edilmiş oldukları halde, şair ve sanatkâr Nâzım Hikmet 12 yıldan beri hapiste yatıyor. Bu uzun ıstıraba ve onun etrafındaki türlü türlü yankılara nihayet

vermek için Devlet Reisi olarak elinizdeki bütün yetkileri kullanmanızı sizden rica ederiz."

Dilekçenin altındaki imzalar arasında çok ünlü kişiler vardı : Adnan Adıvar, Nadir Nadi, Selim Ragıp Emeç, Kâzım Şinasi Dersan, Mustafa Şekip Tunç, Ahmet Emin Yalman, Rezzan Yalman, Behçet Kemal Çağlar, Falih Rıfkı Atay gibi...

Komünizmle uzaktan yakından ilgisi bulunmayan aydınların, olayı bir adli hata, bir hukuksuzluk olarak değerlendirip kendi çevrelerinde topladıkları imzalarla böyle dilekçeler yazdıkları görülünce, Nâzım Hikmet'in avukatları, aile çevresi, arkadaşları, Celile Hanıma, kadınların yürüteceği daha geniş bir imza kampanyası yapmayı önerdiler.

Münevver Berk ile Sare Teyzenin kızı Ayşe Baştımar, ilk olarak İstanbul bağımsız milletvekili Dr. Adnan Adıvar ile ünlü romancı Ord. Prof. Halide Edip Adıvar'ın imzaladıkları bir dilekçeyle, ulaşabildikleri bütün aydınları dolaşmaya başladılar :

"Cumhurbaşkanlığı yüce katına,

"Son devir edebiyatımızın dünyaca tanınmış şairlerinden Nâzım Hikmet'in 12 seneden beri devam eden ve son zamanlarda yapılan açıklamalarla haksız olduğu sabit olan mahkûmiyeti ve bilhassa bu mahkûmiyetin hariçte, memleketimiz aleyhinde propagandalara vesile teşkil eylemesi Türk aydınlarını müteessir etmektedir. Bundan başka büyük Türk şairinin, af kanununun gayri muayyen [belirsiz] bir müddetle geri bırakılmasından müteessir olarak, 8 Nisan tarihinden itibaren hayatına son vermek maksadı ile açlık grevine başlayacağını ilan etmesi, biz Türk aydınları için derin bir elem kaynağı olmuştur.

"Bu haksızlığın bir an evvel tamiri, gerek insan olmak ve gerekse dünyada daima şerefini muhafaza etmiş bir milletin fertleri bulunmak suretiyle her Türkü sevindirecektir.

"Biz aşağıda imzaları bulunan Türk aydınları, Şair Nâzım Hikmet'in bir an evvel serbest bırakılmasını sizden ve Yüksek Meclis'in asil vicdanından bekliyoruz. Bu hareketimizle bütün Türk aydınlarının arzu ve temennilerine tercüman olduğumuza eminiz."

Bu dilekçeyi imzalayanlar arasında milletvekilleri, profesörler, Güzel Sanatlar Akademisi öğretim üyeleri, avukatlar, gazeteciler, yazarlar, sanatçılar vardı. Suçsuz bir insanın düşünceleri yüzünden cezaevine atılıp on üç yıl özgürlüğünden edilmesine, kısaca bir hukuksuzluğa karşı çıkan bu aydınların adları, sonradan, sağcı yayınlarda, sanki komünizme kucak açmış, aymazlık içinde kişiler gibi, liste halinde yayımlanarak "teşhir" edildi.

Aslında Nâzım Hikmet'in kurtarılması için imza verenlerin sayısı bu kadar az değildi. Aynı dilekçe çoğaltılarak üniversitelerin çeşitli bölümlerindeki öğrencilerden de çok sayıda imza toplanmıştı.

İstanbul'da, Ankara'da, dilekçeye imza atan aydınları meslekleriine göre sıralayalım :

Milletvekilleri : Falih Rıfkı Atay, Selim Ragıp Emeç, Mekki Sait Esen, Mümtaz Faik Fenik, Hamit Şevket İnce.

Hukuk profesörleri : Ali Fuat Başgil, Bülent Nuri Esen, Samim Gönensay, İsmail Hakkı Karafakılı, Sıddık Sami Onar, Vasfi Raşit Seviğ.

Avukatlar : M. A. Afacan, Ferruh Ağan, Recai Atabek, Mehmet Ali Aybar, Şerafettin Aydınlık, İsmail Hakkı Balamir, Orhan Barlas, Muhtar Boyer, Saffet Nezihi Bölükbaşı, Meliha Dumlu, Sevinç Düşünsel, Mehmet Münir Eğriboz, Hakkı Elbeyli, İsmail İsa, Şeref Mengü, Muvaffak Özenç, Asım Ruacan, Nejat Sav, Sabri Savcı, Ali Galip Taş, Muvaffak Üçer.

Profesörler, öğretim üyeleri : Adnan Adıvar, Halide Edip Adıvar, Beğlan Birand, Behice Boran, Halet Çambel, Besim Darkot, Vehbi Eralp, Şükrü Ertan, İsmail Hikmet Ertaylan, Sabahattin Eyuboğlu, Macit Gökberk, Mukbil Gökdoğan, Abdülbaki Gölpınarlı, Mazhar Şevket İpşiroğlu, Behçet Kamay, Mehmet Karasan, Nurettin Şazi Kösemihal, Said Kuran, Berna Moran, Hamit Ongunsu, İrfan Şahinbaş, Mustafa Şekip Tunç, Mîna Urgan, Mazhar Osman Uzman, Hilmi Ziya Ülken.

Güzel Sanatlar Akademisi Öğretim Üyeleri : Vedat Ar, Cevat Dereli, Bedri Rahmi Eyuboğlu, Ziya Keseroğlu, Zeki Kocamemi, Zühtü Müridoğlu, Nejat Sirel, Nusret Suman, Cemal Tollu.

Şairler : Melih Cevdet Anday, Orhan Veli Kanık, Ercümend Behzad Lav, Neyzen Tevfik, Oktay Rifat, Ahmet Hamdi Tanpınar, Cahit Sıtkı Tarancı.

Yazarlar : Nezihe Araz, Nurullah Ataç, Lütfi Ay, Adnan Cemgil, Avni İnsel, Peride Celal, Refik Halit Karay, Yaşar Nabi Nayır.

Müzikçiler : Ferit Alnar, Mithat Fenmen, Fahire Fersan, Refik Fersan, Ekrem Reşit Rey, Adnan Saygun, Mesut Cemil Tel.

Ressamlar : Haşmet Akal, İhsan Aydın, Ferruh Başağa, İbrahim Çallı, İlhami Demirel, Faris Erkman, Nuri İyem, Fuat İzer, Fethi Karakaş, Kemal Sönmezler, Saip Tuna.

Desinatör : Reşat Sevinçsoy.

Dekoratörler : Yusuf Ergüler, Tarık Leventoğlu.

Karikatürcü : Bedri Koraman.

Tiyatro Oyuncuları : Hamit Akınlı, Arslan Altın, İ. Galip Arcan, Muazzez Arçay, Muzaffer Aslan, Atıf Avcı, Sami Ayanoğlu, Necdet Mahfi Ayral, Celal Balkır, Ümit Cengâver, İbrahim Delideniz, Cüneyt Gökçer, Hadi Hün, Hüseyin Kemal, Muazzez Lutas, Mahmut Moralı, Cahit Nalbantoğlu, Orhan Ziya, Gazanfer Özcan, Mustafa Savaşkan, Haluk Savcı, Nejat Sayman, Refia Şenbay, Ferdi Talay.

Gazeteciler : İhsan Ada, Selami Akpınar, Burhan Arpad, Burhan Belge, Recep Bilginer, Arif Derebeyoğlu, Kâzım Şinasi Dersan, Salih Dizer, Ömer Rıza Doğrul, Mustafa Ekmekçi, Muvaffak Garan, Sadettin Gökçepınar, Cemal Göral, Ali Naci Karacan, Nihal Karamağaralı, Sinan Korle, Kiyam Levi, Nadir Nadi, Ali Saraçoğlu, Mecdi Sayman, Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel, Ercüment Ekrem Talû, Sami Teziş, Enis Tahsin Til, Remzi Tozanoğlu, Vâlâ Nureddin Vâ-Nû, Ahmet Emin Yalman, Cavit Yamaç, Melih Yener, Sacit Yumer.

Doktorlar : Fethi Erden, Nadire Sadi.

Mühendisler, Mimarlar : Fettah Aytaç, Hüsnü Bâki, Nurettin Evin, Celal Gündoğdu, Feyyaz Köksal, Abidin Mortaş.

Bankacı : Nâzım Kâmil Bayur.

Emekli : Cevat Karsan.

Görüldüğü gibi, dilekçeyi imzalayanlar arasında sola eğilimli olarak tanınan kişilerin sayısı azdı. Bu imzalar bir adli hatanın düzeltilmesi, bir hukuksuzluğun sona erdirilmesi için verilmişti. Türk aydınları haklı bir dava çevresinde birleşmiş, aydın sorumluluğunun güzel bir örneğini vermişlerdi.

Ama böyle bir dilekçeye imza atmak istemeyen seçkin aydınlar da oldu. Kimileri doğacak tepkilerden çekindiler, kimileri bu kampanyanın arkasında komünistlerin parmağı olduğunu, olayın propaganda için kullanılacağını düşündüler.

İmza verenlerden bazılarında da vardı bu kaygı. Örnekse Burhan Belge şöyle diyordu :

"Affedilmesi lehinde olan dilekçeye, şahsım adına kendi imzamı eklerken, Nâzım'ın adı ve hayatı etrafında gene bir dolap çevirmek ve kendi politika üsluplarına özgü bir komplo ve manevra kabiliyeti ile, hem şair dostumu, hem de memleketimi sömürmek durumunda olanların, bizim hürriyete, adalete, sanata ve özellikle benim olayımda dostluğa olan derin mecburiyetimizden yeniden yararlanmak isteyeceklerini düşünmedim değil, düşündüm."

Aydın insanların olaya bütün olasılıkları göz önünde tutarak yaklaşmaları doğaldı. Pek çok profesörün, gazetecinin imzaladığı dilekçeyi, örnekse Profesör Hıfzı Timur, gazeteci Şevket Rado imzalamadılar.

Birlikte içki içtikleri bir gece başını Vâlâ Nureddin'in göğsüne yaslayıp, "Nâzım'cığım hapiste," diye gözyaşı döken Yahya Kemal Beyatlı ise, kendisine başvuranları sevgili oğlunun serbest bırakılması için imza vermediğini kimseye söylememeleri konusunda sıkı sıkıya uyardı.

Nâzım Hikmet, 5 Nisan 1950'de, Vâlâ Nureddin'e yazdığı mektubun başında bu konuya şöyle değiniyordu :

"Vâlâ kardeşim,

"Mektubunu aldım, hemen cevap veriyorum. Mektubun gelmeden önce bugünkü gazetelerde İstanbul ve Ankara aydınlarından bazılarının hakkımda Cumhurbaşkanlığına yaptıkları müra-

caatları okumuştum. Sadece şahsımı ilgilendiren bir işte değil, bir hakikatın tecellisinde memleketimdeki bazı aydınların gösterdikleri bu yiğitlik, beni bir yurttaş olarak sevindirdi. Hilâli'nin, Şevket Rado'nun, hatta Hukuk Fakültesi Dekanı'nın bu teşebbüse katılmamış olmalarına da şaşmadım. Fakat Yahya Kemal'in istinkâfına [çekinmesine] üzüldüm. Ters anlama, zavallı adamcağıza vaktiyle hiç de kendime yakıştıramadığım bir mektup yazmış olduğumu hatırlayıp üzüntülü bir hayıflanma duydum. Her ne hal ise. Münevver'le Ayşe'nin imza toplamalarına bayıldım. Bak şu Münevver'e, daha bugün kendisinden mektup aldım, bu hususta tek kelime yazmıyor. Aferin kızıma. Hele senin onun için, 'Sana bağlılığını her hareketiyle ve her sözüyle gösteriyor,' demen de ayrıca beni bahtiyar etti. Hasılı ben bu son günlerde sevinmeye, bahtiyar olmaya başlayan bir adam oldum. Ölmez sağ kalır da aranıza katılırsam, şu dünyanın keyfini çıkarırız elbet. (...) Yakında gelmek ihtimalinizi Mehmet Ali Sebük Beyden aldığım mektuptan öğrenmiştim. Kendisi şimdi Ankara'da. Bütün bu işlerden, bu teşebbüslerden ne netice çıkacağını kestiremiyorum, fakat ben de senin gibi selim aklın ve milli vicdanın eninde sonunda hakikatın tecellisine yardım edeceğinden ümidimi kesmiş değilim. Yani ayın sekizinde yatacak olduğum açlık grevine ümitle yatıyorum, yeisle, kederle değil. Bu uğurda ölürsem dahi son nefesime kadar ümitle yaşayacağım."

Nâzım Hikmet'in serbest bırakılması için yürütülen kampanyaya, içerde dışarda, elbette gizli açık komünist partileri destek veriyor, sosyalistler, sosyal demokratlar, sol eğilimliler herkesten fazla çaba harcıyorlardı, ama olay çok daha geniş boyutlarda ele alınmayı kendiliğinden zorlayan bir hukuk sorunuydu.

"Gerçek", "Nuhun Gemisi", "Başdan", "Barış", "Hür Gençlik", "Nâzım Hikmet", "Yaprak" gibi gazetelerde, dergilerde, Esat Adil Müstecabi, Mehmet Ali Aybar, Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz, Rasih Güran, Abidin Dino, Orhan Veli, Oktay Rifat, Melih Cevdet Anday gibi solcular imzalı imzasız yazılar yazıyorlardı. Bunlara karşı Komünizmle Mücadele Derneği çevresindeki sağcı dergiler de yay-

lım ateş gidiyor, ama ünlü hukuk profesörlerinin, hele "komünizm düşmanı" olarak tanınan kimi aydınların kampanyayı desteklemeleri, bu saldırıların etkisini azaltıyordu.

"Vatan", "Cumhuriyet", "Son Posta", "Tan" gazeteleri olayla ilgili bütün gelişmeleri okurlarına aktarmaktaydılar. Dış ülkelerdeki etkinlikler de günü gününe basınımıza yansıyordu.

İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği ise, açlık grevleri sırasında, binlerce afişle, bildiriyle olayı aydın kesimin dışına da taşıma çabası içine girdi.

Avukat Mehmet Ali Sebük, 6 Nisan 1950 günü, Ankara'da C.H.P. Genel Başkan Yardımcısı Hilmi Uran'la görüşüp Nâzım Hikmet'in açlık grevi yapmaya karar verdiğini, bunun bütün dünyada yankılar uyandıracağını anlatarak, ilgili bakanlarla, ayrıca Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yle hemen konuşabilmesi için yardımını istedi. Hilmi Uran Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Cemal Yeşil'e telefon etti, bu görüşme isteğinin olumlu karşılanması gerektiğini de üstüne basarak ekledi.

Ertesi gün, 7 Nisan 1950'de, Avukat Mehmet Ali Sebük Başbakan Yardımcısı Nihat Erim'le, Adalet Bakanı Fuat Sirmen'le görüşürken; Avukat İrfan Emin Kösemihaloğlu da İstanbul'da, "Cumhuriyet" gazetesinin yönetim yeri olarak kullanılan ünlü konakta, Nadir Nadi'nin izniyle, bir basın toplantısı yapıyor, Nâzım Hikmet'in yasal yollardan hakkının aranmasına engel olunduğu için, birkaç aydır açlık grevi yapmayı düşündüğünü, bunu kendisinin erteleterek, 9 Şubat 1950'de, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir dilekçeyle başvurduğunu, bu sanatsever devlet başkanıyla yüz yüze görüşme olanağını da elde ettiğini, Adalet Bakanı ile Milli Savunma Bakanı'na gitmesi gerektiği yolunda bir yönlendirmeyle Çankaya'dan ayrıldığını, o günden bugüne bütün kapıları çalmasına karşın bir sonuç alamadığını ayrıntılarıyla anlatıyor, müvekkilinin kesinlikle merhamet istemediğini, sadece bir adli hatanın düzeltilmesi için açlık grevine karar verdiğini, üstüne basa basa yineliyor, yasalarımıza göre Nâzım Hikmet'in cezaevinden çıkarılması için neler yapılabileceğini özetliyordu.

AÇLIK GREVİ VE LAKAYTLIK GREVİ

Aynı gün, "Akşam" gazetesinde, Vâlâ Nureddin Vâ-Nû'nun bu konuya değinen, "Açlık Grevi ve Lakaytlık Grevi" başlıklı yazısı yayımlanmıştı :

"Gazetelerimiz, umumi alakanın tercümanı olarak, birkaç zamandır, Nâzım Hikmet'ten bahsediyorlar. Sanat kudreti, memleket içinde ve dışında ittifakla tasdik edilen bu benzeri yetişmemiş şairimizin açlık grevi gibi bir nihai işkence ile ölmemesini istiyorlar.

"Açlık grevi yarın başlıyor.

"Bizde şimdiye kadar umumiyetle teamül şuydu : 'Falanca şunu zorla mı tatbik ettirecek? Gazeteler de ona taraftar mıdırlar? Aksini yapalım ki, otorite görünsün.'

"Eğer bu sefer de, aynı vadiye sapılırsa, Nâzım Hikmet'in maddi ve manevi durumu, Ahmet Emin Yalman'ın tasavvur ettiği şekilde 'kritik' diye kabul edilmezse, bu açlık grevine karşı bir lakaytlık grevi ilan olunursa, Türkçemizi en mükemmel şekilde yazabilmiş ve Türk şiirini uzak mesafelere ve uzak asırlara nakletmek kudretinde bir sanatkâr ziyan edilecektir.

"Böyle bir yükün altından tarih boyunca kalkamayız.

"Şair Nesimi faciasını bir kerre daha tekrarlamayalım. Abdülhamid'in bile, Tevfik Fikret'e karşı, şairdir diye, müsamahakâr bir siyaset takip ettiğini keza hatırlayalım.

"Mütehassıs hukukçuların anlattıklarına göre, Nâzım, bir adli hatanın kurbanı olarak 13 senedir hapishanededir. Bu iddia, uzun zamandır, ısrarla ilan edildiği halde, aksini söyleyen bir makam çıkmadı. Halbuki, böyle ahvalde, tekziplerin, tavzihlerin, takiplerin nasıl birbiri peşi sıra harekete geldiği malumdur.

"Bu mevzu ile uzaktan yakından alakadar sandığım zatlarla konuşur dururum :

"– Haklısın, diyorlar, Nâzım Hikmet'in beyhude yere yattığını ben de biliyorum. Yüreğimde azaptır. Fakat elden bir şey gelmiyor.

"Nâzım'ın 28 seneye mahkûm edilmesinde amil olduğu söylenen kimseler dahi, bu isnadı şiddetle – bir günah korkusuyla – hep reddediyorlar.

"Meşhur tabirdeki gibi : 'Dosya mesul!..' Fakat o dosya dahi – güya canlı da – 'iadei muhakeme' yoluyla hâkim huzuruna ve umumi efkâr huzuruna tekrar çıkmaktan kaçıyor! Kaçmayıp çıksa, Nâzım Hikmet'in açlık grevi önlenmiş olacaktır. Neslimizdeki bütün insanlar için 'hissei şayialı" [topuna ortak olunan] bu mesuliyetin mütebaki [geri kalan] kısmından olsun kurtulacağız.

"Kanunlarımız gereğince eğer 13 senelik bir hapis icap ettiyse, yatmış olsun. Eğer kanunlarımız gereğince 28 seneyi doldurması icabediyorsa, daha da yatsın, şairdir diye cürmünün bağışlanmasını bile istememeli. (Yahut umumi aftan o da ilerde faydalanır.)

"Fakat bugünkü iddia, bir 'adli hata' iddiasıdır. Bu da tekzip edilmemiştir.

"Açlık grevinin karşılığı lakaytlık grevi olmamalı.

"Yusuf kuyuya bir defa atılmıştır. Nâzım birkaç kere tahakkuk etmemiş [gerçekleşmemiş] vaatlerle kuyunun ağzına kadar çıkarıldı, çıkarıldı, tekrar dibe atıldı.

"Adalet esasına dayanan bir devlette bu işkenceyi kimseye reva göremeyiz."

7 Nisan 1950 günü sabahı Nâzım'ı açlık grevinden vazgeçirmek üzere Bursa Cezaevi'ne gelmiş olan aydınlar arasında Ahmet Emin Yalman da vardı. Oldukça telaşlı görünen Cezaevi Müdürü'nün odasında karşılıklı oturup bir süre konuştular.

Ahmet Emin Yalman siyasal ortamı özetleyerek şaire başlayacağı açlık grevinin "muhatabı" olmadığını anlatmaya çalıştı.

Nâzım siyasal ortama, Meclis'in tatilde olmasına filan önem vermiyor, kestirip atıyordu :

"Ben yarın açlık grevine yatacağım. Bunu ortamı düşünerek değil, kendi aklıma, mantığıma dayanarak kararlaştırdım. İlginize teşekkür ederim."

Başka aydınlar, hukukçular da, Ahmet Emin Yalman'ın arkasından, girip Nâzım'la konuştular, grevden vazgeçmesini ya da ertelemesini istediler. Siyasal durumun yarattığı hukuksal engel-

leri anlatanlar oldu, duygusal konuşmalar yapanlar oldu. Şair hepsine ayrı ayrı teşekkür edip kararından vazgeçmeyeceğini bildirerek Cezaevi Müdürü'nün odasından ayrıldı.

Bursa'ya aynı amaçla gelip birbirleriyle orada karşılaşan aydınlar, bu olumsuz yanıtı alınca, hep birlikte oturup durumu yeniden gözden geçirdiler. Nâzım'ın sağlığı bakımından açlık grevine dayanamayacağı kanısındaydılar. Ahmet Emin Yalman'dan öğleden sonra bir kez daha Cezaevi'ne gidip şairle konuşmasını rica ettiler. Ama bu konuşma da işe yaramadı.

"Kararım kesin," dedi Nâzım, "dostlarıma selam söyleyin."

O gece revirde Aşçı Yakup bütün hünerini göstererek Nâzım'a en sevdiği yemekleri pişirdi. Nâzım ile İbram Ali (Balaban) sabah saat üçte, gün ağarmadan bir saat kadar önce karşılıklı oturup tıka basa bir yemek yediler.

Böylece 8 Nisan 1950 Cumartesi sabahı Nâzım Hikmet açlık grevine başladı. Saat ona doğru, her zaman yakınlığını gördüğü Bursa Savcısı İzzet Akçal şairi Adalet Bakanlığı Başmüfettişi Hayrettin Şakir'le görüştürmek üzere, Cezaevi'nden aldırıp Adliye'deki odasına getirtti. Açlık grevinden vazgeçmesini ısrarla istedilerse de, Nâzım kabul etmedi.

Üstüne düşenlere gülümseyerek, "Canımı dilekçeme pul olarak yapıştırdım," diyordu.

Cezaevi'ne geri döndükten bir süre sonra, ikindiye doğru, Avukatı Mehmet Ali Sebük'ten uzun bir telgraf geldi.

Ankara'da C.H.P. Genel Başkan Yardımcısı Hilmi Uran'la, Başbakan Yardımcısı Nihat Erim'le, Adalet Bakanı Fuat Sirmen'le görüşen Mehmet Ali Sebük, hükümet çevrelerinde, yeniden duruşma yapılması, kararın düzeltilmesi yolunda olumlu bir hava estiğini belirterek şairin açlık grevine başlamamasını istiyordu.

Ama grev başlamış, Nâzım Hikmet belki de yaşamının en önemli kararını almıştı.

Bundan dönmeye de niyetli görünmüyordu.

Saat 17'de kendisine Bursa Ahmet Vefik Paşa Hastanesi'ne gitmek üzere hazırlanması, yanına çamaşır, pijama alması, Ankara'dan gelen bir emre göre, muayenesinin yapılacağı, gerekirse İstanbul'a gönderileceği bildirildi.

Hastanede muayeneler yapıldı, raporlar yazıldı, saat 18'de Nâzım Hikmet üç sivil polisle birlikte bindirildiği bir taksiyle Yalova yolundaydı.

Arkada iki polisin arasında oturuyordu.

"Ben Komiser Emin, arkadaşlarım, yanınızdaki Reşit, önde oturan Rifat... Yalova'ya gideceğiz, oradan araba vapuruyla Kartal'a, oradan da Müdüriyet'e..."

Nâzım'ı o gece sabaha karşı Sultanahmet Cezaevi'ne getirip revire yatırdılar.

Bir gün önce Bursa'ya gelmiş olan Münevver Berk orada kalmıştı, sabah onu görmeye cezaevine gidince İstanbul'a gönderildiğini öğrenecekti.

9 Nisan 1950 tarihli "Akşam" gazetesinde, Vâlâ Nureddin, çocukluktan beri süregelen arkadaşlıklarını anlatarak, Nâzım'ın, 5 Nisan 1950'de, kendisine göndermiş olduğu mektubu yayımladı. Başlangıç bölümünü yukarda verdiğimiz bu mektubun sonu şöyleydi :

"Siz de her şeye rağmen ümitli olun, hele sen Vâlâ'cığım, sinirlenme, kahrolma, düşün ki ben gayet ümitliyim, hak aramanın keyifli sevinci içindeyim ve bu hakkın ben ölsem bile, nasıl olsa günün birinde tecelli edeceğini düşünmek, buna inanmak, bundan emin olmak gibi bir bahtiyarlığım var. Unutma, intihar etmiyorum, hiç kimseye şantaj yapmıyorum, hiç kimseyle inatlaşmıyorum, sadece kanun yollarının açılabilmesi için, on üç yıldır sürüp giden bir adli hatanın düzeltilmesi için, hayatımı ortaya koymaktan başka imkânım kalmadığı için bu son çareye başvuruyorum. Haydi kardeşlerim, ikinizi de hasretle kucaklar, her şeye rağmen yakın zamanda kavuşacağımıza emin olduğumu, çünkü memleketimin vicdanına güvendiğimi bir kere daha tekrar ederim."

Aynı gün, 9 Nisan 1950 tarihli "Vatan"da, Ahmet Emin Yalman, işin bu hale gelmesine yasalardaki açık yargılara karşın ilgisizliğin sürdürülmesinin neden olduğunu söylüyordu :

"Nâzım Hikmet, tarihte cehaletin, iftiranın ve haksızlığın kurbanı olan ilk fert değildir. Bilhassa bir tek parti devrinde, adalet cihazının vahdetten mahrum olduğu, sivil, askeri, mali gibi kısımlara ayrıldığı bir muhitte böyle hadiseler olabilir. Feci olan şey : son beş yıllık serbest münakaşa devrinde, bütün ikazlara, bütün müracaatlara, kanunlarımızın bütün sarih hükümlerine rağmen alakasızlığın devam etmesi, nihayet hazırlanan ve siyasi mahkûmlara ait olan kısmı umumca tasvib edilen af kanununun alakalılar için adeta işkence teşkil edecek tarzda talike [ertelemeye] uğratılması ve bugünkü vaziyetin yaratılmasıdır."

Gene 9 Nisan 1950 Pazar günü Avukat İrfan Emin Kösemihaloğlu, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye, Başbakan Şemsettin Günaltay'a, Adalet Bakanı Fuat Sirmen'e şu telgrafı çekti :

"Evvelce de arz ve işaret ettiğim veçhile, Ceza Muhakemeleri Usülü Kanunu'nun 399. maddesi mahkûmlara karşı infazla ilgili makamlara birtakım görevlerle yetkiler vermiş bulunmaktadır. Başlayan faciayı önlemek üzere sağlık durumu bu maddenin ikinci fıkrasına uyan şair Nâzım Hikmet hakkında hemen harekete geçilmesini saygılarımla dilerim."

Öte yandan Nâzım Hikmet'in serbest bırakılmasını istemeyenler de aynı kişilere dilekçeler, mektuplar, telgraflar gönderiyorlardı. Olayı bir adli hatanın düzeltilmesi değil de, komünistlerin bağışlanması olarak ele alan Milli Türk Talebe Birliği, bu konuda, ilerici gençlerin örgütü İstanbul Yüksek Tahsil Gençliği'yle adeta bir yarışa girmiş gibiydi.

9 Nisan sabahı Sultanahmet Cezaevi doktoru revire gelerek Nâzım Hikmet'i muayene etti. Sırt üstü yatmasını, fazla konuşmamasını, ziyaretçi kabul etmemesini önerdi. Acil bir durum görmediğini, kalp çevresinde bazı belirtiler olduğunu, ama ciğerlerinin

rontgenini çekmek gerektiğini, tam teşekküllü bir hastaneye yatırılmasının daha doğru olacağını, bu yolda rapor vereceğini söyleyerek gitti.

Aynı gün gece yarısına doğru Mehmet Ali Sebük'ün saat 17'de Ankara'dan çektiği telgraf geldi :

"Sivil merciler hürriyetinizi iade etmek için formül arıyorlar. Bu teşebbüslerin tahakkuku gün ve hatta saat meselesidir. Zamanını tayin edemem. Sayın Cumhurreisi yarın için beni kabul buyurmayı vaadettiler. Eğer bir şanssızlık olmazsa kendilerini görerek vaziyeti izah edeceğim. Böyle bir ortamda açlık grevine devam etmemeniz işlerimiz bakımından hayırlı olur. Eğer hükümet tahliye taraflısı olmasaydı ısrarınıza karşı duramazdım. Fakat iki defa Nihat Erim'le, iki defa Adalet Bakanı'yla, üç defa Hapishaneler Umum Müdürü'yle görüştüm. İcab eden formülü arıyorlar. Yarın Sayın Cumhurbaşkanı ile görüştükten sonra telgraf çekeceğim. Grevden hatırım için vazgeçmenizi rica ederim. Vazgeçmeyi değil, tehir etmeyi kabul ediniz."

Nâzım Hikmet telgrafı okurken tutuklu gazeteci Mümtaz Faik Fenik de revirdeydi. Onun telgrafı okuduktan sonra düşünceye daldığını görünce, "Bırak grevi, Nâzım, işler lehine gidiyor," dedi. Telgrafı getirmiş olan gardiyan da bekliyordu.

Nâzım bir kâğıt alıp şu telgrafı yazdı :

"Mehmet Ali Sebük, Cihan Palas Oteli, Ankara.

"Taleplerimizin kabul ve tetkik edildiğini bildirmeniz üzerine şimdilik açlık grevini durdurdum. Nâzım Hikmet."

10 Nisan 1950 Pazartesi günü saat 12.30'da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, "Vatan"daki yazılarıyla ortada bir "adli hata" olduğunu kimsenin karşı çıkamadığı bir kesinlikle kanıtlamış bulunan Avukat Mehmet Ali Sebük'ü kabul etti.

Elinde şairin açlık grevini durdurduğunu bildiren telgrafla gelen ünlü avukat, bütün ilgililerle olduğu gibi, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile de çok olumlu geçen bir konuşma yaptı.

Cumhurbaşkanı onu dikkatle dinlemiş, "kanun ve nizam ülkesi olan Türkiye'de adalet cihazının bu haksızlığı tashih edecek çareyi bulacağına güvenini" belirtmişti.

Artık her şey işin ne yolla çözüleceğini beklemeye kalmış gibi görünüyordu.

Nâzım açlık grevini durdurunca, 11 Nisan 1950 Salı günü Cerrahpaşa Hastanesi'nde Sağlık Kurulu'nun iki saat süren bir muayenesinden geçirildi. Daha sonra, sivil polislerin ayrı bir araba ile izlediği, kapalı bir cezaevi arabasına bindirilerek, jandarma gözetiminde, önce eşyalarını almak üzere Sultanahmet Cezaevi'ne, oradan da Üsküdar Paşakapısı Cezaevi'ne götürüldü.

Nâzım Hikmet'in serbest bırakılması için imza vermemiş olan Şevket Rado, aynı gün "Akşam" gazetesinde çıkan yazısını şöyle bitiriyordu :

"Hayret ediyorum : Nasıl oluyor da daima açık durması lazım gelen iadei muhakeme ve tashihi karar yollarına gidilememektedir? Ortada bir adli hata ya yoktur, ya da vardır. Yoksa bir mahkeme tekrar toplanıp bunu umumi efkâra ilan edebilir. Fakat bir adli hata varsa aynı mahkemenin bunu da derhal en büyük süratle düzeltmesi adaletin en tabii icaplarındandır. Bir adli hatanın kolay kolay düzeltilemeyeceği hissinin umumi efkârda yer etmesi bile adalet hesabına bir zarardır."

Cerrahpaşa Hastanesi Sağlık Kurulu'nun verdiği rapor 15 Nisan 1950 sabahı İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'na sunuldu. Ama açıklanmadı. Hastane yetkilileri de, Savcılık da herhangi bir açıklama yapmıyorlardı. Sızan haberlere göre Sağlık Kurulu, şairin sağlık durumu açısından serbest bırakılmasını sağlayacak bir rapor vermemişti.

Sonu belirsiz bir bekleme başladı.

Piraye bu günlerde serbest bırakılacağını umduğu Nâzım'ın İstanbul'da gidecek bir yeri bulunmadığını, evlerinde kalabilece-

ği akrabalarının bundan tedirgin olacaklarını düşünerek, ona çıktıktan sonra isterse eve gelebileceğini, iki arkadaş olarak, bir süre birlikte oturabileceklerini, yüzüne karşı söylemesi gerektiğine inanıyordu. Münevver Berk daha kocasından ayrılmamıştı. Nâzım ise önce bir iş bulacak, yeni bir ev açacak duruma gelecekti. İsterse Çamlıca'da, "büyük dostu" ile çocuklarının evinde, kendini toparlayana kadar kalabilirdi.

16 Nisan 1950 günü Piraye, Suzan, Mehmet, birlikte Üsküdar Paşakapısı Cezaevi'ne gittiler. Müdürün boş olan odasına alındılar. Piraye söylemesi gerektiğine inandığı şeyleri söyledi. Nâzım duygulandı, çıkacağından pek umudu olmadığını belirtti. Birbirlerine karşı çok saygılıydılar, ama iyice soğuktular.

Sonra Nâzım, Suzan'a, Mehmet'e bir şeyler sorarken kapı açıldı, "Görüşmeciniz var," dediler. Yanında Münevver Berk'le Samiye girdi içeri.

Samiye odadakileri tanımıyordu sanki. Ne ellerini sıktı, ne de selam verdi. Nâzım müdürün koltuğunda oturuyordu. Onunla selamlaşıp karşısındaki iki kişilik kanape gibi sandalyeye yerleştiler. Piraye ile Mehmet, Nâzım'ın sağındaydılar. Suzan onların oturduğu kanape gibi sandalyenin yanındaki koltuktaydı.

Bir suskunluk oldu. Nâzım iki yanlı konuşmaya çalıştı.

Arkasından gene kapı açıldı, Mehmet Ali Cimcoz geldi. Önce bir şaşaladıysa da sonra toparlanıp oracıkta, kapının hemen yanındaki 'sandalyeye oturdu. Çöktü demek daha doğru. Onunla hal hatır sormalar odadaki sessizliği biraz geçiştirdi.

Derken Suzan birden ayağa kalkıp kapıdan dışarı fırladı. Piraye kıpkırmızı oldu. Toparlandı. Nâzım'la konuşmak gereğini duyarak bir şeyler sordu. Sonra, "Suzan dışarda yalnız kalmasın, biz de gidelim artık," dedi. Mehmet'le birlikte çıktılar.

Suzan sokak kapısında sinir içindeydi. Piraye onu yatıştırmaya çalıştı. Samiye'nin tavrına öfkelendiğini sanıyordu.

"Siz yanında oturduğunuz için görmediniz, kadına baygın baygın bakıyordu," dedi Suzan.

Piraye kendi yaşadığı gerginliği unutmuş, kızının öfkesini geçiştirme çabası içine girmişti.

"İnsan sevdiği kadına baygın baygın bakar elbette, ne var bunda!" dedi. "Asıl Mehmet Ali Bey çok şaşırdı, o kibar adam elimizi bile sıkmadan oturuverdi kapının yanındaki sandalyeye."

Belli etmemeye çalışmasına karşın, Piraye'nin de çok üzüldüğü açıktı. Özellikle Samiye'ye kırılmıştı.

"Oysa ne kadar eski bir arkadaşlığımız var," diyordu. "Ama her zaman alttan alta bir uyumsuzluk sezerdim. Sevindi adeta ayrılmamıza. Münevver'e dört elle sarılmış gibi. Celile Hanımın da beni pek sevdiğini söyleyemem, ama onlarınki başka. Onlar, dayısı da, Piraye istese Nâzım'ı bu işlerden vazgeçirir, diye düşündüler hep."

Nâzım ile Piraye'nin son görüşmeleri böyle oldu...

Günler Üsküdar Paşakapısı Cezaevi'nde beklemekle geçiyordu. Hiçbir gelişme yoktu. Ankara'daki olumlu konuşmalardan herhangi bir sonuç çıkmıyordu.

On gün kadar bekledikten sonra, Mehmet Ali Sebük, 22 Nisan 1950'de, Adalet Bakanlığı'na bir dilekçe sunarak Nâzım Hikmet'in serbest bırakılıp bırakılmayacağını sormak gereğini duydu. Olumlu ya da olumsuz, kendilerine bir yanıt verilmeliydi.

24 Nisan 1950'de, İstanbul Cumhuriyet Savcılığı, Cezaevi doktorunun, Bursa Ahmet Vefik Paşa Hastanesi Sağlık Kurulu'nun, Cerrahpaşa Hastanesi Sağlık Kurulu'nun raporlarını tutarlı görmeyerek karar için Adli Tıp Meclisi'ne aktardı.

25 Nisan 1950'de Nâzım Hikmet Cerrahpaşa Hastanesi'ne götürülüp tek kişilik bir odaya yatırılarak kapısına bir jandarma dikildi. Her şey yeniden başladı. Bir gün, iki gün, üç gün, muayeneler, tahliller... Sonunda Adli Tıp Meclisi'nin İstanbul Cumhuriyet Savcılığı aracılığıyla, 29 Nisan 1950'de, İrfan Emin ile Mehmet Ali Sebük'e bildirilen kararı şöyle oldu :

"Üç ay müddetle Cerrahpaşa Hastanesi gibi (...) tam teşkilatlı bir hastanede tedavisi ve bu müddet sonunda hastalık devam ettiği veya ilerlediği takdirde C.M.U.K.'nun 399. maddesi ahkâmının tatbik edilmesinin uygun olacağı kanaatine vardık."

Nâzım Hikmet bir oyalama taktiği olarak değerlendirdiği bu karara direnerek hastanede kalmayı kabul etmedi, bir sağlık sorunu bulunmadığına göre cezaevinde yatacaktı.

30 Nisan 1950 günü isteği üzerine Üsküdar Paşakapısı Cezaevi'ne geri gönderildi. Açlık grevine yeniden başlamaktan başka çaresi kalmadığını düşünüyordu. Ya kurtulacak, ya da ölecekti.

1 Mayıs 1950 günü saat 18'de son yemeğini yiyip yattı.

Böylece 2 Mayıs 1950 sabahı Nâzım Hikmet ikinci kez açlık grevine başlamış oldu.

Vasisi Avukat İrfan Emin Kösemihaloğlu Adalet Bakanlığı'na durumu bildiren şu telgrafı çekti :

"Halen Üsküdar Cezaevi'nde mahkûmen yatmakta olup kanuni vesayetime tevdi edilmiş bulunan Şair Nâzım Hikmet Ran hakkında Ceza Muhakemeleri Usulü'nün 399. maddesinin tatbiki ile infazın geri bırakılması yolundaki teşebbüsümüz, raporun kifayetsizliğinden bahs ile menfi bir neticede karar kılmıştır. Biz öteden beri uzvi bir tağyirden ziyade hapishane psikolojisi altında beliren ruhi depresyonların mumaileyhi ölüme doğru sürüklediğinden bahs ile bilhassa bu bakımdan tetkikat yapılması lüzumuna kaniiz. Nitekim bugün aynı ruhi tesir altında mumaileyh yeni bir açlık grevine başlamış bulunmaktadır. Arz olunan sebeplerden ötürü ruh ve sinir mütehassıslarından mürekkep bir heyet vasıtasıyla gereken muayene ve tetkikat yapılarak acil bir tehlikenin önlenmesini üstün saygılarımla bilvesaye dilerim."

Avukat İrfan Emin bu telgrafla yetinmeyerek ertesi gün Ankara'ya gidip Adalet Bakanı'yla görüştü. Nâzım Hikmet'in açlık grevine girerken kendisine gönderdiği notu dillere destan coşkusu, içten duyarlığıyla bakana gösterip okudu. El yazısıyla yazılmış bu not şöyleydi :

"Açlık grevimin seyri esnasında müdahalelerden korunamayacak kadar zayıf düştüğüm ve kendimi kaybettiğim zaman cebren beslenirsem, kendime gelir gelmez grevime devam edeceğimi, ölümüme veyahut herhangi bir kanun yolundan tahliyeme kadar bunun böyle sürüp gideceğini ayrıca bildiririm."

Avukat İrfan Emin "ruh ve sinir hastalıkları uzmanlarının" müvekkilini mutlaka muayene etmeleri gerektiğini Adalet Bakanı Fuat Sirmen'e sözlü olarak da yineledi.

Nâzım Hikmet günde dört beş bardak su ile bol bol sigara içiyor, ama hiçbir şey yemiyordu. İlk üç sabah cezaevi bahçesinde beden hareketleri yapmış, gün boyunca gazete, kitap okumuştu. Dördüncü gün ise iyice bitkinleştiği, yataktan çıkmak, konuşmak bile istemediği görüldü.

5 Mayıs 1950 günü şairin gittikçe güçten düştüğünü izleyen Avukat Mehmet Ali Sebük, Adalet Bakanlığı'na bir telgraf çekerek müvekkilinin sağlık durumunun kötüleştiğini, bir hastaneye kaldırılması gerektiğini bildirdi.

Aynı gün Nâzım vasisi Avukat İrfan Emin'e bir pelür kâğıdına el yazısıyla yazılmış "Vasiyetname"sini verdi, ağlamaya başlayan adamı teselli etmek zorunda kaldı.

6 Mayıs 1950 günü grevi bırakması için dostlarından, sevenlerinden gelen istekler çoğalmaya, birbirini izlemeye başlamıştı. Şair bu isteklere hiç aldırmıyor, pek konuşmuyor, elinde kalemi, bir şiir yazmaya uğraşıyordu.

Bir gün önce Avukat Mehmet Ali Sebük'ün verdiği demeç, o sabahki "Vatan" gazetesinde bütünüyle yayımlandı, etkileyici parçaları ise aşağı yukarı her gazetede yer aldı. Bu demeçte, "Masum ve hasta olan müvekkilimin bir iki gün sonra hapishanede ölmesinden çok korkuyorum," deniyordu.

Bu sözler kamuoyunda büyük tedirginlik yarattı.

7 Mayıs 1950 günü Türk Ajansı muhabiri ise Üsküdar Paşakapısı Cezaevi doktorundan şu demeci aldı :

"Nâzım Hikmet altı günden beri (2 mayıstan bu yana) ekmek ve yemek yememektedir. Yalnız bol bol sigara içiyor. O kadar ki bu miktar günde bir paketi geçiyor. İçtiği su günde dört beş bardak kadardır. Buna birkaç fincan da kahve filan ilave edebilirsi-

niz. Dün ve bugün umumi durumundaki halsizlik biraz daha fazlalaşmıştır. Bu şekilde devam ettiği takdirde kendisine gereken tıbbi müdahaleler yapılacaktır. Su içmeyen bir kimse ancak üç gün yaşayabilir, fakat su içtiği takdirde bu şekilde bir ay yaşaması mümkündür. Evvelki gün avukatının gazetelere verdiği beyanat mübalağalıdır."

Aynı muhabirin Nâzım Hikmet'ten aldığı demeç ise şöyleydi :
"Üç gün önceye kadar kitap ve gazete okuyordum. Son birkaç gün içinde su ve sigaradan başka bir şey kullanmadığımdan artık gazete ve kitap okuyamıyorum. Yoruluyorum. Günlerim yatmakla geçiyor. Grevi yeis ve ümitsizlikten değil, hak aramak için yapıyorum."

Nâzım Hikmet o gün kendisini görmeye gelen bir yakınına, çoğaltılıp dışardakilere ulaştırılması için, "Açlık Grevinin Beşinci Gününde" adlı şiirini verdi. Bu özellikle Fransa'da, Amerika'da yapılan etkinliklere katkıda bulunan dünya çapında ünlü sanatçılara göndermeler yapan, kışkırtıcı bir şiirdi.
Kafaları karıştırmamak için yârinin adını vermemişti. Ama Piraye'nin oğlu Mehmet'i anışıyla duyduğu yuva özlemini deyimlemiş oluyordu.

Kardeşlerim,
demek istediklerimi doğru dürüst diyemiyorsam
kusura bakmayın kardeşlerim,
azıcık sarhoş gibiyim, birazcık dönüyor kafam,
rakıdan değil
açlıktan hafif tertip.

Kardeşlerim,
Avrupa'dakiler, Asya'dakiler, Amerika'dakiler,
ben, hapiste açlık grevinde değil de
bir kırda yatıyor gibiyim bu Mayıs ayında geceleyin.
Ve gözleriniz ışıl ışıl yıldızlar gibi başucumda;

ve elleriniz tek bir el
anamın eli gibi
yârimin eli gibi
Memed'in eli gibi
hayatın eli gibi avucumda.

Kardeşlerim,
zaten beni hiçbir zaman bir başıma bırakmadınız,
hem sade beni değil
memleketimi ve halkımı da.
Sizinkileri benim sevdiğim kadar
siz de benimkileri seviyorsunuz diye
sağ olun kardeşlerim, teşekkür ederim.

Kardeşlerim,
ölmeğe niyetim yok.
Kardeşlerim,
biliyorum,
yine de yaşamakta devam edeceğim yanı başınızda :
Aragon'un mısraında olacağım
– gelecek güzel günleri anlatan her mısraında –
ve beyaz güvercininde Picasso'nun
ve Robeson'un türkülerinde
ve asıl
ve en güzeli :
Marsilya dok işçilerinden yoldaşımın muzaffer gülüşünde olacağım.

Kardeşlerim,
doludizgin bahtiyarım doğrusu.

Avukat İrfan Emin'in 2 Mayıs 1950'de telgrafla yaptığı, ertesi gün Ankara'ya gidip sözlü olarak yinelediği başvuru, Adalet Bakanlığı'nca işleme konmuş, Nâzım Hikmet'in "ruh ve sinir hastalıkları uzmanlarınca muayenesi"ni sağlayacak evrak postaya verilmişti, ama İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'na gelmesi nedense

Nazım Hikmet 6 gündür açlık grevine devam ediyor

Cezaevi doktoru, avukatların iddiasının mübalâğalı olduğunu ve durum tehlikeye girerse müdahale edeceğini söyledi

Üsküdar Cezaevinde açlık grevine başlıyan Şair Nazım Hikmeti Türk Ajansı muhabiri ziyaret etmiştir. Şairin doktoru açlık grevi hususunda şunları söylemiştir.

— Nazım Hikmet altı günden beri çörek ve yemek yememektedir. Yalnız, bol bol sigara içiyor. Okadar ki, bu miktar günde üç paketi geçiyor. İçtiği su günde dört beş bardak kadardır. Buna bir kaç fincan da kahve ilâve edebilirsiniz. Açlık grevine başladığı ilk gün midesinde bir kramptan bahsetti. O gün her zamanki gibi bahçede jimnastik hareketleri de yaptı. İkinci gün baş dönmesinden şikayette bulundu. Üçüncü gün kendisinde bir halsizlik müşahede edildi. Hiç kimse ile konuşmak istemiyordu. Bütün gün dalgın bir şekilde otardu veya yattı. Dili paslanmıştı. Dördüncü gün pasa artmasile birlikte ağzında lena bir koku da hasıl oldu. Nazım Hikmete içmekte olduğu üç paket sigaranın bir pakete indirilmesini tavsiye ettim. Gardiyanlara ve odadaki mahpuslara ebenim ile konuşmayın, yorulıyorsunuz diyordu. Dün ve bugün umumi du-

[Devamı sa. 5 sü. 6]

Bu resim Nazım Hikmet açlık grevine başladıktan 6 gün sonra alınmıştır. Foto : Türk Ajansı)

Grevin altıncı günü gazete haberi

gecikiyordu. Avukat İrfan Emin bir yandan bu evrakın nerede takıldığını araştırırken, bir yandan da – elinde Anayasa'nın devlet başkanına tanıdığı yetkiyi kullanmasını dileyen bir dilekçeyle – 8 Mayıs 1950 günü İstanbul'a geleceğini duyduğu Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yolunu gözlüyordu.

9 Mayıs 1950 sabahı Nâzım Hikmet cezaevinden ambulansla Adli Tıp Müdürlüğü'ne götürüldü.

Üç saat süren bir muayene sonucu doktorlar tam teşekküllü bir hastanede gözetim altına alınması gerektiğine karar verdiler. Cerrahpaşa Hastanesi'nde tek kişilik bir odaya yatırılması önerildi. Ama Nâzım Hikmet'in, "Ben kobay değilim, hakkımın verilmesi için açlık grevi yapıyorum. Greve cezaevinde devam edeceğim," diye diretmesi üzerine, yetkililer bu isteği bir tutanakla saptayıp imzasını aldılar. Gene Paşakapısı Cezaevi'ne gönderildi.

Bu arada Nâzım'ın annesi Celile Hanım da oğlunu kurtarmak için oruç tutmaya başlamıştı.

Aynı gün, Adli Tıp Müdürlüğü'nde bu olaylar olurken, yollarda önünü zor gören yaşlı kadın Cevizlik'teki evinden çıkıp Kadıköy çarşısındaki Osman Ağa Camisinin kapısına geldi. Yanından geçenleri durdurup oğlu Nâzım Hikmet'in haksız yere mahkûm edildiği için açlık grevinde olduğunu, kendisinin de gece gündüz oruç tuttuğunu anlatıyor, "oğlumu kurtarınız" diyerek uzattığı bir defteri imzalamalarını istiyordu.

Biraz sonra onu bu eyleminde desteklediği anlaşılan, ama daha çok parayla tutulmuş bir yardımcı gibi görünen bir genç, koltuğunun altında kâğıda sarılı bir levha ile çıkageldi, koluna girerek yaşlı kadını iskeleye doğru götürdü. Oradan birlikte vapurla Karaköy'e geçtiler.

Karaköy'deki Kadıköy iskelesi o zaman Galata Köprüsü'ne bağlıydı. Tam yolcuların çıktığı yerin karşısında yardımcısı, üstündeki kâğıdı yırtıp levhayı açtı, Celile Hanım da, bir elinde defter, öbür elinde kalemle imza toplamaya başladı.

Levhanın üstünde şöyle yazıyordu :

HAKSIZ YERE MAHKÛM EDİLEN
OĞLUM
NÂZIM HİKMET
AÇLIK GREVİNDEDİR. BEN DE ÖLMEK İSTİYORUM. GECE GÜNDÜZ ORUÇLUYUM. BİZİ KURTARMAK İSTEYENLER BU DEFTERE ADRESLERİNİ YAZARAK İMZALASINLAR.

NÂZIM HİKMET'İN ANNESİ RESSAM CELİLE

Çevresine toplanıp ne olduğunu soranlara acılı anne şöyle diyordu :

"İki gündür hiçbir şey yemiyorum. Yalnız, günahtır, dedikleri için akşamları biraz su içiyorum. Bu grevden oğlumun haberi yoktur. Şimdi imza topluyorum. İnönü'ye istida ile müracaat edeceğim. 13 senedir ağlamaktan gözlerime perde indi. Oğlum açlıktan ölecek, ben de ölmek istiyorum. Bu işe beni kimse teşvik etmedi. Vicdanımın sesini dinleyerek buna karar verdim. Merhamet sahiplerinin vicdanına güveniyorum. İki gün şehirde dolaşacağım. 20-30 bin imza toplayacağıma inanıyorum."

Yarım saat kadar süren bu imza toplama etkinliğine sivil polisler gelerek son verdiler. Celile Hanım önce Emniyet Müdürlüğü'ne, oradan Savcılığa götürüldü. Savcılık gerekli işlemleri yaparak saat 18.30'da bu gözleri doğru dürüst görmeyen yaşlı kadını serbest bıraktı. Yakıştırılan suç trafiğe engel olmaktı. Gazeteciler olayı baştan sona izlemiş, bol bol fotoğraf çekmişlerdi.

Aynı gün, gazetelere konu olacak başka olaylar da yaşandı. İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği üyesi gençler, kentin çeşitli yerlerine üstünde Nâzım Hikmet'in fotoğrafı bulunan, altında "Nâzım Hikmet Kurtarılmalıdır" yazan afişler asarken yakalandılar. On ikisi erkek, yedisi kız, toplam on dokuz genç göz altına alındı, on saat kadar içerde tutulduktan sonra akşamüstü serbest bırakıldılar. Dernek merkezindeki aramada bulunan binlerce afişe el kondu.

Celile Hanım Köprü'de imza toplarken

Avukat İrfan Emin ise basına Türk Ajansı'nın bir gün önce verdiği haberdeki yanlışları düzelten bir mektup gönderdi.

Bu mektupta, Nâzım'ın açlık grevi üzerine açıklama yapabilecek özel bir doktoru bulunmadığı, günde birkaç fincan kahve içtiğinin doğru olmadığı, avukatının "mübalağalı" konuşmadığı belirtiliyordu.

Ertesi gün gazeteler bir gün önce Nâzım Hikmet için yapılan etkinliklerin haberleriyle doluydu. Yardımcısının tuttuğu levhanın altında imza toplayan başı örtülü, gözlüğünün arkasından görmeden baktığı belli Celile Hanımın fotoğrafları özellikle çok etkiliydi.

Bu olaydan son derece duygulanan, içinde bir yerlerde ise, belleklere çakılmış şiirlerle insancı toplumsalcılığın simgesi olmuş bir sevda ilişkisinin bozulmaması özlemini hâlâ taşıyan Rasih Güran, gelip Piraye'den de bir eylem yapmasını istedi.

Piraye ona yanlış düşündüğünü, bir eylem yaparak ortaya çıkmasının doğru olmayacağını, arkadaşlarına karşı Nâzım'ın büsbütün zor durumda kalacağını, ayrıca Münevver Berk'le kendisinin bir erkeğin gözüne girmek için yarışan iki kadın durumuna düşeceklerini söyledi.

"Sen üzülme," dedi. "Nâzım durumu biliyor, anladı her şeyi. Bizim artık birleşmemiz söz konusu değil. Benim bir eylem yaparak ortaya çıkmam onun da kafasını karıştırır."

Yurt içinde, yurt dışında, gösteriler, toplantılar birbirini izliyor, bildiriler dağıtılıyor, olaylar yaşanıyor, imzalar toplanıyor, ilgililere sürekli mektuplar yazılıyordu. Paris'te başlayan etkinlikler, toplumsalcı ülkelere yayılmakla kalmamış, okyanusun ötesinden, New York'tan da ses getirmeye başlamıştı.

10 Mayıs 1950'de İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'nin yayımladığı "Nâzım Hikmet'i Kurtarınız" başlıklı bir bildiriyi, öğrenciler kentin çeşitli yerlerinde halka dağıttılar.

"Haksever Halkımıza" diye başlayan bildiri şöyleydi :

"Bütün hayatında kendisi için hiçbir şey istemeyen, yalnız halkının ıstırabını yaşayan, şiirlerinde, destanlarında onların mücadelelerini anlatan büyük şairimiz Nâzım Hikmet, 13 yıl önce hiçbir hukuki ve kanuni esasa dayanmaksızın haksız yere 28 yıl 4 aya mahkûm edildi. Bu haksızlığın kaldırılması için yaptığı devamlı müracaatlarda hiçbir netice alamadı. Sağlık durumu gittikçe kötüleşen Nâzım Hikmet hapishane köşelerinde kadere boyun eğip ağır ağır ölmektense, 'milletine yazdığı son istidaya canını pul yerine koyarak' yeni bir mücadeleye atıldı. 2 Mayıstan itibaren açlık grevine başladı. Nâzım Hikmet'in kurtarılması için adaleti seven, açık haksızlığa tahammül edemeyen dünyanın ve memleketimizin bütün namuslu insanları birleşerek yetkili makamlar nezdinde birçok teşebbüslerde bulundular. Bütün bunlara karşı, resmi makamlar, yalnızca sustu.

"Yarın memleketimizin mukadderatını eline alacak olan ve bunun sorumluluğunu bütün varlığı ile duyan Türk gençliği adına mesul makamlardan soruyoruz :

"Dünyamızın insan haklarının korunması için seferber olduğu demokrasi devrinde, İnsan Hakları Beyannamesi'ni imzalamış bir memlekette, insanlığın gözbebeği Nâzım Hikmet'in yaşama hakkını gasbetme salahiyetini size kim verdi?

"Halk oyu önünde bir kere daha açıklarız ki, onun ölümüne seyirci kalırsak bütün dünya ve gelecek nesiller bizi lanetle anacaktır. Bunu önlemeliyiz.

"Haksızlığa karşı koyan, adaleti savunan, genç ihtiyar, kadın erkek, bütün vatandaşlar :

"Henüz vakit geçmeden her türlü demokratik hakkınızı kullanarak harekete geçiniz ve yapılacak her teşebbüsü destekleyiniz.

"Biz bir gençlik teşekkülü olarak Nâzım Hikmet'in cezasının infazı durdurulunca kadar her teşebbüse bütün mevcudiyetimizle katılacağımızı ilan ederiz."

Bildiriyi dağıtan gençlerden yirmisi yakalanıp gözaltına alındılar. Toplatılan bildirilerin içinde halkı suça "teşvik" eden sözler

bulunduğu ileri sürülerek kovuşturma başlatıldı. İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'nin Süleymaniye'deki merkezinde araştırma yapıldı. Nurettin Akan, Turhan Baykara, İlhan Berktay, Nuran Bozer, Veli Dolu, Zekâi Özgenç, Vecdi Özgüner, Sevinç Tanık adlı gençler adliyeye verildiler.

11 Mayıs 1950'de, İstanbul'da, üniversiteli gençler "Nâzım Hikmet" adıyla 4 sayfalık bir gazete çıkarmaya başladılar. Başlığının altında "Nâzım'ın uğradığı haksızlıklarla mücadele için çıkan fikir ve politika dergisi" yazıyordu. Haftada iki kez, pazartesi, perşembe günleri çıkarılacaktı. İlk sayıda İstanbul Yüksek Tahsil Gençliği Derneği'nin bildirisine de bütünüyle yer verilmişti. Gazete biçimindeki dergi, baştan sona, Nâzım'la ilgili olaylar, avukatlarının söyledikleri, Nâzım'ın şiirleri, Nâzım için yazılanlarla doluydu.

Polis gazeteyi çıkar çıkmaz toplayıp sorumlularını kovuşturmaya başladı, ama "Nâzım Hikmet"in yayınını durduramadılar, ilk dört sayıdan sonra, haftada bire indiyse de, temmuza kadar sürüp gitti. Bir anda dağıtılıp kapışılıyor, sonra ne olduğu bilinemiyordu.

12 Mayıs 1950 günü, Ankara'da, üç şair, Orhan Veli Kanık, Oktay Rifat, Melih Cevdet Anday, üç günlük bir destekleme grevi yapmaya karar verdiler :

"Başladığı ikinci açlık greviyle Nâzım Hikmet'in her saat ölüme yaklaşmakta bulunması karşısında, Türk vatandaşı olarak, insan olarak, meslektaş olarak, yüklenilen soruma katılmadığımızı önemle belirtiriz. Ve bu maksatla 12 Mayıs tarihinden başlamak üzere üç gün aç durmaya karar verdiğimizi halk oyuna arz ederiz."

13 Mayıs 1950'de, açlık grevinin on ikinci gününde, Nâzım Hikmet sekiz kilo kaybetmiş, çok kötü duruma düşmüştü. Hemen Cerrahpaşa Hastanesi Cerrahi Kliniği'ne kaldırılarak kendisine serum takıldı. Daha sonra da Verem Pavyonu'ndaki tek kişilik bir odaya yatırıldı.

YARGIÇ REBİA ŞEREF'İN MEKTUBU

14 Mayıs 1950 günü yapılan seçimleri Demokrat Parti kazandı. Yepyeni bir hükümet kurulacaktı. Olayı bütün ayrıntılarıyla bilen, "adli hata"yı kabul eden bakanlar değişecekti. Grevinin on üçüncü gününde "tıbbi müdahaleler" ile yaşamı uzatılmakta olan şair, birdenbire "muhatapsız" kalmıştı.

Bütün gazetelerde Nâzım Hikmet'le ilgili olumlu ya da olumsuz yazılar birbirini izlerken, "Son Posta" gazetesinde, "eski Cumhuriyet Başsavcısı merhum Fahrettin Karaoğlan'ın kızı ve değerli hâkimlerimizden" diye tanıtılan Sayın Rebia Şeref'in bir mektubu yayımlandı :

"Büyük Türk şairi Nâzım Hikmet'in adım adım ölüme yaklaştığı bu anda, babam Cumhuriyet Başsavcısı merhum Fahrettin Karaoğlan'ın bana Nâzım Hikmet için söyledikleri bugün gibi hatırımda.

"Fahrettin Karaoğlan, 'Bir hâkim olarak memleketimizde bana en büyük ıstırabı vermiş olan hadise, Nâzım Hikmet'in hiçbir delile, hiçbir kanun hükmüne dayanılmaksızın 28 yıl hapse mahkûm edilmesidir. Adalet tarihimizi bu günahtan kurtarmak en büyük emelimdir. Ama ne yazık ki buna gücüm yetmiyor,' diyordu.

"Fahrettin Karaoğlan bu duygu ve düşüncelerini yalnız yakınlarına söylemekle kalmadı. Yanılmıyorsam 1945 yılında Büyük Millet Meclisi Adalet Divanı'nda açıkça belirtti. Ve bir gün Hipodromda Sayın Cumhurbaşkanı'na da açtı.

"Bu hatıraları delaletinizle Türk halkına nakletmek imkânını bulursam, yalnız bir insan, bir Türk olarak Nâzım Hikmet'e karşı değil, bir evlat olarak hak ve adalet âşığı babama ve asil bir yargıç olarak şerefini şerefim saydığım Türk adaletine karşı olan vazifemi de yapmış olacağım."

Haftalık "Gerçek" dergisinde Esat Adil Müstecabî ise "Eğer Sen Ölürsen" başlıklı yazısıyla bir yandan yöneticilere sorumluluklarını anımsatırken, bir yandan da şaire sesleniyordu :

"Aziz dostum, yagâne şairim, gönlüm, senin edebi bir mazlum ve bir kahraman olmana razı değil; sana yakışan hayattır.

Senin o mavi gözlerin bir yıldız gibi çakmakta ve o erkek sesin gürlemekte devam etmelidir. (...)

"Bizi ve milletini terk etme! Eğer sen ölürsen "Bu cehennem, bu cennet' vatanın, yaşanmaz bir ıstırap ve azap ülkesi olur. Ve biz, kültür dünyasının, hak ve adalet dünyasının lanetine uğrarız."

15 Mayıs 1950 Pazartesi günü saat 16'da, İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği, Nâzım Hikmet'in serbest bırakılması için, Laleli'deki Çiçek Palas Salonu'nda bir toplantı düzenledi. Vilayet'ten izin alınarak düzenlenen bu toplantı sağcı gençlerin engellemesiyle daha başlarken sona erdirildi.

Onur konukları olarak Celile Hanım ile Sare Teyze en önde oturuyorlardı. Dernek Başkanı İlhan Berktay, toplantıyı açarken yaptığı konuşmanın bir yerinde, "Fikre ve hürriyete karşı olan faşistlerle mücadelemizi yürüteceğiz," deyince, salonun arkasında ayakta duran gençler bağırmaya başladılar :

"Moskova ağzıyla konuşuyorsun! Moskova'ya! Moskova'ya!"

Karşılığı şöyle oldu :

"Siz de İspanya'ya! Franco İspanya'sına!"

Bağrışmalar itişip kakışmalara dönüştü. Ama polisler toplantıya engel olanları dışarı çıkarmaya yanaşmıyorlardı.

İlhan Berktay mikrofondan :

"Arkadaşlar, görüyorsunuz, polis görevini yapmıyor! Toplantıyı sabote etmek isteyenlere göz yumuyor. Polisi göreve çağırıyorum. Lütfen gürültü yapanları dışarı çıkarınız!" diye seslendi.

Bunun üzerine mikrofondan hoparlöre giden tellerin koparıldığı görüldü. Bu kez salonu dolduran gençlerden, "Nâzım Hikmet çok yaşa!" sesleri yükseldi. Kahrolsun, yaşasın derken hava bir anda iyice gerginleşti.

Celile Hanım ağlıyor, Sare Teyze eline mikrofonu almış, "Çocuklar! Çocuklar!" diye bir şeyler söylemeye çalışıyordu.

Artık iş çığrından çıkmıştı. Arkadaki sağcılar İstiklal Marşı'na başlayınca, bütün salon ayağa kalkıp onlara katıldı. Sesler Çiçek Palas'ın dışına taştı. Halk ne oluyor diye toplanmış bakıyordu. Bu arada Beyazıt'taki öğrenci kahvelerine haber uçurulmuş, sağ-

cı gençler, komünistlere karşı büyük bir saldırının hazırlığı içinde ellerinde taşlarla kalabalığın arasına katılmışlardı.

Dışardakiler "Kahrolsun komünistler!" diye bağırarak binayı taşlamaya girişince, apartmanın kapısı kapatıldı, merdivenleri tutan polislerden, "Milliyetçiler aşağı!" diye bir ses yükseldi. Sayıları 15-20 kadar olan sağcı gençle gazetecilerin dışarı çıkmalarına yardım edildi.

Emniyet Müdür Muavini, Birinci Şube, Üçüncü Şube Müdürleri, sivil memurlar içeri girmek isteyenlere engel olarak çevrenin boşaltılmasını istediler. Ama elleri taşlı milliyetçiler bir türlü dağılmıyorlardı.

Polis bir süre bekledikten sonra salonu boşaltmaya karar verdi. Önce bir ciple 4 kişi, sonra bir kamyonla 30-40 kişi, sonra bir otobüsle 40-50 kişi polislerin korumasında olay yerinden uzaklaştırıldılar.

İçerde son kalanlar için bir otobüs daha beklenirken, Vali ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay geldi. Dışardakilerin dağılmamakta direndiklerini, olayların çetinleştiğini, bir linç tehlikesi yaşandığını öğrenmişti. Sağcı öğrenciler valiyi omuzlarına aldılar. Vali de onlardan "millet sevgisini kalbinde taşıyan vakur ve asil Türk gençliği" olarak polisin işini kolaylaştırmalarını, dağılmalarını rica etti. Gençlerin bir bölümü valiyi dinleyip onunla birlikte gittilerse de, bir bölümü gene yerlerinde kaldılar.

Az sonra gelen otobüsle içerdeki son grup da uzaklaştırılınca sokaklar boşaldı.

Polis toplantıda söylenenler için tutanak düzenlemiş, katılanları tek tek saptamış, birçoğunu sorguya çekmişti. Veysel Akkaş, Şehnaz Akıncı, Enver Aytekin, Gönül Başaran, Nuran Bozer, Zekâi Karakaş, Kemal Cenap Karakaya, Vecdi Özgüner İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanarak, oldukça uzun süren bir dava sonunda, 22 Kasım 1951'de, çeşitli cezalar aldılarsa da, Yargıtay bu kararı bozdu. İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nin ikinci kez verdiği ceza kararını da Yargıtay Ceza Genel Kurulu bozunca bütün sanıklar aklandılar.

Ne var ki bu olay öğrenci dernekleri arasındaki gerginliği iyice kamçılamış, İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'nin merkezine saldırılmasına, tabelasının sökülüp parçalanmasına neden olmuştu. Öğrenciler arasındaki sağ sol çekişmesinin denetimden çıkma eğilimi gösterdiğini saptayan İstanbul Valiliği, Türkiye Milli Talebe Federasyonu ile ona bağlı kuruluşların, 19 Mayıs 1950 günü, Marmara Lokali'nde yapmak istedikleri "komünizmi tel'in" toplantısına izin vermedi.

14 Mayıs 1950'de seçimi Demokrat Parti kazanınca aydınların toplu başvurularının yönü birdenbire değişti. Bu kez Nâzım Hikmet'i açlık grevinden vazgeçirmek için harekete geçildi. Telgraflar birbirini izlemeye başladı. Topluca imzalanmış bir telgraf şöyleydi :

"İktidar değiştiği için bugün haklı taleplerinizle ilgilenecek sorumlu makam henüz fiilen teşekkül etmemiştir. Yeni iktidar kuruluncaya kadar ve bu hususiaki durum aydınlanıncaya kadar, açlık grevine fasıla vermenizi ısrarla rica ediyoruz."

İmzaların başında Demokrat Parti milletvekili, "Zafer" gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik vardı. Arkasından Nâzım'ın çok sevdiği kişileri de içeren bir liste geliyordu : ***Üniversite öğretim üyeleri*** : Sadun Aren, Güzin Dino, Ahmet Cevat Emre, Vasfi Raşid Seviğ. ***Doktorlar*** : Dr. Behçet Kamay, Dr. Kemal Narin, Dr. Hüseyin Cahit Özen. ***Avukatlar*** : Niyazi Ağırnaslı, İsmail Hakkı Balamir, Asım Ruacan. ***Şairler*** : Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat, Cahit Sıtkı Tarancı. ***Eleştirmen*** : Cevdet Kudret. ***Müzikçiler*** : Ayhan Alnar, Ferit Alnar, Adnan Saygun. ***Ressam*** : Bedri Rahmi Eyuboğlu. ***Tiyatrocular*** : Ahmet Evintan, Ulvi Uraz. ***Gazeteciler*** : Müzehher Vâ-Nû, Vâlâ Nureddin Vâ-Nû. ***Bankacı*** : Nâzım Kâmil Bayur.

Sovyetler Birliği'ne ilk gidişinde, KUTV'da okumasına yardımcı olan, birlikte güzel günler geçirdikleri Profesör Ahmet Cevat Emre ayrıca bir telgraf da çekmişti :

"Yıllardan beri senin için ağlayan ihtiyar hocanın yaşlarını dindirecek kararı esirgeme yavrum, sevgili oğlum."

AÇLIK GREVİNE GENE ARA VERİYOR

Gelen telgraflar yüzü aşmıştı. 19 Mayıs 1950 Cuma günü, vasisi Avukat İrfan Emin Kösemihaloğlu, şairin başucunda, bunları birer birer açıp etkileyici bir duygusallık içinde okurken, saat tam 17.03'te, Nâzım Hikmet açlık grevine ara verdiğini bildirdi.

Çocuklar gibi sevinen İrfan Emin hemen kalem kâğıda sarılarak gazetelere şu mektubu gönderdi :

"Nâzım Hikmet, şu günlerde İstanbul ve Ankara'dan gelen ve memleketin tanınmış fikir, sanat ve ilim adamlarıyla birçok aydınlarının imzasını taşıyan mektuplar, telgraflar almıştır. Bunlarda hülasaten :

"'İktidar değiştiği için bugün haklı taleplerinizle ilgilenecek sorumlu makamlar fiilen teşekkül etmemiştir; yeni iktidar kuruluncaya kadar ve bu hususiaki durum aydınlanıncaya kadar açlık grevine fasıla vermenizi ısrarla rica ediyoruz,' denilmektedir.

"2 Mayıstan beri açlık grevine devam eden ve iki günden beri Cerrahpaşa Hastanesi'nde doktorların insani ve mesleki mülahazalara dayanan tıbbi müdahaleleriyle hayatı uzatılan şair, vasisiyle son bir görüşmeden sonra buradaki dostlarının da şifahi [sözlü] ısrarlarıyla teyid edilen [doğrulanan] bu görüşü tasvib ederek [uygun bularak] tatbik etmekte olduğu greve bugün saat 17'den itibaren ara vermiştir."

Adliye Bakanlığı'nın o dönemde aldığı bir kararla, Türkiye'nin çeşitli cezaevlerinde yatan, 141 ile 142. maddelerden ceza yemiş mahkûmlar Nevşehir Cezaevi'nde bir araya getirilmişlerdi. Gazetelerden Nâzım Hikmet'in 2 Mayısta açlık grevine yattığını öğrenince, Kemal Tahir'in önerisiyle şairin orada bulunan arkadaşları da af çıkıncaya kadar sürdürülmek üzere bir açlık grevine başlamışlardı. Ama üç gün sonra, gene Kemal Tahir'in uyarısıyla bu greve son verilmişti. Büyük Millet Meclisi tatildeyken, yeni seçimler yapılmaktayken kim çıkaracaktı af yasasını?

Kuşkuculuğuyla ünlü Kemal Tahir, olayların gelişmelerini bilmediğinden, böyle bir dönemde, Nâzım Hikmet'in niçin açlık grevine yattığını anlayamıyor, kişisel nedenler arıyor, kadınların ilgisini çekmek istediği için olabilir diye düşünüyordu. Bir süre-

dir mektuplaşmaları seyrekleştiğinden, Münevver Berk'in geri dönmüş olduğunu öğrenememişti.

Büyük seçim başarısının arkasından, Demokrat Parti'nin bir genel af çıkartması bekleniyordu. Önceki iktidarların yarattığı demokrasi dışı davranışların izleri silinecek, bu arada, doğal olarak siyasal suçlularla birlikte komünistler de bağışlanacaktı.

Demokrat Parti hükümetinin ilk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü seçimi izleyen haziran ayında Fransa'ya gidince, Paris'te kaldığı Bristol Oteli'ne, 2 Haziran 1950 tarihli şu mektup bırakıldı :

"Sayın Bakan,

"Paris'i ziyaret etmeniz dolayısıyla, Bay Louis Martin-Chauffier Milli Yazarlar Komitesi adına ve ben Uluslararası Demokrat Hukukçular Birliği adına, Nâzım Hikmet meselesinde sizinle birkaç dakika görüşmek istediğimizi size bildirmek şerefine nailiz.

"Ağır vazifelerinizden dolayı vaktinizin sınırlı olduğunu da gözönünde bulunduruyoruz. Fakat, Nâzım Hikmet'in durumu, bizleri dinlemek zahmetine katlanacağınızı zannettirecek kadar umumi efkârı heyecana getirmektedir.

"Bay Louis Martin-Chauffier ve ben, sizin için bizlerle bir mülakat yapmak imkânı varsa, adresime (19 Quoi de Bourbon. Tel : Danton 74-45) bildirmenizden size çok minnettar kalacağız.

"Sayın Bay Bakan, yüksek saygılarımı lütfen kabul buyurunuz.

"Uluslararası Demokrat Hukukçular Birliği Genel Sekreteri

"Joe Nordmann"

Fuat Köprülü bu mektuba yanıt vermedi.

Uluslararası Demokrat Hukukçular Birliği Genel Sekreteri Joe Nordmann, üç gün sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a da, 5 Haziran 1950 tarihli şu mektubu gönderdi :

"Ekselans,

"Birliğimiz Başkanı D. N. Pritt K. C. ve ben 15 Ocak'ta mektupla Türkiye'nin eski Savunma Bakanı Bay Hüsnü Çakır'a, Tür-

kiye'nin eski Adalet Bakanı Bay Fuat Sirmen'e, Türkiye'nin eski Millet Meclisi Başkanı Bay Şükrü Saraçoğlu'na müracaat etmiş ve Demokrat Hukukçular'ın şair Nâzım Hikmet'in haksız yere hapsedilmesinden duydukları heyecanı ifade etmiştik. Bu mektubun kopyasını sizlere yollamak şerefine nailiz.

"İtirazlarımızın istinat ettiği noktalar hiç dikkat nazarına alınmamıştır. Böylece görülüyor ki Nâzım Hikmet'in hapsedilmesi yakın tarihte, hukuka tatbik edilen şiddetin bir numunesidir.

"Türkiye Dışişleri Bakanı Paris'te hukukçularla yazarların bir temsilci heyetiyle yaptığı mülakatta, bizlere şairin az zamanda serbest bırakılacağını anlatmışlardı. O zaman her şey bizlere yeni hükümetin kendinden öncekiler tarafından işlenen adaletsizliğe derhal bir son vereceğini düşünmek imkânını veriyordu.

"Bütün dünyanın beklediği bu tahliye işine hâlâ müdahale edilmemesinden umumi efkârda ve özellikle aydın çevrelerde uyanan endişeye tercüman oluyoruz.

"Bununla birlikte, Türkiye hükümetinin bu işte daha uzun müddet sükûnetini muhafaza etmeyeceğine, demokrasi ve adalet yolunda hareket edeceğine kaniiz.

"Ekselans, yüksek saygılarımızı kabul buyurunuz.

"Uluslararası Demokrat Hukukçular Birliği Genel Sekreteri

"Joe Nordmann"

Nâzım Hikmet'i kurtarma kampanyasının içerde dışarda ulaştığı yaygınlığa karşı tavır alan bazı sağcı gazeteler ile "milliyetçi" öğrenci dernekleri bir karşı kampanya başlattılar. Tek amaçları Nâzım Hikmet'in bu af kapsamına alınıp bağışlanmasını engellemekti.

Milli Türk Talebe Birliği Başkanı Suphi Baykam, olaya bir hukuk sorunu olarak değil de, siyasal çekişme olarak bakan, Nâzım Hikmet'in af dışı bırakılması isteyen 5000 imzalı bir dilekçeyi Ankara'ya götürüp hükümete sundu.

Af tasarısı görüşülürken Büyük Millet Meclisi'ndeki bazı milletvekillerinin de aynı görüşte oldukları ortaya çıktı. Tevfik İleri,

Remzi Oğuz Arık, Şevket Mocan, Ömer Bilen, Ahmet Gürkan, Hüsnü Akşit, yaptıkları önerilerle hep Nâzım Hikmet'in bağışlanmasını önlemeye çalıştılar.

Örnekse Tokat milletvekili Ahmet Gürkan şöyle diyordu :

"Arkadaşlar, komünizmden bahsetmiyorum, Moskofizmden bahsediyorum. Evet, bu uğursuz kızıl kuduz, Türk milletini ısırmak için hırlarken, onun ağzından sızan salyaları yalayanları elbette tecziye edeceğiz."

Ulaştırma Bakanı Tevfik İleri ise komünistler bağışlansa bile Nâzım Hikmet'in bağışlanmasını doğru bulmuyordu :

"Nâzım Hikmet kupkuru bir Nâzım Hikmet değildir. Avrupa'da, Asya'da, Amerika'da ve dünyanın neresinde bir komünist teşekkül varsa orası Nâzım Hikmet için bayrak açmıştır. Türk hükümetinden Nâzım Hikmet'i alacağım diyor. Biz saf ve temiz kalbimizle acıyarak bu adamı dışarı çıkarttığımız gün bütün komünist cihan, Nâzım Hikmet'i ellerinden aldık diye övünecektir."

Avukat Mehmet Ali Sebük gibi komünizme yakınlığı olmayan bir hukuk bilgininin kamuoyu önünde kanıtladığı bir "adli hata"yı aşma çabasına böyle gerekçelerle karşı çıkmak, işi uluslararası siyasal bir çekişmeye, inatlaşmaya dönüştürmek akla sığacak bir şey değildi. Ama bu gibi konuşmaların milletvekilleri üzerinde etkili olmadığı söylenemez. Nâzım Hikmet'in bağışlanmasını istemeyenlerin hazırladıkları bir önerge kabul edildi.

Neyse ki sonraki celsede, bağışlanmayan mahkûmların cezalarından ne kadar indirim yapılacağını belirleyen 5. maddede birtakım genişletmeler yapılırken cezaların üçte ikisinin indirilmesi sağlandı. Böylece Nâzım doğrudan bağışlanmıyor, yalnızca cezasının üçte ikisi indirilenler kapsamına alınıyordu. 12 yıl 7 ay yatmıştı. 28 yıl 4 ayın geri kalanını yatmayacaktı.

Nâzım Hikmet açlık grevi sırasında çok hırpalanmıştı. Hastanede doktorların yakın denetimi altında bile sağlığının düzelmesi

oldukça uzun sürdü. Serbest bırakıldığı tarihe kadar, iki ay iki gün Cerrahpaşa Hastanesi'nde kaldı. Büyük Millet Meclisi'nde bu tartışmalar olurken hâlâ hastanede yatıyordu. Kocasını bırakıp Nâzım'la evlenmeye karar vermiş olan Münevver Andaç da "refakatçisi" olarak onunla birlikte kalmaktaydı.

14 Temmuz 1950'de Meclis'ten çıkan "Genel Af Yasası", ertesi gün "Resmi Gazete"de yayımlanınca, Avukat Mehmet Ali Sebük, Savcılık ile Cezaevi'nde gerekli işlemleri yaptırarak arabasıyla Cerrahpaşa Hastanesi'ne geldi. Nâzım, vasisi Avukat İrfan Emin, Münevver Andaç onu bekliyorlardı.

15 Temmuz 1950 günü, saat 14.15'te on üç yıllık tutsaklık sona erdi. Başhekim Doktor Esat Bey ile Nâzım'a yaşamının çeşitli dönemlerinde yakınlık göstermiş olan, örnekse 1938'de cezasını erteleten raporu veren Doktor Tarık Temel de bu mutlu anı izleyenler arasındaydılar. Nâzım hastanedekilere teşekkür ederek ayrılırken, yıllardır bıkmadan usanmadan her sıkıntılı gününe koşup gelen sevgili avukatı İrfan Emin'e sarılarak şöyle dedi :

"Heyecanlıyım. Ama bu heyecanım aftan değil. Nihayet hakkımı alıyorum. Hakkımın bir kısmını da kaybederek temin ediyorum. Bütün sevincim, dostlarıma, akrabalarıma ve her şeyden üstün tuttuğum hürriyete kavuşmaktan ileri geliyor. Bu gece sırtüstü yatıp gökyüzüne bakacağım. Yıldızları, uçsuz bucaksız ufukları seyredeceğim. Çünkü hapishanede yattığım yerden tavandan başka bir şey görmüyordum."

Avukat Mehmet Ali Sebük, Nâzım ile Münevver Andaç'ı hastaneden otomobiliyle alıp Vâ-Nû'ların Salacak'taki evine götürdü. Bunu önceden konuşup aralarında kararlaştırmışlardı. Celile Hanımın Cevizlik'teki ahşap evi çok korumasızdı. Nâzım'ın serbest bırakılmasını istemeyenlerin sağcı gençlik örgütlerini nasıl yönlendirecekleri belli olmazdı. Vâlâ Nureddin herhangi bir saldırıya karşı evinin pencerelerine demir parmaklıklar taktırmıştı. Olayın gündemden düşmesini, tepkilerin durulmasını beklerken uyanık olunmalıydı.

O gün Nâzım'la Vâ-Nû'ların kapı önünde sarmaş dolaş olup kucaklaşmalarını komşular alkışlarla karşıladılar. Büyük bir coşku yaşandı. İçerde şölen sofrası hazır bekliyordu. Avukat Mehmet Ali Sebük de buyur edildi.

Biraz sonra evin önünde sivil polisler dolaşmaya başladılar. Özgürlüğün daha ilk adımındaki bu gözlenme Nâzım'ı bayağı tedirgin etti. Bunu gören Vâlâ Nureddin, İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay'a telefon ederek şöyle dedi :

"Nâzım Hikmet eşiyle birlikte şimdi benim evimdedir. Bir ay kadar misafir kalacaktır. Sivil polisler maalesef dikkati çekecek şekilde evi göz hapsinde tutuyorlar. Maksat muhafaza ise, endişe buyurmayın, tedbirini önceden almıştık. Pencereler demirli, kapı sağlamdır. Kaldı ki mahallenin ruhi haleti de faşistçe bir saldırıya elverişli değil. Bu sebeple, memurların bir kuşatma manzarası uyandırıp ilgiyi üzerimize çekmemelerini rica ederim. Şimdi yanımda olan Nâzım bu sözleri size söylememi istedi."

Valinin ilgilenmesi sonucu polislerin gözcülüğü daha gösterişsizleşti, ama hiçbir zaman sona ermedi.

Üsküdar'da Vâ-Nû'lara yakın bir ev aranmaya başlandı. Ama kiralar çok yüksekti, Nâzım'ın ise belirli bir geliri yoktu, İpek Film'e senaryo yazarak geçinmeyi düşünüyordu.

Sonunda bir süre için Celile Hanımın Cevizlik'teki evinin bir katına yerleşmeye karar verdiler.

Münevver Andaç gebeydi. Nâzım hem ev işlerinde ona yardım ediyor, hem de senaryolar yazıyordu. Bütün gün daktilosunun başındaydı.

Evin karşısındaki kaldırımda bir cipin içinde gece gündüz üç dört sivil polis bekliyordu. Dışarı çıkınca da Nâzım'ı adım adım izliyorlardı.

Sürekli gözaltındaki bu iki insanın toplumsal etkinlikleri, Caddebostan'da büyük bir köşkün ekine yazlığa gelmiş olan Dino'lara, ya da Büyükada'ya, Nâzım'ın üvey kız kardeşi Melda ile evlenen Refik Erduran'a gitmek, Kemal Tahir'i, Vâ-Nû'ları, Rasih Güran'ı, Kemal Sülker'i, Zekeriya Sertel ile Sabiha Sertel'i, İhsan

İpekçi'yi, Osman İpekçi'yi, Mehmet Ali Cimcoz ile Adalet Cimcoz'u, Ferdi Tayfur'u, Ruhi Su'yu, Melih Cevdet'i, Sait Faik'i, A. Kadir'i, Vedat Günyol'u, Peride Celal'i vb. konuk etmek, ya da bir yerlerde buluşmakla başlayıp bitiyordu. Özgürdüler, ama bu kendi kendini kısıtlayan, birçok şeyden uzak durmaya özen gösteren bir özgürlüktü. Ayrıca, Nâzım'ın çok satılacağı bilinen kitaplarını yayımlamak için başvuran tek bir yayımcı bile olmamıştı. Kendi kurtulmuştu, ama yapıtları daha serbest değildi.

22 Kasım 1950'de Dünya Barış Kongresi'nin Varşova'da yapılan İkinci Toplantısı'nda Türk şairi Nâzım Hikmet'e, Pablo Neruda, Pablo Picasso, Amerikalı şarkıcı Paul Robeson, Polonyalı Wanda Jekubowska ile birlikte barış ödülü verilecekti. Ama Nâzım'ın toplantıya katılmak için pasaport isteği geri çevrildi. Yurt dışına çıkmasına izin yoktu. Onun adına ödülünü Şilili şair Pablo Neruda şu sözlerle aldı :

"Cezaevindeki yılları boşa geçmedi; Nâzım'ın lirik yapıtları en yüksek noktasına orada ulaştı. Sesi dünyanın sesi oldu. Barış için savaşın bu önemli günlerinde şiirlerimin onun şiirleriyle yan yana olmasından gurur duyuyorum."

Gözcülü özgürlüğünü böyle yaşayıp giderken, yıllar önce ciğerlerinden hastalanıp çürük raporuyla Deniz Harp Okulu'ndan çıkarılmış olan Nâzım Hikmet, bir gün askere çağrılıverdi.

O gün şairin evinde olan Vâlâ Nureddin olayı şöyle anlatıyor :

"Kapı çalındı. Münevver gitti baktı. Bozguna uğramış, yanımıza döndü. Fakat sesini son derece tatlılaştırarak :

"– Bir polis seninle konuşmak istiyor, Nâzım'cığım, dedi.

"Yüreğimiz burkulup kapıya gittik. Üniformalı, terbiyeli, biraz da mahcup genç bir memur. Koltuğundaki cüzdandan çıkarılmış bir kâğıdı gösterdi :

"– Siz askerliğinizi yapmamışsınız, Nâzım Bey. Birlikte şubeye gideceğiz. Belki de derhal sevkedeğerler. Onun için tedarikli çıkmanızı 'kardeşane' tavsiye ederim.

"Hanımlar arkadan sokulmuş, merdivende, konuşulanları dinlemişlerdi. Memuru bekletmediler. Münevver aceleyle bir paket hazırladı, verdi. Nâzım da ona 100 lira bıraktı. Sarılıp vedalaştılar. Hesapta bir daha buluşmamak da vardı.

"Ben yolda polise rica ettim :

"Siz karşı kaldırımdan ve epey arkadan gelseniz de dikkati çekmesek... Münasip mi?

"Memur direnmedi. Kadıköy Askerlik Şubesi'nin yolunu tutturduk.

"– Cebinde kaç paran var, Nâzım? dedim.

"– Yüz yedi buçuk lira vardı.

"– Peki, şimdi? dedim.

"– Yedi buçuk bana yeter, dedi.

Bendeki parayı devrettim.

"– Evde bir sırt çantam durup duruyor. İçine lüzumlu öteberiyi koyar, arkandan yetiştiririm.

"Bana işler havale ediyor.

"– Peki, Nâzım. Yarın stüdyoya uğrarım, Nâzım. Yazılarını götürürüm, Nâzım. Telgrafları da çekerim, Nâzım.

"– Siz tabii Münevver'i... diyor.

"Münevver'le ve doğacak çocuğuyla ilgileneceğimizi söylüyorum. Bari bu yönden aklı arkada kalmasın, diye uğraşıyorum.

"Sonra, bu tepeden inme askere çağrılış konusunu aramızda inceliyoruz.

"– Sen 1918'de Heybeliada Bahriye Mektebi'ni bitirdin. Askerliğini yaptın yani. Heybeliada mezunu mektep arkadaşlarından, senin durumunda beş altı ünlü kişi tanıyoruz ki, hiçbiri er olarak askerlik yapmaya çağrılmadı.

"Kadıköy Askerlik Şubesi'ndeki yüzbaşı da anlayışlı davrandı. Polisi savdı. Öyle ya : Madem ki Bahriye'yi bitirmiş... Bir istida yazıp bunları anlatmasını söyleyerek Nâzım'ı serbest bıraktı.

"Geri dönerken muhakeme yürüttük, şu sonuca vardık :

"– Gaipten bir ihtar bu yani. Şayet siyasi bir faaliyette bulunursan, yeni bir mahkûmiyet bile gerekmeyecek. Sevkedilerecekler vesselam... Gözdağı yani... Aksi takdirde uyur bu iş."

Nâzım Kadıköy Askerlik Şubesi'ndeki konuşmayı Avukat İrfan Emin'e anlatarak dilekçeyi yazdırdı. Gerçi çürüğe ayrıldığını belirten bir belge bulmuş değillerdi, ama, gerekirse sonra kaynağında ararız diye düşünerek, durumu ayrıntılarıyla anlatan dilekçeyi Şube'ye gecikmeden verdiler.

Haftalar geçti, ses seda çıkmadı. Vâlâ Nureddin'in söylediği gibi, iş uyumuş görünüyordu.

Bu arada Nâzım İpek Film Stüdyosu'nda dublaj yönetmeni olarak da çalışmaya başlamıştı. Bir yandan senaryolar yazıyor, bir yandan stüdyoya gidip geliyordu. İnkılap Kitabevi'nden "Kurtuluş Savaşı Destanı"nı yayımlama önerisi gelince, parası peşin ödenmek koşuluyla, bunu da kabul etti. Aslında "Kurtuluş Savaşı Destanı" bölümünü *Memleketimden İnsan Manzaraları*'ndan ayırmak istemiyordu. Ama doğumu yaklaşan bebekle Cevizlik'teki harap evde barınmaları olanaksızdı. Bir apartman katına geçmeleri gerekiyordu. *Kuvâyi Milliye*'yi düzenleyerek İnkılap Kitabevi'ne verdi. Paranın ötesinde, yeniden kitap yayımlamaya başlamak da önemliydi.

Geliri biraz artınca bir yıllık kirasını ödeyerek Kadıköy'de Sular İdaresi'nin karşısındaki bir apartmanın zemin kat dairesini tuttu. Ev eşyası olarak hiçbir şeyleri yoktu. Buzdolabı, çamaşır makinesi, düdüklü tencere, hepsi taksitlere bağlandı. Doğacak bebek için alınacaklar alındı. Gaz sobası mı kursak, kömür sobası mı diye gelecek kışı düşünmeye başladılar.

Cezaevinden çıktıktan sonra, Nâzım, bir zaman, boşanmak için Piraye'nin mahkemeye başvurmasını beklemişti. Oysa Piraye onun açmasını istiyordu davayı. Tanık olarak Kemal Sülker ile A. Kadir gösterilecekti. Bu Piraye'nin dileğiydi : Boşanmayı kolaylaştırmak için bile olsa, anlayışsız kimselerin, yaşamının en güzel yirmi yılını zedeleyecek sözler etmelerinden ürküyordu.

Nâzım, bu tedirginliği ortadan kaldırmak için, A. Kadir'in aracılığıyla, Mehmet'e şu notu gönderdi :

"Evladım,

"Ananla ayrılmamızın sebebi geçimsizliktir. Şahit olarak da Kemal Sülker ile A. Kadir'i göstereceğiz. Geçimsizliğe sebep de uzun yıllar birbirimizden ayrı kalmamızdır."

23 Mart 1951 günü, Kadıköy Asliye 2. Hukuk Yargıçlığı'nın kararıyla Nâzım ile Piraye boşandılar. Mahkemede yalnız avukatlarıyla tanıklardan Kemal Sülker vardı.

26 Mart 1951 günü, Münevver Andaç, özel bir klinikte, mavi gözlü, sarı saçlı bir oğlan doğurdu. Mutluluktan göklere uçan Nâzım Hikmet, cezaevindeki kanaryasından sonra, gururla kucağına aldığı gürbüz bebeğine de, 4 yaşından 24 yaşına kadar, 20 yıl babalık ettiği üvey oğlunun adını verdi : Memo, Memet...

Nâzım bebeğin üstüne titriyor, annesinden başka birileri altını değiştirecek olsa hemen başlarına dikilip yanlış bir şey yapmamaları için izlemeye başlıyordu.

Karı koca havanın güzel olduğu günlerde Memo'yu arabaya koyup Mühürdar Bahçesi'ne götürüyorlardı. Üç kişilik mutlu bir aile olmuşlardı. Nâzım'ın yurt dışına kaçmayı düşünmediği açıktı.

Yaşamlarında kimseyi ilgilendirecek, tedirgin edecek bir şey yoktu. Gene de her hareketleri polislerce izleniyordu. Alışmışlardı artık bu sinir bozucu gözlenmeye.

İnkılap Kitabevi ise *Kuvâyi Milliye*'nin yayın hakkını almış olmasına karşın, nedense kitabı bir türlü yayımlamıyordu.

Derken Nâzım Hikmet bir gün yeniden Kadıköy Askerlik Şubesi'ne çağrıldı.

Gene "mevcutlu" olarak götürüldü, gene cebindeki parayı karısına bıraktı, gene ne olur ne olmaz eline çamaşırlarını, pijamasını sardığı paketi aldı.

Kadıköy Askerlik Şubesi Başkanı Süvari Albay Şevket Atsal :

"Muayeneden sonra askere sevkedileceksiniz," dedi.

İki doktor kendisini muayene ederek "sağlam" raporu verdiler. Nâzım itiraz etti :

"Nasıl olur, ben kalbimden ve karaciğerimden hastayım. Bursa Ahmet Vefik Paşa Hastanesi ile Cerrahpaşa Hastanesi Sağlık Kurulları'nın ayrı ayrı raporları var. Üstelik Heybeliada Bahriye Mektebi'nden mezun olduğum yıl stajyer subayken zatürree geçirerek ordudan çürüğe çıkarıldım. Sağlık Kurulu'nca muayenemi istiyorum."

İşlemleri yapmakta olan yüzbaşı :

"O zaman," dedi, "bizim kararımıza bir üst makam olarak, Selimiye Askerlik Dairesi Başkanlığı'na başvurup itiraz et. Orası seni Sağlık Kurulu'na sevkedebilir."

Nâzım gelirken durumu telefonla Avukat İrfan Emin ile Vâlâ Nureddin'e bildirmişti. Selimiye Askerlik Dairesi Başkanlığı'na başvurularak "Sağlık Kurulu'na sevk" emri çıkarıldı. Bunun üzerine Kadıköy Askerlik Şubesi Başkanı Süvari Albay Şevket Atsal şu yazıyla Nâzım'ı Haydarpaşa Asker Hastanesi'ne gönderdi :

"Aşağıda künyesi yazılı şahıs çifte tabib muayenesine itiraz ettiğinden sıhhi kurulca muayene edilmesi Selimiye As. D. Bşk.'nın 6 Haziran 1951 gün ve 2. Ks. 3808/12436 sayılı yazılarıyla emredilmiştir. Sıhhi Kurulca muayenesinin yaptırılarak raporlarının Selimiye As. D. Bşk.'na sunulmak üzere gönderilmesini rica ederim. Hikmet oğlu Mehmet Nâzım Ran."

Haydarpaşa Asker Hastanesi Sağlık Kurulu Nâzım Hikmet'e "sağlam" raporu verdi.

Doktorlardan biri odasına getirilen boylu boslu şaire şöyle bir bakıp muayene bile etmeden sağlam diye imzayı basmış, bir başkası ise kulağına, "Nâzım Bey, sizin bu hastaneden çürük raporu almanız olanaksız," diye fısıldamıştı.

Nâzım'ın kafasında bir yolu bulunarak öldürüleceği konusunda yapılmış bir sürü dedikodu vardı. Kimi, "Sabahattin Ali gibi seni de öldürecekler," diyordu. Kimi, "Öldürülmene bile gerek yok, askere alırlarsa, sen zaten on beş günde kalpten gidersin,"

diyordu. Daha önce başına kuşku uyandıran bir iki olay da gelmişti zaten.

Bu olayları Zekeriya Sertel *Nâzım Hikmet'in Son Yılları* adlı kitabında şöyle anlatıyor :

"Evinin karşısında polis, sokağa çıktığında arkasında polis. Gece polis. Gündüz polis. Nâzım'ın rahatını kaçırmak için ellerinden geleni esirgemiyorlardı. Ama Nâzım'ı suçlandıracak bir ipucu elde edemiyorlardı. Bunun üzerine tuzaklar kurmaya başladılar.

"Bir gün balıkçı kıyafetinde biri Nâzım'ın evinin kapısını çalar.

"Kapıya çıkan Nâzım'a :

"– Nâzım Ağabey, der, biz balıkçılar seni kaçırmaya karar verdik. Şurada sahilde balıkçı kayıklarımız hazır seni bekliyor. Sizi yağdan kıl çeker gibi istediğiniz yere aşırırız.

"Nâzım Hikmet bu beklenmeyen ziyaretten kuşkulanır. Balıkçının gözlerine bakar, anlar. Teşekkür eder, böyle bir niyeti olmadığını söyler.

"Aradan birkaç gün geçer, bir akşam karısı Münevver'le Kadıköy'de sinemadan çıkarlarken köşe başından ışıkları söndürülmüş kara bir gölgenin hızla kendilerine doğru geldiğini görürler. Ondan korunmak için yana doğru çekilirken başka bir otomobille karşılaşırlar. Duvara yaslanıp güç halle kendilerini ölümden kurtarırlar."

Nâzım Hikmet daha önce başından geçen bu kuşkulu olayların da etkisiyle, askere çağrılmasını "ölüm fermanı" olarak değerlendiriyordu. 1938 yılı öncesinde, yeri yurdu belli, İstanbul'da çalışırken, kimse onu askere çağırmamıştı. Demek ki Deniz Harp Okulu'ndan subay çıktığını da, çürüğe ayrılarak ordudan uzaklaştırıldığını da biliyorlardı. Bunca yıl sonra askere çağrılmasının özel bir anlamı olduğu kesindi.

Haydarpaşa Asker Hastanesi Sağlık Kurulu'ndan "sağlam" raporu gelince, 8 Haziran 1951 günü, Kadıköy Askerlik Şubesi, Nâ-

zım Hikmet'in er olarak iki yıl askerliğini yapmak üzere Sivas'ın Zara ilçesine gönderilmesine karar aldı.

Nâzım, Şube Başkanı'ndan, "avukatının, Kasımpaşa Deniz Hastanesi kayıtlarından, cezaevlerindeki dosyalarından askerliğini yaptığını, hastalanarak çürüğe çıkarıldığını kanıtlayan belgeler getirmesi için" bir hafta on gün kadar bir süre istedi.

Kadıköy Askerlik Şubesi, Selimiye Askerlik Dairesi'nin onayını alarak Nâzım Hikmet'e 18 Haziran 1951 Pazartesi sabahına kadar 10 gün süre verdi.

Avukat İrfan Emin Kösemihaloğlu Kasımpaşa Deniz Hastanesi'nde, Sultanahmet Cezaevi'nde, Üsküdar Paşakapısı Cezaevi'nde Nâzım Hikmet'le ilgili dosyaları, kayıtları baştan sona inceledi. Aradığı belgeye ulaşamayınca, 14 Haziran 1951'de Bursa Cezaevi'ne gitti. İki gün sonra döndüğünde büyük bir üzüntü içindeydi. Orada da bir şey bulamamıştı. Aklından geçenleri açık açık söyleyemiyor, ama gözyaşlarını tutamıyordu :

Bu durumda Nâzım ister istemez yurt dışına kaçmaya kalkacak, belki de kaçarken öldürülecekti. Böyle bir şey olmasa, başına bir şey gelmese bile, ancak on bir aydır aynı çatı altında yaşadığı karısından, üç aylık oğlundan ayrı düşecek, yabancı topraklarda memleket özlemiyle yanıp tutuşacaktı.

17 Haziran 1951 sabahı, askerlik işini düzeltmek amacıyla Ankara'ya gideceğini söyleyerek evden ayrılan Nâzım Hikmet'in 20 Haziran 1951'de Romanya'ya vardığı Bükreş Radyosu'ndan öğrenildi.

Kaçışı kimin, nasıl sağladığı uzun yıllar çözümlenemedi. Şairin karısına bile haber vermeden yurt dışına gittiği ileri sürüldü. Oysa sonradan Refik Erduran'ın, Zekeriya Sertel'in, Mehmet Ali Aybar'ın yazdıklarından, olayın öyle pek gizli de tutulmadığı anlaşıldı. Avukat Mehmet Ali Sebük ise kendi çevresinde oynanan bazı oyunlara dayanarak Nâzım'ın yurt dışına kaçmasına göz yumulduğu görüşünü savundu.

Mühürdar Bahçesi'nde 1951 Haziranı : Münevver, Müzehher Vâ-Nû, Nâzım, Zekeriya Sertel, Renan. arabada Memet

1951 Ağustosunda Doğu Berlin'de yapılan Dünya Gençlik Festivali'nde Nâzım Hikmet kendisini coşkuyla karşılayan gençlerle

Zekeriya Sertel *Nâzım Hikmet'in Son Yılları* adlı kitabında olayı birkaç gün önceden bildiğini söylüyordu :

"Bir sabah Moda'daki evimin kapısı çalındı. Yanında bir arkadaşıyla birlikte Nâzım gelmişti. Ama içeri girmediler.

"– Seninle konuşacak şeylerim var, dedi Nâzım ve hemen ekledi : Bomonti bahçesinde seni bekliyoruz. (...)

"Giyinip gittim. Bahçenin sağ tarafında denize bakan bir masaya oturmuşlardı. Gazinoda başka hiç kimse yoktu. Nâzım heyecanlıydı. Oturur oturmaz söze başladı.

"– Zekeriya, dedi, biliyorsun başımda bir askerlik işi var. Son günlerde bu iş sarpa sardı. Bana bir hafta izin verdiler. Bir hafta sonra beni alıp götürecekler. Nereye, Allah bilir. Ama maksatları belli. Kendimi onlara diri diri teslim etmeyeceğim.

"Ve sonra karşıda pırıl pırıl yanan denize bakarak ekledi :

"– Bu sevgili memleketimi bırakıp gideceğim.

"Bu ani karar karşısında şaşırdım.

"– Nereye gitmek istiyorsun? dedim.

"– Mademki burada bana yaşamak hakkı tanımıyorlar, bu hakkı tanıyan herhangi bir yere...

"O gün uzun uzadıya böyle bir teşebbüsün iyi kötü yanlarını konuştuk. Burada onun için hayat kalmamıştı. Çalışamayacaktı. Sanatını yapamayacaktı. Şiirlerini yayımlayamayacaktı. Nâzım için şiirlerini yayımlayamamak, ölmek demekti.

"Ama gitmek, nasıl ve nereye? O kadar kolay değildi. Yeni evli karısı vardı. Yeni doğmuş çocuğu henüz beşikteydi. Hatta bir de karısının üç dört yaşında bir kızı vardı. Bunları ne yapacaktı? Kimlere teslim edecekti? Onların hayatını nasıl sağlayacaktı? Beraberinde götürmek birçok bilinmeyen tehlikeleri göze almak demekti. Karısının neyse ama beşikteki oğlunun ve üç dört yaşındaki kızın sorumluluğunu yüklenmek kolay değildi. Çocukları böyle bir tehlikeye atmaya hakkı yoktu. Ama onları burada beş parasız kendi kaderlerine bırakmaya da vicdanı razı olmuyordu. Günlerce, haftalarca bunun azabını çekmiş, karısıyla başbaşa verip beraber düşünmüşlerdi. Bütün bu olacakları göz önünde bulundurarak karar vermek zorundaydı. Burada kalırsa

onu öldürebilirlerdi. Çocukları ve karısını bırakıp gitse onlar burada aç kalabilirlerdi. Hep beraber yola çıksalar hepsinin hayatı birden tehlikeye girebilirdi. Tehlikeli bir serüvene atılıyordu. Kaçarken yakalanabilirdi. Bir kazaya uğrayabilirdi. Sağa koyuyor olmuyor, sola koyuyor dolmuyordu. Ne var ki karar verebilmek için güvendiği dostlarına danışmak ihtiyacını duyuyordu. İşte bana da bunun için gelmişti. (...)

"Bu görüşmeden birkaç gün sonra bir akşamüstü Kadıköy'de Mühürdar bahçesinde karşılaştık. Karısını ve çocuklarını alarak oraya gelmişti Nâzım. Son bir kez güneş ufukları kızıla boyarken İstanbul'u seyretmek istemişti. Vâlâ Nureddin'le karısı Müzehher Hanım da beraberlerindeydi. Ben de rasgele o tarafa çıkmış bulunuyordum, onları görünce yanlarına sokuldum. Nâzım Hikmet sakin görünmeye çalışıyordu. Ama telaşlı ve heyecanlıydı. Bir ara beni bir kenara çekti, 'Bu gece son gecem,' dedi, 'yarın yola çıkıyorum. Belki bir daha görüşemeyeceğiz.'

"Hayırlı yolculuklar diledim. Ayrılırken birbirimizin ellerini sıkmakla yetindik. Gösterişten çekindiğimiz için sarmaşıp vedalaşmadık. Bu işi gözlerimizle ve ellerimizle yaptık."

Mehmet Ali Aybar da, yıllar sonra, 7 Ekim 1990'da yayımlanan "Güzel Günler Göreceğiz Çocuklar" adlı yazısında bu konuya şöyle değiniyordu :

"Ama günün birinde Şube'ye tekrar çağrıldı. Askere alınması için emir gelmiş. Adını şimdi anımsamadığım doğu illerinden birine sevkedilecekmiş. Bir hafta sonra gel demişler. Hepimiz şaşırmıştık. Nâzım iki yıl askerliğe dayanamayacağını söylüyordu. Ama asıl onu da, hepimizi de düşündüren, bu çağrının arkasındaki maksatlardı. İki yalancı tanıkla yeniden içeriye alınabilirdi. Ya da bir kaza kurşunu...

"Hepimizin kara kara düşündüğümüz o günlerin birinde, Nâzım, 'Gidiyorum,' diye çıkageldi. Baba tarafından bir akrabası, gencecik bir insan; milyonda bir rastlanan ya da rastlanmayan, yürekli bir delikanlı, Refik Erduran, 'Abi, hani uçar gibi denizde kayıp giden tekneler var ya, seni o teknelerden biriyle Karade-

niz'e çıkaracağım. Yukarıya çıkan gemilerden birine binip gidersin,' demiş. Refik'e güveniyordu. 'Çok rizikolu,' dedim. 'Evet, rizikolu. Ama başka çarem yok,' dedi.

"Sarıldık, vedalaştık. Nâzım'ı bir daha görmedim. Yıllar sonra öldü; yad ellerde. Güzel günler göreceğimize olan inancını hiç kaybetmeden."

Nâzım Hikmet aslında Mehmet Ali Aybar aracılığıyla yasadışı Türkiye Komünist Partisi yetkililerine ulaşmak, denenmiş, güvenli yollardan yurt dışına çıkmak istiyordu. Pasaport alamadığı için Dünya Barış Kongresi'nin Varşova'daki toplantısına gidemediği günlerde, kendisini kolayca güney sınırlarımızdan Suriye'ye, ya da İzmir'den Yunan adalarına geçirebileceklerini söyleyen dostlarının bireysel önerilerini hep geri çevirmişti. Sonu belirsiz bir serüvene atılmak, ayrıca geri dönüş yollarını tıkayarak memleketini bırakıp gitmek istemiyordu. Ama bu kez iş değişikti. Ölüm ile yaşam arasında kalmıştı. Güvenli bir kaçış yolu bulamazsa, bireysel bir serüveni de göze almak zorundaydı.

Nitekim öyle oldu. Üvey kız kardeşi Melda'nın kocası Refik Erduran bir öneride bulununca, geri çevirmedi. "Arkadaşlarla bir konuşayım," dedi. Arkadaşlar ise düşüncelerini söylemekten öte bir şey yapmak niyetinde görünmüyorlardı. Çok genç, "delifişek" denecek kadar da atak Refik Erduran'ın önerisini benimsemekten başka çare yoktu.

İkiz üvey kardeşleri Melda ile Metin, yaşça Nâzım'dan çok küçüktüler. Onun için de eniştesi Refik Erduran daha yirmi üç yaşındaydı. Yedeksubay olarak askerliğini yapmak üzere o günlerde silah altına alınmıştı. İyi İngilizce biliyor, gönüllü tercüman olarak Kore'ye gitmeyi düşünüyordu. Savaş sevgisinden değil, görmek, öğrenmek, dolu dolu yaşamak özleminden. Aslında Nâzım'ın şiirlerini coşkuyla okuyan sol eğilimli bir gençti. Geniş çevresi olan varlıklı bir ailenin güven içinde büyümüş çocuklarındandı. Babası çok ünlü bir avukattı. Annesi ileri görüşlü, çağcıl bir kadındı. Onların koruyuculuğu kişiliğine benzersiz bir

korkusuzluk vermişti. Başkalarının çekineceği, göze alamayacağı işlere, oyun oynarcasına bir rahatlık içinde, önünü sonunu düşünmeden atılırdı.

Refik Erduran, 1946'da, Robert Kolej'de okurken tanıştığı Melda'nın Nâzım'ın üvey kardeşi olduğunu önceleri bilmiyordu. Öğrendikten sonra, onun aracılığıyla, Bursa Cezaevi şiirlerini, *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nın bazı parçalarını okuyunca şaire hayranlığı daha da arttı. Oyun yazarlığı öğrenimi için Amerika'nın Cornell Üniversitesi'nde geçirdiği iki yıldan sonra, 1950 Mayısında yurda dönüp Melda ile nişanlandığında ise, Nâzım açlık grevindeydi.

Cezaevinden çıktığı 15 Temmuz 1950 ile yurt dışına kaçtığı 17 Haziran 1951 arasındaki on bir ay boyunca, şair, önce Melda'nın nişanlısı, sonra kocası olarak Refik Erduran'la birçok kereler bir araya geldi.

Amerika'da tiyatro öğrenimi görmüş sözünü sakınmaz delikanlı ile Sovyetler Birliği'nde Stanislavski'nin, Meyerhold'un çalışmalarını yakından izlemiş inatçı yaşlı şair uzun tartışmalara girdiler.

Nâzım sevdi bu delikanlıyı. İçtenliğine inandı, güvendi.

Onunla Tarabya'dan bir sürat motoruna binip Karadeniz'e açılmaktan da çekinmedi.

Refik Erduran particilik oyunu diye nitelediği, Nâzım'ın "Arkadaşlarla bir konuşayım"larına gülümseyerek bakıyor, kendi işini kimseye danışmadan kendi yürütüyordu. Boğazın nasıl denetlendiğini, sahil korumanın kullandığı motorların saatte kaç mil yaptığını, kendisine gerekli her bilgiyi yolunu bulup güle oynaya öğreniyordu.

Malik Yolaç adlı bir işadamı o günlerde Chris Craft marka sürat motorunu satışa çıkarmıştı. Refik Erduran komşusu olan bu kişiye, beğenirse motoru alabileceğini, ama önce bir pazar günü binip bir süre dolaşmak, denemek istediğini bildirdi. Yedeksubay Okulu öğrencileri yalnız pazarları izinliydiler. 10 Haziran 1951'de, Refik Erduran yanında karısı Melda ile gelerek Chris

Craft'ı aldı, Marmara'da bir süre dolaştılar. Motorun gücünü, hızını ölçtü, deposunun ne kadar benzin aldığını saptadı. Gezinti dönüşü Malik Yolaç'a motoru beğendiğini, ama gelecek pazar bir kez daha denemek istediğini söyledi.

17 Haziran 1951 Pazar sabahı Refik Erduran erkenden kalktı, evdekilere arkadaşlarıyla buluşacağını, geç kalırsa doğrudan Tuzla'ya dönebileceğini, merak etmemelerini söyledi. Av tüfeğini söktü, bir kutu kurşunla, babasının dürbünüyle birlikte paket etti. Gidip motoru aldı, benzinciye uğrayarak depoyu, boş bidonları ağızlarına kadar doldurttu. Bidonları, paketten çıkardığı tüfeği, kurşunları, dürbünü bir muşambanın altına sakladı. Saat 9'da Tarabya'ya ulaşmak üzere yola çıktı.

Önceden sözleştikleri gibi, Nâzım kıyıda herhangi bir vatandaş havasında sabah yürüyüşü yapıyordu. Elleri boştu, arkasında da onu izleyen hiç kimse yoktu.

Yıllar sonra, Sovyetler Birliği'nde, işi tek kişinin planlayıp gerçekleştirdiği anlaşılmasın diye, kaçışını sanki Partili arkadaşları sağlamış gibi oldukça değiştirerek anlatan şair, kapısının önünde bekleyen polisleri nasıl atlattığını şöyle özetlemişti :

"Peşimi bırakmayan yedi tane polis vardı. Günün yirmi dört saatinde nöbetteydiler. Başlangıçta hiçbir çare gelmiyordu aklıma. Fakat tam bir ümitsizliğe kapılmak üzereyken, Yoldaş Pavlov'u ve onun şartlı refleks kuramını hatırladım. Saati saatine yaşamaya başladım. Her gün aynı saatte kalkıyor, aynı saatte kapıdan dışarı çıkıyordum. (...) Polisler de bir süre sonra uydular bu düzene. Arkadaşlarımın kaçışı planladıkları gün, saat yedide değil de dörtte uyandım. Cipin içinde uyuyan polislerin yanından sessizce geçtim. Haberleri bile olmadı."

Refik Erduran kıyıya yanaşıp Nâzım Hikmet'i motora alınca, Boğaz'dan yukarıya doğru, suyun üstünde uçar gibi gitmeye başladılar. Poyrazköy'ü geçip Bulgaristan'a yönelmişlerdi ki ilerde büyük bir gemi çarptı gözlerine. Nâzım o yöne doğru gitmeyi önerdi. Biraz yaklaşıp dürbünle bakınca bunun "Plekhanov" adlı

bir Rumen gemisi olduğunu gördüler. Chris Craft kısa sürede gemiye yetişti. Nâzım Fransızca, Rusça sesleniyor, kim olduğunu söyleyerek kendisini yukarı almalarını istiyordu.

Ama koskoca gemi de, yanındaki küçücük motor da çok hızlı gittiklerinden fazla yaklaşmaları tehlikeliydi. Tayfalar uzaklaşmalarını işaret ediyorlardı. Bir o yana, bir bu yana, sürat motoru dört dönüyordu geminin çevresinde. Bu arada Nâzım'ın sözleri anlaşılmış olmalı ki, "Plekhanov" yavaşlamaya başladı. Chris Craft'ı da yavaşlatalım derken ise motor birden stop ediverdi. Bir on dakika kadar Karadeniz'in ortasında, ağır ağır uzaklaşan geminin arkasından bakakaldılar.

Motoru yeniden çalıştırmayı başarınca Refik Erduran, iki saate yakın boşu boşuna oyalandıklarını, Bulgaristan'a yönelmelerinin daha doğru olacağını söyledi. Ama Nâzım bir kez daha denemek istiyordu. Çünkü "Plekhanov" nerdeyse durmuş gibiydi.

Chris Craft hızlanıp gemiye yaklaşınca, güverteden aşağı doğru bir ip merdiven sarkıtılmış olduğunu gördüler. Nâzım dönüşte yakalanırsa çok ağır bir ceza yiyeceğini bildiği Refik Erduran'a kendisiyle gelmesini önerdi.

Yirmi üç yaşındaki eniştesinin tatlı tatlı gülümsediğini görünce, sarılıp onu sevgiyle bağrına basan şair ip merdivene tırmanarak gemiye çıktı.

Nâzım Hikmet'in "Plekhanov"un kaptanına ilk sorduğu soru kendisini gemiye almak için neden bu kadar beklettikleri oldu. Kaptan durumu Köstence'ye bildirdiğini, onların Bükreş'ten izin istediklerini, Bükreş'in ise sığınma hakkı tanımadan önce Moskova'ya danıştığını söyledi. Demek Moskova'dan olumlu yanıt gelmese Karadeniz'in ortasında stop etmiş motorlarıyla öylece bırakılacaklardı. Oysa denizcilikte önce kazaya uğrayanların kurtarılması diye bir gelenek vardı. Öbür işlemler sonra gelmeliydi. Sağduyunun sesi eleştiriye başlamıştı. Kaptan bir yanıt veremedi.

İşin en güzel yanı ise girdikleri salonun duvarında, altında "Nâzım Hikmet'e Özgürlük!" yazan kocaman bir resminin, kampanya için basılmış bir posterin asılı olmasıydı.

Refik Erduran, onu gemiye bindirince, Chris Craft'la gene suların üstünde uçar gibi Boğaz'a girip aşağılara doğru süzülmüş, Marmara'da da bir turlamış, denemek için aldığı motoru sahibine teslim etmiş, yeniden paketlediği av tüfeğini, kurşunları, babasının dürbününü evine bırakıp tam zamanında Tuzla'ya ulaşmıştı.

Nâzım Hikmet'in Romanya'ya vardığı, 20 Haziran 1951'de Bükreş radyosundan öğrenildi. Gazetelerde bomba gibi patlayan bu haber "Vatan"ın 18 Haziran 1951 Pazartesi günü şairin İpek Film Stüdyosu'nda olduğunu yazması, Münevver Andaç'ın da kendisiyle yapılan konuşmada kocasının 19 Haziran 1951 Salı sabahı askerlik işini çözmek için Ankara'ya gittiğini, akşam eve dönmediğini söylemesi, gönüllü tercüman olarak bir süre sonra Kore birliğimizde görev yapan Refik Erduran'ı bütünüyle olayın dışına itmiş oldu.

Kaçışın nasıl gerçekleştiği yıllarca çözümlenemedi.

Nâzım Hikmet'in Harp Okulu mezunu olmasına, çürük raporuyla askerlikten çıkarılmış bulunmasına, kalbindeki, karaciğerindeki hastalıkların Sağlık Kurulu raporlarıyla belgelenmesine karşın, kırk sekiz yaşında askere alınıp er olarak Zara'ya gönderilmek istendiğini, kısaca ölümle karşı karşıya bırakıldığını bilmeyen basın, cezaevinden çıkarılması için, benzersiz bir kampanyayla, nerdeyse savaş verilen şairin, memleketini bırakıp yurt dışına, üstelik de "Moskof diyarı"na kaçmasına büyük tepki gösterdi.

Nâzım Hikmet'in bu işe zorlanmadığı, Türkiye'den durup dururken çıkıp gittiği sanılıyordu.

Gazetelerde çok ağır yazılar yazıldı.

Nasıl kaçtığını ise herkes kendi tahminine göre anlatmaya girişti. Boğaz'dan geçen "Transilvanya" adlı Rumen yolcu vapuruna, ya da Rus tankerlerine, ya da Bulgar gemilerine, Şile'den motor ya da kayıkla tayfa kılığında gidip bindiği söyleniyordu. Kaçış planı komünistlerce dışarda hazırlanmış, şaire kızıl ajanlar yardım etmişti. Rize'den bir Rus motoruyla kaçırılmış da olabilirdi. Bu iş mutlaka bir örgütün işiydi. Nâzım Hikmet'i Kominform ka-

çırmıştı. Gemlik'ten getirilen yedi metre uzunluğunda motorlu bir kayıkla Bulgar ajanları balıkçı kılığındaki Nâzım'ı Beykoz'daki Çiftekahveler önünden alıp Karadeniz'e açılmışlardı. Hayır, hayır, bu işi Kominform ya da sıradan ajanlar başaramazlardı, Sovyet diplomatları resmi araçlarını kullandıkları için kaçışın nasıl gerçekleştiği anlaşılamıyordu.

İçişleri Bakanı, Emniyet Genel Müdürü çekilecekler miydi? Bu durum karşısında Adnan Menderes Hükümeti'nin komünizme karşı açtığı savaşıma güvenilebilir miydi?

Tekirdağ Milletvekili Şevket Mocan, Meclis'e Nâzım Hikmet'in Sovyetler Birliği'ne kaçışıyla ilgili bir önerge verdi.

Şair Ahmet Muhip Dıranas, "Zafer"de, "Canı cehenneme!" derken (29 Haziran 1951); Cemil Sait Barlas, "Son Havadis"te hükümeti kınıyordu :

"Geçen hafta komünist şair Nâzım Hikmet kaçtı. Aradan bu kadar zaman geçti, hangi yoldan, ne vasıta ile, kimin tarafından kaçırıldığına dair hükümetin bir açıklamasını görmedik. Gerçi her gün Türkiye dışına adam kaçırmak imkânı mevcuttur. Fakat (...) Nâzım Hikmet herhangi bir vatandaş vaziyetinde değildi. Zabıtanın onun üzerinde murakabesini eksik etmemesi lazımdı. Halbuki bu eski komünist elini kolunu sallayarak daha bugüne kadar tesbit edilmeyen vasıta tedarik ediyor ve bununla da memleketten kaçmak imkânını sağlıyor." (30 Haziran 1951)

Etem İzzet Benice, "Son Telgraf"ta şöyle diyordu :

"Nâzım Hikmet'in İstanbul'dan rahat rahat kaçmaya muvaffak olması, her şeyden evvel emniyet teşkilâtımızın pek gevşek olduğuna delalet eder. Polis ve jandarma yetmiyormuş gibi bir de Milli Emniyet teşkilatımız var sözde. Başbakanlığa bağlı olup pek geniş bir tahsilata sahip olan bu teşkilat ne iş yapar bilmeyiz. (...) Bükreş Radyosu Nâzım Hikmet'in orada olduğunu bildirdikten sonra bu azılı komünistin elini kolunu sallaya sallaya memleketten ayrılmış bulunduğunu öğrenebiliyoruz. Ve ne şekilde kaçtığı hakkında en ufak bir ipucu elde edemiyoruz." (2 Temmuz 1951)

Eski Moskova basın ataşesi Memduh Tezel ise, 4 Temmuz 1951 tarihli "Cumhuriyet" gazetesinde, olayı şöyle açıklıyordu :

"Nâzım Hikmet akşam saat sekizde girdiği Kadıköy'deki evinden daha o gece kayboluyor ve bir gün sonra da komünist Romanya'da meydana çıkıyor! Bu ne sırdır, bu ne keramet diyeceksiniz! Gayet basit. Nâzım Hikmet daha o gece, Kadıköy'deki evinden alınarak, çok emin bir vasıta ile Şile civarında ve deniz kenarında, evvelden tesbit edilmiş bulunan hali bir yere götürülmüş, ya otomobilin fenerleri veyahut da bir el feneri birkaç defa yakılmak suretiyle denize işaret verilmiş, oralarda nöbet bekleyen bir denizaltıdan çıkarılan bir kauçuk sandalla, Nâzım Hikmet denizaltıya alınmış ve Türkiye'den kaçırılmıştır. Mesele bundan ibarettir."

Görüldüğü gibi, basında bu yorumları yapanlar, Nâzım'ın Sovyetler Birliği'nde dört gözle beklenen, benimsenen bir komünist olduğunu sanıyorlardı. Kaçırılmasında Kominform'un, Sovyet diplomatlarının görev aldığının, hele bu iş için Şile açıklarına bir denizaltı gönderildiğinin düşünülmesi hep bilgisizliktendi.

Nâzım Hikmet gibi Komintern'e bağlı yasadışı Türkiye Komünist Partisi'nden dışlanmış, "milliyetçilik", "Troçkist'lik", "anti-Stalinistlik"le suçlanmış bir "muhalif" komünisti, değil kaçırılmasına yardım etmek, Sovyetler Birliği'ne, onun uydusu durumundaki ülkelere kabul etmek bile "en yüksek yerden" izin isterdi.

T.K.P.'den çıkarıldıktan sonra, Komintern'e bağlı olmayan ikinci bir parti kurma denemesine girişenler arasında yer alan Nâzım Hikmet, bu serüvenden vazgeçtikten, siyasal yaşamdan bütünüyle uzak bir komünist şair kimliği kazandıktan sonra, hatta cezaevi yıllarında bile, Sovyetler Birliği'ne bağlı komünist örgütlerce benimsenmemişti. Kendi yaklaşmak istediği halde benimsenmemişti. Nitekim 1938'de cezasını altı ay ertelettiğinde de, 1951'de askere çağrıldığında da, T.K.P. onu yurt dışına çıkarmaya yanaşmamıştı.

"Plekhanov" adlı gemiye alınmadan önce iki saat bekletilmesinin anlamını Nâzım Hikmet de anlamış olmalı ki Köstence li-

manına ayak basar basmaz, "Stalin benim için çok büyük! Ben onun adına bir okulda okudum!" demek gereğini duymuştu. Oysa Nâzım, İkinci Dünya Savaşı'ndaki başarısı için Stalin'i överse de, aslında çok katı bulurdu, Lenin'i sevdiği gibi sevmezdi.

Stalin ile Hitler saldırmazlık paktı imzaladıklarında Piraye'nin yazdığı kaygı dolu bir mektuba şöyle yanıt vermişti :

"Canım karıcığım

Stalin çok büyük ve çok bahtiyardır,
fakat Ribbentrop'la Churchill'in elini sıkması icabetti.
Ben büyük ve onun kadar bahtiyar değilim
fakat icabetmedi ve etmeyecek
cellatların elini sıkmayacak elim...

"Bir hamlede, şiir miir endişesinden uzak, içimden ilk defa böyle tuluat gibi geliveren bu altı satırla mektubuna cevap veriyorum. Canın sıkılmasın. Zafer aşkın ve hayatındır. Aşk ve zafer ise dünyanın çalışan, namuslu, yurt ve dünya sever, ileri, hür insanlarının iki ismidir."

Nâzım cezaevinden kurtulduktan sonra nerede, nasıl yaşayacaklarını konuşurlarken, kendisini güzel memleketinde rahat bırakmayacaklarını iyice anladığını söyleyerek, Piraye'ye, "Ne yapalım, biz de gider Fransa'da otururuz," derdi. Sovyetler Birliği'nden söz etmezdi. "Anti-Stalinist" damgasıyla T.K.P.'den dışlanmış bir komünistin, Stalin'in yönetimindeki bir ülkeye kabul edileceğini ummuyor olmalıydı.

Ama Nâzım Hikmet'in cezaevinden kurtarılması için Türkiye'de başlatılan hukuk savaşımı, soğuk savaş içinde özgürlükleri savunarak üste çıkmak isteyen ülkeleri çok yıpratan uluslararası bir propaganda kampanyasına dönüşme eğilimi gösterince, Sovyetler Birliği'ne bağlı bütün komünist örgütler de bu kampanyayı benimseyerek şairin yıllar önce "anti-Stalinist" suçlamasıyla T.K.P.'den dışlanmış olduğunu unutmak gereğini duydular.

Çin'den Amerika'ya kadar, bütün dünyayı saran "Nâzım Hikmet'e Özgürlük!" kampanyası, yalnızca şairin cezaevinden çıkarılmasına yardımcı olmadı, "anti-Stalinist" damgalı bir komünistin Stalin'in yönetimindeki bir ülkeye kabul edilmesini de sağladı.

Nâzım Hikmet'in nasıl memleketinden, karısından, çocuğundan ayrılmak zorunda bırakıldığını, nasıl bireysel bir çözümle dışarı kaçırıldığını, Köstence limanına ayak basar basmaz neden, "Stalin benim için çok büyük!" demek gereğini duyduğunu bilmeyen demokrat Türk basını da, onu şair olarak yere göğe koyamayan, adli hatanın kamuoyuna anlatılması için içtenlikle savaşım veren, dilekçelere imza atanlar da, Sovyetler Birliği'ne, bu ajanlı, diplomatlı, denizaltılı kaçış olayından son derece tedirgin oldular. Beklenmedik tepkiler yaşandı.

Örnekse, 5 Temmuz 1951 tarihli "Yeni Adam" dergisinde, daha pek ünlenmemiş genç bir gazetecinin, Çetin Altan'ın, "Nâzım Hikmet'in Kaçışı" başlıklı yazısı şöyleydi :

"Nâzım Hikmet kaçmış, Romanya'da, hür Romen topraklarında, sulh perisi Stalin'den dem vuran demeçler veriyormuş.

"Bu hadiseyi üç yönden incelemek isterim :

"1. Nâzım Hikmet'in şahsı bakımından; Yeni Adam'ın 656. sayısında bu konuya adamakıllı dokunmuş ve Nâzım'ın göründüğü kadar samimi, mert ve kudretli bir şahsiyet olmadığını tebarüz ettirmek istemiştik. Filhakika o tarihlerde komünist şair açlık grevine girmiş ve hapisten çıkarılıncaya kadar bu greve devam edeceğini ilan etmişti. Halbuki aradan aylarca zaman geçtiği halde af kanununa kadar hapisten çıkarılmadı ve bal gibi yaşadı. İdealist bir insan böyle blöflere sapmaz ve şantaja yanaşmazdı.

"Nâzım'ın bugün demirperde gerisinde votka çekerek verdiği nutuklar da karaktersiz ruhunun, inançsız ifadelerinden başka bir şey değildir. Lehte veya aleyhte dünya radyolarının, dünya basınının kendisinden bahsetmesini sağlamıştır. Ama bu reklam için bir Anavatan feda etmiştir; bu yaratılışta insanlara böyle mefhumlar vızgelir. Aynı şöhret ve kendisinden bahsettirme hırsını vaktiyle Paris'e kaçan Arslan Humbaracı'da da hissetmiştim.

"Nâzım eğer hakikaten mert bir insan olsaydı vatanını terketmeye tenezzül etmezdi. Vatan ne pahasına olursa olsun bırakılmaz. Vatan, kötü idare edilse de, düşman istilasına uğrasa da, geçim temin etmese de gene bırakılmaz. Değil Nâzım gibi bir kapris uğrunda, böyle büyük zorluklar karşısında dahi vatanı terk edenler küçük, iradesiz, güçsüz insanlardır.

"Pearl S. Buck'ın *Canavar Tohumu* ismindeki en güzel eserinde bu duygu iyice işlenmiştir. Çin, Japonların istilasına uğradığı vakit cahil Çinli köylüsü Ling Tan, herkes kaçtığı halde, topraklarını bırakıp kaçamaz, bin bir türlü işkènceye rağmen pirinç tarlasından ayrılamaz.

"Louis Bromfield de, İkinci Dünya Savaşı sırasında yaptığı müşahedeleri hikâyeleştirerek *Ce monde où nous vivons* adlı eserinde naklederken bu duyguyu derinden derine bir psikolog itinasiyle belirtmiştir. 'Eski Ev' isimli hikâyede 61 yaşındaki Mrs. Liton, Almanların istila tehdidi karşısında, bütün komşuları yerlerini yurtlarını bırakıp gitmişken, evinden ayrılmaz.

"Steinbeck'in *Aysız Geceler* adlı romanında da aynı yurt bağlılığına rastlanır.

"Padişahlık kaldırılır, Cumhuriyet kurulur, demokrasi mücadelesi yapılır, basın hürriyeti için çarpışılır, fakat bütün bunların hepsi vatan içinde olur. Bu uğraşmalarda, bu didinmelerde haksızlıklara uğrayanlar, hapislere atılanlar, idam sehpalarını boylayanlar olmuştur. Ama bunların hiçbiri tarih karşısında vatan haini damgasını yememiş, düşmanla birleşmemiş, Stalin gibi bir haydudun uşaklığına düşmemiştir. Nâzım'ın Romanya'ya kaçmakla gösterdiği haysiyet ve şerefsizlik daima lanetle yadedilecektir.

"2. Hükümetin hatası; Nâzım'ın Türkiye'yi terketmek niyetinde olduğunu bana ilk defa Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu söylemişti. Varşova'daki bilmem hangi komünist teşekkülüne ikinci başkan olarak seçilmiş.

"Ağaoğlu'na, 'Müsaade edecek misiniz?' diye sormuştum. 'Evet, canının istediği yere gitsin,' demişti. Hatta bir de Nâzım'ın 'Hasret' şiirini okumuştu. Sonradan hadiseler Ağaoğlu'nun sözlerine pek uymadı. Nâzım'a pasaport verilmedi, askerlik hikâyeleri

çıktı. Bunun üzerine, Nâzım'ı tutanlar, 'Adamcağız hasta, İsviçre'ye gidip tedavi olacak, pasaport bile alamıyor,' gibi propagandalar yaptılar.

"Ben şahsen, kim nereye gitmek istiyorsa, gitmesine izin vermenin doğru olacağı kanaatindeyim. Bunun tehlikeli bir tarafı olacağını da sanmıyorum. Memleketi istemeyenin canı cehenneme... Zaten diğer milletler de böyle yapıyorlar. Ayrıca hukuk yönünden de bunun böyle olması lazımdır. Zorla güzellik olmaz. Ayrıca Türkiye'yi tanımayanların, şartlarını bilmeyenlerin kafalarında da memleketimize dair bazı tuhaf düşünceler uyanmaz.

"Diğer taraftan, bir kimsenin harice çıkmasına hükümet müsaade etmedi mi, artık o kimse her ne pahasına olursa olsun memleketten kaçamamalıdır.

"Halbuki ben daha dün Sayın İçişleri Bakanı Halil Özyörük ile konuştum, kendisi Nâzım'ın nasıl kaçtığının bile daha anlaşılamamış olduğunu söyledi.

"Nâzım Hikmet'e evvelce izin verilmemesi hukuken sakattır. Kaçmasına mani olunamaması ise emniyet işlerindeki laübaliliğe delalet eder.

"3. Nâzım'ın Türkiye'deki hapisliği; Başta Peyami Safa olmak üzere bazı kimseler vaktiyle Nâzım'ın haksız olarak hapsedilmekte olduğunu söyleyenlere çatıyor, nerdeyse onları Nâzım'ın şeriki cürmü gibi göstermeye gayret ediyorlar.

"Bu gayet yanlış bir yoldur. Bilindiği gibi, Nâzım Hikmet'in hapisliği meselesini ilkönce 'Vatan' gazetesi ortaya atmış ve Avukat Mehmet Ali Sebük aynı gazetede bu davanın safhalarını ve haksızlıklarını ispat etmiştir.

"Hissiyat başka, ilim başkadır. Nâzım memlekete dönse de, vatana ihanet suçundan değil, ırza tecavüz suçundan tertipli şekilde mahkûm edilse bu haksızlığı ortaya koymakta bir an bile tereddüt etmem. Burada müdafaasını yaptığımız Nâzım Hikmet değil, hukukun kendisidir.

"Hisle mantığı karıştırmamak ve boş yere demagoji yapmamak lazımdır."

Görüldüğü gibi, hukuk öğrenimi görmüş genç gazeteci, "hisle mantığı" karıştırmak istememesine karşın, o günün genel havası içinde, Nâzım Hikmet'i acımasızca aşağılamaktan, "karaktersiz", "iradesiz", "uşak", "haysiyetsiz", "şerefsiz", "canı cehenneme" gibi sözlerle anmaktan kendini alamıyordu.

İki yıl önce, Harp Okulu Komutanlığı Askeri Mahkemesi ile Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nde yapılan "adli hata"ları kamuoyuna açıklayan, dolayısıyla bütün dünyaya yayılan bir kurtarma kampanyasının başlamasına öncülük eden "Vatan" gazetesi ise, 25 Haziran 1951'de, şairi "hain" ilan etti.

Nâzım Hikmet'in kendisini aldattığına inanan Ahmet Emin Yalman, bir ay kadar sonra, 21 Temmuz 1951'de, komünizmi ağır sözlerle yeren, bu yola girenlerin tümünün dengesiz olduğunu ileri süren bir yazı yayımladı. Böylece sağdan gelen saldırılara karşı da kendini korumuş oluyordu. Çünkü onu komünistlere yakınlık duyduğunu söyleyerek eleştirenler, bu kaçış olayından sonra işin hukuksal yönünü büsbütün unutmuşlardı.

Ahmet Emin Yalman'ın üzüntüsü şairin yurt dışına kaçmasından çok, Sovyetler Birliği'ne gizli ajanlarca kaçırılmış olmasından doğuyordu.

Bir gün, aralarında konuşurlarken, olayda bir örgütün parmağı bulunduğuna inanmadığını, Nâzım'ın T.K.P.'den yıllar önce "ihraç" edildiğini, siyasal ilişkileri kalmadığının doğru olduğunu, bu kaçışı kendi olanaklarıyla gerçekleştirdiğine inanmak gerektiğini söyleyen Vâlâ Nureddin'e, Ahmet Emin Yalman, büyük bir içtenlikle, "Keşke Fransa'ya kaçsaydı!" demiş, Vâlâ Nureddin de ona şu yanıtı vermişti :

"Denizde boğulmakta olan bir insan, karşısına çıkan kayığın hangi limana kayıtlı olduğunu sorabilir mi? İnsaf ediniz!"

Soğuk savaş yıllarında gerçi "Cumhuriyet" gazetesinin haber başlıklarında da "Kızıllar" aşağılamasından geçilmezdi, ama bu gazete daha bir özgürlüklerden, ilerici eylemlerden yana görünürdü. Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi olaylarında, Per-

tev Naili Boratav, Niyazi Berkes, Behice Boran gibi öğretim üyeleri aşağılanırlarken, adlarını anmadan da olsa, Nadir Nadi bu konuda olumlu birkaç başyazı yazmıştı. Gene "Cumhuriyet" gazetesi *Bizim Köy* yazarı Mahmut Makal'ı öğretmenlik ettiği Niğde Aksarayı'nın Çardak köyünden getirip İstanbul'da dolaştırmış, kitabının satış rekorları kırmasına yol açmıştı.

Aslında Nadir Nadi özgürlükler konusunda çekinmeden yazabilecek bir konumdaydı. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti listesinden bağımsız Muğla milletvekili olarak Meclis'e girmişti.

Nâzım Hikmet'in kaçtığı kesinlik kazanıp Bükreş'te olduğu anlaşılınca, bu milletvekili gazeteci, 24 Haziran 1951 tarihli "Cumhuriyet"te çıkan "Bırakın Gitsinler" başlıklı başyazısında şu görüşü savundu :

"Nâzım Hikmet'in kaçmasına kızmadım. Arkasından 'Vatansız, hain, satılmış adam!' diye bağırmayacağım. Maddi, manevi yeryüzündeki bütün kıymetleri inkârla işe başlayan komünizm, bugün tam manasile bir din olmuştur ve Nâzım Hikmet bu dine yürekten bağlılığını saklamaya hiçbir zaman lüzum görmemiş, fanatik denecek kadar ateşli müminlerden biridir.

"Komünizm bir dindir diyoruz. Bu hükmü sadece bir benzetiş sanmamalıdır. Sosyolojik manasile komünizm bir dindir. Tanrı fikrini reddetmesine, manevi değerleri tanımamasına rağmen bu dine de ötekilerin yanında bir yer ayırmak bilimsel düşünce metoduna uygun bir hareket olur. Komünizmin kitabı vardır, peygamberi vardır, kilisesi vardır, ayinleri vardır; velhasıl bir din müessesesini meydana getiren her türlü unsurlar bu rejimin bünyesi içinde yer almıştır. Onun için komünistlerle münakaşa edemezsiniz. Bugünkü sosyal ve ekonomik teşkilatın fertlere daha fazla refah sağlayan bir şekle sokulması, milletlerarası münasebetlere yaklaştırıcı, birleştirici bir mahiyet verilmesi konuları onları ilgilendirmez. Kilise (Kominform) nasıl tesbit ederse öyle hareket eder, Papa (İstalin) ne emrederse öyle amel eyler. (...)

"Demokratik memleketlerde komünistlerin en büyük silahı söz, yazı ve vicdan hürriyetidir. Bütün bu hürriyetleri yok etmeyi

amaç bilen bir rejimin mensuplarına bu hakları tanımak demek, demokrasinin kendi kendini inkârı demek değil midir? Bu suale 'Hayır, değildir!' cevabını vermek güç olduğu içindir ki bazı Batı Avrupa memleketlerinde ve nihayet Birleşik Amerika'da da komünizm kanun dışı ilan edilmiştir. (...)

"Fakat unutmamak lazımdır ki, gizli faaliyet bahsinde Kominformanın geniş tecrübesi vardır. Maksada varmak uğruna her vasıtayı mübah sayan, yukarıdan gelen emirlere körü körüne boyun eğen ajanlar sırasına göre milliyetçi, ırkçı, liberal, mason, terakkiperver, barışsever, her kılığa girmeye hazırdırlar.

"Bu itibarla komünizme karşı savunma kararı veren hürriyetçi milletlerin bir araya gelerek beraberce tedbir almaları lüzumuna inanırız. Bir defa Rusya'ya göçmek isteyen samimi konünistlere (dönüşlere müsaade etmemek hakkını elde tutmak şartiyle) kolaylıkla pasaport verilmelidir."

Bu başyazının hemen yanındaki haberin başlığı şöyleydi :

"Nâzım da Moskofların şakşakçı peyki oldu."

Alt başlık da şöyle :

"Romanya'ya kaçan kızıl şaire göre, sulh bayrağını Stalin'in eli tutuyormuş."

Nâzım Hikmet Bükreş'te Grand Hotel'de on gün kadar bekletildi. Çevrede dolaştırılıyor, coşkulu karşılamalar yapılıyor, ama bir türlü Moskova'ya gönderilmiyordu. Geçmişinde o günlerdeki Sovyetler Birliği'nde bağışlanması olanaksız bir "anti-Stalinist" damgasının bulunması, bu yüzden T.K.P.'den uzaklaştırılmış olması, ister istemez, kafasında birtakım kuşkular taşımasına yol açıyor, ikide bir Stalin'in önemini, büyüklüğünü belirten sözler ediyordu. Bunların Türkiye'de duyulması ise, aslında onu şair olarak seven, ama "Moskof düşmanı" olan okurlarını "Keşke ölseydi!" diyecek kadar üzüyor, öfkelendiriyordu.

Bükreş'teki bu tedirgin bekleme sona erip de, 29 Haziran 1951'de, Nâzım Hikmet, uçakla Moskova'ya getirilip Vnukovski Havaalanı'nda Sovyet Yazarlar Birliği'nin düzenlediği bir törenle

karşılanınca, çiçeklere boğulan şairin, "büyük yaşam ve barış kenti" diye nitelediği Moskova'da, "özgürlük havasına ciğerlerine çekmekten mutluluk duyduğunu" söylemesi, fotoğraflar eşliğinde bütün dünyaya gönderilen önemli bir haber oldu.

Soğuk savaşta, kapitalistler insanların özgürlük için ölümü bile göze alarak komünist ülkelerden kaçtıkları konusunu işlerlerken, kapitalist bir ülkeden ölümü bile göze alarak kaçan bir şair Moskova'ya gelip "özgürlük havasını ciğerlerine çekmekten mutluluk duyduğunu" söylüyordu.

Bütün dünya basınına gönderilen Nâzım Hikmet fotoğraflarından biri, 12 Temmuz 1951 tarihli "Cumhuriyet" gazetesinde, "Nihayet resmi de geldi" başlığıyla yayımlandı.

Fotoğrafta Nâzım'la Alexander Fadeyev kol kola idiler. Altında şöyle yazıyordu : "Nâzım Hikmet, Moskova'da, Sovyet Muharrirler Birliği Umumi Kâtibi Fadeyev ile kol kola."

Fotoğrafın ne amaçla yayımlandığını bildiren yazı ise çok ağır bir hakareti içeriyordu :

"Kendi tabiriyle Stalin'in yarattığı Nâzım Hikmet, Moskova'ya varınca hepimizin nefretle okuduğumuz mahud beyanatı verdi. Kızıl propagandası plağa aldırdığı bu demeçten bol bol istifade etmeye çalıştı. Nihayet onlar da rahat ettiler, biz de rahata kavuştuk derken, bu sefer resim faslı başladı. Sovyetler, Nâzım Hikmet'in Moskova'da aldırdıkları boy boy, şekil şekil resimlerini bütün dünya fotoğraf ajanslarına dağıtmaya başladılar. Yukarda gördüğünüz resim, bunlardan biridir. Bu fotoğrafı sütunlarımıza geçirirken şair Eşref'in Abdülhamid'e yaptığı tavsiye aklımıza geliyor. Bu tavsiye 'Resmini teksir ettirip dağıt ki millet doya doya yüzüne tükürsün' mealindedir. Biz de yukardaki resmi Nâzım hesabına aynı gaye ile basmış bulunuyoruz."

O günlerin, düşünce özgürlüğüne, insan haklarına, hukuka en saygılı gazetesi olarak bilinen "Cumhuriyet"in bile, yaşanan olayı on üç yıllık ardı arkası kesilmez nedenlerinden soyutlayıp ele alarak böyle bir sövgü saldırısına geçmiş olması, inanılmaz

bir şey diye nitelenebilir, ama dönemin genel havasını anlamak bakımından çok bilgi verici olduğu da bir gerçek.

Nâzım Hikmet konusunda sürekli artan baskılar şairin sonraki kuşaklarca tanınmasını, davranışlarının nedenleri üzerinde düşünülmesini, özellikle kişiliğiyle ilgili sağlıklı yargılar verilmesini gittikçe daha güçleştirdi.

Olaydan on üç yıl sonra, 18 Aralık 1964 tarihli "Cumhuriyet"te, İlhan Selçuk şöyle yazıyordu :

"Nâzım Hikmet'in Rusya'ya kaçması hikâyesine gelince...

"Onun şiirlerini sevenler bu olaya pek üzülüyorlar. Söylendiğine göre Nâzım Hikmet kaçmasaymış öldürülecekmiş. Gene de :

"– Kaçmasaydı da öldürülseydi... diye temenniler savuranlar var. Böyle diyenlerden birine, bir ünlü şairimiz :

"– Dostum, sen hiç öldün mü? diye sormuş.

"Biliyorum ki kaçıp Amerika'ya yerleşmenin vatanseverlik, kaçıp Rusya'ya yerleşmenin vatan hainliği sayıldığı bir garip ortamda yaşıyoruz. Buna rağmen Nâzım Hikmet'in affedilip hapisten çıktıktan sonra ölüm tehdidi altında yaşadığını ileri sürenlerin iddialarını aydınlatıcı incelemeler yapmak gerekir. Eğer doğruysa bir şairi on iki yıl zindana atmak; çıkardıktan sonra da :

"– Seni öldüreceğim... diye tepesine dikilmek. Ve canını kurtarmak için kaçtığında 'vatan haini' diye ad takmak ne demektir?

"Herhalde Nâzım Hikmet meselesinin gerçek yüzüyle ortaya çıkarılması zamanı gelmiştir."

On üç yıl sonra bile olayın "gerçek yüzüyle" ortaya çıkarılamamış olması, İkinci Dünya Savaşı'nın arkasından çok partili yaşama geçerken, bazı konularda Türkiye'nin ne kadar ağır bir baskı dönemi yaşadığını açıkça gösteriyor.

Uzun yıllar Nâzım Hikmet için olumlu bir söz etmeyi, yurt dışına kaçışının nedenlerini açıklamayı kimse göze alamadı.

Gidişinin üstünden bir ay on gün kadar bir süre geçmişti ki, 31 Temmuz 1951'de, "Hür Adam" gazetesinin, İrfan Emin ile

Mehmet Ali Sebük'ün fotoğraflarını basarak, "Nâzım Hikmet gitti, lakin memlekette bıraktığı vasileri, avukatları, ajanları ne olacak?" diye sorduğu görüldü.

Bir komünistin davasını savunmak, mahkûm edilişinde bir "adli hata" varsa bunu göstermek, bir avukatı lekeliyor, istenmeyen adam durumuna sokuyordu.

Bu suçlamalar yıllar yılı sürüp gitti. Sağcı basın olayı ikide bir gündeme getirdi. Nâzım Hikmet'in serbest bırakılması için imza verenler, komünizmi destekleyen kişilermiş gibi, listeler halinde tekrar tekrar yayımlanıp "teşhir" edildiler.

Ahmet Emin Yalman da hiç unutulmadı. 1952'de, Malatya'da, bir aşırı sağcının kurşunlarından kıl payı kurtuldu.

Tutucu "Sebilürreşad" dergisinin 8 Ağustos 1953 tarihli sayısının kapağındaki karikatürde ise, Falih Rıfkı Atay ile birlikte Stalin'in resmini taşıyan Nâzım Hikmet'e, yarısı kadar çizilmiş minicik bir adam olarak poposundan itip destek oluyordu. Üçünün de üstünde Yahudilerin altı köşeli yıldızları vardı.

Karikatürün altındaki yazı şöyleydi :

"Falih Rıfkı – Lenin öldüyse Stalin başımızdadır.

"Nâzım Hikmet – Beni Stalin yarattı.

"Yalman – Nâzım Hikmet eşsiz bir vatanperverdir."

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan iki büyük güç arasında bir soğuk savaşın başlamış olması, Sovyetler Birliği'nin bir ara Türkiye'den Kars'ı, Ardahan'ı istemesi, halkımızda Osmanlı'dan kalma Moskof düşmanlığını alevlendirmiş, bu ülkenin rejimi olarak bilinen komünizme tepki de en yüksek noktasına varmıştı. Artık bu konu önlerine gelince yasa koyucular bile yasalara aldırmıyorlardı.

Pasaport yasasının 33. maddesine göre yurt dışına pasaportsuz çıkmanın cezası üç liraydı. İçerde ya da dışarda yapılan konuşmaların suç öğeleri taşıyıp taşımadığına karar verme yetkisi de doğal olarak yasaları uygulayan yargıçlarındı. Ama Bakanlar Kurulu, 25 Temmuz 1951 tarihinde, şöyle bir yazıyla, Nâzım Hikmet'i vatandaşlıktan çıkarmakta bir sakınca görmedi :

"Pasaportsuz olarak İstanbul'dan Romanya'ya kaçan ve oradan da Moskova'ya giderek havaalanında memleketi aleyhinde beyanatta bulunduğu ve müteakiben radyo yayınlarında Türkiye'nin hükümet şekli ve hükümeti idare edenler aleyhinde geniş propaganda kampanyasına girişerek komünizmi yaymak maksadını güden neşriyatıyla Sovyet hükümetinin verdiği hizmeti ifa etmekte olan maruf komünist Nâzım Hikmet Ran'ın kendisine bu hizmeti terk etmesi hususunda yapılacak tebligatın bir fayda vermeyeceği mülahaza edildiğinden Türk vatandaşlığından çıkarılması; İçişleri Bakanlığı'nın 25. 7. 1951 tarihli ve 40945 sayılı yazısı üzerine, 1312 sayılı kanunun 10. maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 25. 7. 1951 tarihinde kararlaştırılmıştır."

15 Ağustos 1951 günü "Resmi Gazete"de yayımlanan bu kararın altında şu imzalar vardı : Cumhurbaşkanı Celal Bayar; Başbakan Adnan Menderes; Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu; Devlet Bakanı Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu; Adalet Bakanı R. Nasuhioğlu; Milli Savunma Bakanı H. Köymen; İçişleri Bakanı Halil Özyörük; Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü; Maliye Bakanı Hasan Polatkan; Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri; Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu; Ekonomi ve Ticaret Bakanı Muhlis Ete; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. H. Üstündağ; Gümrük ve Tekel Bakanı R. S. Burçak; Tarım Bakanı N. Ökmen; Ulaştırma Bakanı S. Kurtbek; Çalışma Bakanı N. Özsan; İşletmeler Bakanı H. Gedik.

Türkiye'de temel özgürlükler konusunda birtakım gelişmeler yaşanıp da, 36 yıl sonra, Nâzım Hikmet'in başından geçenler yeniden ele alınarak tartışılmaya başlanınca, bu kararda da hukuka uygunsuzluklar olduğu anlaşıldı.

Türk Hukuk Kurumu Genel Başkanı Prof. Dr. Muammer Aksoy şöyle diyordu :

"Anladığımıza göre, Nâzım Hikmet'in Türk vatandaşlığından ç:karılmasına karar verilmesi, kendisinin savunması alınmadan ve yurda dönmesi için kendisine uyarı tebligatı yapılmadan alınmış bir idari karardır. Savunması alınmadan verilmiş, kendisine hiçbir zaman tebliğ edilmemiş böyle bir karar, kanımızca bir

'yok karar'dır, 'keen-lemyekûn' bir karardır. Bunun hiçbir hukuksal sonuç ve etki yaratmaması gerekir." (Cumhuriyet, 23 Ocak 1988)

Prof. Dr. Çetin Özek :

"Ülkesini çok sevdiğinden ve bu ülkenin vatandaşlık sorumluluğunun bilincinde olduğundan kuşku duyamayacağımız Nâzım Hikmet'i yurdundan ayrılmaya zorlamış ve ardından da kendisini 'vatan haini' ilan edebilmişiz. Bilime, sanata ve özgür düşünceye saygı duymayan çağ dışı anlayışa, ilkelliğe yaraşan bir şekilde kendisini vatandaşlıktan çıkarmışız. (...)

"Nâzım Hikmet'in işlediği suç olsa olsa kendisinin zorlandığı yurt dışına pasaportsuz çıkmak fiilidir. Böyle bir fiil pasaport kanununa aykırılık oluşturur ve vatandaşlıktan çıkarılmasını gerektirecek bir suç değildir ve mahkûmiyet hükmü de yoktur. Nâzım Hikmet'in yurdundan ayrılmak zorunda kaldığı dönemde yürürlükte bulunan Vatandaşlık Yasası'na göre dahi, onun vatandaşlıktan çıkarılması haklı ve hukuksal bir nedene dayanmamaktadır.

"Kısa bir deyişle yasal açıdan Nâzım Hikmet'in vatandaşlıktan çıkartılması haksız, hukuksal dayanağı olmayan bir idari işlemdir. (...)

"Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun 41. maddesine göre Nâzım Hikmet'in vatandaşlık niteliği tartışılıp bir karara bağlanabilir kanısındayım." (Cumhuriyet, 23 Ocak 1988)

Avukat Halit Çelenk :

"Nâzım Hikmet için verilen vatandaşlıktan çıkarma kararı, hukuksal dayanaktan yoksundur. Bu Bakanlar Kurulu kararı, hukuk açısından 'keen-lemyekûn'dür, yani yoktur. (...) Bu kararın iptali için Başbakanlığa başvuruda bulunulabilir. Başbakanlık reddederse Danıştay'a gidilir." (Nokta, 26 Temmuz 1987)

Avukat Dr. Metin Şekercioğlu :

"Nâzım Hikmet o yıllardaki Vatandaşlık Kanunu'nun 10. maddesine göre vatandaşlıktan çıkarılmıştır. Bu madde kişinin savaş

halinde olduğumuz bir devlet hesabına askerlik dışında bir hizmet vermesini öngörür. Yine yasaya göre kişiye bu işi terk ihtarı verilir. Nâzım o yıllarda, hükümetin sübjektif görüşü doğrultusunda, (bu işi yaptığını kabul edersek) ihtar verilmeden Türk vatandaşlığından çıkarılmıştır. Üstelik Sovyetler Birliği ile savaş hali de söz konusu değilken. Hükümetin bu kararı verirken yasalara uymadığı açıkça görülebiliyor. Kararnamede yasada belirtilen unsurlar eksiktir." (Nokta, 24 Ocak 1988)

Avukat Gülçin Çaylıgil :

"Bu bir siyasi meseledir. (...) Hükümet yeter ki Nâzım Hikmet'in vatandaşlık hakkının iadesini istesin, biz o zaman hukukçular olarak yetkililere yol gösteririz." (Söz, 23 Ocak 1988)

Avukat Turgut Kazan :

"Önce şunu belirtelim ki, 15.8.1951 günlü Resmi Gazete'de yayımlanan Bakanlar Kurulu kararı açıkça yasaya aykırıdır. Nâzım Hikmet 1312 sayılı yasanın 10. maddesi gereğince yurttaşlıktan çıkarılmıştır. Bu maddenin uygulanabilmesi için, 'Ecnebi bir devletin hizmetini kabul etmek' ve 'bu hizmeti terk' yolunda verilecek emre uymamış olmak gerekir.

"Oysa Bakanlar Kurulu kararına baktığımız zaman, hem böyle bir hizmet yoktur, hem süre verilerek çağrı yapılmadığı anlaşılmaktadır.

"Karar 'Hükümeti idare edenler aleyhine propagandayı' ecnebi bir hükümete hizmet saymıştır. Bu olacak şey değildir. Bir insanın ecnebi bir hükümetten hizmet kabulü başkadır, kendi hükümetini eleştirmesi başkadır.

"İkincisi, Bakanlar Kurulu kararı 'bir fayda vermeyeceği mülahazasıyla' hizmeti terk tebligatı yapılmadığını açıkça itiraf etmektedir. Demek ki göz göre göre yasa hükmü çiğnenmiştir.

"Şimdi, işin doğrusu, hukuka ve yasaya aykırı olan bu karardan dönmektir. Bize göre, idare her zaman yaptığı tasarrufu geri alabilir. Bakanlar Kurulu da yeni bir kararla yasaya ve hukuka aykırı işlemi düzeltebilir." (Cumhuriyet, 23 Ocak 1988)

Avukat Atilla Coşkun :

"Ben konuyu Nâzım Hikmet'e Türk vatandaşlığının iadesi şeklinde almıyorum. Kanaatime göre Nâzım Hikmet'in vatandaşlıktan çıkarılmasına ilişkin bu karar geçersiz olduğu için o hâlâ Türk vatandaşıdır. Bu nedenle konuyu 'Nâzım Hikmet'in vatandaşlıktan çıkarılmasına ilişkin hükümet kararının geçersizliği ve Nâzım Hikmet'in Türk vatandaşlığının tesbiti' şeklinde ele almak gerekir." (Söz, 23 Ocak 1988)

Bütün bunlar Nâzım Hikmet'in ölümünden 25 yıl sonra söylenen sözler. Türk hukuk adamlarının bu olumlu görüşleri ona ulaşamadı.

Yapıtlarının Türkiye'de yayımlanması da ancak ölümünden 2 yıl sonra başladı. Bugün başyapıtı olarak değerlendirilen *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nın poliste yok edilmediğini, Piraye'ce korunup ilerde bir yazar olacağına inandığı, "yüreğinden, kafasından çıkmış bir eseri gibi benimsediği" üvey oğlu Memet'çe yayımlandığını da göremedi.

Yurtdışında bir süre pasaportsuz, bir süre Polonya pasaportuyla, son günlerinde de Sovyetler Birliği pasaportuyla dolaştı.

Yurttaşlıktan çıkarılmasından çok, şiirlerinin memleketinde yayımlanamamasına üzüldü :

"Şiirlerim yalnız kendi memleketimde basılmadı, yalnız kendi halkımın beni işitmesine izin verilmedi. Bu benim yaramdır. Bir şair için bundan acı bir şey olamaz. Ben bu şiirleri her şeyden önce kendi halkım için yazdım. Fakat herkes okuyor, kendi halkım okuyamıyor."

Yurttaşlıktan çıkarılmasını pek önemsemiyordu. Onu halkından koparmak kimsenin başarabileceği bir şey değildi :

"Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından – hey gidi dünya – çıkarılmışım. Beni Türklükten, halkımın evladı olmaktan, milletime ölümsüz bağlı bulunmaktan kimse, hiçbir kuvvet çıkaramaz, ayıramaz."

29 Haziran 1951'de, Nâzım Hikmet, Moskova'nın Vnukovski Havaalanı'nda Sovyet Yazarlar Birliği'nin düzenlediği bir törenle karşılandı. Karşılayanlar Sovyet yazarlarıydı. Aralarında doğrudan Bolşevik Partisi adına gelmiş hiç kimse yoktu.

Bu gösterişli karşılama, onun komünist bir şair olarak sanatıyla benimsendiğinin, ama siyasa dışı tutulacağının ilk işaretiydi. Bağışlanmadığı, Sovyetler Birliği'ne bağlı Türkiye Komünist Partisi'nin yöneticileri arasında yer alamayacağı anlaşılıyordu.

Sovyet Yazarlar Birliği adına Nâzım Hikmet'i karşılamaya gelmiş olan Konstantin Simonov, o günü şairin ölümünden sonra yazdığı bir yazıda şöyle anlattı :

"Nâzım Hikmet'i getiren uçak piste inip bulunduğumuz yere doğru yaklaştığında, hepimiz nasıl bir insanla karşılaşacağımızı düşünüyorduk. On beş yıl hapislikten, birkaç ay kendi evinde gözaltında yaşadıktan, deniz yoluyla inanılmaz gözü peklikte bir kaçıştan sonra, şimdi şu açılan kapıdan çıkıp, şu merdivenden inerek nasıl bir adam çıkacaktı karşımıza?

"Önünde sıralandığımız merdivenden uzun boylu, yakışıklı, sarışın bir adam inmeye başladı. Kendine güvenli, rahat bir yürüyüşle. Başı hafifçe dik, mavi gözleri nerakla dolu. Bu dünkü mahkûmun, buraya dinlenmek, ödüllendirilmek, ya da yaralarını sardırmak için değil, yaşamaya, çalışmaya, tartışmaya, kavga etmeye geldiğini anlamamız için beş dakika geçmesi yetti. (...)

"On dakika sonra arabada, ilk kez, 'Dinle, kardeşim,' dediğini duydum.

"– Dinle, kardeşim, Moskova Oteli'ne gidiyoruz, değil mi? Eski Union Sineması'nın önünden geçer miyiz? Geçerken şöyle bir bakmak istiyorum da. Doğu İşçileri Komünist Üniversitesi'nde öğrenciyken bizim toplanma yerimiz orasıydı.

"Bu ilk 'Dinle, kardeşim,' ince, yalvarır gibiydi. Ancak biraz sonraki öylesine öfkeli çıkmıştı ki, Nâzım Hikmet'in kolları sıvamakta olduğunu anlamıştık.

"– Dinle, kardeşim, senin dediğin gibi şiir çevirmeye hakkımız yok. Bir şiir çevirisinin önce doğru olması gerekir. Bir başkasının bulduğu güzel kafiyelerin hiç mi hiç önemi yok benim için.

Önemli olan, oraya benim koyduğum anlamı bulup çıkarmak, onu aktarmaktır."

Nâzım Hikmet Bükreş'ten Moskova'ya dönerken kendisine armağan edilen Rusça şiir kitaplarından birini karıştırınca hayretler içinde kalmıştı. *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda dokuz on sayfa kadar tutan "Zoe" ya da "Tanya" bölümü birtakım eklemelerle kırk sayfalık bir kitap olmuş, ayrıca çevirmen serbest nazımla yazılmış şiiri aruza benzeyen bir Rus ölçüsüne uyarlamıştı.

"Rezalet bu!" diyordu Nâzım. "Nasıl böyle bir şey yapılabilir! Rus halkına böyle mi tanıtıyorsunuz beni!"

Havaalanında ondan bir konuşma bekleyenlere kısaca şöyle birkaç söz etmişti:

"Konuşamayacak kadar heyecanlıyım. Ama aslında birçok şey söylemem gerekiyor sizlere. Yaşamımı, özgürlüğümü, güzel olan her şeye sevgimi, Yaşam ve Barış'ın kenti Moskova'ya borçluyum. Bana gösterdiğiniz yürekten kabulü halkıma gösterilmiş sayıyor ve halkım adına teşekkür ediyorum."

Oysa arabada şiirlerinin çevirisi üzerine söylediklerinin arkası gelmiyordu. Simonov'la yanındakiler onun bu işi böylesine büyütmesine şaşırmışlardı.

Nâzım yıllar sonra yeniden ayak bastığı Moskova'ya gelir gelmez birtakım şeyleri yadırgamaya başlamıştı. Örnekse otellerde, konuk evlerinde karşısına çıkan kırmızı kalın kadife perdeler, hem odaları karanlığa boğuyor, kasvetli bir hava veriyor, hem de gözleri rahatsız ediyordu. Eski zaman zenginlerinin salonlarında sanıyordu insan kendisini.

Sonra gençlik arkadaşlarından kimi sorsa, "Bilmem, nicedir görmedik onu," yanıtını alıyordu. Yalnızca İsmail Bilen dolaşıyordu çevresinde. Nâzım'ın Hopa'da birlikte tutuklandığı, birlikte cezaevinde yattığı, birlikte yargılanıp serbest bırakıldığı bu eski arkadaşı Sovyetler Birliği'ne bağlı Türkiye Komünist Partisi'nin başındaydı. Ötekiler yoktu ortalarda.

Yayımlanan ilk şiirinde ise Nâzım Hikmet, hiç beklemediği bir "sansür" olayıyla karşılaştı. Şöyle başlıyordu şiir :

Sen tarlasın
ben traktör,
sen kâğıtsın,
ben – yazı makinası;
karım, oğlumun anası,
sen türküsün,
ben – cura.

Yayınları Parti adına denetleyenler, ilk iki dizede bir seks kokusu olduğu gerekçesiyle onları şiirden çıkarmış, üstelik de bu işi yaparken şaire sormak gereğini bile duymamışlardı.

Nâzım Hikmet bu işi yapanlara komünist bir şaire komünistlerin sansür uygulamalarının yanlışlığını belirtirken, şiirinde kadını tarlaya, erkeği traktöre benzetmesini doğru bulmayan tutucu sanatçı Tvardovski'yle de uzun süre tartışarak tüm dünya şiirinde kadın-toprak koşutluğunun işlendiğini savundu.

Devrimin büyük bestecileri Şostakoviç, Haçaturyan, Prokofiyev'in yapıtları Sovyetler Birliği'nde artık çalınmıyor, dergilerde Mayakovski'nin, Yesenin'in şiirleri yayımlanmıyor, Stanislavski'den, Meyerhold'dan, Ayzenştayn'dan, Tairov'dan, Vakhtangov'dan söz edilmiyordu. Onları unutturacak değerde sanatçıların yetişmiş olduğu da söylenemezdi.

Çevresindeki aydınlara sürekli bu durumun nedenlerini soran, komünistlere uygulanan sansürün anlamsızlığından yakınan Nâzım'a ünlü romancı İlya Ehrenburg gülümseyerek,

"Sen daha yenisin, hele biraz bekle, ilerde daha aklının almayacağı çok şey göreceksin!" demişti.

Nâzım bu seçkin aydına içini açmaktan çekinmedi:

"Stalin Yoldaş'a büyük bir saygım var, ama onu güneşe benzeten şiirler okumaya dayanamıyorum, bu yalnız kötü şiir değil, kötü duyarlık."

YOLDAŞ STALİN'İ POHPOHLAMA

Sovyetler Birliği'ne gelişinden on beş gün kadar sonra, kendisine Moskova tiyatrolarında oynanan bir dizi oyunun izletilmesinin ardından, Yazarlar Birliği'nde onuruna verilen bir yemekte konuşması istenince, Nâzım Hikmet, bu düşüncesini öbür yazarlara da açmak istedi :

"On günde on oyun izledim," dedi. "Aslında hepsi aynı oyundu, adları değişikti sadece – hepsinde Yoldaş Stalin övülüyordu."

Yemek salonunda buz gibi bir sessizlik oldu.

Nâzım, "Stalin bizim güneşimizdir!" gibi bir pohpohlamanın anlamsızlığını, övgünün değerlendirerek yapılması gerektiğini belirtince, Simonov ile karısı ona şiddetle karşı çıktılar :

"Biz Yoldaş Stalin'i pohpohlamıyoruz, o gerçekten bizim güneşimizdir. Böyle konuşmanıza izin veremeyiz."

Nâzım Hikmet'in o günlerde Kremlin'e çağrılması düşünülüyordu. Ama bu "sözünü sakınmaz" şairin, toplumsalcı yazının gelişmesine engel olduğuna inandığı, Sovyet aydınlarınınsa tartışmaktan kaçındıkları bu konuyu, doğrudan Stalin'e açmasından korkularak bir önlem alma gereği duyuldu. Nâzım gene Kremlin'e çağrıldı, ama Stalin yerine Malenkov'la görüştürüldü.

Moskova'ya 29 Haziran 1951'de ulaşan şair, ağustosta, Fadeyev'le birlikte, Berlin'deki Dünya Gençlik Festivali'ne katıldı. Dünyanın dört bir yanından gelmiş, çeşitli ırklardan, çeşitli soylardan, çeşitli uluslardan, çeşitli dilleri konuşan gencecik insanlar Berlin'i bir çiçek bahçesine dönüştürmüşlerdi. Yıllarca cezaevinden kendileri için şiirler söylemiş şairi sırtlarından indirmediler.

Tutulduk çiçek yağmuruna :
kırmızı, beyaz, mavi, sarı,
gülleri, karanfilleri, kınaları
hepsinin de en tazesi, en dostu, en güzeli.
Ve sesler :
güneşli bir kumsalda sevinçle yuvarlanan
dalgaların uğultusu...

Nâzım Hikmet Berlin'de Türk gençlerinin yanı sıra Sabiha Sertel ile kızı Yıldız Sertel gibi yakın dostlarıyla da karşılaştı. Türkiye'de demokrasiyi kökleştireceği umularak bir oy patlamasıyla iş başına getirilmiş olan Demokrat Parti, soğuk savaşın yarattığı olanaklardan yararlanarak aydınlar üzerinde gittikçe ağırlaşan bir baskı uygulamaya başlamıştı. İlerici aydınlar yurt dışına çıkmak gereğini duyuyorlardı.

Nâzım Hikmet Moskova'ya döndükten kısa bir süre sonra 1951 Eylülünde Bulgaristan Komünist Partisi'nin çağrılısı olarak Sofya'ya gitti.

Nüfusunun onda biri Müslüman Türklerden oluşan Bulgaristan çok çetin bir sorunla karşı karşıyaydı. Dilleri, dinleri, gelenekleri, duyarlıklarıyla Türkiye'ye bağlı olan, Türk radyolarını dinleyen bu vatandaşlar, alışık oldukları küçük köylülükten vazgeçip mallarını paylaşmak, kolhozlara girmek, fabrikalarda çalışmak istemiyor, kısacası komünizmi benimsemiyorlardı.

Bulgaristan Komünist Partisi, "Bizimle, bizim gibi yaşamak istemeyenler, beğendikleri yere gidebilirler," diye bir atak yapıp Türklere pasaport vermeye başladığında, insanların doğdukları topraklardan kolay kolay ayrılmayacakları düşünülüyordu.

Ama hep birlikte Türkiye'ye göçmek için köylerin ayaklandığı, Sofya'daki Türk Konsolosluğu'nun önünde uzun kuyruklar oluştuğu görüldü. Göç Bulgaristan ekonomisinde sorunlar yaratacak boyutlara ulaştı.

Nâzım Hikmet Bulgaristan Komünist Partisi'nce niçin çağrıldığını Sofya'ya gittikten sonra öğrendi. Parti üyesi olan Türklerle konuşunca işin çetinliğini hemen anladı.

"Bize güvenmiyorlar, sizi belki dinlerler," diyordu Bulgarlar. Neden güvenmedikleriydi önemli olan. Şair köylere yalnız gitmek istediğini söyledi. "Olur," dediler.

Nâzım Bulgaristan'da Fahri Erdinç'le, cezaevi arkadaşı Betoven Hasan'la karşılaştı. Türk köylerini yanına yalnızca Partili Türkleri alarak dolaştı, soydaşlarının sorunlarını dinledi, haklı oldukları noktaları saptadı, onlara doğduğu topraklardan ayrılma-

nın acısından söz etti, komünizmi anlattı, bu arada memleketinin türkülerini, şarkılarını dinledi, halk danslarını izledi, bol bol da Türkçe konuşmanın tadını çıkardı.

Sofya'ya dönünce, Komünist Partisi yetkililerine sorunun gerçekten çok çetin olduğunu, öğütle çözülemeyeceğini, göçü durdurmak istiyorlarsa, şunları yerine getirmeleri gerektiğini bildirdi :

1. Türklerin dillerine, dinlerine saygı gösterilmeli;
2. Türkçe öğrenim yapan okullar açılmalı;
3. Bu okullar için öğretmen yetiştirilmeli;
4. Türkçe gazete, dergi, kitap yayımlanmalı;
5. Türkçe yayın yapan bir radyo kurulmalı.

Bulgaristan Komünist Partisi yetkilileri böyle davranmaları gerektiğini herhalde kendileri de biliyorlardı. Nitekim bu tür önlemler alınınca göç yavaşladı. Ama onların Nâzım Hikmet'ten bekledikleri, bunlara gerek kalmadan, kendisine duyulan sevgiyi kullanarak göçü durdurmasıydı. Oysa köylerde yalnız dolaşan şair etkilemesi beklenen kişilerin görüşleriyle dönmüştü.

Aslında büsbütün yalnız da değildi. Yanında partili Türklerle bir Bulgar tercüman olan Blaga Dimitrova da vardı. Dört günde yirmiye yakın köy dolaşmış, danslı türkülü, coşkulu toplantılara katılmıştı.

Şair Moskova'ya dönerken, yöneticilere soydaşlarının isteklerini aktardığı için mutluydu, ama Bulgar Komünist Partisi'nin bu önlemleri neden daha önce almadığını anlayamıyordu.

Nâzım Hikmet, Sovyetler Birliği'ne gelir gelmez, Dünya Barış Konseyi'nin Moskova bürosuna üye olmuştu.

Soğuk Savaş'ın iyice kızışması üzerine, 1949 ilkyazında, Paris'te toplanan ilk Dünya Barış Yanlıları Kongresi'ni Fransız savaş karşıtları ile komünistler düzenlemişler, bütün dünyadan 2000 delegenin katıldığı bu kongrenin simgesi olarak da Picasso bir barış güvercini çizmişti.

Daha sonra Dünya Barış Konseyi adını alarak, atom silahlarına karşı bütün dünyada olumlu karşılanan Stockholm Barış Çağ-

rısı'nı yayımlayan bu örgütü Batı dünyası, içinde komünistler de yer aldığı için dışlarken, Sovyetler Birliği destekleyerek kendi propagandasına katmak uyanıklığını göstermişti. Barış yolundaki etkinlikleriyle öne çıkanlara verilmek üzere, bir de Stalin Barış Ödülü konmuştu.

Sonunda iş o hale geldi ki, birçok ülkede, bu arada Türkiye'de de barış adına seslerini yükseltenler, barışı savunan dernek kuranlar, daha çok solcu aydınlar oldu. İnsanlar salt barış istedikleri için, komünistlikle suçlandılar, Sovyetler Birliği yanlısı diye kovuşturmaya uğradılar.

Nâzım Hikmet, Bulgaristan'dan döndükten kısa bir süre sonra, 1-6 Kasım 1951 tarihleri arasında, gene Fadeyev'le birlikte, Viyana'da yapılan Dünya Barış Kongresi'ne katıldı. Orada birçok aydının yanı sıra, Aragon, Pablo Neruda, Frédéric Joliot-Curie, George Amado gibi dünyaca ünlü kişilerle tanıştı. Bu arada, yıllar önce öldüğünü sandığı, KUTV'dan arkadaşı Çinli devrimci Emi Siao (Sİ-YA-U) ile de karşılaştı.

17 Kasım 1951'de Prag'a giderek Uluslararası Barış Ödülü'nü aldı. Böylece Dünya Barış Konseyi'nin etkinliklerinde önde gelen kişiler arasına girmiş oluyordu.

25 Haziran 1952'de Konsey'in Asyalı üyelerinin toplantısına katılmak üzere Pekin'e gitti. Emi Siao ile Çin Seddi'ni gezdiler. Sağlığının pek iyi olmadığını, göğsünün ağrıdığını görünce yolculuğunu uzatmayıp Moskova'ya geri döndü.

Bir hafta kadar sonra, 1-5 Temmuz 1952 tarihleri arasında, Dünya Barış Konseyi'nin Kore Savaşı'na karşı düzenlediği bir toplantıya katılmak üzere Berlin'deydi.

Amerikalıların gene atom bombası kullanmasından, tarihsel değeri olan bazı eski kentleri bombalayıp yerle bir etmelerinden korkuluyordu. Nâzım iki kez söz alarak ilkinde emperyalizmin kışkırttığı bu savaşa Türk hükümetinin asker göndermesini doğ-

ru bulmadığını belirtti. Yurdumuzdan kilometrelerce uzakta, Kore'de, salt Amerikalılar istediği için halkımızın kan dökmesinin hiçbir anlamı olmadığını söyleyerek, Meclis'e bile danışmadan böyle bir savaşa katılma kararı alanları kınadı. İkincisinde ise "Kore Türküsü" adlı şiirini okudu.

Berlin dönüşü göğsündeki ağrıların iyice fazlalaşması yüzünden Barvikha Sanatoryumu'na yatırıldı. Üç aya yakın bir süre kaldığı bu hastanede onunla yakından ilgilenen iki doktor vardı : Dr. Lidya İvanovna ile Dr. Galina Grigoryevna Kalesnikova.

Hastanedeki hastabakıcı kızların, kadın doktorların birçoğu gibi Dr. Galina da, Nâzım Hikmet'e âşık oldu. Bu ufak tefek yapılı, yuvarlak yüzlü, pembe yanaklı, sevimli kadın, iyileşip de giderse ne yaparım diye düşünmeye başladığı hastasının yanından bir dakika bile ayrılmak istemiyordu. Sevgisine pek karşılık göstermeyen Nâzım'ın hastaneden çıktıktan sonra kendisini aramayacağına emindi.

Sonunda, ayrılık günlerinin iyice yaklaştığı bir sırada duygularını şaire açıkladı. Bir de öneride bulundu :

Nâzım yakında hastaneden çıkacaktı, ama her an yeni bir kalp krizi geçirebilirdi, yanında onunla sürekli ilgilenen bir doktorun bulunması gerekirdi. Yaşamını bir düzen içinde sürdürmeli, yediğine içtiğine, dinlenmesine özen göstermeliydi. Galina onunla birlikte yaşamak, hem özel doktoru, hem de evinin kadını, sevgilisi olmak istiyordu.

Karısı İstanbul'dan gelene kadar...

Bu açık, içten, özverili öneri Nâzım'a da uygun göründü.

Hastaneden çıkınca birlikte yaşamaya karar verdiler.

Yazarlar Birliği de, Dr. Galina'nın şairin özel doktoru olarak görevlendirilmesine aracılık etti.

Bu özel doktor, sekiz yıl, Vera Tulyakova aralarına girene kadar, Nâzım Hikmet'le yakından ilgilendi, evini çekip çevirdi, ilaçlarını verdi, yemeklerini düzenledi, dinlenmesini ayarladı, yolculuklarına birlikte gitti.

Şair yıllarca süren bu yakın ilginin birkaç kez kendisini ölümden döndürdüğünü söylerdi :

"Beni öte dünyaya gitmekten dört kez işte şu Rus kızı kurtardı. 'Nâzım, nereye gidiyorsun?' diye seslendi bana. Ben de döndüm geldim."

Nâzım Hikmet'in Sovyet Yazarlar Birliği'nden ya da başka bir kuruluştan herhangi bir geliri yoktu. Kitaplarının, oyunlarının telif ücretleriyle yaşıyordu.

Sovyetler Birliği'nde barınma, giyim eşyaları, temel gıda maddeleri ucuz olduğu, kitaplar ise çok sayıda basıldığı için, yazarlar telif ücretleriyle geçinebiliyorlardı. Çoğunun kent içinde bir apartman dairesi, kent dışında ise bir daçası vardı.

Nâzım da önce Moskova'da bir apartman dairesine yerleşmişti. Tiyatrolarda oyunları oynanmaya başlayıp da geliri yükselince, Peredelkino'da bir daçası da oldu. Bir özel otomobil alıp kendisine bir şoför bile tuttu.

Peredelkino çam ormanları içine serpilmiş iki katlı ahşap evlerden oluşan, yazarların yaşadığı güzel bir köydü. Özel daçaları olmayan üyeleri için Moskova Yazarlar Birliği'nin de burada bir dinlenme evi vardı.

Nâzım Peredelkino'daki daçasını çok severdi.

Bir yazar arkadaşı ona, bu apartman katlı, daçalı, otomobilli, şoförlü yaşamına bakarak, "Burjuva memleketinde proleterken, proleter memleketinde burjuva oldun," diye takılmıştı.

Nâzım Hikmet'e, Moskova'ya ilk geldiği günlerde, en çok yakınlık gösteren, sürekli evine gelip giden eski arkadaşı İsmail Bilen'di. Sonra çevresinde Türk yazınıyla ilgilenen, özellikle çok titizlendiği çeviri işlerinde ona yardım eden bir topluluk oluştu.

Ne var ki Nâzım'ın kısa sürede edindiği izlenim bu ülkede kendisine güvenilmediğiydi. Sovyetler Birliği'ne bağlı Türkiye Komünist Partisi'nin başındaki kişi bütün gün evindeydi, ama ona siyasa alanında bir görev önermeyi hiç düşünmüyordu.

Dr. Galina ile Nâzım Hikmet

Nâzım Peredelkino'daki daçasında

Ayrıca Nâzım birilerince izlendiğini de seziyordu. Ama kimdi izleyenler? Eski arkadaşı İsmail Bilen olabilirdi, evine çevirmen olarak gelenlerden biri olabilirdi, hatta kendisine büyük bir aşkla bağlı doktoru, evinin kadını Galina olabilirdi.

En iyisi hiç kimseden kuşkulanmamak, inançlı bir komünist olarak düşündüklerini sakınmadan her yerde söylemekti.

Nâzım evinde ya da çağrıldığı toplantılarda konuşurken hep böyle davranıyordu.

Özellikle siyasa güdümlü sanat anlayışına karşı sözlerinin sessizlikte karşılanması, o konuştuktan sonra kimsenin ağzını açıp bir şey diyememesi çok ilginçti.

Örnekse bir gün Moskova Sanatlar Akademisi'nde yaptığı bir konuşmada hiç çekinmeden Sovyetler Birliği'nde sosyalist gerçekçiliğin yanlış anlaşılıp yanlış uygulandığını söylemişti.

Sanatçı bağımsız çalışamazsa, yaratıcı olamazdı.

Çocuklardan birinin, "Bizde hangi ressamları beğeniyorsunuz?" sorusunu ise şöyle yanıtlamıştı :

"Hiçbirini. Çünkü ressamlarınız resim yapmıyor, doğayı kopya ediyorlar. Ben gülü bir tabloda görmektense vazoda görmeyi yeğlerim."

Akademi yöneticileri Nâzım gittikten sonra öğrencilere ne diyeceklerini bilememişlerdi.

Başka bir gün Moskova Radyosu'nda bir konuşma yapmak üzere çağrıldığında, elinde önceden hazırlanıp denetlenmiş yazılı bir metin olması gerektiğini öğrenmişti.

Konuşmasını yazıp sorumlulara verecek, sakıncalı bir yeri yoksa, herhangi bir ekleme yapmadan, sözcüğü sözcüğüne aynen okuyacaktı.

"Bana güvenmiyor musunuz?" diye sormuştu Nâzım.

"Hayır, herkes böyle yapmak zorunda. Çünkü söyleyeceklerinden bizler de sorumluyuz," demişlerdi.

"Öyleyse konuşmam. Bana güvenmeyen bir kurumda konuşmam doğru olmaz."

Sonunda Nâzım'ın önce neler söyleyeceğinin bir özetini yapıp sonra konuşmasına izin vermek zorunda kalmışlar, ertesi gün ise inanılmaz bir şey olmuştu : Kültür Bakanı olan bayan, Nâzım Hikmet'i telefonla arayıp tiyatro biletlerinin ucuzlatılmasını istediği için onu nerdeyse paylamıştı.

Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığından çıkarılan Nâzım Hikmet'in pasaportu yoktu. Hangi ülkenin yurttaşı olduğu belli değildi. Türk şairi kimliğiyle, yalnızca Sovyetler Birliği'nin baskısı altındaki ülkelerde, yanında canlı bir pasaportla dolaşıyordu. Bir Sovyet ajanı olduğu anlaşılan bu kişi için Zekeriya Sertel, "Türkçe konuşan iriyarı bir adam" diyor anılarında. Nâzım onu dostlarına gülerek şöyle tanıtıyormuş :

"Bu, benim pasaportumdur. Ben onsuz hiçbir yere gidemem. Onun için gölgem gibi hep yanımda bulunur."

Nâzım Hikmet başvurmuş da yanıt alamamış mıydı, ya da önerinin yöneticilerden mi gelmesini beklemişti, bilinmiyor, ama 1952 yılı sonlarına, kendisine Polonya yurttaşlığı önerilene kadar, Dünya Barış Konseyi toplantılarına hep pasaportsuz, ya da canlı pasaportuyla gitmek zorunda kalmıştı.

5 Ekim 1952'de, şair gene bir Dünya Barış Konseyi toplantısı için, Viyana'ya gitti. Toplantının açılış konuşmasını yapma onurunu ona verdiler.

12-19 Aralık 1952 tarihleri arasında ise, bir kez daha Viyana'da bir araya gelindi. Seksen üç ülkeden 1700 delegenin katıldığı, açılış konuşmasını Frédéric Joliot-Curie'nin yaptığı bu büyük toplantıda, Aragon, Jean-Paul Sartre, Pablo Neruda, Diego Rivera, Arnold Zweig da vardı.

1952 yılı sonunda Nâzım Hikmet artık Dünya Barış Konseyi'nin yönetici kadrosuna girmişti. Viyana, Stockholm, Berlin, Prag, Budapeşte, Helsinki gibi çeşitli kentlerde toplantılara katılıyor, arada Varşova'ya da gidiyordu. Polonyalılarla arası son dere-

ce iyiydi. Elinde belirli bir ülkenin vatandaşı olarak sürekli bir pasaportu bulunmadığını gören, ayrıca büyük dedesi yoluyla Polonyalı Borzenski ailesinden geldiğini öğrenen dostları, ona bir Polonya pasaportu çıkardılar. Böylece Nâzım Hikmet büyük dedesinin soyadıyla Polonya vatandaşlığına kabul edilmiş oldu : Nâzım Hikmet Borzenski.

5 Mart 1953'te Stalin ölünce Sovyet Yazarlar Birliği önde gelen şairlerden bu acı olayı yansıtan şiirler yazmalarını istedi.

Nâzım Hikmet de "3 Mart 1953" başlıklı bir şiir yazdı. Şiirin içinde Stalin'in adı geçmiyordu, "o bizim güneşimizdir" gibi sözler de yoktu. Soğukkanlılıkla yazılmış, övdüğü insanı her şeyin üstüne çıkarıp putlaştırmayan, Marx, Engels, Lenin'le birlikte, devrimin içine yerleştirerek anan bir şiirdi.

Gene de sıradan övgü sözleriyle örülmüştü.

Son dizelerde Lenin öne çıkıyor, halkın birliğinin önemi vurgulanıp Komünist Partisi yüceltiyordu.

Kırk dokuz dizelik şiirin başı şöyleydi :

İlkönce kim kime metin ol kardeşim –
diyecek,
ilkönce kim kime başsağlığı dileyecek?
Hepimizindi o,
hepimizindir.

Yoldaşlarım,
acınızı duyuyorum,
sizin duyduğunuz gibi tıpkı
aynı şiddetle.

Kardeşlerim,
hüngür hüngür ağlamak geliyor içimden,
tutuyorum kendimi sizin gibi tıpkı
aynı metanetle.

Seviyorum onu,
Marxı, Engelsi, Leninı sevdiğim gibi,
sevdiğiniz gibi.
aynı muhabbetle,
aynı hürmetle.

Şiirin son dizeleri de şöyleydi :

Yoldaşlarım,
Sovyet insanları,
günler ağır.
Onsuz geçilecek bu ağır günler
sarsıntısız, çatlaksız,
ama onunla ve Leninle beraber
yani Komünist partisiyle
yani Komünist partisi başta.

Bu parti eşi emsali görülmedik bir çeliktendir.
Bu çeliğin adı :
boydan boya ömrünü vermek emrine halkın
boydan boya ömrünü vermek komünizme.

Bu hiç kuşkusuz Sovyet Yazarlar Birliği'nin nasıl bir şiir istediği bilinerek, günün genel havasına uyularak, bir yandan da kendi ortaya vuramadığı düşüncelerine büsbütün ters düşmemeye çalışılarak yazılmış bir şiirdi.

Aslında Nâzım Hikmet Sovyetler Birliği'nde uygulanan baskıcı komünizmin yarattığı kötülükleri, acıları gelir gelmez görmüştü. Bütün bunların sorumlusunun Stalin olduğu da açıktı. Böyle bir liderin ölümüne üzülmenin bir anlamı yoktu. Ama Ruslar çok üzülüyorlardı. Herkes birbirini etkiliyordu.

Nâzım Hikmet'in, "Şimdi bizim için kim düşünecek!" diye yas tutan bir Sovyet aydınının omuzunu okşayarak, "Üzülme Yoldaş, ne yapalım, biz de artık kendimiz için kendimiz düşünmeye alışırız!" dediği söylenir.

Nâzım Hikmet 1953 yılını sağlık sorunlarıyla geçirdi. Nisan ayındaki bir kalp krizi sonucu dört ay kadar gene Barvikha Sanatoryumu'nda yattı.

Dr. Lidya İvanovna'nın kendisine neleri yasakladığını 29 Nisan 1953 tarihli "Lidi Vanna" başlıklı şiirinde anlatır.

Tütün yoktur.

Sanmıyorum kötülük edeceğini bana.
Ama ilminize hürmeten
ve güzel hatırınız için Lidi Vanna
peki, terkedeyim tütünü :
mapusane yoldaşımı.

İçki yoktur.

Zaten evet,
en kolayı bu,
kırk yıl içmesem aklıma gelmez meret.

Geç yatmak yoktur.

Peki, saat on dedi mi,
yatırayım yatağa hasta kalbimi
çocuklarla, kuşlarla beraber.

Sevişmek yoktur.

Peki, en azından altı ay daha
yârin dudağından uzak durayım.
Zaten ayrılık var arada.

Anlıyorum, Lidi Vanna, yoldaşım,
yüksek emirlerinize riayet gerek,
yoksa, üçüncü bir enfarkt,
ve el bombası gibi patlayıp dağılabilir bu yürek.

Anlıyorum.
Fakat,
"Sevinç,
öfke,
keder,
tütünden de, diyorsunuz,
uykusuzluktan da beter."

İşte bu olanaksızdır. Dünyanın durumu karşısında, içinde bulunduğu koşullarda "sevinç, öfke, keder" duymadan yaşamak olanaksızdır Nâzım Hikmet için.

Ben vakarlı, sakin,
vurdumduymaz bir kaya gibi
deniz kıyısında yaşamıya
söz veremiyeceğim.

Bırakın, doktor,
yürek bu,
bakın nasıl çarpıyor.
Çatlıyacaksa öfkeden,
kederden,
sevinçten,
varsın çatlasın....

Yaşama sımsıkı bağlı Nâzım Hikmet Barvikha Sanatoryumu'nda kaldığı günlerde ölümün çok yakınlarında dolaştığını, kurtuluş gününü görmeden öleceğini düşünüyordu. 27 Nisan 1953'te yazdığı "Vasiyet" başlıklı ünlü şiirinin sonu şöyleydi :

Yoldaşlar, ölürsem o günden önce yani,
– öyle gibi de görünüyor –
Anadolu'da bir köy mezarlığına gömün beni
ve de uyarına gelirse,
tepemde bir de çınar olursa,
taş maş da istemez hani...

Peredelkino'daki daçasında, hiçbir şeye fazla "sevinmemek, öfkelenmemek, kederlenmemek" üzere dinlenmeye çekildiği sırada, A.B.D. Dışişleri Bakanı Mister Dulles'ın, Atlantik Paktı'na en ucuz askeri Türkiye'nin sağladığını, bir Türk askerinin 23 cent'e mal olduğunu açıklaması Nâzım'ı çılgına döndürdü.

16 Temmuz 1953'te yazdığı "23 Sentlik Askere Dair" başlıklı şiirinde şöyle diyordu :

Yalnız bir mesele var Mister Dalles,
herhalde bunu sizden gizlediler :
Size tanesini 23 sente sattıkları asker
mevcuttu üniformanızı giymeden önce de,
mevcuttu otomatiksiz filan,
mevcuttu sadece insan olarak,
mevcuttu,
tuhafınıza gidecek,
mevcuttu,
hem de çoktan mı çoktan,
daha sizin devletin adı bile konmadan.
Mevcuttu, işiyle gücüyle uğraşıyordu,
mesela, Mister Dalles,
yeller eserken yerinde sizin New-York'un
kurşun kubbeler kurdu o
gökkubbe gibi yüksek,
haşmetli, derin.
Elinde Bursa bahçeleri gibi nakışlandı ipek.
Halı dokur gibi yonttu mermeri,
ve nehirlerin bir kıyısından öbür kıyısına
ebemkuşağı gibi attı kırk gözlü köprüleri.
Dahası var, Mister Dalles,
sizin dilde anlamı pek de belli değilken henüz
zulüm gibi,
hürriyet gibi,
kardeşlik gibi sözlerin,
dövüştü zulme karşı o,

ve istiklal ve hürriyet uğruna
ve milletleri kardeş sofrasına davet ederek,
ve yârin yanağından gayri her yerde,
her şeyde,
hep beraber
diyebilmek için
yürüdü peşince Bedreddin'in.
O, tornacı Hasan, köylü Memet, öğretmen Ali'dir,
kaya gibi yumruğunun son ustalığı :
922 yılı 9 Eylülüdür.
Dedim ya, Mister Dalles,
herhalde bütün bunları sizden gizlediler.

Bu, Türk insanını küçümseyen bir A.B.D. devlet adamının emperyalist yaklaşımına karşı büyük bir öfkeyle yazılmış, enikonu "milliyetçi" bir şiirdi. Sovyetler Birliği'nde, komünist bir şairin yazdığı, ulusunu öven, yücelten bir şiir. Sonu şöyleydi :

Ucuzdur vardır illeti.
Hani şaşırmayın,
yarın çok pahalıya mal olursa size
bu 23 sentlik asker,
yani benim fakir, cesur, çalışkan milletim,
her millet gibi büyük Türk milleti.

Son dizede "her millet gibi" demesi, yalnız kendi ulusuna değil, her ulusa saygı gösterilmesini özlediğini belirtiyordu. Komünizmin ulusları aşan yaklaşımıyla "milliyetçi" duyguları birleştirme çabası. Kaynağının Lenin olduğunu *Şeyh Bedreddin Destanı*'ndan sonra yayımladığı *Milli Gurur* adlı "zeyl"den biliyoruz.

1954 yılı başlarında Nâzım Hikmet gene bir Dünya Barış Konseyi toplantısı için Budapeşte'ye gitti. Macaristan'da Rákosi'nin katı yönetiminden Imre Nagy ile daha serbest bir yönetime geçilmekteydi. İlginç gelişmeler yaşanıyordu.

Nâzım Macaristan'da Türkiye'den bir şeyler duyumsamış olmalı. Orada yazdığı şiirlerde hep memleketini andı :

Baharda ormandan önce yeşildir görünen.
Budapeşte'de çocukları görüyorsun ilkönce,
evlerden önce hatta.
Sokaklar cıvıl cıvıl çocuk dolu ağzına kadar.
Hava da sıcak mı sıcak.
Bacaklarıyla belden yukarıları çıplak,
yaldızlı tenleri pırıldıyor güneşte.
Velhasıl, al yanaklı, pıtrak elmalarıyla övünen
bir elma ağacı gibi Budapeşte.

Yeşil gözlüm,
kucağında 3 aylık bıraktım Memed'imi,
gülmeyi az buz beceriyordu,
şimdi konuşuyordur.
"Baba" demesini öğrettin mi?

Nâzım Budapeşte'ye gider gitmez telefonla Viyana'daki Zekeriya Sertel'i aradı. İstanbul'dan bir dostuyla buluşmak, Türkçe konuşmak istiyordu. Viyana'daki Macar Konsolosluğu'nda vizesi hazırdı, bir engel yoksa hemen kalkıp gelebilirdi.

Zekeriya Sertel onu çok iyi tanıyordu, memleketinden bir insanla bir arada olmanın, Türkçe konuşmanın onun için ne kadar önemli olduğunu biliyordu. Çağrısını geri çevirmeyip hemen Budapeşte'ye gitti.

Nâzım Hikmet'in cebinde artık bir Polonya pasaportu vardı, ama canlı pasaportu gene yanındaydı. Bu pasaport insanları biraz ürkütse de, Konsey çalışmalarından artan zamanlarında Macar şairleriyle toplanıp karşılıklı şiirler okumalarını, Türkleri seven Macarlarla bir araya gelmelerini engellemedi.

Nâzım Hikmet oradan Polonya'ya geçecekti. Daha önce Polonya'yı görmemiş olan Zekeriya Sertel'i de kandırıp yanında gö-

türdü. Trenle Çekoslovakya üzerinden Polonya'ya doğru yola çıktılar. Nâzım Macaristan'dan çok mutlu ayrılmıştı :

Toprak da insan gibi,
türküler gibi tıpkı,
hürriyette bir kat daha güzelleşiyor.
Güzelleşmişsin bir kat daha Macar toprağı.

İnsanına, nimetine,
hayaline, hürriyetine,
şairine, şarabına doyum olmuyor.

Hoşça kal
layık olmadığım kadar ağırladın beni.

Bu ayrılış şiirinin son dizeleri ise şöyleydi :

Hoşça kal.
Belki yine gelirim.
Belki ömrüm vefa etmez.
Ama bilirim, gün olacak, bilirim,
senden bize, bizden sana misafir gidilip gelinecek,
bir bahçeden bir bahçeye geçer gibi.

Tren toplumsalcı ülke topraklarından geçip giderken Nâzım Hikmet hep başarı görüntüleri yakalayıp Zekeriya Sertel'e göstermek için izliyordu pencereden dışarsını.

Polonya ovalarına girdiklerinde kafasında ilginç bir konu daha dönenmeye başladı. Bir dahaki gelişinde büyük dedesinin soylu ailesi Borzenski'lerle tanıştırılacağını söylemişlerdi kendisine. Pasaport almak için adlarını kullandığı aile.

Celile Hanımın babası Enver Paşa, aslen Polonyalı olan Mustafa Celalettin Paşanın oğluydu. Aslen Polonyalı olan bir insan nasıl Osmanlı paşalığına yükselmişti?

Olayların film senaryosuna benzeyen öyküsü şöyleydi :

Bir Alman askeri okul gemisinde miçoluk eden Constantin Borzenski adında Polonyalı bir çocuk, kendisine kötü davranıldığı, hatta işkence edildiği için, 1848 yılında İstanbul'a gelen gemiden denize atlayıp yüzerek Boğaz kıyısında bir yere çıkar. Sarışın, uzun boylu, yakışıklı, ilkgençlik çağına ulaşmış bir çocuktur. Vücudunda çürükler, kamçı izleri vardır.

Sadrazam Âli Paşa Osmanlı topraklarına sığınan bu güzel, ayrıca çok da zeki insanı, koruması altına alır, İslam dinine geçirerek Mustafa Celalettin adını verir, ortaöğrenimini tamamlayıp Mühendishane-i Hümayun'a girmesini sağlar.

Mühendishane Müdürü Ömer Paşa, ahlakını, zekasını, çalışkanlığını çok beğendiği Mustafa Celalettin'i kızı Sıdıka ile evlendirir. Bir oğulları olur, adını Enver koyarlar.

Mustafa Celalettin Mühendishane'yi bitirince, uzmanlık öğrenimi için, Fransa'ya, Polytechnique'e gönderilir. Orayı da başarıyla bitirip yurda döner, Osmanlı Devleti'ne yıllarca hizmet ederek paşalığa kadar yükselir.

Mustafa Celalettin Paşanın Lehçe, Latince, Fransızca, Almanca, Rusça bildiği, iyi resim yaptığı, harita çizdiği, askerlik, tarih, dil konularında geniş bilgisi olduğu, çalışmalarını Türklük üzerinde yoğunlaştırdığı söylenir. *Les Turcs anciens et modernes* (Eski ve Yeni Türkler) adıyla yazdığı bir yapıtını Sultan Aziz'e sunmuştur.

Bu yapıtta Türklerin dünya tarihinde çok önemli bir yer tuttukları, uygarlığın gelişmesinde payları bulunduğu, Batı uygarlığının temelini oluşturan Yunan, daha sonra Roma uygarlıklarında Türk etkisinin egemen olduğu, Türk dilinin başka dillerin yardımına gereksinim duymadığı ileri sürülür. Dilimizin arınması, harflerin düzeltilmesi, kadınların açılması, Türklerin Batı uygarlığında yer alması savunulur.

Mustafa Celalettin Paşa birçok savaşa katılmış, komutanlık etmiş, bir savaş sırasında yaralanıp ölmek üzereyken, Padişah Abdülhamid'e telgraf çekerek oğlu Enver'i korumasını dilemiştir.

Askeri okulda okutulan, bir süre Abdülhamid'e yaverlik eden Enver de paşalık rütbesine erişmiş, daha sonra açtığı çağdaş okulla eğitimci olarak ünlenmiş, bütün yaşamı boyunca, babası Mustafa Celalettin Paşa gibi, Türk dilinin arınması için çalışmıştır.

Bu bilgileri Aziz Nesin ünlü tarihçi Prof. Enver Ziya Karal'ın *Osmanlı Tarihi* adlı yapıtının VII., VIII. ciltlerinden çıkarmış.

Şunları da ekleyelim :

Enver Paşa'nın Müşir Mehmet Ali Paşanın kızı Leyla Hanımla evliliğinden dört çocuğu olmuş. Mehmet Ali Paşa da Sadrazam Âli Paşanın bir Almanya gezisinde zekâsına hayran olarak getirip Osmanlılaştırdığı bir Alman çocuğu. Savaşlardaki yararlılığıyla müşirliğe, yani mareşalliğe kadar yükselmiş.

Enver Paşa ile Leyla Hanımın dört çocuğunun ikisi erkek, ikisi kız :

Mustafa Bey : Bir Fransızla, Madam Gabi ile evlenmiş, Münevver adını verdikleri bir kız çocukları olmuş. Münevver Andaç. Nâzım'ın dayı kızı, sonra oğlu Memet'in anası.

Mehmet Ali : Nâzım'ın çocukluğunda şiirler yazdığı şehit dayısı.

Münevver Hanım : İlk kocası Kadri Beyden Seyda adında bir oğlu (bu oğul sonradan Nâzım'ın kız kardeşi Samiye ile evlenmiş), ikinci kocası Samih Rifat'tan ise, bir kız, bir oğlan, iki çocuğu olmuş. Hüsnü Aşk ile Oktay.

Dilci Enver Paşa'nın damadı Samih Rifat bir dilci, onun oğlu Oktay Rifat ise bir şair olarak ünlenmişler.

Celile Hanım : Hikmet Beyden Nâzım adında bir oğlu, Samiye adında bir kızı olmuş.

Görüldüğü gibi Celile Hanımın büyükbabalarından biri Alman, öbürü Polonya kökenli Osmanlı paşaları. Çok iyi eğitilmiş, kültür düzeyleri yüksek, uyanık insanlar. Mustafa Celalettin Paşanın Türkçülüğü ise biraz aşırı gibi. Bu yüzden kimileri onun Polonya'da yaşayan Gagavuz Türklerinden olduğuna inanıyor.

Nâzım Hikmet, bütün çocuklar gibi, ailesinden bazı kişileri daha fazla, bazı kişileri daha az sever, ama hepsine çok saygılı davranırdı. Bu bir doğa ilişkisiydi. Ailesinden olanların başarılarını üstlenmek, onlardan kendine övünme payı çıkarmak gibi bir yaklaşımı kesinlikle yoktu. Gençlik yıllarında yazdığı bir şiirde şöyle der :

Ölüleri rahat bırak oğlum.
Rahat bırak uyusun benim de gidenlerim!
Sen de bilirsin ki ben
ne dedemden
miras bekledim,
ne babamdan şeref, şan!
Hasep, nesep, kan, soy sop işinde yoğum.
Çünkü ne soyu sicilli bir buldoğum
ne de tecrübelik bir tavşan.

Aslında Polonya'nın soylu bir ailesinden olmak biraz tedirgin ediyordu Nâzım Hikmet'i. Borzenski ailesinden yeğenleriyle karşılaşması çok ilginç oldu.

Zekeriya Sertel Varşova'yı görünce çok şaşırmıştı. Londra'dan, Berlin'den bile daha kötü durumdaydı bu kent. Taş taş üstünde kalmamıştı. Onları harabeler ortasında eski, bakımsız bir otele yerleştirdiler.

Ama bu yerle bir olmuş kentte opera oynanıyordu. Konuk bir sanatçı, Türklerin ünlü Leyla Gencer'i ise başroldeydi. İlk işleri onu dinlemeye koşmak oldu. Zekeriya Sertel şöyle anlatıyor :

"Türk artisti bir anda sahneye hâkim olmuştu. Öyle güzel söylüyor, öyle ustaca oynuyordu ki, sahnedeki Polonyalı artistler adeta rollerini unutup onu seyre dalmışlardı. Seyirciler heyecandan nefes alamaz hale gelmişlerdi. Leyla Gencer dünyayı kaplayan şöhretinin gerçek sahibi olduğunu göstermişti. Bizim de göğsümüz kabarmıştı. Bir ara sahne arkasına gidip kendisini tebrik etmeyi düşündük. Ama yadırgar diye vazgeçtik."

Ertesi sabah Chopin'in evindeki bir piyano konserinde Leyla Gencer'le karşılaşınca, Zekeriya Sertel ünlü sanatçıya yaklaşıp başarılı oyunu için kendisini tebrik etmiş, ama kadının tedirgin olacağını düşünen Nâzım Hikmet gene uzakta durmuş.

Varşova'daki tiyatrolardan birinde *Enayi* oynanacakmış. O gün öğleden sonra onun genel provasını izlemeye gitmişler.

Ertesi sabah erkenden Zekeriya Sertel'in yattığı odanın telefonu çalmış :

"Gel birlikte kahvaltı edelim."

Arkasını yazar *Nâzım Hikmet'in Son Yılları* adlı kitabında şöyle anlatıyor :

"Yıkandım, giyindim, Nâzım'ın odasına gittim. O da yıkanmış, giyinmişti. Oysa bu kadar erkenden çıkmazdı.

"– Hayrola, dedim, bir şey mi var, böyle giyinip hazırlanmışsın?..

"– Bu sabah yeğenlerim gelecek. Seni onlara tanıtmak istiyorum.

"Nâzım'ın Polonyalı aristokrat dedelerinden arta kalan kuşak henüz sağ idi. Borzenski ailesi Polonya'nın eski aristokrat ailelerinden biriydi. Nâzım ana tarafından bu aileden geliyordu. Polonya'ya gelince uzak yakın akrabaları onu görmek istemişlerdi. Nâzım buna hiç önem vermiyordu. Hatta böyle aristokrat bir aileyle bağlantısı olmasından utanır gibiydi. Kahvaltımız geldi, sofraya oturduk. Bu konu üzerinde şakalaşıyorduk. Ben Nâzım'ı kızdırıyordum : 'Paşazadeliğin yetmiyormuş gibi şimdi bir de Polonyalı bir aristokrat ailenin torunu olmak sana yakışmıyor.'

"O kızar gibi görünerek,

"– Bırak allasen! diye küfrediyordu.

"Derken kapı açıldı, 60-65 yaşlarında takmış takıştırmış bir ihtiyar kokona girdi içeri. Nâzım tanıttı :

"– Yeğenim filan filan...

"Oturduk. Üzerinden beş dakika geçmedi gene kapı açıldı. Bu kez 70 yaşlarında gene takmış takıştırmış bir kokona göründü.

"Nâzım gene tanıttı :

"– Yeğenim filan...

"İki üç dakika sonra bir üçüncü kokona daha. Meclis tamamdı. Ama aramızda hiç ortak bir konu ve ilgi yoktu. Sofraya bir sessizlik çökmüştü.

"Üzerinden beş dakika geçti geçmedi, Nâzım ayağa kalktı, özür diledi,

"– Zekeriyacığım, benim çok önemli bir işim var, yeğenlerimi sana emanet ediyorum, dedi, çıktı.

"Biz kaldık mı kokonolarla baş başa.

"– Alacağın olsun, dedim, Nâzım.

"Bu oldu bitti karşısında kokonolar da şaşırdılar. Birbirimizin yüzüne baktık, sonra birer birer kalkıp gittiler.

"Öğle yemeğinde buluştuğumuz zaman Nâzım kahkahadan kırılıyordu.

"– Ben yeğenlerim gelecek deyince kim bilir ne hayallere kapıldın, değil mi? Mutlak aklına genç ve alımlı kızlar gelmiştir."

Polonyalılar Nâzım Hikmet'i çok seviyor, kendi şairleri olarak benimsiyordu. Ruslardan ise pek hoşlandıkları söylenemezdi. Gerçi İkinci Dünya Savaşı'nda onları Almanlardan Sovyet orduları kurtarmıştı, ama Polonya'nın bir parçasının Stalin'in zorlamasıyla Ukrayna'ya katıldığı da bir gerçekti.

Nâzım onurlu Polonyalıların özgürlüklerine düşkün havasından etkileniyor, bu ülkenin insanlarıyla çok iyi anlaşıyordu. O günlerde yazdığı "Lehistan Mektubu" adlı şiirinde dayı kızına şöyle seslenir :

Sevgilim, dayı kızım, Memed'imin anası,
dedelerimizden biri
1848 Polonya muhaciri.
Belki o Varşovalı güzel kadına, senin
ikizmişsiniz gibi benzeyişin bundandır,
belki ben bu yüzden böyle sarı bıyıklı
böyle uzun boyluyum,
oğlumuzun gözleri böyle kuzey mavisi.

Belki de bu yüzden bu ova bana
bizim ovaları hatırlatıyor,
yahut da bu yüzden bu Leh türküsü,
içimde, derinde, yarı aydınlık
uyuyan bir suyu kımıldatıyor.

Lehistan'dan gelmiş dedelerimizden biri,
gözlerinde karanlığı yenilginin,
saçları al kana boyalı.
Uykusuz geceleri Borjenski'nin
benimkilerine benzer olmalı.
Tıpkı benim gibi o da
çok uzaklarda kalan bir ağacın altında
unutmuş olabilir uykusunu.
Onu da benim gibi deli etmiştir, deli,
her solukta alıp da memleket kokusunu
memleketi bir daha görmemek ihtimali.

Sevgilim,
nerde, ne zaman hürriyet dövüşmüş de
ön safında Polonyalı bulunmamış?

Şiirin son iki dizesi ise şöyleydi :

Göğsümü kabartmıyor değil
dedelerimden birinin Lehli oluşu...

Nâzım Hikmet Varşova'dan Prag'a geçti. Orada oynanan oyunlarından biriken telif ücretlerini kendisine dolar olarak ödediler. Bu parayı Sovyetler Birliği'nde harcama olanağı yoktu.

17-19 Ocak 1955 tarihleri arasında Viyana'da yapılan Dünya Barış Konseyi toplantısına geldiği zaman, dolarlarının hepsini bu kentte yaşayan Zekeriya Sertel'e verdi. Üstünde para taşımayı sevmez, adeta rahatsız olurdu.

"Al, bunlar sende dursun," dedi. "Ben buraya geldikçe birlikte harcarız."

Bu kez yanında canlı pasaportu yoktu. Polonyalıların verdiği pasaportla gelmişti Viyana'ya. Bu ilk yalnız yolculuğa çıkışı oluyordu. Özel bir güven belirtisinden çok bir anlayış değişikliği söz konusuydu.

Toplantıda atom silahlarına karşı etkili bir konuşma yaptı. Genelde yapılan konuşmaların birbirine benzer hale geldiğini, yankı yaratmadığını seziyordu.

Viyana dört bölgeye ayrılmış olmasına karşın ekonomisi bayağı gelişmeye başlamıştı. Nâzım boş zamanlarında Zekeriya Sertel'le birlikte mağazaları dolaşıp alışveriş ediyordu. Güzel şeyler giymeyi seven bir insandı. Kendisine, Dr. Galina'ya, beğendiği her şeyi alıyor, dolarlarını harcıyordu. Viyana'nın kapitalistlerce denetlenen bölgelerinde vitrinler nitelikli mallarla doluydu.

"Güzel de alıcı çok az, dükkânlar bomboş," diyordu Nâzım Hikmet. "Sosyalist ülkelerde bu zenginlik, bu çeşitlilik yok, ama sergilenen malları herkes alabiliyor, orada mağazalarda uzun kuyruklar oluşur."

Viyana'da Nâzım Hikmet'in çok ilgisini çeken, gözleriyle görmeden inanamadığı bir şey de işçiler için yapılmış olan Karl Marx Mahallesi idi. Bu mahalleyi Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra iktidara gelen Sosyal Demokrat Partisi 1920'lerin ikinci yarısında yaptırmaya başlamış, her şeysiyle son derece modern daireleri partilerine bağlı işçilere dağıtmaya koyulmuştu. Bütün işçiler bu yeni apartmanlardan edinmek için Sosyal Demokrat Partisi'ne akın edince her yıl yüzlerce apartman yapılarak emekçilere dağıtılmış, böylece Viyana işçileri gittikçe büyüyen tertemiz bir mahallede, birbirinden güzel apartman dairelerinde oturur olmuşlardı.

Nâzım Hikmet gidip bu mahalleyi görünce, hele Zekeriya Sertel'in tanıdığı bir işçinin evine konuk olunca şaşkına döndü.

"Ne kadar ücret alıyorsunuz?"

"Sosyal sigortanız?"

"Hastalanınca ne yaparsınız?"
"Çocuklarınızı okutmak için ne ödüyorsunuz?"
"Yılda ne kadar tatiliniz var?"
"Kamp yerleri parayla mı?"

Nâzım sürekli soruyor, beklemediği kadar olumlu yanıtlar alıyor, kafasında Sovyetler Birliği'ndeki işçilerle karşılaştırmalar yapıyordu. Buradaki işçiler çok daha iyi durumdaydılar.

Karl Marx Mahallesi'nden dönerlerken, otomobilde Zekeriya Sertel'e şöyle dedi :

"Bu ne iştir yahu! Bunlar komünizmi önlemenin yolunu bulmuşlar. Komünist Partisi bu işçiyi nasıl kazanır?"

Zekeriya Sertel iki gün sonra Avusturya Komünist Partisi Başkanı Fisher'le karşılaştıklarında, Nâzım Hikmet'in ona hemen bu konuyu açtığını söylüyor. Aldığı yanıt şöyle olmuş :

"Gördükleriniz doğrudur. Sosyal Demokratlar bize nefes aldırmıyorlar. Onun için bir türlü işçiyi kazanıp genişleyemiyoruz. Sosyal Demokratlar o gördüğünüz güzel evlere yalnız kendi partilerine üye olanları yerleştirirler. Komünist işçiye ev vermezler. Sen olsan Komünist Partisi'ne girer misin?"

22-29 Haziran 1955 tarihleri arasında Helsinki'de yapılan Dünya Barış Toplantısı'na doksan ülkeden 2000 delege geldi. Nâzım Hikmet bu toplantıda Türk delegesi olarak söz aldı. Toplantı sonunda bir kez daha Dünya Barış Konseyi'nin yönetici kadrosuna seçildi.

6 Ağustos 1955'te Japonya'nın Hiroşima kentinde öğrencilerle ev kadınlarının düzenlediği Dünya Barış Konferansı ise soğuk savaş çerçevesinde komünist propagandası filan diye küçümsenecek gibi değildi. Hiroşima'ya atom bombasının atılışının onuncu yıldönümüydü. Nükleer araştırmalara karşı bütün dünyadan 33 milyon imza toplanmıştı. Nâzım Hikmet bu toplantıda bir barış delegesi konumunun ötesinde, dünyanın en büyük şairlerinden biri olarak alkışlandı.

1956'da, sekiz ay kadar, "özgürlükçü komünizmin örneği" olarak gördüğü Polonya'da kaldı, Dünya Barış Konseyi toplantılarının yapıldığı ülkelere oradan gidip geldi. Macaristan olayları yaşanırken de Varşova'daydı.

Sovyetler Birliği'nin soğuk savaş adına ağırlık verdiği barış propagandası (ki karşıtları buna barış saldırısı diyorlardı) tartışılamayacak bir doğruya dayandığı için, Nâzım Hikmet'in içtenlikle katıldığı bir etkinlik olmuştu. Bu propagandaya siyasal kaygılarla girişilmiş olmasa da, onun bir şair olarak şiirlerinde aynı propagandayı yapacağı, barışı savunacağı kuşku duyulamayacak bir gerçekti.

Katıldığı toplantılarda coşkuyla konuşurken kendi düşüncelerini söyledi. Bir propagandacı değil, içtenlikle duygularını ortaya vuran bir şair olduğunu herkes anlıyordu.

1955 Şubatında, daha Hiroşima'daki onuncu yıldönümü toplantısına gitmeden önce yazdığı "Bulutlar Adam Öldürmesin" başlıklı şiiri çok beğenilmiş, dillerden düşmez olmuştu.

Koşuyor altı yaşında bir oğlan,
uçurtması geçiyor ağaçlardan,
siz de böyle koşmuştunuz bir zaman.
Çocuklara kıymayın efendiler.
Bulutlar adam öldürmesin.

Bestelenip ünlü şarkıcılarca bütün dünyada söylenmesini özlediği nükleer silah karşıtı, savaş karşıtı şarkı sözleri yazmayı 1956'da da sürdürdü :

"Japon Balıkçısı", "Kız Çocuğu", "Silahsız İnsanlar", "Gelmiş Dünyanın Dört Ucundan".

Bu arada yazdıklarını Amerika Birleşik Devletleri'nin ünlü sanatçılarına da göndererek çeşitli bakımlardan yardımlarını istedi. Ernest Hemingway şarkı sözlerini İngilizceye çevirebilirdi, Paul Robeson onları besteleyip söyleyebilirdi. Hemingway'den yanıt gelmedi, Robeson'un yanıtı olumluydu.

"Japon Balıkçısı" adlı şiir şöyle başlıyordu :

Balık tuttuk yiyen ölür.
Elimize değen ölür.
Bu gemi bir kara tabut,
lumbarından giren ölür.

Sonu ise şöyleydi :

Bu gemi bir kara tabut.
Badem gözlüm beni unut.
Çürük yumurtadan çürük,
benden yapacağın çocuk.
Bu gemi bir kara tabut.
Bu deniz bir ölü deniz.
İnsanlar ey, nerdesiniz?
Nerdesiniz?

"Kız Çocuğu" adlı şiiri Pete Seeger gibi çok ünlü bir Amerikan halk türkücüsünün 1960'ların başında plağa okuması, bütün dünyaya yayılmasını sağladı :

I come and stand at every door
but none can hear my silent tread.
I knock and yet remain unseen,
for I am dead, for I am dead.

Bu sözler duyarlı Amerikan baladları yumuşaklığında söyleniyordu. Beş dörtlükten oluşan "Kız Çocuğu"nun Türkçesi şöyleydi :

Kapıları çalan benim
kapıları birer birer.
Gözünüze görünemem
göze görünmez ölüler.

Hiroşima'da öleli
oluyor bir on yıl kadar.
Yedi yaşında bir kızım,
büyümez ölü çocuklar.

Saçlarım tutuştu önce,
gözlerim yandı kavruldu.
Bir avuç kül oluverdim,
külüm havaya savruldu.

Benim sizden kendim için
hiçbir şey istediğim yok.
Şeker bile yiyemez ki
kâat gibi yanan çocuk.

Çalıyorum kapınızı,
teyze, amca, bir imza ver.
Çocuklar öldürülmesin
şeker de yiyebilsinler.

Bir barış gönüllüsü olarak birçok uluslararası kongreye katılan Nâzım Hikmet, toplumsalcı ülkelerde yaygın bir ün kazanmıştı. Yapıtları çeşitli dillere çevriliyor, pek çok kitabı yayımlanıyor, aynı kentte birkaç oyununun birden oynandığı oluyordu.

Girdiği her toplulukta barış rüzgârları estirmenin ötesinde özgürlükleri de yücelten, insanın değerini duyumsatan, hiçbir sertliği, katılığı, saplanıp kalmayı benimsemeyen bir komünistti. İnançlarının kaynağında iyiliğin yattığı hemen seziliyordu.

Dünya görüşünün özeti şu iki dizesindeydi :

Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür
Ve bir orman gibi kardeşçesine

Zekeriya Sertel'le konuşurlarken, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin, dolayısıyla Türkiye Komünist Partisi'nin kendisini her

türlü siyasal etkinliğin dışında tutmasına bir anlam veremediğini belirtir, arkasından bir sıra neferi olmakla övündüğünü söyler, sonunda bu dışlanmayı özgürlükçü kişiliğine uygun bir yorumla yüceltirdi :

"Ama ben dünyanın en hür komünistiyim, istediğimi, düşündüğümü serbestçe söylerim."

Zekeriya Sertel özellikle tersini savunurdu :

"Sen komünistsin, özgür olamazsın, partinin çizdiği çizgiden dışarı çıkamazsın. Ama ben komünist olmadığım için kendimi özgür hissediyorum."

Hayır. Parti onu dışlamıştı. Demek ki özgürdü. Ayrıca partinin başındaki "ciğeri beş para etmez, kafası işlemez, boyun eğmekten başka bir şey bilmez" arkadaşlarının hepsinden daha inançlı bir komünistti. Gerekirse onları eleştirmesine kimse bir şey diyemezdi. Partinin içinde olsa tartışmasını içerde yapardı. Dışında tutulduğuna göre dışarda yapacaktı.

Böyle söylüyordu, ama siyasa alanında hiç kimse sesini yükseltemez, Parti'ye karşı çıkamazdı. Yazın alanında olabilirdi. Nitekim Nâzım Hikmet yazarların özgürlüğü adına bol bol konuşuyordu.

Buna karşılık, 1952'den başlayarak birçok kereler Budapeşte'ye gitmiş, Rákosi ile Nagy arasındaki çekişmeleri izlemiş, ama özgürlük aranışı içindeki aydınları desteklemeye kalkmamıştı. Polonya'da çok ölçülü yapılan özgürleşme eylemleri burada çatışmaya dönüşme eğilimi gösteriyordu. Tavır alacak olsa gürültüye gideceği kesindi.

Nâzım Hikmet, 1956 Kasımında, Sovyet tanklarının gelmesinden birkaç gün önce Budapeşte'den ayrılıp Varşova'ya geçti, uzun süre orada kaldı, Moskova'ya dönmedi, Dünya Barış Konseyi toplantılarına oradan gidip geldi.

Sovyetler Birliği'nde komünizmin düştüğü durumdan, proletarya diktatörlüğünün bir kişi diktatörlüğüne dönüşmesinden, bu devrimin insanlığa gerçek özgürlüğü getireceğine inanan bütün komünistler gibi, Nâzım Hikmet de çok tedirgindi.

Düşüncelerini açık açık söylemekten çekiniyor, susuyor, zor durumda kalırsa başına bir şey gelmemesi için, inanmadığı sözler ediyor, ama yeri geldikçe güvendiği arkadaşlarına bu tedirginliğini yumuşak bir dille aktarıyordu.

Aslında bir konuk olarak bulunduğu Sovyetler Birliği'nde Stalin'ci yönetimden korkmaması olanaksızdı. Çevresindeki katı komünistlerin tepkilerinden ister istemez çekiniyordu.

Özgürlükçü davranışları, birtakım uygulamaları eleştirişi zaten göze batmakta, arada bir yakınlarınca uyarılmaktaydı. Bir iki kez de sorumlu kişilerce uyarılmıştı. Kulağına, disiplinsiz davranışlarını sürdürürse, yemeklerine katılan ilaçlarla yavaş yavaş zehirlenebileceği, ya da bir kazaya kurban gidebileceği gibi dedikodular da geliyordu.

1956 Martındaki Yirminci Kongre'de, Kruşçev'in akla durgunluk veren açıklamalarıyla Stalin'in cinayetleri ortaya dökülünce, Nâzım Hikmet, bunu Lenin'in geri dönüşü olarak değerlendiren "Yirminci Kongre" başlıklı şiirini yazdı :

Yirminci Kongre'ye geldi Lenin,
gülüyordu mavi, badem gözleri.
Açılıştan önce girdi içeri.
Kürsünün dibindeki basamağa
oturdu ve başladı not almağa.
Farkında bile değil heykelinin.

Lenin'le aynı dam altında olmak,
duymak elimizde, ferahlıyarak,
akıllı elinin insanlığını.

Yirminci Kongre'ye geldi Lenin,
Sovyetler Birliği'nin üzerinde
ak bulutlar gibiydi tanyerinde
bereketli umutların yığını.

KOMÜNİSTLERE BİR ÇİFT SÖZ

Sovyetler Birliği'nde gördükleri, duydukları karşısında, Nâzım'ın baştan beri sığınağı hep Lenin'di. Komünizme "ihanet" edildiğini düşünüyordu. Kruşçev'in açıklamalarından sonra, çevresindekiler şaşkınlık içinde, ne diyeceklerini bilemezlerken, "Komünistlere Bir Çift Söz" başlıklı altı dizelik şiirini yazdı :

Komünistler, bir çift sözüm var size :
ister devlet başında olun, ister zindanda,
ister sıra neferi, ister parti kâtibi,
Lenin girebilmeli, her zaman, her mekânda
işinize, evinize, bütün ömrünüze
kendi işi, öz evi, kendi ömrüymüş gibi.

Bu olaydan sonraki bir konuşmalarında İlya Ehrenburg'a, "İnanıyorum ki hepimiz kendimizi yüreğimizin üstünden ağır bir taş kalkmış gibi hissediyoruz," demişti.

Sovyetler Birliği'ne geldiğinde nerede olduklarını sorup doğru dürüst yanıt alamadığı gençlik arkadaşlarından sağ kalanlar döndükçe, bir yere yerleştirilmelerine kadar, Nâzım onları Moskova'daki dairesinde ağırladı. Ölmüş olanlardan birinin anısına da "Hacı Oğlu Salih" şiirini yazdı :

Hacı oğlu Salih memleketimdendi,
Karadeniz'den.
Kocaman gözlü, kocaman burunluydu,
dazlaktı.
Komünistti on dokuzdan.
Dövüştü,
hapse düştü,
yattı Ankara'da, Kırşehir'de.
sonra geçti bu yana,
yani ikinci vatana.
Baytardı. Kirofabat köylerinde hasta keçilere baktı.
Yıllar, eğrilen bir yün ipliği gibi aktı
namuslu, çalışkan parmaklarından.

Sonra, 49'da, Moskova'da, Martın onuncu gecesi,
oturmuş, Engels'i okuyordu,
geldiler, götürdüler,
sürdüler Altay Bucağına.
Ne bir dağ devrildi içinde,
hatta ne bir toprak parçası kaydı.
Yalnız inme indi sağına,
altmış yedi yaşındaydı.
Altı yıl, Hacı oğlu Salih
kutladı İnkılabın yıldönümünü
tel örgüler ve kurt köpekleriyle çevrili.
Ve öldü bir bahar günü
elli kişilik barakasında.
Bu akşam Moskova'da bayram eyledik,
kutladık İnkılabın yıldönümünü :
Dolaştı türkü söyleyerek meydanları Marks
Engels
Lenin
ve Temize çıkma kâadı Salih'in...

Nâzım Hikmet bir yandan sarsılan dünyasını Lenin'e sarılarak onarmaya çalışıyor, bir yandan barış gönüllüsü olarak kentten kente dolaşıyor, bir yandan Münevver'i, Memet'i, İstanbul'u düşünüyordu :

Sana bir müjdem var :
okumayı öğreniyor tembel oğlun,
epeyi söktü kerata :
Tut, koş, kitap, kalem, çanta...

Ölen köpeği Şeytan'a mersiye yazarken bile dayanılmaz hale gelen sıla özlemi giriyordu araya :

Şairi cennete koymuşlar
"Ah, memleketim!"... demiş.

Aslında Nâzım konulduğu yerin kafasında yaşattığı "cennet" olmadığını çoktan anlamıştı, ama deyim böyleydi. Gene de "ihanet"e uğramış, yozlaştırılmış komünizmin özgürlükçü yaklaşımlarla onarılacağına, Sovyetler Birliği'nin ortak yaşamanın cennetine dönüştürüleceğine inanıyor, daha doğrusu bunu özlüyordu. Komünizme olan inancı değildi sarsılan, düşüncelerindeki değişmeler daha çok insanoğlunun nitelikleriyle ilgiliydi.

Bu arada beklenmedik bir şey olmuş, Nâzım Hikmet şiirlerinde Münevver'i, Memet'i, İstanbul'u düşünür, sıla özlemi çekerken, Moskova'da yeni bir aşkın coşkusuna kapılmıştı.

1955 yılı sonlarına doğru, Soyuz Multifilm Enstitüsü'nden Arnavut giysileri konusunda bilgi almak üzere onu görmeye gelen Valentina Brumberg'in yanında, Vera Tulyakova adında genç bir kadın yardımcı vardı.

Bursa'da 1948 yılı sonunda yaşanan olay bir çırpıda tekrarlanıverdi : Şair gene yaşamında "ilk defa" âşık oluyordu. Ama bu kez gönül verdiği genç kadının evli olduğunu, bir de kızı bulunduğunu ancak bir yıl sonra öğrenecekti.

Elinde çikolatalar, çiçeklerle, Arnavut giysileri konusunda daha fazla bilgi vermek için, Soyuz Multifilm Enstitüsü'ne sık sık gitmeye başladı.

Sevdalandığı genç kadının savaşta ölmüş olan babasından altı yaş daha büyüktü. Ne var ki onları izleyenlerin başlangıçta bir şakalaşma gibi baktıkları ilişki gittikçe ciddileşiyordu.

1956 Eylülünde Nâzım Hikmet penisilin zehirlenmesi sonucu ağır bir zatürree geçirdi. Kendini toparlaması için bir hastanede denetim altında tutulması gerekiyordu.

3 Kasım 1956'da yatırılıp dört ay kadar kaldığı Çekoslovakya'daki Yasenik Sanatoryumu'nda sağlığına kavuşmayı beklerken aklı hep Moskova'daydı. Vera Tulyakova ayrıldıkları gün bu işi daha ileri götürmek istemediğini, dönüşte ilişkilerini sona erdirmeleri gerektiğini söylemişti. Doğrusu buydu. Birkaç ay uzak kalırlarsa birbirlerini nasıl olsa unuturlardı.

1957 Şubatında Nâzım Hikmet büyük Türk şairi Fuzuli'nin anma toplantısına çağrılınca, Çekoslovakya'dan Bakü'ye gitti. Orada onu Azerbaycan Sovyet Başkanı Mirza İbrahimof törenle karşıladı. Oteline kadar yazarlar, şairler, sanatçılardan oluşan bir alayla götürüldü.

Toplantıda ise Türkiye'den çağrılmış olan Agâh Sırrı Levent'in kendisini görmezlikten gelmesi, konuşmasını bütün salon ayakta alkışlarken put gibi durması, memleketinden gelen insanlara hep büyük bir sevgiyle yaklaşan şairi çok üzdü.

Daha ağır bir üzüntüyü ise Stalin'in kuşkuculuğuna kurban giden eski komünistlerin öykülerini dinlerken yaşadı.

Nâzım Bakü dönüşü bir süre Bohemya'da hemen sınır üzerindeki Frantişkovi Lazni kaplıca kentinde dinlenip 1957 Martında Moskova'ya geldiğinde yeterince toparlanmış değildi.

Sovyet bürokrasisindeki yozlaşmanın ağır bir yergisi olan *İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu?* adlı oyununun nasıl karşılanacağını merak ediyordu. Onun için gelmişti Moskova'ya. Yöneticiler ne düşünecekti? Halkın tepkisi ne olacaktı?

Oyun 11 Mayıs 1957 günü Moskova Yergi Tiyatrosu'nda sahneye kondu. Bir tek gece oynandıktan sonra bir gerekçe gösterilmeden kaldırıldı. Oysa bir ay içinde yedi kez oynanacağı söylenmişti.

Bu olay Nâzım Hikmet'i bunalıma girdi denecek kadar üzdü. İntihar etmeyi bile düşündü. Anlaşılan bürokrasi hiç değişmemişti, gene aynı yoz bürokrasi her şeye egemendi. Stalin döneminin baskısı hâlâ sürüyor, katı komünistler, özgürlükçü komünistlerin önünü kesmek istiyorlardı.

Neydi *İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu?* adlı yapıtta anlatılanlar?

Üç Perde On İki Tablo olan oyunda kişiler izleyicilerle, hatta yazarla bile konuşuyorlardı. Doğu tiyatrosu etkileriyle yazılmış olan yapıt bu bakımdan kimilerince "epik" diye nitelenmişti.

Daha başta söylenenlere göre, bu oyunda izlenecek işler bir Sovyet kasabasında geçtiği gibi, "sosyalizmi kuran, yahut temellerini atan memleketlerden herhangi birinin kasabalarından birinde de" geçebilirdi. Tarih önemli değildi. "Öküze benzemek için şişen kurbağalar, arslan postu giyen eşekler filan ancak 1999 yılında" hayvanat bahçelerine düşecekleri için, o yıldan önce herhangi bir tarih olabilirdi.

İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu?'nun özeti :

Birinci Tablo'da kişiler izleyicilere kendilerini tanıtırlar. Petrof "belki kasaba parti komitesi kâtibi, belki merkez aşevi başahçısı"dır. "Kasaba Sovyet icra komitesi başkanı", "tahta oyuncaklar artelinin müdürü", "dokuma fabrikasında atölye şefi", "kasaba parti gazetesinin başyazarı" da olabilir. Başından geçen olaylar bütün bu saydığı insanların başından geçebilecek olaylardır. Bütün bu insanlar arasında "en sorumlu mevki sahibi" kim ise, işte Petrof odur.

Sahnede iki kişi daha vardır : Hasırşapkalı ile Kasketli.

Kasketli böyle "imalı" konuşmalardan hoşlanmadığını belirtir. Hasırşapkalı ise, "İma ince bir söz sanatıdır," diye karşı çıkar. İlle kasketlilerin "parti toplantılarında olduğu gibi lappadanak şappadanak mı" konuşulacaktır?

Petrof, Hasırşapkalı'yı tanıtırken "Hasırşapkalı" demekle yetinir. Kasketli'yi tanıtırken de "Kasketli" deyip geçecektir ki, Kasketli kendisi alır sözü :

"Ben, işçisi, kolhozcusu, aydınıyla, halk'ım. *(Hasırşapkalı'yı göstererek)* Bu da bana basit halk diyendir."

Bu sırada sahneye giren Şoför ise Sergey Konstantinoviç Petrof'un şoförü olarak tanıtılır.

Konuşmalardan Sergey Konstantinoviç'in daireye bütün çalışanlardan önce gelen, şoförünün trafik kurallarına "elifi elifine" uymasını isteyen bir yönetici olduğu anlaşılır.

İkinci Tablo'da Petrof'un eskiden işçi olduğunu, yanında çalışanlara çok iyi davrandığını, "insanlara kâatlardan çok" inandığını, kimseye iltimas yapmadığını öğreniriz.

Üçüncü Tablo'da önce İvan İvanoviç kendisini tanıtır izleyicilere : "Ben Sergey Konstantinov Petrof'un düşmanıyım. Kanser nasıl insan etinin, kurt nasıl elmanın, pas nasıl demirin düşmanıysa ben de Sergey Konstantinoviç'in öyle düşmanıyım. Bu düşmanlığı gerçekleştirmek, Petrof'u inim inim inletmek zamanı geldi artık. Petrof'a öyle bir iş etmeliyim ki, acısını çeksin ölene kadar. (...) Kimden öğüt istemeli? Bazı ölüleri mezarlarından kaldırıp öğüt istesem..."

Tablo boyunca İvan İvanoviç düşmanına en büyük kötülüğü nasıl yapacağını tasarlar. Sonunda Hasırşapkalı'ya danışır.

İVAN İVANOVİÇ : Bana bir akıl ver. Okumuş yazmış adamsın. Sen mesela bir insandan intikam almak istesen ne yaparsın?"

HASIRŞAPKALI : Onun zayıf damarını ararım...

İVAN İVANOVİÇ : Sonra?

HASIRŞAPKALI : O zayıf damarından vururum onu...

İVAN İVANOVİÇ : Harika... Yaşa sen...

Dördüncü Tablo'da İvan İvanoviç herkesten önce gelip dairede bir masanın altına gizlenir. Petrof'un zayıf damarını bulmak için onu yakından gözleyecektir.

Bu arada kasabanın tertemiz olduğunu, dükkânların düzenli çalıştığını, dairede işlerin hızla yürütüldüğünü, başka yerlerde hiç de böyle olmadığını, bir günlük işin aylarca sürüncemede bırakıldığını öğreniriz.

Petrof Yoldaş ise herkese iyi davranan, gelen telefonları doğrudan kendi açan, işi fazlaysa kâtibine yardım eden, gerekirse daktilo kızın makinesini taşıyan, gizlisi saklısı olmayan, diyelim sevgilisiyle herkesin gözü önünde dolaşan, alışılmamış bir yöneticidir.

İvan İvanoviç nerdeyse umutsuzluğa düşmek üzereyken, Şoför gelir Petrof Yoldaş'ın yanına.

ŞOFÖR : Bizim garajda yağcının karısı doğuracak, izin verirsen, arabamla götüreyim hastaneye...

İVAN İVANOVİÇ : *(Masanın altından seyircilere)* Ahmağın sorduğu şeye bak!..

PETROF : Götür tabii... Ne soruyorsun?..

ŞOFÖR : Sonra... Lüdmila Alekseyevna'yı pazara götüreyim, diyorum... Kaçtır görüyorum, pazarda alışverişten eli kolu dolu, hamal gibi adeta dönüyor kızcağız... Olur mu?

Petrof bir bozulur, düşünür, yanıt vermez Şoför'e. Lüdmila Alekseyevna sevgilisidir. İvan İvanoviç onun sessiz kalarak Şoför'e izin verdiğini görünce, "Yakasının bir ucu geçti elime," diye sevinir. Bu sırada Kâtip kendisine yardım eden Petrof'u övmeye başlamıştır.

KÂTİP : Hep söylüyorum, yine de söylerim, Sergey Konstantinoviç, memuriyet hayatımıza getirdiğiniz yeniliklerden bütün Sovyetler Birliği devairinin faydalanması, tecrübelerinizden örnek alması lazım... Siz şahsen birçoklarımıza, hatta amirlerimize nümuneyi imtisal olmalısınız... Siz, Sergey Konstantinoviç...

PETROF : *(Yarı memnun, yarı mahçup, Kâtip'in sözünü keser.)* Peki, peki...

İVAN İVANOVİÇ : *(Masanın altından seyircilere)* Gördünüz mü? Nasıl dinledi methiyeyi... Gördünüz mü? Oh, çok şükür... Öbür yakası da geçti elime... Hem de nasıl...

ŞOFÖR : Ben gidip Lüdmila Alekseyevna'yı pazara götüreyim...

İVAN İVANOVİÇ : *(Masanın altından memnun)* Götür, götür, berbere de götür, terziye de götür.

PETROF : Bana bu akşam araba lazım değil... Eve yayan döneceğim...

İvan İvanoviç sevinç içindedir. "Evreka... Buldum... Mahvedeceğim... Kurtulamaz elimden artık..." diye "hayın hayın güler."

İVAN İVANOVİÇ : Nasıl mı? Antraktan sonra görürsünüz, ikinci perde başlar başlamaz... İkinci perde... Hah, hah, hah!.."

İkinci Perde Beşinci Tablo'yla açılır. Petrof geçerken Kasketli arkasından koşup onu, İvan İvanoviç'e karşı uyarır, "Seni mahvedecek..." der. "Koru kendini... Başın sıkışırsa beni çağır..." Hasırşapkalı'yı tanık gösterir. İkisi de kulaklarıyla duymuşlardır İvan İvanoviç'in sözlerini. Ama Hasırşapkalı bilmezlikten gelir. "Dedikodudan nefret ederim," diyerek dost göründüğü Petrof'a yardım etmez.

Dairenin bekleme odasını görürüz. Duvarlara "Petrof'un hep bir örnek, çok kocaman portreleri" asılmıştır. Petrof girer, dalgındır, onları görmeden odasına geçer. "Masasının arkasındaki duvarda yine aynı portre asılıdır. (...) Hayretle irkilir. Gider yakından bakar."

PETROF : Ben... Benim portrem... Kim yapmış? Niçin yapmış? Ne kadar da kocaman, insan kendini dev aynasında seyreder gibi oluyor. Kim asmış buraya?

Bekleme odasına gider. İvan İvanoviç ile karşılaşır. Oradaki portreleri de görür.

PETROF : Kim astı bunları?
İVAN İVANOVİÇ : Ben...
PETROF : Siz mi?
İVAN İVANOVİÇ : Ben elimle asmadım, ama asmalarını söyledim...

Petrof'un isteği üzerine İvan İvanoviç portreleri niçin astırdığını açıklar.

İVAN İVANOVİÇ : Petrof Yoldaş, bu kasabada, hatta bütün eyalette halk sizi seviyor, ihtiyarlar en akıllı evlatları gibi, gençler ağabeyleri, çocuklar babaları, herkes en iyi dostu gibi seviyor sizi. Çünkü siz de herkesi, hemşerilerinizi, Sovyet insanlarını öyle seviyorsunuz... Burada her şey sizin sayenizde gelişiyor, genişliyor, sağlamlaşıyor. Siz her şeyden önce yani...

PETROF : *(Mahcup ve memnun)* Rica ederim...

İVAN İVANOVİÇ : *(Sesi değişmiş)* Ama madalyanın bir de ters tarafı var...

PETROF : *(Boş bulunarak merakla)* Ne gibi?

İVAN İVANOVİÇ : Sevgi iyi, ama otorite? Otorite sahibi misiniz? Bu kasabada yaptığınız iş oybirliğiyle tasvip ediliyor, genel hayranlık uyandırıyor, ama siz burda, hatta mesela kâtibinizin, hatta hademe Tatyana Vasilevna'nın gözünde otorite sahibi misiniz? Soruyorum, cevap verin...

PETROF : Bilmem... Düşünmedim bunu şimdiye kadar...

İvan İvanoviç ona kendisini sevenler üstünde otoritesi bulunmadığını kabul ettirerek, otoritesi, havası olmayan bir yöneticinin "omuzundaki işleri hakkıyla" yapamayacağını anlatır.

İVAN İVANOVİÇ : Sizin şahsınız bahis konusu değil, bahis konusu olan her şeyden önce, yani bütün bir Sovyet kasabası, tekmil Sovyet insanları, hatta bütün ileri insanlıktır... İşte portreleriniz her şeyden önce, yani bunun için asılı, Sergey Konstantinoviç.

PETROF : Garip şey...

İVAN İVANOVİÇ : Portrelerinizin asılması mı, hâlâ anlatamadım mı ki size...

PETROF : Hayır, hayır... Garip şey, dedim, çünkü sizin beni mahvetmek istediğinizi söylemişlerdi demin...

İVAN İVANOVİÇ : Benim, sizi... İnandınız mı? Kim söyledi? Kim bu alçak, bu dedikoducu, bu otorite düşmanı? Keşfettim... Kasketli... Değil mi? Farkında mısınız bilmem, herifte esasen korkunç bir küçük burjuva psikolojisi kalıntısı var...

Otorite sahibi olmak için en başta gelen telefonları kendisi açmamalıdır. Başı yukarda büstleri yapılmalıdır. Resimlerinde madalyalar bulunmalıdır. Çalışanları "bar bar bağırarak" çağırmamalı, masasında bir "zil tertibatı" olmalıdır. Odasının kapısı hemen değiştirilmeli, yerine "iki katlı, pamuklu, muşambalı, dışar-

dan içeriye, içerden dışarıya sesin zerresini sızdırmayan bir kapı" takılmalıdır. "Amir kapısı... Otorite sahibi bir kapı..."

Altıncı Tablo'da Petrof'un "şahsi hayatı" diye bir şey olamayacağını, dairenin büfesine gitmeyerek kahvaltısını makamına getirtmesi gerektiğini, sevgilisiyle herkesin yanında konuşmasının uygun görülemeyeceğini, mevkiinin sevdalanmaya "müsait" olmadığını öğreniriz. Sonra cıgara içmeye başlasa, cıgarayı herkes gibi sıraya girerek mi alacaktır! Sırf kendisine, yakınlarına, "mevkice aynı katta bulunan" kimselere cıgara satan bir dükkân açtırmalıdır.

Tablo'nun sonunda Kasketli elinde sopayla İvan İvanoviç'in üstüne atılır, "Seni gidi namussuz... Seni gidi alçak... Şeker gibi adamı ne hale getirdin..." diye onu altına alıp pataklamaya başlar. Petrof ile Hasırşapkalı adamı kurtarmaya çalışınca, "hepsi birbirine girer, kimin Kasketli'den dayak yediği belli olmaz."

Yedinci Tablo'da, iyice havaya girmiş olan, "ihtiyarların, çocukların, hatta gençlerin sporla uğraşmasını, her Sovyet vatandaşının mutlaka bir dünya rekoru kırmasını" isteyen Petrof Yoldaş, bir yüzme havuzundaki yarışları izlemekte, özdeyişlerini sıralamakta, çevresindekiler de bunları not etmektedirler :

"Spor her şeyden önce, yani sağlığı sağlar..."

"Şu sarı başlıklı kız iyi kulaç atıyor. Böylelikle de, gelişiyor, genişliyor, sağlamlaşıyor."

"Kulaç atmayı severim."

"Yüzme, gerek tatlı suda, gerekse tuzlu suda; en iyi spordur."

"Her şeyden önce, yani kim kazanmayı haketmişse o kazanacak..."

Hasırşapkalı ise, "Petrof'un ölümsüz vecizelerinde, virgül ve noktalı virgüllerin önemi" üzerine bir tez yazarak önce doçent, sonra profesör olmayı tasarlamaktadır, ama bunu Kâtip'in duymasını istemez, çünkü "bu kadar önemli bir tezle de olsa" aynı konuda çalışarak iki kişinin birden profesörlüğe yükselmesini "ilim noktai nazarından doğru" bulmamaktadır.

Petrof'un artık bilmediği kalmamıştır. Her alanda tam bir bilgedir. Yüzmeden baleye geçiverir :

"Yani her şeyden önce balede klasik geleneklerimizi geliştirmek, Rus balesini Sovyet balesi merhalesinde bir kat daha zenginleştirmek gerektir. Bununla haklı bir gurur duymamız lazım."

Arkasından demeçler gelir :

"Fakat hiçbir zaman pa dö dönün pa dö katrla karıştırılması ve buna padöspany ilavesi suretiyle, keyfiyet bakımından birbirinden ayrı kıymetlerin dekadanslığa müncer olmasına, balede dejeneransa, şablon ve formalizme müsaade etmeyeceğiz..."

"Astronomide her şeyden önce, yani unutulmaması ve oybirliğiyle tasvip edilmesi gereken şey, yıldızlarla münasebetimizde bazı yıldızlara diğerlerinden daha fazla önem vererek bazı sapık astronomların düştükleri metafizik kozmopolitizme düşmemektir. Astronomide muazzam başarılar, ilham verici neticeler lazım bize..."

"Fizikte, yani her şeyden önce, atom fiziğinde ve şiirde erkek dişi kafiyelerin münasebetlerinde ve ziraatte keçi yünlerinin yağmurdan sonra kurutulmasında, bir kere daha tekrar ediyorum, şerefli geleneklerimizle, kütlelerin insiyatifini, yeniliklerimizi meczetmek zorundayız... Ancak böylelikle artsız arasız başarılar, gelecek gelişmeler sağlayabiliriz."

Sergey Konstantinoviç Petrof artık tam anlamıyla otoritesini sağlamış, sanatlara da yön gösteren bir yöneticidir.

PETROF : İvan İvanoviç Satir Tiyatrosu'nun Direktör'üne bir telefon etseniz, tarafımdan... Yahut, beni karıştırmayın, ama yine de Direktör benim tarafımdan telefon ettiğinizi anlasın. Şu oynadıkları piyesin oynanmasını tavsiye etmediğimizi açıktan açığa, yahut ima yoluyla kendisine söyleseniz...

İVAN İVANOVİÇ : Emredersiniz... Derhal...

KASKETLİ : *(Telefon için gitmeye hazırlanan İvan İvanoviç'i tutarak)* Durun yahu, ne yapıyorsunuz? Sovyet kanunlarını ayak

altına alıyorsunuz. Piyeste bir Sovyet düşmanlığı varsa savcılık harekete geçer, ideoloji bakımından bir yanlış varsa bu resmen düzeltilmeye çalışılır. Gizli kapaklı, ima yoluyla tavsiyelere ne lüzum var?

İVAN İVANOVİÇ : *(Kasketli'ye)* Petrof Yoldaşa, bir piyes hakkında fikir vermek selahiyetini de mi vermiyorsun?

KASKETLİ : Hayır, tersine, söylesin, ama açıktan açığa, ama piyesi yazana da kendini yine açıktan açığa savunmak hakkını vererek. Sovyet kanunları, Kültür Bakanlığı'nın repertuvarlar hakkındaki kararnamesi çiğnenmeden. Şahsi nüfuz filan kullanılmadan.

PETROF : *(İvan İvanoviç'e)* Telefon etmeyin.

HASIRŞAPKALI : Direktör işini bilen adamsa, Petrof Yoldaşın neyi tasvip edip neyi etmediğini bilir...

Bu sırada Sergey Konstantinoviç'e, suya atlama dünya rekorunu kıran sporcuyu "bir iki kelime ile taltif etmek" isteyip istemediği sorulur. Gelen sevgilisi Lüdmila Alekseyevna'dır. Petrof görmeyen gözlerle bakarak kızı tanımadan kutlarken, yüzme sporunun "sosyalist ekonomide, sosyalist moralde" oynadığı rolün önemini belirterek özdeyişlerini birbiri ardına sıralar. Kız onun "Yaşasın su sporları!" diye biten söylevini büyük bir üzüntüyle dinledikten sonra, "Seryoja! Sergey!" diye bağırarak bayılır. Kulübünün kaptanını çağırdığını, yorgunluktan bayıldığını söylerler.

Kasketli, bayılan kızın sevgilisi Lüsya olduğunu söylemeye çalışır, ama Petrof'un başı ağrımaya başlamıştır. Havuza girmek ister. Onun mayosunu giyip geldiğini gören İvan İvanoviç , "İdareci adam, önder adam, çıplak göbeğini gösterir mi halka?" diye karşı çıkar. Sırtına hemen sileceği örtülür. Havuz ortadan tahta perdeyle ikiye bölünür. Sağlam bir kamışın ucuna bağlı bir yüzme kemeri getirilir. "Ne kemeri? Ben balık gibi yüzerim..." der Petrof. "Hayatınız halkın malıdır... Kuşanın kemeri..." derler. Sergey Konstantinoviç ister istemez kemeri kuşanır. Hasırşapkalı, Kâtip, Şoför kamışı sımsıkı tutarak onu yüzdürürler bir süre. Ama bu katlanılacak şey değildir. Petrof, "Yeter... Halk için de olsa fe-

dakârlığın bir hududu var... Bu yüzme değil, işkence..." diyerek çıkar sudan.

Orkestra çalmaktadır. Çaldıkları havayı beğenmez Petrof. Orkestra şefini çağırtıp, "Yoldaş... Her şeyden önce, yani son çaldığınız parçayı beğeniyor musunuz? Sovyet insanına layık buluyor musunuz?" diye başladığı söylevini, "Bu ve emsali parçaları repertuvarınızdan çıkarmak zamanı gelmedi mi? Klasik müziğimizin şaheserleri dururken sizin böyle bir..." diye sürdürürken orkestra şefi dayanamayıp onun sözünü keser : "Sergey Konstantinoviç, affedersiniz, sözünüzü kestim, ama bu son çaldığımız parça Çaykovski'nindi... Yoksa, sualimi mazur görün, Çaykovski'yi klasiklerimizden saymıyor musunuz?"

Petrof, hiç bozuntuya vermeden, öfkelenmiş gibi yaparak Çaykovski'ye övgüler düzer.

Orkestra şefi gidince, "Allah kahretsin... Rezil oldum herife..." diye dövündüğünü gören Kasketli, onu kendine getirmeye çalışırsa da, İvan İvanoviç, "Bir amirin bir orkesta şefine rezil olması mümkün mü? Hayır, mümkün değil," diye olayı geçiştirir.

Bu sırada Kâtip telaşla gelerek bir telgraf uzatır. Sergey Konstantinoviç merkeze çağrılıyordur.

PETROF : Bensiz yapamazlar... Burda işim başımdan aşkın... İkide bir çağırırlar...

KASKETLİ : Hiç de ikide bir değil... Üç yıldır arayan soran olmadı seni...

PETROF : Hemen çıkıyorum yola... Bir dakika gecikmeye gelmez. Bazen bir dakikalık gecikme, elde edilmiş muazzam başarıları yok eder, gelişmeyi, genişlemeyi, sağlamlaşmayı durdurur. Anlıyorum, imdada çağırıyorlar... İmdatlarına gidiyorum...

(Petrof'la Kâtip çıkarlar.)

İVAN İVANOVİÇ : *(Kasketli'ye)* Gördün mü? Nasılmış! İkinci perdede mahvedeceğim Petrof'u, demedim miydi?

Kasketli, bunun üzerine, "Ama dur bakalım, son gülen güzel güler..." deyince, İvan İvanoviç oyunun sonunun nasıl biteceğini,

"hayınlar cezasını bulacak, sapıklar kendi kendilerini tenkid edip doğru yola girecekler, hatta düğün dernek yapılacak, yahut bir ziyafet verilecek..." diye alayla anlatmaya başlar.

KASKETLİ : Şimdi de, bizim yazarın mı aklını çelmeye kalkışıyorsun?

İVAN İVANOVİÇ : Çelemez miyim? Görürsün. Bak... *(Kulislerden yana seslenerek)* Nâzım Hikmet, Hikmet oğlu Nâzım Ran... Cancağızım... Biliyorum, Sovyetler Birliği ikinci yurdunuzdur. Sovyet insanlarını seversiniz, sayarsınız... Eski partilisiniz. İyi, güzel, ama, Sovyetler'de geçen bir hikâyeyi anlatan ilk piyesiniz hicviye mi olmalıydı? Tipik Sovyet insanı Petrof mudur? Ben miyim? Niye Petrof'un itibarını kırmaya kalkışıyorsunuz? Ne diye bizimle uğraşıyorsunuz? Zaten işimiz gücümüz başımızdan aşkın... Rahat bırakın bizi... Hani ne de olsa yakışık da almıyor... Ne de olsa misafirsiniz şurda... Sovyet halkının konukseverliğini kötüye kullanmak doğru mu? Sonra, konuğun kusuruna bakılmaz ama, bir hadde kadar... Demek istediğim bu piyesi yazmaktan vazgeçin... Hem sizin için, hem bizim için, hem de bunu oynamaya kalkacak tiyatrolar için, eğer böylesi bulunursa, daha iyi... Yok ille de yazacaksanız sonunu tatlıya bağlayın...

NÂZIM'IN SESİ : Boşuna, İvan İvanoviç... Benim de zayıf taraflarım tümenle, ama yakalayamadın onları... Senden doludizgin nefret ettiğim, Petrof'u doludizgin sevdiğim için yazacağım bu piyesi... Sovyetler Birliği'nde konuksam, iyi konuk, hane sahibini sokmak isteyen yılan görürse başını ezer. Yok hane sahibiysem de iş değişmez. Ezeceğim başını senin... Sonu da senin istediğin gibi değil...

KASKETLİ : Benim istediğim gibi olacak... Hah hah hah! Kah kah kah!

Üçüncü Perde'nin başında Kasketli ile Hasırşapkalı büyük kentte Petrof'un treninin gelmesini bekliyorlardır. Yanlarından Sovyet halkının olumlu tipleri olan Semyonov'lar geçer. Kasketli onların örnek alınacak yaşamlarını anlatırken Hasırşapkalı güler.

KASKETLİ : Niye güldün?

HASIRŞAPKALI : Semyonov'ları şimdi burdan geçirmenin manası ne? Bizi yazanın şarklı kurnazlığı. Baktı ki, piyeste müspet kahramanlar, ben değil tabii, sen mesela, yahut şu kocakarı, adı neydi? Anna, hoş o da müspet kahraman sayılır mı, pek belli değil; yahut Mariya Andreyevna filan ikinci planda kalıyor, ürktü yazarcağız, Sovyet insanlarına iftira ediyor demesinler diye korktu, hiç münasebeti yokken soktu sahneye Semyonov'ları...

KASKETLİ : Senin kafana da şu sopayla bir ineyim diyorum, kafana değil, sopaya acıyorum... Petrof, Sergey Konstantinoviç Petrof müspet adam mı, menfi adam mı? Piyes bitince eve git düşün... Yarın cevap verirsin. Şimdi geç kaldık. Tren geldi... Petrof geldi büyük şehrin garına...

HASIRŞAPKALI : Eyvah, çiçek almayı da unuttuk...

(Çıkarlar.)

Sekizinci Tablo'da tren gara gelmiştir. Petrof ile İvan İvanoviç peronda çevrelerine bakınıp karşılayıcılar nerede diye aranırlar. Birden genç kızlar, delikanlılar ellerinde çiçeklerle görünürlerse de, Petrof'un yanından geçip aynı trenle büyük kente gelmiş olan atlama şampiyonu Lüdmila Aleseyevna'ya yönelirler. Sergey Konstantinoviç şaşkındır.

PETROF : Deli mi bunlar? Ben dururken atlama şampiyonunu karşılıyorlar! Ya beni, Sergey Konstantinoviç Petrof'u kim karşılayacak? Nerde benim karşılayıcılarım? Nerde benim çiçeklerim? Nutuklarım? Nerde? Nerde? Yüreğim sancıyor, bıçaklanmış gibi sancıyor yüreğim!..

Dokuzuncu Tablo'da Petrof ile İvan İvanoviç otelin holündedirler. Karşılamak şöyle dursun külüstür bir Zim bile yollanmamıştır. Petrof kendisini çekemeyen birinin bir işler karıştırdığını düşünmektedir. İvan İvanoviç'e göre ise onu çekemeyenlerin hepsi "Sovyetler Birliği'ne düşman olan, emperyalizmin ajanı olan" kimselerdir.

Otelde kayıt bürosunun önü kalabalıktır. Hem sıradakiler, hem de kayıtları yapan kız, Petrof'un da sıraya girmesini isterler. Sinirlenip "vakarını kaybetmemesi" için İvan İvanoviç onu holdeki koltuklardan birine oturtup kendisi sıraya girer. Petrof gazetelere bakar, hiçbirinde kendisinden tek satır söz edilmemektedir.

Bu arada, bir gün kasabaya gelip Petrof'u eski haliyle görerek insancıl yaklaşımına çok şaşırmış, "Dön tezgâhının başına... Senden ne memur olur, ne amir..." demiş olan Anna Nikolayevna, ona otelin holünde rastlayınca yanına sokulup o gün dairede görüp bir türlü unutamadığı davranışlarını anar.

Bu sırada İvan İvanoviç ona odasının anahtarını getirir. Petrof'un kafası karmakarışıktır : "Ben evrakı ayaküstü mü imzalardım? (...) Her isteyen telefon mu ederdi bana? (...) Ben Mariya Andreyevna'nın yazı makinesini mi taşırdım?"

Odasına çıkıp dinlenmesini isteyen İvan İvanoviç'e terslenmeye başladığı görülür.

PETROF : Çıkamayacağım... Her şeyden önce, yani rahat bırakın beni... Her şeyden önce, yani gidin... Rica ederim, rahat bırakın beni... Dönün kasabaya... Orda bekleyin beni... Gidin... dönün... avaz avaz haykıracağım... Gidin diyorum...

İvan İvanoviç gidince Kasketli gelir Petrof'un yanına, omuzuna dokunur, "Ben geldim," der.

PETROF : *(Silkinerek)* Hah!.. Ne istiyorsun?

KASKETLİ : Ben, senden hiçbir şey... Sen benden bir şey istemiyor musun?

PETROF : Ben senden ne isteyeyim?

KASKETLİ : Bir çift dost sözü, halkın konuştuğu gibi bir çift tatlı söz!

Onuncu Tablo'da Sergey Konstantinoviç kendisini merkeze çağıran Konstantin Sergeyeviç'in makam odasına girer. Adamın çalışma masasının arkasında asılı duran resmi, Petrof'un odasın-

dakinin iki katı büyüklüktedir. Resim Petrof'a çok benzemektedir. Konstantin Sergeyeviç önündeki işten başını kaldırınca, iki adam birbirlerine bakakalırlar. Aralarında büyük bir benzerlik vardır.

Konstantin Sergeyeviç "Sizi çağırmamızın sebebi..." diye başlamak ister, ama Sergey Konstantinoviç'in kafası ona aktarmak istediği bambaşka şeylerle doludur.

Garda karşılanmamıştır. Otelde kaydolmak için sıra beklemiştir. Otelden buraya gelmek için bir Pobeda olsun gönderilmemiştir. Taksiye, otobüse, troleybüse, tramvaya binmiştir. Konstantin Sergeyeviç, "Hâlâ tramvay işliyor mu?" diye şaşar. Petrof, tramvayın müthiş bir kitap, yalan söylemeyen bir kitap olduğunu söyler. O kitapta, "Burnu büyüdü, çok büyüdü burnu Konstantin Sergeyeviç'in, yakında dehlenir..." diye bir satır görmüştür. Kendi kasabasının tramvay kitaplarında da kim bilir neler yazılıdır! Bunu düşünmüştür... Düşünmeye başlamıştır gene... "Düşünmek ne harikulade şey..." der.

Konstantin Sergeyeviç onu niçin çağırdığının nedenini anlatma olanağını elde edince karşılıklı başlarlar :

"Her şeyden önce, yani ilhamlandırıcı neticeler, kalkınma yolları..."

"Gelişiyor, genişliyor, sağlamlaşıyor..."

"Oybirliğiyle tasvip, genel hayranlık..."

"Her şeyden önce, yani formalizm ve basma kalıpçılık..."

"Her şeyden önce, yani hızla kalkınma, elde etme ve başarma..."

"Muazam başarılar..."

"Gelişiyor, genişliyor, sağlamlaşıyor..."

KASKETLİ : *(Başını araladığı kapıdan uzatarak)* Stop! *(Başını geri çeker, kapı kapanır.)*

PETROF'LA KONSTANTİN SERGEYEVİÇ : *(İkisi bir ağızdan)* Kim o? Ne o?

PETROF : Konstantin Sergeyeviç, ne hale düştüğümüzün farkında mısınız?

KONSTANTİN SERGEYEVİÇ : Ne demek istiyorsunuz?

PETROF : Her şeyi anladım... Birdenbire anladım... *(Duvardaki portreye işaretle)* Resminizi, resmimi, resmimizi bu duvara kim astırdı? İvan İvanoviç değil mi? Müsaadenizle hemen kasabaya dönmem lazım...

KONSTANTİN SERGEYEVİÇ : Ne oluyorsunuz?.. Sizi buraya davetimizin sebebi, her şeyden önce, yani...

PETROF : Kırk sekiz saatte gidip gelirim... İzin verin...

KONSTANTİN SERGEYEVİÇ : Peki ama...

PETROF : Konstantin Sergeyeviç, amirim, yoldaşım, kardeşim, kardeşimden yakınım, parti arkadaşım, beni bir İvan İvanoviç mahvetmeye çalıştı... Düşmanlığı neydi bana bilmiyorum. Sizin burda işler daha büyük, burda bir değil beş İvan İvanoviç olacak... Ben benimkini defetmeye gidiyorum. Sorguya çekeceğim önce elbet... Siz de sizinkileri bir iyi sorguya çektikten sonra, vakit kaybetmeden defedin... Benim İvan İvanoviç'i kasabaya geri yollamıştım... Ordadır... Bekler beni... Okuyacağım canına... Hoşça kalın... *(Çıkar.)*

KONSTANTİN SERGEYEVİÇ : *(Petrof'un arkasından)* Fakat her şeyden önce, yani...

On Birinci Tablo'da Hasırşapkalı'nın ağzından oyunun entrikaları, çatışmaları açısından pek de parlak olmadığını, yeni bir yanı bulunmadığını, yazarın Amerika'yı yeniden keşfettiğini; Kasketli'nin ağzından ise o keşiflerin "inkâr edilmekle" kalınmadığını, hatta o kıtalara giden yolları gösteren haritaların bile ortadan kaldırıldığını, oralardan getirilen ufak tefek eşyanın da, kaçak mal gibi, kaynağı söylenmeden tiyatrolarda kullanılmakta olduğunu; bu arada Petrof'un merkezden dönüp dairenin merdivenlerini dörder dörder çıkarken görüldüğünü öğreniriz.

On İkinci Tablo'da Petrof dairedeki bekleme odasında İvan İvanoviç'in "neredeyse, ister yerin yedi kat dibinde, ister yüzyılların arkasında, neredeyse" bulunup yanına gönderilmesini isteyerek odasına geçer.

Zili bir kere çalar, iki kere çalar, üç kere çalar. Kâtip, Mariya Andreyevna, Tatyana Vasilevna hepsi onun odasına geçerler. Kasketli ile Hasırşapkalı da gelir arkalarından.

PETROF : *(Kâtip'e)* Rica ederim, İvan İvanoviç'i buldurun...
KÂTİP : Hangi İvan İvanoviç'i?
HASIRŞAPKALI : İvan İvanoviç kıyamet kadar... Soyadı ne?
PETROF : Soyadını bilmiyorum... Ama hepinizin tanıdığı İvan İvanoviç... *(Kâtip'e)* Şu bizim İvan İvanoviç, canım...

Hiçbiri tanımıyordur İvan İvanoviç'i... Petrof hepsine tek tek sorar... Hayır, bilmiyorlardır. Kiminin İvan İvanoviç adlı hiç tanıdığı yoktur. Kiminin vardır, ama ilgisiz kişiler.

PETROF : *(Portresini işaretle)* Bu resmi buraya kim astı?
KÂTİP : Şoförünüz Saşa...
PETROF : Kim söyledi assın diye? Kim büyüttürdü onu fotoğraftan?
KÂTİP : Bize öyle geldi ki, resminizin asılmasını, nasıl demeli, lüzumlu buluyorsunuz... Yani... biz öyle zannettik ki...
HASIRŞAPKALI : Fotoğraftan büyüttüren benim, bununla iftihar ediyorum, Sayın Sergey Konstantinoviç...
PETROF : Anlamıyorum... Hiçbir şey anlamıyorum...

Onu büfede kahvaltı etmekten kim alakoymuştur? Lüsya'dan kim ayırmıştır? Özel tütüncü dükkânı açmasına, saçma sapan sözler edip, bilmediği işlere burnunu sokup kasaba halkına kepaze olmasına kim neden olmuştur?

PETROF : Havuzu tahta perdeyle kim ikiye böldü?
KASKETLİ : İvan İvanoviç...
PETROF : Nerde bu İvan İvanoviç? Cevap verin, ne olur, cevap verin... Var mıydı İvan İvanoviç, yok muydu?
İVAN İVANOVİÇ : *(Gelir. Seyircilere)* Sahi, var mıydım, yok muydum?

PETROF : *(Kasketli'ye)* Hani bana bir gün, hatırlıyorum şimdi, başın sıkışırsa beni çağır, demiştin... Seni imdada çağırıyorum. *(İvan İvanoviç'i göstererek)* Var mıydı, yok muydu?

KASKETLİ : Mademki o kadar merak ediyorsun... Al cevabını... *(İvan İvanoviç'in kafasına sopayı indirir. İvan İvanoviç yere yığılır.)*

PETROF : *(İvan İvanoviç sopayı yediği anda başını elleriyle tutarak)* Vay başım...

İVAN İVANOVİÇ : *(Yattığı yerden başını kaldırır.)* Ben, İvan İvanoviç...

KASKETLİ : *(Sopayı tekrar indirir İvan İvanoviç'in kafasına.)* Al... Geber...

PETROF : *(Tekrar elleriyle başını tutarak)* Vay başım... Amma da vuruyorsun... İnsaf... Başımı yaracaksın...

HASIRŞAPKALI : Anlamıyorum, ne oluyoruz? Yani, İvan İvanoviç var mıydı, yok muydu?

(Kasketli İvan İvanoviç'e sopayı bir daha indirmek ister, lakin İvan İvanoviç yattığı yerde kaybolur. Petrof, Kasketli'nin kolunu tutar.)

PETROF : Yeter. Anladım...

KASKETLİ : *(Seyircilere)* Siz de anladınız mı? İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu? Anladınız mı, pek merak ediyorum.

Sovyetler Birliği'nde komünizmi yozlaştıran uygulamaların biçimlendirdiği "İvan İvanoviç duyarlığı", birçok alanda egemenliğini sürdürürken, böyle bir oyunun tepki çekmemesi düşünülemezdi. Stalin döneminden kalma yöneticilerin kendilerine dil uzatılmasını hoş karşılamamaları doğaldı.

Gene de *İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu?* daha sonra başka tiyatrolarda, Riga'da, Çekoslovakya'da, Bulgaristan'da, Doğu Almanya'da vb. birçok kez sahnelendi.

Oyununun Moskova'da bir tek gece oynandıktan sonra kaldırılmasına çok üzülen Nâzım Hikmet'i, Dr. Galina, tartışmalardan uzak kalması, dinlenmesi için, Varna'ya götürdü.

Nâzım birçok yönleriyle Türkiye'nin havasını yansıtan Bulgaristan'da, soydaşlarıyla kendi dilini konuştu, memleketini, kentini, karısını, oğlunu düşünerek şiirler yazdı.

"Sofya'dan" başlıklı şiiri şöyle bitiyordu :

Sofya'ya bir bahar günü girdim, şekerim.
Ihlamur kokuyor doğduğun şehir.
Bilmediğin gibi ağırladı beni hemşerilerin.
Doğduğun şehir kardeş evim bugün.
Ama kendi evin kardeş evinde bile unutulmuyor.

Şu gurbetlik zor zanaat zor...

"Memet" başlıklı şiirinde Varna'dan oğluna sesleniyordu :

Karadeniz akıyor durmadan,
deli hasret, deli hasret,
oğlum, sana sesleniyorum,
işitiyor musun?
Memet! Memet!

Nâzım memleketinden esen havayla deliye dönmüştü. 6 Haziran 1957'de yazdığı "Sofra" başlıklı şiiri şöyleydi :

Şu Varna deli etti beni
divâne etti.
Sofrada domates, yeşil biber, kalkan tavası,
radyoda "Ha uşaklar!" Karadeniz havası,
rakı kadehte aslan sütü, anason,
uy anason kokusu!
Ahbapça, kardeşçe konuşulan dilim...
A be islâh be, islâh be hâlim...
Şu Varna deli etti beni
divâne etti...

Nâzım ile Dr. Galina mayıs sonlarında geldikleri Varna'da bir ay kalıp Balçik'e geçtiler. Bu Bulgaristan yolculuğunun amacı yalnız Moskova'nın tartışma ortamından değil, ilişkilerini daha ileri götürmek istemediğini yedi ay önce şaire kesin bir dille söylemiş olan Vera'dan da bir süre daha uzak kalmaktı.

Özellikle Dr. Galina hem doktoru olarak Nâzım adına, hem de onunla yaşayan kadın olarak kendi adına bu aşkın küllenmesini istiyordu.

Nâzım'ın Bulgaristan'da günlerini özellikle İstanbul'u, karısını, oğlunu düşünerek, onlar için şiirler yazarak geçirmesi, Vera'yı kafasından silmesine yardımcı oluyordu.

Elini uzatsa dokunabileceği kadar yaklaştığı memleketinin özlemine öylesine kaptırmıştı ki kendini, 1 Temmuz 1957'de, Balçik'te, "Mavi Liman", "Ceviz Ağacı", "David Oystrah'a Mektubumdur" gibi üç ünlü şiirini aynı günde yazdı.

Dört dizelik "Mavi Liman" şöyleydi :

Çok yorgunum, beni bekleme kaptan.
Seyir defterini başkası yazsın.
Kubbeli, çınarlı mavi bir liman.
Beni o limana çıkaramazsın

"Ceviz Ağacı" ise İstanbul'a dokunan yüz bin el, İstanbul'a bakan yüz bin göz, İstanbul için çarpan yüz bin yürekle donanmıştı. Ama kimse göremiyordu onu Gülhane Parkı'nda.

Başım köpük köpük bulut, içim dışım deniz,
ben bir ceviz ağacıyım Gülhane Parkı'nda,
budak budak, şerham şerham ihtiyar bir ceviz.
Ne sen bunun farkındasın, ne polis farkında.

Ben bir ceviz ağacıyım Gülhane Parkı'nda.
Yapraklarım suda balık gibi kıvıl kıvıl.

Yapraklarım ipek mendil gibi tiril tiril,
koparıver, gözlerinin, gülüm, yaşını sil.
Yapraklarım ellerimdir, tam yüz bin elim var.
Yüz bin elle dokunurum sana, İstanbul'a.
Yapraklarım gözlerimdir, şaşarak bakarım.
Yüz bin gözle seyrederim seni, İstanbul'u.
Yüz bin yürek gibi çarpar, çarpar yapraklarım.

Ben bir ceviz ağacıyım Gülhane Parkı'nda.
Ne sen bunun farkındasın, ne polis farkında.

"David Oystrah'a Mektubumdur" başlıklı şiirinde ise, kendine özgü duyarlığıyla, kadınlarının okuyup beğendiği romanların yazarlarını bile kıskanan Nâzım, İstanbul'a gidip karısını sanatıyla "bahtiyar etmiş" olan bir insana sesleniyordu.

İstanbul'a gitmişsiniz.
Konserinizdeymiş.
Çok bahtsız bir kadını bahtiyar etmişsiniz.
Yağmura uzanan iki yeşil yaprak gibi gözleri
bakmış parmaklarınıza.
Mektubunda : "Unuttum her şeyi," diyor.
Kahırlarından başka unutacak şeyi yok.
"Ağladım," diyor, "ferahladım."
"Dünya," diyor, "güzel, içim rahat."

Siz kıskandığım biricik insansınız, üstat.

1951 yılından Türkiye'den kaçırıldıkları 1961 yılına kadar, Münevver Andaç ile oğlu Memet hep göz altında tutulmuş, kapılarının önünde bir polis cipi bekletilmiş, pasaport istekleri sürekli geri çevrilmiş, salt Nâzım Hikmet'le olan ilişkileri yüzünden, insan haklarına, hukuka aykırı bir baskı düzeni içinde yaşamaya zorlanmışlardı. Ayrıca Münevver Andaç yardımını istemek üzere gittiği, kendisi de bir yazar olan Samet Ağaoğlu'ndan aşağılayıcı sözler dinlemek zorunda kalmıştı.

1955'e kadar mektuplaşmaları da yasaktı. Dünya Barış Konseyi'nin Belçikalı üyesi Elizabeth Blum, o sırada Türkiye'ye gidecek olan yakın dostu Belçika Başbakanı Spaak'tan, bu insan haklarına aykırı cezalandırma konusunda Ankara'da yöneticilerle konuşması dileğinde bulunmuştu.

Spaak'ın Adnan Menderes'ten istediği Nâzım Hikmet'in ailesinin serbest bırakılmasıydı. Elde edebildiği ise mektuplaşma izni oldu. Bu bile karı koca için büyük bir mutluluktu. Bir süre birbirlerine her gün mektup yazdılar.

Nâzım Bulgaristan'da Türklerle konuşunca, altı yıl önce kendisine verilen sözlerin hiçbirinin tutulmadığını, tersine çok daha ağır baskılar uygulandığını, azınlıkların yok edilmesine yönelik çalışmalar yapıldığını öğrendi.

Bulgar yöneticiler, 1951'de, Türkiye'ye göçü durdurmak için, onun köylerde yalnız başına dolaşmasına göz yummuş, Türklerin isteklerini bir bir saptayıp aktardığında, hepsini uygulayacaklarına söz vermişlerdi. Nâzım da bunu Türklere duyurmuştu.

Şimdi ise Türklerin dillerinden, dinlerinden uzaklaştırılmalarına çalışılıyordu. Türk okulları kapatılmıştı. Bulgar okullarında haftada iki saat Türkçe okutulmakla yetiniliyordu. İsteyenin evinde namaz kılabileceği, camilere gelen olmadığı ileri sürülerek camiler kapatılıyordu.

Bulgaristan Komünist Partisi'ne üye yazılmak ya da bir devlet görevinde çalışabilmek için Türklerin Bulgar adı almaları gerekiyordu. Aliyef, Osmanov, Ahmet Dimitrov gibi. Mesleğinde ilerlemenin, yükselmenin başka yolu yoktu.

Nâzım Hikmet dinlenmek için geldiği Bulgaristan'da bu durumu görünce, kendisine yalnız bir komünist şair değil, Moskova'dan gelen bir kişi olarak da saygılı davranan parti yetkilileriyle, hükümet ileri gelenleriyle bayağı savaşıma girdi.

Bulgarlar, onun komünizm adına söylediklerine, Sovyetler Birliği'nden verdiği örneklere karşı çıkamayınca, çeşitli bölgelerde yaşayan Türkleri Deliorman'a toplayarak özerklik tanımayı düşündüklerini açıkladılar.

Birkaç gün süren bu konuşmaların yapıldığı sırada Zekeriya Sertel de Sofya'daydı. Nâzım yetkililerle tartışmalarını akşamları ona anlatıyordu. Türklere özerklik tanınacağına gerçekten inanmış, Zekeriya Sertel'e şöyle demişti :

"Biliyor musun, ne elde ettim? Bulgar hükümetini Türklere muhtariyet vermeye kandırdım."

Nâzım kandırılanın kendi olduğunu anlayınca, daha sonra Bulgaristan'a bir daha ayak basmadı.

21 Temmuz 1957'de, Nâzım Hikmet ile Zekeriya Sertel, Prag'da sahneye konan *İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu?*'yu izlemeye gittiler.

Oyun hem iyi sahnelenmemişti, hem de iyi oynanmıyordu. Beğenilecek gibi değildi.

Aynı gün Prag'da Nâzım "Son Otobüs" başlıklı şiirini yazdı. Artık ölümle el ele gezer gibiydi. Şiirin bir yerinde şöyle diyordu :

İyice yaklaştı bana büyük karanlık.
Dünyayı telaşsız, rahat
seyredebiliyorum artık.
Artık şaşırtmıyor beni dostun kahpeliği,
elimi sıkarken sapladığı bıçak.
Nafile, artık kışkırtamıyor beni düşman.
Geçtim putların ormanından
baltalayarak
ne de kolay yıkılıyorlardı.
Yeniden vurdum mihengine inandığım şeyleri,
çoğu katkısız çıktı çok şükür.
Ne böylesine pırıl pırıl olmuşluğum vardı,
ne böylesine hür.

Nâzım Hikmet Sovyetler Birliği'nde gördükleri karşısında inançlarını hep gözden geçiren bağımsız bir aydın olarak yaşadı. Söyleyebildiklerinin çok daha fazlasını düşündü, "çok şükür"

inançlarının hep "katışıksız" çıktığını gördü. Uygulamadaki yanılgılar, inanılmaz yozlaşmalar, onu komünizme olan inancından saptırmadı, ama yaşam deneyi arttıkça insanlara olan güveni büyük oranda sarsıldı.

Nâzım, 1957 Temmuzu başlarında, Dr. Galina ile Polonya'dayken, ayrı kaldıkları dokuz ay boyunca özellikle aramadığı Vera Tulyakova'dan bir telefon aldı. Yeni tanıştıkları günlerde üstünde birlikte çalıştıkları *Sevdalı Bulut* senaryosu kabul edilmişti, filme çekilecekti. Ayrıldıkları gün, dönüşte ilişkilerini sona erdirmeleri gerektiğini söyleyerek, ona iki saat gözyaşı döktüren kadın, şimdi birlikte yapacakları bir iş için onu arıyordu.

27 Temmuz 1957'de Moskova'ya dönen şair, şoförünü gönderip, senaryoyu gözden geçirmek üzere, Vera'yı Peredelkino'ya çağırdı. Kadın Karanovich adında bir film yönetmeniyle birlikte geldi.

Nâzım onu yanında böyle genç erkeklerle görünce çok huysuzlanıyordu. Vera ise yeniden sevda sözleriyle dolu bir ilişkiye girmemek için özellikle yalnız gelmiyordu. Çünkü evliydi, bir kızı vardı, kocası çalıştığı yerde başka bir bölümün başındaydı. Nedense iki yıla yakın bir süre bunu şairden saklamıştı.

1957 Kasımında Vera Tulyakova, kendisini birlikte çalıştığı erkeklerden bile kıskanan Nâzım'a, evli olduğunu, bir kız çocuğu bulunduğunu söylemek gereğini duydu.

Çıldırmak işten değildi. Demek ki her gece bir adamın koynuna giriyordu.

Daha önce niçin söylememişti evli olduğunu?

İlişkileri sürsün diye mi? Şimdi ise bitsin istiyordu...

Bir süre sonra, Nâzım, yılbaşını kutlamak üzere Vera'yı kocasıyla birlikte Peredelkino'ya çağırdı. Donuk bir gece yaşandı. Şair, göğsündeki ağrıların arttığını söyleyerek dinlenmeye çekildi. Konuklar Dr. Galina'yla kaldılar.

Acılı, kötü günler yeniden başlamıştı. Karısını, oğlunu seviyordu, evi onların fotoğraflarıyla doluydu. İçinden onlara seslenmek, onlara şiirler yazmak geliyordu. Ama kendisinden otuz yaş küçük evli bir kadına da çılgınlar gibi âşıktı. İşyerindeki erkekler derken, şimdi kocasından da kıskanıyordu onu...

Neyse ki Sovyet Yazarlar Birliği, komünizmi insancı yanlarıyla benimseyip yücelten bu büyük Türk şairini, doğudaki ülkelere, Stalin'in öfkesine kurban gitmiş halkların yaşadığı bölgelere bir barış elçisi gibi göndermeye başlamıştı. Bir yandan Dünya Barış Konseyi toplantıları, bir yandan doğuya yolculuklar onu sık sık Moskova'dan uzaklaştırıyordu

Buralarda gerçek dostlar kazanan Nâzım Hikmet, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan'da gördüklerinden, dinlediklerinden çok rahatsız oldu.

1957 yılı sonunda bir ay Bakû'deydi. 1958'de ocaktan nisana kadar Varşova'da, nisanda Prag'da, mayısta Paris'te, haziranda Laypzig'deydi, ağustos sonuna kadar Moskova'ya dönmedi.

Bu arada Varşova'dayken şubat, mart aylarında, "Sebastian Bah'ın 1 Numaralı Dominör Konçertosu" gibi, "Masalların Masalı" gibi unutulmaz şiirlerini yazdı.

Nâzım Hikmet 1958 Mayısında Paris'e, İsviçre üstünden trenle, cebinde kendi Polonya pasaportuyla, yalnız gitti. Yanında ne bir ajan, ne de doktoru vardı. Dr. Galina vize alamadığı için onu Çekoslovakya'da bekliyordu. Hangi ilaçları alacağı, ne yiyip içeceği, ne zaman, ne kadar dinleneceği, kaç adım yürüyeceği, kaç basamak merdiven çıkacağı, hepsi bir kâğıda yazılıp cebine konmuştu.

Garda onu karşılayanlar arasında Abidin Dino ile karısı Güzin Dino, Nâzım Hikmeti Kurtarma Derneği başkanı Tristan Tzara, şiirlerinin çevrilmesinde görev alan Charles Dobzynski, besteci Philippe Gérard da bulunuyordu.

Paris'te kaldığı üç hafta boyunca pek çok sanatçıyla, pek çok aydınla tanıştı. Bunlar arasında komünizmle ilgili konularda ateş-

li tartışmalara girdiği Louis Aragon ile Régis Debray de vardı. Ressam Avni Arbaş'ın çizdiği Kuvayı Milliye atlarına ise adeta vuruldu. Dönüşünde Çekoslovakya'da bir türlü gözünün önünden gitmeyen bu atlar için "Avni'nin Atları" başlıklı şiirini yazdı.

Nâzım Hikmet Paris'in özgürlük kokan havasını çok sevmiş, özellikle birdenbire oluşuveren bir işçi yürüyüşüyle kendinden geçmişti. Böyle bir şeyi toplumsalcı ülkelerde görmek olanaksızdı. "Paris'te 28 Mayıs 1958" başlıklı şiiri şöyle başlıyordu :

Gördüm şükür, gördüm şükür
bugünü de gördüm şükür
gördüm şükür bugünü de Paris'te.

Bu yürüyüşe birkaç adım kendisi de katıldı, sonrasını ise bir balkondan izledi :

Taşlar dirildi insan oluverdi,
salkım salkım insan oldu ağaçlar.

Nâzım Hikmet, karısının genç kızlık yıllarının kenti Paris'te, günlerini ona seslenen şiirler yazarak geçirdi. Bursa Cezaevi'ndeyken yazdığı şiirlerdeki gibi, Münevver'e gene "Gülüm" diyordu, "Paris'te kimi gördün?" sorusunu, Namık Kemal'i, Ziya Paşa'yı, Mustafa Suphi'yi, anasının gençliğini anarak, "bir de genç kızlığını Mimi'nin," diye yanıtlıyordu.

Gene Vera'yı kafasından silme çabası içinde miydi?

Ama bu kez ona Paris'ten telefon ediyor, kart gönderiyor, mektuplarına kime yazıldığı anlaşılmayan aşk şiirlerini ekliyordu. Ayrıca Vera'ya götürmek için giysi, takı, bir sürü şey almıştı.

"Sensiz Paris, gülüm," derken içten içe kimin özlemini çektiğini anlamak kolay değildi.

Nâzım Paris'teki özgürlük ortamında, kendisine dostça yaklaşan sanatçılar arasında öylesine mutlu olmuştu ki, Sovyetler Birli-

ği'ne dönmeyip Fransa'da kalmayı bile düşündü. Ama bunu yapsa soğuk savaşın her iki yanındakilerce de yanlış anlaşılır, komünizmden döndüğü ileri sürülerek siyasaya kurban edilirdi.

Oysa Bursa Cezaevi'nde, Piraye'ye, bir yolunu bulup da dışarı çıkarsa, Türkiye'de kendisini artık rahat bırakmayacaklarını iyice anladığını söyleyerek, "Ne yapalım, biz de seninle gider, Paris'te yaşarız," dediğini biliyoruz. Orda ülkelerinden uzak yaşayan pek çok komünist vardı. Daha sonra Münevver Berk'le kurdukları düş de başka türlü değildi.

Sovyetler Birliği'ne, ya da ona bağlı ülkelere yerleşmeyi Nâzım hiç düşünmezdi. Yıllar önce yediği "anti-Stalinist" damgasının kolay kolay silinmeyeceğini biliyordu.

31 Mayıs 1958'de gene İsviçre üstünden Trenle Viyana'ya döndü. Çamurlu çamurlu akan Tuna'yı görünce kafasında oluşan görüntü o ırmağın sularının Karadeniz'e aktığı, Boğaz'dan geçip ta Kadıköy'e kadar gittiğiydi. Keşke kendisi de Tuna'nın suyu olaydı, Karaorman'dan Karadeniz'e döküleydi, Boğaz'dan geçip Kadıköy iskelesine çarpaydı :

çarpaydın Kadıköy iskelesine
çarpaydın çırpınaydın
vapura binerken Memet'le anası.

1 Haziran 1958'de Çekoslovakya'dan Dr. Galina'yı alıp Laypzig'e geçti, Bizim Radyo'da çalışan Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel, Yıldız Sertel'le buluştu. Türkiye'den tanıdığı insanlarla bir araya gelmek ondaki dinmek bilmez memleket özleminin acısını biraz olsun hafifletiyordu.

Münevver ile Memet'i İstanbul'da bırakıp gurbete çıkalı yedi yıl olmuştu. Oğlu fotoğraflarda büyüyordu. Ülkesinin insanlarıyla buluşmak onlarla buluşmak gibiydi.

Nâzım'ın, hem Münevver'i, hem Vera'yı, iki kadını birden, aynı anda sevdiği anlaşılıyor. Nitekim bir yıl bir ay kadar sonra, 17

Temmuz 1959'de, Berlin'de bir otel odasında yazacağı "İki Sevda" başlıklı şiirinin ilk dizeleri şöyleydi :

Bir gönülde iki sevda olmaz
yalan
olabilir.

Şiirin başka bir yerinde de şöyle diyordu :

Gülüp ağlıyor sevdiğim kadınlar
iki dilde.

İçinde iki büyük kente duyduğu özlem sarmaş dolaştı :

Fırlamak yataktan
koşmak altında yağmurun
istasyona koşmak
– Sür kardeşim Makinist
götür beni oraya.
– Nereye?

Evet, nereye? Onu söyleyebilse, kendi de kurtulacaktı sıkıntılarından, ama...

Nâzım çok gezdiği, belli bir yerde uzun süre kalmadığı için, genelde ona yazılan mektuplar Zekeriya Sertel'e gönderilirdi. O bilirdi Nâzım'ın nerede olduğunu.

1958 Ağustosunda İstanbul'dan gene böyle Zekeriya Sertel aracılığıyla gönderilen bir mektup kıskanç şairi allak bullak etti.

Mektup sanat çevrelerinde dolaşan bir dedikoduyu aktarıyordu. Kemal Tahir bir kahvede, "Yengenize atlamaktan geliyorum," gibi bir söz edince Orhan Kemal onun üstüne saldırmış, arkadaşları iki yazarı zor ayırmışlardı.

Mektubu yazan, Nâzım Hikmet'in Piraye'den ayrılıp Münevver'le evlenmesine, toplumsalcı düşünce adına karşı çıkanların

başında gelen bir akrabasıydı. Ama Münevver'i kötülemek için yalan söyleyecek bir kimse değildi.

Nâzım'ın aklı almıyordu böyle bir şey olabileceğini : Karısıyla en güvendiği, canı gibi sevdiği arkadaşı...

İnanmak istemiyordu. Bir yanlış anlama vardı. Ama bu dedikodunun çıkmış olmasına bile katlanmak kolay değildi.

"Ben Sen O" başlıklı dört dizelik bir şiir yazdı :

O, yalnız ağaran tanyerini görüyor,
ben, geceyi de.
Sen yalnız geceyi görüyorsun,
ben ağaran tanyerini de...

Tam bu sırada Münevver'den aldığı bir mektupta, Memet'in okul yaşının geldiği, oğlunu artık nüfusuna geçirmenin bir yolunu bulması gerektiği uyarısı vardı. Nâzım, büyük öfkesi içinde, bir çözüm arıyormuş gibi, "imalı" bir yanıt verdi : Kemal Tahir alabilirdi çocuğu nüfusuna.

Böylece başlayan yazışmalar sonunda, kadının kocasını ortada erkek gevezeliğinden başka bir şey olmadığına inandırması aylarca sürdü.

Aslında tam erkek egemenliğindeki toplumların insanlarına uygun bir duyarlığın içindeydiler.

Türkiye'den ayrıldığı 1951 Haziranından beri karısına duyduğu ardı arkası kesilmez özlem, Nâzım Hikmet'in başka kadınlarla ilişki kurmasına engel olmamıştı. Doktoru durumunda, kendisine âşık bir kadınla aynı evde yaşıyordu. Gittiği kentlerde pek çok kadınla birlikte oluyordu. Sonsuz inceliğiyle hiçbir kadına hayır demiyordu.

Ama nikâhlanma fırsatı bile bulamadığı karısı, evinde oturup çocuğuna bakacak, kocasının uzaklarda nasıl yaşadığını çok iyi bilerek, eli erkek eline bile değmeden yıllarca bekleyecekti.

Yoksa kocası bunalımlar geçirir, küser, mektuplarında "imalı" sözlerle "ihanetini" yüzüne vururdu.

Nâzım Hikmet bu konuda tam bir Türk insanıydı. İnanılması güç bir özelliği ise evine çok bağlı, karılarına çok saygılı bir koca olmasıydı. Âşık değilse kesinlikle kadınların peşinde koşmazdı. Kadınlar onun peşinde koşarlardı. Kimseyi kırmak istemediği için zaman zaman zor durumlara düşerdi. Ayrıca, onunla ilişkisi olan her kadın en çok kendisini sevdiğine inanırdı.

1958 Ağustosu sonunda, Nâzım Hikmet Moskova'ya dönünce, Vera Tulyakova'ya birlikte bir oyun yazmayı önerdi. *Sevdalı Bulut*'un çalışmaları bitmişti. Bir araya gelebilmek için yeni bir ortak iş gerekliydi.

İki İnatçı adlı oyunu yazmaya başladılar. Yaşlı kişileri Nâzım, gençleri Vera yazıyordu. Bu arada şair sürekli olarak Vera'yı kendine çekmeye çalışıyor, onu oyun yazarı yapacağını, birlikte Paris'e, Roma'ya gideceklerini, oradan giysiler, takılar alacaklarını söylüyordu.

Aklını çelen bu önerilerin baskısından kurtulmak için kadın, 1958 Eylülünde, kocasıyla kızını alıp Karadeniz kıyısındaki Arhipo Osipovka adlı bir Kafkas köyüne tatile gitti.

Birkaç gün sonra yanında doktoruyla Nâzım da aynı köye dinlenmeye geldi. Doğaya bulanmış şiirlerle :

Bu yıl güz başlarında, güneyde,
denize, kuma, güneşe bulanıyorum,
ağaca bulanıyorum,
bala bulanır gibi elmalara.
Geceleri gökyüzü kokuyor ekin gibi,
geceleri iniyor tozlu, sıcak yola gökyüzü
yıldızlara bulanıyorum.

Denize, kuma, güneşe, elmaya, yıldızlara
alışıyorum, gülüm,
iyice alışıyorum.
Denize, kuma, güneşe, elmaya, yıldızlara
karışıp gitmenin zamanı geldi.

Kocasından ayırıp evlenmeyi tasarladığı bir kadını izleyerek geldiği bir Karadeniz köyünden gene İstanbul'da bıraktığı karısına mı sesleniyordu? Doğa, aşk, özlem, ölüm karmakarışık...

8 Eylül, 9 Eylül, 13 Eylül, 15 Eylül, Arhipo Osipovka şiirleri...
Kalın dudaklı bir ağzın karşısında anımsanan gençlik :

çırılçıplak, sıcacık, sırtüstü yatan deniz,
bu hasret
ve aydınlık dişleri bu kalın dudaklı ağzın
bu Kafkasya köyüne arıların ayağında
iri bal damlaları gibi
geldiler gençliğimden,
bir yerlerde unuttuğum gençliğimden,
bir yerlerde doyamadan.

Nâzım oradan Pitsunda'ya, Krasnovodsk'a geçti. Asya-Afrika Yazarlar Birliği'nin kurultayı için gittiği Taşkent'te, 7 Ekim 1958'de, unutulmaz şiiri "Büyük İnsanlık"ı yazdı.
Şöyle başlıyordu şiir :

Büyük insanlık gemide güverte yolcusu
tirende üçüncü mevki
şosede yayan
büyük insanlık.

Hiçbir şeysi yoktu büyük insanlığın, ama "umudu var"dı, "umutsuz yaşanmıyor"du...

İki İnatçı adlı oyunun yazılması şairin yolculukları yüzünden araya giren kısa kesintilerle 1959 güzüne kadar sürdü.

1960 başında oyun Yermalova Tiyatrosu'nda ilk kez sahnelenirken, Nâzım Hikmet ile Vera Tulyakova artık yaşamlarını birleştirmeye karar vermişlerdi.

Dr. Galina gençliğinin sekiz yılını verdiği, karşılık görmeyen büyük bir aşkla bağlandığı Nâzım'ın evli olduğunu, karısını, oğlunu çok sevdiğini biliyordu. Birlikte yaşadıkları ev onların fotoğraflarıyla doluydu. Münevver Andaç'ın çıkıp gelmesine hazırlıklıydı. Bir gün bu iş olursa şairi karısına bırakıp köşesine çekilecekti. Ama şimdi bambaşka bir durumla karşı karşıyaydı.

Nâzım'ın kendisinden otuz yaş küçük bir kadına âşık olduğunu öğrendiği gün, Zekeriya Sertel altmışına yaklaşmış dostuna, "Nâzım, bu kadın seni öldürür," demişti. "Genç, güzel kadınlarla evlenen yaşlı arkadaşlarımızın sonunu biliyorsun."

Dr. Galina'nın karşı çıkışı da doktor olarak bu yöndeydi, ama seven bir kadın olarak çılgına dönmüştü. Nâzım'ı bırakmamak için bayağı direndi.

Bu talihsiz kadının kendisine adanışını, özverisini düşündükçe ne yapacağını, onun nasıl gönlünü alacağını bilemeyen şair, sonunda çözümü birlikte yaşadıkları yıllarda elde ettiği her şeyi ona vermekte buldu.

7 Ocak 1960 günü Moskova 2. Devlet Noteri'nde yetkili uzmanlarca hazırlanıp değerlendirilen uzun bir listeyle Nâzım Hikmet, "Volga M 21 – Limuzin modeli – 957 çıkışlı" otomobili ile nesi var nesi yoksa, kitaplarından tablolarına, çalışma masasından çatal bıçağına kadar, her şeysini Dr. Galina'ya verdi.

Dokuz aylık kirası önceden ödenmiş olan Peredelkino'daki daçayı da ona bırakıyordu. Kendisi Moskova'daki apartman katında oturacaktı.

Vera Tulyakova da ayrılmak istediğini kocasına bildirince iki sevgili trenle Bakû'ye gidip oradan Kafkasların eteklerindeki Kislovodsk'a geçtiler. İki aya yakın kaldıkları bu dinlenme yerinde Nâzım Hikmet yeniden aşk şiirleri yazmaya başladı. Dikenli bir mutluluk içindeydi.

Kafasında sonunun yaklaştığı düşüncesini taşıyor, belki de bu yüzden fazla ilerisini düşünmüyordu.

15 Ocak 1960'ta, Kislovodsk'ta, "Vera'ya" başlığıyla yazdığı şiirin son dizeleri şöyleydi :

İçimde mis kokulu
kızıl bir gül gibi duruyor zaman.
Ama bugün cumaymış, yarın cumartesiymiş,
çoğum gitmiş de azım kalmış, umurumda değil.

İşin ilginç yanı "saman sarısı saçlar"dan söz edilmeye başlanan, "mavi"nin ağırlık kazandığı bu şiirlerde, Vera'ya da "gülüm" denmesiydi.

Örnekse "Sabah Karanlığı" başlıklı şiir şöyle bitiyordu :

Gülüm çıkar yataktan bir kayısı gibi çıplak.
Mavi afişteki güvercin gibi aktır sabah karanlığında yatak.

Nâzım Kislovodsk'ta Vera ile birlikteyken, bir yandan da durumu Münevver'e nasıl anlatacağını düşünüyordu. Buradan yazdığı mektuplarda, gönderdiği kartlarda sanki dinlenmeye gelmiş gibi davranmış, Vera'dan hiç söz etmemişti.

Piraye'ye yazdığı ayrılış mektubuna temel aldığı, "biz seninle her zaman en iyi iki dost olarak kalacağız" düşüncesi, Dr. Galina'dan çok sert bir tepki görmüştü.

Dokuz yıldır İstanbul'da kapısının önünde bir polis cibiyle yaşayan, oğlunu büyütmeye çalışan kadına da aynı sözü mü söyleyecekti?

Gerçi bu içten dilediği bir şeydi, ama karşısındakilere ağır bir "hakaret"ten daha kötü geldiği de açıktı.

Çözemediği, vicdan azabı çekmesine neden olan bu sorunlara karşın, Nâzım çok mutluydu, ama her an bu mutluluğu yitireceği korkusuyla da tedirgindi.

Şubat sonunda Moskova'ya döndükleri zaman tamtakır buldukları dairenin duvarına Dr. Galina'nın koca koca harflerle "Kahrolun!" yazmış olduğunu gördüler.

Evlerini yeniden kurup birlikte yaşamaya başladıklarında Nâzım'ın dayanılmaz kıskançlıkları hemen başgösterdi. Başka kentlerdeki toplantılara gidip geldiği kadar sorun çıkmıyordu, ama Moskova'da bir süre birlikte kaldılar mı, gerginlik artıyor, Vera'nın biraz uzayan bir telefon konuşması, ya da bir toplantıda bir erkek arkadaşıyla konuşup gülüşmesi bile Nâzım'ı tedirgin ediyordu. Gittikçe daha fazla kıskanmaya başladığı genç kadını evlenip kendisine bağlamak istiyordu. Söylediğine göre, evlenirlerse bu kıskançlıklar geçecekti. Vera ise böylesine kıskanç bir erkeğe bağlanmaktan korkuyor, onun için de kocasından ayrılmayı geciktiriyordu.

Sonunda kadın boyun eğdi. Ama kocası, belki de onun isteğiyle, ayrılmak için iki koşul öne sürdü :

Birincisi resmi nikâh yapılacaktı.

İkincisi çocuk babasında kalacak, Vera haftanın bir gününü kızıyla birlikte eski kocasının evinde geçirecekti.

Birinci koşul önemli değildi. Nikâhlı olmadıkları için, Nâzım Hikmet'in, Münevver Andaç'tan boşanması herhangi bir işlem gerektirmiyordu.

İkinci koşul ise Nâzım'ın kolay kolay katlanabileceği bir şey değildi, ama kabul etmek zorunda kaldı.

Vera ile kocası boşandılar.

18 Kasım 1960'ta Nâzım Hikmet ile Vera Tulyakova, bir tanıkla, törensiz nikâhlandılar.

Nâzım evlendiğini bağışlanmayı dileyen bir mektupla Münevver Andaç'a bildirdi.

Onun bu "aşka yeniklik" denen şeyi herkesten iyi anlayacağını umuyordu. En azından kendisine âşık olarak Piraye'den nasıl koptuğunu olayın içinden izlemişti.

Ama Münevver bu mektuptan kimseye söz etmedi. Durumu Varşova'ya gittiğinde öğrenmiş gibi davrandı. Nikâhlı olmadığı kocasının gurbette başkasıyla evlendiğini mi söyleyecekti!

BİR YERLERE YAKLAŞIYORUM

Nâzım Hikmet, 1960 Martında, Vera'yla birlikteliğinin başlarında, Polonya, Roma, İskenderiye üstünden Beyrut'taki bir toplantıya giderken yazdığı "Kadınım Brest'e kadar benimle geldi" diye başlayan başlıksız şiirinde, sevdiği kentten, sevdiği kadınlardan uzaklaşışını, ölüme yaklaşmayla bir tutmuştu.

Bu güzel şiirin ilk dizeleri şöyleydi :

> Kadınım Brest'e kadar benimle geldi,
> indi tirenden peronda kaldı,
> ufaldı, ufaldı, ufaldı,
> uçsuz bucaksız mavilikte buğday tanesi oldu,
> sonra raylardan başka bir şey görmedim.

Son dizeleri ise şöyle :

> Sonra birden anladım ki, yıllardır, ama uzun yıllardır bu
> tirende yaşıyorum.
> – ama, bunu nasıl, nerden anladığıma hâlâ şaşıyorum –
> ve hep aynı büyük, aynı umutlu türküyü söyleyerek
> sevdiğim şehirle sevdiğim kadınlardan boyuna uzaklaşıyorum
> ve hasretlerini etimin içinde işleyen bir yara gibi taşıyorum
> ve bir yerlere yaklaşıyorum, bir yerlere yaklaşıyorum.

1961 Nisanında şair Paris'e ikinci kez gittiğinde yanında yeni karısı olarak Vera Tulyakova da vardı. Bu yolculuk bir balayı niteliğindeydi. Paris'te kırk gün kaldılar.

Mayısta Nâzım Hikmet oradan yalnız olarak Dünya Barış Komitesi adına, Fidel Castro'ya Barış Ödülü vermek üzere, Havana'ya gitti. Küba'da devrimci coşkunun doruğunda buldu kendini. Keşke ben de memleketimde kalıp dağlara çıksaydım diye düşünecek kadar çocuksulaştı.

"Saman Sarısı" ile "Havana Röportajı" gibi çok değişik bir anlayışla yazılmış, sanatının gelişmesinde yeni bir aşama sayılan şiirlerine, bu uzun yolculuğunda başladı.

Altında nerelerde yazıldığı "Tiren, Varşova - Krakof - Pırağ - Moskova - Paris - Havana - Moskova, 1961" diye belirtilen 343 dizelik (on dört sayfa) "Saman Sarısı" başlıklı şiirden parçalar :

Varşova'da Biristol Oteli'nde
yıllardır böyle derin uykulara dalmışlığım yoktu
oysa karyolam tahtaydı dardı
genç bir kadın uyuyor başka bir karyolada
saçları saman sarısı kirpikleri mavi
ak boynu uzundu yuvarlaktı
yıllardır böyle derin uykulara dalmışlığı yoktu
oysa karyolası tahtaydı dardı
vakıt hızla ilerliyordu yaklaşıyorduk gece yarılarına
yıllardır böyle derin uykulara dalmışlığımız yoktu
oysa karyolalar tahtaydı dardı
iniyorum merdivenleri dördüncü kattan
asansör bozulmuş yine
aynaların içinde iniyorum merdivenleri
belki yirmi yaşımdayım belki yüz yaşımdayım
vakıt hızla ilerliyordu yaklaşıyorduk gece yarılarına
(...)
kapıcı uğurladı beni gocuğu geceye batık
yürüdüm buz gibi esen yelin ve neonların içinde yürüdüm
vakıt hızla ilerliyordu yaklaşıyordum gece yarılarına
çıktılar önüme ansızın
oraları gündüz gibi aydınlıktı ama onları benden başka gören olmadı
bir mangaydılar
kısa konçlu çizmeleri pantolonları ceketleri
kolları kollarında gamalı haç işaretleri
elleri ellerinde otomatikleri vardı
omuzları miğferleri vardı ama başları yoktu
omuzlarıyla miğferlerinin arası boşluktu
hatta yakaları boyunları vardı ama başları yoktu
ölümlerine ağlanmayan askerlerdendiler
yürüdük

korktukları hem de hayvanca korktukları belli
gözlerinden belli diyemem
başları yok ki gözleri olsun
korktukları hem de hayvanca korktukları belli
belli çizmelerinden
korku belli olur mu çizmelerden
oluyordu onlarınki
korkularından ateş etmeğe de başladılar artsız arasız
bütün yapılara bütün taşıt araçlarına bütün canlılara
her sese her kıvıltıya ateş ediyorlar
hatta Şopen Sokağı'nda mavi balıklı bir afişe ateş ettiler
ama ne bir sıva parçası düşüyor ne bir cam kırılıyor
ve kurşun seslerini benden başka duyan yok
ölüler bir SS mangası da olsa ölüler öldüremez
ölüler dirilerek öldürür kurt olup elmanın içine girerek
ama korktukları hem de hayvanca korktukları belli
(...)
garda genç bir kadın beni karşıladı
beli karınca belinden ince
saçları saman sarısı kirpikleri mavi
tuttum elinden yürüdük
yürüdük güneşin altında karları çıtırdata çıtırdata
o yıl erken gelmişti bahar
o günler Çobanyıldızına haber uçurulan günlerdi
Moskova bahtiyardı bahtiyardım bahtiyardık
yitirdim seni ansızın Mayakovski Alanı'nda yitirdim ansızın seni oysa ansızın değil çünkü önce yitirdim avucumda elinin sıcaklığını senin sonra elinin yumuşak ağırlığını yitirdim avucumda sonra elini
ve ayrılık parmaklarımızın birbirine ilk değişinde başlamıştı çoktan
ama yine de ansızın yitirdim seni
asfalt denizlerinde otomobilleri durdurup baktım içlerine yoksun
bulvarlar karlı
seninkiler yok ayak izleri arasında
(...)

İstanbul'da Sarayburnu akıntısını çıkıyor bir romorkör ardında üç mavna
gak gak ediyor da vak vak ediyor da martı kuşları
seslendim mavnalara Kızıl Meydan'dan romorkörün kaptanına sesleneme dim çünkü makinası öyle gümbürdüyordu ki sesimi duyamazdı yorgundu da kaptan ceketinin düğmeleri de kopuktu
seslendim mavnalara Kızıl Meydan'dan
görmedik
(...)
Bolşoy'a girmedim bu gece oynanan operayı sevmezsin
Kalamış'ta Balıkçının Meyhanesi'ne girdim ve Sait Faik'le tatlı tatlı konuşuyorduk ben hapisten çıkalı bir ay olmuştu onun karaciğeri sancılar içindeydi ve dünya güzeldi
lokantalara giriyorum estırat orkestraları yani cazları ünlülerin
sırmalı kapıcılara bahşişsever dalgın garsonlara
gardroptakilere ve bizim mahalle bekçisine soruyorum
görmedik
çaldı geceyarısını Stırasnoy Manastırı'nın saat kulesi
oysa manastır da kule de yıkıldı çoktan
yapılıyor şehrin en büyük sineması oralarda
oralarda on dokuz yaşıma rastladım
birbirimizi birde tanıdık
(...)
gözünde türkülerin boyu kilometre kilometre ölümün boyu bir karış
ve haberi yok başına geleceklerin hiçbirinden
onun başına gelecekleri bir ben biliyorum
çünkü inandım onun bütün inandıklarına
sevdim seveceği bütün kadınları
yazdım yazacağı bütün şiirleri
yattım yatacağı bütün hapislerde
geçtim geçeceği bütün şehirlerden
hastalandım bütün hastalıklarıyla
bütün uykularını uyudum gördüm göreceği bütün düşleri
bütün yitireceklerini yitirdim
saçları saman sarısı kirpikleri mavi

kara paltosunun yakası ak ve sedef düğmeleri koskocaman
görmedim
(...)
On dokuz yaşım Beyazıt Meydanı'ndan geçiyor çıkıyor Kızıl Meydan'a
Konkord'a iniyor Abidin'e rastlıyorum da meydanlardan konuşu-
yoruz
evveli gün Gagarin en büyük meydanı dolaşıp döndü Titof da dola-
şıp dönecek hem de on yedi buçuk kere dolanacak ama daha
bundan haberim yok
meydanlarla yapılardan konuşuyoruz Abidin'le tavan arasındaki otel
odamda
Sen ırmağı da akıyor Notr Dam'ın iki yanından
(...)
hamlenin resmini yapıyor Abidin yüz elliye altmışın meydanlığında
suda balıkları nasıl görüp suda balıkları nasıl avlayabilirsem öyle
görüp öyle avlayabilirim kıvıl kıvıl akan vakıtları tuvalinde Abi-
din'in
Sen ırmağı da bir ay dilimi gibi
genç bir kadın uyuyor ay diliminin üstünde
onu kaç kere yitirip kaç kere buldum daha kaç kere yitirip kaç kere
bulacağım
(...)
Küba'dan döndüm bu sabah
Küba meydanında altı milyon kişi akı karası sarısı melezi ışıklı bir
çekirdek dikiyor çekirdeklerin çekirdeğini güle oynaya
sen mutluluğun resmini yapabilir misin Abidin
işin kolayına kaçmadan ama
gül yanaklı bebesini emziren melek yüzlü anneciğin resmini değil
ne de ak örtüde elmaların
ne de akvaryumda su kabarcıklarının arasında dolanan kırmızı balı-
ğınkini
sen mutluluğun resmini yapabilir misin Abidin
1961 yazı ortalarında Küba'nın resmini yapabilir misin
çok şükür çok şükür bugünü de gördüm ölsem de gam yemem gay-
rının resmini yapabilir misin üstat

yazık yazık Havana'da bu sabah doğmak varmışın resmini yapabilir misin
(...)
mutluluğun resmini yapabilir misin Abidin
hürriyet sözcüğünün resmini ama yalansızının
akşam oluyor Paris'te
Notr Dam turuncu bir lamba gibi yanıp söndü ve Paris'in bütün eski yeni taşları turuncu bir lamba gibi yanıp söndü
(...)
Paris'te bir kestane ağacı olacak
Paris'in ilk kestanesi Paris kestanelerinin atası
İstanbul'dan gelip yerleşmiş Paris'e Boğaz sırtlarından
hâlâ sağ mıdır bilmem sağsa iki yüz yaşında filan olmalı
gidip elini öpmek isterdim
varıp gölgesinde yatsak isterdim bu kitabın kâadını yapanlar yazısını dizenler nakışını basanlar bu kitabı dükkânında satanlar para verip alanlar alıp da seyredenler bir de Abidin bir de ben bir de bir saman sarısı belası, başımın.

Nâzım Hikmet aynı anlayışla kısa şiirler de yazdı, ama 343 dizelik (on dört sayfa) "Saman Sarısı" ile birlikte, gene 1961'de Havana'da başlayıp Moskova'da bitirdiği 207 dizelik (on iki sayfa) "Havana Röportajı"; 28 Mart 1962'de Prag-Berlin treninde başlayıp 19 Nisan 1962'de Moskova'da bitirdiği 106 dizelik (beş sayfa) "Severmişim Meğer"; 1963 Şubatında Tanganika'da yazdığı on mektuptan oluşan 388 dizelik (on beş sayfa) "Tanganika Röportajı" onun son yıllarının en başarılı ürünleri olarak görüldü.

Nâzım Hikmet Havana'ya gitmek üzere Paris'ten ayrılmadan az önce, İtalya'nın Dünya Barış Konseyi delegelerinden Joyce Salvadori Lussu ile karşılaşmıştı.

1958 Haziranında Stockholm'de yapılan Barış Konferansı'nda tanıştığı bu kadın toplumsalcı bir yazardı. Konferans'taki delegelerin elinde Fransızca çevirilerini gördüğü Nâzım'ın aşk şiirlerine hayran kalmıştı. Ama, Piraye'yi bilmiyor, bütün bu şiirlerin Türki-

ye'den dışarı bırakılmayan Münevver için yazıldığını sanıyordu. Nâzım ona beğendiği şiirlerini İtalyancaya çevirmesini önerdi. Bir iki şiir üzerinde birlikte çalıştılar. Bu işi Fransızca çevirilerden yararlanarak yapabilir, Münevver'den de yararlanabilirdi. Karısı zaten nicedir onun şiirlerini Fransızcaya çeviriyordu.

Joyce Lussu 1960 Haziranında İstanbul'a gelip Münevver Andaç'la tanışmak olanağını buldu. Evine konuk olduğu, iki çocuğuyla tek başına verdiği yaşam savaşımını ayrıntılarıyla öğrendiği, pek beğendiği bu kadını çocuklarıyla birlikte Türkiye'den kaçırmayı aklına koydu. Münevver Andaç'a da söyledi yakında onları kaçırmaya geleceğini.

Memleketine döner dönmez ilk iş bu konuda kendisine yardımcı olacağını umduğu İtalyan Komünist Partisi'ne başvurdu. Onlardan olumlu yanıt alamayınca başka çareler aramaya başladı. Birtakım planlar yaptı. Faşist uygulamalardan acı çekmiş dostlarının aracılığıyla çözümler buldu.

Tam Paris'te Nâzım Hikmet'le karşılaştığı günlerde, eyleme geçmeyi düşünüyordu. Anlattı şaire düşüncelerini.

Bu iyi yürekli, duygulu kadının tasarladığı planı, tehlikelerini belirterek dinledi Nâzım, gerçekleşirse çok sevineceğini söyledi. Ama böyle bir şeyin olabileceğine inanmıyordu.

1961 Temmuzunda zengin bir işadamı olan Carlo Giullini, yatıyla turistik bir yolculuğa çıkmış havasında, Ege'deki Türk limanlarını dolaşıp bol bol para harcayarak sonunda Ayvalık'a demir attı.

Bu arada Joyce Lussu İzmir'de yattan ayrılıp uçakla İstanbul'a gitmiş, Münevver Andaç ile iki çocuğunu Boğaziçi'nde bir akrabalarında bulmuştu. O gece gerekli eşyalarını almak için eve dönmüşler, ertesi sabah saat beş sıralarında, daha görevli polisler uyanmadan, sessizce yola çıkıp Karaköy'den vapurla Bandırma'ya gitmiş, trenle Balıkesir'e geçmişlerdi. Oradan köhne bir Buick kiralayarak Ayvalık'a ulaştıklarında ise Carlo Giullini'nin yatını halka gezdirmekte olduğunu görmüşlerdi.

Onların da halkın arasına katılıp güverteye çıkmalarından az sonra yat demir alıp Yunanistan'ın Midilli adasına yönelmişti. Karanlıkta oldukça tehlikeli bir deniz yolculuğu yaparlarken Midilli yakınlarında yatın kayalara çarpıp su almaya başlaması boğulma tehlikesi atlatmalarına yol açmıştı.

O zaman on yaşında olan Memet bu olayı, yıllar sonra, 3 Nisan 1970'te, kendisiyle röportaj yapan "Milliyet" muhabirleri Halit Çapın ile Orhan Türel'e şöyle anlatacaktı :

"Sonra korkunç bir sallantı ve çatırdama. Seyahatin en önemli kısmını bitirmişken batıyorduk. Motordan işaret fişekleri atıldığını hatırlıyorum. Öyle yakındık ki kıyıya, insanları rahatça seçebiliyorduk. Karşı kıyıda insanlar vardı ve biz yavaş yavaş batıyorduk. Sonradan öğrendiğimize göre, attığımız işaret fişeklerini eğlenti sanıyorlarmış. Aldırmazlıkları ondanmış. O zaman bağırmaya başladık. Yine bir kıpırdanma yoktu. Hiç unutmam, motordan birisi, 'Dolar, dolar!' diye seslendi kıyıya. Ancak o zaman hareketlendi herkes. Ve bizi denizden topladılar."

Balıkçılarca kurtarılıp karaya çıkarılınca, Yunanlı yetkililere ötekiler İtalyan olduklarını bildirirlerken, Münevver Andaç da kendisiyle çocuklarının Polonyalı olduklarını, pasaportlarının denizde kaybolduğunu, yenilerini çıkarmak için Atina'ya Polonya Sefarethanesi'ne gitmeleri gerektiğini söyledi.

Carlo Giullini onlara Atina'da kurtuluşlarını kutlamak üzere şampanyalı bir yemek ziyafeti çektikten sonra uçakla Milano'ya döndü. Joyce Lussu ile Münevver Andaç çocuklarla Polonya Sefareti'ne giderek durumu anlattılar. Gerekli iletişimin kurulması, Nâzım'dan Varşova'ya gönderilmeleri için resmi çağrı ile para gelmesi, bir hafta kadar Atina'da beklemelerine neden oldu. Giderlerini karşılamak için Münevver Andaç altın zincirini, Joyce Lussu da altın saatini satmak zorunda kaldılar.

Sonunda biri İtalya'ya dönerken, ötekiler Varşova'ya uçtular.

Ağustos başında Münevver Andaç, Renan, Memet Polonya'daydılar. Nâzım Küba'dan yeni dönmüştü. Yorgundu, yaşadığı

büyük coşkunun ardından tükenmiş gibiydi. Üç aylık bıraktığı oğluyla karşılaşınca ne yapacağını bilemiyor, Polonyalı dostlarıyla bu konuyu konuşurken çok heyecanlanıyordu.

Nâzım'a uçağın ne zaman geleceğini söylemediler. Akşam yatmaya gitmesinden az sonra Münevver'le Memet'in otele geldiklerini de haber vermediler. Karşılaşma sırasında Nâzım'ın bir kalp krizi geçirmesinden korkuyorlardı.

Tam anlamıyla Polonyalı aydınların sevgi çemberi içindeydi. Onu Polonya'nın şairi sayıyor, üstüne titriyorlardı.

Ertesi sabah kalktıktan bir süre sonra, havaalanına gitmesine gerek kalmadığını, Münevver ile Memet'in otelin lokantasında kendisini beklediklerini öğrendi.

Şairi korumak için alınan bu önlem, buluşmanın havasını daha baştan tatsızlaştırmıştı. Gelenleri, değil havaalanında, gece otelde bile karşılamaması, bu gelişten hoşlanmadığını gösteriyordu. Başka türlü yorumlanamazdı.

Nâzım ne kadar içten davranmaya çalıştıysa da, tedirginliklerinin baskısı altındaydı. Rahat değildi.

Münevver Andaç sormak gereğini duydu : Artık geldiklerine göre, evlendiği kadından ayrılıp onlara dönecek miydi? Şair bunun olanaksızlığını belirtti. Vera'yı kocasından ayırarak evlenmişti. Ayrıca ölümün eşiğindeydi. Son günlerini yaşıyordu. Onların geleceğini aklının ucundan bile geçirmemiş, ölmeden onlara nasıl olsa kavuşamayacağını düşündüğü için evlenmişti. Joyce Lussu'nun böyle bir girişimde bulunacağını, kısa süre önce, Paris'te, Küba'ya gitmek üzereyken öğrenmişti.

Genç miydi kadın? Evet. Güzel miydi? Evet.

Peki, onlar ne olacaktı?

Nâzım'ın Polonya'da kendisini çok seven aydın insanlardan oluşan bir çevresi vardı. Onları Varşova'ya yerleştirecek, bir ev tutacak, dayayıp döşeyecek, Münevver'e iyi bir iş bulacaktı. Kendisi Moskova'ya dönecek, oradan gerektiğince para gönderecek, her türlü yardımı yapacaktı.

Bu tartışma götürmeyeceği anlaşılan kısa konuşmadan sonra, Nâzım Hikmet son yazdığı "Havana Röportajı"ndan parçalar okumaya başladı. Münevver beğenmedi şiiri. "Kötü bu şiir, Nâzım," dedi. "Çok kötü. Makale gibi." Nâzım gerginleşir gibi oldu. Şiirinin kötü olmadığını savundu. Seviyordu bu yeni tarzını, ama "Havana Röportajı"nda siyasaya çok bulaştığı, yenik düştüğü de yadsınacak gibi değildi. Sonunda, "Komünist bir şairin sırasında böyle de yazması gerekir," diyerek kapattı konuyu.

Nâzım Varşova'da on beş gün kadar kaldı, bu arada Bizim Radyo'da birikmiş telif ücretlerini almak için Laypzig'e gidip geldi. Polonyalı olmadıkları için kiralık ev bulmaları olanaksızdı. Borç harç bir daire satın alındı, döşendi, Münevver Andaç'a Doğu Dilleri Fakültesi'nde bir öğretmenlik görevi bulundu. Bu işten alacağı para gereksinimlerini karşılamaya yetecek kadardı. Ayrıca Nâzım'ın şiirlerini Fransızcaya çevirmeyi de sürdürecekti.

Joyce Lussu, şairden gelen teşekkür mektubunun ardından, Münevver'in olanları anlatan mektubunu alınca, büyük düş kırıklığı yaşadı. Sevgili karısının, üç aylık bıraktığı oğlunun özlemiyle yanan, hayran olduğu şair birdenbire yok olup gitmiş, yerini iki karılı bir adam almıştı.

Vera ise Moskova'da son derece tedirgindi. Her gün birkaç kez Nâzım'a telefon ediyor, Münevver'le, Memet'le neler konuştuğunu soruyor, daha fazla onlarla kalmamasını, bir an önce eve dönmesini istiyordu.

Münevver ile kızı Renan'ı, özlem dolu şiirlerinde "Memet! Memet!" diye seslendiği sevgili oğlunu, Polonyalı dostlarına emanet eden Nâzım Hikmet, oradan Laypzig'e geçti, birkaç gün kaldıktan sonra Berlin'e gitti.

11 Eylül 1961'de, Doğu Berlin'de, ünlü "Otobiyografi" başlıklı şiirini yazdı. Bu ilginç özette yaşamına yön vermiş kadınlarından üç dizede söz ediyor, oğlunu ise hiç anmıyordu.

OTOBİYOGRAFİ

1902'de doğdum
doğduğum şehre dönmedim bir daha
geriye dönmeyi sevmem
üç yaşımda Halep'te paşa torunluğu ettim
on dokuzumda Moskova'da komünist Üniversite öğrenciliği
kırk dokuzumda yine Moskova'da Tseka-Parti konukluğu
ve on dördümden beri şairlik ederim

kimi insan otların kimi insan balıkların çeşidini bilir
ben ayrılıkların
kimi insan ezbere sayar yıldızların adını
ben hasretlerin

hapislerde de yattım büyük otellerde de
açlık çektim açlık grevi de içinde ve tatmadığım yemek yok gibidir

otuzumda asılmamı istediler
kırk sekizimde Barış madalyasının bana verilmesini
verdiler de
otuz altımda yarım yılda geçtim dört metre kare betonu
elli dokuzumda on sekiz saatte uçtum Pırağ'dan Havana'ya

Lenin'i görmedim nöbet tuttum tabutunun başında 924'te
961'de ziyaret ettiğim anıtkabri kitaplarıdır

partimden koparmağa yeltendiler beni
sökmedi
yıkılan putların altında da ezilmedim

951'de bir denizde genç bir arkadaşla yürüdüm üstüne ölümün
52'de çatlak bir yürekle dört ay sırtüstü bekledim ölümü

sevdiğim kadınları deli gibi kıskandım
şu kadarcık haset etmedim Şarlo'ya bile
aldattım kadınlarını
konuşmadım arkasından dostlarımın

içtim ama akşamcı olmadım
hep alnının teriyle çıkardım ekmek paramı ne mutlu bana

başkasının hesabına utandım yalan söyledim
yalan söyledim başkasını üzmemek için
ama durup dururken de yalan söyledim

bindim tirene uçağa otomobile
çoğunluk binemiyor
operaya gittim
çoğunluk gidemiyor adını bile duymamış operanın
çoğunluğun gittiği kimi yerlere de ben gitmedim 21'den beri
camiye kiliseye tapınağa havraya büyücüye
ama kahve falıma baktırdığım oldu

yazılarım otuz kırk dilde basılır
Türkiye'mde Türkçemle yasak

kansere yakalanmadım daha
yakalanmam da şart değil
başbakan filan olacağım yok
meraklısı da değilim bu işin
bir de harbe girmedim
sığınaklara da inmedim gece yarıları
yollara da düşmedim pike yapan uçakların altında
ama sevdalandım altmışıma yakın

sözün kısası yoldaşlar
bugün Berlin'de kederden gebermekte olsam da
insanca yaşadım diyebilirim
ve daha ne kadar yaşarım
başımdan neler geçer daha
kim bilir.

Bu otobiyografi 1961 yılı 11 Eylülünde
Doğu Berlin'de yazıldı.

KEDERDEN GEBERMEKTE OLSAM DA

Nâzım Hikmet'in Varşova'da Münevver'e bir araya gelemeyeceklerini söylerken, oğluyla özlediği yakınlaşmayı kuramadığını duyumsarken ne büyük üzüntüler yaşadığını "Otobiyografi"sinin sonundaki bir dize çok iyi anlatıyor. "Bugün Berlin'de kederden gebermekte olsam da," diyor şair.

Nâzım'ın Münevver'e âşık olup Piraye'den ayrılmaya kalktığında ne büyük üzüntüler yaşadığını, yayımlanmış bulunan mektuplarından, Piraye'ye, Memet Fuat'a, Vâ-Nû'lara yazdığı mektuplardan biliyoruz.

Vera'ya âşık olup Münevver'den ayrılmak, oğlunu yanına alamamak durumunda kaldığında duyduklarını, çektiği acıyı gösteren böyle belgeler yok.

Ama "bugün Berlin'de kederden gebermekte olsam da" dizesi her şeyi çok iyi özetliyor. Ölümün yaklaşması değildi onu böylesine kederlendiren, Varşova'da yaşadıklarıydı...

13 Aralık 1961'de, Moskova'da Nâzım Hikmet başlığı olmayan şöyle bir şiir yazdı :

taştandı tunçtandı alçıdandı kâattandı iki santimden yedi metreye kadar
taştan tunçtan alçıdan ve kâattan çizmeleri dibindeydik şehrin bütün meydanlarında
parklarda ağaçlarımızın üstündeydi taştan tunçtan alçıdan ve kâattan gölgesi
taştan tunçtan alçıdan ve kâattan bıyıkları lokantalarda içindeydi çorbamızın
odalarımızda taştan tunçtan alçıdan ve kâattan gözleri önündeydik
yok oldu bir sabah
yok oldu çizmesi meydanlardan
gölgesi ağaçlarımızın üstünden
çorbamızdan bıyığı
odalarımızdan gözleri
ve kalktı göğsümüzden baskısı binlerce ton taşın tuncun alçının ve kâadın

Sovyetler Birliği'ne geldiğinden beri görüp komünizme yakışmadığını düşündüğü putlaştırma eğilimine karşı takındığı tavır, daha başta, Kremlin'e çağrıldığı zaman Stalin'le görüştürülmeyip Malenkov'un karşısına çıkarılmasına neden olmuştu.

1956 Martındaki Yirminci Kongre'de, Kruşçev akla durgunluk veren açıklamalarıyla Stalin'in cinayetlerini ortaya dökünce, Sovyet bürokrasisinde görülen yozlaşmanın ağır bir yergisi olan *İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu?* adlı oyununu yazmış, gördüğü tepkiden hâlâ o insanların komünizmi denetimlerinde tuttuklarını anlayarak büyük düş kırıklığı yaşamıştı. Üstünden beş yıl geçtikten sonra, şimdi de, 1961 yılında, artık bürokratların değil, doğrudan Stalin'in yıkılmış, "bir sabah yok olmuş" kişiliğinde, bir kez daha "putlaştırma"ya karşı sesini yükseltiyordu.

"Bir yerlere" sürekli yaklaştığını, "ölümle sohbet eyle"diğini duyumsadığı son günlerinde artık "yüzde yüz yalansız" bir şeyler yazmak isteğindeydi.

Bir şeyler yazmalıyım
bir şeyler yazmalıyım yüzde yüz yalansız
bir şeyler yazmalıyım
hiçbir şeyi önceden düşünmeden
(...)
bir şeyler yazmalıyım
içimde bir şeyleri yakalayarak
kova salıp içimdeki kuyuya su çekmeliyim

Nâzım Hikmet 1951'de Sovyetler Birliği'ne geldiği zaman Ekim devriminin büyük sanatçılarının gözden düşmüş ya da unutulmuş olmalarını çok yadırgamış, gerek konuşmaları, gerek davranışlarıyla bu değerbilmezliğe nerdeyse savaş açmıştı. Ayrıca komünizmin özgürlükçü, geniş görüşlü bir sanat anlayışı olması gerektiğini savunuyordu.

1953 yılında bir gün kendisine, 1923'te Moskova'da yazdığı "Meyerhold Tiyatrosu'na" başlıklı şiirini gösterip, "Büyük Tiyat-

ro'ya, Oda Tiyatrosu'na ve öteki tiyatrolara saldırısından şakayla karışık söz ederek : 'Gençlik günahlarınız,'"diyen Aleksandr Fevralski'ye büyük bir ciddiyetle şu yanıtı vermişti : "Şimdi de düşüncem budur."

"Meyerhold Tiyatrosu'na" başlıklı şiirini Rusçaya çeviren Sergey Mihayloviç Tretyakov'du. Dul eşi Olga Viktorovna Tretyakova'nın, 1956'da, çeviriyi bir anı olarak kendisine göndermesi üzerine, Nâzım Hikmet'in yazdığı teşekkür mektubu şöyleydi :

"Değerli Olga Viktorovna!

"Mektubunuz, şiir ve seçkin çeviri için teşekkür ederim. Bu dizeleri yazmış olmaktan, Tretyakov'un onları çevirmiş olmasından övünç duyuyorum. 1923 yılında nasıldıysam öyle kalmaktan (hem sadece tiyatro alanında da değil) övünç duyuyorum. Yaşasın Meyerhold! Öperim sizi. Sizin, Nâzım Hikmet."

1955 Ekiminde Yesenin'in anısına Edebiyat Müzesi'nde düzenlenen bir geceye katılan Nâzım Hikmet'e, şairin oğlu Konstantin Yesenin, "Ben Yesenin'in oğlu, Meyerhold'un üvey oğluyum. Meyerhold'un kim olduğunu biliyor musunuz?" diye sormuş, aldığı yanıt da bir soru olmuştu : "Ya siz, Newton'un kim olduğunu biliyor musunuz?"

Meyerhold üzerine sanat adamlarının görüşlerini toplayan görevli kurula Nâzım Hikmet'in, 11 Ekim 1955'te, Aleksandr Fevralski aracılığıyla gönderdiği yazı da övgü doluydu :

"Sadece yirminci yüzyıl Rus tiyatrosu tarihi değil, fakat dünya tiyatrosu tarihi Meyerhold'suz düşünülemez. Bu büyük ustanın tiyatro sanatına getirdiği yenilik, Ekim devriminin insan yaşamına getirdiği yeniliğe dayanır. Bu bakımdan akıl almaz engellere karşın, o şimdi de, Sovyet tiyatrosunda, dünya ilerici tiyatrosunda yaşamaktadır ve yaşayacaktır."

Meyerhold'un saygınlığının geri verilmesinden iki yıl önce kendisini görmeye gelen Leningrad'lı öğrencilere, sormaları üze-

rine, Meyerhold'u tanıdığını, onuruna şiir yazdığını, Sovyet tiyatrosuna çok şeyler kazandırmış, "dâhi bir sanatçı" olduğunu söylemekten de çekinmemişti.

30 Mayıs 1959'da Edebiyat Müzesi'ndeki sözleri ise şöyleydi : "Demek Meyerhold'un saygınlığının gerçekten iadesi için, onu sevenlerin daha çok savaşım vermeleri gerekiyor. Ben Meyerhold'u, Stanislavski ile birlikte, Sovyet tiyatrosunda sosyalist gerçekçiliğin kurucularından biri sayıyorum."

27 Mart 1961'de, Moskova Devlet Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Kültür Evi'nde düzenlenen Meyerhold gecesinde de, Nâzım Hikmet uzun bir konuşma yaparak şöyle sözler etmişti :

"Meyerhold sadece bir Batı adamı değildi. Yani kültürü, sadece Batı halklarıyla, Yunan ve eski Roma ruhuyla oluşmuş değildi. Onun kültürü, her gerçek komünist için söz konusu olduğu gibi, genişti, yani dünya kültürüydü. O kültürüne, Doğu'nun mirasını da, Bizans'ın mirasını da katmıştı ve çok iyi anlıyordu bunları. Bu nedenle tüm tiyatro yöntemlerini kabul ediyordu. (...)

"Mayakovski nasıl komünist oyunların gençliği idiyse, Meyerhold da her zaman devrimci tiyatronun gençliği, Sovyet sosyalist tiyatrosunun gençliği olarak kalacaktır. (...)

"Meyerhold olmasaydı, ne Brecht (ve tüm bu seçkin akım) ve ne de bugünkü Sovyet tiyatrosu olmayacaktı.

"Meyerhold'u yadsımak, Sovyet tiyatrosunun en güçlü dallarından birini yadsımak demektir."

1958'de Laypzig'de, Üniversite'de, aralarında Batı Almanya'dan gelen komünizme karşıt gençlerin de bulunduğu bir topluluğa karşı konuşurken ise, "Dünya resminde sosyalist gerçekçi resmin durumu nedir?" sorusunu şöyle yanıtlamıştı :

"Picasso sosyalist gerçekçiliğin ressamıdır. Çünkü, birincisi, Picasso Fransız Komünist Partisi üyesidir. İkincisi, yapıtlarında, Fransız Komünist Partisi'nin, dünyanın tüm komünist partilerinin istediği şeyin; dünya komünist hareketi için, dostluk ve halkların

mutluluğu için gerekli olan şeyin propagandasını yapar. O materyalist ve Marksist-Leninist'tir; fakat istediği gibi resim yapıyor, bu onun hakkıdır. İçerik komünistse eğer, varsın milyonlarca biçim olsun. Böylelikle, komünist, insanca, en insanca, en insancıl ve çok karmaşık ideallerimizin daha çok propagandasını yapabiliriz. Bu bakımdan çok karmaşık biçimler gerekir. Eğer sanatçının kendisi Marksist-Leninist'se, yapıtı sosyalist gerçekçi olur."

13 Nisan 1955'te, Aleksandr Fevralski'nin de bulunduğu bir toplulukta söz resimden açılınca, Nâzım Hikmet, bazı Sovyet sanatçılarının Picasso'ya karşı olumsuz sözler etmelerine kızarak, "Picasso'nun ve birçok Fransız ressamının resimlerini müzelerden atan Hitler'dir," dedikten sonra, övülmekte olan Aleksandr Gerasimov için şunları eklemişti :

"Sanatı baltalayan bir kişi Gerasimov. Sovyet insanlarının zevkini bozuyor. Portresini çizdiği kişileri güzel ve yirmi yaş daha genç gösteriyor ve bu yüzden poz verenlerin hoşuna gidiyor o portreler, ama pis bir iş bu."

Azerbaycanlı genç bir kadın sanatçı, yontucu Minaber Azayeva ise sosyalist gerçekçi yapıtların uluslararası başarılar ele edememesini şöyle yorumlamaya kalkmıştı :

"Nâzım Emmi (Amca), yurt dışında bizim sanatçılarımıza sövüyorlar ama, Sovyet sanatçısıdır diye..."

Nâzım kesinlikle kabul etmemişti bunu :

"Yalan söylüyorlar! Amerika'da sık sık Şoştakoviç'in yapıtları çalınıyor, Paris Radyosu Haçaturyan'ı yayımlıyor, Şolohov'u düşmanlarımız bile çevirip yayımlıyorlar; gerçek sanat bu; pek çok sanatçımızı ise tanımıyorlar, çünkü kötü sanatçılar da ondan."

Nâzım Hikmet 1951'de Mayakovski'nin, Yesenin'in ülkesine geldiğinde, onların izine rastlamamaktan çok rahatsız olmuştu. Dergilerde Ekim devriminin bu dev sanatçılarından söz edilmiyor, şiirleri yayımlanmıyordu. Nâzım herkese bu ilgisizliğin, gözden düşmenin nedenini soruyordu. Nasıl olur? Neden? Böylesine büyük şairler nasıl unutulur?

1955'te Aktörler Evi'nde yaptığı konuşmada şöyle demişti :

"1951 yılında Moskova'ya geldiğimde, ertesi gün tiyatroya gidip Mayakovski'nin bir oyununu görmek istedim. Yirmi yıldır artık Mayakovski'nin oynanmadığını söylediler bana. Mayakovski'nin oyun yazarlığı çetindir; ama Sovyet tiyatrosu onsuz nasıl yapabilir? Tiyatroların, bu dâhi oyun yazarının yapıtlarına sahnelerini tekrar açacaklarına çok memnunum. Sovyet oyun yazarlığı için taze bir kan olacaktır bu."

Mayakovski'nin şair olarak büyüklüğünü de şöyle anlatmıştı :

"Mayakovski öylesine büyüktür ki, onunla karşılaştırıldığımızda, biz çağdaş şairler, hepimiz küçük kalırız. Bizim öğretmenimizdir; kişisel olarak benim. Pablo Neruda, Louis Aragon, dünyanın bütün dürüst şairleri aynı şeyi söyleyeceklerdir : O bizim öğretmenimizdir."

Nâzım Hikmet'in Sovyetler Birliği'nde görüp kesinlikle kabul etmediği, şöyle ya da böyle karşı çıktığı konuların başında, sanatçıların gözden düşmeleri, daha doğrusu siyasa adamlarınca "aforoz" edilmeleri geliyordu.

Zoşçenko'nun oturduğu kentte oynanan bir oyununun ilk gecesine çağrılanlar arasında, çok sevdiği bu öykücünün bulunmadığını görünce, evine kadar gidip tiyatroya getirdiği, bütün gece bir onur konuğu gibi onunla ilgilendiği anlatılır.

1958'de yurt dışında yayımlanan *Doktor Jivago* adlı yapıtıyla Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan Boris Pasternak bir anda toplum dışına itilivermişti. Peredelkino'da komşu olan iki şair birbirlerini severlerdi. Bütün bir geceyi karşılıklı şiirler okuyarak geçirdikleri olurdu.

O yıl Stockholm'a gittiğinde Nâzım Hikmet, *Doktor Jivago*'nun Fransızcasını bulup okumuş, Moskova'ya dönünce de, Merkez Komitesi'nin tanıdığı üyelerine, Pasternak'a karşı takınılan tavrın yanlış olduğunu, daha hoşgörülü davranmak gerektiğini anlatmaya çalışmıştı. "Gerçek şairler her zaman doğruyu bulur, cezalandırmak yerine teşekkür edilmeli onlara," diyordu.

Pasternak'ın gözünde, Nâzım Hikmet büyük bir "özgürlük savaşçısı"ydı. Oysa onun böyle bir amacı yoktu, o doğru olduğuna inandığı şeyleri söylüyor, hem haksızlığa uğrayan sanatçıları savunuyor, hem de yanlış davranışlar yüzünden kirletilen komünizmi aklamaya çalışıyordu.

18 Kasım 1961'de, Doğu Berlin'de, "Otobiyografi" başlıklı şiirini yazdıktan birkaç hafta sonra, Moskova'ya dönünce, kendisi için Mayakovski Müzesi'nde yapılan bir toplantıda, Kruşçev döneminin getirdiği görece hoşgörüden yararlanarak, *İvan İvanoviç Yaşadı mı, Yaşamadı mı?* adlı oyununun Moskova Yergi Tiyatrosu'nda bir tek gece oynanıp sahneden kaldırılmasına ne kadar üzüldüğünü anlattı, sansür konusuna değindi, Bulgakov'un *Usta ile Margarita* adlı yapıtı gibi bir yapıtın yasaklanmasındaki yanılmayı belirtti.

İtalyan çevirmen Giovanni Crino ile yaptığı bir konuşmada ise Mayakovski'nin, Meyerhold'un yeniden saygınlık kazanmalarının önemini belirtirken, Tsvetayeva, Pasternak, Khlebnikov'u genç yazarlara örnek olarak gösterdi, Yevtuşenko'yu övdü.

Nâzım doğru olduğuna inandığı şeyleri dostlarına söylerken doğal olarak sanat konularının dışına da taşardı.

1957 Şubatında Fuzuli'nin anma toplantısına katılmak için Bakû'ye gittiğinde Azerbaycan Sovyet Başkanı Mirza İbrahim'le aralarında büyük bir yakınlık kurulmuştu.

Kaldığı otelde telefoncu kızın Rusçadan başka dil konuşmadığını görünce nedenini otel müdürüne sormuş, kızın merkezden gönderildiğini öğrenmişti. Konuyu Mirza İbrahim'le görüşürlerken, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nda resmi dilin Türkçe olarak gösterilmesine karşın, devlet dairelerinde, hatta çarşıda pazarda daha çok Rusça konuşulmasının yanlışlığına değindi.

Bu konuşma Mirza İbrahim'i etkilemiş olmalı ki, Nâzım Hikmet Azerbaycan'dan ayrıldıktan sonra bir genelge yayımlayarak devlet dairelerinde işlemlerin Azerbaycan Türkçesiyle yapılması gerektiğini bildirdi.

Nasıl olur! Önce Azerbaycan Komünist Partisi harekete geçti, arkasından Moskova'dan Bakû'ye bir müfettiş gönderildi, Mirza İbrahim "milliyetçilik"le suçlanarak görevden alındı, genelge geri çekildi, işler eskiye döndürüldü.

Nâzım'a da gene bir yerlerde "kederden gebermek" düştü.

Yevtuşenko, *Romantic Communist* adlı kitaba yazdığı önsözde gözleriyle gördüğü bir olayı anlatıyor :

Nâzım Moskova'ya yeni geldiği sırada kendisine tahsis edilen otomobilin şoförüne, Beria, ustaca bir kaza yaparak, "Sovyetler Birliği'nin düşmanı" olan, "Stalin'i öldürmek isteyen" bu casus şairden kurtulmalarını sağlamasını emretmiş.

Şoför gerçi Nâzım'ı sevdiği için bir türlü yapamamış bu işi, derken Beria öldürülünce de bir sorun kalmamış, ama adam yıllarca içinde taşıdığı acıyı dindirebilmek için, sonunda kafayı çekip Nâzım'a gelerek her şeyi anlatmak, özür dilemek gereğini duymuş.

Sanatçı Yuri Vasilyev ile Yevtuçenko da Peredelkino'da Nâzım'ın konuklarıymışlar o gün.

Şoför dizlerinin üstüne çökmüş :

"Bu günahı al yüreğimin üstünden," diyormuş.

Nâzım da hiç renk vermeden sarhoş adamı yatıştırmaya çalışarak :

"Senin günahın filan yok," diyormuş. "Gel karşılıklı birer votka içelim. Gerçi bana doktorlar yasak ettiler ama, sen iyi bir adamsın, seninle karşılıklı bir küçük içebilirim."

Nâzım Hikmet Sovyetler Birliği'nde hep böyle arkadan arkaya birilerinin oyununa gelmekten çekinerek yaşadı.

İçerde dışarda izlenmekte olduğunu, davranışlarının denetlendiğini ya açık açık gördü, ya da kuşkulandı. Birtakım şeylere ise hiç akıl erdiremedi.

Örnekse 1961 Ekiminde yapılan Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin XXII. Kongesi'ni izlemeye çağrılmamıştı. Arkadaşı İsmail Bilen'e kongreyi izlemek istediğini belirtmiş, Merkez Komi-

tesi'nin buna izin vermediği yanıtını almıştı. Neden izin vermediklerine bir türlü aklı ermiyordu.

Kongreden birkaç hafta sonra Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi üyelerinden biriyle karşılaştı. Kongrelere katılmasına neden izin vermediklerini öğrenmek istediğini söyleyince çok şaşırdı adam :

"Biz İsmail Bilen'e sizi kongrelerimize getirmesini hep söyleriz. O da her zaman sizin hasta yattığınızı, kongreye katılacak durumda olmadığınızı açıklayarak özür diler. Bu kez de hasta olduğunuzu sanıyorduk."

Çok eski bir arkadaşının onu gözlerden uzak tutmak için oynadığı bu oyun inanılır şey değildi. Bunu yapan bir insan kim bilir daha neler yapabilirdi? Çok üzüldü şair. 1961'den sonra Sovyet Komünist Partisi'yle, araya İsmail Bilen'i sokmadan, doğrudan ilişki kurmaya özen gösterdi.

Nâzım Hikmet bir kez de Kruşçev'in damadı Acubek ile son derece sert bir telefon konuşması yaparak oldukça güç bir durumda kalmıştı.

Acubek "İzvestiya" gazetesinin başındaydı. Nâzım'dan Yesenin'le ilgili bir yazı istemişti. Bu Yesenin'in saygınlığını kazanması anlamına geliyordu. Komünist Partisi'nin benimsemediği bir sanatçının adı bile anılamazdı "İzvestiya"da. Kruşçev'le birlikte Stalin döneminde gözden düşmüş sanatçılara karşı bir yumuşama başlamıştı.

Nâzım yazıyı adeta coşkuyla yazdı. Sonuna da iyimser kurnazlığıyla şöyle bir tümce ekledi :

"Dilerim bir gün büyük tiyatro adamı Meyerhold için de böyle bir yazı yazarım."

"İzvestiya"da görünce belki "L'Humanité"ye aktarmak isterler, çevirinin çevirisi olmasın, doğrudan Türkçesinden çevirsinler diye, yazının bir kopyasını da Fransa'ya, Abidin'e gönderdi. Güzin Dino çevirir diye düşünüyordu.

"İzvestiya"da yazı yayımlandı, ama son tümcesi çıkarılmıştı. Kızmak, sinirlenmek boşunaydı. Sovyetler'de böyleydi bu işler.

Fazla huysuzluk edenlerin sonra hiçbir yazısı yayımlanmazdı. Sansür ülkenin aşılması olanaksız bir gerçeğiydi.

Derken, Nâzım'ın beklediği gibi, Paris'te, "L'Humanité" gazetesinde de yayımlandı yazı. Rusçasından çıkarılmış olan tümce orada duruyordu.

Acubek bu durumu öğrenince, büyük bir öfkeyle, Nâzım Hikmet'e telefon etti :

"Bizim için yazdığınız bir yazıyı nasıl 'L'Humanité'ye gönderirsiniz. Bunun yasak olduğunu bilmiyor musunuz?"

Sovyet yazarlarının izin almadan kapitalist ülkelere yazı göndermeleri yasaktı.

Nâzım yazının "İzvestiya"dan aktarılacağını düşünerek, çevirinin doğrudan Türkçesinden yapılması için metni gönderdiğini, komünist bir ülkede komünist bir yazarın yazısını sansür etmek gibi saçmalıklar yaşanmasa böyle sorunlarla karşılaşılmayacağını söyledi.

Acubek bu yanıta büsbütün öfkelendi :

"Sansür yaparız ya da yapmayız. Siz bize nasıl davranmamız gerektiğini söyleyemezsiniz. Buna hakkınız yok. Siz bu ülkede bir yabancısınız. Bizim kurallarımıza uymak zorundasınız."

Azarlar gibi söylenen bu sözlere Nâzım da aynı tonda karşılık verdi :

"Sizin de benim yazımdaki bir cümleyi bana sormadan çıkarmaya hakkınız yok."

Konuşma iyice gerginleşmişti :

"Kendinizi çok yükseklerde görüyor, nerde bulunduğunuzu düşünmüyorsunuz. Unutmayın, varlığınız bize bağlı."

Nâzım daha fazla kendini tutamadı :

"Sayın Acubek, siz beni öyle bir çırpıda yok edemezsiniz. Öldürseniz de ben Nâzım Hikmet olarak yaşarım. Ama siz o gazetenin başından uzaklaştırıldığınız an, adınızı bir daha anan olmayacaktır."

Şair karşılık beklemeden kapattı telefonu. Sinir içindeydi.

"Ben bu memlekette yaşayamayacağım... Gitmeliyim... Bir yerlere gitmeliyim," diye söyleniyordu.

Yanındakiler sinirlenmemesini, konuşmayı, Acubek'ten önce, Kruşçev'e kendisinin anlatmasını söylediler.

Bunun üzerine Nâzım Hikmet hemen telefonla Kruşçev'i arayıp damadıyla aralarında geçen konuşmayı aktardı.

Kruşçev olayı pek önemsemiş görünmedi. "Siz bu ülkede yabancısınız" sözüne takıldı. Nâzım'a Sovyet pasaportu verilmediğini, Polonya vatandaşı olduğunu öğrenince, bunun hemen düzeltilmesi gerektiğini söyledi.

"Siz bu ülkede yabancı değilsiniz," dedi. "Sovyet uyruğunda olmasıyla övüneceğimiz büyük bir Türk şairisiniz."

15 Ocak 1962'de, Moskova'daki Politeknik Enstitüsü'nde, altmışıncı yaş günü kutlanırken, Nâzım Hikmet'in cebinde artık Sovyet pasaportu vardı.

Şair bu değişikliği yapmak zorunda kaldığını Polonyalı dostlarına, onları kırmamaya özen göstererek anlattı. Öneri Kruşçev'den gelmiş, olmaz diyememişti. Ayrıca bu durum ona işlemler bakımından birtakım kolaylıklar da sağlıyordu.

12 Şubat 1962'de, Vera'yla birlikte, Asya-Afrika Yazarlar Birliği kongresine katılmak üzere Kahire'ye gittiler.

Sovyetler'le gerginlik içinde olan Çinliler'in Türkiye Cumhuriyeti pasaportu taşımadığı için, Türk delegesi sayılamayacağını söyleyerek Nâzım Hikmet'e karşı çıkmaları, şairin diliyle, varlığıyla nasıl Türkiye'ye bağlı olduğunu anlatan bir konuşma yapmasına neden oldu. Ayakta alkışlanan bu konuşmasının sonunda onu kongreye divan başkanı seçtiler.

Yarısı burdaysa kalbimin
yarısı Çin'dedir, doktor,
Sarınehre doğru akan
ordunun içindedir.

diyen Nâzım Hikmet, Sovyet pasaportu taşıdığı için, çok sevdiği Çin halkının, hep desteklediği Çin devriminin temsilcilerince dış-

lanmak istenmesine kendi adına doğal olarak üzüldü. Ama onu çok daha fazla üzen şey komünist ülkeler arasındaki anlaşmazlıklardı. Komünizm siyasal alanda da yozlaştırılıyordu.

Kahire'deki kongre sırasında, Sovyetler Birliği'nden gelen Novosibirsk Opera Kumpanyası, *Ferhad ile Şirin*'in çok başarılı bir bale uyarlaması olan *Bir Aşk Masalı*'nı sahneye koydu. Nâzım ile Vera onur konuklarıydılar.

Kongre biterken saraydaki kabul töreninden sonra şairle özel bir görüşme yapan Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnâsır, onu Kahire'ye tekrar gelmeye, Mısır'daki toplumsalcı gelişmeleri izleyip desteklemeye çağırdı.

Nâzım Hikmet sağlığının yetersizliğine karşın, 1962 yılının büyük bölümünü gene Dünya Barış Konseyi'nin toplantıları için, Moskova, Prag, Berlin, Laypzig, Bükreş arasında dört dönerek geçirdi. Artık yanında özel doktoru da yoktu.

28 Temmuz 1962'de, Viyana'da, Sertel'lerin evinde konukken, Türkiye'den gönderilen gazetelerden birinde gördüğü bir başlık büyük bir öfkeye kapılarak "Vatan Haini" başlıklı şiirini yazmasına neden oldu :

"Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor hâlâ.
Amerikan emperyalizminin yarı sömürgesiyiz, dedi Hikmet.
Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor hâlâ."
Bir Ankara gazetesinde çıktı bunlar, üç sütun üstüne, kapkara haykıran puntolarla,
bir Ankara gazetesinde, fotoğrafı yanında Amiral Vilyamson'un
66 santimetre karede gülüyor, ağzı kulaklarında, Amerikan amirali,
Amerika, bütçemize 120 milyon lira hibe etti, 120 milyon lira.
"Amerikan emperyalizminin yarı sömürgesiyiz, dedi Hikmet.
Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor hâlâ."

Evet, vatan hainiyim, siz vatanperverseniz, siz yurtseverseniz, ben yurt hainiyim, ben vatan hainiyim.

VATAN HAİNİ

Vatan çiftliklerinizse,
kasalarınızın ve çek defterlerinizin içindekilerse vatan,
vatan, şose boylarında gebermekse açlıktan,
vatan, soğukta it gibi titremek ve sıtmadan kıvranmaksa yazın,
fabrikalarınızda al kanımızı içmekse vatan,
vatan tırnaklarıysa ağalarınızın,
vatan, mızraklı ilmühalse, vatan, polis copuysa,
ödeneklerinizse, maaşlarınızsa vatan,
Vatan, Amerikan üsleri, Amerikan bombası, Amerikan donanması, topuysa
vatan, kurtulmamaksa kokmuş karanlığımızdan,
ben vatan hainiyim.
Yazın üç sütun üstüne kapkara haykıran puntolarla :
Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor hâlâ.

15 Ağustos 1951 günü "Resmi Gazete"de yayımlanan, Nâzım Hikmet'in Türk vatandaşlığından çıkarılmasıyla ilgili Bakanlar Kurulu kararı şöyle başlıyordu : "Pasaportsuz olarak İstanbul'dan Romanya'ya kaçan ve oradan da Moskova'ya giderek havaalanında memleketi aleyhinde beyanatta bulunduğu ve müteakiben radyo yayınlarında Türkiye'nin hükümet şekli ve hükümeti idare edenler aleyhinde geniş propaganda kampanyasına girişerek komünizmi yaymak maksadını güden..."

Bu girişte yadsınamayacak doğrular vardı : Nâzım Hikmet Türkiye'nin hükümet şeklinin de, hükümeti idare edenlerin de aleyhindeydi, bu konuda, yazıları, konuşmaları, şiirleriyle sürekli propaganda yaptığı, komünizmi yaymak maksadını güttüğü de doğruydu.

Ama bu girişte aldatıcı bir yalan da vardı : Nâzım Hikmet hiçbir zaman, hiçbir yerde "memleketi aleyhinde" tek söz bile etmemişti. Havaalanında ya da başka bir yerde "memleketi aleyhinde beyanatta bulunduğu" kesinlikle yalandı.

Türkiye'yi yönetenler, yönetim anlayışlarının yüzde yüz doğru olduğuna inandıkları için, onun kendileri aleyhine söylediği

sözleri, memleketi aleyhine söylenmiş sözler gibi değerlendiriyorlardı.

Nâzım Hikmet, bütün yaşamı boyunca, memleketini, memleketinin insanlarını hiç kötülemedi. Yalnızca, onlar için "doğru olduğuna inandığı" düşünceleri savundu. İstediği ülkesinde bağımsızlığın, özgürlüğün, eşitliğin, adaletin, kardeşliğin, paylaşmanın yerleşmesi, sömürüye son verilmesiydi.

Bunu komünizmin sağlayacağına inandığı için komünizmden yanaydı. "Romantik komünist" diye anılması da, uygulamadaki yozlaşmalara aldırmadan, kafasında yarattığı "ülküsel" komünizmin bir gün gerçekleşeceğine sonuna kadar inanmayı sürdürmüş olmasındandı.

Türkiye'yi yönetenleri, Adnan Menderes'i, onun kurduğu hükümetleri, Amerikan emperyalizmiyle işbirliğine girenleri, Büyük Millet Meclisi'nden izin bile almaya gerek görmeden Kore'ye asker gönderenleri, yurt topraklarında yabancılara üs verenleri, şiirleriyle, Türkçe yayın yapan komünist ülke radyolarındaki konuşmalarıyla sürekli yerdi.

Amacı Bağımsızlık Savaşı'nı yaratmış olan "Kuvayı Milliye" ruhunu canlandırmaktı. 1958 Haziranında yazdığı "Avni'nin Atları" ile 1959'da yazdığı "Şehitler" başlıklı şiirlerde bu özlem açıktı :

Şehitler, Kuvâyi Milliye şehitleri,
mezardan çıkmanın vaktidir!
Şehitler, Kuvâyi Milliye şehitleri,
Sakarya'da, İnönü'nde, Afyon'dakiler
Dumlupınar'dakiler de elbet
ve de Aydın'da, Antep'te vurulup düşenler,
siz toprak altında ulu köklerimizsiniz
yatarsınız al kanlar içinde.
Şehitler, Kuvâyi Milliye şehitleri,
siz toprak altında derin uykudayken
düşmanı çağırdılar,
satıldık, uyanın!

KUVAYI MİLLİYE RUHU

Biz toprak üstünde derin uykulardayız,
kalkıp uyandırın bizi!
uyandırın bizi!
Şehitler, Kuvâyi Milliye şehitleri,
mezardan çıkmanın vaktidir!

Soğuk savaş yıllarında Amerikan emperyalizmine boyun eğmemenin, Sovyet emperyalizmine boyun eğmek anlamına geldiğini düşünenler, bir üçüncü dünyanın varlığını kabul etmeyenler için, Moskova'dan yükselen bir sesin gerçekten "bağımsızlık" istediğine, "Kuvayı Milliye" ruhunu canlandırmaya çalıştığına inanmak kolay değildi.

Türkiye'yi yönetenler Nâzım Hikmet'in kendilerine karşı söylediği sözleri memleketine karşı söylenmiş gibi göstermekte başarılı oldular. Amerikan emperyalizmine boyun eğmeme özlemini, Sovyet emperyalizmine boyun eğme özlemi diye değerlendirdiler. "Moskof diyarı"na kaçması yüzünden zaten pek çok kişinin sevgisini yitirmiş olan şairi, büsbütün gözden düşürmek amacıyla özellikle yaptılar bunu...

Oysa o Türkiye'yi yönetenleri kafasındaki "ülküsel" komünizme göre davranmadıkları için yerdiği gibi, Sovyetler Birliği'ni yönetenleri de, "komünizme ihanet ettikleri" için kesinlikle benimsemiyordu.

Çok açıktı özlediği :

Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür
ve bir orman gibi kardeşçesine

Buydu "Bedreddin tilmizi", "Türk şairi komünist Nâzım Hikmet"in komünizmden anladığı : İnsanı ezmeme, sömürmeme, özgürlük, kardeşlik, paylaşma, dayanışma... "Yârin yanağından gayrı her yerde, her şeyde, hep beraber diyebilmek..."

Şiirlerinde, Türkçe yayın yapan komünist ülke radyolarında memleketi için, halkı için tek kötü söz söylemedi. Memleketinin

doğal güzelliklerini, halkının kültürünü, yediklerine, içtiklerine kadar, ayrıntılarına inerek övdü, ülkesinin genç şairlerini, yazarlarını sevgiyle yüceltti. "Kubbeli, çınarlı mavi bir liman"dan uzakta, İstanbul'u çılgınlar gibi özledi, "Üsküdar Cezaevi'nin görüşme yerini bile..." Moskova'da, Varşova'da, Paris'te, Prag'da, Viyana'da, "Memleketim, memleketim, memleketim," diye inledi. Tuna'nın suyu olup, Boğaziçi'nden Marmara'ya akarak, Kadıköy iskelesine çarpıp çırpınmayı düşledi. "Dünyada vatandan aziz şey var mı?" diye sordu. Ölünce Anadolu'da bir köy mezarlığına gömülmeyi diledi.

Nâzım Hikmet evlat edindiği, öğrenimi sırasında Peredelkino'daki evinde kalan Azerbaycanlı yontucu Münevver Rızayovaya ile son görüşmesinde bu çok sevdiği genç insana şöyle demişti :

"Biliyorum, ben öldükten sonra eserlerim memleketimde yayımlanacak. Ama ben bunların sağlığımda, İstanbul'umda basılmalarını isterdim. Benim halkım, yurdumu sevdiğimi, onun geleceğine inandığımı, mutluluğunu istediğimi bilsin. Memleketimde kimse benim için düşmanlarımın söylediklerine, iftiralarına inanmasın. Ben yalnız, memleketimi sömürgecilere satanlara düşmanım."

Evet, o yalnızca sevgili memleketini sömürgecilere sattıklarına inandığı yöneticilere düşmandı.

Gelelim "Vatan Haini" başlıklı şiirini yazmak zorunda kalmanın acısını yaşadığı son yıllarının mutluluk içinde geçtiği düşünülebilecek yanlarına :

Nâzım Hikmet 18 Kasım 1960'ta Vera Tulyakova ile evlenmesinden, 3 Haziran 1963'te ölümüne kadar, yaşamının son 2 yıl, 6 ay, 15 gününü nasıl geçirmişti?

Şiirinde inanılmaz bir coşku, bir patlama, yepyeni bir atılım...

Piraye'den Münevver'e dönerken sesi, söyleyişi böylesine değişmemişti.

Birlikte olduğu insanları genellikle etkisine alan, onları kendi beğenisine göre biçimlendiren şairin, hiç hoşlanmadığı bazı şey-

lere sessizce katlandığını görmek ise çok ilginçti. Katlanmaktan da öte, bir değerlendirme, bir yüceltme, yeni bir yaşam biçimine yönelme söz konusuydu.

Örnekse Nâzım Hikmet kadınların göze batacak gibi boyanmalarından hoşlanmazdı. Annesiyle bu yüzden kavga ettiğini, Sare Teyzesini eleştirip üzdüğünü biliyoruz. Piraye belli belirsiz boyanırdı. Münevver'in süslenişi de ölçülüydü. Oysa şimdi Nâzım, âşık olduğu kadını, "Saçları saman sarısı, kirpikleri mavi" diye betimliyordu. "Gözleri mavi" değil.

"Anne, o yüzündeki boyaları silmezsen, çıkar giderim!" diyen otuzundaki şair, anlaşılan, yaşlanınca, genç kadınların kirpiklerini maviye boyamalarında bir güzellik bulmaya başlamıştı.

Gene, kadınlarına verdiği tek armağanı şiirleri olan, dostların karnını doyurmak için "menekşe parasına" bile "kıyan" proleter âşık, gönlünü kazanmak amacıyla Vera'ya Paris'ten giysiler, takılar taşımış, evlendikten sonra da onu bu moda merkezi kente balayına götürüp ne istese almıştı.

Her türlü küçük kentsoyluluktan tiksindiği bilinen Nâzım'a, salt peşini bırakması için, Piraye'nin, içinde iki çocuğuyla sakin bir yaşam süreceği, "bahçesinde ebruli hanımeli açan bir ev" hayal ettiğini söyleyip karşılığında zehir zemberek bir şiir aldığı düşünülürse, son yıllarında şairdeki değişmenin ne kadar büyük olduğu kolayca anlaşılır.

Nâzım'ı en çok tedirgin etmesi gereken konu ise Sovyet gençlerinin bireysel özgürlük alışkanlıklarıydı.

Vera'nın haftada bir kızıyla birlikte olmak için eski kocasının evine gitmesi ona yetip de artıyordu bile. Kıskançlıktan ne yapacağını bilemiyor, evde yalnız kalmak istemiyor, gece yarılarına kadar dışarlarda dolaşıyordu.

Ama anlaşılan Vera'nın, arada ona haber vermeden çıkıp gittiği, bir iki gün görünmediği de oluyordu.

Bir gün evliliğinin nasıl yürüdüğünü soran Zekeriya Sertel'e duygularını saklamaya çalışarak şöyle demişti :

"Bilemediğin kadar mutluyum. Görmüyor musun, gençleştim adeta!"

Sonra da sanki yeni ayrımına vardığı önemsiz bir şeyi aktarıyormuş gibi eklemişti :

"Yahu Zikri, şu yeni Sovyet kuşağı yok mu, alabildiğine serbest. Bizim Vera aklına estiği zaman çıkıp gider, birkaç gün gelmez. Nereye gider, niçin gider, nerde kalır, bana söylemeye bile gerek duymaz."

Bu Nâzım'ın katlanabileceği bir şey değildi. Ama anlaşılan Vera'nın yeri bambaşkaydı, ona direnemiyor, ne istese yapmasına boyun eğiyordu.

Nâzım geceleri kötü düşler görüp ikide bir uyandığı, genç kadının da uykusunu böldüğü için, evlenmelerinden bir süre sonra yatak odalarını ayırmışlardı. Kötü düşler görüp bağırarak uyanmak şairin cezaevlerinden kalma bir kusuruydu. Bir zaman geçer gibi olur, sonra yeniden başlardı.

Nâzım son yıllarında tadına doyulmaz bir yemişi yerken sürekli bir zehirlenme korkusu içinde yaşar gibiydi. Vera'yla evlenmelerinden bir ay kadar önce, 25 Ekim 1960'ta, "Yamyamlar" başlıklı şu şiiri yazmıştı :

Masam, kâatlarım, yazı makinam,
üstüm başım kan içinde,
kan içinde kaldırımları geçtiğim şehirlerin,
duvarlarda ellerimin izleri kan içinde,
yarmışım göğsümü
yüreğimi yiyoruz bir dişiyle beraber.
Mektup yaz, telgıraf çek, telefon et,
geliyorum, geliyorum, geliyorum de,
ölüm, uslandır beni.

Ama ölüm bile uslandırabilecek gibi değildi aşkın, mutluluğun, kıskançlığın doruklarında gezen şairi. Bu şiiri yazışından

yirmi dört gün sonra, kendinden otuz yaş küçük Vera'yla evlenmekten çekinmedi. Arkasından da "ihtiyarlık yalnızlık Nâzım bir de karasevda" dördü birlikte yaşamaya başladılar. Biri ölse kalanlar sevinir miydi? Arada "nerde olduğunu bile bilmediği" genç bir kadın dokunuyordu omzuna "saçları saman sarısı kirpikleri mavi." Kendi içine gömülüp kederli dalgalara düşmekle başlardı kocalmak. "Durup dinlenmeden ölümü düşünüyor"du, sırası yakındı demek. "Kardeşlerim kardeşlerim kardeşlerim." Uzayda, dünyada, yaşamda ne çok şeyi "severmişim meğer."

İki ayrı dünyanın, iki ayrı dilin, iki ayrı yaşam biçiminin, biri yaşlı, biri genç, iki insanı, kaçınılmaz olarak düştükleri uyumsuzlukları karasevdanın yarattığı hoşgörüyle aşmaya çalışsalar da yoruluyorlardı.

31 Mayıs 1962 günü Moskova'da yazdığı iki başlıksız şiirden birinde "yoruldum yakalanmazı kovalamaktan" diyen şair, ikincisinde ise yorgun karısına en dayanılmaz olanı bildiriyordu :

Yoruldun ağırlığımı taşımaktan
ellerimden yoruldun
gözlerimden gölgemden
sözlerim yangınlardı
kuyulardı sözlerim
bir gün gelecek ansızın gelecek bir gün
ayak izlerimin ağırlığını duyacaksın içinde
uzaklaşan ayak izlerimin
ve hepsinden dayanılmazı bu ağırlık olacak.

1962 Kasımında Nâzım ile Vera yorgunluklarını atmak, birlikte gezmek, dinlenmek için İtalya'ya gittiler : Milano, Floransa, Roma. Oradan, yeni yılı Dino'larla birlikte karşılamaya, Paris'e geçtiler.

Türkler, Türk yemekleri, Türk dili en büyük dinlenme, arınmaydı şair için. Karısını ise tüketim toplumlarının göz kamaştırıcı alışveriş olanaklarıyla mutlu etti.

1962 Kasımında Paris'te Hıfzı Topuz, Güzin Dino, Nâzım, Abidin Dino, Vera Tulyakova

Münevver Andaç ile Memet Moskova'ya ancak Nâzım'ın ölümünden sonra geldiler

.....
Saint-Michel rıhtımında beşinci kattan çıkar yola
Yüzer bacaların üstünde Dino'ların tavan arası
Burası ölümsüz dostlukların gemisi
Tuallerde Antibes denizi cıvıl cıvıl,
Ve sofrada midye dolması İstanbul'umdan
Ve duvarda "Ah!"ın iki gözü iki çeşme
Ve Güzin ablam zeytin dalıdır
Verusam püsküllü mısır
Abidin dümeni Güneydoğuya kıvır
Varalım Emirgân'a
.....

Paris'te Aragon, Elsa Triolet, Charles Dobzynski, Yaşar Kemal ile buluştular, Picasso'ya gittiler, yeni yılı Amerikalı komünist bir çiftin, kalp uzmanı Dr. Hershel ile karısı şair Dora'nın evinde karşıladılar.

4 Ocak 1963'te ise Vera'nın Roma'dan, Paris'ten doldurduğu bavullarla karı koca gene Moskova'daydılar.

Nâzım Hikmet son yıllarında, yapıtları arasında çok özel bir yeri olan, *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* adlı bir roman yazdı. 1920'lerde yaşadıklarından esinlenen bir roman...

Zekeriya Sertel şairin bu yapıtını, 1961'de, Viyana'da, bir ay gibi çok kısa bir sürede yazıp bitirdiğini söylüyordu :

"Gündüzleri otelinde oturup çalışır, akşamları bize gelir, yazdıklarını okurdu. Ben zevkle dinler, ama söze karışmazdım. Eşim merhum Sabiha ile kızım Yıldız, sık sık bazı noktalar üzerine Nâzım'ın dikkatini çekerlerdi. Ya bir eksiğe, ya da bir yanlışa işaret eder, düzeltmesini önerirlerdi. Örneğin, Nâzım Hikmet, ilk denemesinde Anadolu'daki hayatına ve Kurtuluş Savaşı'na pek az yer vermişti. Sabiha da, Yıldız da bu eksiklik üzerinde durarak Nâzım'ın dikkatini çekmişlerdi. Nâzım Hikmet de onların eleştirilerini dikkatle dinler, aklının erdiği yerde gereken düzeltmeleri yapardı."

Bu Nâzım Hikmet'in değişmez çalışma tarzıydı. Yazdıklarını birilerine okuyup onlar üzerindeki etkisini tartmak, eleştirilerini dikkatle dinlemek...

Memleketimden İnsan Manzaraları adlı başyapıtını cezaevindeki yargılılara okuyarak işlediğini adeta övünerek anlatırdı.

Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim ilk romanı değildi, daha önce de birkaç roman yazmıştı, ama onlar para kazanmak için yazılmış, önem vermediği tefrika romanlarıydı.

İçinde hep taşıdığı çok başarılı bir roman yazma isteği Piraye'nin iyi bir roman okuru olmasından doğmuştu.

Yalnızlığını kitaplarla unutan Piraye beğendiği romanları ona kendine göre çözümlemeler, yakıştırmalarla anlatır, bu arada doğal olarak yazarlara hayranlığını da belirtirdi. Cervantes'i, Balzac'ı, Tolstoy'u, Piraye'nin övdüğü her yazarı çılgınlar gibi kıskanırdı Nâzım. Bir gün onlardan daha iyi, daha sağlam bir roman yazacağını söylerdi.

Ayrıca yazmak zorundaydı da, çünkü Piraye başarılı bir roman yazmadan hiçbir yazarın büyük bir "edebiyatçı" sayılamayacağı görüşündeydi. Öbür türler hepsi iyiydi de, romanın yeri başkaydı.

Nâzım Hikmet'teki başarılı bir roman yazma hırsı, Piraye'den ayrıldıktan sonra da dinmek bilmemişti. İkide bir yeni bir romana başlar, bir süre çalışır, sonra yazdıklarını beğenmez, yırtıp atardı. Zekeriya Sertel'in bir ayda yazıp bitirdiğini söylediği bu son romanına da kaç kere başlayıp yarım bırakmıştı.

Aslında anlattığı, gençlik yıllarında, komünist arkadaşlarıyla birlikte, hiçbir çözüm getirmeyecek birtakım siyasal etkinlikler yüzünden kendilerini nasıl harcadıklarıydı. 1964'te romanın Münevver Andaç eliyle yapılan Fransızca çevirisi yayımlanırken kitaba *Les Romantiques* adının verilmesini Louis Aragon önermişti. Romantik Türk devrimcilerinin sonsuz özverileriyle insanca yaşama ülküsü adına nasıl kendilerini ateşe attıklarının öyküsü...

Kitap tam bir özyaşamöyküsü romanı değildi. Geçmişe gidiş gelişlerle zaman sırası bozulmuş, Nâzım anılarıyla birden fazla kişiye dağıtılmıştı. Yeni bir anlatım anlayışı söz konusuydu.

Ahmet İzmir'de kent dışındaki penceresiz bir taş kulübenin içinde, bir yeraltı basımevi kurmak amacıyla, büyükçe bir çukur kazmaktadır. Arandığı için hiç dışarı çıkamaz. Bir gün dayanamayıp tepenin eteğindeki pınara kadar gider. Tam su içerken bir köpek bacağını ısırır. Kuduz yaygındır. İstanbul'a, iğne olmaya gitse yakalanma tehlikesi vardır. Korkulu bir bekleyiş başlar. Bir yandan çukuru kazar, bir yandan gün sayar, bir yandan geçmişi düşünür. Bir sabah başı ağrıyarak uyanır. Ateşi vardır. Kudurmak üzere olduğunu sanır. Kulübede birlikte kaldığı, her sabah işe gidip akşamları dönen İsmail, kudurursa onu tabancayla öldürecektir. Sonunda Ahmet'in grip olduğu, kudurmayacağı anlaşılır. Ertesi gün kılık değiştirerek polisin yakalayamadığı tek sorumlu arkadaşları, Balıkesir'deki Ziya'ya gidip kazdığı çukurdan nasıl yararlanacaklarını konuşmak üzere yola çıkar. Trende birinin kendisini izlediğinden kuşkulanır. İşkenceli, işkencesiz anılarla Balıkesir'e doğru giderken roman biter.

12 Ocak 1963'te Nâzım Hikmet bir dizesiyle okuyanları çok şaşırtan "Kocalmağa Alışıyorum" başlıklı şiirini yazdı. Genelde iyimserliği ağır basan şairin bu şiiri biraz değişikti :

> Kocalmağa alışıyorum dünyanın en zor zanaatına,
> kapıları çalmağa son kere,
> durup durmadan ayrılığa.
> Saatlar akarsınız, akarsınız, akarsınız...
> Anlamağa çalışıyorum inanmayı yitirmenin pahasına.
> Bir söz söyleyecektim sana söyleyemedim.
> Dünyamda sabahleyin aç karına içilen cigaramın tadı,
> ölüm kendinden önce bana yalnızlığını yolladı.
> Kıskanıyorum öylelerini kocaldıklarının farkında bile değiller,
> öylesine başlarından aşkın işleri.

Aslında karamsar değildi bu şiir, sadece kocalmanın hüznünü taşıyordu. Ölümle kol kola gezmek, bu güzelim dünyadan ayrılmanın yakın olduğunu duyumsamak kolay mı?

Ayrıca bunca yıldır tüketemediği bir doluluk da söz konusuydu. Daha bitmemişti söyleyecekleri.

Okuyanları en şaşırtan dize ise şuydu : "Anlamağa çalışıyorum inanmayı yitirmenin pahasına."

Nâzım Hikmet yıllarca savunduğu düşüncelerden mi kuşkuya düşmüştü?

Önce şunu göz önünde tutmak gerekir :

Nâzım Hikmet komünizme bir din olarak bağlanmamıştı. Yaşadıkları, gördükleri karşısında, gerekirse, inançlaşmış düşüncelerini de "mihenk taşına vurur", doğru olduklarını gördükçe de "çok şükür" yanılmamışım diye sevinirdi.

Hep yüzeyde görünenin altını görme çabası içindeydi. Örnekse gazetedeki bir haberi bambaşka yorumlar, "Bunlar satırların altında yazıyor," derdi. Anlamak, doğruyu görmek, onun için her şeyin üstündeydi.

Doğru olmadıklarını anlasa, inançlarını da değiştirirdi. Ama yaşamında böyle bir şey olmadı.

Kısacası komünizme inancını hiç yitirmedi.

Komünist yöneticilere, komünist örgütlere, komünist dostlara güvenini yitirdiği çok oldu. Bu, bambaşka bir konu. Bu, inancını etkilemedi.

Gençliğinde herkese kucak açar, her insana güvenirdi. Yanına dost diye sokulanlar, nesi var nesi yoksa kolayca elinden alırlardı. Yaşlılığında en yakınındakilere bile hoşgörülü bir kuşkuyla bakmaya başlamıştı.

"Anlamağa çalışıyorum inanmayı yitirmenin pahasına" dizesini böyle değerlendirmek gerekir. İnancının sağlamlığı da zaten bu yaklaşımından geliyordu.

Nâzım Hikmet Viyana'da Sosyal Demokrat'ların işçiler için kurdukları Karl Marx mahallesini gördüğü gibi, İsveç'teki işçi mahallelerini de görmüş, çok beğenmiş, halkla yaptığı konuşma-

larla buralarda işçilerin Sovyetler Birliği'ndeki işçilerden daha iyi koşullarda yaşadığını anlamıştı. Gördükleri onu hem sevindirmiş, hem de kaygılandırmıştı.

Sosyal demokrasi geniş kitleler, dünyayı dolduran uluslar, sayısız halklar için bir çözüm önermiyordu. Gelir düzeyi yüksek ülkelerde işçi sınıfının yaşam koşullarını iyileştirerek kapitalizmin sürmesini sağlıyor, komünizmin gelişini, sınıfların ortadan kalkmasını önlüyordu.

Kimi dostlarının üstelemelerine karşın, Nâzım, sosyal demokrasinin yoksul ülkelerde halkın sorunlarını çözebileceğini, sömürüye son verebileceğini hiçbir zaman kabul etmedi. Sovyetler Birliği'nde, Viyana'da, Stockholm'da gördüğü uygulamalar, düşüncesinin kuramsal temellerini değiştirmesine yol açmadı.

1963 Şubatında Nâzım Hikmet Asya-Afrika Yazarlar Birliği kongresine katılmak üzere Tanzanya'nın Dar es-Salaam kentine gitti. Bu kez yalnızdı.

Yolculuğunu, Tanzanya'da geçen günlerini, Vera'ya yazılmış on mektuptan oluşan, "Tanganika Röportajı" başlıklı uzun bir şiirle anlattı. Karlı Ukrayna ovalarının üstünden uçarak Kahire'ye, oradan geceleyin geç saatlerde havalanıp Hartum'a, oradan Dar es-Salaam'a... "Bu toprağın dalına konan Moskovalı ilk uçak" ile "ilk İstanbullu" Nâzım...

Biliyorsun,
Tanganika güneydoğusunda Afrika'nın.
120'den çok kabilede 10 milyon kadar insan.
Müslüman, Hıristiyan, putperest.
(...)
Tanganikalılar, halktan olanlar, toprağın üstünde yatıp kalkıyor
balçık ve hasır örme kulübelerde.
Devlet dili, İngilizceyle Suvahili.
Tanganikalı mühendis bütün Tanganika'da 1 tane, doktor : 3
Tanganikalı sarhoş görmedim,
sarhoşlar beyazdı.

Beyaz işsiz görmedim,
işsizler Tanganikalı.
Ve kaldırımlarda tahta arslan satanlar turistlere Tanganikalı.
(...)
Derime yapışıyor sıcak.
Nabızlarımda vuruyor sıcak
ve akıyor damarlarımda kanıma karışarak.
Moskova'da kar yağıyordur,
yağmıyor mu yoksa?
(...)
Kızıl Meydan'a, fabrika bacalarına, tiyatroların tümüne selam ederim,
evimizin kapısına selam ederim,
İstanbul'un duvarda asılı resmine selam!
(...)
Hapisten çıktığım günleri hatırlıyorum,
hapisten çıkarıldığım günleri değil, çıktığım,
içerde kendimin dışarda dostların ve zamanların zorlamasıyla
çıktığım günleri hapisten.
Sevinç.
Düğün, bayram.
(...)
Ama bayram günlerinin de sonu var bütün günler gibi.
Bakarsın evinin damı akıyor,
pencereler, kapılar onarılmak ister,
su getirmek, açtırmak gazı, elektriği,
yatak çarşafı almak, tabak, çanak, kitap.
Kolların hazır çalışmağa,
onlar içerde de çalıştırıldılar,
ama bilgi'n uyutuldu.
Paran da yok.
Borca batmak da tehlikeli.
Nerden, neresinden, nasıl kurmağa başlamalı evini hürriyetinin?
Yani demek istediğim
hapisten çıkanın haline benziyor hali Tanganika'nın.

(...)
Son savaşlarını veriyor emperyalizm,
ama silahlısı, zindanlısı, valilisi.
Başımı kaldırdım bakıyorum :
Afrika iki yol kavşağında duruyor
yol var yine esirliğin inine gider döne dolaşa,
yol var gider büyük hürriyetine büyük kardeşliğin...
Yani demek istediğim :
Benim akıllı, güzel karıcığım,
(...)
Sen leb demeden leblebiyi anlarsın
ve bilemediğin kadar göresim geldi seni Moskovalım, Tulyakova'm.

Afrika sıcağındaki bu yıpratıcı yolculuktan 1963 Şubatının sonuna doğru dönen Nâzım Hikmet, 1963 Martının başından, 12 Nisana kadar, gene Vera'sız, bu kez Doğu Berlin'deydi.

Nâzım üstünde para tutmayı, para hesabı yapmayı sevmezdi. Eline ne geçse kadınlarına verir, gerektikçe onlardan harçlık alırdı. Tanzanya'ya giderken de telif ücretlerinden gelen oldukça yüklü bir parayı Vera'ya bırakmıştı. Dönüşte birkaç yıl geçimlerini sağlayabilecek bu paranın çarçur edildiğini, evdeki eşyaların Vera'nın eski kocasının evine gönderildiğini, yerlerine yeni eşyalar alındığını, gerekli gereksiz harcamalar yapıldığını gördü.

Oysa Nâzım'ın, Münevver'e Varşova'da ev alırken, Polonyalı dostlarına yaptığı borçları vardı. Onları ödemek zorundaydı. Aslında hiç de tutumlu olmayan Vera, iş bu tür borçların ödenmesine gelince ona hep birtakım engeller çıkarıyordu.

Yıldız Sertel *Sertel'lerin Anılarında Nâzım Hikmet ve Babıâli* adlı kitapta, Nâzım'ın kendisine olan 50 ruble borcunu ödeyebilmek için başka bir odada karısıyla yarım saate yakın bir süre tartıştığını, sonra da getirip parayı masanın üstüne atarak, "Bu hayat çekilmez!" dediğini anlatır.

Bütün bu tatsızlıkların ötesinde, Vera Tulyakova şairin "özgürlüğü", gittiği her yerden koşarak dönüp geldiği, çılgınlar gibi özlediği sevgili karısıydı.

12 Nisan 1963'te yazdığı "Berlin Mektubu" şöyle bitiyordu :

İki saat sonra uçak alanındayım.
Beş saat sonra maviliğinde senin.
Beş saat sonra hürriyet.
Bütün dönüşlerin otel odalarına
heykelini dikmeli uçağı icat edenin.

Moskova'ya gelince, bir yandan Vera'ya, yani özgürlüğüne kavuşmanın tadını çıkarırken, bir yandan da çok yakında böyle mutlu dönüşü olmayan bir yere gideceğini duyumsayan Nâzım Hikmet, "Cenaze Merasimim" adlı şiirini yazdı :

Bizim avludan mı kalkacak cenazem?
Nasıl indireceksiniz beni üçüncü kattan?
Asansöre sığmaz tabut,
merdivenlerse daracık.

Belki avluda dizboyu güneş ve güvercinler olacak,
belki kar yağacak çocuk çığlıklarıyla dolu,
belki ıslak asfaltıyla yağmur.
Ve avluda çöp bidonları duracak her zamanki gibi.

Kamyona, yerli gelenekle, yüzüm açık yükleneceksem,
bir şey damlayabilir alnıma bir güvercinden : uğurdur.
Bando gelse de, gelmese de çocuklar gelecek yanıma,
meraklıdır ölülere çocuklar.

Bakacak arkamdan mutfak penceremiz.
Balkonumuz geçirecek beni çamaşırlarıyla.
Ben bu avluda bahtiyar yaşadım bilemediğiniz kadar.
Avludaşlarım, uzun ömürler dilerim hepinize...

HALKIYLA CANLI BİR BAĞ İÇİNDE OLMAK

Nâzım ile Vera 1963 Mayısının ilk yarısında, oturdukları apartman dairesi temizlenip boyanırken, Moskova'dan 100 kilometre uzakta olan Staraya Ruza'daki bir daçada kaldılar.

Doğanın güzellikleri arasında şair gene ölüm düşüncesiyle el eleydi. Sürekli ölümünden söz açıyor, karısına, "Sen Yazarlar Birliği'ne telefon et, yeter. Onlar bilirler ne yapılması gerektiğini," diyordu.

Sovyetler Birliği'nde gördüğü birtakım komünizme aykırı davranışlara öfkelendiği ya da memleket özlemi dayanılmaz hale geldiği zamanlarda, hiç çekinmeden içini açabildiği Zekeriya Sertel'e, "Ah, ne büyük eşeklik etmişiz de buralara gelmişiz!" diye dertlenen şair, bu son günlerinde Vera'ya da benzer sözler söylemeye başlamıştı : "Ülkemden ayrılmakta hata ettim. Halkının geleceği için mücadele eden insanın halkıyla canlı bir bağ içinde olması gerekir."

O böyle coştuğu zamanlar Zekeriya Sertel işi alaya vururdu :

"Peki, ne yapacaktın, Nâzım?"

"Elbette hükümete teslim olacak değildim. Dağa çıkacaktım, dağa..."

Staraya Ruza'dan döndükleri sırada Nâzım çok sevdiği bir dostunun, "L'Humanité" gazetesinin yazarlarından Pierre Courtade'ın ölüm haberini aldı :

Kendi ölümüm gibi yıkıldı üstüme haber

Artık üzüntüsünü, sevincini, her şeyi kendi ölümüne bağlıyor, hep kendi ölümünü düşünüyordu.

2 Haziran 1963 Pazar sabahı, Vera da Nâzım'la birlikte erken uyanmıştı. Kocasına yatakta içmesi için bir Türk kahvesi pişirdi, yiyecek bir şeyler getirdi. Gazeteleri de verip içerki odaya çalışmaya gitti.

Biraz sonra Nâzım, "Gel burada çalış da, görebileyim seni," diye seslendi. Konuşmaya başladılar, daha doğrusu şair karısına anımsayabildiği bütün ayrıntılarıyla yaşamını anlatmaya başladı. İki saat boyunca sürekli anlattı. Annesi, babası, kardeşleri, evlilikleri, cezaevi günleri, açlık grevi, Türkiye'den kaçışı...

Ev boya kokuyordu. Akşamüstü biraz hava almak için parka gittiler, bir kestane ağacının altındaki bir kanapeye oturdular.

Döndüklerinde hava kararmıştı. Birer uyku hapı alıp erkenden yattılar.

Ertesi sabah, 3 Haziran 1963 Pazartesi sabahı, Nâzım her zaman olduğu gibi yedi buçuğa doğru yatağından kalktı, posta kutusuna bakmak için kapıya gitti. Kapının zincirini çıkarmadan, elini aradan uzatıp mektuplarla gazeteleri aldı. Kapıyı kapatmak üzereyken birdenbire dizleri çözülüp yere yığıldı.

Vera odasında uyanık onun ayak seslerini dinliyordu. Geri döndüğünü duymayınca merak etti, kalkıp kapıya gitti. Nâzım mektuplarla gazetelerin arasında yerde yatıyordu. Bilinçsizdi, mavi gözleri yarı açıktı...

Hemen ilk yardım gönderilmesini sağlaması için bir arkadaşına telefon etti. Ama Kremlin Hastanesi'nden bir doktorla ekibi geldiğinde Nâzım Hikmet çoktan ölmüştü.

Pasaportunu bulmak için kocasının ceketinin ceplerini karıştıran kadın kendi fotoğrafıyla karşılaştı. Fotoğrafın arkasına "Vera'ya" başlıklı sekiz satırlık bir şiir yazılmıştı :

Gelsene dedi bana
Kalsana dedi bana
Gülsene dedi bana
Ölsene dedi bana

Geldim
Kaldım
Güldüm
Öldüm

Nâzım Hikmet Sovyet Yazarlar Birliği'nin düzenlediği bir törenle en ünlü Rus şairleri, yazarları ile devlet adamlarının gömüldüğü Novodeviçiy Mezarlığı'nda toprağa verildi.

5 Haziran 1963 Çarşamba günü yapılan gömme törenine, dünyanın dört bir yanından gelen şairler, yazarlar, barışseverler katıldılar. Azerbaycanlı yontucu Münevver Rızayovaya ile Yıldız Sertel de uçakla törenden bir gün önce Bakû'den geldiler.

Nâzım'ın tabutu Sovyet Yazarlar Birliği merkez binasının girişindeki büyük holün ortasında duruyordu.

Yıldız Sertel *Sertel'lerin Anılarında Nâzım Hikmet ve Babıâli* adlı kitapta o iki günü şöyle anlatıyor :

"Yaklaştım. Nâzım orada yüzü açık yatıyordu. Sanki tatlı bir uykudaydı. (...)

"Giriş holünün yanındaki büyük salona geçtiğim vakit, orada büyük bir kalabalık buldum. (...) Ancak dünyaya ün salan bir kişi böyle seçme bir kalabalığı naşı etrafında toplayabilirdi. Yanıma bir Fransız yazarı geldi :

"'Yıldız, yarın için Münevver'le Memet geliyorlar. Onları hiç tanımadığı bir grup Rus aydını karşılayacak. Bu doğru mu?'

"Sordum :

"'Kim örgütlüyor bu karşılamayı?'

"Beni Anna Stepanovna Tveritinova adında bir Türkolog'un yanına götürdü. Türkçeyi çok tatlı bir aksanla konuşan bu kadın, sevimli ve olgun bir bilgindi. Kendisine böyle bir günde Münevver'i kendi yakınlarından birinin karşılamasının doğru olacağını anlattım. Bu karşılamayı beraber yapmamız kararlaştı.

"Daha Anna Stepanovna'dan ayrılmamıştım ki, arkamdan birisinin kolumu çektiğini hissettim. Döndüm, Galya...

"'Yıldız,' diyordu bana, 'bugün Münevver'le Memet gelecekler. Beni Münevver'le tanıştırmalısın. Nâzım'ın vasiyetini ben ona kendi elimle vermek istiyorum. Nâzım mirasının büyük kısmını ona ve Memet'e bırakıyor.'

"Çok sevdiğim bu kadını iki yanağından öptüm :

"'Tabii, Galya, hiç şüphen olmasın, ben seni Münevver'le tanıştıracağım.'

"Tekrar giriş holüne çıktığım vakit, şeref nöbetinin başlamış olduğunu gördüm; Alman, Fransız, Sovyet yazar ve şairleri, birer birer, ellerine bir meşale alıp Nâzım'ın tabutu etrafında dönüyor ve sonra meşaleyi bir başkasına devrediyorlardı. (...)

"Öğleden sonra, Anna Stepanovna'yla beraber, Münevver'le Memet'i havaalanında karşıladık. Onlar geç kalmışlar, şeref nöbetine katılamamışlardı. Münevver'in kırgınlığı geçmiş değildi. Otomobilde, oteline giderken :

"'Moskova'ya Nâzım'ın cenazesi için geleceğim hiç aklımdan geçmezdi,' diyordu.

"Ertesi sabah hepimiz mezarlıktaydık. Nâzım'ı Novodeviçiy Mezarlığı'na gömüyorduk. Mezar taşlarının üstünde, Çaykovski, Mayakovski gibi isimler okunuyordu. (...)

"Sovyet Yazarlar Birliği Başkanı ve daha pek çok ünlü kişi demeçler verdiler. Nâzım'ın dünya edebiyatına katkıları, insanlığın geleceği için verdiği savaş, davası, özverileri, büyüklüğü anlatıldı. Dünya çapında bir şaire layık bir törenle gömülüyordu Nâzım. Konuşmalar bittikten sonra, mezar kazıcılar tabutu mezara indirmeye başladılar. Tam bu sırada bir dram başladı. Vera bağıra bağıra ağlayarak kendini cesedin üzerine atıyor, sanki gömülmesini önlemeye çalışıyordu. (...) Ondan başka feryad eden yoktu.

"Galya mezarın başına dikilmiş, samimi gözyaşları döküyordu. Münevver taş kesilmişti, yüzünde herhangi bir ifade okumak olası değildi. Memet ise ağlamak istiyor, kendini tutuyordu. Ömrümün en acı günlerinden birini yaşıyordum. Koca Nâzım'ı toprağa veriyorduk.

"Törenden sonra, Münevver, Galya ve Anna hep beraber Münevver'in oteline gidecektik. Galya'nın, Nâzım'ın vasiyetini Münevver'e orada vermesi kararlaştırılmıştı."

Dr. Galina'nın Münevver'e verdiği vasiyet 10 Eylül 1959'da hazırlanmış, Rusça olarak yazılıp notere onaylattırılmıştı. Bu belgeye göre Nâzım Hikmet yapıtlarının telif ücretlerinden gelen paranın dörtte üçünü "karısı Münevver ile oğlu Memet'e", dörtte

birini ise Türkiye'deyken kendisini dışlamış, Sovyetler Birliği'nde de hep siyasa dışında tutmaya özen göstermiş olan Türkiye Komünist Partisi'ne bırakıyordu. Vasiyetin yazıldığı tarihte daha Vera Tulyakova'yla evlenmiş değildi. Sovyet Yazarlar Birliği sonradan değiştirmemiş olduğu için şairin bu vasiyetini geçerli saydı. Böylece Sovyet yasalarına göre evlenmiş olduğu karısı Vera'ya yalnızca Moskova'daki apartman dairesinde oturup şairin kişisel eşyalarını koruma görevi kalmış oldu.

Mehmet Nâzım (adının böyle yazılmasını istiyordu) 31 Mart 1970'te "Milliyet" gazetesinde yayımlanan konuşmasında, yedi yıl önce, on iki yaşındayken izlediği, babasının "cenaze" törenini şöyle anlattı :

"Sonra babamı gördük işte... Uzatmışlardı... Öylecene bir masanın üzerinde yatıyordu... Bir kadın cesedine sarılmış bağırıyordu... Sonradan evlendiği karısıymış bu... Çok korktum önce... İlk defa bir ölü görüyordum... Ve ölü babamdı...

"Kadın dövünmeyi bıraktı bir ara... O zaman annem usulca yaklaştı babamın ölüsüne... Ağlıyor muydu bilmem... O ara gördüğüm annemin uzanıp babamın elini ellerine aldığı, bir süre öyle tuttuktan sonra, o artık soğumuş, o artık hiçbir şey hissetmeyen et parçasını öptüğüydü... Hepsi o kadar... Babam ölmüştü... Biz gelmiştik ve annem babamın elini öpmüştü...

"Sonra çıktık... Dışarda, babamın karısının dövünen halini düşününce gülmeye başladım... Gülüyordum..."

18 Haziran 1963'te Varşova'dan Nâzım'ın kız kardeşi Samiye'ye yazdığı mektupta Münevver Andaç'ın töreni anlatışı ise şöyleydi :

"Ağabeyini ne kadar severdin. Kendisi bunu bildi mi, kim bilir. Telefonda haberi verdikleri zaman hemen sen aklıma geldin. Bir telgraf mı çeksem dedim. Adresini bilmiyorum aksi gibi. Radyodan yahut gazeteden haber almanı hiç istemedim. Ama çaresizdim. Memo ile Moskova'ya gittik. Cenaze için. Çok muazzam, çok hazin bir merasimdi. Oğlan çok cesur davrandı. Erkek gibi

Moskova'da Novodeviçiy Mezarlığı'nda Nâzım Hikmet'in mezarı

durdu saatlerce. Yalnız en son dakikada, tabutu kapatacakları zaman 'Babanı öp' dediler. Öptü. Ama hıçkırmaya başladı. Talihsiz çocuk bu Memo. Baba nedir biimedi, neyse! Senin için, Seyda için, Ayşe için tabutuna çiçek koydum. Hep sizleri düşündüm. Öyle tuhafıma gitti ki yalnız bulunmam orada. Yanındaki mezarlarda Çehov, Turgenyev, Gogol, Mayakovski, belki de bir teselli bir bakıma. Kim derdi, bir gün Moskova'da Nâzım'ın cenazesinde bulunacağımızı. Neyse..."

Bakû'de Nâzım'ın kendisini beklerken ölüm haberini alınca, "Dostumu, arkadaşımı, dünyamı yitirmiştim onun ölümüyle," diyen Zekeriya Sertel ise, ilk basımı 1978'de yapılan *Nâzım Hikmet'in Son Yılları* adlı kitabını bitirirken şöyle diyordu :

"Onun ölümüne kadar süren en büyük üzüntüsü şiirlerinin Türkiye'de kendi güzel diliyle yayımlandığını görememiş olmasıydı. Daha bir iki yıl yaşayabilseydi onu da görecek, gözü açık gitmeyecekti."

3 Haziran 1963'te Moskova'da ölen komünist Türk şairi Nâzım Hikmet'in şiirleri, Türkiye'de, ölümünden ancak iki yıl sonra, 1965'te yayımlanabildi.

Doğan Avcıoğlu'nun yönettiği "Yön" dergisinde çıkan ilk şiirlere kovuşturma açılmadığı görülünce, 1965 Martında, Yön Yayınları arasında *Kurtuluş Savaşı Destanı* basıldı. Elden ele dolaşan kopyalar kullanıldığından bütün bu şiirler yanlışlarla doluydu.

Sahipleri Piraye ile Nâzım'ın üvey kardeşi Metin Yasavul olan, Memet Fuat'ın yönettiği De Yayınevi'nin aylık sanat dergisi "Yeni Dergi" ise, Temmuz 1965 sayısında, Nâzım Hikmet'in şiirlerini şöyle bir sunu yazısıyla yayımlamaya koyuldu :

"Bu sayımızın bir özelliği de Nâzım Hikmet'in şiirleri. Bir politika dergisinin, 'Yön'ün öncülüğüyle başlayan, Nâzım Hikmet'in şiirlerini Türkiye'de yayımlama özlemi hızla gelişiyor. Acele düzenlenen kitapların nasıl bir yol çizeceği, yanlışlardan, eksikliklerden nasıl arınacağı belli değil. 'Yeni Dergi' bu işe bir sanat

dergisinin titizliğiyle yönelecek : Zaman zaman Nâzım Hikmet'in şiirlerini yanlışsız olarak yayımlayacağız; kendi daktilosundan çıktığı gibi, tıpatıp kendi istediği biçimde. Örnekse, Orhan Burian'ın *Kurtuluştan Sonrakiler* antolojisine alınan 'Bir Cezaevinde, Tecritteki Adamın Mektupları' buradakine hiç uymuyor."

"Yeni Dergi" Nâzım Hikmet'in şiirlerini "tıpatıp kendi istediği biçimde", yanlışsız yayımlamayı sürdürürken, De Yayınevi de şairin düzenlediği, ama daha önce hiç basılmamış kitaplarını yayımlamaya başladı.

İstanbul, Ankara, Çankırı, Bursa cezaevlerinde yazılmış olan bu yeni kitapları yıllardır Piraye saklamaktaydı.

Nâzım Hikmet'in 1938'den önce Türkiye'de basılan kitaplarını başka yayınevleri nasıl olsa yayımlayacaklardı. Nitekim İstanbul'da İzlem Yayınları, Pınar Yayınevi, Evren Yayınları, Ankara'da Dost Yayınları, İzmir'de Kovan Kitabevi, 1965 ile 1966 yılları içinde, şairin bütün eski kitaplarını, şiir, oyun, roman, tek tek ya da toplu basımlarla yarışırcasına okur önüne çıkardılar.

De Yayınevi 1965 Eylülünde *Saat 21-22 Şiirleri*'ni yayımladı. Kitap toplatılmadı, ama dava açıldı. Basıma hazırlayan Memet Fuat'a 15 yıl ceza istendi. Avukat Gülçin Çaylıgil ile Avukat Ziya Nur Erün'ün savunmaları sonucu, ikinci bilirkişi raporu olumlu gelince, mahkeme aklanma kararı verdi.

De Yayınevi'nin 1965 Eylülünde yayımladığı ikinci kitap ***Ferhad ile Şirin*** adlı oyundu.

1966 Şubatında ise gene De Yayınevi, şairin 1962'de yazdığı "Oyunlarım Üstüne" başlıklı yazısında yitirildiğini belirttiği, *Sabahat* adlı oyunu, arkasından 1966 Martında *Dört Hapisaneden* ile *Rubailer* adlı şiir kitaplarını yayımladı. İlkiyle üçüncüsü kovuşturulmadıysa da, ikincisi hemen toplatılarak dava açıldı.

Dört Hapisaneden'i basıma hazırlayan Memet Fuat bir kez daha 15 yıl ceza istemiyle yargıç karşısına çıkarıldı. Gene Avukat

Gülçin Çaylıgil ile Avukat Ziya Nur Erün Türk şiirini savunmaya soyundular. Eşsiz güzellikte şiirler yargılanıyordu.

Prof. Sulhi Dönmezer'in, Prof. Sahir Erman'ın, Prof Sabahattin Zaimoğlu'nun imzaladıkları, "142. maddenin 1. bendinde tesbit edilmiş olan suçun tahakkuk eylemiş bulunduğunu ifade eden" birinci bilirkişi raporuna karşılık, Ecvet Güresin'in, Prof. Reşat Kaynar'ın, Salim Rıza Kırkpınar'ın imzaladıkları ikinci bilirkişi raporu 142. maddenin "ihlal" edilmediğini bildiriyordu.

Oldukça çetin geçen bu davanın aklanmayla sonuçlanmasını sağlamak için, savunma avukatlarının, Memet Fuat'ın eleştirmen kişiliğini, bu arada Ezra Pound'un şiirlerini de yayımlamış bir yayımcı olduğunu anımsatmaları gerekti :

"Buraya kadar şair Nâzım Hikmet'in, yazdığı şiirle komünizm propagandası yapıp yapmadığını münakaşa ettik. Oysa karşınızda sanık yerinde oturan, Nâzım Hikmet değil, Memet Fuat'tır. Bu şiir kitabını yayımlamakla onun hangi amacı güttüğünü de düşünmek zorundayız. (...) Memet Fuat, Nâzım Hikmet'in şiirlerini de, bütün öbür sanatçılara yaklaşırkenki ölçüsüyle ele almış, Türk edebiyatının en güzel, en içten şiirleri olarak değerlendirmiş, Türk sanat hayatına yeni bir katkıda bulunmak amacıyla okurlarına sunmuştur. Ezra Pound'u yayımlarken nasıl politik bir amaç gütmediyse, Nâzım Hikmet'i yayımlarken de politik bir amaç gütmemiştir. Anayasamızın 20 ve 21. maddelerinin kendisine tanıdığı temel hakka dayanarak, Türk sanatına hizmet etmek gibi bir ödevini yerine getirmiştir."

Faşist şair Ezra Pound komünist şair Nâzım Hikmet'in şiirlerinin yasaklanmamasına yardımcı oluyordu.

Mahkemenin verdiği aklama kararının Yargıtayca onanması 30 Ocak 1968'de gerçekleşti. Adliye deposundan geri alınan kitaplar, doğal olarak eksilmiş, hırpalanmış, yıpranmıştı.

Bir anamalı bulunmayan, borçlanıp kitapların satışından gelen parayı borcuna kapatarak yayın yapan De Yayınevi'nin böyle sarsıntılara dayanacak gücü yoktu.

Oysa sıra büyük bir kitaba, 500 sayfayı aşacağı düşünülen *Memleketimden İnsan Manzaraları*'na gelmişti. Bu yapıt yayımlanıp da toplatılırsa yayınevi batar, ayrıca kitap bir kez "yasak kitaplar listesi"ne alınırsa bir daha kolay kolay yayımlanamazdı. Aklanmış olan kitapları bile ellerindeki listeye bakarak polisler kitabevlerinden toplamayı sürdürüyorlardı. Yasak kitaplar listesine bir giren bir daha çıkamıyordu.

Ayrıca *Memleketimden İnsan Manzaraları* dünyada ilk kez bütünüyle yayımlanacaktı.

Tanya'yla ilgili bölümler Nâzım Hikmet'i öfkelendirecek kadar kötü, eklemelerle yapılmış bir çeviriyle Sovyetler Birliği'nde basılmış; İtalya'da yapıtın üçüncü kitabının nerdeyse bütününün karşılıklı basımı yapılmış, 1965'te Evren Yayınları ondan yararlanarak *Şu 1941 Yılında*'yı yayımlamış; 1966'da İzlem Yayınları birinci ile ikinci kitaplardan bazı parçaları *İnsan Manzaraları* adıyla 106 sayfalık bir kitapta bir araya getirmişti. Ama yapıtın bütünü hiçbir yerde, hiçbir dilde yayımlanmamıştı.

Nâzım Hikmet, 1961'de yazdığı bir yazıdan anlaşıldığına göre, "Tarihim" diye söz ettiği yapıtın polisin eline geçip kaybolduğunu, sağda solda böyle bazı parçalarının kaldığını sanıyordu.

Piraye, ayrıldıkları zaman, isteği üzerine, elindeki en derli toplu müsveddeleri Nâzım'a yollamıştı. Nâzım'ın Vâ-Nû'larda kaldığı günlerde bunları gözden geçirdiği, birtakım düzeltmeler yaptığı biliniyor. Sonra şair, bir polis baskını tehlikesine karşı, karısının arkadaşı olan ünlü bir kadın romancıya vermişti bu müsveddeleri, saklaması için. O da kız kardeşine vermiş, evinin aranması söz konusu olmayan biriyle evli kız kardeş ise, karanlık bir dönemde, korkup yakmıştı hepsini.

Böylece Piraye'nin elindeki öbür kopyalardan *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nın düzenlenip yayımlanması, ayrıca polisçe toplanmamasının sağlanması, Türk yazını için yaşamsal bir önem kazanmıştı.

Saat 21-22 Şiirleri ile *Dört Hapisaneden* davalarında, sanat yapıtlarını siyasal kaygılarla okuyan savcıların, komünizm propagandasının değişmez bilirkişileri durumundaki Hukuk Fakültesi profesörlerinin, şiirleri nasıl siyasal bildiriler gibi inceledikleri görüldüğünden, bütünü aşağı yukarı on yedi bin satır olan yapıtın iki üç satırından tutulup "yasak kitaplar listesi"ne sokulmaması için önlem almak gerekmekteydi.

Yapıt beş kitaptan oluşuyordu. Olası bir toplatmanın yayınevini batırmaması için, her kitabın ayrı yayımlanması kararlaştırıldı. Kitaplar baskıya verilmeden önce, komünizm propagandasının değişmez bilirkişileri durumundaki profesörlerin düşünüş tarzını yakından bilen bir ceza hukuku uzmanına okutularak, "önyargılı bir bilirkişi katılığıyla" dava konusu olabilecek satırların üstünü çizmesi istenecekti.

Bu tatsız görevi Doçent Çetin Özek, değerini çok iyi bildiği dev yapıtın toplatılmamasını sağlamak için, karşılıksız olarak üstlendi.

Böylece baskıya hazırlanan beş kitaptan toplam seksen doksan satıra yakın çıkarma yapıldı. Çıkarılan satırların yerleri boş bırakıldı.

Ağustos 1966'da birinci, Ekim 1966'da ikinci, Ocak 1967'de üçüncü, Mart 1967'de dördüncü, Ekim 1967'de beşinci kitap yayımlandı.

Her kitabı didik didik inceleyen Savcılık, dördüncü kitabı görüş almak üzere Hukuk Fakültesi'ne gönderince, olumsuz bir rapor verileceğini sezen Doçent Çetin Özek son anda profesörlerine kitapları önceden kendisinin okuduğunu açıklamak zorunda kaldı. Böylece de *Memleketimden İnsan Manzaraları* "yasak kitaplar listesi"ne geçmekten kurtuldu.

1968'de Ekber Babayef Bulgaristan'da, İstanbul'dan getirttiği beş kitabı birleştirip kendisi basıma hazırlamış gibi yayımlayınca, yurt dışında da, Nâzım Hikmet'in *Memleketimden İnsan Manzaraları* Türk Ceza Yasası'na göre seksen doksan satırı ayıklanmış olarak boy gösterdi.

1978'de yapılan Cem Yayınları basımında, kitabın toplatılması için, Asım Bezirci de o boşlukları doldurmadı.

Büyük bölümü dördüncü, beşinci kitaplarda olan bu boşluklar, ancak Türk Ceza Yasası'ndan 141 ile 142. maddeler çıkarıldıktan sonra Adam Yayınları'nın yaptığı son basımlarda doldurulabildi.

Nâzım Hikmet'in kitaplarının Türkiye'de yayımlanması giderek bir yayımcılık savaşımına dönüşmüştü. Özellikle şairin yurt dışına çıktıktan sonra yazdıklarını Türk okurlarına sunmak isteyen yayımcılar sürekli kovuşturmalara uğradılar.

Dost Yayınları'nın 1966 Şubatında yayımladığı *Yeni Şiirler* toplandı, kitabın sorumluluğunu üstlenen Nezihe Meriç yargılanıp cezaya çarptırıldı, uzun bir erteleme süresinden sonra, cezaevine girmekten bir bağışlama yasasıyla kurtuldu.

1964'te Fransa'da *Les Romantiques* adıyla yayımlanmasından iki yıl sonra, 1966'da Gün Yayınları'nca Türkiye'de Türkçesi basılan *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim*'in ikinci basımı toplanıp mahkemeye verildi, yayınevi sahibi Mehmet Ali Ermiş dava sırasında sorgusu yapılırken kalp krizi geçirerek öldü.

Daha başka yayımcılar da sıkıntısını çekti bu savaşımın, ama bugün, 2000 yılında, Nâzım Hikmet'in bütün kitapları sevgili Türkiye'sinde, sevgili Türkçesiyle yayımlanmış bulunuyor.

Kuruluşuna kız kardeşi Samiye Yaltırım'ın öncülük ettiği Nâzım Hikmet Kültür Vakfı onun adına etkinlikler yapıyor, ödüller dağıtıyor.

Yurttaşlık sorunu çözümlenmemiş, mezarı Türkiye'ye getirilmemiş olsa da, 1995'te, Ankara'da Atatürk Kültür Merkezi'nin bahçesine dikilen 3 metre 20 santim boyundaki "Rüzgâra Karşı Yürüyen Adam" adlı yontusu Kültür Bakanı'nın da katıldığı bir törenle açıldı.

Yurdumuzun dört bir yanından, belediyelerin bir sokağa, bir bulvara onun adını verdikleri, köylerde onun adına çınarlar dikildiği haberleri geliyor.

Onun için yazılan kitapların sayısı sürekli artmakta. En güzeli de sonraki kuşaklardan şairlerimizin söyledikleri şiirlerde alışılmış övgülerin çok ötesinde bir sevgiyle kucaklanışı.

Memleketinin insanları, bugün Nâzım Hikmet'in yurdunu çılgınlar gibi sevdiğini, yurdunun geleceğine yürekten inandığını, yurdunun mutluluğundan başka bir şey istemediğini biliyorlar. Artık onu yıkmak, gözden düşürmek için düşmanlarının yıllarca "söylediklerine, iftiralarına" inanmıyorlar. Onun yalnız, memleketini sömürgecilere satanlara düşman, gerçek bir barışsever olduğunu, onun beyazı, siyahı, sarısı, bütün dünya halklarıyla birlikte, kendi halkının da tek insan milletine ulaşma mucizesini göstereceğine inandığını biliyorlar.

Yüzüne yılbaşı ağacının telli pullu
aydınlığı vuran çocuk,
belli, bilmiyorum neden, ama belli
yaşayacak benden iki kere çok.

Kosmosa filan gidip gelecek. İş bunda değil.
Yeryüzünde görecek mucizenin büyüğünü :
tek insan milletini pırıl pırıl.
Ben iyimserim, dostlar, akarsu gibi...

YARARLANDIĞIM KİTAPLAR

Aydemir, Aydın, *Nâzım*, Birinci basım, 1970.

Aydemir, Aydın, *Nâzım, Gençlik ve Mapusane Yılları*, Gözden geçirilmiş üçüncü basım, Broy Yayınları, 1986.

Aydemir, Aydın, *Nâzım Nâzım*, İkinci basım, Broy Yayınları, 1986.

Babayev, Ekber, *Yaşamı ve Yapıtlarıyla Nâzım Hikmet*, Çeviren : Ataol Behramoğlu, Cem Yayınevi, 1976.

Balaban, *Şair Baba ve Damdakiler*, Cem Yayınevi, 1968.

Bayar, Zühtü, *Nâzım Hikmet Üzerine*, Habora Kitabevi, 1967.

Bayar, Zühtü - Altıntaş, Günel (Hazırlayanlar), *Yazdık Nâzım Nâzım Diye*, Soyut Yayınları, 1974.

Bercavi, A. Faik, *Nâzım'la 1933-1938 Yılları*, İkinci basım, Adam Yayınları, 1995.

Bezirci, Asım, *Nâzım Hikmet*, Geliştirilmiş ikinci basım, Amaç Yayıncılık, 1989

Cemgil, Adnan, *Nâzım Hikmet'in Yaşadığı Adalet Dramı ve Açlık Grevi Olayındaki Gerçekler*, Engin Yayıncılık, 1993.

Coşkun, Atilla, *Nâzım'ın Siyasal Yaşamı ve Davaları*, İkinci basım, Cem Yayınevi, 1995.

Çalışlar, Aziz, *Nâzım Hikmet, Sanat ve Edebiyat Üstüne*, Bilim ve Sanat Yayınları, 1987.

Edebiyatçılar Derneği, *Nâzım Hikmet Günleri, 30-31 Ocak 1994*, Edebiyatçılar Derneği Yayınları, 1994.

Fevralski, Aleksandr, *Nâzım'dan Anılar*, Çeviren : Ataol Behramoğlu, Cem Yayınevi, 1979.

Fish, Rady, *Nâzım'ın Çilesi*, Çeviren : Güneş Bozkaya - Kolontay, Üçüncü basım, Ararat Yayınevi, 1975.

Fişekçi, Turgay, *Nâzım Hikmet*, Kavram, 1997.

Göksu, Saime - Timms, Edward, *Romantic Communist*, Hurst and Company, Londra, 1999.

Göze, Ergun, *Peyami Safa Nâzım Hikmet Kavgası*, Üçüncü basım, Yağmur Yayınevi, 1975.

Gürsel, Nedim, *Nâzım Hikmet ve Geleneksel Türk Yazını*, Adam Yayınları, 1992.
Kadir, A., *1938 Harp Okulu Olayı ve Nâzım Hikmet*, 1966
Karaca, Emin, *Cumhuriyet Olayı*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1994.
Karaca, Emin, *Nâzım Hikmet'in Şiirinde Gizli Tarih*, Belge Yayınları, 1992.
Kurdakul, Şükran - Coşkun, Kıymet - Yağcı, Öner (Hazırlayanlar), *Nâzım'dan Armağan*, Cem Yayınevi, 1990.
Kurdakul, Şükran, *Nâzım'ın Bilinmeyen Mektupları*, İkinci basım, Broy Yayınları, 1986.
Memet Fuat, *Duyumsanmayan Karanlık*, Yapı Kredi Yayınları, 1998.
Memet Fuat, *Gölgede Kalan Yıllar*, Adam Yayınları, 1997.
Memet Fuat (Derleyen), *Nâzım ile Piraye*, De Yayınevi, 1975.
Nâzım Hikmet, *835 Satır (Jokond ile Sİ-YA-U; Varan 3; 1+1=1; Sesini Kaybeden Şehir)*, Adam Yayınları, 1988.
Nâzım Hikmet, *Benerci Kendini Niçin Öldürdü? (Gece Gelen Telgraf; Portreler; Taranta-Babu'ya Mektuplar; Şeyh Bedreddin Destanı; Şeyh Bedreddin Destanı'na Zeyl)*, Adam Yayınları, 1988.
Nâzım Hikmet, *Kuvâyi Milliye (Saat 21-22 Şiirleri; Dört Hapisaden; Rubailer)*, Adam Yayınları, 1988.
Nâzım Hikmet, *Yatar Bursa Kalesinde*, Adam Yayınları, 1988.
Nâzım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları*, Adam Yayınları, 1989.
Nâzım Hikmet, *Yeni Şiirler*, Adam Yayınları, 1989.
Nâzım Hikmet, *Son Şiirler*, Adam Yayınları, 1989.
Nâzım Hikmet, *İlk Şiirler*, Adam Yayınları, 1989.
Nâzım Hikmet, *La Fontaine'den Masallar*, Adam Yayınları, 1989.
Nâzım Hikmet, *Kafatası (Ocak Başında; Bir Ölü Evi; Unutulan Adam; Bu Bir Rüyadır)*, Adam Yayınları, 1989.
Nâzım Hikmet, *Ferhad ile Şirin (Yolcu; Sabahat; Enayi)*, Adam Yayınları, 1989.
Nâzım Hikmet, *Yusuf ile Menofis (Allah Rahatlık Versin; Evler Yıkılın ca; İnsanlık Ölmedi Ya; İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu?)*, Adam Yayınları, 1990.
Nâzım Hikmet, *Demokles'in Kılıcı (İstasyon; İnek; Tartüf-59)*, Adam Yayınları, 1990.

Nâzım Hikmet, *Kadınların İsyanı (Yalancı Tanık; Kör Padişah; Her Şeye Rağmen)*, Adam Yayınları, 1990.
Nâzım Hikmet, *Kan Konuşmaz*, Adam Yayınları, 1990.
Nâzım Hikmet, *Yeşil Elmalar (Yaşamak Hakkı)*, Adam Yayınları, 1990.
Nâzım Hikmet, *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim*, Adam Yayınları, 1990.
Nâzım Hikmet, *Hikâyeler*, Adam Yayınları, 1991.
Nâzım Hikmet, *Çeviri Hikâyeler*, Adam Yayınları, 1991.
Nâzım Hikmet, *Masallar (Orman Cücelerinin Sergüzeşti; Sevdalı Bulut)*, Adam Yayınları, 1991.
Nâzım Hikmet, *Sanat, Edebiyat, Kültür, Dil*, Adam Yayınları, 1991.
Nâzım Hikmet, *Yazılar (1924-1934)*, Adam Yayınları, 1991.
Nâzım Hikmet, *Yazılar (1935)*, Adam Yayınları, 1991.
Nâzım Hikmet, *Yazılar (1936)*, Adam Yayınları, 1991.
Nâzım Hikmet, *Yazılar (1937-1962)*, Adam Yayınları, 1992.
Nâzım Hikmet, *Konuşmalar*, Adam Yayınları, 1992.
Nâzım Hikmet, *Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar*, Cem Yayınevi, 1986.
Nâzım Hikmet, *Cezaevinden Memet Fuat'a Mektuplar*, De Yayınevi, 1968.
Nâzım Hikmet, *Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar*, Bilgi Yayınevi, 1968.
Nâzım Hikmet, *Piraye'ye Mektuplar I*, Adam Yayınları, 1998.
Nâzım Hikmet, *Piraye'ye Mektuplar II*, Adam Yayınları, 1998.
Nesin, Aziz, *Türkiye Şarkısı Nâzım*, Adam Yayınları, 1998.
Orhan Kemal, *Nâzım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl*, 1965.
Özbilgen, Füsun, *Sana Tütün ve Tespih Yolluyorum, Semiha Berksoy'un Anıları*, Broy Yayınları, 1985
Sebük, Mehmet Ali, *Nâzım'ın Özgürlük Savaşı*, İkinci basım, Cem Yayınevi, 1990.
Sertel, Zekeriya, *Mavi Gözlü Dev*, Ant Yayınları, 1968.
Sertel, Zekeriya, *Nâzım Hikmet'in Son Yılları*, İkinci basım, AD Yayıncılık, 1996.
Sertel, Zekeriya, Sabiha, Yıldız, *Sertel'lerin Anılarında Nâzım Hikmet ve Babiâli*, Adam Yayınları, 1993.

Sülker, Kemal, *Bilinmeyen Mektuplarıyla Nâzım Hikmet Orhan Kemal Dostluğu*, Amaç Yayıncılık, 1988
Sülker, Kemal, *Nâzım Hikmet Dosyası*, May Yayınları, 1967.
Sülker, Kemal, *Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı 1902-1928*, Cilt 1, İkinci basım, Yalçın Yayınları, 1987.
Sülker, Kemal, *Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı 1929-1933*, Cilt 2, Yalçın Yayınları, 1987.
Sülker, Kemal, *Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı 1934-1935*, Cilt 3, Yalçın Yayınları, 1988.
Sülker, Kemal, *Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı 1936-1937*, Cilt 4, Yalçın Yayınları, 1988.
Sülker, Kemal, *Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı 1938*, Cilt 5, Yalçın Yayınları, 1989.
Sülker, Kemal, *Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı 1939-1963*, Cilt 6, İkinci basım, Yalçın Yayınları, 1989
Sülker, Kemal, *Şair Nâzım Hikmet*, May Yayınları, 1976.
Timuçin, Afşar, *Nâzım Hikmet'in Şiiri*, Kavram Yayınları, 1978.
Vâ-Nû, Vâlâ Nureddin, *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, İkinci basım, Remzi Kitabevi, 1969.
Yücebaş, Hilmi, *Nâzım Hikmet Türk Basınında*, 1967.
Anthologie des Ecrivains Turcs D'Aujourd'hui, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, 1935.

DİZİN

Abasıyanık, Sait Faik, 551, 654
Abdülhamid, 521, 575, 602, 603
Abdülnâsır, Cemal, 674
Abdurrahman Hoca, 45
Acubek, 671-673
Ada, İhsan, 517
Adıvar, Adnan, 27, 515, 516
Adıvar, Halide Edip, 27, 88, 307, 368, 515, 516
Adil, Fikret, 337
Adsız, Nihal, 171, 172
Afacan, M. A., 516
Ağan, Ferruh, 514, 516
Ağaoğlu, Samet, 570, 578, 637
Ağırnaslı, Niyazi, 544
Ağlayan Nar ile Gülen Ayva, 185
Ahmet Cevat, 174, 185
Ahmet Halit, 133, 320, 321, 340
Ahmet Haşim, 88, 100, 101
Aka Gündüz, 307
Akal, Haşmet, 517
Akan, Nurettin, 540
Akçal, İzzet, 523
Akıncı, Şehnaz, 543
Akınlı, Hamit, 517
Akkaş, Veysel, 543
Akpınar, Selami, 517
Aksoy, Muammer, 578
Akşit, Hüsnü, 548
Alaçam, N., 514
Alaeddin Bey, 328
Alev, Emine, 245
Alev, Hamdi, 236, 245
Alevdaş, Hamdi, 236, 237, 245
Ali Bey, 133
Ali Kemal, 440
Alî Paşa, 459, 602, 603
Ali, Sabahattin, 88, 237, 555
Alman Faşizmi ve Irkçılığı, 205
Alnar, Ayhan, 544
Alnar, Ferit, 129, 267, 300, 332, 333, 517
Altan, Çetin, 569
Altay, Fahrettin, 242
Altın, Arslan, 517
Altınoğlu, Nurhayat, 130, 131, 219, 244, 323
Altınoğlu, Piraye, 103-105, 129-131, 142-146, 189, 197, 217-221, 223-226, 230, 241, 243, 244, 252-255, 261, 264-267, 271-275, 277-280, 285, 286, 289-292, 294, 295, 297-307, 310, 315-317, 321, 323, 326, 327, 329, 330-333, 335, 336, 339, 344, 348, 349, 353, 354, 357-361, 363, 365, 367, 369-379, 382-391, 397, 398, 400-404, 407, 409-412, 414-417, 420-424, 426, 428, 431-433, 444-446, 452, 461, 462, 464-468, 489-493, 495, 497-505, 510, 527-529, 538, 553, 568, 581, 643, 644, 649, 650, 656, 663, 678, 679, 684, 697, 698
Altınoğlu, Taşkın, 303
Amado, George, 588
Andaç, Münevver, 310, 361, 365, 367, 369, 378, 380, 381, 383-385, 390, 391, 395, 397, 411, 414, 433, 452, 499-502, 504, 515, 519, 524, 528, 529, 538, 546, 549, 550-552, 554, 556, 565, 603, 616, 617, 637, 642-645, 648-650, 657-660, 663, 678, 679, 682, 684, 689, 693-695
Anday, Melih Cevdet, 517, 519, 540, 544, 551
Antel, Sadrettin Celal, 67, 76
Anuşka, 71
Ar, Vedat, 516
Aragon, Louis, 453, 487, 533, 588, 593, 642, 668, 683, 684
Araz, Nezihe, 517
Arbaş, Avni, 642, 676
Arcan, İ. Galip, 517
Arçay, Muazzez, 517
Aren, Sadun, 544
Arık, Remzi Oğuz, 548
Arıkan, Saffet, 246
Arıpad, Burhan, 517
Aslan, Muzaffer, 517
Aşçı Yakup, 344, 523
Atabek, Recai, 516

Ataç, Nurullah, 88, 90, 124, 154, 155, 203, 204, 333, 517
Atatürk, Mustafa Kemal, 20, 26, 30, 33, 35-37, 84, 87, 92, 172, 174, 184, 213, 223, 227, 240-243
Atay, Falih Rıfkı, 84, 85, 215, 221, 515, 516, 577
Atsal, Şevket, 554, 555
Avcı, Atıf, 517
Avcıoğlu, Doğan, 697
Ay, Lütfi, 517
Ayanoğlu, Sami, 517
Aybar, Mehmet Ali, 11, 465, 516, 519, 557, 560, 561
Aydemir, Aydın, 283
Aydemir, Leman, 46, 71
Aydemir, Şevket Süreyya, 46, 47, 60, 71, 73, 76, 86, 87, 124, 125, 136, 211-217, 283
Aydın, İhsan, 517
Aydınlık, Şerafettin, 514, 516
Aynülhayat Hanım, 45
Ayral, Necdet Mahfi, 517
Aysel, Bataklı Damın Kızı, 140
Aytaç, Fettah, 517
Aytekin, Enver, 543
Ayzenştayn, 584
Azayeva, Minaber, Bkz. Rızayovaya.

Babayev, Ekber, 701
Bach, Sebastian, 641
Bagritski, Eduard, 52
Bâki, Hüsnü, 517
Balaban, İbrahim, 341-344, 492
Balamir, İ. Hakkı, 220, 514, 516, 544
Balk, Thêodor, 205
Balkan, Ethem Nuri, 237-239
Balkır, Celal, 517
Baltacıoğlu, Ismayıl Hakkı, 197, 220
Baltacıoğlu, Tuna, 217, 218, 220, 332
Balzac, 684
Barbusse, Henri, 175
Barlas, Cemil Sait, 566
Barlas, Orhan, 516
Başağa, Ferruh, 517
Başar, Fahamet, 130, 131, 221, 244, 269-272, 274, 275, 302, 324, 402, 424
Başar, Vedat, 130, 131, 143, 145, 221, 244, 269, 270, 275, 302, 324, 402-404, 423, 424, 464
Başaran, Gönül, 543
Başgil, Ali Fuat, 516
Baştımar, Ayşe, 378, 515, 519
Baştımar, Zeki, 89, 333, 334, 338
Bayar, Celal, 578
Bayburtlu Zihni, 262
Baykam, Suphi, 547
Baykara, Turhan, 540
Bayur, Nâzım Kâmil, 517, 544
Beauvoir, Simone de, 453, 487
Bedii Faik, 440
Bedreddin, 190, 192-195, 200-202, 259, 433, 456, 599, 677
Beethoven, 91
Behçet Bey, 100
Belge, Burhan, 517, 518
Benerci Kendini Niçin Öldürdü?, 112, 118, 124, 133, 433
Bengü, Mehmet, 103, 130, 131, 142, 144, 145, 217-221, 244, 266, 268-270, 272, 275, 297, 311, 331, 374-377, 400-404, 406, 407, 409, 414, 415, 420-422, 425, 428, 431, 446, 454, 462-465, 494, 495, 498, 510, 528, 532, 553, 581, 663, 697-699
Bengü, Mehmet Ali, 103, 130, 220, 221, 225, 244, 266
Bengü, Suzan, 103, 130, 142, 219-221, 253, 266, 269, 270, 273, 274, 307, 325, 373, 374, 376, 401, 402, 409, 415, 431, 446, 448, 462, 463, 465, 496, 510, 528
Bengü, Vedat Örfi, 103, 130, 142, 304, 495
Benice, Etem İzzet, 566
Bercavi, Leman, 131
Beria, 670
Berk, Münevver, Bkz. Andaç
Berk, Nurullah, 378, 384
Berk, Renan, 378, 658, 660
Berkeley, 116
Berkes, Niyazi, 573
Berksoy, Semiha, 129, 269, 300, 332, 338, 339
Berktay, İlhan, 540, 542
Bernadiner, B. M., 205
V. Henry, 332

Beyatlı, Yahya Kemal, 15-18, 38, 518, 519
Bezirci, Asım, 702
Bilen, İsmail, 73, 79-81, 83, 85, 86, 583, 590, 592, 670, 671
Bilen, Ömer, 548
Bilginer, Recep, 517
Bilgişin, Samiye, 296
1+ 1= 1, 100, 106
Bir Aşk Masalı, 674
Bir Millet Uyanıyor, 133
Bir Ölü Evi, 127, 128
Birand, Beğlan, 516
Birgen, Asûde, 30, 43
Birgen, Melahat, 43, 44, 46, 63
Birgen, Muhittin, 30-32, 39, 43-46, 62, 63, 65
Birsen, 131
Bizim Köy, 573
Blum, Elizabeth, 638
Blum, Leon, 181
Bolayır, Ali Ekrem, 174
Boratav, Pertev Naili, 37, 572-573
Bourdel, Claude, 487
Boran, Behice, 516, 573
Borzenski, Constantin, 602, 607
Borzenski'ler, 594, 601, 604, 605
Boyer, Muhtar, 516
Bozer, Nuran, 540, 543
Bozkurt, Mahmut Esat, 84
Bölükbaşı, Saffet Nezihi, 225, 226, 233, 246, 247, 514, 516
Börklüce, Mustafa, 190,193-195,199, 202
Brecht, 666
Bromfield, Louis, 570
Brumberg, Valentina, 617
Brunétiere, 154
Bu Bir Rüyadır, 129
Buck, Pearl S., 570
Budak, Şerif, 228, 235, 238, 239
Bulgakov, 669
Burçak, R. S., 578
Burian, Orhan, 698
Bursa Cezaevi'nden Vâ-Nû'lara Mektuplar, 380

Camus, 453, 487
Canavar Tohumu, 570
Castro, Fidel, 651
Cavalleria Rusticana, 338
Ce monde où nous vivons, 570
Cebesoy, Ali Fuat, 11, 30, 75, 217, 241-243, 265, 266, 273, 275, 283, 284, 290, 291, 296, 299, 302, 333, 370, 372, 391, 393, 444
Cebesoy, Mehmet Ali, 30
Celile Hanım, 11, 16, 17, 24, 30, 33, 74, 217, 241, 302, 368, 377, 383, 397, 515, 529, 535-538, 542, 549, 550, 601, 603
Cemal Paşa, 15, 61
Cemgil, Adnan, 517
Cenap Şahabettin, 22, 88
Cengâver, Ümit, 517
Cengen, Burhan, 245
Cervantes, 684
Chopin, 605, 653
Churchill, 568
Cimcoz, Adalet, 109, 454, 551
Cimcoz, Mehmet Ali, 454, 528, 529, 551
Cin, Adnan, 131, 218, 219, 244, 325
Cin, Vahdettin, 325
Cingöz Recai, 164, 169
Clemenceau, 480
Coşkun, Atilla, 247, 249, 251, 581
Courtade, Pierre, 691
Crino, Giovanni, 669

Çağlar, Behçet Kemal, 102, 299, 333, 347, 452, 453, 515
Çakır, Hüsnü, 505, 546
Çakırhan, Nail V., 143, 254
Çakmak, Fevzi, 213, 240-245, 394
Çallı, İbrahim, 517
Çambel, Halet, 516
Çamlı, İbrahim, 221
Çamlıbel, Faruk Nafiz, 21, 26, 27, 88
Çapın, Halit, 658
Çaykovski, 627, 694
Çaylıgil, Gülçin, 580, 698, 699
Çehov, 697
Çelebi Sultan Mehmet, 191
Çelenk, Halit, 579
Çığıraçan, Hilmi, 46
Çoker, Fahri, 235, 239

Damat Ferit Paşa, 27

Dante, 176
Darkot, Besim, 516
Debray, Régis, 642
Değmer, Şefik Hüsnü, 67, 73, 75, 88, 89, 254
Delideniz, İbrahim, 517
Demirağ, Nuri, 188, 217
Demiray, Tahsin, 460
Demirel, İlhami, 517
Deniz, Ömer, 223, 225-227
Derebeyoğlu, Arif, 517
Dereli, Cevat, 516
Dersan, Kâzım Şinasi, 515, 517
Derviş, Suat, 23, 185-187, 197
Des Ecrivains Turcs d'Aujourd'hui, 146, 148
Develioğlu, Ruhi, 236
Dıranas, Ahmet Muhip, 204, 566
Dickens, Charles, 337
Dimitrova, Blaga, 587
Dino, Abidin, 295, 465, 519, 551, 641, 655, 656, 671, 681-683
Dino, Arif, 110, 139, 295
Dino, Güzin, 544, 550, 641, 671, 681-683
Dizer, Salih, 517
Dobzynski, Charles, 641, 683
Doğrul, Ömer Rıza, 517
Doktor Jivago, 668
Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, 114, 118
Dolu, Veli, 540
Dostoyevski, 56
Dömeke, Ferhat, 225
Dönmezer, Sulhi, 699
Dört Hapisaneden, 280, 355, 698, 701
Dreyfus, Alfred, 229, 233, 460, 479-484
Dreyfus Sorununun İçyüzü, 480
Dulles, 598
Dumlu, Meliha, 514, 516
Duru, Kâzım Nami, 32
Durugün, Hüseyin Avni, 245
Düşünsel, Sevinç, 514, 516

Ebert, Carl, 299
Ediz, Hasan Âli, 73, 76, 88, 89
Eğriboz, Mehmet Münir, 516
Ehrehburg, İlya, 585, 615
Eisner, Kurt, 28
Ekmekçi, Mustafa, 517
El Lissitski, 52
Elbeyli, Hakkı, 516
Elif Naci, 152, 186
Emeç, Selim Ragıp, 515, 516
Emin Bey, 321
Emin (Komiser) 524
Emre, Ahmet Cevat, 44-48, 60, 62-63, 71, 87, 544
Enayi, 605
Engels, 28, 60, 87, 223, 289, 594, 595, 616
Enver Paşa, 11, 601-603
Eralp, Vehbi, 516
Erden, Fethi, 517
Erdinç, Fahri, 586
Erduran, Refik, 550, 557, 560, 561-565
Ergüler, Yusuf, 517
Erim, Nihat, 520, 523, 526
Erkman, Faris, 517
Erman, Sahir, 699
Ermiş, Mehmet Ali, 702
Erozan, Celal Sahir, 20-22
Ertan, Şükrü, 516
Ertaylan, İsmail Hikmet, 516
Ertem, Sadri, 74, 180, 206, 211, 212, 215, 307
Ertuğrul, 316, 328
Ertuğrul, Ertuğrul, 239
Ertuğrul, Muhsin, 77, 109, 110-112, 127-129, 133, 140, 147, 307, 332, 337, 338
Erün, Ziya Nur, 698, 699
Esat Bey (Başhekim), 549
Esen, Bülent Nuri, 514, 516
Esen, Mekki Sait, 516
Esope, 412
Estérhazy, 480, 481
Eşref, 575
Ete, Muhlis, 578
Ethem (Çerkez), 234,
Eti, Mehmet, 27, 28
Evin, Nurettin, 517
Evintan, Ahmet, 544
Eyuboğlu, Bedri Rahmi, 516, 544
Eyuboğlu, Sabahattin, 454, 516
Eyüp Paşa, 30
Ezine Celâlettin, 11, 221, 224, 229
Ezine, Orhan, 143

Fadeyev, Alexander, 575, 585, 588
Faik Usta, 73
Fatih-Harbiye, 151
Felsefenin Sefaleti, 333, 335, 337
Fenik, Mümtaz Faik, 516, 526, 544
Fenmen, Mithat, 517
Ferhad, 262
Ferhad ile Şirin, 359-363, 378, 674, 698
Fersan, Fahire, 517
Fersan, Refik, 517
Fevralski, Aleksandr, 56, 665, 667
Fevzi (Bastoncu), 320, 323
Fikret Muallâ, 112
Filosofia Nietzsche i Fascism, 206
Fisher, 609
France, Anatole, 334
Franco, 184, 542
Fuat Paşa, 459
Fuat Paşa (Örfi), 225
Fuat Sabit, 197
Fuzuli, 618, 669

Gabay, Moris, 332
Gabi (Madam), 603
Gagarin, 655
Galileo, 486
Galina, Bkz. Kalesnikova
Gandi, 120
Garan, Muvaffak, 517
Gazali, 277
Gece Gelen Telgraf, 133, 134, 136
Geceleyin Sokaklar, 92
Gedik, H., 578
Gedik, Namık, 173
Gencer, Leyla, 604, 605
Gérard, Philippe, 641
Gerasimov, Aleksandr, 667
Giullini, Carlo, 657, 658
Gogol, 697
Gökay, F. Kerim, 252, 543, 550
Gökberk, Macit, 516
Gökçepınar, Sadettin, 517
Gökçer, Cüneyt, 517
Gökdenizer, Hüsnü, 234-235, 239
Gökdoğan, Mukbil, 516
Göksu, Saime, 7, 397
Gölgede Kalan Yıllar, 217, 422
Gölpınarlı, Abdülbâki, 102, 173, 516
Gönensay, Samim, 516
Göral, Cemal, 517
Güler, Cemal Nadir, 184
Günaltay, Şemsettin, 512, 514, 525
Gündoğdu, Celal, 517
Güneşe Doğru, 110
Güneşi İçenlerin Türküsü, 80
Güntekin, Reşat Nuri, 347
Günyol, Vedat, 551
Güran, Rasih, 328, 329, 333, 345, 385-387, 391, 446, 465, 519, 538, 550
Güresin, Ecvet, 699
Gürkan, Ahmet, 548
Güvemli, Zahir, 173

Hacıoğlu, Salih, 73, 615
Haçaturyan, 584, 667
Hakkı Şinasi Paşa, 15
Hardy, Oliver, 109
Harp ve Sulh, 333, 337
Hasan (Betoven), 586
Haydar Bey, 252
Haydar Şakir, 523
Hayriye Teyze, 30
Helvacıoğlu, Selami, 441, 444, 502, 506
Hemingway, Ernest, 610
Henri, Hubert Joseph, 481
Henry, Ernst, 205
Heraklit, 81, 124
Hershel, Dora, 683
Hershel, Dr., 683
Herter, 130
Hikmet Nâzım Bey, 10, 11, 15, 16, 87, 103, 126, 127, 129, 134, 135, 219, 555, 603
Hilâli, 519
Hitler, 174, 184, 206, 568, 667
Hitler Over Europe, 205
Hoca Nasreddin, 262, 407
Hugo, Victor, 91
Humbaracı, Arslan, 569
Hün, Hadi, 517
Hüseyin Hüsnü Paşa, 30, 33, 35
Hüseyin Kemal, 517
Hüseyin Siret, 22

Ilgaz, Rıfat, 519

İbrahim Peygamber, 365
İbrahimof, Mirza, 618, 669, 670
İbram Ali, Bkz. Balaban
İki İnatçı, 646, 647
İleri, Tevfik, 547, 548, 578
İlmen, Süreyya, 127, 133, 134, 135, 159
İnce, Hamit Şevket, 514, 516
İnönü, İsmet, 75, 213, 284, 508, 512, 514, 520, 525, 526, 535, 536
İnsel, Avni, 517
İpekçi, İhsan, 110, 139, 326, 329, 550-551
İpekçi, Osman, 110, 139, 326, 551
İpşiroğlu, Mazhar Şevket, 516
İsa, İsmail, 516
İsa Peygamber, 201
İsmail Fazıl Paşa, 30, 33, 35
İsmail Hakkı (Kayserili), 45
İsmail Sefa, 161
İt Ürür Kervan Yürür, 174
İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu?, 618-634, 639, 664, 669
İvanovna, Lidya, 589, 596
İyem, Nuri, 517
İzer, Fuat, 517

Jekulowska, Wanda, 551
Jokond ile Sİ-YA-U, 100, 106, 112-115, 118, 147, 433
Joliot-Curie, Frédéric, 487, 588, 593

Kadir, A., 246, 551, 553, 554
Kadri Bey, 45
Kafatası, 110-112, 126-128
Kaflı, Kadircan, 440
Kalesnikova, Galina Grigoryevna, 589, 591, 592, 608, 634, 636, 640, 641, 643, 648, 649, 693, 694
Kamay, Behçet, 516, 544
Kan Konuşmaz, 205
Kanık, Orhan Veli, 340, 517, 519, 540
Kansu, Nafi Atuf, 27
Kantan, Mehmet Ali, 245
Karabekir, Kâzım, 39, 41, 75
Karacan, Ali Naci, 517
Karadeniz, Zeria, 508
Karafakılı, İsmail Hakkı, 514, 516
Karakaş, Fethi, 517
Karakaş, Zekâi, 543
Karakaya, Kemal Cenap, 543
Karal, Enver Ziya, 603
Karamağralı, Nihal, 517
Karanovich, 640
Karaoğlan, Fahrettin, 541
Karaosmanoğlu, Fevzi Lütfü, 578
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, 88, 91, 92, 95, 96, 100
Karasan, Mehmet, 516
Karay, Refik Halit, 344, 517
Karsan, Cevat, 517
Kautsky, 28, 36
Kaya, Şükrü, 84, 212, 213, 215, 233, 241-243
Kaynar, Reşat, 699
Kazan, Turgut, 580
Kâzım (Vanlı), 73
Keloğlan, 262
Kemal Ahmet, 185, 186
Kemal Tahir, 59, 237, 245, 246, 265, 274, 275, 284, 289-295, 297, 306-308, 312-317, 320, 334, 336, 341-343, 346, 347, 349, 352, 359, 361, 366, 367, 369-372, 374, 375, 378, 452, 461, 465, 545, 550, 644, 645
Kemali, Raşit, 296, 297, 315-317, 328, 331, 332, 336, 341, 378, 644
Kerem, 262
Kerim Sadi, 197
Keseroğlu, Ziya, 516
Keskinoğlu, Fuat Ömer, 225, 226, 233, 246, 247
Khlebnikov, 669
Kırkpınar, Salim Rıza, 699
Kısakürek, Necip Fazıl, 17, 90, 98, 440
Kıvılcımlı, Hikmet, 73, 76, 89, 172, 197, 207, 235-237, 245, 246, 251-254, 265, 272, 274, 275, 289, 290, 295, 297
Kiyam, Levi, 517
Kocamemi, Zeki, 516
Koraman, Bedri, 517
Korcan, Haydar, 235, 237, 245
Korcan, Kerim, 235-237, 245
Korle, Sinan, 452, 453, 517
Köksal, Feyyaz, 517
Köniman, Salih, 235, 238
Köprülü, Fuat, 546, 578

Kösemihal, Nurettin Şazi, 516
Kösemihaloğlu, İrfan Emin, 100, 107, 108, 134, 136, 225, 384, 389, 440, 494, 495, 506-508, 510, 511, 520, 525, 529-531, 533, 535, 538, 545, 549, 553, 555, 557, 576
Köymen, H., 578
Kruşçev, 614, 615, 664, 669, 671, 673
Kudret, Cevdet, 544
Kuran, Said, 516
Kurtbek, S., 578
Kurtuluştan Sonrakiler, 698
Kut, Adil, 237, 245
Kuvâyi Milliye, 262, 283-285, 310, 553, 697

La Fontaine, 340, 341, 412
La Fontaine'den Masallar, 339, 412
Lagerlöf, Selma, 140
Laurel, Stan, 109
Lav, Ercümend Behzad, 517
Lawrence, 164
Lazar, Bernard, 480
Lena, Bkz. Yurçenko
Lenin, 36, 60, 61, 70, 72, 87, 201, 202, 289, 577, 594, 595, 599, 614-616, 661
Leonardo, 113, 176
Les Romantiques, 684, 702
Les Turcs anciens et modernes, 602
Levent, Agâh Sırrı, 618
Leventoğlu, Tarık, 517
Leyla Hanım, 603
Liebknecht, Karl, 27-28
Lunaçarski, 56, 77, 109, 125
Lussu, Joyce, 656-660
Luxemburg, Rosa, 27

MacDonald, 65, 67
Macide Hanım, 271, 273
Mahmut (Demiryolcu), 73
Makal, Mahmut, 373
Malenkov, 585, 664
Manon Lescaut, 321, 337, 338
Marksizmin Kalpazanları, 89
Martin-Chauffier, Louis, 488, 546
Marx, 28, 60, 87, 158, 196, 223, 289, 456, 494, 595, 608, 609, 616, 686
Maupassant, 334
Mayakovski, 52, 53, 56-59, 159, 584, 653, 666-669, 694, 697
Mdivani, 39, 44-46
Mehemmet Şerefettin, 189, 190
Mehmet Ali (Şehit dayı),18, 603
Mehmet Ali Paşa (Müşir), 603
Mehmet Nâzım, 554, 600, 603, 604, 616, 617, 635, 637, 643, 645, 658-660, 663, 682, 693-695, 697
Mehmet Nâzım Paşa, 11-13, 458
Menemencioğlu, Nermin, 90
Menderes, Adnan, 566, 578, 638, 676
Mengü, Şeref, 514, 516
Memet Fuat, Bkz. Bengü, Mehmet
Memleketimden İnsan Manzaraları, 81, 82, 261, 280, 283, 285, 287-289, 299, 308-310, 312-315, 318, 332, 338, 344-351, 408, 434, 553, 562, 581, 583, 684, 700, 701
Meriç, Nezihe, 702
Mevlânâ, 12, 23, 356
Mevlid, 261
Meyerhold, 77, 562, 584, 664-666, 669, 671
Michelangelo, 176
Milli Gurur, 189, 201, 203, 205, 599
Mithat Paşa, 11, 130-133, 138, 139, 142, 145, 187, 218-220, 230, 244, 302, 325, 420, 421, 423, 430
Misket (Miss Kate), 244
Mocan, Şevket, 548, 566
Montand, Yves, 453, 487
Moralı, Mahmut, 517
Moran, Berna, 516
Morel, Faruk, 139
Mortaş, Abidin, 517
Muhlis Sabahattin, 109
Murat (Şehzade), 194
Muridoğlu, Zühtü, 516
Musa Peygamber, 366
Musa (Şehzade), 191
Mussolini, 175, 184
Mustafa Bey, 378, 603
Mustafa Celalettin Paşa, 601-603
Mustafa Suphi, 42, 642
Münevver Teyze, 30, 603
Müstecabi, Esat Adil, 519, 541

Naci Sadullah, 139, 159, 160, 162, 186, 187, 197, 307, 333, 344, 422-424
Nadi, Nadir, 515, 517, 520, 573
Nadi, Yunus, 37
Nadire Sadi, 517
Nagy, Imre, 599, 613
Nalbantoğlu, Cahit, 517
Namık Kemal, 91, 170-173, 459, 642
Narin, Kemal, 544
Nayır, Yaşar Nabi, 517
Nâzım Nâzım, 383
Nâzım Hikmet'in Son Yılları, 556, 559, 605, 697
Nâzım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl, 336
Nâzım'ın Siyasal Yaşamı ve Davaları, 247, 251
Nazmiye Hanım, 403
Nasuhioğlu, R., 578
Necip Bey, 30
Nedim, 25
Neruda, Pablo, 551,588, 593, 668
Nesimi, 521
Nesin, Aziz, 519, 603
Neşideler Neşidesi, 366
Newton, 665
Neyzen Tevfik, 517
Nimet Hanım, 74, 368
Nine, 223
Nordmann, Joe, 507, 546, 547
Nurettin Eşfak, 344
Nuri (Elektrikçi), 73
Nüzhet Hanım, 30, 43, 62-67, 71-73, 143, 145

Ocak Çekirgesi, 337
Okyar, Fethi, 75
Olivier, Laurence, 332
Onan, Necmettin Halil, 21
Onar, Sıddık Sami, 516
Orhan Kemal, Bkz. Raşit Kemali
Orhan Ziya, 517
Orhon, Orhan Seyfi, 21, 22, 88, 148, 166, 167
Orjenikitze, 46, 47
Ortaç, Yusuf Ziya, 21, 22, 26, 27, 88, 98, 148, 166, 167
Osman Cevdet, 252
Osmanlı Tarihi, 603
Oyştrah, David, 637
Ozansoy, Halit Fahri, 22

Ökmen, N., 578
Öksüzcü, İzgen, 363, 401, 409, 414, 415, 418, 431, 446, 448, 462, 463, 465-467, 494, 510
Ömer Paşa, 602
Özcan, Gazanfer, 517
Özek, Çetin, 246, 579, 701
Özen, Hüseyin Cahit, 544
Özenç, İsmail, 516
Özenç, Muvaffak, 514
Özgenç, Zekâi, 540
Özgüner, Vecdi, 540, 543
Özsan, N., 578
Özyörük, Halil, 571, 578

Palabıyıkyan, Arşak, 109
Pasternak, Boris, 668, 669
Patrona Halil, 440
Pavlov, 563
Pektaş, Hüseyin, 221
Peride Celal, 378, 517, 551
Pieron, L., 488
Picasso, 453, 487, 533, 551, 587, 666, 667, 683
Picquart, Georges, 480, 481
Piraye, Bkz. Altınoğlu, Piraye
Plekhanov, 563, 564, 567
Polatkan, Hasan, 578
Portreler, 146, 166, 174
Pound, Ezra, 699
Prenant, Marcel, 488
Pritt, D. N., 507, 546
Prokofiyev, 584
Proudhon, 214
Puşkin, 56

Races Mythe et Vérité, 205
Rado, Şevket, 518, 519, 527
Rafael, 176
Rahime Hanım, 45
Rahmi Bey, 74, 373
Rákosi, 599, 613
Rebia Şeref, 541
Reşat Fuat, 254, 255
Reşit (Komiser), 524

Rey, Cemal Reşit, 129
Rey, Ekrem Reşit, 129, 517
Rıza Paşa (Serasker), 135
Rızayovaya, Münevver, 667, 678, 693
Ribbentrop, 568
Rifat (Polis), 524
Rifat, Oktay, 11, 514, 517, 519, 540, 544, 603
Rivera, Diego, 593
Robeson, Paul, 533, 551, 610
Robespierre, 209, 440
Rodha-Krishnan, Servepolli, 487, 489
Rogers, Ginger, 273
Romantic Communist, 7, 397, 670
Ruacan, Asım, 514, 516, 544
Rubailer, 698

Saat 21-22 Şiirleri, 314, 315, 351, 353, 374, 698, 701
Sabahat, 365, 698
Sabar, İhsan Rifat, 255
Sadak, Necmettin, 148, 184, 394
Sadık Ahi, Bkz. Eti, Mehmet
Safa, Peyami, 90, 92, 94, 95, 102, 114, 117, 118, 146-148, 151-155, 157, 159, 160, 162-168, 170-172, 186, 571
Safarof, 46
Sağırdere, 341
Samih Rifat, 30, 32, 33, 603
Samiye, Bkz. Yaltırım, Samiye
Saraçoğlu, Ali, 517
Saraçoğlu, Şükrü, 505, 547
Sare Teyze, 229, 378, 383, 397, 515, 542, 679
Sarı, Nejat, 514
Sarıdal, Vehbi, 27, 39
Sartre, Jean-Paul, 453, 487, 593
Saruhan, Ahmet Oğuz, 340
Sav, Nejat, 514, 516
Savaşkan, Mustafa, 517
Savcı, Haluk, 517
Savcı, Sabri, 516
Saydam, Refik, 246, 476, 485
Saygun, Adnan 517, 544
Sayıt, Muhtar, 304
Sayıt, Selma Muhtar, 129-131, 218, 244, 302, 303, 424
Sayman, Mecdi, 517
Sayman, Nejat, 517
Sebük, Mehmet Ali, 434, 440, 447, 451, 455, 468, 474, 475, 479, 482, 484, 486, 487, 494, 495, 502, 508, 511, 519, 520, 523, 526, 529, 531, 548, 549, 550, 557, 571, 577
Seeger, Pete, 611
835 Satır, 51, 54, 58, 66, 90, 100, 106, 112, 124
Sekûn, Emin, 207
Selçuk, İlhan,576
Selvinski, İlya,52
Sertel, Sabiha, 92, 99, 174, 197, 237, 344, 345, 385, 517, 550, 586, 643, 674, 683
Sertel, Yıldız, 586, 643, 683, 689, 693
Sertel, Zekeriya, 88, 92, 99, 106, 151, 156, 174, 326, 346, 379, 393, 517, 550, 556, 557, 559, 593, 600, 601, 604-609, 612, 613, 639, 643, 644, 648, 674, 679, 680, 683, 684, 691, 697
Sertellerin Anılarında Nâzım Hikmet ve Babıâli, 689, 693
Server Bedi, 169
Sesini Kaybeden Şehir, 106, 145
Sevdalı Bulut, 640, 646
Sevengil, Refik Ahmet, 127
Seviğ, Vasfi Raşit, 514, 516, 544
Sevinçsoy, Reşat, 517
Shakespeare, 332
Sıdıka Hanım, 602
Sıral, Nejat, 516
Siao, Emi (Sİ-YA-U), 71, 588
Simavi, Sedat, 208
Simonov, Konstantin, 582, 585
Simavne Kadısı Oğlu Bedreddin, 190
Sinan, 259
Sirmen, Fuat, 505, 508, 520, 523, 525, 531, 547
Sovyet Demokrasisi, 205
Sökmensüer, Şükrü, 212-214, 216, 283
Sönmezler, Kemal, 517
Spaak, 638
Stalin, 46, 61, 197, 254, 567-570, 573-575, 577, 584, 585, 594, 595, 606, 614, 618, 634, 641, 643, 664, 670
Stanislavski, 77, 337, 562, 584, 666
Statzer, Ferdi, 129
Steinbeck, John, 570

Su, Ruhi, 551
Suat, 131
Sultan Aziz, 602
Suman, Nusret, 516
Sururi, Lutfullah, 109
Sururi, Suzan Lutfullah, 109
Suzan (Çankırılı), 273
Süleyman Çelebi, 261
Süleyman Peygamber, 168, 366
Sülker, Kemal, 345, 550, 553, 554

Şamilov, Hamdi, 88
Şanda, Hüseyin Avni, 186
Şefik (Tornacı), 189, 201
Şehsuvaroğlu, Halûk, 234, 235, 239, 241
Şekercioğlu, Metin, 579
Şenbay, Refia, 517
Şeyh Bedreddin Destanı, 58, 180, 188, 189, 201, 203-206, 209, 211, 256, 285, 433, 599
Şeyh Bedreddin Destanına Zeyl, Bkz. *Milli Gurur*
Şeyh Said, 75
Şolohof, 667
Şoştakoviç, 584, 667
Şu 1941 Yılında, 700
Şura Yoldaş, 52
Şükûfe Nihal, 88

Tairov, 584
Talay, Ferdi, 517
Talû, Ercüment Ekrem, 517
Tandoğan, Nevzat, 211
Tanık, Sevinç, 540
Tanpınar, Ahmet Hamdi, 517
Tanrıöver, Hamdullah Suphi, 25, 93, 98, 101, 102, 172
Tanyeri, Salih, 222
Tarancı, Cahit Sıtkı, 432, 517, 544
Taranta-Babu'ya Mektuplar, 146, 174, 175
Tarhan, Abdülhak Hâmit, 58, 92-94
Taş, Ali Galip, 516
Tatlin, Vladimir, 52
Tayfur, Ferdi, 109, 551
Tekdilek, Seyfi, 245
Tel, Mesut Cemil, 517
Temel, Tank, 549
Tepedelenlioğlu, Nizamettin Nazif, 24, 185-187, 197, 242, 243
Tevfik Fikret, 13, 434, 435, 440, 441, 468, 502, 521
Tevrat, 365, 366
Tezel, Memduh, 567
Teziş, Sami, 517
Tınaz, Naci, 246
Til, Enis Tahsin, 184, 517
Timms, Edward, 7
Timur, Hıfzı, 518
Tipi, Nuri Tahir, 237, 245
Titof, 655
Tollu, Cemal, 516
Tolstoy, Leo, 56, 327, 333-336, 684
Toprak, Burhan, 343
Topuz, Hıfzı, 682
Torlak Kemal, 202
Tosca, 289, 299, 302, 332
Tozanoğlu, Remzi, 517
Tör, Vedat Nedim, 124, 211
Tretyakov, Sergey, 77, 665
Tretyakova, Olga, 665
Triolet, Elsa, 683
Troçki, 61, 62, 567
Tsvetayeva, 669
Tulyakova, Vera, 386, 589, 617, 636, 640, 642, 643, 646-651, 656, 659, 660, 663, 673, 674, 678-683, 687, 689-692, 694, 695
Tuna, Saip, 517
Tunç, Mustafa Şekip, 515
Turgenyev, 697
Türel, Orhan, 658
Türk, Emin, 106
Türkçe Sözlük, 191
Tvardovski, 584
Tveritinova, Anna, 693, 694
Tzara, Tristan, 453, 487, 488, 502, 641

Uçuk, Cahit, 421, 425, 461
Ulunay, Refi Cevat, 21, 27
Unutulan Adam, 146, 147
Uran, Hilmi, 520, 523
Uraz, Ulvi, 544
Urgan, Mîna, 516
Us, Hakkı Tarık, 74
Usta ile Margarita, 669

Uşaklıgil, Halit Ziya, 88
Uzman, Mazhar Osman, 516

Üç Saat, 129
Üçer, Muvaffak, 514, 516
Ülgezer, Fethi, 245
Ülken, Hilmi Ziya, 224, 516
Üstündağ, H., 578

Vakhtangov, 584
Vâ-Nû, Müzehher, 340, 367, 370, 378-381, 395, 397, 402, 411, 415, 426, 431, 446, 448, 451-454, 461, 464, 490, 499, 502-504, 509, 511, 544, 549, 550, 560, 663, 700
Vâ-Nû, Vâlâ Nureddin, 11, 20, 24, 26-37, 37, 39, 41-47, 60-62, 64, 70-72, 76, 79, 80, 84, 87, 88, 137, 138, 184, 186, 368-370, 379, 381, 382, 384, 386, 387, 390, 391, 393-395, 397, 411, 439, 446, 448, 449, 451-454, 458, 460, 461, 464, 494, 499, 502-504, 511, 517, 518, 520, 524, 544, 549-551, 553, 555, 560, 572, 663, 700
Varan 3, 100, 106, 433
Vasilyev, Yuri, 670
Vehpi, 369
Verdi, 176

Wallon, Henry, 488
Whitman, Walt, 446
Williamson (Amiral), 674

Yakın Çağlar Türk Tiyatrosu, 127
Yalçı, Fatma Nudiye, 235-237, 245, 290
Yalman, Ahmet Emin, 344-346, 431, 432, 434, 438, 439-441, 444, 446-454, 460-463, 488, 502, 512, 515, 517, 520, 522, 523, 525, 572, 577
Yalman, Rezzan, 515
Yalova, 267
Yaltırım, Ayşe, 375, 697
Yaltırım, Hikmet, 139, 375
Yaltırım, Samiye, 24, 30, 103, 129, 131, 139, 211, 214, 217, 244, 265, 268, 368, 375, 446, 528, 603, 695, 697, 702
Yaltırım, Seyda, 129-131, 139, 244, 265, 603, 697
Yamaç, Cavit, 517
Yasavul, Cavide, 103, 129, 188, 219, 223
Yasavul, Melda, 103, 129, 550, 561, 562
Yasavul, Metin, 103, 129, 561, 697
Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim, 683, 684, 702
Yaşar Kemal, 683
Yener, Melih, 517
Yeni Adam Günleri, 217, 220
Yeni Şiirler, 702
Yesari, Mahmut, 92, 139, 187, 197, 422, 423
Yesenin, Konstantin, 665
Yesenin, Sergey, 584, 665, 667, 671
Yeşil, Cemal, 520
Yeşilyurt, Ali Haydar, 508
Yevtuşenko, 669, 670
Yolaç, Malik, 562, 563
Yolcu, 210
Yumer, Sacit, 517
Yunus Emre, 181, 259, 262, 342
Yurdakul, Mehmet Emin, 13, 92-94
Yusuf ile Menofis, 365, 367, 494
Yusuf Kenan, 174, 320
Yusuf Peygamber, 365, 366, 522
Yücel, Hasan Âli, 299, 333

Zaimoğlu, Sabahattin, 699
Zati Bey, 252
Zeki, 207
Zekiye Teyze, 30
Zeytinoğlu, Kemal, 578
Zinetullah Nuşirevan Bey, 45
Ziya Bey, 267, 290, 292, 296, 297, 392, 444
Ziya Hilmi, 36, 40-42
Ziya Paşa, 435, 459, 642
Zobu, Vasfi Rıza, 111
Zola, Emile, 480, 481
Zoşçenko, 668
Zweig, Arnold, 593

Yayımlayan: Adam Yayıncılık ve Matbaacılık A.Ş.
Kapak: Ana Basım Sanayi A.Ş.
İç Baskı: Şefik Matbaası

Nâzım Hikmet Memet Fuat

Yirminci yüzyılın en büyük şairlerinden biri olarak anılan Nâzım Hikmet'in, kovuşturmalar, davalar, tartışmalar, baskılar, sevdalar, ayrılıklar, özlemler, dayanılmaz acılarla dolu yaşamöyküsü...

Üretim araçlarının ortak olması, kimsenin kimseyi sömürmemesini, sınıfsız toplumlarda, ırk, soy, din, dil, ulus, aile ayrımı gözetilmeden bütün insanların eşit tutulmasını, herkesin birlikte çalışıp birlikte üretmesini, herkesin gereksinimlerinin karşılanmasını, herkesin özgür olmasını, her türlü baskıcı gücün ortadan kalkmasını isteyen bir şairin yaşamöyküsü...

Nâzım Hikmet'le yirmi yıl baba oğul gibi yaşamış, daha sonra ise bütün şiirlerini, yazılarını, mektuplarını yayımlamış olmanın verdiği bir duyarlıkla, kişiliğinin bütün özelliklerini derinliğine kavramış olan Memet Fuat'ın yazdığı bir yaşamöyküsü...

Adam Yayınları size gene dev bir yapıt sunuyor...

9 789754 186321

adam 770

ISBN 975-418-632-4